

VARIA

XXX

**Zborník príspevkov z XXX. kolokvia mladých jazykovedcov
(Bratislava 3. – 5. 11. 2021)**

Editorky
Katarína Gajdošová – Natália Kolenčíková

Bratislava
Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., 2022

Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Recenzenti

Mgr. Anna Gáľisová, PhD.

Doc. PaedDr. Andrej Závodný, PhD.

Editorky

Mgr. Katarína Gajdošová, Ph.D.

Mgr. Natália Kolenčíková, PhD.

Technický redaktor

Mgr. Vladimír Radík

Organizačný výbor konferencie

Mgr. Katarína Gajdošová, Ph.D.

Mgr. Bronislava Chochoľová, PhD.

Mgr. Natália Kolenčíková, PhD.

Mgr. Mária Mikolajová

Vydavateľ

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra
SAV, v. v. i.

ISBN 978-80-971690-8-4

Obsah

Miesto úvodu	5
Mira Nábělková: <i>Dunaj na Vltavě</i> a iné vlny... K vývinovým prúdeniam vo vzájomnom česko-slovenskom/slovensko-českom preklade.....	6
Jaromír Krško: Kolokviá mladých jazykovedcov alias tradičná Modra a teória onymického komunikačného registra	36
Miroslava Bajusová: Vplyv Andreja Sládkoviča a jeho básne <i>Marína</i> na jazykovú krajinu Banskej Štiavnice	45
Laura Belicaiová: O čom rozprávajú slovenské rozprávky (Adaptácie ľudových rozprávok a kultúrnohistorická hodnota v nich).....	57
Кристина Ђорђевић: Биљке као носиоци културолошких стереотипа са аспекта фразеолошке слике света	67
Veronika Drkošová – Michal Místecký: Brothers in Text: Frequency and Collocation Analyses of the <i>Česko</i> Name in the Slovak National Corpus	76
Katarína Gajdošová: Čo možno nájsť v pilotnej verzii akvizičného korpusu ERRKORP?	88
Gabriela Halienová: Komunikačná stratégia diskreditácie v politickom diskurze (na príklade komunikačnej taktiky prognózovania a vytvárania obrazu hrozby).....	95
Marianna Hudcovičová: „Farebné“ prirovnania v slovenskom jazyku a ich ekvivalencie v anglickom jazyku	105
Lucia Jasinská: Kolokácie slovesného podstatného mena v súčasnej slovenčine	115
Mária Ješíková: Korpusová analýza nemeckých predložkovo-menných spojení so substantívami <i>Spaß</i> a <i>Lust</i>	125
Natália Kolenčíková: K tematickým okruhom predvolebnej kampane 2020 na sociálnej sieti Facebook	135
Tereza Kopecská: K vybraným aspektům lexému <i>kost</i> v nářečích českého jazyka	143
Patrik Kozár: Výskyt polopredikatívnych konštrukcií v textoch umeleckého a odborného štýlu súčasnej spisovnej slovenčiny.....	150
Eliška Králová: Prefíxy a prefíxyoidy z klasických jazyků jako předpoklad porozumění cizím slovům (nejen) v češtině	160
Romana Krolčíková: Fungovanie anglických výrazových prostriedkov v kontexte funkčno-štylistickej diferencovanosti vlogov	167
Natália Kubašová: Online formatívne testovanie a hodnotenie žiakov pre lepšie výsledky na hodine cudzieho jazyka, dotazníkové hodnotenie	178

Filip Kubeček: „Nauč se gramatiku a potom něco piš!“ aneb reakce mládeže na pravopisné chyby svých vrstevníků v on-line prostředí	190
Dorota Lamačková: Konštruovanie online identity používateľov sociálnych sietí.....	198
Nikoleta Liptáková: Slovo a význam v detskej reči	208
Anna Michalcová: Reflexivní posesiva ve třetí redakci staročeského biblického překladu.....	215
Mária Mikolajová: Percepčia jazykov a nárečí z pohľadu samotných používateľov (na príklade jazykovej situácie v okrese Stará Ľubovňa) .	225
Patricia Molnárová: Štylisticko-diskurzívne techniky s využitím expresivity v ideologicky podmienenom komunikáte	234
Miroslava Najšlová: Prerod spoločnosti v národnom socializme a jeho paralely v súčasnom Rakúsku.....	241
Stella Ondrejčíková: Predložky ako operátory časových vzťahov v gemerských nárečiach.....	251
Marek Ponca: Jazykový portrét ako nástroj na podporu viacjazyčnosti.....	262
Katarína Rausová – Katarína Gajdošová: Prístupy k excerpcii nábožen- ských výrazov zo slovníka	271
Aksana Schillová: O metodách extrakce deadverbiálních kandidátů prepozicionalizace z korpusu (aplikace na Slovenském národním korpusu)	279
Viktória Mária Slovenská: Analysing nominalizations in Medical English	288
Roman Vojtechovský: Klasifikátory a špecifikátory v slovenskom posunkovom jazyku	298
Vladimíra Vrajobá: Pragmatická funkcia intertextuality v poézii P. O. Hviezdoslava (na príklade biblických alúzií).....	311
Štefania Vyskočová: Niekoľko poznámok k exofónii a jej podobám v kontexte slovenskej literatúry po roku 1945	318
Michal Zoller: Profesionalizmy ako demonštrácie kultúry komunikačnej formácie streetdancerov	324
Žaneta Zsarnóczyiová: Úloha asociačného výskumu pri výklade slov.....	332

Slovo na úvod

Tridsať rokov je vo svete podujatí a ich periodickosti vzácné číslo. Svojou okrúhlosťou zo všetkých strán akoby objímalo to nespočetné množstvo príprav, príspevkov, stretnutí, rozhovorov a vztáhov utvorených pri jednotlivých ročníkoch. Ako organizátorky XXX. kolokvia mladých jazykovedcov sme za toto všetko vďačné. Sme vďačné za to, že sme podujatie s takým vysokým číslom na začiatku vôbec mohli pripraviť, že toľko mladých prejavilo záujem sa ho prezenčne zúčastniť, že mnohí starší boli ochotní prísť a v debatách tútorsky podporiť nielen rozvíjajúce sa výskumy, ale predovšetkým začínajúce vedecké osobnosti. Päť dní pred kolokviom však bolo pre zhoršujúcu sa pandemickú situáciu nevyhnutné urobiť rozhodnutie o presune podujatia do online priestoru. No aj tu ostala naša vďačnosť – nestratili sme totiž nikoho z prezentujúcich a do virtuálneho prostredia vstúpili aj mnohí ďalší skúsení lingvisti a lingvistky, ktorí si so záujmom vypočuli prezentované výskumy z oblasti lexikológie, súčasnej aj historickej gramatiky, dialektológie, onomastiky, analýzy mediálneho diskurzu, teórie komunikácie, didaktiky, kognitívnej a korpusovej lingvistiky a rozprúdili plodné a živé debaty. Pripojili sa najmä účastníci zo Slovenska, Česka a Srbska. Spolu zaznelo 33 príspevkov a 2 plenárne prednášky, a to z úst zakladateľky kolokvia M. Nábělkovej a dlhoročného účastníka tohto podujatia J. Krška. V predkladanom zborníku príspevkov sú čitateľom k dispozícii najskôr plenárne prednášky, potom 33 príspevkov v slovenskom, českom, srbskom a anglickom jazyku už tradične usporiadaných podľa abecedy priezvisk autorov.

Nádejame sa, že čitateľ si pri čítaní príspevkov nielenže rozšíri svoje poznanie, položí si nové otázky, na ktoré bude spolu s autormi hľadať odpovede, ale že okúsi aj čosi z tej vďačnosti, ktorá sprevádza Kolokvium mladých jazykovedcov už tridsať rokov.

editorky

Dunaj na Vltavě a jiné vlny... K vývinovým prúdeniam vo vzájomnom česko-slovenskom/slovensko-českom preklade¹

Mira Nábělková

Katedra stredoevropských štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha
mira.nabelkova@gmail.com

1 Prológ

Pri vzácnom (a neuveriteľnom mi) 30. ročníku *Kolokvia mladých jazykovedcov* dovolila som si ako pozdrav k nášmu spoločnému sviatku vybrať tému, ktorú možno s *Kolokviom* a jeho fungovaním zľahka previazať, či – inak povedané – do ktorej možno aj naše *Kolokvium* jemne ponoriť... Potom už pôjde o rozprávanie iného príbehu. Spojenie *Dunaj na Vltavě* je názov súťaže o najlepší literárny preklad zo slovenčiny do češtiny, ktorá sa uskutočňuje každoročne od r. 2013, má svoje organizačné zázemie, pravidlá, hodnotiacu porotu aj slávnostné vyvrcholenie – vyhlásenie výsledkov na prestížnom kultúrnom podujatí, knižnom veľtrhu a literárnom festivale Svět knihy v Prahe v holešovickom Veľtržnom paláci. Holešovické výstavnisko je miesto nabité reminiscenciami na historické aj novšie česko-slovenské vzťahy. Akže hovoríme o preklade, vynárajú sa v súvislosti s ním texty Martina Kukučina o jubilejnej výstave v r. 1891, uverejňované v *Národných novinách* a publikované s odstupom času v českom preklade Emila Charousa v knihe Kukučinových próz *Pražské siluety* (1988), spätých s jeho pražským študentským pobytom.² Že sa mi téma takto

¹ Text vznikol v rámci projektu Univerzity Karlovej *Cooperatio*, vedná oblasť *Lingvistika*.

² Je vskutku príznačné i pekné, že súvislosti vyzvali hneď takto v úvode spomenúť osobnosť českého slovakistu Emila Charousa, vynikajúceho znalca slovenskej literatúry a slovenčiny a súčasne jedného z najvýznamnejších prekladateľov zo slovenčiny do češtiny (pozri jeho, hoci neúplné, „prekladateľské portréty“ na stránke Obce spisovatelů: <http://databaze.obecprekladatelů.cz/database/HH/CharousEmil.htm> či Literárneho informačného centra: <https://www.litcentrum.sk/autor/emil-charous/zivotopis-autora>). Popri literárnohistoricky zameraných knižných publikáciách o česko-slovenských literárnych vzťahoch (Charous, 1998, 2001, 2005) a popri prekladoch desiatok kníh slovenských autorov ponúkol Emil Charous čitateľom aj dôležité spomienkové texty, v ktorých vlastnú prekladateľskú cestu ukladá do vývinového radu slovensko-českých prekladov (Charous, 2006, 2010). Prekladu sa dotýkal aj v rozličných rozhovoroch o púti českého slovakistu (2004, 2013, 2015). V jednom z nich napr. na otázku o úskaliach prekladu – z hľadiska našej témy príhodne i anticipačne – odpovedal: „Úskalí spočívají v tom, že se přehlížejí a nedoceňují rozdíly mezi češtinou a slovenštinou. Jazyková blízkost, příbuznost vyvolává optický klam, že co nevíme, to si snadno domyslíme. Není to pravda. Pouhý zkusmý odhad významu, dokonce odstřelení ekvivalentu od boku může být velice ošidné. V řadě odvětví se názvosloví rozchází – markantní je to například u kytíček nebo u ptáků. Ale nejde jen o jednotlivosti. Při překladu

ponúkla, súvisí okrem iného s vlastnou (dnes už dlhoročnou) prácou v porote hodnotiacej súťažné preklady *Dunaja na Vltavě*, čo samo osebe dáva príležitosť vhl'adu aj nadhl'adu – uloženia tohto nie príliš nápadného, a predsa významného podujatia do širšieho kontextu vývinových prúdení vo vzájomnom česko-slovenskom/slovensko-českom preklade, osobitne do kontextu prekladania zo slovenčiny do češtiny, ktorého rozmach možno sledovať v poslednom čase. Pravda, rozmer príspevku neumožňuje viac, než len dotknúť sa niektorých stránok – vopred avizujem, že text sa slovensko-českého prekladu dotýka z rozličných hľadísk, no konkrétne príklady či analýzy riešení pri vzájomnom preklade neponúka.³

2 *Dunaj na Vltavě* a (nielen) 30. kolokvium mladých jazykovedcov

Prepojení nášho *Kolokvia* s problematikou vzájomného prekladu v česko-slovenskom kontexte možno nájsť viacero. Najvšeobecnejšie, kontinuálne a pritom zrejme najmenej uvedomované je to, že na *Kolokviu*, ktoré je vari najdlhšie trvajúcim a najväčším zo stretnutí mladých slovenských a českých vedcov, otázka vzájomného prekladu pri konferenčnom sledovaní príspevkov ani pri ich čítaní v zborníku *Varia* nijako osobitne nevystupuje (tak, ako sa napokon nevynára ani pri iných podujatiach rozmanitých vedných odborov v česko-slovenskom kontexte). Túto „neprítomnosť prekladu“ spomínam – možno trochu prekvapujúco – preto, že pri mladých vedcoch by na potenciálnu nesamozrejmosť vnímania textov v druhom jazyku mohli poukazovať rozličné výroky ich len o niečo mladších súčasníkov, neraz vysokoškolských študentov, ktorí pri vnímaní a porozumení druhého jazyka, napr. aj pri čítaní odborných textov v druhom jazyku, deklarujú problémy.⁴ S istou nerozvinutosťou recep-

je dôležité správne transponovať tón výpovedi se všemi zvláštnostmi, například nářečními nebo slangovými...” (Charous, 2004). K literárnohistorickým slovakistickým prácam E. Charousa pozri napr. Pátková 2018a, 2018b.

³ Otázka používania prídavných mien *česko-slovenský* a *slovensko-český*, akže sa v texte využívajú vedľa seba, nie je celkom triviálna (Nábělková, 2008, s. 17). Keď sa zameriavame na problematiku prekladu, adjektívum *česko-slovenský* zachytáva smer od českého originálu k slovenskému prekladu (podobne ako naznačuje smer od českého východiska pomenovanie *česko-slovenský slovník*, adjektívum *slovensko-český* potom uchopuje smer od slovenského originálu k českému prekladu.

⁴ Dokladajú to aj rozličné autentické výroky v komunikácii na internete (Pozri napr. *Ale v češtině bych to rád taky... Slovensko-český překlad jako předmět vyjednávání v internetové komunikácii*, Nábělková, 2007, porov. aj Nábělková, 2008, s. 135 – 155; Sloboda – Nábělková, 2013). V súvislosti s (ne)ochoťou súčasných českých študentov študovať slovenské odborné texty možno odkázať napr. na formuláciu učiteľských skúsenosti prof. Jany Hoffmannovej: „...dodávna jsem učila studenty Ústavu translatologie FF UK (budoucí překladatele a tlumočníky) češtině, se zaměřením na stylistiku; brzy jsem s lítostí shledala, že doporučovat jim odbornou literaturu ve slovenštině je beznadějně; zřejmě je to pro ně už opravdu (a čím dál tím víc) obtížné, vyhýbají se tomu, jak jen mohou.“ (Cit. z listových odpovedí J. Hoffmannovej na otázky o česko-slovenských jazykových

tívneho česko-slovenského/slovensko-českého bilingvizmu sa isteže dá počítať aj u mladých lingvistov – v účasti na *Kolokvii* (u mnohých kolokvialistov opakovanej až pravidelnej) možno potom súbežne s príležitosťou prezentovať vlastnú prácu, sledovať vystúpenia iných a vstupovať do dvojjazykových pracovných diskusií či okolopracovných rozhovorov, vidieť aj príležitosť prirodzene rozvíjať vlastnú bilingválnu kompetenciu a v nadosobnom pohľade prispievať k udržiavaniu „jazykovo bezbarierovej situácie“ a kontinuity fungovania modelu dvojjazykovej komunikácie v našom vednom odbore.⁵ Nazdávam sa, že je dôležité na túto skutočnosť späť s (aj širšie) uplatňovaným fenomenálnym prístupom k rokovacím jazykom upozorniť ako na významnú charakteristickú súčasť nášho kultúrneho kontextu, jeden z kamienkov v mozaike pokračujúcich vzájomných česko-slovenských jazykových vzťahov.⁶ Úvahy o preklade vše-

a literárnych vzťahoch). Zreteľ na jazykové preferencie českého čitateľa možno zrejme okrem iného vidieť aj za znikom českých prekladov kníh Jána Vilikovského a Blahoslava Hečku venovaných práve otázkam prekladu (k osobitostiam českých vydání v preklade E. Charousa bližšie Nábělková, 2008, s. 60 – 61), podobne novšie aj kolektívnej učebnice *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* (Daniela Mügllová a kol., 2009, 2. vyd. 2018), v češtine *Komunikace, tlmočení, překlad aneb Proč spadla Babylonská věž* (preklad V. Vilímek, 2013).

⁵ Širšia medzinárodnosť *Kolokvia* vlastne osobitosť vzájomných česko-slovenských jazykových vzťahov ešte zvyrazňuje – hoci aj porovnaním s mierou zrozumiteľnosti poľštiny v príspevkoch poľských účastníkov, účastných v priebehu rokov na *Kolokvii* v nemalom počte. Obraz zastúpenia kolokvialistov z rozličných krajín s témami ich prác ponúkajú dnes stránka Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV (<https://www.juls.savba.sk/sjs.html>), viaceré jej podstránky. Dostupný je celý súbor zborníkov *Varia*, „dlhouh stříbrné řady“ (podľa slov Ládu Janovca, 2004), či (to zase podľa vyjadrenia Slava Ondrejoviča) „rodinného stiebra Slovenskej jazykovednej spoločnosti“ (všetko na adrese https://www.juls.savba.sk/sjs_varia.html; https://www.juls.savba.sk/sjs_variaobsah.html), no osobitne aj samostatný zoznam účastníkov s ich príspevkami – *Súborná personálna bibliografia účastníkov Kolokvií mladých jazykovedcov*, ktorú spracovala Katka Gajdošová (https://www.juls.savba.sk/sjs_variabiblio.html). Tu si možno nájsť, kto s čím a koľkokrát na *Kolokvium* prichádzal. Vďaka Kataríne Gajdošovej, súčasnej vedeckej tajomníčke SJS, editorke viacerých ročníkov zborníka *Varia*, ktorá sa stará aj o webovú stránku spoločnosti, dá sa do histórie *Kolokvia* nazrieť aj prostredníctvom „vystavených obrazov“, fotografií z jeho jednotlivých ročníkov, aj digitalizovanej kroniky z prvých ročníkov *Kolokvia*, kde okrem dávných podôb kolokvialistov možno vidieť i tých, ktorí *Kolokvii* od začiatkov venovali starostlivú pozornosť, osobitne nášho pána profesora – Jána Horeckého (https://www.juls.savba.sk/sjs_kmjfoto.html). Viac či menej podrobné opisy jednotlivých ročníkov prinášajú „domovské periodikum“ SJS, *Zápisník slovenského jazykovedca* (https://www.juls.savba.sk/sjs_zapisnik.html) a – z hľadiska posúvania informácií do širšieho mimokolokviálneho priestoru dôležité – správy kolokvialistov v iných slovenských aj zahraničných časopisoch (https://www.juls.savba.sk/sjs_kmjspravy.html).

⁶ Možnosť výberu a vlastný výber jazyka vzhľadom na komunikačnú adekvátnosť a efektívnosť v tom či onom komunikačnom priestore vystupuje ako jedna z dôležitých

obecne ukazujú preklad ako jednu z viacerých možností vo vzájomnej komunikácii a prepojení dvoch kultúrno-jazykových spoločností, kde klasickú dichotómiu predstavujú neprekladanie (ako prijímanie širokého spektra textov druhého jazykového spoločenstva v ich origináli) a prekladanie (teda vysunutie textov v druhom jazyku z tých či oných okruhov vzájomnej komunikácie a nahradenie originálu prekladom).⁷

Prepojenie *Kolokvia* s problematikou prekladu možno však vidieť aj v inom smere, ktorý väčšina z nás zrejme prišiel na um ako prvý. V uplynulých ročníkoch podujatia sa medzi predstavenými prácami vynorilo aj nie málo príspevkov venovaných problematike prekladu. Obraz toho, kedy s čím kto prišiel, resp. aj prichádzal s rozvíjaním témy po viac rokov, možno ľahko získať na kolokviálnej stránke webu SJS pri JÚLŠ SAV.⁸ Je to obraz zaujímavý a takpovediac malebný, dalo by sa ho analyzovať z rozličných strán, nie je to však teraz mojím cieľom. Chcela by som sa v pol slove pristať aspoň pri tom, že signifikantne vysoký počet kolokvialistov sa v priebehu rokov zameril na biblické preklady. Väčšinu z nich predstavujú texty autoriek a autorov z Ústavu pro jazyk český AV ČR venované staročeským biblickým textom, pričom vôbec najviac z príspevkov s tematikou prekladu predniesla Markéta Pytlíková, dnes vedúca Oddelení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR. Rada by som upozorniť aj na to, že na *Kolokviu mladých jazykovedcov* so svojimi prekladovými témami vystúpili mnohí mladí vedci, ktorých dnes poznáme ako významné postavy translitológie na

otázok praxe i teórie jazykového manažmentu. Teória jazykového manažmentu predstavuje špecifický prístup v širšie chápanej oblasti jazykovej politiky a jazykového plánovania, ktorý sa orientuje na metajazykovú činnosť človeka (ako jednotlivca, skupiny či spoločnosti), teda na činnosť konkrétne zameranú na jazyk a komunikáciu. Pozri napr. Nekvapil – Sherman (2014); komplexnejšie stránka venovaná jazykovému manažmentu na portáli FF UK v Prahe: <http://language-management.ff.cuni.cz/cs/kontakt>.

⁷ Dichotomický pohľad sa dá nahradiť širším spektrom komunikačných možností. V súvislosti s literárnymi textami ukazuje sa (resp. skôr ukazovala sa v minulosti) popri čítaní v origináli či v preklade aj tretia možnosť – čítanie v origináli s oporou o „prílohový slovníček“, predstavujúci ako pomoc pre čitateľa súčasť edičného aparátu (pozri napr. štúdiu *Biliterárnosť, bilingvizmus a „prílohové slovníčky“ ako textová lexikografická opora v českom a slovenskom literárnom priestore*, Nábělková, 2020). V rozličných sférach sa ponúka aj využitie tretieho jazyka – z bežnej česko-slovenskej komunikácie mladých ľudí máme doklady o využití angličtiny vo funkcii lingua franca, v súhre viacerých okolností a súvislostí môže takto angličtina (či iný jazyk) slúžiť aj v odbornom prostredí. Skúsenosť s angličtinou v kontexte slovensko-českého (ne)porozumenia spomenul napr. v r. 2021 na ostravskom Mésíci autorského čtení (MAC) aj slovenský spisovateľ Laco Kerata: „Je pravda, že kedyž jsem se chtěl pustit do hovoru se skupinkou asi sedmnáctiletých Čechů, které jsem potkal na Maltě nedlouhou před covidem, vyložené mi nerozuměli. A dokonce jsme museli přejít do angličtiny.“ (Mottýl, 2021).

⁸ V jednoduchom vyhľadávaní pomocou kľúčových slov (v danom prípade *preklad* a súvzťažné pomenovania) možno súbor textov venovaných istej téme na *Kolokviu* získať na stránke zjednotených obsahov ročníkov zborníka *Varia* (https://www.juls.savba.sk/sjs_variaobsah.html).

Slovensku. Dotyky s prekladom možno však v kolokviálnych príspevkoch nájsť aj tam, kde nevystupuje tematizovaný v názve príspevku. K téme prekladu majú v špecifickom pohľade prirodzene blízko rozličné lexikologické a lexikografické príspevky týkajúce sa problematiky medzijazykovej lexikálnej komparácie, medzijazykových homoným či prípravy prekladových slovníkov. Tu môžem spomenúť aj súhrn princípov prekladania a neprekladania v diele Boženy Němcovej, ktorej som sa dotkla v príspevku *Tak rob, ako ti d'aka! Slovenský slovník Boženy Němcovej*, prednesenom a publikovanom pri 25. výročí *Kolokvia* (Nábělková, 2017).

V súvislosti s témou reprezentovanou pomenovaním *Dunaj na Vltavě* sa ako osobitne zaujímavé vynárajú kolokviálne príspevky venované prekladu v česko-slovenských súvislostiach. Ukazuje sa, že boli (z celkového počtu viac než 50 textov) dva. Alica Ternová v texte *Slovensko-český receptívny bilingvizmus, otázky laického prekladu z češtiny do slovenčiny* predstavila výsledky svojej diplomovej práce (Ternová, 2015), o rok skôr možno vo *Variách* nájsť text Ivy Dvořákovskej *Nesnesiteľný lehký překlad (historie a současnost literárního překládání mezi češtinou a slovenštinou)* (Dvořáková, 2014b), ktorý je jednou z jej prípravných štúdií k dizertačnej práci, venovanej vývinovým peripetiám aj aktuálnym otázkam vzájomného prekladania (pozri pozn. 13). Kým A. Ternová venuje pozornosť výsledkom experimentálneho prekladu z češtiny do slovenčiny, realizovaného slovenskými hovoriacimi s uplatnením ich osobných bilingválnych kompetencií, I. Dvořáková sa v časti štúdie venovanej analýze konkrétneho prekladu zameriava na publikovaný preklad slovenského literárneho diela – prvej časti trilógie Petra Pišťanky *Rivers of Babylon*.⁹ Širšie sa zaoberá otázkou kritiky prekladu, jej tradície i súčasnosti a ponúka pohľad na niektoré problémové javy slovensko-českého prekladu vo všeobecnosti a konkrétneho prekladu zvlášť. Príspevok Ivy Dvořákovskej, predstavujúci súčasť kolokviálneho priestoru, nás už nasmerúva k *Dunaju na Vltavě* a ďalším súvislostiam.

3 Dunaj na Vltavě ako priesečník mnohorakých vzťahov a spoluprác

Literárna prekladateľská súťaž o najlepší (či najvydarenejší – „nejzdařilejší“) preklad zadaného úryvku súčasnej slovenskej prózy do češtiny sa zrodila v r. 2013 ako súčasť široko koncipovaného podujatia, keď na 19. ročníku medzinárodného knižného veľtrhu a literárneho festivalu Svět knihy Praha, pravidelne navštevovaného desaťtisícami návštevníkov, bolo Slovensko čestným hosťom. Na pražské hostovanie, aj s budúcnostným smerovaním, zvolili organizátori motto *Slovensko – (Po)čítajte s nami*.¹⁰ V rámci festivalu so širokou

⁹ Z rozličných iných hľadísk sa prekladu Pišťankovho románu a problematike jeho „umiestnenia“ v prijímajúcom českom kontexte venovala J. Pátková (2020).

¹⁰ Miroslava Vallová, dlhoročná riaditeľka Literárneho informačného centra ako gestora a organizátora podujatí zo slovenskej strany, vyzdvihla pri otvorení festivalu tri výročia späť s daným časom – 20 rokov od vzniku Českej republiky a Slovenskej republiky, 100 rokov od narodenia Dominika Tataru a 1150 rokov od príchodu cyrilo-

účasťou slovenských spisovateľov a ďalších hostí prebiehalo okolo 60 rozličných podujatí zameraných na sprítomnenie slovenskej literatúry v širšom kultúrnom uložení.¹¹ Tematizácia čítania sa v danom čase objavila aj v inej výzve do českého prostredia. *Česi, čítajte* – takto, po slovensky, pomenovalo v r. 2012 brnianske vydavateľstvo Větrné mlýny svoju novú edíciu zameranú na slovenskú literatúru v českom preklade.

Postavenie Slovenska ako čestného host'a knižného veľtrhu sprevádzala široká publicita s oživením dávnej a kontinuálnej dilemy „prekladať či neprekladať“. Na jednej strane sa aj pri tejto príležitosti upozorňovalo na jedinečnú prirodzenú možnosť čítať pri jazykovej blízkosti literatúru iného národa v origináli, na druhej strane sa pozornosť zameriavala na zvýšenú aktivitu v oblasti slovensko-českého prekladu, odrážajúcu na českej strane nepripravenosť či neochotu čítať v slovenčine, explicitne sa hovorilo a písalo o vzniku dvadsiatich knižných prekladov v období medzi dvoma knižnými veľtrhmi. Prvý ročník prekladateľskej súťaže *Dunaj na Vltavě* sa zrodil v danom kontexte a vyhlásenie jeho výsledkov bolo jedným z podujatí v tomto kultúrno-spoločensko-literárnom virvare. Organizačne spolu so Svätom knihy stál za prvým ročníkom súťaže Slovenský inštitút v Prahe s jeho vtedajším riaditeľom Ladislavom Snopkom.¹² V prvom roku preklady posudzovala porota v zložení Iva Dvořáková, Mária Kusá, Ondřej Mrázek, Mira Nábělková a Jana Pátková. Zaujímavé bolo jej predstavenie na webovej stránke, kde na rozdiel od ostatných, charakterizovaných príslušnosťou k akademickému pracovisku, Ondřej Mrázek vystupuje ako publicista a prekladateľ zo slovenského a ruského jazyka.¹³ O. Mrázka môžeme dnes vnímať ako plodného prekladateľa zo

-metodovskej misie na Veľkú Moravu (pozri úvod programu *Čestný host Slovensko*; <http://sk2013.svetknihy.cz/userdata/files/2013/programy/katalog-programu-2013-cestny-host.pdf>).

¹¹ V programe *Čestný host Slovensko* na 22. strane môžeme ako jedno z podujatí vidieť: „Dunaj na Vltavě. Slavnostní vyhlášení výsledků soutěže o nejzdařilejší překlad slovenských textů do češtiny“ – vidno tu aj to, že v časovom pláne sa vyhlásenie výsledkov prekrývalo s príťažlivým programom venovaným *Proglasu*. Bezprostredný dosah podujatia bol však ešte širší. Český publicista a prekladateľ Ondřej Mrázek o tom napísal: „Slovenský literárny živel sa nedal spútať iba stenami a plachtovinou Priemyselného paláca, prenikol cez scénické čítania a komponované programy do početných pražských divadiel, zatrepotal motýlímí krídlami v rozhlasovom programe *Slovenská literárna transfúzia*, zavrtel sa v hudobnom klube Vagon, kde Lucia Piussi pokrstila český preklad románu *Láska je šliepka*, ovládol holešovické pohostinstvá a kaviarne i lavičky v neďalekej Stromovke, mihol sa v novinách i v televízii“ (Mrázek, 2013).

¹² Od druhého ročníka ako organizátor Slovenský inštitút ustupuje a na scénu (spolu so združením Mosty – Gesharim) vstupuje Anasoft litera, a s tým aj súvzťažnosť slovenskej literárnej súťaže a zadávaných prekladových textov. Od štvrtého ročníka *Dunaja na Vltavě* sa ako organizátori podujatia uvádzajú Literárne informačné centrum, združenie Mosty – Gesharim a Anasoft litera.

¹³ Pozri *Dunaj na Vltavě. Literární soutěž o nejlepší překlad 2013*.

slovenčiny, ktorý sa „rodil“ približne v danom čase – v r. 2013 mu vyšiel preklad knihy Lucie Piussi *Láska je slípka* a (spolu s Janom A. Pitínským) preklad románu Rudolfa Slobodu *Krev*, viaceré jeho preklady zo slovenčiny priniesli ďalšie roky.¹⁴ Pokiaľ ide o súťaž *Dunaj na Vltavě*, v jej hodnotiacej porote už v ďalších ročníkoch O. Mrázek nebol.

Keď som túto časť textu pomenovala *Dunaj na Vltavě ako priesečník mnohorakých vzťahov a spoluprác*, mala som popri všetkom naznačenom na mysli i to, ako do nich vstupovala súťažná porota, jej členky – osobne, aj ako predstaviteľky svojich pracovísk. Ak sa na vec pozerám zo stanoviska slovakistiky na Katedre stredoevropských štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej, vystúpila nám tu na jednej strane dlhoročná mnohosmerná spolupráca pražskej slovakistiky so Slovenským inštitútom v Prahe, na druhej strane nové vzťahy s významným kultúrnym podujatím Svět knihy, v ďalších rokoch potom so Slovenským informačným centrom (a sprostredkovane so združením ars_litera ako organizátorom literárnej súťaže Anasoft litera).¹⁵ Iná, vnútorná rovina vzťahov a spolupráce sa týka vlastného zloženia a práce našej poroty. Súťažné texty hodnotia dve slovenské a dve české rodené hovoriace, pričom ide o spoluprácu pracovníčok bratislavskej a pražskej filozofickej fakulty. Obyčajne sa na stránkach súťaže uvádza len stručná informácia, no pri šiestom ročníku možno nájsť aj podrobnejšiu charakteristiku zloženia poroty, ktoré sa prirodzene premieta do hodnotenia prác.¹⁶ Možno pripomenúť, že ak sa v priebehu desaťročia celkovo rozvíjala situácia vo sfére prekladu zo slovenčiny do češtiny, rozvíjala sa aj naša pozornosť k problematike vzájomného prekladu a v priebehu rokov vznikol celý vejár odborných publikácií.¹⁷ Pokiaľ ide o vlastnú prekladateľskú činnosť, Jana

¹⁴ Sú medzi nimi knihy ako *Tenkrát v Lošonci: via Lošonc* Petra Balka (2018), *Léčitel* Marka Vadasa (2014), *Mých sedm životů. Agneša Kalinová v rozhovoru s Janou Juráňovou* (2016), *Černé na černém* Marka Vadasa (2019), *Donbas: Reportáž z ukrajinského konfliktu* Tomáše Forróa (2019), *Tělesná výchova* Martina Šimečku (2021), *Špatná adresa* Marka Vadasa (2022), *Ostrov* Petra Balka (2022).

¹⁵ O pražskej slovakistike z rozličných hľadísk písala pri jej 25. výročí Magdalena Kroupová (2020).

¹⁶ „Porota sestávala ze 4 osob věnujících se lingvistice, slovanským jazykům, literaturám a překladu z různých úhlů pohledu. Pro naši soutěž je podstatné i to, že jsme dvě Češky a dvě Slovenky, s rozdílnými východisky, většinou i odborným zaměřením, proto cílovou češtinu nevnímáme všechny stejně. Věříme, že naše soudy jsou – vzhledem k této pestrosti složení komise – jak jen to lze objektivní. Porota jmenovitě sestávala z Míry Nábělkové, jazykovědkyně – slovakistiky, slovenské rodilé mluvčí z FF UK v Praze (Katedra stredoevropských štúdií), Jany Pátkové, české literární vědkyně působící tamtéž, Márie Kusé, slovenské translatoložky působící na FF Univerzity Komenského v Bratislave a Ivy Dvořákové, české prekladateľky, učiteľky a doktorandky na Katedre stredoevropských štúdií FF UK“ (*Dunaj na Vltavě 6. Literární soutěž o nejlepší překlad 2018*).

¹⁷ Z prác členiek poroty tak či onak súvisiacich s problematikou prekladu v česko-slovenskom priestore a publikovaných do vzniku súťaže treba osobitne spomenúť monografiu

Pátková a Iva Dvořáková viaceré preklady zo slovenčiny do češtiny publikovali knižne aj časopisecky.

Do súťaže *Dunaj na Vltavě* sa každoročne hlási niekoľko desiatok amatérskych prekladateľov rozličného veku aj – ako je zrejme zo zasielaných súťažných prác – s rozličnými jazykovými a prekladateľskými kompetenciami.¹⁸ Nemáme veľa správ o celkovom prijímaní súťaže v širšom českom prostredí a rozmanitosť jej „prípravného zázemia“, kde sa na základe informácie o vyhlásení súťaže rozhoduje o účasti, zostáva bez podrobnejších výskumov skrytá. Predsa sa však sem-tam vynárajú isté echá – napr. na stránke Strednej odbornej školy v Luhačovicích vystúpil medzi inými oznamami o účasti študentov v rozličných súťažiach aj takýto: „Soutěžíme s mezinárodním knižním veletrhem a literárním festivalem Svět knihy Praha 2020 *Dunaj na Vltavě* 8. Naše studentka prvého ročníku se do soutěže přihlásila, aby si vyzkoušela amatérské dovednosti překladu ze slovenštiny do češtiny. Výsledky nyní bude vyhodnocovat odborná porota.“ Možno si predstaviť analogickú situáciu na iných školách, vieme, že informácie o súťaži sprostredkúvali svojím návštevníkom aj knižnice.¹⁹

M. Kusej *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru. Konkrétne i všeobecne o preklade* (2005), rozličné prekladové súvislosti obsahuje monografia M. Nábělkovej *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu* (2008) a viaceré štúdie všetkých členiek poroty (aj spracovanie v monografiách sa v mnohom opieralo o samostatne publikované štúdie, pričom pri prácach M. Kusej možno okrem iného upozorniť na špecifický aspekt paralelných prekladov z ruštiny do češtiny a slovenčiny, kam sa okrem iného premieta rozdielna stratifikácia s odlišnosťami v ponuke a využití variet jednotlivých jazykov). Pri zohľadnení ďalšieho obdobia možno v súvislosti so vzájomným prekladom odkázať na práce I. Dvořákovvej (2004a, 2004b, 2014a, 2014b, 2018, 2019; spracovala aj bibliografiu prekladov z češtiny do slovenčiny a zo slovenčiny do češtiny po r. 2014: <https://czechslovaktranslation.wordpress.com/>), M. Kusej (2000a, 2000b, 2003a, 2003b, 2004, 2005, 2006, 2012), M. Nábělkovej (2008, 2019, 2020, 2021a, 2021b, 2022) a J. Pátkovej (2008, 2019, 2020, 2021). Na vydanie sa pripravuje monografia I. Dvořákovvej vychádzajúca z dizertačnej práce *Vzájemný překlad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčešťování – poslovenčování – přepis – převod – překlad*, ktorá predstavuje peripetie vývinu vzájomného česko-slovenského prekladu osobitne v medzivojnovom období a v samostatnej časti v širšej časovej perspektíve sleduje mrštíkovskú *Maryšu* v jej viacerých slovenských prekladoch (Dvořáková, 2019). Možno dodať, že počas pôsobenia v prostredí pražskej slovakistiky vznikli aj práce Martiny Šulckovej a Radoslava Passiu dotýkajúce sa problematiky prekladu zo slovenčiny do češtiny (Šulcková, 2004, 2005; Passia, 2007, 2008, porov. aj 2010).

¹⁸ Pozri napr. formuláciu z hodnotenia dosiaľ posledného ročníka súťaže: „Je zrejme, že účastníci súťaže sa do kontaktu so slovenčinou dostali dosiaľ v rozdielnej miere a rozdielne je u nich aj jej poznanie. Naša prekladateľská súťaž je určená pre všetkých a každému ponúka možnosť skúšania síl aj rozvíjania znalostí a schopností“ (*Dunaj na Vltavě* 9. *Literární soutěž o nejlepší překlad 2021.*)

¹⁹ Ak by sa bližšie analyzovala táto stránka súťaže, dalo by sa aspoň od jej účastníkov späťne získať viac informácií.

Pri čítaní súťažných prekladov sa ukazuje, že ich kvalita sa ukladá na širokej škále – na jej pozitívnom póle sa v každom ročníku objavuje niekoľko prác ašpirujúcich na vysoké umiestnenie, kde stanoviť poradie nebýva jednoduché. Práca poroty vedie k výberu „toho najlepšieho“, pričom pre súťažiacich, no aj pre samu porotu je dôležité zdôvodnenie rozhodnutia, prednášané na slávnostnom vyhlásení výsledkov a v posledných rokoch aj publikované na webových stránkach súťaže. Hodnotenie býva komplexné, od celkového koncepčného postoja k využitiu variet češtiny a jeho priemetu do výsledného vyznenia prekladov, ich plynutia, rytmu po konkrétne prekladové riešenia rozličných zradných miest, vecnú a jazykovú správnosť a primeranosť. Súhrnné slová o každom z ocenených prekladov presvedčujúcich celkovou kvalitou možno v hodnotení len stručne konkretizovať poukazom na objektívne prekladateľsky náročné miesta a niekoľko príkladov z úspešných, no aj menej úspešných riešení problémových situácií. Medzi účastníkmi súťaže sú aj takí, čo sa v priebehu rokov prihlásili opakovane a opakovane sa aj stali laureátmi súťaže. K adeptom prekladu, ktorých prekladateľské výkony boli opakovane ocenené, patria osobitne Zuzana Kalinová, Monika Knapová, Darina a Vladimíra Koubových, Zdeněk Rakušan a Petr Tesař – vari sa s ich menami v slovensko-českom prekladateľskom priestore ešte stretneme. V súťaži tohto typu, kde sú popri textoch zdatnejších prekladateľov prítomné aj prekladateľské pokusy úplných začiatočníkov, vystúpiť mnohé zaujímavé aj problémové či zradné miesta práve v porovnaní viacerých prekladov. Celkovo sa za roky existencie súťaže v „dielni poroty“ nazbieral bohatý materiál interpretovateľný z rozličných hľadísk, ktorý by stálo za to spracovať podrobnejšie.²⁰

Pri otázke porovnávania prekladov možno v daných súvislostiach uviesť istú – nie zanedbateľnú – pozoruhodnosť. V spätnom pohľade na súťažné práce z jednotlivých rokov sa pri väčšine z nich vynára zaujímavá príležitosť porovnať tieto prekladateľské etudy s výsledkami práce prekladateľov v (časovo neraz veľmi blízkych) vydaniach českých prekladov slovenských kníh, z ktorých úryvky zadané na preklad pochádzajú, teda porovnať súťažné preklady a zod-

²⁰ Na Katedre stredoevropských štúdií FF UK v Prahe vznikla v minulých rokoch monografia venovaná problematike poľsko-českého a česko-poľského prekladu opretá o výsledky práce v školskom prekladovom seminári (Benešová – Rusin Dybalska – Zakopalová, 2014). V knihe nejde o analýzu súťažných prác, no v oboch prípadoch sa prekladateľské riešenia ukazujú na báze analýzy experimentálnych prekladov. V publikácii A. Popoviča a kol. *Originál preklad (Interpretačná terminológia)* sa do kategórie experimentálneho prekladu zaraďuje väčší počet paralelných prekladov toho istého literárneho textu od rôznych prekladateľov a uvádza sa aj uplatnenie danej metódy v prekladateľských súťažiach, kde tú istú súťažnú ukážku textu prekladajú všetci uchádzači a porovnávanie výsledkov je podkladom hodnotenia (pozri heslo *Experimentálny preklad*, Horová, 1983, s. 27). Kým však práca na prekladateľskom seminári smeruje od jednotlivých prekladov s ich pozitívami aj negatívami ku konsenzuálnemu optimálnemu prekladu, v rámci súťaže si jednotlivé preklady svoje pluses aj minuses ponechávajú – neraz ani preklad, ktorý sa pri komplexnom zhodnotení umiestnil vysoko či najvyššie, nebýva celkom bez chýb a nedostatkov.

povedajúci fragment diela publikovaného v preklade viac či menej renomovaného autora. Napr. v r. 2021, v 9. ročníku *Dunaja na Vltavě* prekladali súťažiaci úryvok z románu Aleny Sabuchovej *Šeptuchy*, ktorý potom ešte v priebehu r. 2021 vydalo nakladateľstvo Host v preklade literárneho slovakistu a jedného z významných súčasných prekladateľov zo slovenčiny Lubomíra Machalu (pozri pozn. 27).

K osobitostiam súťaže patrí, že súťažné texty sú úryvkami z kníh, ktoré zvíťazili či výrazne rezonovali v slovenskej literárnej súťaži Anasoft litera.²¹ Skutočnosť, že v prekladovom zadaní zväčša (vzhľadom na únosnosť rozsahu) ide o úryvok a nie o ucelený literárny text, do istej miery vyvažuje vstupné odporúčanie pre prekladateľov zoznámiť sa s celým pôvodným dielom. Súťaž tak oprávnené možno vnímať aj ako jednu z ciest rozširovania povedomia o aktuálnom slovenskom literárnom dianí a nadväzovania kontaktu so slovenskou literatúrou v českom prostredí. Prvý ročník súťaže sa od nasledujúcich koncepcie odlišoval tým, že si bolo možné vybrať zo širšej ponuky textov, z prózy sa okrem úryvku z knihy Dominika Tatarku *Písачky pre milovanú Lutéciiu* núkali texty z kníh Lucie Piusi *Život je krátky* a Zusky Keplovej *Národní keksik*. V ďalších rokoch šlo o úryvky z textov: 2014 – Víťo Staviarsky: *Kale topanky*; 2015 – Pavel Vilikovský: *Prvá a posledná láska*; 2016 – Veronika Šikulová: *Medzerový plod*; 2017 – Peter Balko: *Vtedy v Lošonci*; 2018 – Ondrej Štefánik: *Som Paula*; 2019 – Richard Pupala: *Čierny zošit*; 2020 – Marek Vadas: *Zlá štvrt'*; 2021 – Alena Sabuchová: *Šeptuchy*.

4 *Dunaj na Vltavě* ako zrkadielko

Spomenula som už, že sa rok 2013 pri širokej publicite slovenskej literatúry na Světe knihy v médiách predstavoval (spolu s predpolím predchádzajúceho roka) ako istý medzník v (ne)prítomnosti slovenskej literatúry v českom kultúrnom prostredí. Pozornosť sa sústreďovala na novo oživenú otázku potrebnosti či nepotrebnosti prekladu a osobitne na nové preklady – upozorňovalo sa, že v danom čase vzniklo viac literárnych prekladov zo slovenčiny do češtiny než v uplynulých rokoch, dokonca vraj aj viac než za uplynulých 20 rokov.²² V článku s názvom

²¹ O súťaži Anasoft litera všeobecne aj jej priebehu a výsledkoch v jednotlivých rokoch viac na stránke <https://www.anasoftlitera.sk>.

²² Pozri otázku O. Mrázka v rozhovore s Pavlom Vilikovským: „Co si myslíte o tom, že se s překlady slovenských autorů do češtiny v poslední době roztrhl pytel? Za rok jich vyšlo více než za předchozích dvacet let od rozdělení Československa. Má podle vás překládání ze slovenštiny do češtiny smysl?“ P. Vilikovský odpovedal: „Pro mě je to samozřejmě stále hodně kupodivu, protože já ani nevnímám, jestli čtu česky nebo slovensky. Chápu to tak, že to vyplývá ze situace, do které jsme dospěli. Nejspíš je to reakce na určitou poptávku. Pokud čtete v jazyce, kterému dobře nerozumíte, třeba literaturu faktu, není to ještě taková tragédie. Ale když čtete beletrii, tam už je to něco docela jiného. Tam už je důležitá hra s jazykem a jemnými významovými odstíny, a když se na každé páté slovo budete muset dívat do slovníku, brzy vás to přestane bavit. Okouzlení bude pryč. Takže

Nad Prahou sa blýská. Češi objavujú slovenskú literatúru, musí se jim prekládat Tomáš Weiss písal: „Český literární svět zachvátila slovenská horečka, překládá se jako o život. Od začátku roku vyšlo víc Slováků v českém překladu než za posledních deset let dohromady... Už nikdo se nepohoršuje nad tím, že se slovenská kniha bude překládat. Český překlad je bohužel jedinou možností, jak v současnosti uvést slovenské autory mezi české čtenáře...“ (Weiss, 2013). O Mrázek v už spomenutom článku o literárnom festivale písal: „Svet knihy bol vyvrcholením tohtoročnej nebývalej invázie slovenskej literatúry, z ktorej vzišlo viac ako 20 prekladov kníh slovenských autorov do češtiny“ (Mrázek, 2013a). V Pravde vyšiel článok Heleny Dvořákovéj *Slovenčina v českom balení*, v ktorom sa písalo: „Slovenskí literáti tento rok zaznamenali mimoriadny úspech. V Česku vyšlo za posledný rok dvadsať kníh preložených zo slovenčiny. Na porovnanie, zvyčajne ich ročne vyjde štyri až päť.“ Sprewádzal ho aj celý seriál rozhovorov so slovenskými autormi, ktorý sa začínal podobnými slovami, už aj s otázkou: „V Česku vyšlo za posledný rok dvadsať kníh preložených zo slovenčiny. Je naozaj potrebné, aby sa prekladalo do bratskej češtiny?“ (Dvořáková, 2013).

Do predstavovaného obrazu skokového vývinu s magickou dvadsiatkou prekladov²³ premietol sa celý súbor prekladových aj informačných aktivít spätých s 19. pražským knižným festivalom a gestorským pôsobením Literárneho informačného centra so „zapustenou tematizáciou“ podpory prekladov jeho grantovou komisiou Slolia.²⁴ Na stránkach LIC možno nájsť informáciu, že v r. 2012 a 2013 Slolia vskutku podporila vydanie 21 prekladov slovenskej tvorby do češtiny, aj že ich v predchádzajúcich rokoch bolo menej. Mediálne šírený obraz, ktorý sa opieral o počet týchto prekladov, v značnej miere „podkračoval“ dobovú prekladovú skutočnosť – prekladov zo slovenčiny do češtiny vyšlo v danom čase a aj vychádzalo v okolitých rokoch o dosť viac.

Postupné zintenzívnenie prekladania slovenských literárnych textov do češtiny po prechodnom útlme v 90. rokoch minulého storočia nastúpilo približ-

já se domnívám, že snaha českých překladatelů zpřístupnit atmosféru slovenských knih smysl má“ (Mrázek, 2020).

²³ Porov. ešte agentúrnú správu uvádzajúcu aj spektrum vydavateľstiev: „Česká veřejnost' sa zoznámí s 20 prekladmi diel slovenských autorov, ktoré vyšli v období od ostatného ročníka veľtrhu vo vydavateľstvách Akropolis, Větrné mlýny, Fra, Volvox Globator, Práh, Host, Paseka, Kniha Zlín, Slovenský literárny klub v ČR, Slovensko-český klub, Havran a CooBoo.“ <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/280458-slovenska-literatura-sa-predstavi-na-prazskom-veltrhu-svet-knihy/>.

²⁴ Komisia SLOLIA je grantová komisia podporujúca zahraničných vydavateľov, ktorí chcú v preklade vydať diela slovenských autorov. Jej úlohu vo sfére pomoci propagácii a šíreniu slovenskej literatúry v zahraničí spomenula v rámci cyklu rozhovorov TASR *Osobnosti: tváre, myšlienky* Miroslava Vallová, ktorá sa stala riaditeľkou Literárneho informačného centra v r. 2012 – práve v čase exponovanom v súvislostiach, ktoré sledujeme. (Na okraj možno poznamenať, že rozhovor sa dotkol aj účasti Miroslava Válka, otca M. Vallovej, na formovaní jej vzťahu k svetu kníh a knižnej kultúry; Vallová, 2016).

ne po r. 2000. Možno to sledovať napr. na pravidelne vydávaných, žánrovo nediferencovaných prehľadoch v publikáciách *Zpráva o českém knižním trhu* (online), no aj v užšom, na beletriu zacielenom chronologickom súpise *České překlady slovenské beletrie 1993 – 2017* (Jareš – Machala – Zdeňková, online).²⁵ V nich vidno, že široko tematizovaná „dvadsiatka prekladov“ predstavovala vskutku len časť kníh, ktoré vyšli v rozličných vydavateľstvách. Predsa však možno rok 2013 (a s ním už aj predchádzajúci, prípravný rok 2012) späť s hostovaním Slovenska na Sväte knihy považovať v rozličných smeroch za istý medzník v prekladaní zo slovenčiny do češtiny, ako to bolo v danom čase prezentované.

Keď brnianske nakladateľstvo Větrné mlýny vyslalo v danom čase do českého prostredia apel *Česi, čítajte*, nebola to žiadna jednorazová predfestivalovo-festivalová aktivita – od r. 2012 je výzva kontinuálne prítomná v názve jedinej súčasnej edície zameranej výhradne na slovenskú literatúru v českom preklade.²⁶

²⁵ Publikácie *Zpráva o českém knižním trhu* za jednotlivé roky ponúka portál Svaz českých knihkupců a nakladatelů; súpis *České překlady slovenské beletrie 1993 – 2017* uverejnili autori na osobitnej stránke Palackého univerzity v Olomouci.

²⁶ Z minulého storočia možno spomenúť edíciu *Slovenská knihovna*, presnejšie viaceré rovnomenne edície *Slovenská knihovna* rozličných nakladateľstiev (vydavateľstiev) s rozdielnou mierou koncepcnej prípravy, rozsahu aj významu. *Slovenskú knihovnu* mali Odeon, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Československý spisovatel, v 90. rokoch ešte Ivo Železný. Úlohu edícií slovenských prekladov vyzdvihol E. Charous v úvode svojej knihy *Rozdílly sblížíjí (Čeští spisovatelé o Slovensku)*: „Školou, dílnou i vizitkou české slovakistiky byla Slovenská knihovna nakladatelství Odeon, řízená Karolem Rosenbaumem a redigovaná Vladimírem Reisem. Třicet svazků této edice obsáhlo v letech 1956 – 1968 celý zlatý fond slovenské literatury. Její pokračování, desetsvazková Nová řada ji doplnila reprezentativními díly novějšího data“ (Charous, 2005). Bohatá bola aj *Slovenská knihovna* vydavateľstva Československý spisovatel – za desať rokov od r. 1982 tam vyšlo 35 zväzkov kníh popredných slovenských autorov. Expresívnymi slovami potom vykreslil E. Charous prekladovú situáciu bezprostredne po rozdelení spoločného štátu: „V roce 1990 tři přední pražské nakladatelské domy vypustily ne z plánu, ale přímo z výrobního procesu excelentní slovenské tituly – přeložené, vyzasené, ykorigované a v jednom případě titul imprimovaný: Odeon tak zabil román J. C. Hronského *Pisář Gráč*, který by byl dělal čest Světové četbě, Melantrich smetl ze stolu výbor povídek Rudolfa Slobody, Československý spisovatel odstřelil novelistický triptych Andreje Chudoby a pak novelistický cyklus Ladislava Ťažkého. Protesty ani argumenty nic nezmožly – kamenné nakladatelské domy zkameněly ve snaze ušetřit stůj co stůj, ve skutečnosti však těmito odpisy prodělaly, finančně a hlavně morálně. Rozumně se zachovala jen Mladá fronta vydáním Johanidesových *Slonů v Mauthausenu* a Naše vojsko Ballekovým *Lesním divadlem*“. Už skôr, na seminári literárnych odborníkov a slovakistov o uplynulom desaťročí a perspektívach vo vzájomných česko-slovenských literárnych vzťahoch, ktorý sa – pod záštitou vtedajšieho veľvyslancu Ladislava Balleka – v r. 2003 konal v Slovenskom inštitúte v Prahe, označil Emil Charous rozhodnutie vydavateľstva Odeon zastaviť vydávanie *Slovenskej knižnice* za „živelnú pohromu“ (Baláž, 2003). K edíciám *Slovenská knihovna* „recipročne“ spomeňme aj existenciu edícií prekladov

V priebehu desiatich rokov tu vyšlo okolo 20 zväzkov a možno veriť, že budú pribúdať ďalšie. Osobitne treba spomenúť webovú stránku edície *Česi, čítajte* (<https://www.vetrnemlyny.cz/cesi-citajte/c6>), ktorá nepredstavuje len priestor ponuky vydaných prekladov (popri tlačenej podobe často vo forme e-knihy či dokonca audioknihy), no vyvíja sa aj ako bohatý informačný portál o ponúkaných knihách, ich autoroch i prekladateľoch, v textovej a neraz aj audiovizuálnej podobe, so záznamami z literárnych čítaní a iných podujatí, kde popri textových ukážkach z prekladov možno počuť aj autorské slovenské slovo.²⁷ Vydavateľstvo Větrné mlýny tak už pri svojej edícii *Česi, čítajte* spája sprítomňovanie slovenskej literatúry v preklade súběžne s jej znením v origináli.²⁸ Že sa tu v ponuke vskutku počíta s koexistenciou prijímania slovenskej literatúry v origináli aj v preklade, ukazuje vznik druhej, novejšej „slovenskej edície“ s názvom *Česi, počúvajte*, kde vychádzajú audioknihy slovenských autorov, nahraté v slovenčine a smerované do českého prostredia, pričom edičnú pomoc českému poslucháčovi predstavujú priložené slovensko-české slovníčky.²⁹

z češtiny do slovenčiny, *Česká tvorba* Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry či *Česká knižnica* vydavateľstva Slovenský spisovateľ.

²⁷ Pozri napr. stránku s knihou Veroniky Šikulovej *Mezerovitý plod* so sprievodným hovoreným slovom prekladateľky – spisovateľky Kateřiny Tučkovéj (je tu aj jej malý medailónik) a súvzťažnú stránku, samostatný medailón Veroniky Šikulovej aj s jej čítaním vlastného textu (<https://www.vetrnemlyny.cz/mezerovity-plod/p924>; <https://www.vetrnemlyny.cz/veronika-sikulova/a283>); porov. aj stránky sprevádzajúce knihu *Jsem Paula* Ondreja Štefánika (<https://www.vetrnemlyny.cz/jsem-paula/p1031>; <https://www.vetrnemlyny.cz/ondrej-stefanik/a310>) či knihu *Toxo* Ivany Dobrakovovej (<https://www.vetrnemlyny.cz/toxo/p10>; <https://www.vetrnemlyny.cz/ivana-dobrakovova/a49>).

²⁸ Spoluzakladateľ a šéfredaktor vydavateľstva Petr Minařík v priebehu rokov odpovedal v rozličných médiách na mnohé otázky týkajúce sa slovenskej edície aj vydavateľského zámeru. V rozhovore s Renatou Klusákovou 25. 6. 2018 na rádiu Vltava uviedol, že za rozhodnutím vydávať preklady slovenskej literatúry stálo vedomie potreby udržať si aspoň minimálny kultúrny rozhrad – bola by podľa jeho slova neuveriteľná škoda a zároveň aj hanba nevedieť, čo sa deje na literárnom Slovensku. V sprievodnom texte na stránke záznamu rozhovoru sa píše: „Nejde jen o podporu slovenské literatury, ale v první řadě o udržení našeho kulturního rozhledu alespoň na nám nejbližší Slovensko, když už jej ztrácíme směrem k Polsku, Maďarsku nebo Rakousku“ (Klusáková, 2018).

²⁹ V edícii *Česi, počúvajte* pripravovanej spolu so Slezskou univerzitou takto v slovenčine vyšli audioknihy *Borderline* Ivany Gibovej (2020), *Silberputzen* Pavla Vilikovského (2020), *Milo nemilo* Mila Janáča (1921), *Čierny lev* Michala Hvoreckého (2022). Slovensko-české slovníčky pripravila Stanislava Schupplerová, dramaturgicky i režijne sa do edície vložil slovakista Miroslav Zelinský, autor desiatok prekladov zo slovenčiny, z ktorých viaceré vyšli práve vo Větrných mlýnoch: edíciu *Česi, čítajte* otvoril v jeho preklade *Špatný herec* Laca Keratu (2012); nasledovali *Pěšky do nebe* Dušana Duška (2013), *Krátké prózy* Jána Hoštaja (2013), *Pes na cestě* Pavla Vilikovského

V „publikačných výstupoch“ vydavateľstva Větrné mlýny možno teda sledovať dotyk či súbeh jestvujúcich tendencií, zintenzívnenie prekladov a súčasné pripomínanie možnosti počúvať, čítať slovenské texty – a rozumieť. Napokon, obidve tendencie boli explicitne prítomné aj v tom festivalovo-veľtržnom roku, celkom špecificky vzhľadom na tematizáciu prekladu aj v „slovenskojazyčných“ autorských vystúpeniach pri predstavovaní kníh prekladov. Premietlo sa to aj do vyjadrenia vtedajšej riaditeľky festivalu Svět knihy Dany Kalinovej: „Patřím mezi ty čtenáře, kteří ‚trpí‘ rostoucím počtem překladů ze slovenštiny do češtiny... Jsem proto ráda, že uslyšíme opět ve větší míře krásnou slovenštinu a budeme se moci setkat v rámci slovenského programu se současnými úspěšnými prozaiky a básníky (V. Balla, J. Banáš, J. Beňová, M. Haugová, D. Hevier, J. Karika, M. Kompaniková, P. Rankov, J. Rumpli, R. Sloboda, V. Šikulová, D. Šimko, P. Viličkovský a mnozí další)“ (Vašková, 2013). Do mozaiky autentických dobových výrokov možno priložiť ešte aj otázku, ktorú v závere už spomenutého článku adresoval českým čitateľom T. Weiss: „Takže: zkusíte tu a tam učit něco ve slovenském originálu?“ (Weiss, 2013). Celú ťarchu vedomia, že to nemusí byť priam ľahké, nesie sloveso *učít*.³⁰

Ak sa pozrieme znova a komplexnejšie do zoznamu *České překlady slovenské beletrie 1993 – 2017*, ktorý spracovali Michal Jareš, Lubomír Machala a Alžběta Zdeňková, ukazuje sa v priebehu sledovaného obdobia kontinuálny rast prekladov (s miernymi poklesmi v niektorých rokoch) – počnúc rokom 2013 ide o vyše 50 prekladov ročne (tabuľka 1).

(2013), *Příběh opravdického člověka* Pavla Viličkovského (2014), *Carpathia* Maroša Krajňaka (2015), *Věta holá o lásce* Dušana Duška (2016), *Přes ploty* Fedora Gála (2017), *Analphabet* Michala Havrana (2019). V súvislosti so „slovníčkovou pomocou“ českému poslucháčovi zvukovej nahrávky literárneho textu v slovenčine možno pripomenúť dávnejší rozhlasový projekt. Keď v r. 2007 začlenil Český rozhlas do vysielania dvanásťdielnu slovenskú dramatizáciu Tolkienovho *Pána prsteňov*, jednotlivým dielom, aj preto, že ho dramaturgia zaradila do detskej relácie *Domino*, predchádzal slovensko-český slovníček (nahovorený Miroom Žbirkom). Sprievodné časti so slovníčkom boli sprístupnené na samostatnom portáli (Gráfová, 2007; Nábělková, 2008, s. 84; odkazy už dnes ziaľ nie sú funkčné). Spätne reakcie českých poslucháčov, dokladajúce dobovú sledovanosť slovenskej dramatizácie, možno s odstupom času nájsť pod jej zverejnením na YouTube (<https://www.youtube.com/playlist?list=PL8VIJ52-Py4hwC7TORs0TsJzz-eAgDMwB>).

³⁰ Podobne formulovanú otázku spolu s výzvou čítať možno nájsť v závere článku informujúcom o ostravskom *Měsíci autorského čtení 2021*, na ktorom sa predstavilo 31 slovenských autorov: „A nakonec malá zkouška, dokázali byste opravdu číst Pupalovy knihy ve slovenštině, anebo vás ‚zmůže‘ už jen následující minutová ukážka? Zkuste to“ (Mottýl, 2021).

1993 9	1994 6	1995 6	1996 8	1997 11	1998 7	1999 10	2000 18	2001 23
2002 19	2003 24	2004 35	2005 27	2006 26	2007 35	2008 40	2009 29	2010 27
2011 42	2012 36	2013 58	2014 57	2015 60	2016 63	2017 69		

Tabuľka 1. České preklady slovenskej beletrie 1993 – 2017
(podľa súpisu Jareš – Machala – Zdeňková, 2022)

Na podrobnejšiu analýzu zachytených prekladových textov v tomto príspevku niet miesta, možno však odkázať na štúdie, v ktorých sa jeho rozboru – aj uloženíu do celkového kontextu vzájomného česko-slovenského prekladu – venoval z rozličných hľadísk Lubomír Machala.³¹

Vzhľadom na špecifickú česko-slovenskú jazykovú situáciu s koexistenciou a vzájomným súťažením neprekladania a prekladania pri prijímaní textov druhého jazykového spoločenstva ukazuje sa veľmi zaujímavým obraz, ktorý prinášajú *Zprávy o českém knižním trhu* Svazu českých knihkupců a nakladatelů v pohľade na širší rad rokov. Možno ho uviesť citátom zo správy za rok 2019: „Mezi jazyky, z nichž se knihy překládají, tradičně dominuje angličtina s němčinou a slovenštinou.“ Teda slovenčina, ktorá je blízkošou k češtine v českom prostredí prirodzene zrozumiteľná, zaujíma v počte prekladov vysoké tretie miesto za angličtinou a nemčinou – dostala sa naň v r. 2015, keď jej zastúpenie v celku prekladov do češtiny presiahlo 5 percent.³² Počet prekladov zo sloven-

³¹ Pozri štúdiu *Slovenská literatúra v Česku po rozdelení Československa* (Machala – Jareš, 2019; porov. aj Machala, 2018/2019). V textoch L. Machalu venovaných prekladu slovenskej literatúry nachádzame okrem iného kritickú reflexiu povrchných prekladov (pozri napr. kapitolu *Opravnícké překlady? Aneb jak se v poslední době překládají prózy Pavla Vilikovského* do češtiny v knihe Machala, 2021; porov. aj Machala – Kukučová, 2010). L. Machala sám patrí medzi plodných prekladateľov posledného času – prekladateľstvo uvádza ako svoju „nejmladší literárně-slovakistickou aktivitu“, do ktorej sa pustil, hoci je stále presvedčený, že český čitateľ by mal čítať slovenskú literatúru v origináli (Machala, 2021, s. 6). V období po r. 2017, ktoré už nie je zachytené v citovanom zozname, vydal napr. preklady *Nenapsaný román* Stanislava Rakúsa (2018), *Mramor a granit – Ctosti a Neřesti* Dušana Šimku (2018), *Temporální poznámky* Stanislava Rakúsa (2021), *Šeptuchy* Aleny Sabuchovej (2021), *Čepec* Kataríny Kucbelovej (2021), zatiaľ nevyšli chystané preklady Denisy Fulmekovej, Stanislava Rakúsa či Pavla Vilikovského.

³² V tabuľke, zostrojenej na základe publikovaných zoznamov, využívam skratky A – angličtina, F – francúzština, N – nemčina, P – poľština, R – ruština, S – slovenčina, Šk – škandinávské jazyky, Š – španielčina, T – taliančina; ich radenie v poslednom riadku ukazuje poradie zastúpenia prekladov v jednotlivých rokoch. Vidno v ňom okrem iného aj spomenutý posun prekladu pôvodne slovenských textov v r. 2015 na tretie miesto. Možno pripomenúť, že v daných zdrojoch sa priebiežne upozorňuje na to, aké zložité je získať spoľahlivé presné údaje.

činy kontinuálne narastal od 90. rokov.³³ V tabuľke na porovnanie uvádzam aj preklady z angličtiny, ktoré v každom z uvedených rokov predstavovali vyše 50 percent celkovej prekladovej produkcie (napr. v r. 2015 to bolo 369 prekladov zo slovenčiny oproti 3284 z angličtiny), aj počet prekladov z poľštiny a ruštiny ako ďalších slovanských jazykov, iné slovanské jazyky sa v publikovaných zdrojoch explicitne neuvádzajú (tabuľka 2).

2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
S 127	S 181	S 194	S 369	S 334	S 332	S 343	S 385
2,2 %	2,8 %	3,1 %	5,9 %	5,2 %	5,7 %	5,2 %	5,7 %
A 3328	A 3633	A 3344	A 3284	A 3563	A 3109	A 3704	A 3765
P 87	P 28	P 96	P 146	P 69	P 100	P 121	P 110
R 78	R 124	R 165	R 175	R 162	R 116	R 146	R 183
ANFSTPR Škš	ANFŠSRŠ kTP	ANFSRŠŠ kTP	ANSFŠkR ŠPT	ANSFŠkR ŠPT	ANSFŠkR ŠPT	ANSFŠkR ŠPT	ANSFŠkR ŠPT

Tabuľka 2. České preklady zo slovenčiny v porovnaní s ďalšími jazykmi 2012 – 2019 (podľa každoročných *Zpráv o českém knižním trhu SČKN*)

Ak som v názve príspevku súzvučne s názvom súťaže *Dunaj na Vltavě* použila obraz vývinových prekladových prúdení, vidno, že štatistické údaje, či už osobitne prekladov z beletrie v machalovskom zozname alebo druhovo a žánrovlo bližšie nečlenené údaje Svazu českých knihkupců a nakladatelů, dokladajú to, čo sa vskutku širšie vyjavuje v spoločenskom vedomí – prúd prekladov zo slovenčiny do češtiny výrazne mohutnie.³⁴ A v existencii prekladateľskej súťaže *Dunaj na Vltavě* sa toto mohutnejúce prúdenie svojím spôsobom zrkadlí.

V česko-slovenskom smere porovnateľné zintenzívňovanie literárneho prekladu, ako sa neraz konštatovalo a stále konštatuje, nebadat', ukazuje sa, že naň v novšom čase (na rozdiel od druhej polovice 20. storočia) nebola spoločenská požiadavka. Na začiatku výraznejšieho prekladania nestálo ani slovenské vydanie románu Michala Viewegha *Vybíjená* – preklad Pavla Weissa *Vybíjaná*

³³ V knihe *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu* som z predchádzajúcich rokov na základe analogických zdrojov uviedla tieto počty prekladov zo slovenčiny: 1997 – 32, 1998 – 22, 1999 – 34, 2000 – 49, 2001 – 32, 2002 – 116, 2003 – 137, 2004 – 152, 2005 – 136, 2006 – 176. Ešte v r. 2001 (ako aj po predchádzajúce roky) sa viac prekladalo z poľštiny než zo slovenčiny či ruštiny (Nábělková, 2008, s. 59) – tento pomer sa v poslednom období výrazne zmenil.

³⁴ Dokladajú to aj slovenské štúdie zamerané na preklad slovenskej literatúry do cudzích jazykov – v štatistikách sa v celku inojazyčných prekladov ukazuje výrazné postavenie prekladov do češtiny (Adamová, 2014; Staviarska, 2021). Treba však upozorniť, že vidieť oporu prekladania zo slovenčiny do češtiny v existencii českého zákona o štátnom jazyku (Staviarska, 2021, s. 120) je mylné a zavádzajúce. Opiera sa o návrh zákona, ktorý bol síce vypracovaný, no nebol nikdy prijatý – Česká republika zákon o štátnom jazyku na rozdiel od Slovenska nemá.

sa objavil hneď s českým originálom v r. 2004. V protismere vyšli zase viaceré knihy Pavla Weissa v českom preklade.³⁵ Z novších českých kníh preložených do slovenčiny treba osobitne spomenúť úspešný román Kateřiny Tučkovéj z r. 2012 *Žitkovské bohyně*, dejovo situovaný do priestoru moravsko-slovenského pomedzia, na Moravské kopanice – ako *Žitkovské bohyně* ho v preklade Evy Melicharkovej r. 2015 vydal Tatran.³⁶ Na stránkach internetových knižných obchodov možno nájsť ponuku knihy súčasne v češtine aj v slovenčine, a to v rozličných formátoch.³⁷ Aj pri Kateřine Tučkovéj vidíme „súbeh“ prekladanej autorky (*Žitkovské bohyně* v smere od českého originálu do slovenčiny) a prekladateľky (v smere zo slovenčiny do češtiny) – v jej preklade vyšli *Pátá loď* Moniky Kompaníkovéj (2012) a dve knihy Veroniky Šikulovéj, *Místa v síti* (2015) a *Mezerovitý plod* (2019) (porov. pozn. 23).

Pri *Žitkovských bohyniách* vystupuje ešte aj iná zaujímavá súvislosť, do ktorej sa súťaž *Dunaj na Vltavě* ukladá, a to širší kontext prekladateľských súťaží. Eva Melicharková získala za preklad knihy Kateřiny Tučkovéj ocenenie

³⁵ K reflexii jeho tvorby v českom prostredí aj s istou paralelizáciou s M. Vieweghom pozri Horáčková, 2007; k spoločnej analýze oboch autorov pozri Pavera, 2010. V súvislosti s prekladom *Výbijanej* vyšla aj jedna z mála súčasných kritik prekladu z češtiny do slovenčiny (Hochel, 2005).

³⁶ Román, jeho preklad a v danej súvislosti aj širšie problematiku prekladu z češtiny do slovenčiny komentoval v texte *V románe Žitkovské bohyně sa okúzľujúco prelína mágia s dejinami* Jozef Kuric: „knihe neuškodil ani jej nedávny slovenský preklad, hoci bezprostredne po slovenskom vydaní sa objavili kritické hlasy, argumentujúce schopnosťou slovenských čitateľov čítať prózu aj v češtine. Osobne si však myslím, že tento náš sprofanovaný česko-slovenský bilingvismus dostáva v súčasnosti trhliny. Ďalšie slovenské generácie už totižto túto zručnosť postupne strácajú a som o tom presvedčený aj napriek blízkeho kontaktu s českými audiovizuálnymi prostriedkami. Na jednej strane je určite niečo iné rozumiť českému dabingu v tínedžerskej komédii, a na strane druhej pochopiť všetky nuansy českého literárneho jazyka“ (Kuric, 2015).

³⁷ Napr. na webovom portáli knižného obchodu Martinus možno pri knihe *Žitkovské bohyně* nájsť údaje:

Všetky formáty tohto titulu

Knihy

Kniha pevná väzba, čeština, Host, 2012 Na sklade, objednávejte však rychle 18,75 €

Kniha brožovaná väzba, čeština, Host, 2013 Na sklade, objednávejte však rychle 12,42 €

Kniha pevná väzba s prebalom, slovenčina, Tatran, 2015 Vypredané

E-knihy a audioknihy

E-kniha čeština, Host, 2012 Okamžite na stiahnutie PDF EPUB MOBI 8,00 €

Audiokniha (CD) CD obal, čeština, Radioservis, 2012 Vypredané MP3 na CD

(https://www.martinus.sk/?uItem=214737&z=12S6Z3&utm_source=z%3D12S6Z3&utm_medium=url&utm_campaign=partner; cit 2022-03-16)

Ako vidno, nie všetko vydané a predstavené na stránke je – pri vypredaní – aj v reálnej ponuke. S podobne podanými informáciami sa na portáli knižného obchodu Martinus stretne aj pri paralelných vydaniach s prekladom zo slovenčiny do češtiny.

– prémie v prekladateľskej súťaži Literárneho fondu o Cenu Jána Hollého za umelecký preklad. Sama Cena Jána Hollého, ktorá sa udeľuje od r. 1967, nebola prekladu z češtiny dosiaľ nikdy udelená, no prémie dostali v 80. rokoch minulého storočia, keď sa z češtiny aj viac prekladalo, viacerí prekladatelia a ich preklady.³⁸ Pokiaľ ide o české literárne prostredie, ukazuje sa, že v českej prekladateľskej súťaži o Cenu Josefa Jungmanna za čas jej existencie od r. 1991 preklady zo slovenčiny do češtiny hlavnú cenu ani prémie nezískali – z dostupných informácií nie je ani zrejme, či niekedy do súťaže s inými prekladmi vstupovali. Vo sfére ocenení publikovaných prekladov ponúka sa ešte otázka nominácií prekladov zo slovenčiny na českú štátnu cenu či cenu ministerstva kultúry, pri prekladoch z češtiny na cenu Zory Jesenskej udeľovanú Slovenskou spoločnosťou prekladateľov umeleckej literatúry, resp. na iné ocenenia. Vzájomné preklady a ich autori v prehľadoch doterajších ocenení nevystupujú. *Dunaj na Vltavě* pri porovnaní s týmito súťažami svojím charakterom prirodzene stojí bokom, inde, bližšie k súťažiam adeptov prekladateľstva, ako je napr. *Prekladateľská univerziáda* Literárneho fondu, ktorá sleduje cieľ „poskytnúť mladým adeptom prekladu priestor, na ktorom by mohli preukázať talent a záujem o preklad, teóriu a kritiku prekladu“.³⁹ No aj takéto priróvnanie ukazuje pri súťaži *Dunaj na Vltavě* viaceré osobitosti – ide v nej výlučne o prekladanie zo slovenčiny do češtiny, víťazný preklad vystúpi z porovnávacieho hodnotenia súboru prekladov toho istého východiskového literárneho textu a hoci súťaž oslovuje tiež zväčša „mladých adeptov prekladu“, so súťažou sa nespája žiadne vekové či iné vymedzenie.

Z povedaného vyplýva, že *Dunaj na Vltavě* sleduje viacero rozličných, súťažných aj mimosúťažných, vzájomne spätých cieľov. Viacnásobná každoročná propagácia súťaže – najskôr pri vyhlásení smerujúcom k potenciálnym účastníkom (s celým následným procesom), potom pri vyhlasovaní výsledkov v rámci programu bohato navštevovaného knižného veľtrhu a literárneho festivalu – má za cieľ propagovať slovenskú literatúru a súbežne pritiahnúť pozornosť k problematike vzájomného prekladu spolu s motivačným pôsobením na aktívne čítanie slovenského textu v českom prostredí. Preklad slovenského textu do češtiny predstavuje takú formu aktívneho čítania, ktorá v optimálnom prípade čitateľovi – prekladateľovi ponúka v jazykovej rovine (v rámci celostnej interpretácie prekladaného textu) nové poznanie a špecifický zážitok druhého jazyka. Tým, že súťaž nie je cieleňá na žiadnu vekovú či inak vymedzenú skupinu, ponúka možnosť popasovať sa s prekladom konkrétneho textu každému – tým, pre koho môže ísť o prvú skúsenosť s prekladom (a v súčasnej situácii možno aj o prvý „aktívnejší“ prístup k slovenskému textu), aj tým, čo takú skúsenosť

³⁸ *Raport* Fráňa Šrámka v preklade Vojtecha Mihálika (1981) a *Koncert na Ostrove* Jaroslava Seiferta v preklade Jána Zambora a Jozefa Mihalkoviča (1988) vyšli v edícii Slovenského spisovateľa *Česká knižnica*.

³⁹ Pozri štatút súťaže: [http://litfond.sk/subory/%5A0tat%3%-BA_t_Prekladate%4%BEskej_univerzi%3Aldy_2022_\(002\).pdf](http://litfond.sk/subory/%5A0tat%3%-BA_t_Prekladate%4%BEskej_univerzi%3Aldy_2022_(002).pdf).

a rozličné s ňou späté poznatky už nadobudli. Pri opakovanej účasti ponúka súťaž nadaným účastníkom príležitosť zvyšovať prekladateľskú kompetenciu a možno počítať aj s tým, že vzídu spomedzi nich takí, pre koho preklad zo slovenčiny nebude už len zaujímavou hrou, ale zaujmú sa ním aj vážnejšie. Celkovo je dôležité, že *Dunaj na Vltavě* svojimi deviatimi ročníkmi privedol na svet okolo 250 prekladov s priblížením spektra súčasných literárnych textov. Špecificky sa do súťaže premietla atmosféra výročia vzniku ČSR: najvyšší počet účastníkov, 86, bol v „osmičkovom“ jubilejnom roku 2018 – na preklad bol vtedy ponúknutý úryvok románu Ondreja Štefánika *Som Paula*. Čoskoro potom, v r. 2021, knihu *Jsem Paula* v preklade Barbory Antonovej vydali *Větrné mlýny*. V českom preklade bola už predtým vyšla Štefánikova kniha z r. 2011 *Pštrosí muž*.⁴⁰ Názov *Pštrosí muž*, rovnaký v slovenčine aj v češtine, upozorňuje na otázku bivalentnosti knižných titulov (vo vzájomných prekladoch no aj pri súbežných prekladoch z iných jazykov), kde z jazykovej podoby názvu knihy nie je zrejmé, či ide o jej vydanie v slovenčine alebo v češtine.⁴¹

Prekladateľskú súťaž *Dunaj na Vltavě* od jej zrodu v r. 2013 možno teda vnímať ako súčasť aj ako zrkadielko prekladového prúdenia predstavujúceho aktuálnu súčasť slovensko-českého medziliterárneho kontextu. Pri reflexii tohto prúdenia je dôležité vyzdvihnúť (už viackrát v texte naznačenú) pozitívnu zmenu v možnostiach dostupu ku knihám v origináli aj v preklade, ktorú dnes poskytuje bohatá sieť knižných internetových obchodov. Ich existencia umožňuje kúpiť slovenské knihy v origináli alebo v preklade kdekoľvek v Česku – niečo ešte nedávno pri výlučnosti kamenných predajní nepredstaviteľné. Pri ponuke kníh v rozličných jazykoch vychádzajú niektoré internetové obchody kupujúcim (a ich vedomému rozhodnutiu) v ústrety aj rozlične podanou infor-

⁴⁰ V preklade Jany Faschingbauerovej vyšla kniha *Pštrosí muž* r. 2014 vo vydavateľstve Inaque.

⁴¹ K bivalentnosti viac Nábělková, 2008, s. 110 – 111, 156 n. Pri preklade názvov kníh zo slovenčiny zväčša v češtine vidíme blízkosť k názvu v origináli, s nevýraznými rozdielmi vyplývajúcimi predovšetkým z odlišností medzi slovenčinou a češtinou: *Miesta v sieti – Místa v síti*, *Peši do neba – Pěšky do nebe*, *Tisícročná včela – Tisíciletá včela*, *Zlý herec – Špatný herec* a pod. (modifikácie ako napr. pri knihe Vincenta Šikulu *Prázdniny so strýcom Rafaelom* – v preklade Jiřiny Kintnerovej *Trampoty s helikónem* sú pomerne vzácné). Vidíme však, že blízkosť jazykov vskutku neraz vedie k bivalentnosti názvov, napr. *Živý bič* Mila Urbana, *Červené víno* Františka Hečku, *Koník z Orlanda* či *Pomocník: Kniha o Palánku* Ladislava Balleka, *S Rozárkou* Vincenta Šikulu, *Slovák na Venuši* Eubomíra Feldeka, *Hudba váhavých slov* Milana Růfusa, *Esterházyho lokaj* Dušana Šimku, *Silný pocit čistoty* Michala Hvoreckého, *Moji milí Slováci* Júliusa Satinského, *Bliženci z Gemini* Alty Vášovej, *Za to mi zaplatíš! 57 km od Taškentu* Zusky Kepplovej, *Cesta raka* Petra Jaduďa a i. Z prípadnej neistoty o jazyku textu knihy niekedy už na titulnej strane vyvádza podtitul, napr. pri knihe Juraja Červenáka pod bivalentným názvom *Hradba západu* čítame v slovenskom origináli *Dobrodružství kapitána Báthoryho 5*, v českom preklade *Dobrodružství kapitána Báthoryho – kniha pátá*.

máciou o jazyku diela. Výrazne na jazyk diela upozorňuje napr. portál knižného obchodu knihy.abz.cz – pri pokuse objednať knihu v slovenčine (a podobne v inom jazyku) „pustí ďalej“ až po súhlasnej odpovedi na text „Vkládáte do košíku publikaci v cizím jazyce (slovensky). Je to Váš záměr?“. Napr. pri knihe Z. Kepplovej *57 km od Taškentu* treba pri objednávaní „slovenskej verzie“ svoj zámer takto potvrdiť, kniha v českom preklade s rovnako znejúcim názvom *57 km od Taškentu* sa objednáva bez toho.

Bolo už spomenuté, že portály knižných obchodov pri využití hypertextových odkazov plnia aj významnú sprievodnú informačnú úlohu. Kultúrnoinformačná funkcia knižných e-shopov sama osebe predstavuje zaujímavú tému pokiaľ ide o rozsah vložených a „vyťažiteľných“ informácií o autorovi a jeho dielach v origináli aj v preklade – so zreteľom na kontext národných literatúr, žánrov a pod. Dalo by sa venovať hlbšiu pozornosť rozličným informačným pozitívam – treba však súčasne spomenúť, že ako častý závažný nedostatok obchodných webov a neraz aj iných informačných databáz vystupuje pri knižných prekladoch práve absencia informácie o prekladateľovi diela – kto knihu prekladal, to sa často z ponukového textu nedozvieme. Celkovo je dôležité, že existencia internetových knižných obchodov dnes obojstranne spriechodňuje cesty kníh k čitateľom, pričom kým pri beletrii sú pre slovenského čitateľa takto dostupné najmä české originály, českému čitateľovi sa spolu so slovenskými originálmi ponúkajú aj stovky prekladov do češtiny.

Pri rozmachu prekladania zo slovenčiny do češtiny, akokoľvek zdôvodňovanom nepripravenosťou českého čitateľa prijímať slovenské knihy v origináli, je predsa dôležité pripomenúť, že preklad literárneho diela nepredstavuje len jeho „zdostupnenie“ čitateľom. Ide vždy súčasne o závažnejšiu vec – o začlenenie preloženého diela do kontextu prijímajúcej kultúry. Aj z tohto hľadiska je česko-slovenská situácia pri jej asymetrickosti veľmi zaujímavá. Na jednej strane by sme iste dávali prednosť tomu, aby sa Česi a Slováci navzájom čítali v origináli, na druhej strane v situácii, keď sa literatúra prekladá zo slovenčiny do češtiny, získavame obraz o tom, čo sa z českej strany uznalo za hodné prekladu, čo sa česká kultúra rozhodla prijať, takpovediac osvojiť si/prisvojiť. V opačnom smere, kde čitateľská objednávka na preklad diel z češtiny do slovenčiny taká nie je, sú pri jestvujúcej asymetrii kontúry recepcnej prítomnosti českej literatúry, čítanej skôr v origináli, v slovenskom prostredí menej zreteľné.

5 Dunaj na Vltavě ako inšpirácia a výzva

K obrazu „vln a prúdení“ vo vzájomnom preklade, ku ktorému nás priviedla prekladateľská súťaž, možno dodať niekoľko úvah o tom, čo pozoruhodná nová situácia v slovensko-českom preklade ponúka a v akých smeroch nabáda obraz ďalej dokresľovať. Pre slovenskú a českú lingvistiku a literárnu vedu v súhre s translitológiou, kulturológiou i ďalšími disciplínami sa tu otvára ponuka širokých možností mnohoaspektových výskumov v rozsiahlom

novom priestore prekladovej literatúry – do nášho času „sa už nazbieralo“ bohatstvo paralelných literárnych textov, slovenských originálov a ich českých prekladov. So vznikom prekladov sa spája aj profilovanie súčasnej generácie českých prekladateľov zo slovenčiny. Je nepochybne zaujímavým momentom súčasnej medzijazykovej a medziliterárnej situácie, že vzrástol počet tých, čo sú ako prekladatelia so slovenčinou aktívne v kontakte. Prekladateľská práca s textom vyžaduje jeho komplexnú interpretáciu s uvedením si prekladateľsky náročných stránok diel ako celku či konkrétnych miest a hľadanim primeraných, úspešných riešení. Pri prekladaní žijúcich autorov majú prekladatelia možnosť s nimi problémové javy i všeličo iné konzultovať, ako sa neraz dialo aj deje. Podnetná, hoci vcelku vzácna, je publikovaná reflexia vlastného prekladu.⁴² Za jednu z výzev nášho času možno považovať kontúrovanie obrazu formujúceho sa spoločenstva súčasných prekladateľov zo slovenčiny do češtiny.

Pri sledovanom prekladateľskom boome ponúka sa porovnanie s rozvíjaním slovensko-českého prekladu od päťdesiatych – šesťdesiatych rokov 20. storočia a jeho dobovou reflexiou.⁴³ Nemožno síce povedať, že by sa v danom čase súbežne s narastaním prekladov zo slovenčiny do češtiny a z češtiny do slovenčiny bola výraznejšie rozvíjala aj kritika prekladu, predsa však bola novej prekladovej situácii venovaná pozornosť v rozličných smeroch. V r. 1960 usporiadal Zväz slovenských spisovateľov seminár pre prekladateľov z češtiny do slovenčiny a aj „recipročný“ seminár pre prekladateľov zo slovenčiny do češtiny.⁴⁴ Na týchto seminároch zazneli (popri inak zameraných vystúpeniach) dôležité jazykovedné prednášky *Niekoľko poznámok na okraj prekladov z češtiny* Jozefa Ružičku a *K jazykové problematice překlada z češtiny do slovenštiny* Aloisa Jedličku (obidve publikované v *Slovenskej reči*, Jedlička, 1961a; Ružička, 1961); o preklade v smere, ktorý je dnes aktuálnejší, publikoval A. Jedlička v časopise *Naše řeč štúdiu Jazyková problematika překlada ze slovenštiny do češtiny* (1961b). Mnohé z toho, čo práce v opore o analýzu konkrétnych prekladov priniesli – a čo nám je stále k dispozícii – má

⁴² V rozličných textoch nachádzame zväčša len stručné poznámky o komunikácii prekladateľov s autormi a o vlastnom hľadaní konkrétnych prekladových riešení. Pozri napr. spomienku E. Charousa na rozhovory s Milom Urbanom či Vincentom Šikulom (Charous, 2015) alebo odkaz na rozhovory s Pavlom Vilikovským u Lubomíra Machalu (Machala, 2019). Podrobnejšie sa v štúdiu *Dva střípky z teorie a praxe překlada literárních děl ze slovenštiny do češtiny* Martina Šulcková dotkla viacerých problémových miest vlastného prekladu *Lovcov a zberačov* Michala Hvoreckého (Šulcková, 2004).

⁴³ O situácii v druhej polovici 20. storočia E. Charous v už citovanej práci píše: „Celkove lze říci, že během čtyř desetiletí (do konce osmdesátých let) se české publikum šžilo se slovenskou literaturou – zejména prostřednictvím překlada – jako nikdy předtím“ (Charous, 2005).

⁴⁴ Súbor referátov z tohto podujatia spolu s bibliografiou viac ako 300 dovtedajších prekladov zo slovenčiny do češtiny vyšiel v r. 1960 v zborníku *Dialog*.

základný význam, vo všeobecnej rovine aj v konkrétnostiach.⁴⁵ Popri sústredení pozornosti na rozdiely v českej a slovenskej jazykovej situácii, základné diferencie v stratifikácii národných jazykov a rozličné konkrétne medzijazykové diferencie, osobitne (v porovnaní s lexikálnymi neraz ťažšie uchopiteľné) morfosyntaktické rozdiely, štúdie poukázali súčasne aj na nespracovanosť rozličných tém z porovnávacieho hľadiska. V širšej časovej perspektíve vystupuje vtedajší nárast prekladov a ich jazykovedná reflexia aj ako silný impulz porovnávacích lingvistických výskumov,⁴⁶ mnohé však dosiaľ podrobnejšie komparatívne spracované nebolo. Bohatstvo nových paralelných literárnych textov, slovenských originálov a ich prekladov do češtiny, prináša výzvu do ďalšej komparatívnej práce. O to viac, že okrem širokého spektra jestvujúcich lexikologicko-lexikografických prác ponúka súčasnosť oporu aj v existencii paralelných korpusov a ich rozmanitom účelnom využití (už doterajšie porovnávacie práce s využitím paralelných korpusov priniesli svoje plody). Pribúdanie prekladov predstavuje pre Slovenský národný korpus a Český národný korpus možnosť priebežne ďalej dopĺňať paralelné korpusy beletristickými textami a obohacovať tak východiskovú materiálovú bázu poznávania jazykov vo vzájomnom porovnaní.⁴⁷ Lingvistická analýza bohatého súboru prekladov slovenskej literatúry do češtiny, sledovanie (vhodných, no aj – na osobitosti upozorňujúcich – nevhodných) prekladových riešení, ktoré odkrývajú využívanie ponuky výrazových prostriedkov každého z jazykov v prekladovej praxi, môže prispieť k prehĺbeniu česko-slovenského a slovensko-českého porovnávacieho obrazu rozličných vybraných tém. Porovnávacie pohľad vedie vždy aj k rozvíjaniu poznania každého z jazykov. Výsledky lingvistických analýz prekladových riešení opretých o doplnený korpusový súhrn prekladov – komplementárne s hodnotiacimi pohľadmi na konkrétne diela v pôvodine

⁴⁵ O samej potrebe takejto lingvistickej reflexie pozri formuláciu: „...pro nás je důležité vyjít především z dnešní reálné skutečnosti: faktem je, že se ze slovenštiny do češtiny překládá, že se překládá dokonce ve značné míře. Je proto naší povinností ptát se, jak se překládá, jaká je hodnota těchto překladů; je naší povinností ptát se, zda jsou dány věcně předpoklady pro dobrou práci překladatelskou; je naší povinností pečovat o zvyšování jazykové úrovně těchto překladů“ (Jedlička, 1961b).

⁴⁶ Rozsah textu nedovoľuje venovať sa im tu podrobnejšie, možno odkázať aspoň na širšie koncipovanú bibliografiu *Výběrová bibliografie k výzkumu vztahů češtiny a slovenštiny (po r. 1945)*, vypracovanú v rámci grantového projektu *Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vztahy a komunikační koexistence)*: <https://gacr311.ujc.cas.cz/web/BIBLIOGRAFIE>. Nedosahuje však až do nášho času, od r. 2016 bolo publikovaných viacero ďalších komparatívne zameraných textov.

⁴⁷ Pravda, stále je „na dopĺňanie“ aj dosť dávnejšie vydaných prekladových textov – vzhľadom na súčasnú asymetriu v smere prekladu bolo by dobre ešte doplniť tie česko-slovenské preklady, ktoré vyšli v čase, keď sa viac prekladalo aj z češtiny do slovenčiny (nejde len o preklady v spomínaných „špecializovaných“ edíciách *Česká tvorba* či *Česká knihovna*, ale aj o mnohé ďalšie, ktoré vyšli inde).

a preklade z jazykovedného, literárnovedného či translatologického hľadiska (v tom aj kritiky prekladu) – môžu byť ďalej prospešne využité v mnohých smeroch, v neposlednom rade prirodzene aj ako pomoc pre prekladateľov. Aj ako jeden z podkladov zreteľnejšieho dokresľovania obrazu „vývinových prúdení vo vzájomnom česko-slovenskom/slovensko-českom preklade“.

6 Epilóg

Kým som s istou hrdosťou písala o výnimočnej prekladateľskej súťaži *Dunaj na Vltavě*, ktorá v r. 2022 smeruje k svojmu jubilejnému 10. ročníku, Literárne informačné centrum oznámilo, že sa súťaž končí. Dostali sme sa do situácie, keď síce všetko pozitívne z doterajšej existencie *Dunaja na Vltavě* ostáva, nestratí sa – nebude však v tej podobe a v tom kontexte ako dosiaľ ďalej pokračovať. Nebude sa už konať slávnostné 10. vyhlasovanie víťazov súťaže na medzinárodnom knižnom veľtrhu a literárnom festivale Svět knihy, hoci z českej strany záujem o to bol⁴⁸. Na rozdiel od nášho *Kolokvia* s jeho tridsiatimi úspešnými rokmi mal *Dunaj na Vltavě* menšie šťastie na žičlivých opatrovateľov pripravených niesť nemateriálne i materiálne náklady pri udržiavaní a rozvíjaní už existujúcej tradície. Rozhodnutie o zrušení zmysluplného podujatia prišlo so zmenou vedenia Literárneho informačného centra, ktoré si zrejme stanovilo iné priority. Odborná porota zdôvodnenie rozhodnutia nedostala, členiek poroty so skúsenosťami z uplynulých rokov hodnotiacej práce (spolu s bohatou pedagogickou praxou a dlhoročným pôsobením v oblasti translatológie aj výskumu česko-slovenských/slovensko-českých kultúrnohistorických jazykovo-literárnych vzťahov) sa nikto na názor o zmysle a význame súťaže v súčasnej situácii – ani na nič iné – nespýtal. V spätnom pohľade sa ukazuje, že existencia súťaže sa časovo prekryla s pôsobením Miroslavy Vallovej na poste riaditeľky Literárneho informačného centra a ostane tak s ňou spätá aj v pamäti.

Prekladateľskú súťaž *Dunaj na Vltavě* možno na rozlúčku ešte raz vyzdvihnúť ako špecifický fenomén, do ktorého sa premietla osobitosť česko-slovenských/slovensko-českých kultúrnych vzťahov v najširšom chápaní. Špecifický samou možnosťou ponúknuť súťaž širokému okruhu záujemcov o preklad zo slovenčiny do češtiny opretou o prirodzený vzťah obidvoch jazykov s existenciou (viac či menej rozvinutej) bilíngválnej kompetencie, špecifický príležitosťou šíriť pomocou takejto súťaže povedomie o slovenskej literatúre a slovenčine vo vzťahu k češtine v situácii, keď súčasný stav vzájomného poznania podporu potrebuje. Takáto súťaž – popri tom, že priťahuje pozornosť k literatúre druhého kultúrneho spoločenstva a v nej stvárnenej obrazu sveta – má predpoklad zvyšovať aj vnímavosť k zhodám a rozdielom v „jazykových obrazoch sveta“ sprostredkovaných slovenčinou a češtinou.

⁴⁸ Dôležité vedomie, že súťaž neukončila česká strana, vyplýva z komunikácie s Janou Chalupovou, koordinátorkou súťaže na Světe knihy v celom čase jej takmer desaťročnej existencie.

Podujatie, ktoré bolo práve zrušené, malo predpoklady aj ďalej pozitívne pôsobiť v rozširovaní okruhu aktívnych čitateľov slovenskej literatúry aj jej poučených budúcich prekladateľov. V súčasnej situácii vzájomných vzťahov s pozorovateľným postupným vzdáľovaním, kde český a slovenský kontext sú si prirodzene najbližšie a „slovenské“ nestráca ešte celkom šancu v českom prostredí rezonovať, má veľký zmysel podporovať všetky kultúrne podujatia smerované k širokej českej verejnosti s ponukou aktívnej účasti v kultúrnom procese. Informácia nesená vyhlásením súťaže s oznámením zadaného literárneho textu „letela v ústrety“ mnohým (osobitne mladým) Čechom. O tom, v akej šírke to skutočne bolo, vedomosť nemáme, no poznáme tých, ktorí sa výzvy k aktívnej účasti v tom či onom roku, niektorí aj opakovane, chopili. Literárne informačné centrum, ktoré súťaž bezmála desaťročie gestorsky v spolupráci s českou stranou zaštiľovalo, prerušilo tak sľubne sa rozvíjajúcu tradíciu.

Pri 30. výročí *Kolokvia mladých jazykovedcov* prijala som existenciu súťaže *Dunaj na Vltavě* ako impulz načrtnúť obraz špecifického podujatia vnoreného do širšieho kontextu súčasného prúdenia v slovensko-českom preklade. Spodné prúdy prekladateľskú súťaž odniesli, kontext prekladu však zostáva. A v ňom aj miesto pre súťažné podujatie, ktoré bude môcť nadviazať na deväť plodných dunajsko-vltavských súťažných rokov/ročníkov. Naše jubilujúce *Kolokvium* možno aj vo vzťahu k príbehu prekladateľskej súťaže s predčasným koncom vnímať ako inšpiratívnu oporu a dôkaz, že investovať sily a prostriedky do otvárania tvorivých priestorov sa oplatí.

LITERATÚRA

- ADAMOVÁ, Eudmila: Slovenská literatúra v anglickom preklade – história a súčasnosť (1832 – 2013). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. 2014.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Hungarizmy v Ballekovom Pomocníkovi a ich preklad v českej verzii. In: Slavica Pragensia. 30. Ed. V. Budovičová. Praha: Univerzita Karlova 1989, s. 223 – 229.
- BALÁŽ, Anton: Desiat rokov českých a slovenských literárnych vzťahov. In: Literárne informačné centrum 22. 10. 2003. Dostupné z WWW: <https://www.litcentrum.sk/clanok/desat-rokov-ceskych-slovenskych-literarnych-vztahov>.
- BENEŠOVÁ, Michala – RUSIN DYBALSKA, Renata – ZAKOPALOVÁ, Lucie: Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum 2014.
- BUDOVIČOVÁ, Viera: Konfrontačná štylistika v zameraní na preklad literárneho textu. In: Slavica Pragensia. 26. Eds. K. Kučera – J. Štěpán. Praha: Univerzita Karlova 1987, s. 59 – 68.
- ČECHOVÁ, Petra: Slovenská literatúra v českých prekladoch. Bakalárska práca. Vedoucí práce Miroslav Zelinský. Slezská univerzita v Opavě 2021. Dostupné z WWW: https://is.slu.cz/th/rrovr/FPF_BP_21_Slovenska-literatura-v-prekladech_Cechova-Petra.pdf.

- Čestný host Slovensko. (Program na knižnom veľtrhu a literárnom festivale Svět knihy 2013). Dostupné z WWW: <http://sk2013.svetknihy.cz/userdata/files/2013/programy/katalog-programu-2013-cestny-host.pdf>.
- Dunaj na Vltavě. Literární soutěž o nejlepší překlad, 2013. Dostupné z WWW: <http://sk2013.svetknihy.cz/cz/home/soutez-dunaj-na-vltave/>.
- Dunaj na Vltavě 6. Literární soutěž o nejlepší překlad, 2018. Dostupné z WWW: <http://sk2018.svetknihy.cz/cz/home/soutez-dunaj-na-vltave/>.
- Dunaj na Vltavě 9. Literární soutěž o nejlepší překlad, 2021. Dostupné z WWW: <https://www.svetknihy.cz/praha2021/navstevnik/soutez-Dunaj-naVltave>.
- DVOŘÁKOVÁ, Helena: Slovenčina v českom balení. In: Pravda 18. 5. 2013. Dostupné z WWW: <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/280881-slovenscina-v-ceskom-balenii/>.
- DVOŘÁKOVÁ, Iva: Česko-slovenské jazykové vztahy střední doby. Diplomová práce. Praha: FFUK v Praze 2004a.
- DVOŘÁKOVÁ, Iva: K česko-slovenským jazykovým vztahům v raném novověku. In: Čestina doma a ve světě, 2004b, č. 3 – 4, s. 167 – 191. Dostupné z WWW: <https://sites.ff.cuni.cz/ucjtk/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/CDS2004-34.pdf>.
- DVOŘÁKOVÁ, Iva: K utváření kulturně-jazykových vztahů národa českého a slovenského a jejich obraz ve vzájemném překládání. In: Philologica LXXIII. Bratislava: UK 2014a, s. 303 – 311.
- DVOŘÁKOVÁ, Iva: Nesnesitelně lehký překlad (historie a současnost literárního překládání mezi češtinou a slovenštinou). In: Varia. XXII. Zborník plných príspevkov z XXII. kolokvia mladých jazykovedcov. (Nitra 5. – 7. december 2012). Ed. K. Dudová. Nitra: Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UKF v Nitre – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV 2014b, s. 63 – 80. Dostupné z WWW: <https://www.juls.savba.sk/edieľa/varia/22/Varia22.pdf>.
- DVOŘÁKOVÁ, Iva: Zem jazyka československého... Česko-slovenský a slovensko-český překlad v kulturně politickém ovzduší první republiky. In: Naša/Vaša prvá republika Naše/Vaše první republika. Eds. M. Nábělková – J. Pátková. Slovensko-český klub, z. s., Praha 2018, s. 37 – 52.
- DVOŘÁKOVÁ, Iva: Vzájemný překlad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčešťování – poslovenčovanie – prepis – prevod – překlad. Dizertační práce. Praha: FF UK 2019.
- GRÁFOVÁ, Jitka: Bilbo Labuda nám porozpráva o Sarumanovi. In: Magazin Aktuálně.cz 19. 3. 2007. Dostupné z WWW: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/film/bilbo-labuda-nam-porozprava-o-sarumanovi/r-i:article:380452/>.
- HOCHÉL, Braňo: Prešľapy (rec. Viewegh: Vybíjená, překlad Pavol Weiss). In: Rak, 2005, roč. č. 3, s. 35 – 39.
- HORÁČKOVÁ, Alice: Nejsem Viewegh. Jsem Weiss, jasné? In: iDnes.cz 2. 7. 2007. Dostupné z WWW: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/nejsem-viewegh-jsem-weiss-jasne.A070702_110910_literatura_ob.
- HOROVÁ, Eva: Experimentálny preklad. In: Originál preklad (Interpretačná terminológia). Ed. A. Popovič. Bratislava: Tatran 1983, s. 227.

- CHAROUS, Emil: Druhý domov. Deset kapitol na téma Praha a slovenská literatura. Praha: Trilabit 1998.
- CHAROUS, Emil: Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov. Praha: Slovensko-český klub 2001.
- CHAROUS, Emil: Podoby se mění, punc trvá. In: Dokořán, 28/2004. Dostupné z WWW: http://www.obecspisovatel.u.cz/dokoran/dokoran_28/dokoran_56.htm.
- CHAROUS, Emil: Rozdíly sblížují. (Čeští spisovatelé o Slovensku). Praha: Slovenský literární klub v ČR 2005.
- CHAROUS, Emil: Malá osobní překladatelská retrospektiva. In: Česko-slovenská súčasnosť a česká slovakistika. Eds. M. Nábělková – J. Pátková. Praha: FF UK 2006, s. 226 – 230.
- CHAROUS, Emil: Jak jsem poznával Kukučína. In: Zrkadlenie – Zrcadlení. Česko-slovenská revue, 2010, roč. 7, č. 1 – 2, s. 8 – 17. Dostupné z WWW: <http://www.slovacivosvete.sk/data/files618.pdf>.
- CHAROUS, Emil: „Aby sme si boli kvit...“ (Vladimír Barborík). In: Deväť životov. Rozhovory o preklade a literárnom živote. Eds. R. Passia – G. Magová. Bratislava: Kalligram 2015, s. 249 – 260.
- JANOVEC, Ladislav: Dlouhá stříbrná řada aneb První je vždycky nejtěžší. Čeština doma a ve světě, 2004, roč. 12, č. 3 – 4, s. 150 – 153. Dostupné z WWW: <https://sites.ff.cuni.cz/ucjtk/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/CDS2004-34.pdf>.
- JAREŠ, Michal – MACHALA, Lubomír – ZDEŇKOVÁ, Alžběta: České překlady slovenské beletrie 1993 – 2017. Dostupné z WWW: <http://spisovatele.upol.cz/wp-content/uploads/2022/03/Ceske-preklady-slovenske-beletrie-1993-2017.pdf>.
- JEDLIČKA, Alois: K jazykové problematice překladu z češtiny do slovenštiny. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 3, s. 140 – 151. Dostupné z WWW: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1961/3/sr1961-3-lq.pdf>.
- JEDLIČKA, Alois: Jazyková problematika překladů ze slovenštiny do češtiny. In: Naše řeč, 1961, roč. 44, č. 1 – 2, s. 7 – 23. Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4805>.
- KLUSÁKOVÁ, Renata: Petr Minařík: Vydávat knihy není taková tortura, jak by se mohlo zdát. In: Český rozhlas. Vltava. 25. 6. 2018. Dostupné z WWW: <https://vltava.rozhlas.cz/petr-minarik-vydavat-knihy-neni-takova-tortura-jak-se-mohlo-zdat-7552373>.
- KOLI, František: Funkčné premeny česko-slovenského prekladového kontextu. In: III. stretnutie tlmočníkov a prekladateľov z krajín strednej a východnej Európy. Eds. A. Rády – V. Rádyová. Praha: Jednota tlmočníků a překladatelů 1997, s. 48 – 56.
- KOPŘIVOVÁ, Pavla: Emil Charous: „Slovenská literatura je dostředivá, česká zase odstředivá“. In: Český rozhlas. Dvojka. 21. 2. 2013. Dostupné z WWW: <https://dvojka.rozhlas.cz/emil-charous-slovenska-literatura-je-dostrediva-ceska-zase-odstrediva-7477967>.
- KROUPOVÁ, Magdalena: 25 rokov univerzitnej slovakistiky v Prahe. In: Slovenská reč, 2020, roč. 85, č. 1, s. 114 – 121. Dostupné z WWW: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2020/1/sr20-1.pdf>.
- KUKUČOVÁ, Simona: Současné české překlady slovenské beletrie. Bakalářská práce. Vedoucí práce Lubomír Machala. Olomouc: Palackého univerzita v Olomouci 2009. Dostupné z WWW: <https://theses.cz/id/wxhaef/602513?lang=sk>.

- KURIC, Jozef: V románe Žitkovské bohyne sa okuzľujúco prelína mágia s dejinami. In: Denník N, blog 17. 11. 2015. Dostupné z WWW: <https://dennikn.sk/blog/297630/v-romane-zitkovske-bohyne-sa-okuzljujuco-prelina-magia-s-dejinami/>.
- KUSÁ, Mária: Preklad v česko-slovenských súvislostiach. Epizóda z dejín česko-slovenskej vzájomnosti/nevzájomnosti. In: Česko-slovenská vzájemnosť a nevzájemnosť. Eds. I. Pospíšil – M. Zelenka. Brno: Ústav slavistiky FF MU 2000a, s. 113 – 118. Dostupné z WWW: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/133262>.
- KUSÁ, Mária: Preklad v česko-slovenských súvislostiach. II. (Epizódy zo vzájomných medziliterárnych dejín). In: Slovensko-české vzťahy a súvislosti. Ed. J. Hvišč. Bratislava: T.R.I. Médiu 2000b, s. 141 – 152.
- KUSÁ, Mária: Ruská moderna, avantgarda a postmoderna v českých a slovenských prekladoch. In: Moderna – avantgarda – postmoderna. Eds. D. Kšicová – I. Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita 2003a, s. 55 – 62.
- KUSÁ, Mária: Preklad v česko-slovenských súvislostiach IV. Anna Achmatovová v českých a slovenských prekladoch alebo potreba a význam areálu? In: Česko-slovenské vzťahy v slovanských a stredoevropských súvislostiach: (meziliterárnosť a areál). Eds. I. Pospíšil – M. Zelenka. Brno: Masarykova univerzita 2003b, s. 33 – 39. Dostupné z WWW: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/133306>.
- KUSÁ, Mária: Preklad v československých súvislostiach V. alebo Preklady z ruskej literatúry v českých zemiach a na Slovensku v rokoch 1938-1945. In: Česko-slovenské vzťahy, Evropa a svet. Eds. I. Pospíšil – M. Zelenka. Brno: Masarykova univerzita 2004, s. 81 – 85. Dostupné z WWW: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/133330>.
- KUSÁ, Mária: Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru. Konkrétne i všeobecne o preklade. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV 2005.
- KUSÁ, Mária: Naozaj trinásť rokov po?: úvaha o tom, ako to vlastne je... In: Trinásť let po = Trinásť rokov po. Eds. I. Pospíšil – M. Zelenka – A. Zelenková. Brno: Masarykova univerzita, Ústav slavistiky Filozofickej fakulty 2006, s. 162 – 167. Dostupné z WWW: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/133417>.
- KUSÁ, Mária: Vladimír Sorokin v slovenskej a českej recepcii ako správa (?) o stave kultúrnych priestorov. In: Súčasný výskum literárnych procesov v slovenskej a ruskej vede/Issledovanie literatúrnych procesov v slovacem i rossijskom literaturovedenii na sovremennom etape. Eds. E. Maliti – J. Azarov. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press, Ústav svetovej literatúry SAV 2012, s. 107 – 118.
- MACHALA, Lubomír: Čachtická pani a pak nula. S Lubomírom Machalou o našom prezírávém vzťahu ke slovenské literatúre a prekladateľských oříščích. Rozhovor viedol Jan H. Vitvar. In: Respekt 23. 6. 2019. Dostupné z WWW: <https://www.respekt.cz/tydenik/2019/26/cachticka-pani-a-pak-nula>.
- MACHALA, Lubomír: Slovenská literatúra v Česku aktuálné. In: Český jazyk a literatúra, 2018/2019, roč. 69, č. 2, s. 85 – 92.
- MACHALA, Lubomír: Slovacica litteraria 1: Studia 1986 – 2020. O slovenské literatúre zpoza řeky Moravy. Fintice: OZ FACE 2021.
- MACHALA, Lubomír – JAREŠ, Michal: Slovenská literatúra v Česku po rozdělení Československa. In: Minulosť, súčasnosť a perspektívy literárnovednej slovakistiky. Ed. R. Passia. Bratislava: Platforma pre literatúru a výskum v spolupráci s Ústavom slovenskej literatúry SAV v Bratislave 2018, s. 77 – 83.

- MACHALA Lubomír – KUKUČOVÁ, Simona: Překladařem snadno a rychle (K českým překladům současně slovenské beletrie). In: Listy. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog, 2010, roč. 39, č. 1. Dostupné z WWW: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=101&clanek=011012>.
- MOTTYL, Ivan [Ivan Motýl]: Slovenský Měsíc autorského čtení v Ostravě skončil. Příští rok přijedou spisovatelé z Islandu. In: Ostravan.cz. Kulturní deník pro Ostravu a Moravskoslezský kraj. 2. 8. 2021. Dostupné z WWW: <https://www.ostravan.cz/69785/slovensky-mesic-autorskeho-cteni-v-ostrave-skoncil-pristi-rok-prijedou-spisovatele-z-islandu/>.
- MRÁZEK, Ondřej: Pražský Svet knihy otvorili fujary. In: Pravda, 27. 05. 2013. Dostupné z WWW: <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/281857-prazsky-svet-knihy-otvorili-fujary/>.
- MRÁZEK, Ondřej: Zemřel slovenský spisovateľ Pavel Vilikovský. In: Literární noviny 11. 2. 2020. Dostupné z WWW: <https://literarky.cz/literatura/845-zemrel-slovensky-spisovatel-pavel-vilikovsky-slovakum-se-libi-kdyz-nekdo-ve-velkem-krade-a-podari-se-mu-to-rekl-pred-casem-v-rozhovoru-pro-literarni-noviny>.
- MÜGLOVÁ Daniela a kol.: Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža? 2. vyd. Nitra: Enigma 2009. 2018.
- MÜGLOVÁ Daniela a kol.: Komunikace, tlumočení, překlad aneb Proč spadla Babylonská věž? Preklad V. Vilímek. Nitra: Enigma 2013
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: „Ale v češtině bych to rád taky.“ Slovensko-český preklad ako predmet vyjednávania v internetovej komunikácii. In: Jazykovedné aktuality, 44. Zvláštni monotematické číslo. Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, 2007, s. 54 – 78. Dostupné z WWW: https://www.jazykovednesdruzieni.cz/wp-content/uploads/2020/04/2007_bonus.pdf.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Čeština a slovenčina v kontakte. Pokračovanie príbehu. Bratislava – Praha: Veda – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2008. Dostupné z WWW: https://www.juls.savba.sk/attachments/slovencina_a_cestina_v_kontakte/slovencina_a_cestina_v_kontakte.pdf
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Tak rob, ako ti ďaka! Slovenský slovník Boženy Němcovej. In: Varia. XXV. Zborník plných príspevkov z XXV. kolokvia mladých jazykovedcov. (Časť a-Papiernička 23. – 25. 11. 2016). Ed. K. Gajdošová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV 2017, s. 252 – 263. Dostupné z WWW: <https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/25/Varia25.pdf>.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Pestovanie biliterárnosti ako súčasť kultúrnej politiky a jazykového plánovania v československom kontexte. (Chmelovské inšpirácie). Slovenská literatúra, 2019, roč. 66, č. 6, s. 417 – 429. Dostupné z WWW: https://www.sav.sk/journals/uploads/12171957slov_lit_06-19-01-N%C3%A1b%C4%9Blkov%C3%A1-417-429.pdf.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Biliterárnosť, bilingvizmus a „prílohové slovníčky“ ako textová lexikografická opora v českom a slovenskom literárnom priestore. In: Slovenská literatúra, 2020, roč. 67, č. 1, s. 11 – 35. Dostupné z WWW: https://www.sav.sk/journals/uploads/03101923slov_lit_01-20-2-N%C3%A1b%C4%9Blkov%C3%A1%2011-35.pdf.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: „...opatřují se texty nejnutnějšími vysvětlivkami pod čarou nebo diferenciálním slovníčkem...“ Textová lexikografia ako súčasť pestovania bilingvizmu

- a biliterárnosti v česko-slovenskom kontexte. Prednáška v Jazykovědném sdružení 8. 4. 2021b. Dostupné z WWW: <https://www.youtube.com/watch?v=I-VjvGMLP6Z4&t=3611s>.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Chtěl jsem prvotně napsati titul Bratřici, ale napsal jsem Bratrstvo... Jiráskovské bratské impresie. In: Jazykovedný časopis, 2021a, roč. 72, č. 1, s. 272 – 297. Dostupné z WWW: <https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/2021/1/jc21-01.pdf>.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Reflexné masážna podložka. Morfosyntaktické chyby v textoch internetových obchodov ako odraz česko-slovenských jazykových diferencií. In: Jazyk ako neprestajná inšpirácia. Zborník príspevkov k jubileu Jána Kačalu. Trnava 2022, v tlači.
- NEKVAPIL, Jiří – SHERMAN, Tamah: Jazykový management a teorie jazykového managementu: úvodní poznámky. In: Slovo a slovesnost, 2014, roč. 75, č. 4, s. 245 – 254. Dostupné z WWW: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4256>.
- PASSIA, Radoslav: Pahýl' alebo výhonok. In A2: kulturní čtrnáctideník, 2007, roč. 3, č. 26, s. 6.
- PASSIA, Radoslav: Prekladať, alebo neprekladať? Niekoľko postrehov k súčasným vzťahom slovenskej a českej literatúry. In: Dokořán, 2008, 12, č. 47, s. 22 – 24.
- PASSIA, Radoslav: „Někde to tam musí být...“ (k situácii a recepcii slovenskej literatúry v česku). In: Romboid, 2010, roč. 46, č. 2., s. 41 – 43.
- PÁTKOVÁ, Jana: K vybraným terminologickým problémům slovensko-českých překladů. In: Slovenčina v menšinovom prostredí, studie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Eds. A. Uhrinová – S. J. Tóth. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 167 – 172.
- PÁTKOVÁ, Jana: Emil Charous a jeho koncept slovenské literatúry v českých literár-něhistorických příručkách. In: Mínošť, súčasnosť a perspektívy literárnovednej slovakistiky. Ed. R. Passia. Bratislava: Platforma pre literatúru a výskum, Ústav slovenskej literatúry SAV 2018a, s. 84 – 95.
- PÁTKOVÁ, Jana: První republika literární: očima českého slovakisty Emila Charouse. In: Naša/Vaša prvá republika. Naše/Vaše první republika. Eds. J. Pátková – M. Nábělková. Praha: Slovensko-český klub, z. s. 2018b, s. 11 – 22.
- PÁTKOVÁ, Jana: Reflexe slovenské literatúry v českém prostředí po roce 2000. In: K teoretickým a praktickým aspektom slovenskej literárnej kritiky po roku 2000. Ed. M. Součková. Prešov: FF PU v Prešove 2019, s. 181 – 194.
- PÁTKOVÁ, Jana: De/tabuizace výrazu v Rivers of Babylon? K problematice českého překladu. In: Litikon. Časopis pre výskum literatúry, 2020, roč. 5, č. 1, s. 46 – 56. Dostupné z WWW: https://litikon.files.wordpress.com/2021/03/litikon-1_2020.pdf.
- PÁTKOVÁ, Jana: Dětská literatura na Slovensku, aneb co se ztratilo v/z překladu po r. 1989. In: Perspectives of V4 Translation Studies : Studies, Considerations and Contributions on Translation between Czech, Hungarian, Polish and Slovakian Languages. Eds. A. Hut'ková – S. Kolmanová – A. Mészáros et al. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2021, s. 76 – 85. Dostupné z WWW: <https://v4translation.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/43/2021/07/e-book-v4.pdf>.
- PAVERA, Libor: Étos a etika literárních postav současné slovenské a české prózy (M. Viewegh a P. Weiss). In: Stredoevropský areál ve vnitřních souvislostech (česko-slovensko-maďarské reflexe). Eds. I. Pospíšil – J. Šaur. Brno: Masarykova univerzita 2010, s. 177 – 184.

- Dostupné z WWW: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/133507>.
- POPOVIČ, Anton (ed): *Originál preklad (Interpretačná terminológia)*. Bratislava: Tatran 1983.
- RUŽIČKA, Jozef: Niekoľko poznámok na okraj prekladov z češtiny. In: *Slovenská reč*, 1961, roč. 26, č. 3, s. 129 – 140. Dostupné z WWW: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1961/3/sr1961-3-lq.pdf>.
- SLOBODA, Marián – NÁBĚLKOVÁ, Mira: Receptive multilingualism in 'monolingual' media: managing the presence of Slovak on Czech websites. In: *International Journal of Multilingualism*, 2013, roč. 10, č. 2, s. 196 – 213. Dostupné z WWW: http://language-management.ff.cuni.cz/system/files/documents/sloboda_nabelkova_2013_ijm.pdf.
- STAVIARSKÁ, Ivana. *Slovenská literatúra v preklade (2014 – 2019)*. In: *Prekladateľské listy 10: teória, kritika a prax prekladu: zborník štúdií a študentských prác z 25. ročníka prekladateľskej univerziády*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2021, s. 113 – 128. Dostupné z WWW: <http://cit.uniba.sk/ojs/index.php/PL/index>.
- ŠULCKOVÁ, Martina: Dva stípy z teorie a praxe prekladů literárních děl ze slovenštiny do češtiny. In: *Čeština doma a ve světě*, 2004, č. 3 – 4, s. 221 – 229. Dostupné z WWW: <https://sites.ff.cuni.cz/ucjtk/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/CDS2004-34.pdf>.
- ŠULCKOVÁ, Martina: O dvou překladech slovenské prózy do češtiny v posledních 10 letech. In: *Zrkadlenie/Zrcadlení. Česko-slovenská revue*, 2005, roč. 2, č. 1, s. 33 – 37.
- TERNOVÁ, Alica: Slovensko-český receptívny bilingvizmus, otázky laického prekladu z češtiny do slovenčiny. In: *Varia. XXIV. Zborník plných príspevkov z XXIV. kolokvia mladých jazykovedcov*. (Praha 9. – 11. 9. 2015). Eds. M. Simeunovich-Skvortsova – K. Gajdošová – V. Suchá. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2019, s. 627 – 645. Dostupné z WWW: <https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/24/Varia24.pdf>.
- VALLOVÁ, Miroslava: U. Eco nestihol návštevu Bratislavy, na ktorú sa chystal. In: *Teraz* 16. 10. 2016. Dostupné z WWW: <https://www.teraz.sk/knihy/m-vallova-umberto-eco-nestihol-navs/223021-clanok.html>.
- VÁŠKOVÁ, Olga: Rozhovor s PhDr. Danou Kalinovou – ředitelkou společnosti Svět knihy, s. r. o. Čestným hostem pražského knižního veletrhu je Slovensko. In: *Čtenář. Měsíčník pro knihovny*, 2013, č. 4. Dostupné z WWW: <https://svkkl.cz/en/ctenar/clanek/1212>.
- Výběrová bibliografie k výzkumu vztahů češtiny a slovenštiny (po r. 1945). Dostupné z WWW: <https://gacr311.ujc.cas.cz/web/BIBLIOGRAFIE>.
- Zprávy o českém knižním trhu. Svaz českých knihkupců a nakladatelů. Dostupné z WWW: <https://www.sckn.cz/zpravy-o-ceskem-kniznim-trhu/>.
- WEISS, Tomáš: Nad Prahou sa blýska. Češi objevují slovenskou literaturu, musí se jim překládat. In: *Hospodářské noviny* 17. 5. 2013. Dostupné z WWW: <https://art.hn.cz/cl-59860600-nad-prahou-sa-blyska-v-cestine-vychazi-rekordni-mnozstvi-slovenskych-knih>.

Kolokviá mladých jazykovedcov alias tradičná Modra a teória onymického komunikačného registra¹

Jaromír Krško

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
jaromir.krsko@umb.sk

1 Úvod

Na začiatku príspevku budem trochu subjektívny a možno sentimentálny. Ale mám na to nárok z jednoduchého dôvodu – patríam k najvytrvalejším účastníkom tohto podujatia, pretože mojím prvým kolokviom (hoci ešte len v úlohe pozorovateľa) bol jeho druhý ročník v roku 1992 a odvtedy som absolvoval 23 ročníkov. Sentiment vyvolávajú prirodzene spomienky na čas, keď sme viacerí len začínali pôsobiť na univerzitách alebo v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Spájal nás nielen vek, ale aj rovnaké problémy s doktorandským štúdiom, publikovaním príspevkov, skúškami, obhajobami. Aj vďaka kolokviu a nadšeniu Míry Nábělkovej sa vytvorila veľká skupina navzájom si žičiacich a pomáhajúcich ľudí, ktorí ľudsky a vedecky vyrástli.

Pri spomienkach na „našu Modru“, ako sme familiárne nazývali KMJ, sa mi v myslí vynorí na jednej strane pocit zimy, blížiaceho sa večera, no na druhej strane sa objaví pocit teplej chaty, objatia s priateľmi, nové témy príspevkov, diskusie a dlhé večerné stretnutia, na ktorých sme popri vínu prebrali všetky súkromné témy, bolesti a boľiestky, ale aj mnoho odborných vecí. Vedeli sme jeden o druhom, kto nad čím pracuje, aké sú jeho témy a vďaka tomu sme dostávali pozvania na konferencie a semináre, inšpirovali sme sa a dostávali jeden druhého do povedomia starších lingvistov. Myslím, že všetky tie príjemné pocity prežíval každý z nás rovnako. Preto „naša Modra“ nezačínala len príchodom na kolokvium, ale omnoho skôr – začiatkom jesene sme si volávali a zisťovali, kto a s akou témou pôjde na kolokvium. A všetko gradovalo na prelome novembra a decembra. Preto som privítal účastníkov XXI. ročníka KMJ na Šachtíčkách v roku 2011 slovami, ktoré aspoň čiastočne vystihovali naše pocity: „Vonku sa už dostatočne schladilo, kalendár sme obrátili na stránku prelomu novembra a decembra, čo je neklamným znamením, že jeseň vystrieda ďalšie ročné obdobie – kolokvium mladých jazykovedcov (medzi priateľmi prezývané aj Modra) a až potom príde zima, Vianoce a koniec roka.“ Na konci úžasne prežitých troch kolokviálnych dní prišlo lúčenie, ale všetko bolo zmiernené nádejou na budúce kolokvium a pocitom blížiacich sa Vianoc.

¹ Príspevok je čiastkovým výstupom v rámci projektu APVV 18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

Tento príspevok je výsledkom môjho vedeckého rastu (aj vďaka KMJ) – postupne vznikali úvahy o mikrosociálnych toponymách, o fungovaní prezývok v malých sociálnych skupinách, o vnímaní propriálneho systému jednotlivcom a skupinou. Mnohé myšlienky som korigoval po vzájomných debatách, diskusiách, ale aj dopĺňal o odporúčanú literatúru. Výsledkom (aj) týchto faktorov je teória onymického komunikačného registra, ktorá je prínosom v oblasti teoretickej onomastiky.

2 Teória komunikačného registra D. Slančovej

Veta, že človek je tvor spoločenský, sa niekedy vníma ako bezobsažná fráza, ale o jej pravdivosti nás presviedča naša prítomnosť, keď celosvetová pandémia obmedzila naše sociálne kontakty na minimum. Kladnou stránkou pandémie je, že viacerí ľudia prehodnotili svoje životné priority a uvedomili si dôležitosť priateľstva a stretávania sa s ľuďmi. Celý náš život – od narodenia až po smrť sme súčasťou mnohých sociálnych skupín, v ktorých zastávame rozličné sociálne pozície – sme súčasťou rodiny v pozícii dieťaťa, v pozícii rodiča, starého rodiča, sme súčasťou školských kolektívov v materskej, základnej, strednej či vysokej škole, súčasťou detských a mládežníckych partií, pracovných kolektívov, záujmových a profesijných skupín.

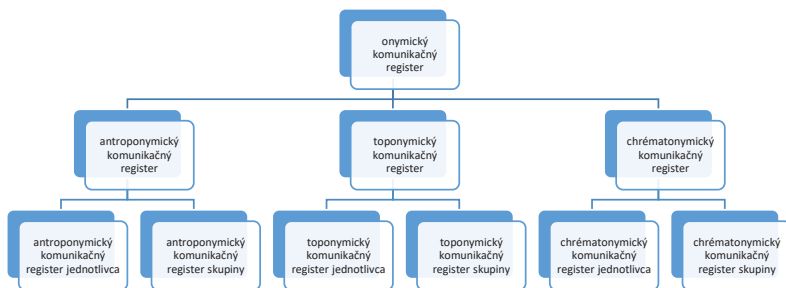
Problematike medziľudskej komunikácie v mikrospoločenstvách, zložitým sociálnym vzťahom a faktorom ovplyvňujúcich výber jazykových a mimojazykových prostriedkov venovali pozornosť viacerí slovenskí sociolingvisti, predovšetkým však Daniela Slančová, ktorej výskumy v apelatívnej slovnej zásobe obohatili aj naše chápanie výberu rozličných foriem z propriálnej oblasti.

Pri hľadaní odpovedí na vymedzenie funkčného štýlu spontánnych hovorených jazykových prejavov menších sociálnych a záujmových skupín (napr. športovci, lekári, učiteľky v materskej škole, poľovníci, rybári atď.) D. Slančová neuvažovala o športovom, lekárskom, učiteľskom štýle. Vhodným prienikom chápania rozvrstvenia lexikálnych prostriedkov v jednotlivých funkčných štýloch a ich komunikačnej hodnoty sa napokon ukázalo používanie termínu register, resp. komunikačný register. M. Ološtiak na základe postavenia registrovo motivovaných lexikálnych jednotiek voči ostatným lexikálnym jednotkám chápe komunikačný register ako nadradený termín voči ostatným sociolektom, ktoré sú jeho súčasťou. Sociolekt pokladá za druh registra a toto tvrdenie argumentuje tým, že „nie všetky registrovo motivované jednotky musia byť aj sociolekticky motivované, čo naopak neplatí (napr. administratívizmy typu *ad acta*, *deklarovať*, *stornovať*, *vestník*, *vyrubiť* nie sú sociolekticky motivované)“ (Ološtiak, 2010, s. 36). Na základe toho potom komunikačný register definoval ako „súbor jazykových a neязыkových komunikačných prostriedkov, ktoré sa preferenčne používajú v istých viac alebo menej typizovaných komunikačných sférach a komunikačných situáciách, kreujúcich sa na základe spoločnej činnosti komunikujúcich jednotlivcov ako nositeľov istých sociálnych rol“ (Ološtiak, 2010, s. 38).

Komunikačný register ako sociálne podmienené konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie člení D. Slančová na makrosociálny a mikrosociálny komunikačný register. Makrosociálny komunikačný register potom D. Slančová charakterizuje ako „konvencionalizované jazykové a nejazykové správanie sa ľudí v príslušných komunikačných sférach, mikrosociálny komunikačný register ako konvencionalizované jazykové aj nejazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť medzi nimi. Komunikačné registre možno komplexne opísať pomocou pragmatických, zvukových, lexikálnych, gramatických a parajazykových prostriedkov“ (Slančová – Slančová, 2013, s. 180). Pri analýze komunikačného registra je dôležité zistenie, že repertoár komunikačného registra society je tvorený subregistrami jednotlivých členov skupiny a na príslušnosť jednotlivca ku skupine poukazuje ovládanie registra danej sociálnej skupiny. Tieto atribúty sú prítomné aj v onymickej rovine jazyka.

3 Teória onymického komunikačného registra

Pri základnom členení onymického registra vychádzame z trichotomického členenia vlastných mien, ktoré sa členia na antroponymá, toponymá a chrématonymá. Preto onymický komunikačný register (ďalej OKR) členíme na antroponymický komunikačný register (AKR), toponymický komunikačný register (TKR) a chrématonymický komunikačný register² (ChTR). Každý z registrov sa ďalej člení na komunikačný register jednotlivca a komunikačný register skupiny. Schematicky to môžeme naznačiť takto:

Obrázok 1. Schéma členenia onymického komunikačného registra

Onymický komunikačný register definujeme ako súbor onymických (jazykových) a mimojazykových prostriedkov, používaných v určitých komunikačných sférach a komunikačných situáciách, determinovaných sociálnymi, komu-

² V monografii *Všebecnolingvistické aspekty onymie* (Krško, 2016) neuvádzame trichotomické, ale len dichotomické členenie OKR – na AKR a TKR. Nedávne výskumy však ukázali, že aj chrématonymá sú súčasťou OKR. V budúcnosti chceme venovať tejto problematike viac pozornosti a začleniť aj túto oblasť do teórie o OKR.

nikačnými, makrosociálnymi a mikrosociálnymi registrovými normami. Mimo-jazykové prostriedky onymického registra sa uplatňujú predovšetkým v AKR – napr. gesto sprevádzajúce prezývku jednotlivca (pozri Krško, 2016, s. 25 – 26).

3.1 Toponymický komunikačný register

Keďže ide o rozsiahlu problematiku, pozornosť v príspevku budeme venovať toponymickému komunikačnému registru, ktorý sme teoreticky rozpracovali práve na viacerých kolokviách mladých jazykovedcov. Používaniu rôznych foriem toponým v závislosti od rozličných sociálnych prostredí alebo sociálnych skupín sa do konca 20. storočia nevenovala príliš veľká pozornosť. Toponymá, ktoré používala a poznala určitá skupina ľudí, nepriamo spomenul A. Habovštiak v diele *Oravské chotárne názvy*, keď sa zmienil o toponymách, ktoré poznali len „tzv. raľníci, t. j. gazdovia, ktorí obrábali pole jednej rale“ (Habovštiak, 1970, s. 25). M. Majtán v jednom zo svojich kľúčových príspevkov hovoril o existencii individuálne používaných toponým, ktoré označil ako tzv. rodinnú formu toponyma (Majtán, 1980, s. 44), tzn. názvy, ktoré poznajú a používajú len členovia rodiny a ktoré sa odlišujú od všeobecne známych názvov. S problematikou sociálnych toponým sme sa stretli vďaka náhode – počas terénneho výskumu toponymie nás upozornil jeden z informátorov, že tento názov poznajú len oni – poľovníci. Začali sme si klásť otázky, aké skupiny môžu používať a vytvárať toponymá, ktoré poznajú len členovia týchto skupín, prečo je to tak, aké iné skupiny používajú tieto názvy...? Toponymá, ktoré sa používajú v relatívne uzavretých sociálnych skupinách označujeme termínom sociálne toponymá a definujeme ich ako toponymá, ktoré vznikli a používajú sa v relatívne uzavretej sociálnej skupine, vyznačujú sa nízkou (resp. nulovou) komunikačnou potenciou voči nečlenom tejto skupiny a pomenúvajú toponymické objekty sociálneho priestoru society počas existencie sociálnej skupiny.

Pri úvahách o fungovaní komunikačných registrov v sociálnych skupinách (v apelatívnej lexike) je potrebné uvedomiť si, že aj propriálna slovná zásoba je súčasťou celej lexiky, a preto je takisto súčasťou komunikačných registrov. V súvislosti s komunikačným registrom D. Slančová rozlišuje individuálny personálny a skupinový štýl, prípadne hovorí o uplatňovaní personálneho, resp. skupinového individuálneho štýlu (Slančová – Slančová, 2013, s. 184). Aj v toponymii môžeme uvažovať o toponymickom komunikačnom registri (sociálnej) skupiny (TKRS) a toponymickom komunikačnom registri jednotlivca (TKRJ).

3.1.1 Toponymický komunikačný register skupiny

Toponymický komunikačný register skupiny (TKRS) predstavuje súbor všetkých toponým, ktorými daná societa označuje (pre ňu) dôležité orientačné body a ktoré aktívne vstupujú do komunikácie členov tejto society. Pri TKRS chápeme existenciu a fungovanie týchto rozličných societ v horizontálnom smere (t. j. na rovnakej úrovni). Na základe skúseností z výskumu slovenskej

toponymie rozoznávame viacero druhov sociálnych skupín, ktoré môžeme rozdeliť na – society vymedzené teritoriálne – sem môžeme zaradiť society časti obce (napr. jedna mestská štvrť, horný/dolný koniec obce), societu obce voči susedným obciam alebo regiónu. Toponymiu týchto skupín označujeme termínom teritoriálne sociálne toponymá.

Na základe veku môžeme rozlíšiť generačné sociálne toponymá, v rámci ktorých rozlišujeme predovšetkým detské a mládežnícke sociálne skupiny. Môžeme uvažovať aj o sociálnej skupine dospelých, u nej však dochádza ku kontaminácii sociálnych toponým s toponymiou obce. Špecifickým druhom sociálnych toponým vyčlenených na generačnom základe sú rodinné sociálne toponymá. Generačné sociálne toponymá (ST) odrážajú vnímanie sveta a mentálny svet jednotlivých generácií – napr. detské ST obsahujú lexiku zodpovedajúcu ich veku: *Malá hôrka, Naša dolinka, Lesík, Ku kapličke, Jablonka, Údolíčko, Popod horičku*; mládežnícke ST odrážajú búrlivý proces mentálneho i fyzického dozrievania osobnosti, ktorý je sprevádzaný konfliktmi so svojím okolím a zároveň protestom, revoltou, nesúhlasom a výsmechom so všetkým oficiálne uznávaným. V tomto prípade aj s názvami, s ktorými sa mladí ľudia stretávajú: bar Aladín – *Áčko*, denný bar – *DB* alebo *Débéčko*, Mystic bar – *Mysbar*, bufet postavený z plechu – *Plecháč*, reštaurácia na futbalovom štadióne – *Kopačka*, reštaurácia na hokejovom štadióne – *Na puku*; niektoré vznikajú z recesie – bistro U Kurky – *Kuracie bistro* alebo ich upravuje do podoby, ktorou vyjadruje odpor, nesúhlas s oficiálnym názvom *Modrá guľa – Kocka*³. Do skupiny rodinných sociálnych toponým však môžeme počítať aj toponymá, ktoré vznikli spontánne na rodinných výletoch, prechádzkach a ktoré neskôr fungujú ako základné orientačné body – *Otcova skrýša, Luckina skrýša, Na tvojom (Luckinom) briežku, Pri Majkovom potoku, Pri Majkovom mravenisku, K Budíkovi*. Takéto názvy boli motivované spoločnými zážitkami a sú s nimi zviazané, prípadne vznikli ako okazionalizmy – *Osičnikovisko, Dubákovisko*.

Ďalšie sociálne skupiny môžeme vyčleniť na základe záujmov a profesie. Kritérium profesie v apelatívnej lexike vymedzuje profesionalizmy, preto môžeme uvažovať o profesijných sociálnych toponymách – túto skupinu reprezentujú názvy, ktoré používajú (používali) ľudia pracujúci v prírode – roľníci, pastieri (*De sa žiňčica viľála* – Habovštiak, 1970, s. 26), lesní robotníci, uhliari atď. Príkladmi na profesijné ST z prostredia lesných robotníkov sú napr. toponymá *Očistcový bán, Ostrihoňov pás, Dvadsaťsedmička, Kde kobyla zdochla, Kde Jana zabilo*.

Medzi sociálne toponymá, ktoré vznikli v skupinách fungujúcich na báze záujmovej činnosti, môžeme zaradiť predovšetkým sociálne toponymá poľovníkov, rybárov, športovcov (napr. skalolezcov, orientačných bežcov), trampov, vodákov atď. Spoločnou črtou poľovníckych a rybárskych sociálnych toponým je to, že často vznikajú z potreby detailnejšieho označovania terénu alebo vod-

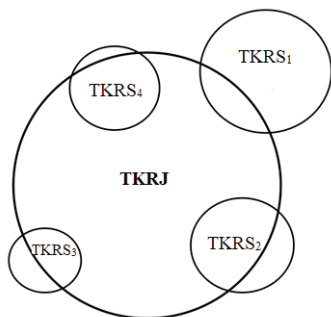
³ V tomto prípade ide o ukážkový nesúhlas s oficiálnym názvom ústiacom do výsmechu na báze kontrastu – do opozície lexémy *guľa* postavili lexému *kocka*.

ného toku. Rybárske sociálne toponymá označujú miesta pôvodne nepomenované – *Pred hotelom, Na zatáčke pri povodí Hrona, Na výpuste, Pod lipou, Pri rákosi pod horou, Pri rákosi na jednotke, Na prepade*. Vznik poľovníckych sociálnych toponým je tiež vynútený potrebou podrobne pomenovať terén – objekt Vaľušková rozdeľujú poľovníci v Detve na *Dolnú Vaľuškovú, Strednú Vaľuškovú, Hornú Vaľuškovú a Poľský kút*. Viaceré poľovnícke ST pomenávajú jednotlivé posedy – *Haluškov posed, Marekov posed, Červený salónik, Radov posed* (Rožai, 2017). Do skupiny sociálnych toponým športovcov patria názvy skalolezeckých ciest. Názov novej trase môže dať skalolezec po jej úspešnom zdolaní. Výskumom tohto druhu ST venovali pozornosť predovšetkým J. Bauko (2006, 2007, 2008, 2009), S. Lazarová (2017) a J. Krško (2017). Skalolezecké ST sú z hľadiska motivácie veľmi dynamické toponymá. Motivantom býva tvar skaly, tvar cesty, meno prvolezca alebo meno inej osoby, ktorej je prvovýstup dedikovaný, častou motiváciou pomenovaní býva asociácia s vyšším celkom (názvom skaly), na ktorom sa nachádza pomenovaná lezecká trasa. Takto boli motivované názvy *Sršeň, Stratený svet, Vertikálna prechádzka, Brunhilda, Cesta pre Janu, Dominika, Ďurov krst, Vôňa ihličia, Bytčiansky ležiak, Krížová výprava* a ďalšie. Veľmi podobné a z hľadiska názvotvorby identické sú niektoré slovenské speleonymá, ktoré sú tiež známe predovšetkým v sociálnej skupine speleológov. Výskumu tohto druhu toponým sa venoval predovšetkým G. Rožai (2015, 2018, 2021) a J. Krško (2021). Podobne ako skalolezecké cesty, aj niektoré speleonymá tohto typu obsahujú motivačný príbeh. Keďže sa motivačný príbeh nezaznamenáva písomne, ale uchováva sa výlučne ústnym podaním, získať ho môžeme len heuristickým výskumom medzi speleológmi, ktorí daný názov vytvorili. Pôvodnú motiváciu s príbehom majú speleonymá *Rúra dolu hlavou, Vrtačka pána staršieho, Sonda stratenej dcéry, Kajmanovo víno, Samov skok, Jaskyňa pískavého Jana* a ďalšie. Viaceré názvy majú metaforický charakter a vznikli na základe podobnosti pomenúvaného objektu s iným objektom – jaskyňa *Notre Dame, Puklina pri Amerike*, niektoré názvy majú dedikačný charakter – *Maruša, Matilda, Milada, Milka* alebo obsahujú meno objaviteľa – *Janov bivak, Janov nocľah, Jarova diera, Priepasť dvoch bláznov, Priepasť geodetov* (Rožai – Krško, 2021).

3.1.2 Toponymický komunikačný register jednotlivca

V úvode do problematiky komunikačného registra sme (v súlade s názorom D. Slančovej) konštatovali, že repertoár komunikačného registra society je tvorený subregistrami jednotlivých členov skupiny a na príslušnosť jednotlivca ku skupine poukazuje ovládanie registra danej sociálnej skupiny. Doteraz sme venovali pozornosť onymickému komunikačnému registru sociálnych skupín. Aký onymický komunikačný register však má jednotlivec a z čoho sa jeho register skladá? V úvode sme tiež konštatovali, že komunikačný register je viazaný na sociálny status a tomu zodpovedajúcu sociálnu rolu, ako aj to, že počas svojho života je každý z nás vystavený viacerým sociálnym statusom – máme

status dieťa a voči rodičom, na druhej strane máme status rodiča, starého rodiča, sme súčasťou školských kolektívov v materskej, základnej, strednej či vysokej škole, súčasťou detských a mládežníckych partií, pracovných kolektívov, záujmových a profesijných skupín. Každý sociálnej skupine zodpovedá komunikačný register v apelatívnej i propriálnej časti lexiky. Antroponymický register rodiny pozostáva z osobných mien členov najbližšej i širšej rodiny, ich rodných mien, priezvisk, hypokoristických podôb ich mien, prezývok a pod. Antroponymický register školského kolektívu pozostáva takisto z rodných mien a priezvisk žiakov a učiteľov, ich prezývok atď. Toponymický register skupiny sme charakterizovali ako súbor všetkých toponým, ktorými daná societa označuje (pre ňu) dôležité orientačné body a ktoré aktívne vstupujú do komunikácie členov tejto society. Ak si uvedomíme, že jednotlivec je v priebehu svojho života súčasťou rôznych sociálnych skupín, v ktorých má rôzne sociálne postavenie, ovláda v rôznej miere toponymický register societ, ktorých je členom. Schematicky sa to dá naznačiť takto:

Obrázok 2. Schéma toponymického komunikačného registra jednotlivca

Charakteristika postavenia jednotlivca v jednotlivých societach je takáto – jednotlivec je členom štyroch sociálnych skupín, v rámci ktorých má rozličné sociálne postavenie, z čoho vyplýva aj rozličná miera ovládania toponým jednotlivých toponymických registrov skupín, ktorých je členom. V prvej skupine (S_1) patrí tento jednotlivec k okrajovým členom, preto ovláda len 15 % toponymického registra skupiny. Môže ísť o novú sociálnu skupinu, s ktorou zatiaľ strávil málo času, preto dostatočne neovláda jej sociálny priestor (napr. len pred mesiacom sa dostal do skupiny skalolezcov a so skupinou absolvoval štyri výstupy). V skupinách S_2 a S_3 má tento jednotlivec centrálnejšie postavenie a ovláda väčšie množstvo názvov z daných TRS. Najsilnejšie postavenie má v skupine S_4 , v rámci ktorej ovláda 95 % z TRS – znamená to, že v skupine je aktívny, dobre pozná sociálny priestor, v ktorom sa skupina pohybuje. Na základe tejto analýzy môžeme toponymický komunikačný register jednotlivca definovať ako súčet častí toponymických registrov skupín (ktorých daný jednotlivec je členom), známych tomuto jednotlivcovi.

4 Záver

Teória onymického komunikačného registra nadviazala na výskumy komunikačného registra – predovšetkým D. Slančovej. Súčasťou lexiky každého jazyka je okrem apelatívnej časti aj jeho propriálna časť. Onymický komunikačný register členíme trichotomicky podľa základných tried proprií na antroponymický, toponymický a chrématonymický komunikačný register, pričom každý z týchto subregistrov sa ďalej člení na komunikačný register skupiny a komunikačný register jednotlivca. Z priestorových dôvodov sme v príspevku venovali pozornosť predovšetkým toponymickému komunikačnému registru. Z hľadiska sociálnych skupín môžeme rozlišovať sociálne skupiny vymedzené teritoriálne, z hľadiska veku rozlišujeme generačné sociálne skupiny, v ktorých rozoznávame detské, mládežnícke a rodinné sociálne toponymá. Ďalšie sociálne skupiny vznikajú na základe záujmov a profesie – tu môžeme analyzovať sociálne toponymá poľovníkov, rybárov, športovcov, lesných robotníkov a pod. Toponymický komunikačný register jednotlivca pozostáva v znalosti sociálnych toponym skupín, ktorých je jednotlivec členom. Miera ovládania rozsahu toponymického registra skupiny je ovplyvnená dĺžkou členstva v tejto skupine a rozsahom aktivít v skupine zo strany jednotlivca. Teória onymického komunikačného registra doplnila výskum komunikačného registra jazyka a stala sa súčasťou teoretickej onomastiky.

LITERATÚRA

- BAUKO, Ján: Mikroonymá v Súľovských skalách. In: *Varia XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3. – 5. 12. 2003)*. Zost. M. Šimková – K. Gajdošová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2006, s. 26 – 33.
- BAUKO, Ján: Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest. In: *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie*. Zost. M. Považaj – P. Žigo. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2007, s. 190 – 203.
- BAUKO, Ján: Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest. In: *Acta onomastica*, 2008, roč. II, s. 42 – 49.
- BAUKO, Ján: Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest. In: *Varia XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov – Kokošovce-Sigord 3. – 5. 12. 2008)*. Zost. M. Ološtiak – M. Ivanová – L. Gianitsová-Ološtiaková. Bratislava – Prešov: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 9 – 14.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 1996. 250 s.
- BLANÁR, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. *Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics*. Martin: Matica slovenská 2009. 159 s.
- BLANÁR, Vincent: Pragmaticko-lingvistické metódy a problematika v onomastike. In: *Jazykovedný časopis*, 2004, roč. 55, č. 1, s. 3 – 19.
- HABOVŠTIAK, Anton: Oravské chotárne názvy. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici 1970. 93 s.
- KRŠKO, Jaromír: Úvod do toponomastiky. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta 2014. 176 s.

- KRŠKO, Jaromír: Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra). Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta 2016. 146 s.
- KRŠKO, Jaromír – LAZAROVÁ, Shirley: Onymické procesy tvorenia skalolezeckých ciest. In: *Onomastica*, 2017, roč. LXI/1, s. 201 – 210.
- KRŠKO, Jaromír: Motivačné činitele skalolezeckých ciest na Slovensku. In: *Acta onomastica*, 2017, roč. LVIII, s. 75 – 91.
- MAJTÁN, Milan: Spoločenské fungovanie toponyma. In: Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie (Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1980, s. 43 – 49.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1996. 191 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.
- ROŽAI, Gabriel: Lexikálno-sémantické aspekty speleoným v Slovenskom krasi. In: *SLAVICA IUVENUM*, XVI. mezinárodné setkání mladých slavistů Ostravská univerzita v Ostravě. Ostrava: Filozofická fakulta 2015a, s. 57 – 69.
- ROŽAI, Gabriel: Odraz nárečovej lexiky slovenského a inojazyčného pôvodu v toponymii severozápadnej časti Slanskej doliny v Gemeri. In: 19. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 28. – 30. apríla 2014). Ed. I. Valentová. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2015b, s. 344 – 352.
- ROŽAI, Gabriel: Terénne názvy hornogemerských obcí Rejdová a Vyšná Slaná. Rožňava: Gabriel Rožai (vlastným nákladom) 2017. 222 s. + 31 s. príloh.
- ROŽAI, Gabriel: Názvy jaskýň a priepastí Slovenského krasu z hľadiska medziropriálnych vzťahov. In: *Acta onomastica*, 2018, roč. LIX, s. 184 – 196.
- ROŽAI, Gabriel – KRŠKO, Jaromír: Speleonymia v regionálnych a sociokultúrnych súvislostiach (na súbore speleoným Slovenského rudohoria a iných oblastí Slovenska). Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta 2021. 112 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999a. 278 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? In: *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu*. I. diel. Materiály z 3. konferencie o komunikácii, Banská Bystrica – Donovaly, 11. – 13. septembra 1997. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB a Fakulta humanitných vied UMB 1999b, s. 93 – 100.
- SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Komunikačný register ako alternatíva funkčného štýlu (na pozadí komunikácie v športe). In: *Styl*, 2013, roč. 12, s. 177 – 187.
- SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2014. 282 s.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita 1999. 191 s.

Vplyv Andreja Sládkoviča a jeho básne *Marína* na jazykovú krajinu Banskej Štiavnice¹

Miroslava Bajusová

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
miroslava.bajusova@umb.sk

1 Úvod

V každej jazykovej krajine bez ohľadu na to, či ide o mesto, dedinu alebo dokonca prírodné prostredie, sa nachádza množstvo rôznych nosičov s textom. Najčastejšie sú to tabule s názvami budov a inštitúcií a prevádzok v nich, ale aj smerové tabule (nielen v mestách, ale aj vyznačenie turistických trás v prírode), výstrčky, nálepky a plagáty. Ich výskyt na danom verejnom priestranstve je motivovaný rôznymi faktormi a funkciami – historická, marketingová, náučná, estetická. Prítomnosť Andreja Sládkoviča a jeho múzy Márie Pischlovej v Banskej Štiavnici v sebe spája všetky tieto funkcie.

Predkladaná štúdia je čiastkovým výstupom komplexného výskumu usku-
točneného vo vybranej časti Banskej Štiavnice v čase od októbra 2020 do no-
vembra 2021. Jej cieľom je zmapovať vplyv Andreja Sládkoviča a jeho básne
Marína na jazykovú krajinu mesta prostredníctvom terénneho výskumu a ná-
slednej analýzy a interpretácie takto získanej fotodokumentácie.

2 Jazyková krajina

Jazyková krajina je v slovenskom vedeckom diskurze relatívne nová téma. Celosvetovo má však pomerne dlhú históriu, ktorá sa začala písať v roku 1977, keď vyšiel článok *English on Keren Kayemet Street* kolektívu autorov Yehudid Rosenbaum, Elizabeth Nadel, Robert L. Cooper a Joshua A. Fishman. Možno ich preto považovať za priekopníkov na poli výskumu v uvedenej oblasti. Samotný názov tejto novej (socio-)lingvistickej subdisciplíny „jazyková krajina“ (angl. Linguistic Landscape, nem. sprachliche Landschaft/Sprachlandschaft) však po prvý raz použila až koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia dvojica kanadských vedcov Rodrigue Landry a Richard Bourhis vo svojej empirickej štúdií *Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality* (porov. Song, 2016, s. 90). Z nej pochádza aj azda najznámejšia definícia jazykovej krajiny, o ktorú sa pri svojich výskumoch opierajú ďalší vedci: „The language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region or a urban agglomeration“ (Landry – Bourhis, 1997, s. 25).

¹ Štúdia je čiastkovým výstupom v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

Ide o skúmanie písomne zachyteného jazyka na verejných priestranstvách určitého vymedzeného priestoru. V minulosti sa pozornosť venovala predovšetkým oblastiam, kde kontakt jazykov viedol k politickým alebo sociálnym konfliktom. Prvé štúdie sa preto publikovali na základe výskumov uskutočnených v mestách ako Jeruzalem, Brusel alebo Montreal (porov. van Mensel – Vandembroucke – Blackwood, 2017, s. 425). Dnes sa popri skúmaní prvkov jazykovej krajiny ako znakov relatívnej sily a statusu jazykových komunít, ktoré obývajú dané teritórium, venuje pozornosť aj iným aspektom, napr. uplatňovaniu rodovo vyváženého jazyka (porov. Štefaňáková, 2020), využívaniu nárečových prvkov (porov. Krško, 2020), multimodálnym aspektom jazykovej krajiny (Molnárová, 2021), ale aj obrazným pomenovaniam v názvoch prevádzok (Jurčáková, 2020). Isté presahy do literatúry sú badateľné aj v predkladanej štúdií.

3 Výskumný priestor

Výber výskumného priestoru vyplýva zo zadania projektu APVV-18-0115. Jednou z dokumentovaných lokalít v rámci neho je centrum Banskej Štiavnice, konkrétne Námestie Svätej Trojice, Radničné námestie, Ulica Andreja Kmeťa, Kammerhofska a Dolná ulica. Pri skúmaní vplyvu Andreja Sládkoviča a jeho básne *Marína* na jazykovú krajinu Banskej Štiavnice sme si však dovolili rozšíriť ho o ďalšie tri ulice, ktoré bezprostredne nadväzujú na projektom vymedzený priestor. Ide o Ulicu Andreja Sládkoviča, Kutnohorskú a Akademickú ulicu. Pohybovali sme sa pritom tak vo sfére top-down, ako aj bottom-up.

3.1 Top-down signs²

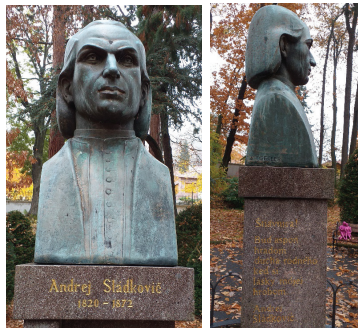
Je to skupina nosičov inštitucionálnych producentov. Rozumieme pod nimi artefakty, ako sú pamätne tabule, sochy, busty, ale aj orientačné tabule s názvami ulíc, ktoré demonštrujú spätosť určitých osôb, v našom prípade Andreja Sládkoviča a Márie Pischlovej, s daným miestom. V rokoch 1832 – 1840 Andrej Sládkovič študoval v Banskej Štiavnici na evanjelickom lýceu, ktoré sa nachádza na Námestí Svätej Trojice 16, na čo upozorňuje pamätná tabuľa na priečelí budovy (obrázok 1).

² V predkladanej štúdií terminologicky nadviažeme na Zuzanu Gašovú (2020, s. 70), ktorá píše: „V anglicky publikovanej odbornej literatúre (porov. napr. Backhaus, 2006, s. 55) sa ako zastrešujúci pojem pre pomenovanie konkrétnych javov, resp. jednotiek vytvárajúcich jazykovú krajinu v jej hmatateľnej podobe etabloval pojem *sign*. V predkladanom článku bude ako slovenský ekvivalent pojmu *sign* používaný výraz *nosič*, či spojenie *nosič s nápisom alebo textom (vo verejnom priestore)*...“

Obrázok 1. Pamätná tabuľa na fasáde evanjelického lýcea, Námestie Svätej Trojice 16
(Fotografia – autorka)

Jeho bronzová busta je osadená v Botanickej záhrade. Okrem mena Andrej Sládkovič a rokov jeho narodenia a úmrtia je na podstavci citát z poslednej slohy jeho básne *Štiavnica* z roku 1846: „Štiavnica! Buď aspoň hradom ducha rodného, keď si lásky mojej hrobom.“ Na verejné priestranstvá sa takto dostáva typ textu, ktorý pre ne nie je typický, a to poézia. Na bočnej strane busty je meno akademického sochára, ktorý je jej autorom, a rok odhalenia busty (obrázky 2 a 3).

Obrázky 2 a 3. Busta Andreja Sládkoviča v Botanickej záhrade, Akademická 349/24
(Fotografie – autorka)

Po Andrejovi Sládkovičovi je v Banskej Štiavnici pomenovaná tiež ulica v centre mesta s dĺžkou približne 400 metrov. Priamo nadväzuje na Radničné námestie, kde stojí dom, v ktorom Mária Pischlová prežila väčšinu svojho života. Orientačná tabuľa s názvom ulice teda predstavuje ďalší nosič zo sféry top-down, ktorý súvisí s osobou Andreja Sládkoviča (obrázok 4).

Obrázok 4. Orientačná tabuľa s názvom Ulice Andreja Sládkoviča (Fotografia – autorka)

Na evanjelickom cintoríne nad Klopačkou je spolu s manželom pochovaná aj Mária Gerzsö, rodená Pischlová. Pomník, ktorý postavil za pomoci MsNV miestny odbor Matice slovenskej v roku 1969, možno tiež vnímať ako nosič zo sféry top-down. Okrem jej mena a rokov narodenia a úmrtia je na ňom vytesaný nápis „Marína Sládkovičova“ a 221. spev básne *Marína* (obrázok 5). Kúsok od neho je na hrobe rodiny Gerzsövcov náhrobný kameň s nápismi v nemeckom jazyku, kde je uvedená ako Marie Gerzsö, geb. Pischl (obrázok 6). Tento však už patrí do sféry bottom-up rovnako ako smerová tabuľa umiestnená na plote cintorína obrázok 7).

Obrázok 5 a 6. Pomník Márie Pischlovej a hrob rodiny Gerzsö na evanjelickom cintoríne, Ulica Andreja Sládkoviča 64 (Fotografie – autorka)

Obrázok 7. Orientačná tabuľa na plote cintorína (Fotografia – autorka)

3.2 Bottom-up signs

Termínom „bottom-up signs“ sa označujú nosiče s textami, ktoré na verejné priestranstvá umiestnili fyzické alebo právnické osoby (porov. Schulze, 2019, s. 6), napr. majitelia rôznych prevádzok. Vo výskumnom priestore sme našli tri objekty, ktoré súvisia s básňou *Marína*.

3.2.1 Banka lásky

V bezprostrednom centre mesta Banská Štiavnica, na Radničnom námestí, stojí dom Márie Pischlovej. V roku 2015 prešiel do súkromného vlastníctva a o dva roky neskôr sa z neho stal komerčný objekt dnes známy ako Banka lásky (obrázok 8).

Obrázok 8. Banka lásky, Radničné námestie 18 (Fotografia – autorka)

Ide o zrekonštruovanú budovu s modernou fasádou bez akýchkoľvek historických nápisov, aké sú typické pre staršie stavby. Na fakt, že to je dom Sládkovičovej múzy, upozorňujú pamätné tabule vpravo od vchodu. Jedna je v slovenskej, druhá v anglickej jazykovej mutácii (obrázok 9).

Obrázok 9. Pamätné tabule na fasáde Banky lásky, Radničné námestie 18 (Fotografia – autorka)

V názve tejto medzičasom veľmi známej turistickej atrakcie je badateľná istá forma poetiky. Obsahuje metaforu, prenesený význam slova „banka“, v ktorej sa uchovávaly iné hodnoty ako peňažné. Svedčí o tom aj slogan na červenom veľkoplošnom plagáte na fasáde budovy: „Prvý trezor na svete, v ktorom sa uchováva láska.“

Symbolika lásky je zachovaná aj v logu umiestnenom vo forme výstrčky nad vchodom. Má podobu písmena M, t. j. začiatočného písmena mena Marína, a je tvorené časťami tiel muža a ženy, ktorí sa držia za ruky, pričom viditeľná je len malá časť trupu od ramena po pás. Postavy sú odedé v dobovom oblečení a majú symbolizovať Andreja Sládkoviča a Máriu Pischlovú.

Obrázok 10. Logo Banky lásky, Radničné námestie 18 (Fotografia – autorka)

Na základe nápisov vľavo od vchodových dverí možno usudzovať, že ide o jednu z najdôležitejších turistických atrakcií v meste. Jej názov je preložený až do 20 cudzích jazykov, medzi nimi aj do skutočne exotických ako turečtina, filipínčina, kórejščina, hebrejščina, hindččina, japončina či arabčina. Z ďalších, ktoré v našich zemepisných šírkach nie sú úplne bežné, nanajvýš na nosičoch na budovách veľvyslanectiev daných krajín u nás, možno spomenúť fínčinu, gréčtinu, chorvátčinu a bulharčinu. Pri výbere konkrétnych jazykov majitelia vychádzali zo štatistik návštevnosti Banskej Štiavnice, ale aj zo svojich vlastných štatistík. Uvedené cudzojazyčné nápisy sa totiž na fasáde nenachádzajú od otvorenia objektu pre verejnosť, ale pribudli tam až neskôr. Pôvodný názov prevádzky bol Dom Maríny, čo však najmä zahraničným návštevníkom evokovalo spätosť s námorníctvom, neskôr sa objekt premenoval na Epicentrum lásky. Až so zmenou názvu na súčasnú Banku lásky sa objavili na fasáde aj jeho preklady do cudzích jazykov. Popiera sa tým všeobecná platnosť našej teórie o tom, že vzhľadom na rozmanitosť národnostného zloženia turistov navštevujúcich Banskú Štiavnicu sa upustilo od prekladov nápisov na verejných priestranstvách do viacerých jazykov a zvolila sa angličtina ako lingua franca súčasnosti (porov. Bajusová, 2021, s. 36). Táto budova predstavuje v tomto smere výnimku. Poukazuje to na snahu prevádzkovateľov presadiť a prezentovať sa naozaj v celosvetovom meradle, a to stále novými atrakciami, ktoré by spopularizovali tému Sládkovičovej a Maríninej lásky, a tým aj uvedený komerčný objekt. Dochádza tak k dynamickým zmenám v jazykovej krajine priestranstiev v bezprostrednej blízkosti Banky lásky, v niektorých prípadoch dokonca celého mesta.

Ako príklad možno uviesť projekt *Zaľúbená Štiavnica*. V jeho prvej etape sa na oddychové lavičky v meste umiestnili verše z básne *Marína* v slovenskom a v anglickom jazyku. Na verejné priestranstvá sa tak vo zvýšenej miere opäť dostala poézia a angličtina. Každá lavička okrem toho obsahuje logo Banky lásky s nápisom „Marína + Sládkovič“, čím sa navyšuje význam vlastných mien vo výskumnom priestore. Nápisy sú špecifické svojou formou – sú vytvorené Sládkovičovým rukopisom. V meste a jeho blízkom okolí bolo rozmiestnených 50 takýchto lavičiek. Po spustení druhej etapy projektu v júni 2021 pribudlo ďalších 20, tentoraz doplnených o pestrofarebné sochy zaľúbencov.

Obrázok 11. Lavička pred evanjelickým lýceom, Námestie Svätej Trojice 16
(Fotografia – autorka)

V súvislosti s uvedeným projektom došlo na jar 2021 k zmene architektonického riešenia priestoru pred budovou Banky lásky. Jedným z jeho prvkov je nové označenie časti Radničného námestia názvom Mininámestie zaľúbencov (obrázok 12). V centre mesta tak pribudla ďalšia orientačná tabuľa. Má rovnaký vzhľad ako ostatné orientačné tabule s názvami ulíc a námestí. So súhlasom mesta ju tam však osadila Banka lásky. Napriek vzhľadu, ktorý evokuje prítušnosť k sfére top-down, patrí teda medzi nosiče zo sféry bottom-up.

Obrázok 12. Orientačná tabuľa (Fotografia – autorka)

V rokoch 2004 – 2020 stála pred Bankou lásky lavička so železnou konštrukciou, na ktorú zaľúbené páry umiestňovali zámky so svojimi menami alebo iniciálami a „uzamykali“ tak svoju lásku (obrázok 13). Tým sa v jazykovej krajine opäť umelo navýšil počet vlastných podstatných mien a číselníkov (zámky obsahovali dátumy). Zámky sú „odteraz trvalou súčasťou umeleckej inštalácie Mininámestia zaľúbencov. Ako symbol túžby ľudí po večnej láske. Sú umiestnené pod sklom a večer sú romanticky nasvietené“ (Facebook, internetový zdroj). Mená na zámkach, ktoré predtým bolo vidieť a dali sa bez problémov zdokumentovať pre výskum jazykovej krajiny, týmto spôsobom z verejného priestranstva akoby zmizli, aj keď v skutočnosti sa tam fyzicky stále nachádzajú (obrázok 14).

Obrázky 13 a 14. Priestor pred Bankou lásky kedysi a dnes (Fotografie – autorka)

Okrem oddychových lavičiek sú verše z básne *Marína* umiestnené aj na iných nosičoch. Na Mininámestí zaľúbencov je jeden priamo na fasáde domu, tiež napísaný Sládkovičovým rukopisom a červenou farbou. Rovnako sa tam nachádza úryvok z listu Andreja Sládkoviča Maríne (obrázky 15 a 16).

Obrázky 15 a 16. Verš z básne *Marína* a úryvok z listu na fasáde domu (Fotografie – autorka)

3.2.2 Cukráreň Moja Marína

Na ulici Andreja Kmeťa sídli ďalší komerčný objekt, ktorý staval na spojení s menom Sládkovičovej múzy. Je ním cukráreň Moja Marína. Využila jednak podobu mena Mária známu zo spomínaného diela a jednak vizuálnu predstavu o nej. Keďže bola inšpiráciou pre takú slávnú ľúbostnú báseň, automaticky sa nám vynára v predstavách ako mladá a krásna dievčina. Práve taká je aj symbolom uvedenej cukrárne. Jej maketa je upevnená na fasáde

budovy. Istým spôsobom predstavuje ideál krásy – má pekné črty, pričom tvári dominujú dlhé mihalnice a žiarivý úsmev, je štíhla, pekne oblečená v sýtoružovej krátkej sukni, s ktorou ladia topánky na vysokých opätkoch, na hlave má kvetinový veniec a v rukách nesie zmrzlinu. Reprezentuje zároveň typ podniku (gastronómia) aj jeho názov. Na jednej strane je to čašníčka, na druhej strane krásavica – múza.

V minulosti táto prevádzka fungovala približne rok ako predajňa suvenírov (obrázok 18). Jedným z grafických prvkov na výkladnej skrini bola tiež žena, avšak v trochu inom, abstraktnejšom, prevedení. Išlo len o obrys postavy, pričom zachovaná bola farba odevu (ružová) a typ postavy (štíhla mladá žena v elegantných šatách a topánkach). Mladosť je okrem farby a strihu odevu symbolizovaná dlhou bujnou hrivou, typickou pre slobodné ženy.

Obrázok 17. Cukráreň Moja Marina, Ulica Andreja Kmeťa 9 (Fotografia – autorka)

Obrázok 18. Moja Marina, Ulica Andreja Kmeťa 9 (Zdroj: https://www.ban-skastiavnica.travel/wp-content/sabai/File/files/l_b815508b-1580fec08cf8945c3bce5161.jpg)

3.2.3 Ubytovňa Marína

Päť minút chôdze od Námestia Svätej Trojice sa na Kutnohorskej ulici nachádza ubytovňa s názvom Ubytovanie Marína. Jej názov je spätý s básňou Andreja Sládkoviča. Dôkazom toho je aj grafické stvárnenie vývesnej tabule. Meno Marína je napísané červenou farbou, ktorá je symbolom lásky. Táto symbolika je zachovaná aj v logu. Tvoria ho dva vtáčiky stojace oproti sebe na srdiečku a dotýkajúce sa zobáčkmi.

Obrázok 19. Ubytovanie Marína, Kutnohorská 1 (Fotografie – autorka)

4 Záver

„Sládkovičova *Marína* patrí nielen k najznámejším, ale aj k najštudovanejším slovenským básňam. Každá generácia bádateľov na ňu nazerá novým, svojbytným pohľadom a usiluje sa odhaliť tie aspekty, ktoré predchádzajúce pokolenia obchádzali“ (Místecký – Kolenčíková, 2020, s. 258). Predkladaná štúdia sa venuje vplyvu tohto ústredného diela slovenského romantizmu (porov. Caltíková, 1998, s. 89) a jeho autora na jazykovú krajinu Banskej Štiavnice. Jazyková krajina vo všeobecnosti prechádza v priebehu času rôznymi zmenami. Jej charakter ovplyvňujú rozličné faktory a javy. Jedným z nich je spätosť rôznych osobností s daným miestom. Tak je to aj v prípade Andreja Sládkoviča. Jeho spojenie s Banskou Štiavnicou je v jazykovej krajine viditeľné tak vo sfére top-down, ako aj bottom-up. Vyplýva nielen z jeho štúdia na miestnom evanjelickom lýceu, ale aj z nenaplnenej lásky k Márii Pischlovej, pre ktorú napísal najdlhšiu ľúbostnú báseň na svete *Marína*. Jej existencia bola inšpiráciou pri výbere názvu cukrárne Moja Marína aj penziónu Ubytovanie Marína. Podmienila tiež vznik zážitkového domu Banka lásky. Vďaka marketingovým aktivitám tohto turisticky vyhľadávaného komerčného objektu sa v jazykovej krajine Banskej Štiavnice vo zvýšenej miere vyskytuje poézia (nielen v slovenskom, ale aj v anglickom jazyku), poetika, vlastné podstatné mená, symbolika lásky a tiež špecifický rukopisný typ písma. Posledné dva prvky sa viažu k multimodalite. Vo výskume jazykovej krajiny sa tento pojem vzťahuje na grafické zobrazenia, ktoré dopĺňajú jazykový prvok. Za-

hŕňa aj konkrétne formy písomnej podoby jazyka, napr. typ, farbu a pozadie písma (porov. Molnárová, 2021, s. 209).

Zhrňujúco možno poznamenať, že v Banskej Štiavnici sa na relatívne malom priestore nachádza pomerne veľké množstvo nosičov s textami, ktoré súvisia so spisovateľom Andrejom Sládkovičom a jeho básňou *Marína*. Jeho vplyv na jazykovú krajinu mesta je teda značný. Vďaka miernemu rozšíreniu projektom stanoveného výskumného priestoru sa ho podarilo vyčerpávajúco fotograficky zdokumentovať a následne jednotlivé prvky analyzovať a interpretovať v širších súvislostiach, čím došlo k splneniu stanoveného cieľa.

LITERATÚRA

- BACKHAUS, Peter: Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. In: *International Journal of Multilingualism*, 2006, Vol. 3, No. 1, pp. 52 – 66.
- BAJUSOVÁ, Miroslava: (Fremd-)Sprachen im öffentlichen Raum von Banská Štiavnica: Eine Linguistic-Landscape-Studie. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2021, Vol. 13, No. 1, pp. 23 – 39.
- CALTÍKOVÁ, Milada: *Sprievodca dielami slovenskej a svetovej literatúry 1*. Nitra: Enigma 1998. 253 s.
- GAŠOVÁ, Zuzana: Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade ‚Krčmy na Zelenej‘ v Bratislave. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie*. Ed. R. Štefančík. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 2020, s. 69 – 82.
- JURČÁKOVÁ, Edita: *Obrazné pomenovania v jazykovej krajine mesta Banská Bystrica*. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníkú a prekladateľú 2020, s. 29 – 35.
- KRŠKO, Jaromír: *Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (Na príklade Banskej Bystrice)*. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť. Linguistic Landscape*. Praha: Jednota tlumočníkú a prekladateľú 2020, s. 36 – 46.
- LANDRY, Rodrigue – BOURHIS, Richard Y.: *Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An Empirical Study*. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, Vol. 16, No. 1, pp. 23 – 49.
- MÍSTECKÝ, Michal – KOLENČÍKOVÁ, Natália: *Hviezdne oko, zemský hlas. Kolokačná analýza tematických slov v Maríne Andreja Sládkoviča*. In: *Kultúra slova*, 2020, roč. 54, č. 5, s. 257 – 274.
- MOLNÁROVÁ, Eva: *Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape*. In: *Ad Alta: journal of interdisciplinary research*, 2021, Vol. 11, No. 1, pp. 209 – 213.
- ROSENBAUM, Yehudit – NADEL, Elizabeth – COOPER, Robert L. – FISHMAN, Joshua A.: *English on Keren Kayemet Street*. In: *The Spread of English*. New York: Newbury House 1977, pp. 179 – 196.
- SCHULZE, Ilona: *Projektleitfaden* 2019. 31 s.
- SLÁDKOVIČ, Andrej: *Marína*. Bratislava: Ikar 2000. 152 s.
- SONG, Chen: *Linguistic Landscape and Space: A Multimodal Analysis of Linguistic landscape in Robot Open Space*. In: *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 2016, Vol. 5, No. 6, pp. 90 – 98.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, Jana: *K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine (Na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami*

v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove). In: Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů 2020, s. 67 – 85.

VAN MENSEL, Luk – VANDENBROUCKE, Mieke – BLACKWOOD, Robert: Linguistic Landscapes. In: Oxford Handbook of Language and Society. Oxford: Oxford University Press 2017, pp. 423 – 449.

ZDROJE

Banka lásky. Dostupný z WWW: <https://bankalasky.sk>. [cit. 2021-11-02].

Facebook. Dostupný z WWW: <https://www.facebook.com/DomMariny>. [cit. 2021-07-01].

SLÁDKOVIČ, Andrej: Štiavnica. Dostupný z WWW: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/147/Sladkovic_Kratsie-basne/23. [cit. 2021-10-31].

O čom rozprávajú slovenské rozprávky (Adaptácie ľudových rozprávok a kultúrnohistorická hodnota v nich)

Laura Belicajová

Slavistický ústav Jána Stanislava, Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
belicajova3@uniba.sk

1 Úvod

Slovenské ľudové rozprávky sú základným epickým žánrom ľudovej slovesnosti a neodmysliteľnou súčasťou kultúrneho dedičstva. U mnohých národov známe rozprávkové vandrovne motívy doputovali na Slovensko, kde sa prispôbili a poslovenčili. Ľudové rozprávky predstavujú niekoľko diferentných a samostatných rozprávačských útvarov. J. Sedlák (1980) uvádza päť typov ľudových rozprávok: čarodejnú, démonologickú, zvieraciú, legendickú, realistickú. V kontextoch čarodejných a démonologických ľudových rozprávok s množstvom ireálnych prvkov nachádzame najstaršie predstavy ľudí o fungovaní sveta. Protagonisti zvieracích rozprávok sú antropomorfizované zvieratá, ktoré svojimi charakterovými vlastnosťami predstavujú určitý typ ľudí. Spájanie konkrétnych zvierat s typickými ľudskými vlastnosťami predstavuje istý spôsob myslenia rozprávačov z danej krajiny. Legendické rozprávky zobrazujú kresťanskú mytológiu, ktorá je dôležitou súčasťou slovenskej kultúry. Najviac vidíme odraz skutočného slovenského prostredia v realistickej rozprávke, známej od 15. storočia (Marčok, 1978).

Ľudové rozprávky odrážajú myslenie a cítenie našich predkov, preto sú často predmetom folkloristických výskumov. Spočiatku boli šírené ústnou tradíciou a väčšinou určené dospelému poslucháčovi.¹ Neskôr sa začali zapisovať a adaptovať. V jednotlivých verziách rozprávok sa prejavuje nielen osoba rozprávača, ale aj subjektívny vzťah zapisovateľa či adaptátora k zobrazovanému, jeho osobnosť, umelecká orientácia a doba, v ktorej pôsobil. Prvé zápisy rozprávok boli vytvorené pred oficiálnou kodifikáciou spisovnej slovenčiny, preto sú cenným zdrojom informácií o jazykovo-historickom vývine.

Širšie informácie o zmenách slovenských rozprávok v priebehu storočí predstavila J. Pácalová (2010) vo svojej monografii *Metamorfózy rozprávky (od Jána Kollára po Pavla Dobšinského)*. Autorka opisuje, ako sa slovenské ľudové rozprávky začali uchovávať v písomnej podobe počnúc Jánom Kollárom. V 18. – 19. storočí boli zápisy zamerané na umeleckosť a estetickosť. Snahou zapisovateľov bolo zaujať bežných ľudí čítaním, pozdvihnúť ich vzdelanosť a šíriť vtedajší spisovný úzus. Vedecký prístup k slovenským rozprávkam a ich

¹ Medzi slovenskými ľudovými rozprávkami nachádzame pár príkladov, ktoré môžeme označiť za rozprávky určené detskému percipientovi. Takouto typickou rozprávkou je Mechúrik-Koščúrik s kamarátmi.

odborný zápis prinieslo 19. – 20. storočie. V 20. – 21. storočí boli uskutočnené rozsiahle adaptácie rozprávok. Úpravy boli spojené s prenesením textu do súčasného spisovného jazyka a zaradením rozprávok do literatúry pre deti a mládež.

Náš výskum sa sústreďuje na metamorfózy rozprávok od P. Dobšinského. Pôvodne ľudové rozprávky pre dospelých zaradené do detskej literatúry umožnili už deťom stretnúť sa so vzácnym dedičstvom ľudovej slovesnosti. Deti a mládež prichádzajú prostredníctvom rozprávok nenásilnou formou do kontaktu s kultúrou, vierou a históriou našich predkov. Niekoľkonásobnou adaptáciou rozprávkového príbehu však môže dôjsť k výraznej modifikácii pôvodného naratívu. Je prirodzené, že sa pri tejto modifikácii adaptované texty obohacujú o nové elementy, ktoré sú reprezentantom súčasných hodnôt, ale zmeny by sa nemali uskutočňovať na úkor kultúrnohistorických hodnôt alebo straty pôvodného zmyslu textu.

V. Obert (2003) hovorí v súvislosti s detskou literatúrou o jazykovej výchove a rozvoji jazykových kompetencií dieťaťa. Základným parametrom adaptácií ľudových rozprávok pre deti a mládež je úprava textu do súčasnej komunikácie, aby boli deti vedené k spisovnej jazykovej kultúre a rozumeli textu. Na druhej strane sa tým nevyučuje, aby boli v ľudových rozprávkach zachované časti textu, ktoré sú dnes kultúrnohistorickými reliktmami, keďže tieto slová môžu zvyšovať vzdelanosť mladých čitateľov. Pokiaľ môže čitateľ jednoducho porozumieť významu historizmov, archaizmov a podobných slov nachádzajúcich sa v ľudových rozprávkach, nie je nevyhnutné ich odstraňovať. Napokon vzdelávaniu v tejto oblasti slovnej zásoby sa venuje pozornosť aj na základných školách.

Teoretik a kritik literárnej tvorby pre deti a mládež, F. Volf (1936), vyzdvihoval krásu ľudovej reči v rozprávkach, ktorú nie je v súčasnosti jednoduché nájsť. Hovoril aj o značnej umeleckej pravdivosti ľudových rozprávok a o odraze ľudového zmysľania pre právo a spravodlivosť, ktoré je ich súčasťou. F. Volf apeloval na prísny výber ľudových rozprávok do detských kníh. Dôležitou zložkou adaptácií by mala byť selekcia hrubosti a primitívnej krutosti, ktorá sa v pôvodných rozprávkach nachádza (Volf, 1936).

2 Teoretické východiská výskumu

Naším cieľom bolo zistiť, aké adaptačné postupy využili konkrétni autori modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež. Zaujímalo nás tiež, ako sa v texte postavili k religióznym reliktom ľudí žijúcich v minulosti na slovenskom území alebo k historickým slovenským reáliám zobrazeným v slovenských rozprávkach, respektíve či adaptáciou nenarušili sujet textu alebo jeho hodnoty. Pokiaľ adaptátori napriek tomu, že upravovali rozprávky s ohľadom na detského percipienta, kládli dôraz aj na historickú a kulturologickú hodnotu pretextu, ide naozaj o kvalitné adaptácie. Ak bolo potrebné odstrániť s ohľadom na detského čitateľa naturalistické, erotické časti alebo zvýšiť zrozumiteľnosť textu

pre čitateľov nahradením niektorých jeho úsekov, adaptácia by mala byť urobená natoľko kvalitne, aby sa pri nej nenarušil subjekt textu alebo iné jeho parametre.

Predmetom nášho výskumu sú vybrané súbory adaptovaných rozprávok, ktoré boli vytvorené autormi modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež, pričom východiskovými textami týchto súborov boli literárne rozprávky P. Dobšinského, v malej miere upravené E. Paulíny (*Prostonárodné slovenské povesti I., II., III.* – v skratke PSP1, PSP2, PSP3). P. Dobšinský síce upravoval rozprávky určené do tlače, ale zachoval črty ľudovosti, ľudového rozprávačstva tak, akoby úpravy celkom splývali s originálnym zápisom. Text podáva v spisovnej podobe, ale aj s niektorými krajoými, nárečovými lexikálnymi prvkami, ktoré dokresľujú ľudový kolorit rozprávok, čo ocenil aj J. Polívka (1923, s. 149).

Ako uvádza T. Žilka (2015), vzťahy medzi textami tam, kde je jedno literárne dielo inšpiráciou a predlohou na vytvorenie iného literárneho diela, približuje intertextualita. V súvislosti s intertextualitou hovorí autor o pojmoch pretext a posttext. Pod pojmom pretext rozumie T. Žilka východiskový text, posttextom označuje text, ktorý nadväzuje na pretext. Posttextom je v našom výskume súbor *Kniha rozprávok* (1975) od M. Rúfusa (v skratke MR), *Slovenské rozprávky I.* (1980) a *Slovenské rozprávky II.* (1983), ktorých autorkou je M. Ďuričková (v skratke D1 a D2), *Slovenské rozprávky* (1988) z tvorby P. Glocka (v skratke PG) a *Zakliata hora* (2010) od O. Sliackeho (v skratke OS). Vďaka komparácii pretexts s posttextom môžeme identifikovať, analyzovať a zhodnotiť adaptačné postupy jednotlivých autorov.

V súvislosti s adaptáciami slovenských rozprávok hovoríme o literárnom folklorizme. O. Širovátka (citovaný podľa J. Šrank, 2009, s. 39) vyjadril, že literárny folklorizmus znamená „prevzatie, štylizáciu, využitie a šírenie skladieb a prvkov (tematických, výrazových) autentickej ľudovej slovesnosti v literárnej tvorbe.“ J. Šrank (2009) diferencuje folklorizmus podľa uplatnenia folklóru v literatúre na tri oblasti. Prvou je edičný folklorizmus, ktorý predstavuje oblasť, v ktorej zmeny súvisia s prenosom textu z pôvodnej komunikačnej situácie do inej. Druhou oblasťou je autorský folklorizmus, ktorý reprezentuje rôznorodú kvalifikáciu folklórnych prvkov v textoch autorskej tvorby. Posledná je oblasť s názvom literárnovedná reflexia folklóru, čo znamená odbornú reflexiu autentickeho aj štylizovaného folklóru.

M. Rúfus, M. Ďuričková, P. Glocko a O. Sliacky využívajú vo svojich adaptáciách postupy autorského folklorizmu. Teoretické znalosti z tejto oblasti sú potrebné pre náš výskum, keďže nám pomáhajú začleniť a odôvodniť autorské zmeny s ohľadom na východiskový text. J. Šrank (2009) rozčleňuje autorský literárny folklorizmus na dve sféry. Prvou je sféra štylizovaného folklóru, kde autori približujú autenticke folklórne fakty aktuálnym jazykom. Druhou je sféra autorských textov s folklórnou dimenziou. Tá označuje výber, prívlastňovanie, prehodnocovanie folklórnych faktov, ktoré získavajú status textových prvkov samostatnej štruktúry a participujú na jedinečnej sémantike textu.

Hlavnou použitou metódou v našom výskume bola komparácia. Porovnali sme všetky posttexty rozprávok z vybraných súborov autorov modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež, ktorých pretextom boli *Prostonárodné slovenské povesti I-III*. (1973). Pri porovnávaní sme sa sústredili na akúkoľvek hláskovú, morfológickú, lexikálnu, syntaktickú, motivicko-tematickú zmenu alebo elimináciu slov a textových segmentov. Tieto zmeny sme potom klasifikovali podľa jednotlivých jazykových rovín, pokúsili sa ich odôvodniť a vyvodit' závery. Obmedzený rozsah príspevku nám nedovoľuje podrobne sa venovať všetkým zmenám. Rozhodli sme sa zamerať pozornosť na negatívne zmeny, ktoré sa často dotýkajú kultúrohistorických hodnôt. Pod negatívnymi zmenami rozumieme odstraňovanie náboženských motívov z ideologických dôvodov, významové posuny vzniknuté nahrádzaním pôvodných slov slovami s odlišným významom a vznik kontextových chýb, spôsobený nedôslednou adaptáciou.

3 Kultúrohistorická hodnota v rozprávkach

V slovenských ľudových rozprávkach nachádzame mytologické odkazy, napríklad v úvodných rozprávačských formulkách, v ktorých sa spomína, že sa dej rozprávky odohral ešte za starých bohov alebo za Paroma boha. V rozprávkach je prítomné aj zbožšťovanie prírody, typické pre archaické náboženstvá. Sú v nich antropomorfované prírodné živly ako mesiac, slnko či vietor (*Hadogašpar*). Starý kult zvierat sa prejavuje v postavách kráľov jednotlivých druhov zvierat, ak si ich hrdina prikloní na svoju stranu, pomáhajú mu všetci príslušníci daného zvieracieho druhu (*O veternom kráľovi*). Kult rastlín je prítomný v zeline, ktorá vie prinavrátiť život (*Zakliata hora*). Kvet paprade privedie človeka, ktorý ho má pri sebe, v určený deň k nesmiernemu bohatstvu (*Peračina*). Modlitba a plač kráľovských rodičov pod lipami, ktorí si želajú, aby ich rod nevyhynul, je reliktom mytologickej úcty k stromom (*O kráľovičovi, čo si mladú hľadal*). Dobré rady dávajú hrdinom starí ľudia či neznámi tuláci, pretože v ich múdrosť a nadprirodzenú moc veril pospolitý ľud ešte pred príchodom kresťanstva (*Mahuliena zlatá panna*).

Od príchodu kresťanstva sa v rozprávkach začína prelínať mytologický náboženský svet s kresťanským. Starý neznámy žobrák, v ktorom ľudia už dávnejšie videli človeka s magickou mocou, môže byť v rozprávke aj anjel, podľa kresťanskej viery nadprirodzená bytosť, ktorý na seba len zobral inú podobu (*Mataj*). V legendických rozprávkach Otec nebeský alebo Kristus so svätým Petrom ako neznámi pútnici často prechádzajú krajinou a nadprirodzene zasahujú do života ľudí (*Svenčí gazda, zvieracej reči vedomý*). Muža, o ktorom sú ľudia presvedčení, že má nadprirodzenú moc, oslovujú vešcom aj prorokom (*Prorok Rak*). Človek môže v rozprávkach upísať svoju dušu zmokovi, ktorý je typickou démonickou bytosťou zo slovenskej mytológie, podobne čert, démonická bytosť žijúca v pekle a známa z kresťanstva, môže podľa rozprávok pripraviť človeka o jeho dušu (*O krásnej Ibronke*). V kliatbach sa spomína aj Parom, aj kresťanský Boh (*O človeku, čo nikdy nehrešil*).

Texty slovenských ľudových rozprávok odrážajú mnohé slovenské realie z minulých čias. Opisuje sa v nich slovenská príroda s ťažko prenikateľnými lesmi a vysokými horami, spoločenské prostredie, jeho zvyky i právne normy. Ako uviedol J. Doruľa (2012), rozprávky umožňujú nahliadnuť do reálneho života a sveta našich predkov. Stretávame sa v nich s drábmami, súdmi, richtármi (*Drevená krava*). Používajú sa v nich reálne peňažné hodnoty ako toliare či dukáty (*Černokňažník*). Typické tresty, ktoré sa kedysi vyskytovali na slovenskom území, majú takisto svoje miesto v rozprávkach (napr. vyšibanie z mesta: *Dlhý nos*). Hrdina môže byť obdarovaný ľudmi len za to, že má vysoké postavenie pri vojsku, pretože v tej dobe mali ľudia povinnosť dať veliteľovi vojska všetko potrebné pre jeho vojakov (*Piatko a Pustaj*).

3.1 Milan Rúfus: Kniha rozprávok

J. Kopál (1995), podľa nadväznosti posttextu zo zbierky M. Rúfusa na pre-text, hovorí o troch úrovniach: úroveň takmer úplného rešpektovania pre-textu ľudovej rozprávky (jej kompozície a sujetu), úroveň výberu určitých dejových segmentov a úroveň motívickej alebo celostnej inšpirácie pre lyrickú básnickú výpoveď. Prozaické texty rozprávok s ľahko čitateľným ľudským zmyslom zo samotného sujetu (*O kráľovičovi, čo si mladú hľadal; Ludmilka; Sestrička; Zlatovláskin brat; Mechúrik Koščúrik s kamarátmi; O troch grošoch; Čert slúži; Bača a šarkan; Tri práčky*) M. Rúfus len poetizoval, kde zložitejšia fabula tento zmysel zastierala, autor vybral a významovo dotvoril len jednu dejovú sekvenciu (*Pamodaj šťastia; Zlatá muzika; Mlynček; Panna z rosy počatá; O tátošikovi*) alebo vytvoril kontrastne parodický príbeh na pozadí známych dejov (*Laktibrada*) (Marčok, 1985). V lyrických básňach, striedajúcich sa s epickými, M. Rúfus niekedy okrajovo využíva motívy prevzaté z ľudových rozprávok (*Song o Snehulienke; Ako to bolo v jednej rozprávke; Nikto nevie; Rodný list; Spi, dobrú noc*).

Adaptácie M. Rúfusa súvisia s jeho prenosom textu z prozaickej formy do poetickej. Do pôvodného textu autor dopĺňa básnické trópy a figúry, ktoré mu dopomáhajú plne využiť malý priestor na zobrazenie veľkých myšlienok. Poetickej forme mu pomáha zachovávať pôvodný slovosled a rytmiku rozprávok. M. Rúfus si na adaptáciu vybral rozprávky, v ktorých prevláda obeta, láska, súcit, katarzia nad agresivitou. Nevyberá si tie rozprávky, v ktorých sa nachádzajú naturalistické alebo erotické motívy, zameriava sa na morálne poslanstvo, ktoré môžu jednotlivé rozprávky ponúknuť. Jeho lexikálny register je charakteristický využívaním archaizmov. Autor má sklon intimizovať priestor básne, a to deminutívami, priamou rečou, vyjadrovaním subjektívnych pocitov jednotlivých postáv.

M. Rúfus zachováva religióznosť a špecifický jazykový a obsahový charakter ľudových rozprávok. Rozprávky v zbierke nie sú určené len detskému čitateľovi, ale cez hlboké morálne posolstvá ponúknuté v jednotlivých textoch sú prítiažlivým a hodnotným čítaním aj pre dospelého percipienta. M. Rúfus

neoddeľuje detskú literatúru od literatúry určenej dospelému čitateľovi. Zrejme z toho dôvodu nie sú jeho zásahy do jazyka pretextov rozprávok také aktualizачné alebo podriadené porozumeniu detského percipienta ako u iných autorov. V adaptáciách M. Ráfusa nenachádzame žiadne výraznejšie negatívne zmeny z hľadiska kultúrnohistorických hodnôt zobrazovaných prostredníctvom jazyka, pritom sa v posttexte naplno prejavuje autorova básnická individualita.

3.2 Mária Ďuríčková: Slovenské rozprávky I. – II.

Úpravy M. Ďuríčkovej majú rozličný charakter. Autorka aktualizovala tvaroslovné a hláskoslovné zvláštnosti pôvodných nárečí. Jej aktualizачným zmenám bol podriadený aj slovosled, archaické vetné konštrukcie a interpunkcia. Vynechávaním nadbytočných slov zhustila text a zvýšila jeho dynamiku. Z lexikálneho hľadiska autorka obmedzila výskyt nárečových slov a tie, ktoré zachovala, sú v závere knihy vysvetlené. M. Ďuríčková odstránila neúčelné deminutíva, eliminovala erotické motívy s ohľadom na vek čitateľov, nahradila negatívne expresívne výrazy a naturalistické motívy podobou adekvátnejšou detskému percipientovi. Negatívne stereotypné zobrazenie postavy žida bolo z výchovného hľadiska tiež odstránené.

Záporne by sme mohli zhodnotiť autorkine eliminovanie náboženských výrazov, ktoré bolo v súlade s dobovými ideovo-výchovnými intenciami socialistickej literatúry, napríklad: „božie stvorenie“ (PSP3, s. 193) – „živé stvorenie“ (D1, s. 183); „chvalabohu“ (PSP2, s. 11) – „buďme vďační“ (D2, s. 99); „bohzná“ (PSP1, s. 67) – „ktovie“ (D2, s. 115). Slová s náboženskými motívmi, napríklad kňazi, kostol či požehnanie boli nahradené inými: „kňazovia“ (PSP2, s. 417) – „kniežatá“ (D1, s. 170); „do kostola“ (PSP3, s. 271) – „do mesta“ (D1, s. 82); „požehnáva si“ (PSP3, s. 406) – „ďakuje“ (D2, s. 28). Ďalej by sme mohli uviesť ešte veľa príkladov. Motívy s náboženskými konotáciami sú súčasťou ľudovej kultúry, a pokiaľ je ich význam jasný, nenachádzame žiadne opodstatnenie na to, aby boli z detskej literatúry selektované.

Rovnako by sme mohli negatívne zhodnotiť zmeny, ktoré autorka urobila bez ohľadu na význam slovenských reálií, zobrazovaných v pretextoch. Napríklad, keď jej náhrada v texte spôsobila veľký rozdiel v nominálnej hodnote: „kto opováži sa od kraviara čo len za babku kúpiť“ (PSP2, s. 422) – „kúpiť od kraviara čo len za groš“ (D1, s. 235). Neprimerané bolo tiež napríklad zamieňať pre významový posun palotu, teda honosnú izbu v paláci, za svetlicu, ktorou je obyčvací miestnosť v panskom dome, keďže sa protagonist v texte prechádza po paláci: „Iba v jednej palote“ (PSP3, s. 150) – „Iba v jednej svetlici“ (D1, s. 14).

3.3 Peter Glocko: Slovenské rozprávky

P. Glocko nahradil tvaroslovné a hláskoslovné zvláštnosti pôvodných nárečí spisovnou, a teda prirodzenejšou podobou pre súčasnú komunikáciu

alebo naopak doplnil potrebné morfémy či diakritické a interpunkčné znamienka. V prípade morfológických úprav nastávajú zmeny najmä v slovesách, a to v ich čase, spôsobe, vide. Niektoré neurčité slovesné tvary boli nahradené určitými tvarmi slovesa. V rámci syntaktických úprav autor mení poradie vetných členov v slovoslede či zhusťuje text vynechávaním nadbytočných slov. Archaické vetné konštrukcie boli nahradené. Z lexikálneho hľadiska bol obmedzený výskyt slov, ktoré sú dnes na okraji slovnej zásoby. Neúčelné deminutíva, epizeuxy, obrazné pomenovania autor nahradil, upravil alebo podľa účelu doplnil. P. Glocko vynechal nelogické, ironické, neprimerané časti textu pre detského čitateľa. Opravil kontextové chyby, doplnil farebnú symboliku, subjektívne pocity postáv a vysvetľujúce slová. Týmito zmenami autor najmä aktualizoval text, zvýšil jeho dynamiku a pomohol detskému percipientovi lepšie porozumieť textu.

V adaptovaných rozprávkach P. Glocko s ohľadom na detského percipienta eliminoval kruté časti, až naturalistické motívy. Súboj Lomidreva s bujakom je napríklad opísaný miernejšie: „prekrútil mu krk a mrštil ním o zem, hneď bolo po ňom“ (PSP1, s. 154) – „hneď sa dal doňho rohami, Lomidrevo ho za ne chytil a druzgol o zem“ (PG, s. 12). V autorovej verzii rozprávky *Zlatý zubok* zlý ženich nerozsekáva ľudí: „privliekol domov až k tomu štvrtému sudu, rozsekal ju na kusy a nohy, ruky, driek, hlavu pokládol do toho suda“ (PSP2, s. 82) – „zadebnil ju do štvrtého suda“ (PG, s. 198). Autor eliminoval aj negatívne vykreslenia židov a záporný prístup k Rómom.

Z pôvodných rozprávok boli v intenciách vtedajšieho režimu eliminované náboženské motívy, pričom ide o nekultúrny zásah do pôvodného sémantického rámca ľudových rozprávok. Odstránené boli obradné motívy ako napríklad krst, vďaka ktorému chce kobyľa zachrániť svoje žriebä pred vlkom: „Dobre, dobre; ale je ešte nie okrstené; pred krstom len nemôže na máry.“ „No, veď ti ho ja okrstím!“ „Nedbám, keď nasilu chceš byť kňazom. Staň si na breh, dovediem ti ho k vode“ (PSP3, s. 454) – „Nedbám, keď chceš nasilu čosi pod zuby, staň si na breh, dovediem ti žriebä k vode“ (PG, s. 325). Posttext zároveň vyznieva nepresvedčivo, keďže kobyľa vlkovi neuviedla dôvod, pre ktorý by nemohol zjesť žriebä hneď, mimo vody.

Svadba či nedeľná svätá omša sa namiesto kostola odohráva v iných priestoroch: „stavil sa rovno pred kostolom, kade na sobáš šli“ (PSP2, s. 209) – „zastal rovno pred sobášnym sprievodom, ktorý sa pohýnal zo zámku“ (PG, s. 168); „do kostola“ (PSP1, s. 186) – „do nádhernej záhrady“ (PG, s. 64); „pristrojil sa ako do kostola“ (PSP3, s. 476) – „pristrojil sa ako na tancovačku“ (PG, s. 318); „Na druhú nedeľu sa zase vybrali všetci do kostola“ (PSP1, s. 286) – „o týždeň sa zase vybrali všetci na poľovačku“ (PG, s. 228). Vplyvom zmien sa vytratil charakter legendickej rozprávky, keď boli nahradené postavy z kresťanského náboženstva: „Keď dakedy Pán Kristus aj s učedníkom Petrom“ (PSP3, s. 73) – „dvaja unavení pútnici“ (PG, s. 259). Odstránené alebo nahradené boli aj iné slová s náboženskými konotáciami. Uvádzame napríklad niektoré prosby či

želia: „Zmiluj sa, Bože, nad nami!“ (PSP2, s. 373) – „Pre zmilovanie!“ (PG, s. 123); „pre Boha prosili“ (PSP1, s. 164) – „veľmi prosili“ (PG, s. 28); „Pán Boh ti buď na pomoci!“ (PSP3, s. 38) – „Šťastie ti buď na pomoci“ (PG, s. 281).

3.4 Ondrej Sliacky: Zakliata hora

Text pôvodných rozprávok O. Sliacky vhodne aktualizoval na hláskovej aj tvaroslovnej rovine. Viacerými úpravami adekvátne zjednodušil text. Tvary slov boli opravené pri skloňovaní, prívlastňovaní, používaní krátkych a dlhých tvarov zámen. Slovosled bol prispôsobený súčasnej bežnej komunikácii. Autor upravil postavenie prívlastkov, príkloniek reflexívnych sloviess, neplnovýznamové slovesá vkladá pred plnovýznamové. Zmeny s aktualizáčnym charakterom alebo z hľadiska lepšieho porozumenia textu detským percipientom vznikajú aj na lexikálnej rovine. Autor vhodne skrátil text vypustením nadbytočných segmentov alebo ho z hľadiska správneho porozumenia percipientom funkčne doplnil. S ohľadom na detského čitateľa boli eliminované naturalistické a erotické motívy. Smrť a tresty boli zmierňované, negatívna zaujatosť voči postave pre jej pôvod upravená.

O. Sliacky z kultúrno-historického hľadiska eliminoval mytologické odkazy a prvky z pohanských čias: „že mu ju hádam sám parom uchytil“ (PSP2, s. 74) – „že ju nebudaj uchytil sám čert (OS, s. 153); „prosil ju pre všetkých bohov o milosť“ (PSP2, s. 74) – „prosil ju o zľutovanie“ (OS, s. 153). Z realistických rozprávok odstránil vieru ľudí v nadprirodzené sily: „káže je toto zlá nevoľa“ (PSP3, s. 368) – „Čo to vystrájaš“ (OS, s. 196); „keď ti ma tá striga podstrelila, choďže ty na ten jarmok“ (PSP3, s. 361) – „choď na jarmok“ (OS, s. 191).

Autor vhodne opravil kontextové chyby z pretextu, avšak v niektorých prípadoch v posttexte štylizáčné a kontextové chyby svojou adaptáciou vytvoril. Tieto zmeny považujeme za negatívne a nedostatočne odborné. Obsah textu rozprávky *Ružová Anička* pôsobí tak, akoby mala negatívne vlastnosti protagonistka, nie macochina vlastná dcéra Katuša: „Macocho, pravda, všetko len svojej Katuši – i dobré jedlá, i pekné šaty, i chvály nad chvály. Aničke sa nedostávalo nič, iba ovsený chlebič, hrubá košielka, plátenná sukienka a robota na všetky strany. Pritom nebolo od nej väčšej daromnice, potvory a ledačiny“ (OS, s. 113). V rozprávke *Dlhý nos* mladého kráľa pripraví o čarovný mešec, pišťaľku, ale nie o opasok, ako je to v pretexte. Ten má takú moc, že keď si jeho nositeľ pomyslí, kde chce byť, hneď sa tam objaví. Z toho dôvodu vyznieva nezmyselne fakt, že sa protagonista nemôže dostať z väzenia, do ktorého ho zavreli.

4 Záver

V pôvodných zápisoch ľudových rozprávok nachádzame mnoho odkazov na kultúrno-historické hodnoty, náboženské a mytologické predstavy ľudí, žijúcich na území Slovenska v predošlých dobách. Adaptačné postupy použité autormi v rozprávkach sú rôzne. Autori modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež sa pohybujú v oblasti autorského folklorizmu. Sféru štylizovaného

folklóru autorského folklorizmu využili vo svojich súboroch všetci nami vybraní adaptátori. M. Rúfus vo svojej *Knihe rozprávok* využíva aj sféru autorských textov s folklórnou dimenziou.

Mnohé adaptačné úpravy autorov modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež sú vhodné a žiaduce. Ide najmä o zmeny súvisiace s prepisom do súčasnej komunikácie, odstraňovanie nadbytočných slov, elimináciu sexuálnych motívov, opravu kontextových chýb, nahrádzanie negatívnych vykreslení určitých postáv, pre ich pôvod a zmiernovanie naturalistických motívov. Za negatívum však považujeme, ak v adaptovaných rozprávkach nastávajú významové posuny. Rovnako nežiaduce je, keď sa vytrácajú náboženské a mytologické odkazy z pôvodného textu bez toho, aby sa tieto zmeny diali s ohľadom na detského čitateľa. Neodborné zaobchádzanie s pretextom navyše môže spôsobiť vznik štylistických alebo kontextových chýb, čo v daných adaptáciách považujeme takisto za negatívum. Zvlášť nežiaduce sú eliminácie, ktoré neboli aplikované s ohľadom na detského percipienta alebo pre subjektívny štýl adaptátora, ale pre socialistické idey.

Každý adaptátor má samozrejme právo na subjektívny prístup k ľudovým rozprávkam, ale nemal by dovoliť, aby jeho zmeny výrazne ovplyvnili historicko-kulturologickú hodnotu pôvodných rozprávok alebo ich sujet. Literatúra, osobitne detská, by nemala byť politicky poplatná. Inšpiratívne sú adaptačné postupy M. Rúfusa, ktorému sa vďaka vhodnému výberu rozprávok, poetickej forme či adresovaniu adaptovaných rozprávok nielen detskému čitateľovi podarilo do veľkej miery zachovať pôvodný charakter rozprávok, napriek jeho výrazne subjektívnemu adaptačnému štýlu. Našou prácou chceme poukázať na negatívne zmeny v adaptáciách a apelovať na adaptátorov rozprávok, aby narábali s pôvodným textom rozprávok šetrne a odborne.

LITERATÚRA

- DOBŠINSKÝ, Pavol: Prostonárodné slovenské povesti. Prvý zväzok. 3. vyd. Bratislava: Tatran 1973. 438 s.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: Prostonárodné slovenské povesti. Druhý zväzok. 3. vyd. Bratislava: Tatran 1973. 476 s.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: Prostonárodné slovenské povesti. Tretí zväzok. 3. vyd. Bratislava: Tatran 1973. 560 s.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: Slovenské rozprávky. Prvá kniha zo zbierky Pavla Dobšinského. 7. vyd. Bratislava: Mladé letá 1980. 243 s.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: Zakliata hora. Bratislava: Tatran 1980. 333 s.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: Slovenské rozprávky. Bratislava: Mladé letá 1988. 339 s.
- DOBŠINSKÝ, Pavol: Slovenské rozprávky. Druhá kniha zo zbierky Pavla Dobšinského. 7. vyd. Bratislava: Mladé letá 1995. 185 s.
- DORUĽA, Ján: Čarovný svet a skutočný život v slovenskej rozprávke. Bratislava: GORALINGA 2012. 123 s.
- KOPÁL, Ján: Žánrový variant poetickej rozprávky. In: Romboid, 1995, roč. 30, č. 5, s. 57 – 62.

- MARČOK, Viliam: O ľudovej próze. Bratislava: Mladé letá 1978. 283 s.
- MARČOK, Viliam: Milan Rúfus. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1985. 199 s.
- OBERT, Viliam: Rozvíjanie literárnej kultúry žiakov. Bratislava: OG – Vydavateľstvo Poľana 2003. 398 s.
- PÁCALOVÁ, Jana: Metamorfózy rozprávky: (od Jána Kollára po Pavla Dobšinského). Bratislava: Ars Poetica – Ústav slovenskej literatúry SAV 2010. 367 s.
- POLÍVKA, Jiří: Súpis slovenských rozprávok I. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská 1924. 337 s.
- RÚFUS, Milan: Kniha rozprávok. Bratislava: Mladé letá 1975. 128 s.
- SEDLÁK, Ján: Epické žánre v literatúre pre mládež. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 353 s.
- ŠRANK, Jaroslav: Autorské texty s folklórnou dimenziou. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2009. 167 s.
- VOLF, František: Čo nám treba vedieť prv, než dáme deťom čítať knihy. Praha: Štátne nakladateľstvo 1936. 15 s.
- ŽILKA, Tibor: Od intertextuality k intermedialite. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2015. 146 s.

Биљке као носиоци културолошких стереотипа са аспекта фразеолошке слике света¹

Кристина Ђорђевић²

Катедра за словенску филологију,
Филозофски факултет Универзитета Коменски, Братислава
kristina.dordevic@uniba.sk

1 Увод

Блиска веза између човека и биљног света постоји још од најстаријих времена. Биљке су човеку биле храна, лек и отров, а представљале су и један од симбола утканих у слику света. Чини се да време у којем је биљни свет био заступљен у народним обичајима и веровањима пролази, једнако као и његова улога у народном поимању стварности. Ипак, остају наслеђене представе којима се разумевају појаве у објективном свету, а које смо захваљујући фразеолошким јединицама у могућности да разматрамо.

Од богатог материјала фразеологизама с биљном компонентом анализираћемо поредбене фраземе, које, као посебан тип фразеолошких јединица, одликује устаљеност, сликовитост, експресивност, изражено конотативно значење (Fink-Arsovski, 2002, с 11, 29). Предмет рада чине српске и словачке јединице који задовољавају следеће критеријуме:

1. да су придевске поредбене фраземе са структуром скупа речи, и то троделног структурног типа (А + В + С) *придев + као + именица*,³
2. да је поредбена јединица уведена везником *као : ако*,
3. да је у склопу поредбене јединице именица из лексичко-семантичке групе фитонима, не укључујући именице које означавају део биљке.

Циљ рада је вишеструк: на основу лексичко-семантичког приступа утврдићемо које се лексеме јављају као компаратум, а које као тема поређења, те ћемо указати на мотивацију и степен еквивалентности анализираних фразема. Мапираћемо сличности и разлике између концепата српске и словачке културе, а на примеру фитонимских компоненти: *пелин, чемер, блен, палина*, испитаћемо облик повезаности А и С дела, односно теме поређења и компаратума, и на тај начин стећи увид у културолошке стереотипе поменутих биљака. Грађа прикупљена за истраживање квали-

¹ Рад је настао у оквиру пројекта VEGA 1/0666/21 *Perceptcia nadprirodzena v jazykoch a kultúrach Slovanov s akcentom na západoslovanský a južnoslovanský areál II*, који финансијски подржава Министарство просвете, науке, истраживања и спорта Републике Словачке.

² Kristina Djordjevic, Katedra slovanských filológii, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava.

³ Детаљније о структурном аспекту поредбених фразема в. Fink-Arsovski (2002, с. 12 – 20).

тативног типа, првенствено је ексцерпирана из фразеолошких речника српског и словачког језика (Matešić 1982, Оташевић 2012, Smiešková 1988, Nabovštiaková – Krošlaková 1996), а допуњена је материјалом из паремииолошких збирки (Карацић 1975, Záturecký 2018).

2 Анализа

Након прегледа прикупљеног материјала фразеологизме смо, према семантичком критеријуму, поделили у неколико група које се односе на:

1. човекову спољашњост – раст: *висок као бор, ровњуј ако једља*, мршавост: *витак као јела, танак као конопљика, штићлу ако једља*, боја косе: *бијелу (шедивуј) ако јаблоњ*, начин одевања: *обучен као луна, облеченуј ако цибуља, отрхануј (холуј, наћуј) ако липа*, нездрава боја лица: *жут као лимун, жљућуј ако цитрун*, здрав изглед: *червенуј ако руџа (ривониа, јабљко)⁴*, лепота: *пекнуј (красну) ако јабљчко (јагода, малина)*,
2. особине и стања човека – морални човек: *чиствуј ако лалиа, бијелу ако лалиа*, човек одличног здравља: *здрав као јабука (дрен, дренавина), здравуј ако јабљко (бук, дуб, орах, липа)*, бесан, љут човек: *црвен као паприка, червенуј ако паприка*, јак, снажан човек: *јак као храст, тоснуј ако бук (дуб)*,
3. предмет – боја: *жут као лимун, црвен као мак, жљућуј ако цитрун*, тврдоћа предмета: *тврдуј као дренавина*, стање: *пун као шипак*,
4. укус – *горак као пелин (чемер), хоркуј (трпкуј) ако блен (палина)*.

Најбројнију групу представљају фраземе које се односе на човека (изглед, особине и стања), што је очекивано с обзиром на то да су наши преци били уско повезани с природом и себе поредили са (биљним) светом који их окружује. Нешто мање је примера који се односе на предмете, а тек један смо издвојили у категорији укуса. Мали део фразема је вишезначан, те се једним значењем дотичу човека, другим предмета (*жут као лимун, жљућуј ако цитрун* у значењу 1. 'веома жут' и 2. 'нездраве боје (обично о кожи човека, лица)'). Интересантна је црвена боја која се јавља у функцији теме поређења (боја предмета (*црвен као мак*), љут човек (*црвен као паприка, червенуј ако паприка*), човек здравог изгледа (*червенуј ако руџа (ривониа, јабљко)*), али и компаратума – кад се лепота оцењује црвеном бојом плода јабуке, јагоде и малине (*пекнуј (красну) ако јабљчко (јагода, малина)*). Поједина поређења односе се углавном на особе женског пола (*витка (јела, танка као конопљика, пекна (красна) ако јабљчко (јагода, малина)*). Узевши у обзир генетску блискост српског и словачког језика, висок степен потпуне и делимичне еквивалентности поредбених конструкција сасвим је очекиван (*црвен као па-*

⁴ Српски еквивалент *бити* <црвен> као јабука није уврштен у анализу, јер је реч о поредбеној фраземи глаголског структурног типа.

рика : *červený ako paprika*, жут као лимун : *žltý ako citrón*, јак као храст : *tosný ako dub*, горак као пелин (чемер) : *horký (trpký) ako blen (palina)*, здрав као јабука (дрен, дреновина) : *zdravý ako jablko (buk, dub, orech, lipa)*). Поред тога, постоји незнатан број јединица идентичне сликовитости чији еквивалент није фразема с компонентом биља (нпр. *čistý ako l'alia* : *чист као суза (сунце)*).

Премда свака од сакупљених фразама завређује пажњу и додатно проматрање, због ограничења обима рада, усредсредимо се на анализу поредбених фразама *горак као пелин (чемер) : horký (trpký) ako blen (palina)*, које ће послужити као пример за начин издвајања сличности и разлика између концепата српске и словачке културе. Функција С-дела (*пелин, чемер, blen, palina*) ове поредбене структуре јесте снажно потенцирање значења А-дела, односно горчине, те поменуте јединице не значе 'горак', већ 'веома горак', чиме се остварује експресивност фразеолошких јединица. Све фитонимске компоненте одликују се горчином, али свака од њих има засебне особине које ћемо детаљније проматрати.

Пелин (слов. *palina pravá*, лат. *Artemisia absinthium L.*)⁵ јесте биљка јаког мириса и горког укуса која се одвајкада користила у медицинске сврхе.⁶ О лековитости ове биљке, те њеној употреби у виду масти и сока, сведочи, на пример, средњовековни рукопис *Хиландарски медицински кодекс* (настао у XV или почетком XVI века). Такође, на ту чињеницу упућује и назив рода, који, према Симоновић (1959, с. 48), потиче од грчке лексеме *artemis* што значи 'здрав', па према томе постоји тумачење да је назив дат по старогрчкој богињи Артемиди. Теофраст (трећи век п.н.е.) и Дискордије (први век н.е.) назив врсте (*absinthium*) су повезивали са грчким речима *ápsinthos* у значењу 'непријатно' и *ápinthos*, чиме се означава нешто 'неподобно, неодговарајуће за пијење', а у античкој Грчкој назив биљке *apsinthion* указивао је на непријатан укус (Szopa et al., 2020, с. 9, уп. Kresánek, 1988 с. 211 – 212).

Значење лексеме *palina* у савременом словачком језику јесте 'биљка горког укуса, чији се одвар користи као лек' (KSSJ, 2003), а слично је и у српском – одредницом *пелин (пелен)* означава се биљка *Artemisia absinthium*, те напитака добијен од те биљке (PCJ, 2007, с. 921).

Легенда о пореклу горчине пелина везује се за причу да је пелин никао из Христовог зноја на крсту, када су му уместо воде давали жуч и сирће да попије (Kresánek, 1988 с. 214). Природу културног стереотипа о горчини пелина илуструју стихови:

⁵ У народу пелин је још познат под следећим називима: срп. *аксенач, горчика, пелен, турски невен* (Симоновић, 1959, с. 49), слов. *absint, palin, peluň, polyňok* (Kresánek, 1988 с. 215).

⁶ О конкретној употреби пелина у народној медицини в. Чајкановић (1994, с. 93 – 94), те уп. са одредницом *palina* у *Historický slovník slovenského jazyka* (1994).

„Да ја знадем, моје бело лице,
да ће тебе стар војно љубити,
ја би ишла у гору зелену,
сав би пелен по гори побрала,
из пелена б' воду извијала,
те би тебе лице умивала:
кад стар љуби, нека му је горко!“
(Карацић, 1975в, с. 211)

У српској народној поезији пелин представља симбол несреће, жалости, уп. на пример:

„Јер сам ја сирота несретна девојка,
ја сејем босиљак, мени пелен ниче.
ој, пелен', пеленче, моје горко цвеће!
Тобом ће се моји сватови накитити –
кад ме стану тужну до гроба носити.“
(Карацић, 1975в, с. 310)

Такође, заузима важно место у народним обичајима и има функцију апотропејона. На пример, вече пре Светог Јана људи су се опасавали пелином и тиме штитили од магије, несреће и болести (Kresánek, 1988 с. 214). Биљка из рода пелина, *божје дрвце*, (слов. *palina abrotská*, *božie drievko*, лат. *Artemisia abrotanum L.*), стављала се у руке преминулог у нади да ће штитити душу од нечистих сила (Olejník, 1978, с. 156). Ову функцију у области Кисуца имала је биљка *попадија*, која се назива још и *повратич*, (слов. *králik cinerariolistý*, *maronka*, *rimbaba*, лат. *Tanacetum parthenium*⁷) (Marec, 2011, с. 236). Према Марецу (*ibid.*, с. 248), *попадија* (слов. *králik cinerariolistý*, *maronka*) је заједно са пелином (слов. *palina pravá*, *pelonka*) била неизоставни део домаћинства, што се рефлектује у стиховима:

„Maronky, pelonky – všetkích žel'in patronki,
horec – všetkích žel'in ošec.“

⁷ Марец *попадију* (слов. *maronka*) ближе одређује латинским именом *Chrysanthemum-parthenium cynerariaefolium* (Marec, 2011, с. 236), док Кресанек издваја три синонимна назива *Pyrethrum parthenium*, *Tanaeetum parthenium* и *Chrysanthemum parthenium* (Kresánek, 1988, с. 252). Разлог овакве разноврсне поделе је велики број врсти рода *Chrysanthemum* (око 140), које систематичари распоређују на неколико начина (Симоновић, 1959, с. 120). Ми смо се одлучили да зарад прегледности текста наведемо назив *Tanaeetum parthenium* под којим се у Ботаничком речнику Симоновића (*ibid.*, с. 460) налазе српска имена за поменути биљку.

Туцаков указује на обичај у Сврљишком крају када се уочи Ђурђевдана девојке водом поливају и певају:

„Oj, nevene sedmorene.
Oj, seline bel'peline,
Svi te zovu bel'peline,
Ja te zovem omajniče,
Da omaješ, da obrneš,
I sve momke men' da vrneš.”

(Tucakov, 1984, c. 13)

Поред магијске функције коју пелин остварује,⁸ овим стиховима указано је и на његово опојно дејство. Захваљујући тујону (апсинтону) који улази у састав биљке, њена употреба у великој мери може бити неуротоксична. Отровно дејство пелина највише се везује за алкохолни напитака са његовим додатком – апсинт, који се користио у западној Европи, а био је врло популаран међу париском декадентном авангардом (Стојановић et al., 2020, c. 60).⁹

Према Речнику српскога језика (РСЈ, 2007, c. 1509), одредница *чемер* дефинише се као ‘1. горка материја, отров, 2. горак укус, горчина, 3. фиг. огорчење, јад, туга, жалост’. За Јозефа Холубија (Holuby, 1958, c. 251, уп. HSSJ, 1991, c. 205 – 206, Čižmař, 1946, c. 281 – 282) представља (умишљену) болест поквареног стомака, насталу због неумереног и похлепног преједања, што се одражава и на језичком плану, на пример, *čemer mi vešol do brucha* у значењу ‘мучнина изазвана преједањем’. Љубор Кралик у Стручном етимолошком речнику словачког језика лексему *čemer*, дефинише као ‘болест насталу згрушавањем крви’.¹⁰ Њен псл. облик **čemerъ* потиче од ие. **kemer-* којим су првобитно означаване отровне биљке, након чега се значење пренело на болести изазване њиховим отровом (Králík, 2015, c. 102). У српском лексичком споју *јад* и *чемер* служи да означи нешто јадно, бедно, док се синтагма *вучји чемер* односи на биљку *једић*. *Чемерика*, отровна биљка горког укуса (слов. *kýchavica biela, čemerica, čemerka*, лат. *Veratrum Album L.*),¹¹ у српском језику симболизује дубоку тугу и жалост, уп. на пример:

⁸ Пелин, заједно са белим луком и реном има заштитну функцију од русалки и мавки, а користио се и за терање змајева (Толстој – Раденковић, 2001, c. 209, 343).

⁹ На српском говорном подручју познато је вино зачињено пелином – пелинковац, које Павле Софрић назива још *пеленаш*, *бермет* и *пелуница* (Софрић, 1990, c. 181), а заправо представља вермут. Иначе, назив вермут је настао од *vermis* у значењу ‘црв’, чиме се упућује на медицинску употребу ове биљке (против паразита) (Стојановић et al., 2020, c. 59).

¹⁰ Врста болести која настаје згрушавањем крви у словачком језику назива се *ochvat* или *čemer*, с тим да *ochvat* може секундарно значити и осип (SSN, 2006).

¹¹ Научно име рода *Veratrum* потиче од латинског *verare* што значи ‘говорити истину’, јер прах корена изазива кијање, што је знак да се говори истина (Симоновић, 1959, c. 490), док се *album* у имену врсте односи на светлу боју цветова (Стојановић et al., 2020, c. 96).

„Мало вр’јеме затим постојало,
из Омера зелен бор никао,
из Мериме зелена борика:
борика се око бора вила,
кано свила око ките смиља;
чемерика око обадрвога.”
(Караџић, 1975в, с. 191)

Према археолошким подацима, буника (слов. *blen čierny*, лат. *Hyoscyamus niger L.*) се употребљавала још у праисторији, о чему сведоче трагови бунике пронађени у гробницама. Премда је у античко доба буника била позната под називом *Apollinaris* или *Pythonion* (Аполонова биљка), интересно је да је грчки лекар Дискордије користио келтски назив биљке *belinuntia*, који се односио на келтског бога Белена (Rätsch, 2008, с. 96). У античком периоду буника се користила у виду мелема или напитка, док је у средњем веку била обавезан састојак вештичије масти за летење (Стојановић et al., 2020, с. 18). Састојци који се налазе у буници – скополамин и хиосцијамин, изазивају халуцинације, стога не чуди да је буника одвајкада позната као биљка за добијање пророчких способности. Откриће оваквог дејства бунике приписивано је Херкулу, који је биљку пронашао у Хаду (Rätsch, 2008, с. 96).

У народној медицини буника је коришћена против болова у зубима (Holuby, 1958, с. 176, 227, 265), а на њену магијску употребу указује Јован Туцаков. Наиме, семе бунике бачено у жар почиње да пуцкета, а језгро добија омотач који се уврће као црв, пишти и цврчи. На овај начин Циганке су вадиле црве из очију, рана или зуба празноверним болесницима (Tusakov, 1984, с. 256 – 257).

Стављање различитих трава¹² у пиће забележио је Вук Стефановић Караџић под одредницом *бенђелук* у значењу ’трава која се меће у вино и ракију да се човек опије и да заспи као мртав’ (Караџић, 1975б, с. 22). Њену етимологију Клајн – Шипка (2006, с. 199) повезују са буником, те се у српском језику глаголи *бенђелучити* и *бенђијати* доводе у везу са магијом.¹³ У љубавном бајању се за време младог месеца семе од бунике баци на жеравицу и баја се речима: „Како пуца семе на ватри, тако нека пуца њено (његово) срце за њом (за њим)” (Карановић, 2017, с. 263). Холуби бележи интересантан пример чарања *комоником* или *црним пелином* (слов. *palina obyčajná, černobyl*, лат. *Artemisia vulgaris L.*): „Abisi mohel bilu (?) dostat, ktera sa ti lúbi. Vezmi Černobilu a nechaj na slunci cez den, až bude bíli a černý a potom rozetři. Ten jeden bíli vrhni na nu a ten černi daj do napoja

¹² Погледати у Караџић (1975б, с. 198) одредницу *затравити* у значењу ’опчинити га, давши му некакову траву да попије’.

¹³ Нпр. „Ти умијеш човјека бенђијати, али ћеш мене тешко обенђијати да ти поново позајмим пара.” (РСАНУ, 1959, с. 463).

a bude te libit. (Nevedomo, čo pod tou bílou rozumet' sa má)" (Holuby, 1958, с. 340).

У средњовековној Европи буника је, поред велебиља и татуле, додавана у пиће како би појачала опијајући ефекат (Стојановић et al., 2020, с. 18), што потврђују и стихови српске народне поезије у којима се помиње вино обунано, уп.:

„Драго д'јете, наде теби буна и татуна,
превар' Турке, у вино им баци,
не би л' сине, обунао Турке.”
(РСАНУ, 2001, с. 489)

У словачком језику буника се употребљава када се говори о злом, подмуклом човеку *do očí ako med, mimo očí ako blen* (SSN, 1994, с. 129), док у српском чини компоненту фразеологизма *најести се буника* у значењу 'бити луд, неразуман, шашав, блесав; изгубити моћ расуђивања', чему би одговарали словачки облици са сродном биљком из породице помоћница (лат. *Solanaceae*) – велебиљем (слов. *ľuľkovec zlomocný, nadraguľa, ľuľok*, лат. *Atropa bella-donna L.*), уп.: *Iba ak si sa nadragule napil и Ľuľok s' požral?* (Záturský, 2018, с. 329). Према Чајкановић (1994, с. 23), буника је добила назив од глагола *бунити*, чије секундарно значење 'нарушавати, реметити (мир, сан и сл.)' (РСЈ, 2007, с. 121) можемо повезати са значењем фраземе *pridať kvapku blenu [do niečoho]*, која означава начин вршења радње којом се нарушава радосна атмосфера, односно радост због нечега.

3 Закључак

На основу спроведене анализе фразеолошких поређења троделног (придевског) структурног типа утврђено је које се лексеме јављају као тема поређења (*висок, бели, жути, здрав, црвен* итд.), а које као компаратум (*бор, јабука, липа, лимун, паприка* итд.). Кроз лексичко-семантичку поделу прикупљеног материјала на човекову спољашњост, особине и стања човека, предмете и укус, указано је на мотивацију, као и на степен еквивалентности анализираних фразема. Све издвојене поредбене фраземе квалификује довођење у везу појма са особином другог, познатијег, појма код којег је та особина изражена у великој мери, а позната је говорној заједници. У фразеолошким јединицама *горак као пелин (чeмep) : horký (trpký) ako blen (palina)* у основи је колективно прихваћени културни стереотип да је нешто веома горко. На примеру фитонимских компоненти: *пелин, чeмep, blen, palina*, издвојене су сличности и разлике између концепата српске и словачке културе, те је на тај начин стечен увид у наталожене митске представе и народне традиције које се читавају у фитониме. Богати материјал сажето представљен у овом раду представља полазну тачку за даља научна истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- КАРАНОВИЋ, Зоја: Љубавне чини биљем у српској народној поезији, рефлекс магије. In: Гора божурова : биљни свет у традиционалној култури Словена. Red. З. Карановић, Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” : Удружење фолклориста Србије 2017, с. 259 – 280.
- СОФРИЋ, Павле Нишевљанин: Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба. Београд: БИГЗ 1990. 280 с.
- СТОЈАНОВИЋ, Данило – ЈАНЧИЋ, Иван – ЈАНЧИЋ, Радиша: Дар неба или цвеће зла. Београд: Д. Стојановић 2020. 124 с.
- ТОЛСТОЈ, Светлана – РАДЕНКОВИЋ, Љубинко: Словенска митологија: енциклопедијски речник. Београд: Zepher book world 2001. 695 с.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин: Речник народних веровања о биљкама. Сабрана дела, књ. IV, прир. В. Ђурић. Београд: СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партедон 1994. 168 с.
- ČIŽMÁŘ, Josef: Lidové lékařství v Československu. Brno: Komárka 1946. 328 с.
- FINK-ARSOVSKI, Željka: Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. Zagreb: Filozofski fakultet 2002. 128 с.
- HOLUBY, Jozef Ludovít: Národopisné práce. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1958. 548 с.
- KRESÁNEK, Jaroslav: Atlas liečivých rastlín a lesných plodov. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1988. 400 с.
- MAREC, Jozef: Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach. Martin: Vydavateľstvo Maticе slovenskej 2011. 400 с.
- OLEJNÍK, Ján: Ľud pod Tatrami. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1978. 232 с.
- RÄTTSCH, Christian: Psychoaktívni rostliny. Historie, léčení, účinky, příprava, rituály. Olomouc: Fontána 2008. 288 с.
- SZOPA, Agnieszka – PAJOR, Joanna – KLIN, Paweł – RZEPIELA, Agnieszka – ELAN-SARY, Hosam O. – AL-MANA, Fahed A. – MATTAR, Mohamed A. – EKIERT, Halina: Artemisia absinthium L. – Importance in the History of Medicine, the Latest Advances in Phytochemistry and Therapeutical, Cosmological and Culinary Uses. In: Plants, 9, 2020, с. 1 – 33. Доступно на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7570121/pdf/plants-09-01063.pdf> [cit. 2022-01-28].
- TUCAKOV, Jovan: Lečenje biljem. Fitoterapija. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad” 1984. 735 с.

ИЗВОРИ

- КАРАЦИЋ, Вук Стефановић: Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи. Београд: Нолит 1975а. 362 с.
- КАРАЦИЋ, Вук Стефановић: Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Београд: Нолит 1975б. 862 с.
- КАРАЦИЋ, Вук Стефановић: Српске народне пјесме. Књига прва у којој су различне женске пјесме. Београд: Нолит 1975в. 463 с.
- КЛАЈН, Иван – ШИПКА, Милан: Велики речник страних речи и израза. Нови Сад: Прометеј 2006. 1644 с.
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе: Фразеолошки речник српског језика. Нови Сад: Прометеј 2012. 1045 с.
- Речник српског језика. Red. М. Николић. Нови Сад: Матица српска 2007. 1561 с. [РСЈ]

- Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига XVI. нокат – одврзивати. Red. M. Пешикан et al., Београд: Институт за српски језик 2001. 781 с. [РСАНУ]
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига I. А – Богољуб. Red. А. Белић et al., Београд: Институт за српскохрватски језик 1959. 694 с. [РСАНУ]
- СИМОНОВИЋ, Драгутин: Ботанички речник научних и народних имена биљака са именима на руском, енглеском, немачком и француском језику. Београд: Институт за српски језик 1959. 890 с.
- НАВОВŠТИАКОВА, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema: Frazеолоgický slovník. Človek a príroda vo frazeológii. Bratislava: Veda 1996. 176 с.
- Historický slovník slovenského jazyka I. A – J. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991. 535 с. Доступно на: <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 2022-01-28] [HSSJ].
- Historický slovník slovenského jazyka III. O – p (pochytka). Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1994. 653 с. Доступно на: <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 2022-01-28] [HSSJ].
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra 2015. 700 с.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 с. Доступно на: <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 2022-01-28]
- MATEŠIĆ, Josip: Frazеолоški rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. Zagreb: Školska knjiga 1982. 808 с.
- Slovník slovenských nářečí I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 933 с. Доступно на: <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 2022-01-28]. [SSN]
- Slovník slovenských nářečí I. L – P (povzchádzaf. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 с. Доступно на: <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 2022-01-28] [SSN].
- SMIEŠKOVÁ, Elena: Malý frazeologický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 270 с.
- ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky. Bratislava: Tatran 2018. 813 с.

Brothers in Text: Frequency and Collocation Analyses of the *Česko* Name in the Slovak National Corpus¹

Veronika Drkošová¹ – Michal Místecký²

Department of Czech Language, Faculty of Arts, University of Ostrava, Ostrava

¹vercavitkova@centrum.cz, ²mmistecky@seznam.cz

1 Introduction

The goal of the article is to carry out frequency and collocation analyses of the *Česko* lemma in the selected corpora within the Slovak National Corpus. A very similar investigation has recently been elaborated on the Czech text databases (the article is currently in the reviewing process). However, whereas the perspective in the previous paper was a historical one – we studied the evolving embedment of the toponym in Czech opinion journalism –, in the present study, we are going to focus on using the toponym in various spheres of the Slovak language. To this end, we have chosen sets of texts covering five stylistic domains – opinion journalism, academia, fiction, administrative language, and legalese.

In the Czech Republic, the *Česko* toponym was a matter of ferocious debates, especially in the 1990s (cf. Čižmarová, 1999; Gruša, 2009; Hirsch, 2013); from 2004 on, the name seems to have caught on, and according to the aforementioned research on the Czech National Corpus, it has become an unmarked form used in a multitude of contexts. The present paper investigates the situation in Slovakia – its main intention is to study whether there are any differences in frequency distributions and types of collocates used in the Slovak corpora. More precisely, we enter the research with the following presuppositions:

- (a) In opinion journalism, the use of the toponym will be conditioned by the context of other one-word names of states (e.g., Slovakia, Poland, Germany, etc.).
- (b) In academic texts, the emphasis will be put upon the use of the name within the context of the Czechoslovakia dissolution.
- (c) In fiction, the collocations with the *Česko* toponym will be more emotional than in other spheres.
- (d) In the sphere of administration, the focus will be paid upon the instances of Czech–Slovak international cooperation.
- (e) In legal texts, the *Česko* toponym will be employed in connection to Czech companies that are in dispute with the Slovak ones.

¹ The research was supported by the grant project SGS01/FF/2020–2021 *Reflexe jazykové a jazykovědné problematiky v nelingvistických textech* [Reflection of Language and Linguistic Issues in Non-Linguistic Texts], provided by the Faculty of Arts, the University of Ostrava, the Czech Republic.

Besides evaluating these presumptions, the research will be of heuristic nature, endeavouring to provide general features of the *Česko* collocation networks in the studied text sets.

2 Methodology

First, the frequency analysis of the given toponym will be elaborated, on the grounds of the i.p.m. metric (cf. Zasina, 2017). Using relativized frequencies is a must, as the corpora differ in size quite considerably. Next, we will search for collocates, which will be determined on the basis of the logDice association measure (cf. Cvrček, 2019; Místecký – Kolenčíková, 2020). LogDice is an advantageous choice, as it does not depend upon the corpus size, and it is fairly easy to interpret it linguistically. Mathematically, it is expressed as –

$$\text{logDice} = 14 + \log_2 \frac{2 \times f(xy)}{f(x) \times f(y)},$$

where $f(x)$ means the frequency of the *Česko* toponym, $f(y)$ the frequency of the collocate candidate, and $f(xy)$ the frequency of their co-occurrence. The *Česko* toponym is always searched in its lemmatized form. As to other parameters of the research, we drew inspiration from our first study on the similar topic (span: -3/3, minimal collocate frequency: 5, minimal collocation frequency: 3). The minimal logDice value for taking collocates into account was set to be 6.

The overview of the employed corpora is given in Table 1. The “Period” column indicates general information on the corpus; in the analysis, the year of the occurrence will be given next to each collocate (with the exception of the state administration corpus).

Corpus Name	Characteristics	Word Tokens	Period
prim-9.0-public-inf	Opinion journalism	919,577,280	1955–2021
prim-9.0-public-prf	Academia	117,253,528	1955–2019
prim-9.0-public-img	Fiction	208,414,905	1955–2018
gov-vs-1.0	Annual reports (state institutions)	17,864,463	2000–2017
gov-web-2.0	State administration texts	12,363,067	2013–2019
od-justice-1.0	Judgement texts	4,000,000,000	1965–2018

Table 1. Overview of the researched corpora

3 Frequency Analysis

The results of the frequency investigation are summarized in Figure 1. There are obviously huge differences in the distribution of the toponym among stylistic spheres; whereas the high occurrence of *Česko* in opinion journalism is expectable, it is quite surprising that it scores very low in fiction and legal texts. In case of the former, it may be connected to the fact that the toponym was resurrected in the 1990s, whereas the corpus spans a much longer period of time.

Moreover, it may not be very frequent to indicate concrete whereabouts in novels, and toponyms in general do not seem to be a prominent feature of fiction (cf. Cvrček et al., 2020). As to judgements, which are official and highly formalized texts, the lowered frequency can be interpreted as a sort of resistance to the still-not-domesticized form of the toponym, with the preference given to the full name of the state (“Czech Republic”). On the other hand, it appears that the new name has taken roots in administration and academia.

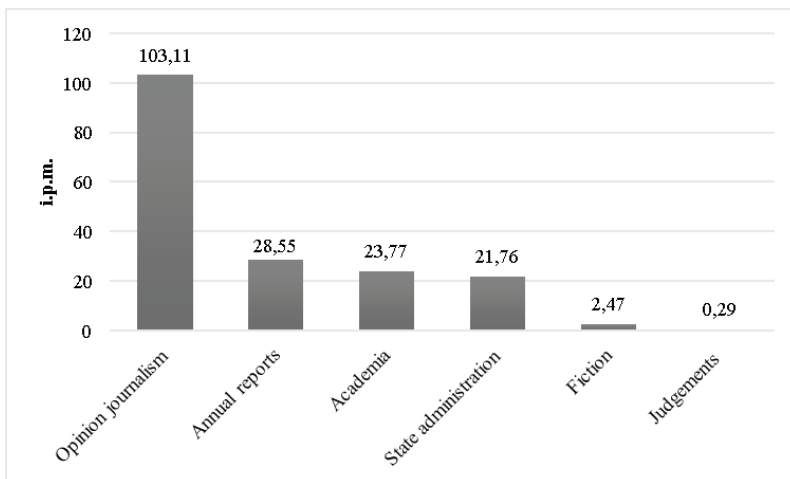

Figure 1. Frequency analysis of the lemmatized Česko toponym

4 Collocation Analysis

Within the collocation analysis, the corpus results will be treated separately.

4.1 Opinion journalism

The collocations with the Česko toponymy in opinion journalism go along the (a) presumption about the tendency to include the name in listings of the similarly structured one-word state names. This is prominent especially in the sphere of sports journalism, the prominence of which is testified to with such collocates as “contest”, “championship”, “match”, etc (cf. Example 1). The fact that Slovakia hosted two Ice Hockey World Championships (in 2011 and 2019) may have raised the importance of this sphere, too (Šálek, 2019). Besides these, it seems that “dissolution” (of Czechoslovakia) is an everlasting topic, as contrasted to some others which occur in several periods only (e.g., “radar”, or various popular competitions such as “Voice” and “Superstar”). What is surprising is the quasi-absence of collocates connected to economy and politics – this may point out that in Slovak press, the Česko name is not so deep-rooted in these contexts.

[1] The preparation of the men's national volleyball team in Poprad, who are getting ready for the second phase of the qualification for the future Europe championships in Czechia and Austria, is climaxing at the moment. (*Šport*, 2010)²

Lemma	Lemma (in English)	Collocation Frequency	logDice	Period
Poľsko	Poland	7 761	9.939	1993–2019
Maďarsko	Hungary	6 430	9.701	1992–2019
susedný	neighbour [adj]	2 637	9.050	1993–2019
Slovensko	Slovakia	20 907	8.805	1961; 1991–2019
Rakúsko	Austria	2 563	8.508	1993–2019
Nemecko	Germany	2 574	7.994	1993–2019
Fínsko	Finland	956	7.613	1993–2019
rozdelenie	dissolution	843	7.490	1993–2019
Švédsko	Sweden	939	7.474	1993–2019
Slovinsko	Slovenia	660	7.106	1993–2019
Rusko	Russia	1 365	7.020	1993–2019
Švajčiarsko	Switzerland	658	6.931	1991; 1993–2019
Kanada	Canada	641	6.866	1993–2019
Chorvátsko	Croatia	570	6.822	1993–2019
Ukrajina	Ukraine	687	6.711	1993–2019
proti	against	2 452	6.708	1993–2019
Taliansko	Italy	695	6.637	1993–2019
Rumunsko	Romania	479	6.578	1993–2019
Bulharsko	Bulgaria	438	6.578	1992–2019
Superstar	Superstar	355	6.494	2004–2005; 2007– 2014; 2016; 2018–2019
talent	talent	476	6.443	2002–2003; 2006; 2008–2018
Francúzsko	France	664	6.428	1991; 1993–2019
majstrovstvá	championships	735	6.345	1993–2019
radar	radar	316	6.320	2007–2012; 2014; 2016; 2018
Dánsko	Denmark	364	6.294	1993–2019
napríklad	for example	1 613	6.260	1993–2019
súboj	contest	648	6.224	1993–2019
Praha	Prague	604	6.214	1993; 1995–2019
duel	duel	616	6.208	1993–1997; 1999–2019
Írsko	Ireland	360	6.168	1994–1996; 1998; 2000–2013; 2015–2019
pohár	cup	734	6.164	1993–2019

² The examples were translated by the authors of the study.

Holandsko	Netherlands	364	6.147	1993–2019
Španielsko	Spain	430	6.145	1994–2019
Belgicko	Belgium	334	6.132	1993–2019
reprezentácia	representation / national team	506	6.123	1993–2019
Bielorusko	Belarus	316	6.115	1993; 1995–2019
zápas	match	2 618	6.106	1993–2019
v	in	55 359	6.043	1961; 1974–1975; 1997; 1991–2019
MS	WC [= World Championship]	493	6.022	1993–1994; 1996–2019

Table 2. Collocation analysis of the *Česko* toponym: opinion journalism

4.2 Academia

The same as in opinion journalism, academic texts provide examples of the correctness of the (b) assumption – the collocations seem to take into account the context of the Czechoslovakia dissolution (e.g., collocates “dissolution”, “break-up”), or re-interpret the period of the common state (e.g., “federation”, “interwar”, “formation”, “renewal” – referring to the refoundation of Czechoslovakia in 1945). It is thus perceivable that the “Česko-Slovensko” spelling of the common state name was applied also backwards – to the period of the First Republic (1918–1938; see Example 2).

[2] The tense political situation in the Central European region in March 1939 was heading towards the break-up of Czecho-Slovakia. (*Spoločensko-politický kontext medzivojnového obdobia na Slovensku (1918 – 1938)*, 2014)

Lemma	Lemma (in English)	Collocation Frequency	logDice	Period
Poľsko	Poland	189	8.960	1995; 1997–2019
Maďarsko	Hungary	164	8.766	1992; 1994–2019
Slovensko	Slovakia	1 363	8.660	1991–2019
Rakúsko	Austria	79	7.906	1994; 1997–99; 2001–2013; 2015–2018
republika	republic	240	7.726	1994–2019
susedný	neighbour [adj]	43	7.550	2002; 2005–2011; 2013– 2016; 2019
rozpad	break-up	37	7.440	1994; 1996–1997; 2000; 2002–2003; 2006–2011; 2013–2014
rozdelenie	dissolution	54	7.258	1993–1994; 1997–1998; 2001–2004; 2006–2010; 2012–2015; 2017–2018
federatívny	federation [adj]	17	7.051	1996; 1998; 2000; 2002; 2007–2009; 2011–2013

vznik	formation	128	6.930	1994–1997; 1999; 2001–2015; 2019
bývalý	former	62	6.878	1994–2002; 2004–2014; 2016–2017; 2019
obnovenie	renewal	18	6.566	1996; 2001; 2003; 2004; 2007; 2013; 2015
štátoprávny	state-law [adj]	12	6.414	2001–2002; 2009–2010; 2013–2014; 2019
medzivojnový	interwar [adj]	15	6.341	1996–1998; 2010–2013
Nemecko	Germany	37	6.194	1997–2006; 2009–2013; 2015–2017
Slovinsko	Slovenia	10	6.151	1997; 2002; 2005; 2009–2012
1918	1918	19	6.039	1994; 1997–1998; 2001; 2008–2010
vztah	relation(ship)	8	6.017	2002–2003; 2005; 2009

Table 3. Collocation analysis of the *Česko* toponym: academia

4.3 Fiction

As for fiction, the texts where the *Česko* toponym appears tend to be memoirs or semi-fictional books covering the development of Czech–Slovak relations from the 1990s on, or popularising historical epochs. Within such a context, the (c) assumption thus goes unconfirmed; the picture of the toponym that is created via the collocation network revolves much more around the issues of Czechoslovakia, its federative character, and the personality of Václav Havel. It is peculiar that “mutuality” appears as an important collocate no sooner than 2013. Besides these contexts, there are some very specific collocates that focus on religious and historical matters connected to Czechia (e.g., “redemptorists”).

Lemma	Lemma (in English)	Collocation Frequency	logDice	Period
Slovensko	Slovakia	254	9.048	1980; 1990–1992; 1994; 1996–2016
rozdelenie	dissolution	22	8.565	1994; 2004–2006; 2009; 2011–2013
vzájomnosť	mutuality	7	7.788	2013
rozpad	break-up	10	7.624	1994; 1997–1998; 2004; 2013
Maďarsko	Hungary	20	7.586	1999; 2002–2005; 2007–2008; 2011–2014; 2016
vznik	formation	20	7.488	1994; 1996–1997; 2000; 2002; 2004; 2012–2013
Republika	Republic	5	7.400	1991; 1994; 2000
federatívny	federation [adj]	3	7.057	1994; 1998; 2004

republika	republic	29	6.941	1991; 1994; 1996; 2000; 2002; 2004; 2006; 2011, 2013
Poľsko	Poland	13	6.891	1994; 1998; 2001; 2003–2004; 2007; 2010–2011; 2013; 2015
redemptorista	redemptorist	3	6.353	2013
Ukrajina	Ukraine	4	6.339	2004; 2006; 2011–2012
Havel	Havel	3	6.214	2000–2001
Bulharsko	Bulgaria	3	6.051	1996; 1998; 2014

Table 4. Collocation analysis of the *Česko* toponym: fiction

4.4 Annual Reports

The same as in opinion journalism, the *Česko* toponym appears in the context of other one-word state names; moreover, it is also linked to some particular instances of international cooperation (e.g., “Focus”, which emerged on the occasion of the Velvet Revolution anniversary, the international music festival “Janáček’s Hukvaldy”, or “exlibris”, the company that produces library software; moreover, there are festivals in “Brno”, “Olomouc” and “Prague”). As another collocation states, this cooperation is pursued “intensively”. Sometimes, the collocates refer to books and conferences published and organized by the state institutions (e.g., “reflection” and “termination”, both collocates addressing the Czechoslovakia issue), or they refer to historical milestones and partnership (“1948” – here, it focuses on the establishment of national parks in Czechoslovakia –, “mutuality”, “partner”, etc.), but these collocations tend to be rather rare. However, we may conclude that the (d) assumption was correct, since the toponym is used in annual reports to point out Czech–Slovak projects.

Lemma	Lemma (in English)	Collocation Frequency	logDice	Period
Poľsko	Poland	69	9.960	2001–2017
Maďarsko	Hungary	65	9.737	2000–2001; 2004–2017
Hukvaldy	Hukvaldy	11	9.399	2007–2012
Rakúsko	Austria	33	9.084	2001; 2003–2008; 2010–2014; 2016–2017
Nemecko	Germany	27	8.811	2004–2015; 2017
Slovinsko	Slovenia	13	8.782	2003; 2007; 2010–2015
Cyprus	Cyprus	8	8.631	2003–2008; 2013–2014
reflexia	reflection	9	8.524	2008–2010; 2012
Janáčkovy	Janáček’s	5	8.283	2007–2010
susediaci	neighbouring	5	8.188	2010–2014
exlibris	exlibris	5	8.152	2003–2006; 2008
Bulharsko	Bulgaria	7	8.005	2001; 2009–2013

Rusko	Russia	8	7.877	2004; 2006–2007; 2010; 2013
zánik	termination	5	7.771	2010; 2012
pavilón	hall	5	7.608	2002–2004; 2009
Československo	Czechoslovakia	4	7.593	2006; 2008–2010
Kanada	Canada	5	7.537	2005; 2009; 2011–2012
Brno	Brno	9	7.436	2005–2007; 2009; 2012–2013
Focus	Focus	3	7.390	2008–2009
vzájomnosť	mutuality	3	7.361	2008; 2012–2013
Olomouc	Olomouc	4	7.321	2002; 2006–2007; 2013
1948	1948	3	7.265	2010–2012
susedný	neighbouring	3	7.261	2004; 2011–2012
rozvíjanie	developing	5	7.172	2003–2005; 2007–2008
Bielorusko	Belarus	3	7.142	2004; 2008; 2013
Francúzsko	France	7	7.118	2001; 2006–2007; 2009–2012
partnerský	partner [adj]	9	7.061	2005–2009; 2011–2014
Taliansko	Italy	6	7.006	2001; 2003; 2010; 2012; 2016
Slovensko	Slovakia	90	6.927	2000–2016
Fínsko	Finland	3	6.862	2010; 2012; 2017
intenzívne	intensively	3	6.732	2015–2017
Rumunsko	Romania	4	6.719	2009–2012
bývalý	former	5	6.718	2003; 2010–2012
Chorvátsko	Croatia	3	6.702	2006
Británia	Britain	3	6.585	2009–2010; 2012
Praha	Prague	11	6.562	2004; 2006–2008; 2010–2014
Belgicko	Belgium	3	6.413	2006; 2013; 2014
umožňovať	enable	4	6.018	2010–2011; 2013–2014

Table 5. Collocation analysis of the *Česko* toponym: annual reports

4.5 State Administration

In case of the last-but-one corpus, it was impossible to determine the exact date when the documents in which the collocations appear were published (the whole corpus comprises texts from the period of 2000–2017). The network seems to be very similar to the one of the annual reports database; the primacy is given to the economic and cultural cooperation of the states of the Visegrád Four (“Hungary”, “Poland”, “Slovakia”), which stands out in the present investigation as a collocate itself (“V4” – see Example 3).

[3] The event was attended by experts on energy efficiency from other V4 countries – Czechia, Poland, Hungary (*Odbor komunikácie MH SR*, 2019).

Unlike the annual reports, more emphasis is paid on sports events (“match”, “championships”, “Cuba”), which may be also reflected in the high number of state names (especially of those that are not linked to the Central European region – “Finland”, “Estonia”, etc.). The notions of partnership are absent from the collocates, possibly due to the formal character of the analysed texts.

Lemma	Lemma (in English)	Collocation Frequency	logDice
Maďarsko	Hungary	50	10.004
Poľsko	Poland	42	9.927
Estónsko	Estonia	6	8.613
susedný	neighbouring	6	8.474
Rakúsko	Austria	14	8.404
Fínsko	Finland	5	8.203
Chorvátsko	Croatia	6	8.193
Kuba	Cuba	3	7.993
Bulharsko	Bulgaria	4	7.766
Slovinsko	Slovenia	4	7.634
Belgicko	Belgium	3	7.435
Nórsko	Norway	3	7.321
v4	V4	4	7.27
zápas	match	4	7.238
Nemecko	Germany	7	7.163
Taliansko	Italy	4	7.156
napokon	after	3	7.075
Rusko	Russia	3	7.023
majstrovstvá	championships	5	7.019
Slovensko	Slovakia	58	6.702
Francúzsko	France	3	6.14
dozor	supervision	3	6.117
záverečný	final	3	6.073

Table 6. Collocation analysis of the *Česko* toponym: state administration

4.6 Legal Texts

Contrary to our expectations, the collocates in legal texts form a group of varied subjects. There are companies (or subsidiaries) that are seated in Czechia (e.g., “Bellot”, “Husqvarna” – which was not lemmatized, appearing in two forms in the list – “Zbrojovka” – i.e., Weaponry Company), the companies the subsidiaries of which cover both Czechia and Slovakia (“HBC”, which refers to one part of the Coca-Cola Company), a mobile rate (“Ahoj”, i.e. “Ahoj Česko” [Hi Czechia]), and TV shows (cf. the collocates “Voice” and “Talent” in cases concerning possibly illicit promotion – see Example 4). Apart from these contexts, some reminiscences of the legal issues raised by the dissolution of

Czechoslovakia (collocate “federation”) and by the property restitution involving the Communist Party of Czechoslovakia (collocate “Communist”) are to be found. It is thus not exemplified that the collocates comprise the Czech–Slovak disputes, as presupposed by the (e) assumption.

[4] In the reasons she stated that the task of the defendant in the concerned administrative procedure was, besides others, to assess whether the promotional character of the information about the announced show Voice Czechia Slovakia prevailed over the informational character. (3SŽ/18/2012, 2013)

Lemma	Lemma (in English)	Collocation Frequency	logDice	Period
Bellot	Bellot	57	9.820	2013; 2015; 2017
HBC	HBC	30	9.497	2018
Cole	Cole	30	9.305	2017–2018
zjednávané	concluded	18	8.555	2015–2016
Hlas	Voice	15	8.480	2012
superstar	superstar	11	8.221	2011
Vlašim	Vlašim	8	7.757	2017
Zbrojovka	Zbrojovka	8	7.691	2017
Polsko	Poland	36	7.625	2011–2012; 2016; 2018
federatívny	federation [adj]	14	7.618	2006; 2009; 2014
Husqvarna	Husqvarna	6	7.323	2012–2014
komunistický	Communist [adj]	7	7.223	2012–2017
Junior	Junior	8	7.202	2014
ahoj	hi	7	7.202	2013
armáda	army	57	7.143	2013–2018
spořitelny	savings bank	5	6.969	2014–2016
šou	show	5	6.946	2013
talent	talent	7	6.903	2012–2014
Nestlé	Nestlé	4	6.603	2016
nedoviezť	not to bring	4	6.475	2014
Vivendi	Vivendi	3	6.337	2013–2014; 2017
RAPID	RAPID	3	6.317	2015–2016
Husqvarne	Husqvarna [locative]	3	6.157	2013–2014

Table 7. Collocation analysis of the *Česko* toponym: legal texts

5 Conclusions

The results of the analysis will be summed up in the following points.

1 As to the assumptions, it appears that (a), (b), and (d) have been sufficiently exemplified. The (a) assumption – the importance of the context of other one-word state names – is a relevant factor in five out of six corpora (the judgements excluded).

2 In texts labelled as fiction, the structure of the collocation network seems very close to that of academia. Emotions as collocates were absent. This may be caused by the selection of the texts in the subcorpus (memoirs, essays, etc.).

3 In the set of legal texts, the collocates contained names of companies, products, and shows, but these did not capture Czech–Slovak disputes. The low occurrence of the *Česko* toponym in this sphere can be explained by its degree of formality, which prefers the full name of the Czech Republic.

4 In the corpora of fiction and annual reports, collocates such as “mutuality” and “partner” appear, but their collocation frequencies are very low. These notions thus do not seem to be directly linked to the *Česko* toponym.

5 The collocate “Slovakia” appears in the list of four out of six corpora. This confirms the overall situation in the Czech texts and proves the persisting connectedness of the two states.

6 In general, a lot of emphasis is paid upon the dissolution of Czechoslovakia, which is evoked under various notions (“dissolution”, “break-up”, “termination”). Studying contexts of these approaches towards the end of the Czechoslovak state would be another important topic in researching the complicated terrain of Czech–Slovak relations.

BIBLIOGRAPHY

- CVRČEK, Václav: *Asociační (kolokační) míry*. Praha: Ústav Českého národního korpusu 2019. Dostupný z WWW: [https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:asocia%C4%8Dn%C3%AD&s\[\]=m%C3%ADry](https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:asocia%C4%8Dn%C3%AD&s[]=m%C3%ADry) [cit. 2022-01-19].
- CVRČEK, Václav – LAUBEOVÁ, Zuzana – LUKEŠ, David – POUKAROVÁ, Petra – ŘEHOŘKOVÁ, Anna – ZASINA, Adrian Jan: *Registry v češtině*. Praha: Filozofická fakulta Univerzita Karlova 2020.
- ČIŽMÁROVÁ, Libuše: *K peripetiím vývoje názvů našeho státu a postojů k nim od roku 1918 (Příspěvek k 80. výročí vzniku Československé republiky)*. In: *Naše řeč*, 1999, vol. 82, no. 1, pp. 1 – 15.
- GRUŠA, Jiří: *Česko – návod k použití*. Brno: Barrister & Principal 2009.
- HIRSCH, Vladimír: *Pokus o analýzu odporu proti jednoslovnému názvu českého státu*. In: *Klaudyán*, 2013, vol. 10, no. 1 – 2, pp. 1 – 12.
- MÍSTECKÝ, Michal – KOLENČÍKOVÁ, Natálie: *Hviezdne oko, zemský hlas. Kolokačná analýza tematických slov v Marine Andreja Sládkoviča*. In: *Kultúra slova*, 2020, vol. 54, no. 5, pp. 257 – 274.
- Pravidlá spisovnej slovenčiny. 3., upravené a doplnené vydanie*. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000.
- ŠÁLEK, Václav: *MS na Slovensku bylo deváté nejnavštěvovanější v historii*. Dostupný z WWW: <https://www.sport.cz/hokej/ms2019/clanek/1109596-ms-na-slovensku-bylo-devate-nejnavstevovanejsi-v-historii.html> [cit. 2022-01-19].
- ZASINA, Adrian Jan: *i.p.m.* Praha: Ústav Českého národního korpusu 2017. Dostupný z WWW: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:ipm> [cit. 2022-01-19].

SOURCES

- Slovenský národný korpus – gov-vs-1.0. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2020. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2022-01-19].
- Slovenský národný korpus – gov-web-2.0. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2020. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2022-01-19].
- Slovenský národný korpus – od-justice-1.0. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2019. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2022-01-19].
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-img. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2020. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2022-01-19].
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-inf. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2020. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2022-01-19].
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-prf. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2020. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2022-01-19].

Čo možno nájsť v pilotnej verzii akvizičného korpusu ERRKORP?¹

Katarína Gajdošová

Slovenský národný korpus, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra,
Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
katarina.gajdosova@korpus.juls.savba.sk

1 Úvod

V ponuke Slovenského národného korpusu (ďalej SNK) sú v súčasnosti k dispozícii okrem primárneho jednojazyčného korpusu aj rôzne typy korpusov so špecializovaným obsahom², napr. korpusy ekonomických, náboženských či právnych textov. Osobitným typom špecializovaného korpusu je akvizičný korpus obsahujúci texty, ktorých autori nadobúdajú istú jazykovú kompetenciu. Prvým korpusom tohto typu v ponuke SNK je korpus textov cudzincov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk (ďalej SakoCJ) s názvom ERRKORP. V príspevku ponúkame bližší pohľad do jeho štruktúry a inšpirácie, ako v ňom vyhľadávať.

2 Stavba korpusu

Akvizičný korpus ERRKORP vzniká v rámci riešenia projektu *Jazykové chyby v slovenčine ako cudzom jazyku na báze akvizičného korpusu*, realizovaného s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja (APVV-19-0155). V korpusе sú spracované texty cudzincov učiacich sa SakoCJ, ktoré sa získavajú z archívov Studia Academica Slovaca Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, z Útvary pre jazykovú a odbornú prípravu cudzincov a krajanov Centra ďalšieho vzdelávania Univerzity Komenského v Bratislave a z lektorátov slovenského jazyka a kultúry v zahraničí. Korpus posluží na výskum chýb vznikajúcich v procese učenia sa SakoCJ u nerodených hovoriacich, usúvztážnenie jednotlivých kategórií chýb s ohľadom na jazykovú úroveň hovoriacich, ich materinský jazyk a pod. a na identifikáciu faktorov, ktoré na učenie sa SakoCJ vplývajú.

O každom texte sú dostupné údaje, ktoré zahŕňajú informáciu o texte samotnom a informáciu o jeho autorovi. Medzi informácie o texte patria napr. dátum, miesto a pôvod jeho vzniku, jeho formát (rukopis alebo elektronická podoba), informácie týkajúce sa povolených pomôcok pri tvorbe textu či žáner textu. Z informácií o autorovi textu sa dozvieme napr. jeho pohlavie, vek, najvyššie dosiahnuté vzdelanie, krajinu, z ktorej pochádza, jeho jazykovú úroveň slovenčiny či učebnice, z ktorých sa SakoCJ učí/učil. V metainformáciách nie je nik-

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-19-0155 *Jazykové chyby v slovenčine ako cudzom jazyku na báze akvizičného korpusu*.

² Porov. <https://korpus.sk/specializovane-korpusy-snk/>.

dy uvedené meno autora textu a priamo v textoch zaradených do korpusu sú akékoľvek mená týkajúce sa študenta, jeho rodiny alebo priateľov anonymizované.

Osobitnou pridanou hodnotou korpusu je ručná anotácia chýb, ktoré sa v texte vyskytujú. Tá sa realizuje prostredníctvom 52 značiek označujúcich príslušné miesta s nesprávnym/nevhodným použitím znaku/slova/sekvencie v texte a tiež prostredníctvom značiek, ktoré zachytávajú opravu týchto miest.

Všetky metainformácie o texte a jeho autorovi³, ako aj zoznam používaných značiek⁴ s ich vysvetlením a spôsobom použitia sú dostupné na príslušných stránkach projektu. Hlbšej analýze zvolenej koncepcie tvorby tohto typu korpusu sa venujú osobitné články o typológii chýb a jej odraze v anotáciách v tomto korpuse (Mošaťová – Gajdošová, 2019; Mošaťová, 2020; Mošaťová – Pekarovičová, 2020).

Úvodnou verziou korpusu ERRKORP je pilotná verzia s názvom *errkorp-pilot*, ktorá bola v projekte vytvorená v roku 2021 a sprístupnená členkám riešiteľského kolektívu. Počas sond do tejto verzie korpusu sa zhromažďovali odporúčania na vylepšenie anotácií dát, ktoré sa v nej nachádzajú. Následne boli uskutočnené opravy v dátach a pilotná verzia korpusu s názvom *errkorp-pilot* bola sprístupnená širšej odbornej verejnosti prostredníctvom vyhľadávacieho nástroja NoSketch Engine v rámci ponuky SNK.

Z hľadiska rozsahu má táto verzia korpusu veľkosť viac ako 137 000 tokenov, je plne automaticky lematizovaná a morfológicky značkovaná na úrovni pôvodného aj opraveného textu.

Zo štatistického hľadiska obsahuje pilotná verzia korpusu 507 textov s nasledujúcim zastúpením základných metatextových parametrov:

- **pohlavie študenta:** žena (395), muž (112)
- **vek študenta:** 10+ (70), 20+ (357), 30+ (31), 40+ (17), 50+ (7), 60+ (6), 70+ (1), neznáme (18)
- **krajina, z ktorej študent pochádza** (spolu 37 krajín): Belgicko (2), Bielorusko (11), Bosna a Hercegovina (3), Brazília (1), Bulharsko (48), Čína (35), Fínsko (1), Francúzsko (15), Grécko (1), Gruzínsko (4), Holandsko (3), Chorvátsko (21), Irán (2), Izrael (3), Japonsko (5), Kanada (1), Kórejská republika (38), Litva (2), Lotyšsko (3), Maďarsko (1), Nemecko (21), Nórsko (3), Poľsko (47), Portugalsko (4), Rakúsko (8), Rumunsko (21), Rusko (41), Slovinsko (15), Spojené kráľovstvo (1), Spojené štáty (1), Srbsko (32), Španielsko (12), Švajčiarsko (2), Švédsko (4), Taliansko (23), Turecko (7), Ukrajina (65)
- **materinský jazyk študenta** (spolu 30 jazykov): angličtina (3), bielorusčina (11), bulharčina (48), čínština (35), fínčina (1), francúzština (17), gréčtina (1), gruzínčina (4), hebrejčina (3), holandčina (3), chorvát-

³ https://korpus.juls.savba.sk/errkorp_outannot.html

⁴ https://korpus.juls.savba.sk/errkorp_inannot.html

čina (30), japončina (5), kórejčina (38), litovčina (2), maďarčina (1), nemčina (29), nórcina (3), perzština (2), poľština (47), portugálčina (5), rumunčina (21), ruština (48), slovinčina (15), srbčina (35), španielčina (12), švédčina (4), taliančina (23), tatárčina (3), turečtina (7), ukrajinčina (51)

- **jazyková úroveň študenta v slovenskom jazyku:** A1.1 (50), A1.2 (63), A2.1 (33), A2.2 (46), B1 (126), B2 (143), C1 (38), C2 (8)

Výber textov zaradených do predstavovanej verzie korpusu ERRKORP bol podmienený počtom textov od autorov pochádzajúcich z rôznych jazykových oblastí. Keďže texty od študentov s niektorými materinskými jazykmi sú v archíve korpusu zastúpené nerovnomerne, zaradili sme do pilotnej verzie korpusu najskôr všetky texty z jazykov s menším zastúpením v našich aktuálnych zdrojoch a doplnili ich textami, pri ktorých je zastúpenie materinských jazykov rozsiahlejšie, napr. bulharčina, čínština, poľština, ruština.

3 Vyhľadávanie v korpuse

V korpuse je možné vyhľadávať dvomi spôsobmi. Prvý spôsob zahŕňa využitie vyhľadávacieho formulára v nástroji NoSkE, ktorý je pripravený pre akvizíčné korpusy (angl. learner corpora), porov. obrázok 1. V prípade voľby akvizíčného korpusu z ponuky SNK je tento spôsob nastavený ako predvoľený.

Korpus: errkorp-pilot

✓ Značka chyby :

Značka opravy :

Nesprávny/nesprávne slovo/slova:

Opravené slovo/á:

[Značky chýb](#) [Zvýraznenie parametrov](#)

Hľadať Vyčistiť všetko

Obrázok 1. Vyhľadacie rozhranie NoSkE prispôbené pre akvizíčné korpusy

Do tohto formulára zapisuje používateľ buď kód chyby, alebo kód opravy podľa značiek používaných na označenie chyby alebo jej opravy⁵. Vyhľadávať je možné aj konkrétne nesprávne slovo/slová alebo opravené slovo/slová. Ak chce používateľ využiť tento spôsob hľadania, musí byť vyplnená aspoň jedna

⁵ V koncepcii tohto korpusu sú značky pre chybu (štruktúra *err type*) a jej opravu (štruktúra *corr type*) rovnaké, pričom každá značka *err* má paralelu v značke *corr*.

z uvedených položiek. Zoznam všetkých značiek (kódov) používaných v tejto verzii korpusu je dostupný po kliknutí na odkaz Chybové kódy alebo na už spomínanej stránke⁶ projektu.

Druhý spôsob hľadania v korpuse je rovnaký ako hľadanie v iných známych korpusoch v rozhraní NoSkE (porov. Šimková – Gajdošová – Kmeťová – Debnár, 2017; Šimková – Gajdošová, 2020). Hľadať možno prostredníctvom lemy, slovného tvaru, frázy, podreťazca, jednoduchým spôsobom (kombinácia hľadania lemy a slovného tvaru) a pomocou CQL (hľadanie využívajúce zástupné znaky). Z uvedených spôsobov hľadania možno použiť hľadanie s obmedzením na konkrétny typ značky len v prípade CQL. Pri formulovaní príkazu je potrebné pamätať na to, že značky sú v korpuse používané ako štruktúry, ktoré „obaľujú“ príslušné slovo alebo sekvenciu slov. Napríklad pri hľadaní lemy začínajúcej sa reťazcom znakov *pre-*, v ktorej chýba kvantita v tvarotvornom základe slova alebo v neohybnom slove (*quantbase0*), je možné použiť zadanie:

```
[lemma="pre.+"] within <err type="quantbase0" />
```

Obrázok 2 je ukážkou výseku konkordančného výpisu vyhľadovaných výskytov podľa vyššie uvedeného zadania.

...</err> P : Chcete <err type="quantbase0">	prenajom	prenajom </err><err type="dep">	apartmán apartmánu </err
ám aj zaujímavé <err type="substcons quantbase0">	prednášky	prednásky </err>	páči sa
te internáte </err> alebo <err type="quantbase0">	prenajímať	prenajímať </err><err type="word0">	si </err> byt
štát , lebo náš <err type="quantbase0">	premier	premiér </err>	povedal , že
<= svoj svojho </err><err type="quantbase0 dep">	premier	premiéra </err><err type="comma0">	</err><err type="order
</err> teraz nemal byť <err type="quantbase0 dep">	premier	premiérom </err>	, lebo <err type="theme"><err type="word0">
viackrát </err> on bol <err type="quantbase0 dep">	premier	premiérom </err>	on bol premiérom
pretože som túto knihu <err type="quantbase0">	prečítala	prečítala </err>	len v angličtine
rad rád </err><err type="quantbase0 quantsf1">	prechádzam	prechádzam </err>	sa sa rád
kedysi zabudnuté) dnes <err type="quantbase0">	prežívajú	prežívajú </err>	svoju renesanciu .
<err type="order"> som <err type="quantbase0 dep">	prestávka	prestávku </err>	prestávku som </err> pila
krajín . Ráno máme <err type="quantbase0">	prednášky	prednásky </err>	a cvičenia .
="comma0"> </err> bola <err type="quantbase0">	prechádzka	prechádzka </err>	okolo <err type="cap0 char1"> Strubského
tiť kamarátiť </err> sa , <err type="quantbase0">	prechádzať	prechádzať </err>	sa a nielen
Ale čo je tu <err type="quantbase0">	prekvapujúce	prekvapujúce </err>	, aspoň v
pozoruhodné </err> aj po <err type="quantbase0">	prečítani	prečítani </err>	originálu . Prekladateľ
ord0"> z chem </err> zase <err type="quantbase0">	prečítat	prečítat </err>	tieto knihy .
by som obmedzila </err><err type="quantbase0">	prednášky	prednásky </err>	do deviatej hodiny
diplomovú </err><err type="quantbase0 substvw">	preču	preču </err>	<err type="quantsuf0"> Fonetická Fonetická </err
žitiny </err> na obed a <err type="quantbase0">	prechádzali	prechádzali </err><err type="substcons">	Sne sme </err> sa
> dôležité dôležité </err><err type="quantbase0">	prečítat	prečítat </err><err type="quantsuf0">	túto túto </err> knihu

Obrázok 2. Ukážka konkordančného výpisu hľadaného výrazu v korpuse ERRKORP

V konkordancii sú centrováním zvýraznené hľadané výrazy; červenou farbou sú zvýraznené všetky slová v kontexte, ktoré sú označené ako chybné použité, ich opravené podoby nájdeme v texte podfarbené nazeleno. Používateľ si v nastaveniach sám zvolí, čo konkrétne chce v konkordančnom výpise zobrazit' (nesprávne použitie, jeho opravu, oboje naraz, nič z uvedeného; podfarbenie je nastavené systémovo).

⁶ https://korpus.juls.savba.sk/errkorp_inannot.html

Pri hľadaní pomocou CQL je možné využívať spresnenie z úrovne metatextových informácií aj v kombinácii s hľadaním nesprávneho použitia slova/výrazu. Napríklad na hľadanie všetkých slovies, v ktorých je chyba v tematickej alebo modifikačnej morféme alebo v zámene slovesného tvaru (*morph*), ale len v textoch študentov s úrovňou začiatočníka (označenie *A1.1, A1.2, A.2.1, A2.2*) možno použiť zadanie:

```
[tag="V.*"] within <err type="morph" /> within <spk level_ERR="A.*" />
```

Niektoré výrazy sú hodnotené ako chybné z viacerých hľadísk, teda sú im pridelené viaceré značky. Berúc do úvahy štruktúru anotácie korpusu možno napríklad vyhľadať všetky slová začínajúce sa veľkým písmenom, v ktorých chýba mäkčeň (*caron0*), a súčasne je v príslušnom slove aj redundantná kvantita v gramatickej relačnej morféme substantíva, adjektíva, pronomína alebo numerále alebo redundantná kvantita v tematickej alebo gramatickej relačnej morféme verba (*quantsuf0*), a to zadaním:

```
[word="[:upper:].+"] within <err type="caron0" /> within  
<err type="quantsuf0" />
```

Ak hľadáme výraz, ktorý je označený niektorou z viacerých značiek chyby, uvedieme príslušné značky do podmienky *within* naraz. Napríklad na vyhľadanie všetkých slovies začínajúcich sa prefixoidom *ne-* s chybou vo vyjadrení času (*temp*) alebo negácie (*neg*) možno použiť zadanie:

```
[tag="V.*" & word="(?)ne.+" within <err type="temp|neg" />
```

Pre používateľa nie je vždy potrebné hľadanie konkrétnej lemy/slovného tvaru alebo tokenu charakterizovaného prostredníctvom morfológických kategórií. Niekedy je vhodnejšie sledovať chyby istej kategórie, napríklad akékoľvek chyby, ktoré sa nachádzajú v slovách zo slovného druhu príslovky. Tu možno použiť zadanie:

```
<err /> containing [tag="D.*"]
```

Pri zadaní možno využiť tiež konkrétnu špecifikáciu chyby. Napríklad je možné vyhľadať všetky chyby vzniknuté vynechaním mäkčeňa v prídavných menách ženského rodu v jednotnom čísle, a to pomocou zadania:

```
<err type="caron0" /> containing [tag="A.*fs.*"]
```

Pri formulovaní zadania na vyhľadávanie je potrebné pamätať na to, že niektoré chyby sa vzťahujú len k jednému výrazu, iné sú nadslovné/nadvetné,

teda aj ich označenie pokrýva istý (kon)textový rámec. Medzi takéto chyby patrí napríklad porušenie rytmického alebo gramatického princípu slovosledu (*order*), chyby v ustálených spojeniach a vo frazémach (*phrase*), chýbajúca alebo redundantná medzera medzi slovami (*space*), chyby v aktuálnom členení výpovede (*theme*) či v textovom konektore (*connect*). Z uvedeného vyplýva, že tieto chyby v sebe môžu zahŕňať aj chyby na úrovni jednotlivých znakov alebo menších celkov, ktoré ich tvoria, napríklad chýbajúci mäkčeň v slove je súčasťou sekvencie, kde je nesprávny slovosled. Pri hľadaní je potrebné zachovať logickú postupnosť krokov od väčšieho celku po menší použitím zátvoriek na príslušných miestach. Napríklad na vyhľadanie sekvencií porušujúcich rytmický alebo gramatický princípu slovosledu (*order*), v ktorých sa nachádza podstatné meno s chýbajúcou kvantitou v tvarotvornom základe slova alebo v neohybnom slove (*quantbase0*), možno použiť zadanie:

```
(<err type="order" /> containing ([tag="S.*"] within <err type="quantbase0" />))
```

V sekvenčných chybách možno hľadať aj konkrétne chyby bez bližšej špecifikácie. Napríklad sekvenciu s chýbajúcou alebo redundantnou medzerou medzi slovami (*space*), ktorá obsahuje aj chybu redundantnej grafémy, možno vyhľadať zadaním:

```
(<err type="space" /> containing <err type="char1" />)
```

Pri špecifikácii vyhľadávania možno pracovať súčasne so všetkými štruktúrami, ktoré charakterizujú príslušný hľadaný výraz. Treba však pamätať na to, že štruktúry sú v korpuse postupné, teda že vždy prvou je štruktúra *err*, po nej nasleduje štruktúra *corr*. Napríklad na vyhľadanie nesprávne použitých výrazov, ktoré sa začínajú reťazcom *hovor* (bez ohľadu na veľkosť písmen) a ktorých správne použitie malo tvoriť reťazec *nehovor*, možno použiť zadanie:

```
((<err /> containing [word="(?)hovor.*"])(<corr /> containing [word="(?)nehov.*"])
```

Porozumenie stavbe korpusu a štruktúre anotácie umožňuje používateľovi efektívne formulovať svoje príkazy a získať z korpusu požadovaný materiál. Podrobne štruktúrovaný akvizičný korpus ERRKORP prináša mnoho užitočných informácií, ktoré sa môžu využiť na rôzne analýzy. Logickosť a zručnosti nadobudnuté pri vyhľadávaní v iných korpusoch z ponuky SNK využije používateľ aj pri vyhľadávaní v pilotnej verzii i v ďalších verziách akvizičného korpusu. S vyhľadaným materiálom môže ďalej pracovať v nástroji NoSkE a využiť funkciu filtra, kolokácií či frekvenčnej distribúcie podľa zvolených kategórií.

4 Záver

V príspevku sme predstavili pilotnú verziu akvizičného korpusu ERRKORP, jej štruktúru a naplnenie. S ohľadom na zámery riešiteľského tímu projektu, v rámci ktorého sa korpus pripravuje, sme predstavili najmä možnosti pokročilejšieho vyhľadávania v tomto korpuse s dôrazom na osobitosti stavby korpusu, aby vytvorené zadanie pri hľadaní prostredníctvom CQL bolo efektívne a prinieslo používateľovi očakávaný výsledok. Ilustračné príklady, ktoré v texte uvádzame, môžu byť pre používateľa inšpiráciou, aby perspektívne sám formuloval potrebné zadania s ohľadom na štruktúru korpusu a jeho anotácie.

LITERATÚRA

- MOŠAŤOVÁ, Michaela: Hraničné prípady pri anotovaní jazykových chýb v písaných textoch študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk. In: *Studia Academica Slovaca: prednášky 56. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Roč. 49. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2020, s. 113 – 124.
- MOŠAŤOVÁ, Michaela – PEKAROVIČOVÁ, Jana: Typológia a klasifikácia jazykových chýb z pohľadu slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá*. Ed. Silvia Duchková. Bratislava: Veda 2020, s. 167 – 177.
- MOŠAŤOVÁ, Michaela – GAJDOŠOVÁ, Katarína: Annotations in the corpus of texts of students learning Slovak as a foreign language (ERRKORP). In: *Jazykovedný časopis*, 2019, roč. 70, č. 2, s. 345 – 357.
- ŠIMKOVÁ, Mária – GAJDOŠOVÁ, Katarína – KMEŤOVÁ, Beáta – DEBNÁR, Marek: Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vydavateľstvo Mikula 2017. 168 s.
- ŠIMKOVÁ, Mária – GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovenský národný korpus. Používanie, príklady, postupy. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vydavateľstvo Mikula 2020. 336 s.

ZDROJE

- Korpus textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk – errkorp-pilot. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Filozofická fakulta UK 2022. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Korpus textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk – webová stránka. Dostupný z WWW: <https://korpus.sk/korpusy-a-databazy/korpusy-snk/errkorp/>.

Komunikačná stratégia diskreditácie v politickom diskurze (na príklade komunikačnej taktiky prognózovania a vytvárania obrazu hrozby)¹

Gabriela Halienová

Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava
halienova1@uniba.sk

1 Úvod

V politickom diskurze do popredia nepochybne vystupuje snaha o získanie či udržanie moci a ovplyvnenie (potenciálnych) voličov ako jeden z najdôležitejších zámerov politických subjektov predstavujúcich súčasť tohto diskurzu (porov. Orgoňová – Bohunická, 2007, s. 109). Tento cieľ je zvyčajne ešte úpornejšie sledovaný v čase vedenia politickej kampane v období pred voľbami, ktoré je pre zainteresované politické subjekty „vyvrcholením politickej komunikácie“ (Štefančík – Dulebová, 2017, s. 34). Dôležitou súčasťou predvolebnej komunikácie sú televízne politické debaty; v predkladanom príspevku sa zameriavame na jeden z výrazných postupov uplatňovaných v týchto komunikátoch, ktorým je diskreditácia. N. B. Ruženceva považuje diskreditáciu za „základnú politickú a predvolebnú antireklamu“ (Ruženceva, 2004, s. 21) a R. Štefančík a M. Petriková upozorňujú na typ volebnej kampane, ktorú označujú ako negatívnu kampaň a charakterizujú ju ako „druh politickej komunikácie založenej na zdôrazňovaní negatívnych stránok oponentov s cieľom vyťažiť z nej čo najviac výhod“ (Štefančík – Petriková, 2017, s. 50). Nazdávame sa, že z hľadiska koncepcie komunikačných stratégií je podstatou takejto negatívnej kampane práve komunikačná stratégia diskreditácie. Cieľom príspevku je poukázať na spôsob realizácie zmieňovanej komunikačnej stratégie prostredníctvom skúmania jazykovej realizácie jednej z identifikovaných komunikačných taktík.

2 Teoreticko-metodologické východiská

Vymedzení pojmov *komunikačná stratégia* a *komunikačná taktika* možno nájsť v lingvistickej literatúre viaceru (porov. napr. Makarov, 2003; Mičaľova, 2009; Kul'kova, 2010; Sergejeva, 2012; Kazakov, 2013; prv sa častejšie využívali termíny *rečová stratégia* a *rečová taktika* využívané v rámci užších komunikačných súvislostí, porov. napr. Issers, 2008; Paršina, 2005), pričom podstata chápania týchto pojmov je vcelku jednotná. V našom príspevku pojem *komunikačná stratégia* ponímame v súlade s vymedzením J. V. Sergejevovej, ktorá komunikačnú stratégiu charakterizuje ako „vopred naplánované základ-

¹ Publikácia vznikla v rámci riešenia grantu MŠVVŠ SR VEGA 1/0111/20 *Komunikačná kultúra v graduálne demokratizovanej spoločnosti*.

né nastavenie komunikácie, vymedzujúce jej globálny cieľ, predpokladajúce istú zmenu extralingvistickej situácie alebo vedomia (...) adresáta (...) realizované pomocou celého komplexu rečových aktov“ (Sergejeva, 2012, s. 46). Komunikačná taktika predstavuje pojem úzko súvisiaci s komunikačnou stratégiou. O. L. Michal'ova komunikačnú taktiku definuje ako „konkrétnu etapu realizácie komunikačnej stratégie, určenú intenciou hovoriaceho, explicitným súhrnom postupov, podmieňujúcich použitie jazykových prostriedkov“ (Michal'ova, 2009, s. 45), pričom v zhode s vymedzením J. V. Sergejevovej možno doložiť, že sa podmieňuje nielen použitie jazykových prostriedkov, ale aj tých nejazykových (porov. Sergejeva, 2012, s. 46). Z uvedeného vyplýva nasledujúci vzťah medzi komunikačnou stratégiou a taktikou: komunikačná stratégia je všeobecnejším, abstraktnejším plánom konania, ktorý zahŕňa určité komunikačné taktiky, pričom taktika ako súčasť istej stratégie plní funkciu realizácie danej stratégie hovoriaceho pomocou dosahovania istých čiastkových cieľov, vedúcich k naplneniu celkového cieľa či cieľov vytýčených v rámci stratégie.

Komunikačnú stratégiu diskreditácie v politickom diskurze v našom príspevku ponímame ako všeobecný spôsob komunikácie politických činiteľov s cieľom predovšetkým ponížiť, znevážiť iný politický subjekt² alebo iné politické subjekty, spôsobiť (čiasťočnú) stratu autority či celkovo negatívnym spôsobom ovplyvniť imidž politického protivníka.

3 Výskumný materiál a postup

Empirický výskum sme realizovali na podklade televíznych politických debatných relácií *O 5 minút 12* a *Na hrane* prebiehajúcich v období oficiálnej politickej kampane pred voľbami do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2020 (t. j. v čase od 5. 11. 2019 do 26. 2. 2020)³. Získaný empirický materiál predstavujú excerpty v podobe písomne zaznamenaných⁴ výpovedí či sekvencií z dialógu politických činiteľov zúčastňujúcich sa televíznej politickej debaty.

Pri takýchto debatách sme predpokladali a pri kvalitatívnom skúmaní výpovedí sme sa snažili aj zohľadniť vyššiu pravdepodobnosť ovplyvnenia (alebo viditeľnejšiu snahu a skúsenosť pri ovplyvňovaní) divákov, potenciálnych voličov. Vychádzame z tézy, že diskreditujúce výpovede v televíznej politickej debate majú dvoch adresátov: jedným je diskreditovaný politický subjekt

² Pod politickým subjektom v našom príspevku rozumieme politického činiteľa, politickú stranu či politické „zoskupenia“, ako napríklad vládnú koalíciu alebo opozíciu vládnej koalície.

³ Podľa MV SR: *Informácie k vedeniu volebnej kampane...* Dostupný z WWW: https://www.minv.sk/?nr20_infokampan. [cit. 2021-04-20].

⁴ Pri písomnom zaznamenávaní výpovedí sme sa snažili o verné zachytenie ich hovorenej podoby, preto sme do jazykového stvárnenia daných prejavov zasahovali v čo možno najmenšej miere; zároveň sme však mali na zreteli aj čitateľnosť výpovedí.

a druhým je divák (porov. Ruženceva, 2004, s. 21). Uvažovať možno o tom, že divák, potenciálny volič, je nielen „aktívnym spoluaktérom diania“ (Orgoňová – Bohunická, 2007, s. 107), ale dokonca aktérom, ktorý najväčšmi vplyva na podobu takéhoto politického komunikátu; ako upozorňuje S. Čmejrková, mediálny dialóg (taký, aký predstavuje aj dialóg v televíznej politickej debata) „není dialogem v pravom slova smyslu“ (Čmejrková, 1999, nečíslovaný elektronický dokument), pretože jeho podobu výrazne ovplyvňuje divák v role tretieho účastníka daného dialógu až do takej miery, že ho možno považovať za skutočného cieľového adresáta realizovaného komunikátu (porov. tamže). Aj komunikačné príspevky v rámci televíznej politickej debaty sa často vytvárajú s ohľadom práve a predovšetkým na publikum pozostávajúce z potenciálnych voličov. Možnú príčinu zameranosti najmä na diváka možno vnímať v tom, že pravdepodobnosť úspešného presvedčenia a „získania na svoju stranu“ je vyššia pri pôsobení na diváka než pri pôsobení na prítomného politického činiteľa (porov. Svobodová, 2013, s. 232 – 233).

4 Komunikačná taktika prognózovania a vytvárania obrazu hrozby

Ako jednu z komunikačných taktík realizujúcich komunikačnú stratégiu diskreditácie sme v našom výskumnom materiáli identifikovali komunikačnú taktiku prognózovania a vytvárania obrazu hrozby. Hrozbu v nami preskúmaných výpovediach môžeme vo všeobecnosti vnímať ako anticipáciu niečoho (hovoriacim) neželaného v oblasti politiky, najčastejšie spolu s explicitným verbálnym poukázaním na predpokladaný negatívny vplyv neželaného javu aj na krajinu vrátane jej občanov. Diskreditujúci potenciál takýchto výpovedí tkvie v skutočnosti, že hovoriaci zodpovednosť za možnú budúcu negatívnu situáciu prisudzuje istému politickému subjektu.

4.1 Typ prognózovania a charakter hrozby

Výpovede založené na negatívnom prognózovaní a na vytváraní obrazu hrozby sa nerealizovali vždy na celkom totožnej principiálnej báze. Odlišovali sa jednak pomerom zastúpenia prognózujúcej zložky a hrozbu vytvárajúcej zložky spolu s rôznou mierou explicitnosti/implicitnosti danej hrozby, jednak charakterom hrozby, na ktorú bolo upozorňované.

(I) Menej často sa vyskytovali výpovede, v ktorých bolo výraznejšie cieľné prognózovanie, čo sa prejavovalo i vyšším výskytom tvarov futúra (príp. tvarov prézenta s futurálnym významom). Hrozba bola formulovaná implicitnejšie, pričom sa týkala predovšetkým politických záležitostí, bola vypovedaná adresnejšie prítomnému politickému činiteľovi a osobitne sa nezďorazňovalo ohrozenie krajiny či občana. Prirodzene, aj v tomto prípade je v komunikáte tacitne prítomný divák, potenciálny volič, ktorému je predstavovaná politická hrozba späť s politickými subjektmi, na ktorých je diskreditujúci akt zacielený.

(1)

Že na konci dňa to pohlí aj vás. Pretože ani vy, ani my nevieme tak šíriť v priestore špinu, ako ju dokáže geniálne šíriť Igor Matovič alebo Marián Kotleba. A na konci dňa to strany, ktoré chcú sa baviť o hodnotových nastaveniach, požere. (...) bulvarizácia, špina, ktorá na konci dňa dostáva do parlamentu polomafiánskych ľudí jak Boris Kollár, takých ľudí ako je Marián Kotleba (...) (O 5 minút 12, 9. 2. 2020)

(2)

Ja len vravím, že ty si zvolil tak nešťastný proces, že toto, nech ti to odhlasuje milión ľudí, toto nikdy nebude v programovom vyhlásení vlády, lebo také nevznikne. Do tohto s tebou nepôjdu ľudia, teda tí koaliční partneri, (...). Ty budeš za pekného, Igor, ale realita bude taká, že nevznikne pravicová vláda, zas to tu Fico s niekým upeče, možno povie, že vidíte, mohli to spraviť, zas nič nedokázali, zlepenec, rozhádani, no musím ísť s tým Kotlebom, s Dankom, (...) a zase raz ujde ale že taká super dobrá príležitosť, ktorá sa teraz ide naskytnúť, kvôli tomu, že ty si postavíš hlavu. (Na hrane, 6. 2. 2020)

(II) V našom výskumnom materiáli najfrekvencovanejší typ výpovedí predstavovali prehovory, ktorých najvýraznejšiu súčasť netvorilo prognózovanie, ale do popredia vystupovalo vytváranie obrazu hrozby. Šťastí sa zmenil aj charakter prezentovanej hrozby: v základe rečového konania síce ostali politické záujmy, avšak obsahové ťažisko sa presunulo na deklarovaný záujem o občanov a ich dobro. Aj keď vo väčšine výpovedí prevládali tvary futúra (príp. tvary prezenta s futurálnym významom), vyskytovali sa i prézntné tvary, podporujúce realnosť prognózy/hrozby či vytváranie ilúzie už aktuálnej prítomnosti hrozby. Hrozba sa tak v týchto výpovediach predstavovala ako užšie súvisiaca s „bežnými ľuďmi“, než to bolo vo vyššie uvedených výpovediach. Možno uvažovať nad tým, že tento prvok napomáhal dosiahnuť väčší vplyv vypovedaného a formovaného pocitu ohrozenia práve na časť spoločnosti predstavovanú ako nachádzajúcu sa v nebezpečenstve negatívneho dosahu konania istých politických činiteľov, medzi ktorú patrí aj hlavný adresát výpovedí prednesených v debata – divák, potenciálny volič. Obsahovo sa tak výpovede týkali viac toho, k čomu môžu mať rozvinutejší citový vzťah aj potenciálni voliči (možno to odsledovať aj na škále eventuálnej miery emocionálneho vplyvania na diváka pri vyjadrovaní ohrozeného subjektu, ktorým môže byť *štát, krajina, Slovensko, národ*, implicitne aj *občan*). Takto sa vytvorila možnosť väčšmi (emocionálne) angažovať v politických záležitostiach práve tohto adresáta a utvárať či posilňovať uňho negatívny vzťah k diskreditovaným politickým subjektom.

(3)

Myslím, že Slovenská národná strana je zásadným ohrozením pre tento štát (...) (O 5 minút 12, 9. 2. 2020)

(4)

*Vý zastávate svet liberálnych hodnôt. A my, so SMER-om, a možno s KDH alebo s HÍD-om vám už nevieme vzdorovať, lebo: **degradujete spoločnosť, nás kriminalizujete, z toho rastie Kotleba, na druhej strane vám rastie Matovič a nič to tomuto národu neprinesie!** (O 5 minút 12, 9. 2. 2020)*

(5)

*Ale ja nikdy nebudem na lodi s pánom Beblavým ani s prezidentkou Slovenskej republiky, ja odmietam liberalizmus. **Toto zničí Slovensko.** Prvého tretí budú volby o tom, či nás Kotleba oslabí, lebo rastie na tom, že, že nás valcujú... (O 5 minút 12, 9. 2. 2020)*

(6)

Lenže, vážení, keď ja sledujem, čo sa tu za posledné týždne deje a čo nám predvádzajú naši kolegovia, ktorí túžia po moci, tak som sa rozhodol, že musím konať už teraz, pretože bojím sa, že po voľbách tu bude niekoľko mesiacov nečinnosti, nič sa tu nebude robiť a dôchodcovia by sa trinásteho dôchodku nemuseli ani dožiť. Takže som sa rozhodol konať už teraz. (O 5 minút 12, 16. 2. 2020)

(7)

*... lebo ja mám práveže **pochybnosť** o tom, že tu bude nejaká stabilita. (...) a preto sa bojím, úprimne teraz, nie ako predseda vlády ani ako líder SMER-u, ako občan Slovenskej republiky, že čo túto krajinu čaká, keď tu sa zlepí osem alebo deväť politických strán a bude sa snažiť na čele s OĽANO vytvoriť stabilnú vládnú koalíciu. (O 5 minút 12, 16. 2. 2020)*

(8)

*... **to, čo hrozí Slovensku** po voľbách, že **osem, deväť alebo ja neviem koľko strán**, (...), **chce riadiť túto krajinu, tak jednoducho môže vzniknúť taký chaos, ktorý ohrozí ľudské práva a sociálne istoty občanov Slovenskej republiky** ... (O 5 minút 12, 16. 2. 2020)*

(III) S menšou mierou výskytu sme zaznamenali výpovede s ešte badateľnejšie oslabeným prvkom predpovedania, ale zato posilnenou predstavou hrozby ako už prítomného nebezpečenstva (čomu zodpovedá aj častejší výskyt tvarov prítomnosti či prítomnosti, ktorého následky sa môžu ešte len v budúcnosti prejaviť. Takto sa hrozba mohla zmeniť z potenciality na istotu, čo eventuality posilnilo mieru jej predpokladu zapôsobiť na diváka.

(9)

*Tam vykrikoval, že **na Slovensku budú dva milióny oviec a do dôchodku v šesťdesiatke**. (...) Hej, ako budeme tu preháňať ovce z jedného grúňa na druhý,*

vystúpime z Európskej únie. (...) A ja sa bojím toho, že my si nakoniec testneme, aby sme zistili, že čo to urobí, keby boli náhodou v tej vláde, viete, že čo, čo nám priniesú. Tak priniesli, hospodársky program bol predstavený v Partiz-, v Slovenskej Lupči, dva milióny oviec a v šesťdesiatke do dôchodku. (Na hrane, 30. 1. 2020)

(10)

No ja mám obrovskú, obrovský strach z inej veci. Na kandidátnych listinách, teraz nehovorím o konkrétnej strane, ale vo všeobecnosti, sa nám začína prejavovať nejaký nový trend, že na kandidátnych listinách sú ľudia, ktorí vedia dobre ovládajú marketing politický a vedia zaujať, ale akosi sa stráca odbornosť, profesionalita, skúsenosť, sú to ľudia, ktorí nikdy neriadili nič vo verejnej správe alebo ľudia, ktorí už riadia, ale vidíme po roku, že to ide od deviatich k piatim, ja sa tohto bojím. (O 5 minút 12, 16. 2. 2020)

4.2 Atribúty vytváraného obrazu hrozby

V nasledujúcich odsekoch naznačíme niekoľko atribútov spôsobu vytvárania obrazu hrozby, ktorými sa v rôznej miere a v rôznych kombináciách vyznačovali skúmané výpovede.

Vysoká emocionálnosť, manipulácia emóciami. Pri realizácii tejto komunikačnej taktiky sa zreteľne prejavoval úmysel ovplyvňovať prežívané emócie potenciálneho voliča, prípadne nimi až manipulovať. Zameranosť na citový stav jednotlivca je vlastná samotnej substancii hrozby, svojou podstatou vplývajúcej na prežívanie ohrozovaného subjektu, najmä ak ide o potenciálne ohrozenie dôležitých hodnôt. Upozornenie na hrozbu malo za cieľ viesť diváka do stavu znepokojenia či pohotovosti, čo mohlo viesť k vytvoreniu či posilneniu defenzívneho vzťahu voči politickému subjektu, ktorý bol hovoriacim označený ako pôvodca hrozby. Vo výpovediach bola divákovi sugerovaná najčastejšie emócia strachu, a to neraz prostredníctvom explicitného vyjadrenia údajného prežívania danej emócie hovoriacim (porov. *bojím sa*, že po voľbách tu bude niekoľko mesiacov nečinnosti; *a preto sa bojím*, (...), že čo túto krajinu čaká; *A ja sa bojím toho*, že my si nakoniec testneme, (...); *No ja mám obrovskú, obrovský strach z inej veci*.; (...) *ja sa tohto bojím*.). Snahe dosiahnuť emocionálny ráz výpovede niekedy napomáhala aj lexika priamo denotujúca hrozbu/ohrozenie (porov. *Slovenská národná strana je zásadným ohrozením pre tento štát; to, čo hrozí Slovensku po voľbách; môže vzniknúť taký chaos, ktorý ohrozí ľudské práva a sociálne istoty*), ale vo všeobecnosti sa na dosahovaní tohto zámeru podieľali lexikálne jednotky výrazne angažujúce emócie, obsahujúce negatívne hodnotiace komponenty a vyznačujúce sa negatívnymi konotáciami (porov. napr. *špina, bulvarizácia, zlepenec, polomafiánsky, rozhádzaný, pohltiť, požrať, degradovať, kriminalizovať, zničiť, valcovať*). Túto hodnotu výrazy nezriedka nadobúdali adherentne; okrem iných boli takými jednotkami aj antroponymá, predovšetkým mená konkrétnych politikov vystupujúcich ako líderské osobnos-

ti (porov. príklady 1, 2, 4, 5). V niektorých výpovediach bolo príznačným prvkom aj využívanie hyperbolizácie umocňujúcej dojem veľkosti hrozby, zreálnovanie prognózovanej hrozby vnútorným dialogizovaním výpovede, napríklad uvádzaním potenciálnych prehovorov politických činiteľov, nápadnejšia hovorovosť (pravda, hovorovosť sa vo všeobecnosti javí príznačnou pre výpovede politických činiteľov v televíznych politických debatách) či ironizácia výpovede (porov. príklady 2, 9). Všetky tieto prvky dotvárali emocionálnu stránku výpovede, ktorá sa pri tomto type výpovedí ukazuje ako obzvlášť výrazná a v rámci dosahovania zámeru aj pomerne kľúčová.

Systematickosť, opakovanosť vytvárania obrazu hrozby. V niektorých komunikátoch bolo možné badať tendenciu k systematickosti vytvárania istého obrazu hrozby prostredníctvom opakovaného verbálneho vykresľovania daného obrazu s čiastočnými obmenami, avšak so zachovaným základným duchom hrozby (porov. *čo túto krajinu čaká, keď tu sa zlepi osem alebo deväť politických strán; to, čo hrozí Slovensku po voľbách, že osem, deväť alebo ja neviem koľko strán (...); na Slovensku budú dva milióny oviec a do dôchodku v šesťdesiatke; dva milióny oviec a v šesťdesiatke do dôchodku*). Obdobná tendencia sa prejavovala aj v opakovanom uvádzaní mien istých politických činiteľov predstavujúcich hrozbu/pôvodcov hrozby, v niektorých prípadoch sprevádzanom stručnou zápornou charakteristikou daných osôb, napríklad v podobe uvedenia jedného, výrazne negatívneho javu či prvku spájajúceho sa s danou osobou (porov. príklady 1, 4, 5). S uvedenými skutočnosťami súvisí opakovanie ako dôležitý princíp aj vo forme viacnásobne sa vyskytujúcich rovnakých alebo synonymných lexikálnych jednotiek alebo synonymných vetných formulácií, čo podporovalo systematickosť vytvárania daného obrazu hrozby (porov. vyššie uvedené príklady alebo tiež *Že na konci dňa to pohltí aj vás. (...) A na konci dňa to strany, (...), požere.; ... tak som sa rozhodol, že musím konať už teraz; Takže som sa rozhodol konať už teraz.; po voľbách tu bude niekoľko mesiacov nečinnosti, nič sa tu nebude robiť*).

Vágnosť. Pri niektorých výpovediach možno upozorniť aj na istú vágnosť obrazu hrozby: absentovalo špecifikovanie ohrozeného cieľa, prípadne bolo jeho formulovanie pomerne extenzívne a predpovedané dôsledky boli dovádzané do krajnosti (porov. (...) *a nič to tomuto národu neprinesie!*; (...) *ja odmietam liberalizmus. Toto zničí Slovensko.*). Vágnym bolo niekedy aj poukázanie na pôvodcu danej hrozby s cieľom čo najširšieho záberu politických protivníkov (porov. *čo nám predvzdzajú naši kolegovia, ktorí túžia po moci; čo túto krajinu čaká, keď tu sa zlepi osem alebo deväť politických strán a bude sa snažiť na čele s OĽANO vytvoriť stabilnú vládnu koalíciu; to, čo hrozí Slovensku po voľbách, že osem, deväť alebo ja neviem koľko strán (...); ďalej porov. aj príklad 10*). Nezriedka bol využitý pomerne široký, nekonkretizovaný, ale dostatočne závažný zastrešujúci pojem na vyjadrenie ohrozených hodnôt, čo posilňovalo dojem veľkosti hrozby (porov. *ja mám práveže pochybnosť o tom, že tu bude nejaká stabilita.; jednoducho môže vzniknúť taký chaos, ktorý ohrozí ľudské práva a sociálne istoty občanov Slovenskej republiky*).

Princíp protikladu: protivník ako hrozba a hovoriaci ako hrdina, bojovník so zlom. Vo viacerých výpovediach sa prejavoval aj typický prvok výpovedí diskreditujúcich protivníka, a to istá, aj keď implicitnejšia pozitívna sebaaprezentácia hovoriaceho vytváraním obrazu seba a prípadne svojich politických spojencov ako istých hrdinov, ktorí bojujú so zlom hroziacim zo strany politických súperov s deklarovanou túžbou ochrániť krajinu a jej občanov (výrazne napr. v príklade 6, porov. ... *keď ja sledujem, čo sa tu za posledné týždne deje a čo nám predvádzajú naši kolegovia, ktorí túžia po moci, tak som sa rozhodol, že musím konať už teraz, (...).* Takže som sa rozhodol konať už teraz.; v iných príkladoch viac implicitne). Staváním sa do roly hrdinu, bojovníka so zlom či prípadne zdôrazňovaním svojej pozície občana, nie politika, a teda inklúzie medzi „bežných ľudí“ sa vytváral princíp protikladu voči prezentovanému negatívne obrazu súpera. Vo výpovediach sa formovala pre tento druh výpovedí realizujúcich stratégiu diskreditácie príznačná báza rozčlenenia politických činiteľov na základe opozície *dobrí my* verzus *zlí oni*.

Sebadiskreditácia. Paralelným javom diskreditácie politických súperov bola v niektorých výpovediach realizácia istého sebadiskreditačného aktu. Hovoriaci ako politický subjekt (alebo reprezentant väčšieho politického subjektu) sa v rámci výpovede dostáva do roly porazeného, ktorý neustojí súboj s nepriateľom a ocitá sa v jednej rovine s inými, takisto neúspešnými súperiacimi politickými stranami, prípadne dokonca uznáva víťazstvo (nepriateľného) protivníka alebo zaujíma až pozíciu obeť (výrazne napr. v príkladoch 1, 4, 5, porov. *Že na konci dňa to pohltí aj vás. Pretože ani vy, ani my nevieme tak šíriť v priestore špinu, ako ju dokáže geniálne šíriť Igor Matovič alebo Marián Kotleba. A na konci dňa to strany, ktoré chcú sa baviť o hodnotových nastaveniach, požere.; Vy zastávajú svet liberálnych hodnôt. A my, so SMER-om, a možno s KDH alebo s HÍD-om vám už nevieme vzdorovať; Prvého tretí budú voľby o tom, či nás Kotleba oslabí, lebo rastie na tom, že, že nás valcujú).* Takto hovoriaci vytvára negatívny obraz seba a zmierňuje silu diskreditujúceho aktu voči politickému súperovi. Možno uvažovať o tom, že uznanie pravdepodobného víťazstva protivníka (zrejmeho azda aj pre diváka, preto by bolo pre hovoriaceho neefektívne sústrediť svoje sily na manipuláciu touto súčasťou výpovede) bolo menšou stratou v porovnaní s vplynutou možnosťou vytvoriť obraz protivníka ako neúspešného víťaza a hrozby. Takto sa naskytla príležitosť emocionálne zapôsobiť na potenciálneho voliča navodením negatívnej emócie a prispením k vytvoreniu či intenzifikovaniu negatívneho imidžu daného protivníka, pričom zo strany hovoriaceho môže ísť aj o snahu vyvinieť sa z nezávládnutia svojich politických úloh alebo odvieť od tejto skutočnosti pozornosť.

5 Záver

Komunikačná taktika prognózovania a vytvárania obrazu hrozby sa realizovala predpovedaním negatívneho javu a poukazovaním na hrozbu; hrozba sa

najčastejšie verbalizovala ako narušenie stability, poriadku, istôt a hodnôt na politickom pozadí zvyčajne s explicitným vyjadrením jej dosahu na krajinu a jej občanov. Nezriedka sa poukazovanie na ňu realizovalo aj systematicky, opakovaním daného obrazu hrozby v jeho obdobiach, pričom v niektorých výpovediach sa hrozba vykresľovala pomerne nešpecificky, so širokým záberom ohrozujúceho a ohrozovaného. Výpovede boli v prevažnej miere formulované využívaním tvarov futúra, resp. tvarov prézenta s futurálnym významom, pričom občas sa využívali aj prítomné (či präteritálne) tvary na potenciálne zrealizovanie perspektív. Vytváranie obrazu hrozby predpokladalo aj výrazné emocionálne angažovanie recipientov; všeobecným príznakom takýchto výpovedí bola vysoká emocionálnosť a ovplyvňovanie emócií alebo až ich manipulácia. Emocionálny ráz výpovedí sa dosahoval aj pomocou využívania lexikálnych jednotiek s negatívnymi hodnotiacimi komponentmi a negatívnymi konotáciami (neraz nadobúdanými kontextuálne), pričom niektoré z nich priamo navodzovali emóciu strachu. V niektorých výpovediach bol (hoci implicitnejšie) obsiahnutý princíp protikladu: obraz protivníka ako hrozby a obraz hovoriaceho ako hrdinu, bojovníka so zlom.

Pri analýze výskumného materiálu sa nám potvrdilo, že podoba výpovedí v sledovaných komunikátoch bola ovplyvnená minimálne tušenou, implicitnou prítomnosťou tretieho komunikanta – diváka. Tým, že hlavný cieľ spočíva v ovplyvňovaní potenciálnych voličov, nejde čisto o politický dialóg v zmysle vyjasňovania si politických cieľov či názorov s politickými súpermi; mnohokrát sa hovoriaci politik ani komunikačne neobracia k svojmu protivníkovi a vyjadrenia aj na jeho adresu sú formulované ako isté oznámenia, tvrdenia v tretej osobe. Tento postup jednak posilňuje (zdanlivú) pravdivosť, právoplatnosť, objektivitu tvrdenia, jednak svedčí o tom, že nejde o dialóg s politickým protivníkom, nejde o výpoveď určenú predovšetkým jemu (dá sa predpokladať, že v takom prípade by sa realizovali skôr v druhej osobe), ale ide o výpoveď adresovanú tretiemu aktérovi – potenciálnemu voličovi. Hlavným zámerom teda nie je viesť politický dialóg pre riešenie politických otázok, ale komunikát je adresovaný predovšetkým potenciálnemu divákovi s cieľom ovplyvniť jeho obraz politiky a viesť ho k istému, politickým subjektom želanému mysleniu a konaniu.

LITERATÚRA

- ČMEJRKOVÁ, Světa: Televizní interview a jiné duely. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu. [online]. In: Slovo a slovesnost, 1999, roč. 60, č. 4, s. 247 – 268. Dostupný z WWW: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3855>. [cit. 2021-04-25].
- ISSERS, Oksana Sergejevna: Kommunikativnyje strategii i taktiki ruskoj reči. Moskva: URSS 2008. 284 s.
- KAZAKOV, Alexander Alexandrovič: Sposoby jazykovogo manipulirovanija v političeskom mediadiskurse: popytka sistematizacii. In: Političeskaja lingvistika, 2013, č. 3 (45), s. 87 – 90.

- KULKOVA, Marija Alexandrovna: Kommunikativnyje strategii i taktiki ubeždenija v poslovičnom diskurse. In: Politika v zerkale jazyka i kul'tury. Ed. M. V. Pimenova. Moskva: RAN 2010, s. 145 – 150.
- MAKAROV, Michail Lvovič: Osnovy teorii diskursa. Moskva: Gnozis 2003. 280 s.
- MICHALOVA, Oľga Leonidovna: Poliitičeskij diskurs: Specifika manipulativnogo vozdeystvija. Moskva: URSS 2009. 256 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena: Aspekty komunikácie v politickej talkshow. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, s. 106 – 116.
- PARŠINA, Oľga Nikolajevna: Strategii i taktiki rečevogo povedenija sovremennoj poliitičeskoj elity Rossii. Saratov: Saratovská štátna univerzita 2005. 332 s.
- RUŽENCEVA, Natalia Borisovna: Diskreditirujuščije taktiki i prijomy v rossijskom poliitičeskom diskurse. Jekaterinburg: Uralská štátna pedagogická univerzita 2004. 294 s.
- SERGEJEVA, Jelena Vladimirovna: K voprosu o nekotorych manipulativnyh prijomach v textach predvybornej agitacii (na materiale kampanii 2011 g.). In: Poliitičeskaja lingvistika, 2012, č. 2 (40), s. 46 – 52.
- SVOBODOVÁ, Jindřiška: Identita komunikantů v jednom typu mediálního politického interview. In: Bohemica Olomucensia, 2013, roč. 5, č. 3, s. 232 – 250.
- ŠTEFANČÍK, Radoslav – DULEBOVÁ, Irina: Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti. Bratislava: Ekonóm 2017. 193 s.
- ŠTEFANČÍK, Radoslav – PETRIKOVÁ, Mária: Jazyk volebnej kampane. In: Jazyk v politických súvislostiach. Ed. R. Štefančík. Bratislava: Ekonóm 2017, s. 44 – 59.

ZDROJE

- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky: Informácie k vedeniu volebnej kampane politikou stranou a politickým hnutím vo voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2020. Dostupný z WWW: https://www.minv.sk/?nr20_infokampan. [cit. 2021-04-20].
- Na hrane z 30. 1. 2020. Dostupný z WWW: <https://videoportal.joj.sk/na-hrane/epizoda/76870-na-hrane> [cit. 2020-09-07].
- Na hrane z 6. 2. 2020. Dostupný z WWW: <https://videoportal.joj.sk/na-hrane/epizoda/77119-na-hrane> [cit. 2020-08-05].
- O 5 minút 12 z 9. 2. 2020. Dostupný z WWW: <https://www.rtv.s.sk/televizia/archiv/14036/212320#142> [cit. 2021-02-06].
- O 5 minút 12 z 16. 2. 2020. Dostupný z WWW: <https://www.rtv.s.sk/televizia/archiv/14036/213247#9> [cit. 2021-01-31].

„Farebné“ prirovnania v slovenskom jazyku a ich ekvivalencie v anglickom jazyku

Marianna Hudcovičová

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava
marianna.hudcovicova@ucm.sk

1 Úvod

Témou príspevku sú ustálené prirovnania obsahujúce farebný komponent v slovenskom a anglickom jazyku. Prirovnania typu prídavné meno + spojka *ako* + substantívum patria medzi najpevnejšie frazeologické jednotky vzhľadom na svoju fixnú štruktúru. Mnohé z nich sú veľmi staré. Nie všetky prirovnania, ktoré ľudia používajú v bežnej komunikácii, patria medzi ustálené prirovnania. V lingvistickej analýze sa skúmajú iba tzv. ustálené prirovnania, ktoré sú zaznamenané aj v špecializovaných frazeologických slovníkoch. Neinštitucionalizované varianty, aktuálne prirovnania, nie sú predmetom výskumu. Téma farieb v jazykoch je veľmi zaujímavá. Predmetom lingvistickej analýzy sú po formálnej stránke štruktúry vybraného typu prirovnani: adjektívum označujúce farbu + spojka *ako* + substantívum. Vplyv tradícií a kultúry je zjavný hlavne v porovnávanom symbole, ktorý nie je vždy identický v slovenskom jazyku a anglickom jazyku.

Ustálené prirovnania patria medzi frazeologické jednotky, v anglickej terminológii je zaužívaný termín *similes* alebo *idiomatic comparisons*. Medzi ich typické črty zaraďuje P. Kvetko (2019, s. 15): nadslovnosť – chápaná v zmysle frazeologickej jednotky, ktorá je kombináciou aspoň dvoch slov, konvenčnosť, syntaktickú integritu, sémantickú integritu, sémantickú figuratívnosť, relatívnu fixnosť, anomálny charakter, hotovosť. Podľa J. Mlacka (1984) je doplnená expresívnosť ako vlastnosť frazeologickej jednotky. J. Mlacek (tamtiež, s. 35) sa vyjadruje, že hotovosť chápe tak, že frazeologická jednotka nevzniká ako iné slovné spojenia až v rečovom procese, ona je už vopred daná a v reči sa iba reprodukuje v hotovej podobe.

Typickou črtou, ktorá sprevádza frazeologické jednotky, je ich jedinečnosť v slovnej zásobe. Jedinečnosť je zjavná vo viacerých rovinách. Mnohé slová, ktoré sú súčasťou frazeologickej jednotky, sa používajú iba v konkrétnych ustálených spojeniach, iba ako súčasť frazeologickej jednotky, napr. slovo *kith* pochádza podľa etymologických prameňov (Collins Concise Dictionary, 1999) z obdobia okolo roku 700 až 1100. Slovo *kith* sa stále používa v slovnej zásobe modernej súčasnej angličtiny, avšak iba v ustálenom spojení *kith and kin* vo význame známi a príbuzní. Podobne slovo *fro*, ktoré pochádza podľa prameňov z 12. storočia (Collins Concise Dictionary, 1999), sa vyskytuje iba

v súslóví *to and fro* vo význame sem a tam. Aj v slovenskom jazyku sa vyskytujú veľmi staré slová, napr. *žúžol*; *Historický slovník slovenčiny* (1991–2008) uvádza jeho prvé písomné doloženie v slovenských písomnostiach od 17. storočia. Podstatné meno sa vyskytuje v ustálenom prirovnaní *čierny ako/ani žúžol*. Podľa písomných záznamov a na základe výskumov ide o veľmi staré slovo. Podľa frekvencie používania slova však nemožno hovoriť o zastaranom slove. Tvorí súčasť ustáleného spojenia, ktorého funkciou je oživiť reč, urobiť väčší dojem na percipienta, výsledkom je väčšia expresívnosť výpovede. Jedinečnosť frazeologických jednotiek je zrejmä aj pri prebraných frazeologizmoch z iných jazykov, kde si dané frazeologizmy ponechávajú pôvodnú ortografickú formu alebo aj zachovávajú morfológické princípy prebraného jazyka. Anglický frazeologizmus *femme fatale* je prebraný z francúzštiny, v tejto mennej fráze modifikátor nasleduje po substantíve, t. j. je prebraná typická pozícia adjektív v menných frázach z francúzskeho jazyka. V anglickej morfológii adjektívum v mennej fráze predchádza substantívum, ktoré bližšie určuje, napr. *a brown table/hnedý stôl*. Jedinečnosť spočíva aj v koexistencii dvoch rozdielnych ortografických foriem slov v jednom jazyku, napr. v angličtine sa vo frazeologizme *crème de la crème* vo význame *najlepší z najlepších* používa slovo prebrané z francúzštiny *crème*, so zachovanou francúzskou ortografiou, typickou grafémou *è*. V tom istom jazyku sa popri tejto neasimilovanej forme používa písaná podoba slova *cream*, ktorá je ortograficky asimilovaná v anglickom jazyku.

Prirovnania sú výrazy, ktoré opisujú entitu pomocou porovnania s inou entitou, využívajú spojky *as* a *like* (Kvetko, 2015). Typická štruktúra v anglickom jazyku pozostáva z nasledujúcich komponentov: (as) + adj. + (as) + substantívum, napr. *as red as a beetroot*. Slovenská štruktúra je veľmi podobná, rozdiel spočíva iba v použití spojky *ako* po prídavnom mene, v anglickom jazyku je možnosť doplnenia spojky aj pred prídavné meno: adj. + ako + subst., *červený ako repa*. V oboch jazykoch sú prítomné aj iné štruktúry, ktoré vyjadrujú prirovnávanie, napr. slovesno-menná štruktúra v oboch jazykoch: verbum + spojka (*ako, like*) + substantívum (*spať ako poleno, sleep like a log*).

V prípade ustálených prirovnaní sú predpokladané vlastnosti, atribúty zvierat a vecí aplikované na ľudí. Ich cieľom je vytvoriť opis/porovnanie, ktoré je živšie, má silne rozvinutú konotáciu. Mimojazyková skutočnosť je pomenovaná priamo, hoci so silnou konotáciou, v iných prípadoch metaforicky (Kvetko, 2015).

Predmetom analýzy v článku sú iba konvenčné, inštitucionalizované, ustálené prirovnania.

V slovenskej frazeológii sa používa termín ustálené prirovnania, ktorý je ekvivalentný s anglickým termínom *idiomatic comparisons* alebo *similes*.

Ustáleným prirovnaním sa reálne neprirovnáva. Význam je intenzifikačný alebo názorný, teda v každom prípade obrazný (Mlacek, 1984).

2 Metodológia

Pomocou kontrastívnej analýzy sa skúmali ustálené prirovnania v slovenskom a anglickom jazyku. Boli vytvorené dve výskumné otázky: Je základ, pomocou ktorého vznikli ustálené prirovnania s farebným komponentom, rovnaký v AJ a SJ? Je analógia porovnávaného a porovnávajúceho rovnaká v AJ a SJ?

Pred začiatkom výskumu bolo dôležité definovať variant a synonymum prirovnania. Ak sú prirovnania založené na osobitnej obraznosti, nejde o variant, ale ide o synonymum. *Čierny ako sadza/čierny ako kominár*: tieto prirovnania predstavujú varianty. *Čierny ako smola/čierny ako kolomaž*: tiež predstavujú varianty, pretože ich obraznosť je podobná. *Čierny ako sadza/čierny ako smola* sú synonymnými prirovnaniami, pretože ich obraznosť je rozdielna.

Ustálené spojenia boli vyhľadávané na základe komponentov označujúcich základné farby. V elektronických slovníkoch slovenského jazyka, prístupné na portáli Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i., boli nájdené ustálené prirovnania označujúce iba farbu červenú, čiernu a bielu. Ide o slovníky: *Krátky slovník slovenského jazyka* (ďalej KSSJ, 2003), *Slovník súčasného slovenského jazyka* (ďalej SSSJ, 2006, 2011, 2015), *Slovník slovenského jazyka* (ďalej SSJ, 1959, 1960, 1963, 1964, 1965, 1968), *Historický slovník slovenského jazyka* (ďalej HSSJ, 1991, 2000, 2005).

Primárnym jazykom pre výskum bol slovenský jazyk. Vo frazeologických anglických slovníkoch *Cambridge International Dictionary of Idioms* (2003), *Collins Cobuild Dictionary of Idioms* (2003), *Prekladovom anglicko-slovenskom frazeologickom slovníku* (Kvetko, 2014) boli dohľadané ekvivalenty ustálených prirovnaní v anglickom jazyku.

Prirovnania sa skúmali podľa kľúčového prídavného mena označujúceho farbu, ďalej podľa porovnávaného symbolu, t. j. podľa substantíva, ktoré nasleduje po spojke *ako*.

Po lexikografickej analýze nasledovala korpusová analýza v dátach Slovenského národného korpusu. V písanom korpuse prim-9.0-public-all boli vyhľadávané ustálené prirovnania podľa slova. Skúmal sa kontext prirovnania s lexikografickými informáciami v slovníkoch. V korpuse sa zisťovala kvantita výskytu niektorých ustálených prirovnaní. Frazeologické jednotky sa skúmali aj v slovensko-anglickom paralelnom korpuse par-sken-all-4.0-sk z ponuky SNK.

3 Analýza jednotlivých prirovnaní podľa farieb

Analýza prebiehala systematicky. V slovníkoch sa vyhľadávali ustálené prirovnania podľa kľúčového prídavného mena. Pod kľúčovým slovom *červený* sú v SSSJ tieto prirovnania: *červený ako paprika/rak/moriak/cvikla/repá/paradajka* vo význame veľmi červený. Jednotlivým prirovnaniam sa venuje hlbšia analýza.

1.1. Červený ako paprika

Cieľom bolo zistiť, či lexikálnou motiváciou je farba papriky, ktorá môže byť červená, alebo možno hovoriť aj o ďalšej pridruženej motivácii. Paprika môže byť štipľavá, preto sa pozornosť upriamila na možnú prídavnú motiváciu vo význame nahnevanej, zlostný. Ďalej bolo cieľom zistiť, či ide o možné vyjadrenie negatívnych emócií pomocou daného ustáleného prirovnania.

V korpuse prim-9.0-public-all (ďalej SNK) bolo úlohou zistiť kontext použitia ustáleného prirovnania *červený ako paprika* v kontexte viet. Spolu bolo nájdených 82 výskytov prirovnania. Niektoré kontexty poukazovali iba na motiváciu jednotnosti farby, napr. *Mala som nos červený ako paprika*. Ďalšie kontexty potvrdili predpoklad, že ustálené spojenie sa môže spájať aj s negatívnymi emóciami. Červené tváre súvisí so zlosťou, hanbou a pod. *A moja stará tvár bude od hanby červená ako paprika*.

The screenshot shows the search results for 'červený, ako, paprika' in the SNK prim-9.0-public-all corpus. The search found 82 occurrences (0.05 per million words) with an ARF of 31,43. The results are displayed in a table with columns for the word ID, the context snippet, and the frequency of the search term in that context. The search term is highlighted in red in the original image.

Word ID	Context Snippet	Frequency
JBr12	piesku zvržené tým odporým vetriskom. S tvárou červenou ako paprika rázne vykrácala dolu svahom.	1
KRob5	ústa skrivil do nenapadneho spokojného usmevu. Gabby červená ako paprika zúrila, ale nedalo sa nič robiť.	1
Dmau1	pani Coombová, zasomral chlap, červený ako paprika, máme tu strašne veľa roboty,	1
LBra2	musim pôsobiť. Spôsobná, zadychčaná a určite červená ako paprika, kde sa tu beriete?	1
MZel12	„Nevie,“ povedala Vilma červená ako paprika, ako stíla tlačidlo, niekoľko räte sa	1
RAK2010/12	aj babke a tete, ktoré mali tváre červená ako paprika, Bola to hanba nad hanby! Sta!	1
AMin1	. A moja stará tvár bude od hanby červená ako paprika. Už len pomyslénie na to mi ubrá	1
KNZ008/04	v otvorenej knihe. So zatýatými zubami a červený ako paprika sa pozeral na tabuľu s definitívnymi výsledkami.	1
CMcc3	upovedomím guvernéra. William Balmain tam stál červený ako paprika, pekné črty stuhnuté v soku a hneve	1
BJoy1	neužlaval.“ Znovu sa uškrmul. Bola červená ako paprika, „Môžete sa uľoviť až do súdneho	1
HBr1	udrži prátoru na prízni stoli. Tvár mal červený ako paprika, hlas prenikavý. „Viete predsa celkom	1
MZel14	sa zrazu vynorili spozna kulkurice, v tvárach červení ako paprika. Vysvitlo, že zmizli síce dvaja,	1
MZel15	konečne vyslobodila tvár a nadychla sa. Bola červená ako paprika, ale aspon už mohla dýchať. Sadli	1
JBr11	„Pozri sa na seba, si červená ako paprika!“ NolaBee sa zasmiala a vylovila z	1
BOku1	aké máš nemozné ryšavé chumáce a mladé lica červené ako paprika, a ako sa to všetko nezohoduje s	1
ACHr123	Joanna vošla dnu sama. V tvári bola červená ako paprika a videla sa mi rozrušená. Tušil som	1
MBr1	otecko vletel do zby. Helmut tam stojí červený ako paprika a vrieska odúsa. Ihneď sa k otcokovi	1
ERem1	pozrel na Bindinga, ktorý stál pri stole červený ako paprika, s pohľadom este vždy tršku sklénym.	1
JŠim5	vánku som necitlila páľavu, domov som prišla červená ako paprika a pri večeri sa ma chytala zimnica.	1
MMiko3	urobit.“ O päť minút bola Merina červená ako paprika a prisahala si, že už v živote	1

Obrázok 1. Prirovnanie *červený ako paprika* v SNK prim 9.0-public-all

2. Červený ako rak

Prirovnanie je uvedené v SSSJ pod slovom *červený* vo význame veľmi červený. V HSSJ (1991) je uvedené iba prirovnanie: *červený ako rak, očervenieť ako rak*. Pre špecifickejší význam prirovnania bol použitý korpus SNK, kde sa pod slovným spojením *červený ako rak* ukázal aj význam prirovnania, ktorý nesúvisí iba s červenou v tvári, ale môže byť použitý spolu s negatívnymi emóciami, napr. zlosťou. *Bol červený ako rak a ledva dýchal. Chanceov otec bol od zlosti červený ako rak*.

3. Červený ako moriak

Pod kľúčovým slovom *červený* nájdeme v SSSJ (2006) toto ustálené prirovnanie vo význame veľmi červený. Pod kľúčovým slovom *moriak* je v SSSJ uvedený význam: [v tvári] červený ako moriak (o človeku), červený od zlosti, hnevu, rozčúlenia. Motiváciou je 1. farba, 2. vlastnosť moriaka nafúkanosť.

Ide o negatívnu konotáciu, negatívny symbol. V SNK sa dané prirovnanie vyskytlo tridsaťkrát. *Keď prišiel k dverám, opásaný manželkinou veľkou kartúnovou zásterou, bol červený ako moriak a po tvári sa mu lial pot. Komisár Fleck bol červený ako moriak. Hádate sa do nepričetnosti, ste červení ako moriaky a krv sa vám hrnie do hlavy? Dvanásteho už nedopil, červený ako moriak, praštil kamenáčom o stôl.* SNK potvrdil oba významy doložené v SSSJ.

4. Červený ako cvikla

Ustálené prirovnanie sa vyskytuje v SSSJ (2006) pod kľúčovým slovom *červený*, ako aj pod kľúčovým slovom *cvikla* vo význame veľmi červený. V SNK, kde sa našlo 28 výskytov, sa skúmal kontext a špecifický význam prirovnania. Podľa viet je zrejmé, že prirovnanie sa používa aj s negatívnymi emóciami: *Tvár má červenú ako cvikla, zúrivo gestikuluje... Z výrazu na Tónovej tvári, od srdca červenej ako cvikla, bolo zrejmé, že už mal dosť spoločnosti príbuzných.*

Vo všetkých vyššie uvedených ustálených prirovnaniach s adjektívom *červený* sa význam vzťahuje na farbu tváre, môže byť použité aj na príčinu červene, ktorá môže byť sprevádzaná negatívnymi emóciami.

V nasledujúcich prirovnaniach sa využíva červená farba s inými symbolmi, ktoré predstavujú pekný kvet alebo zdravo vyzerajúce plody. Z tohto dôvodu boli zaradené do typu II.

II. 1. Červený ako ruža, jahoda, malina

V SSSJ (2006) má prirovnanie *červený ako ruža, jahoda, malina* význam pekne červený. Prirovnanie *červený ako ruža* (o človeku) má význam zdravo vyzerajúci (SSJ, 1959). V HSSJ (1991) sa uvádza aj prirovnanie *červený viac než ruža, švárnejší nad ruže* vo význame byť mimoriadne pekný. V prirovnaní *červený viac než ruža* s významom stupňovania sa uvádza iba význam veľmi pekný, ktorý nie je identický s významom prirovnania *červený ako ruža* zdravo vyzerajúci.

2. červený ako ruža

Význam prirovnania zo slovníkov bol porovnávaný s kontextom v SNK, kde sa prirovnanie vyskytlo 27-krát. Význam v korpuse je zhodný so slovníkovými významami. *Uvedomuje si, že je pekná, že pery má červené ako ruža škoda, že jej také neostanú. Dievčatko však vyrástlo v krásne, utešené dievča, biele ako ľalia, červené ako ruža. Vrba, vrba, daj mi muža, červeného ako ruža a pekného ako kvet, nech mi ho závidí celý svet.*

III. čierny ako atrament, kavka, kolomaž, kominár, noc, sadza, smola, vrana, Cigán, černocho, havran, kavka, žúzoľ, uhoľ, kominár, čert

V SSSJ (2006) sa uvádzajú tieto symboly: *čierny ako atrament, kavka, kolomaž, kominár, noc, sadza, smola, vrana* s významom tmavej pleti. Prirovnanie *čierny ako Cigán, černocho* sa používa vo význame opálený.

SSJ (1959) udáva nasledujúce symboly a významy: čierny majúci farbu sadzí, uhlia a pod. (opak biely): *čierny ako havran, kavka, noc, žúžol', uhoľ', kominár, čert, Cigán*.

Pod kľúčovým slovom *kolomaž* sa nachádza v SSSJ vysvetlenie: (v minulosti) mazľavá polotekutá látka hnedočiernej alebo čiernej farby na natieranie vozových osí, kolies, náprav alebo otáčavých častí priemyselných zariadení. KSSJ (2003) uvádza prirovnanie aj pod kľúčovým slovom *kolomaž*: čierny ako kolomaž vo význame veľmi čierny.

Pod kľúčovým slovom *smola* sa nachádza v KSSJ (2003) iba prirovnanie, v HSSJ (1991) vysvetlenie celkom čierny. Prirovnania *čierny ako smola /čierny ako kolomaž* predstavujú varianty prirovnania.

V KSSJ (2003) sa uvádza pod kľúčovým slovom *sadza* iba prirovnanie *čierny ako sadza*. Význam veľmi čierny, špinavý sa uvádza v SSJ (1964). Motiváciou je 1. farba, 2. vlastnosť sadzí: špinia objekt.

V KSSJ (2003) sa nachádza ustálené prirovnanie *mat' vlasy (čierne) ako havran*. Tu sa prirovnanie *čierne ako havran* vzťahuje na konkrétny kolokát *vlasy*, dokonca sa používa adjektívum *havranie vlasy*. V SSSJ sa prirovnanie *mat' oči [čierne] ako havran* vysvetľuje mat' výrazné, nápadné tmavé oči. Motivácia sa týka 1. farby, 2. výraznosti, nápadnosti.

Pod kľúčovým slovom *vrana* sa nevyskytuje prirovnanie v žiadnom slovníku. Prirovnanie *čierny ako kavka* sa uvádza v KSSJ (2003), pričom sa *kavka* definuje ako menší čierny vták podobný havranovi. V určitých kontextoch ide o varianty prirovnania: *čierny ako havran/kavka/vrana*.

KSSJ (2003) uvádza prirovnanie *čierny ako cigán*. SSSJ (2006) uvádza iba *tmavý, opálený ako Cigán*, nie kľúčové slovo *čierny* pod pojmom *Cigán*, pod pojmom *čierny* uvádza aj túto alternatívu. Pod kľúčovým slovom *černocho* sa neuvádza prirovnanie *čierny ako černocho*.

Podstatné meno *žúžol'* sa vyskytuje iba v prirovnaniach: uhoľ'; čierna farba; *čierny ako, ani žúžol'* vo význame veľmi; *oči ako žúžol'*: veľmi čierne uvádza KSSJ (2003). Čereň vlasov a očí sa upína na špecifický kolokát: *oči, vlasy*.

Uhoľ' je 1. kus tuhého paliva, ktoré vzniklo v zemi rozkladom rastlinných látok bez prístupu vzduchu, uhlie, 2. ohňom pozmenená látka, obyčajne drevo (HSSJ 2005). KSSJ (2003) uvádza prirovnanie s významom veľmi čierny.

Prirovnanie *čierny ako noc* definuje KSSJ (2003) ako úplne čierny s dodatočnou informáciou čierny ako noc (o veciach, vlasoch, pleti a pod.). SSSJ (2006) uvádza význam veľmi čierny, tmavý.

IV. biely ako holub, sneh, mlieko, stena

SSSJ (2006) uvádza nasledujúce ustálené prirovnania s bielou farbou: *biely ako holub*: veľmi šedivý, bielovlasý; *biely ako sneh/mlieko*: jasný, žiarivý, čistý; *biely ako stena*: veľmi bledý. Adjektívum *bledý* predstavuje synonymný výraz k bielej farbe. Preto sa nájdú ustálené prirovnania aj s týmto adjektívom: *bledý ako stena, vápno, vosk, papier, krieda, páper, plátno/smrť* vo význame veľmi bledý.

Ďalšie kontexty potvrdili predpoklad, že ustálené spojenie *biely/bledý ako stena* sa môže spájať aj s negatívnymi emóciami.

4 Ekvivalencia ustálených prirovnaní

K. Habovštiaková a E. Krošláková (1996, s. 14 – 15) uvádzajú, že „ustálené prirovnania hodnotia istú podobnosť. Po slovensky a nemecky hodnotíme, že sa podobajú ako vajce vajcu, po francúzsky a rusky ako dve kvapky vody, po anglicky ako dva hrášky v struku. Frazémy takéhoto typu sú v jazyku pevne frazeologizované, a preto by ich doslovný preklad nedosiahol významovú totožnosť.“

V 11 prípadoch ide v analýze o absolútnu ekvivalenciu ustálených prirovnaní v anglickom a slovenskom jazyku. V 5 prípadoch ide o čiastočnú ekvivalenciu. Závěry výskumu B. Petrášovej (2010), ktorá skúmala anglické frazeologické komparatívne frazeologizmy vo všeobecnosti, sú zhodné so závermi daného lexikografického a korpusového výskumu ustálených prirovnaní s farebným komponentom. Absolútna ekvivalencia prirovnaní 2-krát prevyšuje čiastočné ekvivalencie. Táto vysoká podobnosť symbolov v slovenskom a anglickom jazyku môže súvisieť so skutočnosťou, že ľudia používajú exemplárne symboly zo svojho bezprostredného okolia, z bežného, každodenného života. Tento mimojazykový rámec je na Slovensku a Veľkej Británii podobný. Často sú v ustálených prirovnaniach s farebným komponentom použité ako prirovnávajúce symboly kvety, plody, zvieratá.

Absolútna ekvivalencia	
čierny ako uhoľ	black as coal
čierny ako vrana	black as crow
čierny ako atrament	black as ink
čierny ako noc	black as night
čierny ako havran	black as raven
čierny ako sadza	black as soot
biely ako sneh	white as snow
biely ako mlieko	white as milk
červený ako repa/cvikla	red as beet/beetroot
červený ako rak	red as lobster
červený ako moriak	red as turkey/cock
Čiastočná ekvivalencia	
bledý ako stena	white as sheet
bledý ako krieda	white as ashes
čierny ako Čigán	brown as berry
červený ako ruža	red as cherry
biely ako stena	white as ghost

Tabuľka 1. Porovnanie slovenských a anglických ustálených prirovnaní

Záver

Ustálené prirovnania sa skúmali podľa kľúčového prídavného mena označujúceho farbu, ďalej podľa porovnávaného symbolu, t. j. podľa substantíva, ktoré nasleduje po spojke *ako*. Nepomerne viac informácií sa nachádza v skúmaných slovníkoch pod kľúčovým prídavným menom než podstatným menom. Stratégia prvého kľúčového slova vo frazeologickej jednotke v slovníkoch, najmä v SSSJ, je očividná. V slovníkoch slovenského jazyka sa našli prirovnania iba s červenou, čiernou a bielou farbou. Iné farby sa v ustálených prirovnaniach s pevnou štruktúrou: adjektívum (označujúce farbu) + ako + substantívum, nenašli. V korpuse prim-9.0-public-all boli vyhľadávané ustálené prirovnania podľa slova. Skúmal sa kontext prirovnania v korpuse s lexikografickými informáciami v slovníkoch. V korpuse sa zisťovala kvantita výskytu jednotlivých ustálených prirovnaní. Frazeologické jednotky sa skúmali aj v paralelnom korpuse par.sk-en SNK. Paralelný korpus obsahoval nepomerne menej príkladov ustálených prirovnaní.

Na základe zistenia výskumu možno zhrnúť odpoveď na prvú výskumnú otázku, ktorá znela: Je základ, pomocou ktorého vznikli ustálené prirovnania s farebným komponentom, rovnaký v slovenskom a anglickom jazyku? Podľa lexiko-gramatickej štruktúry možno zhodnotiť štruktúru ako identickú, morfológický základ je rovnaký. Ide o pevnú štruktúru v oboch jazykoch, adjektívum (označujúce farbu) + spojka vyjadrujúca prirovnanie (*ako*, *as*) + substantívum. Pevnosť štruktúry môže súvisieť so skutočnosťou, že ustálené spojenia pozostávajú z prídavných a podstatných mien, podobne ako menné frázy, ktoré sa vyznačujú pevnou štruktúrou. Prídavné meno ako atribút bližšie určuje podstatné meno, ktoré po ňom nasleduje. Použitie prídavných a podstatných mien ako kľúčových súčastí ustálených prirovnaní súvisí s expresívnou úlohou frazeologických jednotiek vo výpovediach.

Druhá výskumná otázka bola: Jestvuje analógia porovnávaného a porovnávaného v oboch jazykoch? Odpoveď na druhú výskumnú otázku možno zistiť podľa stupňa ekvivalencie pri porovnávaní príslušných ustálených spojení v oboch jazykoch. V tomto prípade skúmaných frazeologických jednotiek bolo 16. Ustálené prirovnania s farebným komponentom majú bázu hodnotenia mimojazykovej skutočnosti rovnakú v 11 prípadoch, čiže ide o absolútnu ekvivalenciu, analógia porovnávaného a porovnávaného je rovnaká. Čiastočná ekvivalencia bola pozorovaná v 5 prípadoch. Z výsledkov vyplýva, že prídavné meno označujúce farbu a jej symbol sú v 11 prípadoch rovnaké, čo predstavuje zhodu 69 %. Podobné symboly boli použité v 31 %.

K. Habovštiaková a E. Krošláková (1996) zaraďujú ustálené prirovnania medzi pevne frazeologizované. Zaujímavá je skutočnosť, že v prípade ustálených prirovnaní s farebným komponentom by stratégia doslovného prekladu predstavovala správnu cestu v prípade absolútnych ekvivalencií.

LITERATÚRA

- Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge: CUP 1998. 608 s.
- Collins Cobuild Dictionary of Idioms. London: Harper Collins Publishers 2003.
- CRUSE, D. A.: Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press 1991.
- Collins Concise Dictionary. London: Harper Collins Publishers 1999.
- ČERMÁK, František: Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Praha: Karolinum 2007. 720 s.
- Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. New York: Mc Graw-Hills Companies 2005.
- FERNANDO, Chitra: Idioms and idiomaticity. Oxford: Oxford University Press 1996. 265 s.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema: Človek v zrkadle frazeológie. 1. vyd. Bratislava: Tatran 1990. 224 s.
- HUDCOVIČOVÁ, Marianna: Grammatical Collocations of Verbs and Prepositions. Frankfurt am Main. New York: Peter Lang 2017. 122 s.
- KVETKO, Pavol: English Idioms. Theory and Applications. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2015. 208 s.
- KVETKO, Pavol: English Phraseology in Practise. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2019. 149 s.
- KVETKO, Pavol: Anglicko-slovenský prekladový frazeologický slovník. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2014. 640 s.
- KVETKO, Pavol: Prekladový slovensko-anglický frazeologický slovník. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2021.
- MLACEK, Jozef: Slovenská frazeológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 156 s.
- Oxford Advanced English Dictionary. Oxford: Oxford University Press 2006. 1780 s.
- The Oxford Dictionary of Idioms. Oxford: Oxford University Press 2004. 346 s.
- PETRAŠOVÁ, Božena: Slovníkové spracovanie anglických komparatívnych frazeologizmov. In: Philologica LXV. Ed. M. Huttová. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, s.171 – 177.

ZDROJE

- Slovníkový portál Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Dostupné z WWW: <https://slovniky.juls.savba.sk/>.
- Historický slovník slovenského jazyka. A – J. Red. M. Majtán et al. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=hssj>. [cit. 2021-10-18].
- Historický slovník slovenského jazyka. R – rab. Š – švrkotat'. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: Veda 2000. 692 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=hssj>. [cit. 2021-10-18].
- Historický slovník slovenského jazyka. T – V. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: Veda 2005. 700 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=hssj>. [cit. 2021-10-18].
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=kssj4>. [cit. 2021-10-18].

- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2021. Dostupné z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2021-10-18].
- Slovenský národný korpus – par-sken-4.0. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2015. Dostupné z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=peciar>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník slovenského jazyka. II. L – O. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=peciar>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník slovenského jazyka. III. P – R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963. 912 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=peciar>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=peciar>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník slovenského jazyka. V. V – Ž. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 848 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=peciar>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=sssaj>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=sssaj>. [cit. 2021-10-18].
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Ved. red. A. Jarošová, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 1100 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk/?&d=sssaj>. [cit. 2021-10-18].

Kolokácie slovesného podstatného mena v súčasnej slovenčine

Lucia Jasinská

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, Filozofická fakulta,
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice
lucia.jasinska@upjs.sk

1 Úvod

Predkladaný príspevok je orientovaný na používanie slovesného podstatného mena ako špecifického výrazového prostriedku v súčasnej jazykovej komunikácii predovšetkým z pohľadu jeho kolokability. Slovesné podstatné meno je výrazový prostriedok, ktorému sa v lingvistickej teórii venovalo nemálo pozornosti, a to najmä v súvislosti s jeho slovnodruhovým statusom. Vychádzajúc z heterogénnych pohľadov, odkazujúcich na diferencované argumenty a vlastnosti verbálneho substantíva, budeme považovať tento lexikálny prostriedok za tvar slovesnej paradigmy. Uplatnenie a používanie tohto neurčitého slovesného tvaru sledujeme prostredníctvom výskumu jeho výskytu a kontextu v korpusovej databáze textov, ktorá reprezentuje súčasný jazyk. S ohľadom na rozsah materiálu, ako aj na zameranie príspevku upriamujeme pozornosť na najfrekventovanejšie slovesné podstatné mená a ich najčastejšie sa vyskytujúce kolokáty na vybraných pozíciách.

2 Teoretické východiská

Uvažovanie o problémových miestach v slovenskom jazyku nasmerovalo viacerých lingvistov k charakteristike a teoretickému vymedzeniu slovesného podstatného mena. Vychádzali pritom zo skutočnosti, že verbálne substantívum možno zaradiť do príslušnej triedy slov na základe vlastností charakteristických pre dva formálne aj významovo diferencované slovné druhy, a to substantíva a verbá.

Pri charakteristike slovesného podstatného mena je potrebné prihliadať na klasifikačné príznaky dejovosti a dynamickosti, typické pre slovesá, ale aj na s nimi súvisiacu sémantiku a intenciu, ktoré patria k tomuto lexikálnemu prostriedku so znakmi menšej a slovesnej paradigmy. Vnímanie slovesného podstatného mena podopierame teoretickými východiskami z oblasti morfológie aj lexikológie, publikovanými v starších aj novších jazykovedných prácach (F. Buffa, L. Dvonč, J. Furdík, M. Dokulil, P. Ondrus; N. Janočková, M. Sokolová). Keďže cieľom príspevku nie je podrobný opis vlastností slovesného podstatného mena, ale jeho používanie v komunikácii, jednotlivé koncepcie uvádzame iba prehľadovo.

Slovesné podstatné meno za substantívny deverbatívny derivát považoval už L. Ďurovič (1953), ktorý poukazoval na funkčné hľadisko. Dôvodil tým, že verbálne substantívum má rovnakú funkciu ako lexikalizované substantíva, aj keď svojou sémantikou je blízke takým pomenovaniám javov, ktorým význa-

movo zodpovedajú určité tvary slovesnej paradigmy alebo iné menné tvary sloviess, napr. *prenasledovanie – prenasleduje – prenasledujúc* (bližšie Ďurovič, 1953). M. Dokulil sa tiež prikláňa k zaradeniu slovesného podstatného mena k substantívam, keďže ho považuje za výsledok slovtvorného procesu (bližšie M. Dokulil, 1962). O slovtvornom postupe píše aj J. Furdík (1967, 2005), ktorý upozorňuje na dôležitosť podrobnejšieho prepracovania problematiky súvisiacej so zaradením verbálneho substantíva. Vo svojich prácach ponúkal komplexnejší pohľad na slovnodruhový status verbálneho substantíva. Autor sa zaoberal predovšetkým otázkou, či ide o slovtvorný postup alebo tvarotvorný proces, pričom sa odvolával práve na produktivitu slovtvorného postupu. Pri argumentácii v prospech substantívnosti porovnával aspektuálnosť motivantov, tzn. sloviess, a motivátov, tzn. slovesných podstatných mien.

Slovesné podstatné meno ako gramatický tvar slovesnej paradigmy hodnotí J. Ružička (1956) napriek tomu, že sám poukazuje na diferencovanosť tohto výrazového prostriedku v porovnaní s ostatnými slovesnými tvarmi. Jednoznačnejšie stanovisko ponúka L. Dvonč, ktorý sa odvoláva na tvorenie slovesného podstatného mena z tvaru pasívneho prídavia (bližšie Dvonč, 1962), a teda ho vníma ako výsledok nie slovtvorného, ale tvarotvorného postupu. Produktivitu takéhoto tvorenia podčiarkuje aj skutočnosť, že v slovenčine je možné utvoriť slovesné podstatné meno od všetkých sloviess (s minimálnym počtom sémantických obmedzení), a preto medzi slovesom a slovesným podstatným menom v zásade niet významového rozdielu. Ďalší predstavitelia názorov založených na argumentoch v prospech substanciálnej povahy slovesného podstatného mena sa neopierajú o procesuálnu stránku, t. j. tvorenie slovesného podstatného mena, ale o jeho vlastnosti. P. Ondrus (1964) zdôvodňuje zaradenie verbálneho substantíva k tvarom slovesa argumentom, že jednou z vlastností, ktorú si zachováva, je kategória slovesného vidu. Slovesný vid pri verbálnych substantívach však nemusí byť ich vlastnou kategóriou, naopak, patrí k vlastnostiam slovtvorného základu, ako to konštatuje napr. aj M. Dokulil. Na sémantiku a paradigmaticku verbálneho substantíva, vychádzajúcu z významovej štruktúry slovesa, sa odvoláva aj F. Buffa (1966).

Aktuálne výskumy slovesného podstatného mena sú orientované prevažne prakticky, aj keď sa v rámci analýz sledujú jednotlivé vlastnosti verbálnych substantív a podmienky ich používania. Na problematiku vidu sa zameriava N. Janočková (2009), ktorá preveruje verbálny aspekt slovesných podstatných mien ako činiteľ motivačného potenciálu, pričom uvádza aj také lexikálne jednotky, pri ktorých upozorňuje na nezhody medzi vidom fundujúceho verba a substantíva (napr. *podozrenie, pokušenie*). Z uvedenej disproporcie vyplýva, že v prípade substantív s odlišnou aspektuálnosťou v porovnaní s fundujúcimi slovesami nejde o verbálne substantíva, ale o deverbatívne substantíva, čoho dôsledkom je ich lexikalizácia. Problematikou klasifikácie slovesného podstatného mena sa zaoberala M. Sokolová (2013), ktorá, prihliadajúc na jeho vlastnosti a ich využitie v texte, výskumne potvrdzuje jeho zaradenie do slovesnej

paradigmy. Na takéto chápanie vo vzťahu k slovnodruhovému statusu verbálneho substantíva ako tvaru slovesa sa výskumne prikláňame aj v rámci predkladaného príspevku.

3 Východiská a metodika výskumu

Vo výskumnej časti príspevku sa koncentrujeme na najfrekvencovanejšie slovesné podstatné mená, ktoré nemajú svoj pendant v podobe lexikalizovaného substantíva.

Ako sme naznačili v rámci teoretických východísk, slovesné podstatné meno považujeme za slovesný tvar. Popri produktivite tvorenia, z pohľadu slovtvorby označovanej ako sufixácia pomocou prípon *-nie/-enie* a *-tie* (*kupovanie, väznenie, popretie*), k dominantným vlastnostiam verbálneho substantíva patrí kategória vidu, čo sa odráža v existencii vidovo diferencovaných dvojíc slovesných podstatných mien so spoločným koreňom (*hrabanie – hrabnutie, skočenie – skákanie*). Z ďalších kategórií viazaných na verbá ide o kategóriu valencie, ktorá je rovnaká ako v prípade infinitívu, a s ňou súvisiacu kategóriu slovesnej intencie. Tu však treba poznamenať, že slovesné podstatné meno „má pozmenenú intenciu deja“ (MSJ, 1966, s. 504). V paradigme slovesných podstatných mien je spravidla 6 afirmatívnych tvarov a potenciálne aj 6 negovaných tvarov v singulári, keďže možnosť negácie je ich ďalšou charakteristickou vlastnosťou. Plurálové tvary sú považované za príznakové a ich frekvencované používanie signalizuje lexikalizáciu verbálnych substantív (*balenia, hlásenia*), čo sa umocňuje bezprostredným postavením slovesného podstatného mena za kongruentným atribútom (*veľké balenia, dlhé hlásenia*). Prípadné obmedzenia plnej substantívnej paradigmy sú spôsobené sémantikou daného verbálneho substantíva podobne ako v prípade iných deverbatív, tzn. právych abstrákt. Slovesné podstatné mená majú rovnakú sémantiku a aj intenciu slovesného deja ako infinitív slovesa, do ktorého paradigmy patria, hoci pri ich uplatnení môže dochádzať k modifikácii rekie, napr. spojenie *angažovanie žien* môže byť synonymné so spojením *angažovať ženy*, v ktorom je väzobné substantívum v pozícii objektu, alebo sa spojením *angažovanie žien* vyjadruje skutočnosť, že *ženy sa angažujú*. Verbálne substantíva si zachovávajú príznak zvratnosti, pokiaľ ide o tvary reflexívnych verb (*tvárenie sa, lyžovanie sa*), hoci zvratný komponent má v tvare slovesného podstatného mena nezáväznú postavenie. Reflexivita slovesa sa môže zachovávať v prípade potreby rozlíšiť zvratné sloveso od nezvratného, a to pri derivovaných reflexívach. Pri substantívnych tvaroch od reflexív tantum môže vynechanie reflexívneho komponentu spolu s pozíciou verbálneho substantíva vo vete, prípadne v syntagme, pôsobiť v prospech lexikalizácie takéhoto tvaru (napr. *zaliečanie sa mladšej vekovej skupine – každú pochvalu chápe ako zaliečanie*). V neposlednom rade treba spomenúť, že spolu so všetkými ostatnými neurčitými slovesnými tvarmi verbálne substantíva majú kondenzačnú funkcia a substantívna forma determinuje ich uplatňovanie v diferencovaných vetnočlenských pozíciách. Na druhej strane, práve substantívnosť

formy je jedným z kľúčových faktorov uľahčujúcich lexikalizáciu slovesných podstatných mien, ktorý spôsobuje ich častý slovnodruhový prechod k substantívam.

Viaceré vlastnosti verbálneho substantíva sú tak pri analýze jeho používania v konkrétnych kolokáciách v textoch Slovenského národného korpusu pre nás nevyhnutným východiskom. S cieľom nájsť a zachytiť verbálne substantíva postupujeme cez vyhľadávanie¹ slovných tvarov so sufixom *-(e)nie/-tie*, ich následnú identifikáciu (vrátane odstránenia nenáležitých lexém, napr. *hnutie, podujatie, správanie, šťastie, úmrtie, ústie* a i.) a ich zoradenie na základe frekvencie, t. j. celkového výskytu lexémy. Pri najfrekvencovanejších nelexikalizovaných verbálnych substantívach analyzujeme ich kolokáty na vybraných pozíciách, a to:

a) vo vzťahu k významu, keďže vznik kolokácie je podmienený vzájomnou sémantickou kompatibilitou členov;

b) vo vzťahu k intencii a valencii daného verbálneho substantíva, ktorá podmieňuje nielen sémantickú skupinu potenciálnych kolokátov, ale aj ich gramatický tvar.

V procese skúmania textových kolokácií slovesného podstatného mena v súčasnej slovenčine sa sústreďujeme predovšetkým na nelexikalizované verbálne substantíva, pričom východiskovo sa opierame aj o výsledky vlastného korpusového výskumu lexikalizovaných substantív tvorených od sloviac sufixáciou, t. j. pomocou prípon *-nie/-enie* a *-tie* (bližšie Jasinská, 2015). Vychádzame pritom z nasledujúcich zistení, z ktorých vyplývajú dve tendencie:

„1. Slovesné podstatné meno so zreteľným významom pomenovania deja, resp. priebehovosti deja, má sémantický príznak abstraktnosti a v textovej realizácii sa jeho sémantika zhoduje so sémantikou motivujúceho verba, napr.: *balenie kníh, opatrenie detí, zlátenie kníh*;

2. Podstatné meno s významom označenia, resp. pojmového označenia veci má sémantický príznak konkrétnosti a v textovej realizácii je substituovateľné iným jednoznačne vymedzeným substantívom, napr.: *balenie* = obal, *opatrenie* = zákrok“ (Jasinská, 2015, s. 19).

Ukazuje sa, že substantívnosť formy, ako aj konkretizácia významu determinujú výskyt plurálových tvarov, kým príznak abstraktnosti vedie k používaniu skúmaných lexém v singulárovej paradigme. Vyššia frekvencia slovesného podstatného mena v textoch Slovenského národného korpusu je indikátorom ich častého prechodu k substantívam (bližšie Sokolová, 2013).

Keďže našim cieľom je skúmanie nelexikalizovaných slovesných podstatných mien, tak pred samotným vyhľadávaním lexém a ich kolokácií v korpuse bolo potrebné overenie prípadnej substantívnosti, a teda aj lexikalizácie, jednotlivých frekvencovaných (slovesných) podstatných mien v príslušných slovníkoch

¹ Vyhľadávali sme v podkorpuse publicistických textov (prim-9.0-public-inf) pomocou príkazov [word="*tie"&tag="S.n.*"] a [word="*nie"&tag="S.n.*"].

(*Krátky slovník slovenského jazyka*, 2004, 2020; *Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006, 2011, 2015). Pri vyhľadávaní kolokátov najfrekventovanejších nelexikalizovaných slovesných podstatných mien sme sa zamerali na vybrané pozície ([-1,1], [-1,0], [0,1], [0,2]) a identifikovali sme kolokáty aj vo vzťahu k ich syntaktickej funkcii.

4 Analýza a zistenia

Absolútna frekvencia už identifikovaných nelexikalizovaných verbálnych substantív poukázala na rozdiely v počte ich výskytov. Niektoré verbálne substantíva sú frekventované, iné, naopak, majú minimálny až unikátny výskyt. Medzi najfrekventovanejšie vyhľadávané jednotky (s počtom výskytov od 30 000 do 242 000) patria slovesné tvary *riešenie*, *rokovanie*, *zvýšenie*, *porovnanie*, *vystúpenie*, *zniženie*, *vzdelávanie*, *hodnotenie*, *financovanie*, *pôsobenie*, *hlasovanie*, *ocenenie*, *vyšetrovanie*, *prijatie*, *odvolanie*, *podnikanie*, *plnenie*, *ukončenie*, *umiestnenie*, *otvorenie*, *vytvorenie*, *zrušenie*, *obvinenie*, *zavedenie*, *predĺženie*, *využitie*, *zlepšenie*, *obmedzenie*, *použitie*, *spracovanie*, *porušenie*, *priznanie*, *rozšírenie*, *zvyšovanie*, *obchodovanie*, *poskytovanie*, *hľadanie*, *vyšetrenie*, *používanie*, *získanie*, *budovanie*, *obstarávanie*, *fungovanie*, *využívanie*, *stíhanie*, *schválenie*, *vyrovnanie*, *znižovanie*, *čerpanie*, *vybudovanie*, *sklamanie*, *zastavenie*. K najmenej frekventovaným (s počtom výskytov pod 10) patria napr. verbálne tvary *vetvičkovanie*, *obopnutie*, *pl'asknutie*, *zapípnutie*, *terasovanie*, *splátkovanie*, *prežiaranie*, *predkrokovanie*, *prechlórovanie*, *pošibanie*. Počet výskytov, prirodzene, súvisí so sémantikou daného slovesa. V porovnaní s jednovýznamovými slovesami majú omnoho vyššiu frekvenciu používania viacvýznamové lexikálne jednotky.

Pokiaľ ide o textové kolokácie, je potrebné brať do úvahy niekoľko faktov. Kolokácie predstavujú určitý typ asociatívnych slovných spojení. Nie sú absolútne neobmedzené, keďže sa pri nich uplatňuje dispozičnosť a môžeme ich vnímať ako isté „predpripravené celky“ (Đurčo, 2017, s. 9). Na odlišenie slovesnosti, t. j. dejovosti, od substantívnosti, t. j. substanciálnosti, vo významovej štruktúre slovesného podstatného mena je z pohľadu kolokability výrazne určujúce bezprostredné okolie lexémy. Za také možno pokladať pozíciu bezprostredne naľavo, na ktorej sa môže vyskytovať kolokát v atributívnej pozícii, a pozíciu bezprostredne napravo, na ktorej sa spravidla uplatňuje kolokát vo funkcii sémantického objektu – za predpokladu, že ide o objektové verbum. Postavenie slovesného podstatného mena za atribútom poukazuje na tendenciu k jeho substantivizácii, kým zachovaním väzobnosti sa potvrdzuje dejovosť a procesualnosť. Kontext, a to nielen minimálny, je dôležitý aj na odlišenie lexikalizovaného substantíva (*Ústavný súd odteraz od začiatku roka eviduje 970 nevybavených podaní*) od nelexikalizovaného verbálneho substantíva (*Konečný oficiálny termín podania prihlášky bol 20. jún.*). Prirodzene, rozvíjanie verbálneho substantíva atribútom nemusí automaticky signalizovať jeho substantívnosť, keďže sa v rámci jedného kontextu môže vyskytnúť v ľavostrannom

postavení atribút a zároveň v pravostrannej pozícii sémantický objekt (*celkové hodnotenie kvality, celoživotné vzdelávanie dospelých*).

V rámci nášho výskumu sme zisťovali kolokáty 40 najfrekventovanejších slovesných podstatných mien, pričom sme vytvorili ich kolokačné profily, v rámci ktorých sme zaznamenávali najfrekventovanejšiu kolokáciu, ďalej 5 najfrekventovanejších kolokátov naľavo a 5 najfrekventovanejších kolokátov napravo od vyhľadávaného verbálneho substantíva, percentuálny údaj kolokácií, ale aj prípadný výskyt plurálových tvarov v pomere k tvarom singuláru. V ľavostrannom postavení sme vyhľadávali predovšetkým adjektíva, príp. adjektíviá, v pravostrannom postavení sme vyhľadávali také tvary substantív, aké zodpovedajú rekcii daného verbálneho substantíva (prevažne v genitíve, ale aj v iných predložkových pádoch).

Na ilustráciu uvádzame prehľad kolokačných profilov 10 najfrekventovanejších slovesných podstatných mien, usporiadaných zostupne podľa frekvencie (frekvenčný údaj je uvedený pri každom verbálnom substantíve).

1. riešenie (241 259)	
najfrekv. kolokácia	<i>na riešenie</i> (17 401 výskytov)
ADJ + VS	35 %
KOL _{ADJ} : <i>dobrý, možný, technický, vhodný, systémový</i>	
VS + S _G	19 %
KOL _{SG} : <i>problém, situácia, úloha, spor, konflikt</i>	
sg : pl	GT pl. – 17 %
2. rokovanie (214 475)	
najfrekv. kolokácia	<i>na rokovaní</i> (27 020 výskytov)
ADJ + VS	27 %
KOL _{ADJ} : <i>dnešný, ďalší, prístupový, včerajší, mimoriadny</i>	
VS + S _G	15 %
KOL _{SG} : <i>vláda, zastupiteľstvo, parlament, Rada, výbor</i>	
VS + S _L	9 %
KOL _{SL} : <i>vstup, nový, zostavenie, návrh, vytvorenie</i>	
sg : pl	GT pl. – 46 %
3. zvýšenie (129 376)	
najfrekv. kolokácia	<i>na zvýšení/-í</i> (14 257 výskytov)
ADJ + VS	13 %
KOL _{ADJ} : <i>percentný, výrazný, ďalší, medziročný, mierny</i>	
VS + S _G	64 %
KOL _{SG} : <i>cena, plat, daň, počet, bezpečnosť</i>	
sg : pl	GT pl. – ↓ 1 %
4. vystúpenie (104 737)	
najfrekv. kolokát	<i>svoj + vystúpenie</i> (6 637 výskytov)
ADJ + VS	30 %

<i>KOL_{ADJ}: verejný, úvodný, posledný, úspešný, hudobný</i>	
VS + S _G	17 %
<i>KOL_{SG}: skupina, dieťa, súbor, žiak, mažoretka</i>	
sg : pl	GT pl. – 29 %
5. zníženie (95 999)	
najfrekv. kolokácia	<i>na zníženie</i> (11 924 výskyty)
ADJ + VS	15 %
<i>KOL_{ADJ}: výrazný, ďalší, percentný, radikálny, možný</i>	
VS + S _G	63 %
<i>KOL_{SG}: počet, cena, daň, rating, náklad</i>	
sg : pl	GT pl. – ↓ 1 %
6. vzdelávanie (94 074)	
najfrekv. kolokát	<i>a + vzdelávanie</i> (10 308 výskyty)
ADJ + VS	31 %
<i>KOL_{ADJ}: odborný, ďalší, celoživotný, vysokoškolský, duálny</i>	
VS + S _G	11 %
<i>KOL_{SG}: zamestnanec, dieťa, učiteľ, žiak, dospelý</i>	
sg : pl	GT pl. – ↓ 1 %
7. hodnotenie (84 990)	
najfrekv. kolokácia	<i>v hodnotení</i> (8 044 výskyty)
ADJ + VS	32 %
<i>KOL_{ADJ}: celkový, ratingový, priebežný, konečný, pozitívny</i>	
VS + S _G	32 %
<i>KOL_{SG}: kvalita, činnosť, krajina, výsledok, plnenie</i>	
sg : pl	GT pl. – 7 %
8. financovanie (77 911)	
najfrekv. kolokácia	<i>na financovanie</i> (13 060 výskyty)
ADJ + VS	12 %
<i>KOL_{ADJ}: viacdrojový, projektový, nedostatočný, ďalší, normatívny</i>	
VS + S _G	35 %
<i>KOL_{SG}: projekt, cirkev, výstavba, škola, bývanie</i>	
sg : pl	GT pl. – ↓ 1 %
9. pôsobenie (74 909)	
najfrekv. kolokácia	<i>pôsobenie v</i> (74 909 výskyty)
ADJ + VS	28 %
<i>KOL_{ADJ}: ďalší, ročný, doterajší, úspešný, krátky</i>	
VS + S _G	14 %
<i>KOL_{SG}: Duch, cirkev, vláda, spoločnosť, minister</i>	
VS + S _{na+A}	↓ 5 %
<i>KOL_{na+A}: človek, dieťa, ľudský organizmus, trh, verejnosť</i>	
sg : pl	GT pl. – ↓ 1 %

10. hlasovanie (74 779)	
najfrekv. kolokácia	<i>hlasovanie o</i> (12 590 výskytov)
KOL _{S(O)IL} : <i>dôvera, euroval, nedôvera, vyslovenie, návrh</i>	
ADJ + VS	22 %
KOL _{ADJ} : <i>tajný, ľudový, internetový, verejný, záverečný</i>	
VS + S _G	7 %
KOL _{SG} : <i>poslanec, fanišik, parlament, člen, divák</i>	
sg : pl	GT pl. – ↓ 5 %
VS + za	1 %

Tabuľka 1. Kolokačné profily slovesných podstatných mien

Na základe kolokačných profilov možno konštatovať niekoľko zistení. Väčšina vyhľadávaných verbálnych substantív (*zvyšenie, zníženie, financovanie, vyšetrovanie, prijatie, odvolanie, plnenie, ukončenie, otvorenie, vytvorenie, zrušenie, obvinenie, zavedenie, predĺženie, zlepšenie, použitie, spracovanie, porušenie, rozšírenie, zvyšovanie, poskytovanie, hľadanie, používanie, získanie, budovanie*) sa v textoch uplatňuje ako označenie deja, čo sa odráža vo vysokom výskyte (okolo 30 %) ich pravostranných kolokátov vo funkcii sémantického objektu (napr. *budovanie infraštruktúry, zvýšenie cien, vyšetrovanie prípadu, plnenie úloh, zavedenie eura, predĺženie zmluvy, spracovanie dreva, hľadanie práce, používanie jazyka, získanie úveru, ukončenie štúdia*). Zároveň sa tieto slovesné podstatné mená uplatňujú takmer výlučne v tvaroch singuláru (ich plurálové tvary majú menší výskyt ako 1 %), vyšší výskyt plurálových tvarov sme zaznamenali iba v dvoch prípadoch (*obvinenie* – 45 %, *porušenie* – 9 %). Menšia časť analyzovaných verbálnych substantív (*riešenie, rokovanie, vystúpenie, vzdelávanie, pôsobenie, ocenenie, umiestnenie, priznanie, vyšetrenie*) v textoch nadobúda funkciu označenia substancie, čo sa odráža vo vyššej frekvencii menných kolokácií s ľavostranným adjektívnym, prípadne adjektívnym atribútom (*dobré riešenie, dnešné rokovanie, verejné vystúpenie, odborné vzdelávanie, ďalšie pôsobenie, prestížne ocenenie, lekárske vyšetrenie*). Časť týchto verbálnych substantív má v textoch aj väčší výskyt plurálových tvarov (*rokovanie* – 46 %, *vyšetrenie* – 32 %, *ocenenie* – 31 %, *vystúpenie* – 29 %, *riešenie* – 17 %, *umiestnenie* – 16 %).

Prechodnú skupinu tvoria verbálne substantíva, pri ktorých je výskyt adjektívneho atribútu a väzobného predmetového doplnenia porovnateľný (*tajné hlasovanie – hlasovanie o dôvere, celkové hodnotenie – hodnotenie kvality, včerajšie obchodovanie – obchodovanie s ľuďmi, dopravné obmedzenie – obmedzenie počtu, stredné podnikanie – podnikanie v niečom, efektívne využitie – využitie priestoru*). Táto skupina verbálnych substantív by si však vyžadovala podrobnejší výskum kolokácií (pretože ak napr. na pozícii napravo bezprostredne pri verbálnom substantíve *využitie* berieme do úvahy iba substantíva v genitíve, výskyt takýchto kolokácií je 30 %, ale ak definujeme podmienku na akýkoľvek slovný druh v genitíve, počet kolokácií stúpne na 67 %, čím sa výrazne zmení pomer a potvrdí sa slovesná sémantika).

5 Záver

Z korpusovej analýzy kolokácií slovesných podstatných mien vyplývajú viaceré závery, ktoré môžeme považovať za významné aj na základe vysokej frekvencie týchto neurčitých slovesných tvarov v písaných textoch. Slovesné podstatné mená ako tvary slovesnej paradigmy sa používajú nielen v afirmatívnych tvaroch (*ocenenie, podnikanie, vyšetrovanie*), ale aj v negovaných tvaroch (*neocenenie, nepodnikanie, nevyšetrovanie*), hoci v menšom počte výskytov. Z analýzy vyplynulo, že tvary singuláru pri väčšine sloves prevažujú nad tvarmi plurálu, najmä ak ide o slovesné podstatné meno s významom viazaným na koreň daného slovesa. Väčší výskyt gramatických tvarov plurálu môže súvisieť s lexikalizáciou verbálneho substantíva (*obvinenie, vyšetrenie, vystúpenie*), pričom významnú úlohu pri procese lexikalizácie zohrávajú jeho konkrétne textové kolokácie.

Zvýšený výskyt substantívnych kolokátov (v tvare genitívu) v pozícii sémantického subjektu alebo objektu reflektuje zachovanie slovesnej intencie s modifikovanou rekciovou ako prirodzeným dôsledkom spojenia so syntakticky nadradeným verbálnym substantívom (*umiestnenie reklamy, vytvorenie podmienok, zlepšenie situácie, zrušenie víz*).

Prevažnosť pravostranných valenčne podmienených kolokátov potvrdzuje dežovosť, resp. procesualnosť, a abstraktnosť slovesných podstatných mien. Naopak, zvýšený výskyt adjektívnych, prípadne adjektíválnych kolokátov v atributívnom syntaktickom spojení s verbálnym substantívom determinuje konkretizáciu a substantivizáciu jeho významu, čím sa potvrdzuje proces lexikalizácie slovesného podstatného mena. Toto zistenie možno verifikovať napr. porovnaním kolokácií verbálneho substantíva (*postihnutie, vzdelávanie*) a lexikalizovaného substantíva (*postih, vzdelanie*) na totožných pozíciách. Výskyt tvaru *vzdelávanie* (31 %) a lexémy *vzdelanie* (43 %) v kolokácii s adjektívnym atribútom je porovnateľný, navyše sa uvedené jednotky najčastejšie spájajú s identickými kolokátmi (napr. *odborný, vysokoškolský*); hoci niektoré ich kolokácie sú špecifické, keďže súvisia s aspektuálnosťou verbálneho substantíva (*celoživotné vzdelávanie*), prípadne motivujúceho slovesa (*základné vzdelanie*). Porovnateľný je aj zanedbateľný výskyt plurálových tvarov, čo vyplýva z obmedzenia plurálovej paradigmy pravých abstrakt a synonymných verbálnych substantív.

Zistené parametre preukázateľnejšie indikujú zaradenie skúmaných lexikálnych prostriedkov do príslušných paradigiem verb a substantív.

LITERATÚRA

- BUFFA, Ferdinand: Slovesné podstatné mená z hľadiska slovotvorného. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 4, s. 225 – 228.
- DOKULIL, Miloslav: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- ĎURČO, Peter – MAJCHRÁKOVÁ, Daniela a kol.: Slovník slovných spojení. Podstatné mená. Bratislava: Veda 2017. 394 s.
- ĎUROVIČ, Eubomír: Homonymá v slovníku. In: Lexikografický sborník. Ed. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1953, s. 63 – 75.

- DVONČ, Ladislav: Deriváty z kmeňa niektorých trpných prídavných. In: Slovenská reč, 1962, roč. 27, č. 5, s. 276 – 285.
- FURDÍK, Juraj: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 2, s. 65 – 74.
- FURDÍK, Juraj: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. In: Život so slovo-
tvorbou a lexikológiou. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice:
Vydavateľstvo LG 2005, s. 229 – 239.
- JANOČKOVÁ, Nikol: Verbálny aspekt a motivačné možnosti slovesa (na príklade
slovesných podstatných mien). In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed.
M. Ivanová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 113 – 144.
- JASINSKÁ, Lucia: Miera gramatického a slovo-
tvorného významu sufixálnej morfémy
v slovesnom podstatnom mene. In: Slavica Iuvenum XVI. Eds. S. Mizerová – L. Ples-
ník. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě: Filozofická fakulta 2015, s. 8 – 21.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 5. vyd. Martin: Matica slovenská 2020. 960 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966.
896 s.
- ONDRUS, Pavel: Morfológia spisovnej slovenčiny. Bratislava: Slovenské pedagogické
nakladateľstvo 1964. 108 s.
- RUŽIČKA, Jozef: Sporné otázky slovenskej morfológie. In: Slovenská reč, 1956, roč.
21, č. 1 – 2, s. 3 – 19.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová.
Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová.
Bratislava: Veda 2011. 1087 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Ved. red. A. Jarošová, Bratislava: Veda
2015. 1100 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Návrat k verbálnemu substantívu ako verbálnemu tvaru. In:
Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy. Eds. M. Imri-
chová – J. Kesselová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
2013, s. 79 – 101.

ZDROJE

- Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Dostupné z WWW: <https://slovníky.juls.savba.sk/>.
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-inf. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2021. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Korpusová analýza nemeckých predložkovo-menných spojení so substantívami *Spaß* a *Lust*

Mária Ješíková

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava
m.jesikova@gmail.com

1 Úvod

Myšlienka, že jazyk možno vnímať ako reťaz náhodných slov, predložiek a iných prvkov, je pre súčasnú lingvistiku nepredstaviteľná. Je dobre známe, že jazyk pozostáva zo slov a slovných štruktúr. No v jazyku sú aj také slovné štruktúry, ktoré ešte nie sú presne opísané a sú stále v pozadí. Jednou z takýchto slovných štruktúr sú aj predložkovo-menné spojenia (ďalej len PrMS), ktoré sa v jazyku opakujú ako jazykové jednotky. Takéto vzorce môžu napríklad vyjadrovať naše túžby, neistoty, ale aj pocity. Výskum v tomto článku je venovaný nemeckým PrMS *aus Spaß* a *aus Lust*, ktoré v preklade znamenajú „pre zábavu“ a „pre radosť/potešenie“. Tieto dva jazykové celky však môžu niesť viac významov, ako si na prvý pohľad dokážeme predstaviť. V tomto príspevku je na základe korpusových lingvistických metód opísaná sémantická analýza, jej distribúcia, výklad a jej synonymia.

1.2 Predložkovo menné spojenia

PrMS chápeme ako relatívne pevné spojenia, ktoré vystupujú v textoch a vetných štruktúrach ako autonómne jednotky a väčšinou sa vyskytujú v príslovkovej funkcii. V priebehu procesu opakovaného používania sú kognitívne fixované a jazykovo uzualizované (porov. Steyer, 2018; Ďurčo, 2018). PrMS pozostáva z podstatného mena, ktoré môže byť buď v odvodenej, alebo primárnej forme, a z predložky, pričom predložka môže byť buď v jednoduchej forme, alebo v spojení s členom (*aus Spaß*, im Allgemeinen) (porovnaj Steyer, 2018, s. 230). Tieto jazykové spojenia sa chápu ako lexikalizované jednotky a ich typickým znakom je takzvaný nulový člen pred mennou časťou. Nulový člen sa chápe ako typický znak vyššieho stupňa lexikalizácie (porov. Ďurčo, 2018, s. 181). PrMS majú často adverbálnu funkciu, t. j. môžu sa v texte vyskytovať ako modálne, lokálne, časové alebo kauzálne adverbiá (porov. Steyer, 2018, s. 232). K. Steyer (2018, s. 232) uvádza tieto nemecké príklady:

Temporálne PrMS: *in Kürze, auf Dauer, in Etappen, nach Jahren, am Anfang*,
Modálne PrMS: *nach Belieben, mit Genugtuung, durch Menschenhand, durch Zufall*

Lokálne PrMS: *vor Ort, hinter Glas*

Kauzálne PrMS: *wegen Mordes*.

1.3 Opis korpusovolingvistických platforiem

Výskum prebieha na dvoch platformách pomocou metód korpusovej lingvistiky. Prvou platformou je Sketch Engine¹, kde sa pracuje v korpuse *deTenTen13*. Tu sa pracuje pomocou CQL jazyka, ktorý nám umožňuje extrahovať množstvo dát. V ďalšom kroku sa údaje skúmajú a klasifikujú podľa takzvaných aspektov používania² jednotlivých PrMS. Všetky príklady v tomto článku tiež pochádzajú z korpusu *deTenTen13*. Druhou platformou je Prepcón³. Táto platforma nám pomáha určiť frekvenciu výskytu jednotlivých PrMS. Ako zdroj údajov o počte a frekvencii výskytu jednotlivých PrMS sme použili DeReKo. Pre lepšiu predstavu o platformách uvádzame obrázok 1 a obrázok 2 nižšie.

The screenshot shows the Sketch Engine interface with a search query 'CQL [word="aus"][word="Spaß"] * 19,965' and 1.01 million tokens. It displays a list of concordance results with source URLs and text snippets containing the search terms.

Obrázok 1. Platforma Sketch Engine

The screenshot shows the Prepcón online platform interface. It features a search bar and a table titled 'Tabelle zur Präposition „aus“'. The table lists prepositions, their frequency, percentage, and rank.

Präposition	Nomen	Frequenz	Prozent	Rang
aus	Südwest	252	0,25 %	31
aus	Sicherheitskreisen	251	0,25 %	32
aus	Plastik	249	0,25 %	33
aus	Überzeugung	245	0,25 %	34
aus	Leidenschaft	243	0,24 %	35
aus	Ton	242	0,24 %	36

Obrázok 2. Platforma Prepcón

2 Sémanticko-lexikografická analýza PrMS *aus Lust* a *aus Spaß* a ich nominálnych častí

2.1 PrMS *aus Lust* v online slovníkoch *dwds.de*⁴ a *duden.de*⁵

Sémantický opis podstatného mena *Lust* je vysvetlený v oboch slovníkoch s rovnakými významami. Jediný rozdiel v týchto dvoch opisoch je v tom, že vysvetlenia sú umiestnené v inom poradí. Ako sme predpokladali, príklady PrMS

¹ <https://auth.sketchengine.eu/>

² Vysvetlenie aspektov používania PrMS v kapitole 4.

³ <http://uwv.ids-mannheim.de/>

⁴ <https://www.dwds.de/>

⁵ <https://www.duden.de/>

aus Lust neboli spomenuté ani v *duden.de*, ani v *dwds.de*. Vzhľadom na to, že toto PrMS je značne lexikalizované, chápeme to ako medzeru v opisoch, ktorá by nemala zostať nespracovaná. Na týchto webových stránkach nájdete nasledujúce štyri významy podstatného mena *Lust*. Prvý význam je túžba, vnútorná potreba (*Ich habe große Lust, ihn anzurufen. [Mám veľkú potrebu zavolať mu.]*), druhý význam je vo význame veľmi silnej (sexuálnej) túžby (*seine Lust befriedigen, stillen, zügeln, [utíšiť, ukojiť jeho chuť]*), tretí význam je radosť, potešenie (len v jednotnom čísle) (*Es war ihm eine (wahre) Lust, ihr zuzusehen. [Bolo preňho (pravým) potešením ju sledovať.]*) a posledným významom je význam (sexuálnej) rozkoše, naplnenie (sexuálnej) túžby (*Er fand bei ihr die höchste Lust. [Našiel pri nej tú najvyššiu rozkoš.]*).

2.2 PrMS *aus Spaß* v online slovníkoch *dwds.de* a *duden.de*

Opis významu nominálnej časti PrMS *aus Spaß* je v oboch online slovníkoch rovnaký. Webové stránky však opäť zvolili iné poradie významov. PrMS *aus Spaß* je veľmi silne lexikalizované PrMS, ktoré oba slovníky uvádzajú vo svojich opisoch ako príklady. 1. význam je: vtip, žart (*Es war doch ein grober, roher Spaß. [Bol to drsný, hrubý žart.]*), 2. význam je: radosť, potešenie z niečoho (*Etwas macht jemandem großen, richtigen, viel, keinen Spaß. [Niečo robí niekomu veľkú, naozajstnú, malú radosť.]*).

PrMS *aus Lust* nebolo uvedené v žiadnom z týchto dvoch online slovníkov. Keďže je však toto PrMS silne lexikalizované, berieme to ako nedostatočný opis PrMS. Takéto deficity v slovníkoch majú negatívny vplyv nielen na osvojovanie si jazyka, ale aj na tvorbu a porozumenie jazyka. Nominálna časť PrMS *aus Lust* má štyri významy, to znamená, že samotné PrMS sa môže vyskytovať vo viacerých významoch. Čím viac významov majú jednotlivé PrMS, tým vyššie je riziko, že sa tvorca textu pomýli. Táto analýza ukázala, že oba slovníky spomínajú PrMS *aus Spaß*. Toto PrMS je vysvetlené a priblížené čitateľovi. Dôvod, že je toto PrMS opísané, môže byť ten, že sa v jazyku používa oveľa častejšie ako PrMS *aus Lust*. Dôležitá je tu otázka synonymie a frekvencie výskytu skúmaných PrMS. Ak sa tieto PrMS v niektorých prípadoch používajú zameniteľne a v iných nie, tieto rozdiely by mali byť čitateľovi vysvetlené v slovníkoch. Ak sa tieto PrMS vyskytujú v jazyku často, mali by byť vysvetlené podrobnejšie, pretože nie sú výnimkou jazyka, ale zákonitosťou. Frekvencii výskytu a synonymii sa budeme venovať v nasledujúcich kapitolách.

3 Frekvencia výskytu PrMS *aus Spaß* a *aus Lust*

Veľmi dôležitým údajom je frekvencia výskytu jednotlivých PrMS v korpuse. Udáva, ako často sa PrMS v korpuse opakujú. Podľa tohto čísla vieme povedať, ako často sa PrMS používajú a na základe ich rekurentného výskytu určiť, či a do akej miery sú lexikalizované. Frekvenciu výskytu PrMS *aus Spaß* a *aus Lust* analyzujeme na dvoch platformách, a to na platforme Sketch Engine

a v Prepcon. V Sketch Engine pracujeme v korpuse deTenTen13, v najväčšom nemeckom korpuse. Na získanie základných údajov o frekvencii výskytu oboch PrMS nám slúži platforma Prepcon.

PrMS	Výskyt príkladov na platforme SketchEngine.eu	Frekvencia na platforme Prepcon
aus Spaß	23.669	225
aus Lust	3.905	39

Tabuľka 1. Frekvencia výskytu PrMS *aus Spaß* a *aus Lust* v SketchEngine.eu a v Prepcon

Na základe týchto údajov možno vidieť, že obe PrMS sa často vyskytujú vo forme predložka + nulový člen + podstatné meno a že tieto formy sú lexikalizované. PrMS *aus Lust* má však výrazne nižšiu frekvenciu v porovnaní s PrMS *aus Spaß*. To však neznamená, že PrMS *aus Lust* nie je lexikalizované, len sa používa menej často ako PrMS *aus Spaß*. Obidve PrMS sa považujú za binárne štruktúry a sú to lexikalizované jednotky jazyka, ktoré musia byť používateľovi jazyka presne vysvetlené a opísané. Z tohto dôvodu analyzujeme v nasledujúcej kapitole sémantickú distribúciu oboch PrMS.

4 Analýza aspektov použitia PrMS *aus Spaß* a *aus Lust*

Pri analýze aspektov použitia⁶ je potrebné skúmať nielen samotné PrMS, ale aj širšie okolie skúmaných PrMS, teda takzvané širšie kookurencie PrMS, pretože binárny status PrMS hovorí málo o ich využití. Širšie kookurencie PrMS špecifikujeme pomocou analýzy najčastejších kolokátov (adjektívne, substantívne, slovesné) (porov. Hornáček Banášová, 2020, s. 28). Parciálna časť výskumu zahŕňala analýzu verbálnych kolokátov, ktoré sme rozdelil do sémantických skupín. Každá sémantická skupina patrí ku konkrétnemu aspektu použitia. Rovnako sme analyzovali významy celej vety a širší kontext vety, v ktorej sa PrMS *aus Lust* vyskytuje.

PrMS *aus Lust*

verbálny kolokát	Frekvencia	Sémantická skupina
entstehen	72	1,2
tun	65	1,2
töten	58	1
geschehen	31	1,2,3
essen	18	1,2
jagen	10	1
singen	9	1
gebären	9	1,2
mordern	8	1,2

⁶ Aspekty použitia sú typické kontexty a významy PrMS (porov. Hornáček Banášová, 2020, s. 29).

trinken	8	2
bloggen	5	1
malen	5	1

Tabuľka 2. Verbálne kolokáty nemeckého PrMS *aus Lust* a ich zaradenie do sémantických skupín

Vysvetlenie sémantických skupín v tabuľke 2:

Sémantická skupina 1: kolokáty V + PrMS s významom *radost'*

Sémantická skupina 2: kolokáty V + PrMS s významom *potreba*

Sémantická skupina 3: kolokáty V + PrMS s významom (sexuálna) *túžba, rozkoš*.

PrMS *aus Spaß*

Verbales Kollokat	Frekvencia	Sémantická skupina
machen	966	1
spielen	263	1
sagen	178	2
schreiben	144	1,2
tun	133	1
meinen	83	2
fahren	80	1
töten	78	1
bloggen	74	1
entstehen	67	2
bestehen	66	1
laufen	61	1
nehmen	59	1
arbeiten	56	1
fragen	37	2
denken	28	2
singen	25	1
schießen	23	1
geschehen	23	1
probieren	20	2
tanzen	19	1
lesen	18	1
fotografieren	16	1
jagen	15	1
trainieren	14	1
springen	14	1

programmieren	11	1
flirten	11	1,2
quälen	11	1
trinken	8	2
musizieren	7	1
reiten	7	1
rauchen	6	2
malen	6	1

Tabuľka 3. Verbálne kolokáty nemeckého PrMS *aus Spaß* a ich zaradenie do sémantických skupín

Tabuľka 2 uvádza najbežnejšie verbálne kolokáty PrMS *aus Spaß*. Tieto kolokáty sú rozdelené do 2 sémantických skupín. Každá sémantická skupina patrí ku konkrétnemu aspektu použitia.

Vysvetlenie sémantických skupín v tabuľke 3:

Sémantická skupina 1: . kolokáty V + PrMS s významom *radost'*

Sémantická skupina 2: . kolokáty V + PrMS s významom *žart*

V závislosti od slovesných kolokátov a kontextov, v ktorých sa PrMS používajú, sme každému PrMS priradili určité aspekty použitia. PrMS *aus Lust* sa používa v troch významoch a PrMS *aus Spaß* v dvoch významoch. Podrobnejšie opisy a vysvetlenia sémantických skupín, v ktorých sa obe PrMS vyskytujú, sú uvedené v nasledujúcich kapitolách. Takýmto spôsobom sa vysvetlí ich konkrétne a typické využitie v komunikácii.

PrMS *aus Lust*

Aspekt použitia 1 – *radost'*

PrMS *aus Lust* sa vyskytuje veľmi často vo význame – urobiť niečo z radosti. Robiť niečo, čo konateľovi deja prináša/robí radosť. Toto PrMS prichádza v dvoch formách. Prvá forma je jednoduchá forma – *etwas aus Lust machen* (príklad 1) a druhá je spojenie PrMS s predložkou *an/am* v postpozícii – *etwas aus Lust an + Nomen machen* (príklad 2). Ide teda o doplnenie k PrMS.

Typické slovesné kolokáty: PrMS + sloveso:

entstehen/tun/geschehen/töten/jagen/essen
[vzniknúť/urobiť/stat' sa/zabiť/loviť/jesť]

Príklady:

1. *Jäger töten aus Lust. Jedes Jahr werden ca. 10 Millionen Wildtiere von Jägern getötet.*

[Lovci zabíjajú pre radosť. Poľovníci každoročne zabijú okolo 10 miliónov voľne žijúcich zvierat.]

2. *Letztendlich entstanden sie aus purer Lust an der zeichnerischen Wahrnehmung der Umwelt.*

[V konečnom dôsledku vznikajú z číreho potešenia z vnímania prostredia v grafickej podobe.]

Aspekt použitia 2 – potreba

Druhým aspektom použitia PrMS *aus Lust* je význam potreby. Toto PrMS sa používa v konverzačných situáciách, keď chce hovoriaci vyjadriť potrebu alebo nutnosť niečo spraviť. Tento tvar sa používa s infinitívnu konštrukciou *zu + Infinitív*.

Typické slovesné kolokáty: PrMS + sloveso
tun/entstehen/essenn/jagen
[robit'/vstať/jesť/lovit']

3. *Der Mensch isst aus Lust, weil man erleben will.*

[Človek musí jesť, aby prežil.]

Aspekt použitia 3 – potešenie/túžba (sexuálne)

PrMS *aus Lust* sa v tomto aspekte použitia používa hlavne vo význame sexuálnej rozkoše/túžby.

Typické slovesné kolokáty: PrMS + sloveso
geschehen/haben
[stať sa/mat']

4. *Der Sex geschieht daher lediglich aus der spontanen Lust heraus.*

[K sexu teda dochádza len zo spontánnej túžby.]

PrMS *aus Spaß*

Na rozdiel od PrMS *aus Lust* má toto PrMS len dva aspekty použitia: vtip a radosť. Toto PrMS je preto synonymické s aspektom použitia „radosť“, ktoré sme pozorovali pri PrMS *aus Lust*.

Aspekt použitia – radosť

V mnohých prípadoch sa dá PrMS *aus Spaß* použiť vo význame radosti. Robiť niečo preto, že to robí radosť. V tomto význame sa doplnenie ku PrMS – predložka *am/an* v postpozícii – používa veľmi často: *aus Spaß an/am* + podstatné meno + sloveso (príklad 6). Táto postponovaná predložka sa nachádza iba v tomto aspekte použitia.

Typické verbálne kolokáty: PrMS + sloveso
machen/spielen/schreiben/tun/fahren,
[robit'/hrať/písať/robit'/riadiť]

Príklady:

5. *Herren aus allen sozialen Schichten und Berufsbranchen spielen aus Spaß und sind keine Profis oder waren es mal.*

[Páni zo všetkých spoločenských vrstiev a profesií hrajú pre radosť a nie sú alebo neboli profesionálmi.]

6. *Aber wir machen das ganze doch aus Spaß am Basteln.*
[Ale to všetko robíme pre radosť z craftingu.]

Aspekt použitia 2: žart, vtip

PrMS *aus Spaß* sa v tomto aspekte používania používa častejšie ako v aspekte používania 1 – radosť. Používa sa vo význame – robiť niečo ako vtip, myslieť niečo ako žart, vykonávať činnosť zo žartu.

Typické slovesné kolokáty: PrMS + sloveso:
machen/spieler/schreiben/tun/meinen/fahren/töten
[*robiť/hrat/písať/robiť/myslieť/riadiť/zabiť*]

Príklady:

7. *Er meinte es aus Spaß (der denkt auch er sei total cool), aber es verletzt den anderen ja!*

[*Myslel to zo srandy (a myslí si, že je super cool), ale ostatných to zraňuje!*]

Analýza ukazuje, že obe PrMS možno chápať ako synonymá len v jednom aspekte použitia *radost'*. V iných významoch boli zistené určité obmedzenia a nemôžeme ich považovať za synonymá. PrMS *aus Lust* sa vyskytuje väčšinou v zmysle silnej potreby niečo urobiť, tiež v zmysle sexuálnej túžby alebo rozkoše. PrMS *aus Spaß* sa v tomto význame nevyskytuje. Toto PrMS nachádzame len vo význame už spomínanej radosťi a vo význame vtipu, teda *robiť/myslieť* niečo ako vtip/žart. To znamená, že skúmané PrMS sú synonymá vo význame radosťi. Nasledujúca tabuľka jasne ukazuje, v ktorých aspektoch použitia sa môžu skúmané PrMS vyskytovať ako synonymá a v ktorých nie:

Aspekt použitia	aus Lust	aus Spaß
radost'	✓	✓
žart	x	✓
pôžitok, túžba	✓	x
potreba	✓	x

Tabuľka 4. Zobrazenie synonymie skúmaných PrMS
aus Lust a *aus Spaß*

Pri analýze aspektov použitia sme dospeli k záveru, že obe skúmané PrMS sú len relatívne synonymické. To znamená, že niektoré ich významy sa prekrývajú, no v niektorých významoch ich nemožno chápať ako synonymné. Význam, ktorý je obom PrMS spoločný, je „radosť“. V ostatných významoch sa tieto PrMS rozchádzajú, a teda nemôžeme povedať, že sú absolútne synonymické.

5 Súhrn zistení

V súhrne uvádzame hlavné body analýzy:

- Chýbajúci lexikografický opis skúmaného PrMS bol zistený na základe lexikografickej analýzy a boli navrhnuté jeho možné doplnenia.

- Vzhľadom na korpusovú analýzu boli opísané najčastejšie slovesné kolokáty a tiež aspekty použitia skúmaných PrMS. Tento opis v konkrétnych kontextoch môže pomôcť používateľovi jazyka pochopiť PrMS. Jednotlivé aspekty používania PrMS sú preto v článku prehľadne prezentované s cieľom uľahčiť ich konkrétne a správne využitie v komunikácii.
- Synonymia, resp. nesynonymia skúmaných dvoch PrMS bola podrobnejšie opísaná a týmto spôsobom bližšie vysvetlená používateľovi jazyka. To bolo tiež zhrnuté pomocou tabuliek.
- Formálna a korpusová analýza skúmaných PrMS bola zdokumentovaná a vysvetlená príkladmi z korpusu.
- Hlavnými cieľmi článku je teda spojenie lingvistického a jazykovo-praktického výkladu. Ťažiskom sú skúmané PrMS, ktorých rozbor dopĺňa lexikografický opis a spresňuje jeho praktické využitie v komunikácii.

LITERATÚRA

- ĎURČO, Peter: ‚Lexikalisierte PrMSs aus kontrastiver Sicht.‘ In: Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik III., 2018, s. 9 – 59.
- HEIN, Kathrin – ĎURČO, Peter – MELLADO BLANCO, Carmen – STEYER, Kathrin: Am Anfang – na začiatku – al principio. Eine musterbasierte Fallstudie im Sprachvergleich. In: Sprachliche Verfestigung. Wortverbindungen, Muster, Phrasem-Konstruktionen, 2018, s. 307 – 340.
- HORNÁČEK BANÁŠOVÁ, Monika: Präpositionale Wortverbindungen mit modaler Bedeutung. In: Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik 3., 2018, s. 147 – 172.
- HORNÁČEK BANÁŠOVÁ, Monika: Korpusbasierte Untersuchung der Äquivalenz rekurrenter präpositionaler Wortverbindungen unter sprachpraktischem und didaktischem Aspekt. In: Slowakische Zeitschrift für Germanistik, 2020, roč. 12, č. 2, s. 27 – 41.
- STEYER, Kathrin: Lexikalisch geprägte Muster – Modell, Methoden und Formen der Onlinepräsentation. In: Sprachliche Verfestigung. Wortverbindungen, Muster, Phrasem-Konstruktionen. Tübingen: Narr Verlag 2018, s. 227 – 264.

ZDROJE

- <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/>
- DUDEN, aus Lust. Dostupné z WWW: <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/aus%20Lust>. [cit. 2021-12-01].
- DUDEN, aus Spaß. Dostupné z WWW: <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/aus%20Spa%C3%9F>. [cit. 2021-12-01].
- DWDS, Lust. Dostupné z WWW: <https://www.dwds.de/wb/Lust>. [cit. 2021-09-01].
- DWDS, Spaß. Dostupné z WWW: <https://www.dwds.de/wb/Spa%C3%9F>. [cit. 2021-12-01].
- JAKUBÍČEK, Miloš – KILGARRIFF, Adam – KOVÁŘ, Vojtěch – RYCHLÝ, Pavel – SUCHOMEL, Vít: The TenTen Corpus Family. In 7th International Corpus Linguistics Conference CL. 2013, July, pp. 125 – 127; aus Spaß. Dostupné z WWW: <https://app.sketchengine.eu/#wordsketch?corpname=preloaded%2Fde->

tenten13_rft3&tab=basic&lemma=aus%20Spa%C3%9F&cluster-colls=0&sort_ws_columns=s&showresults=1&itemsPerPage=50. [cit. 2021-10-18].

JAKUBÍČEK, Miloš – KILGARRIFF, Adam – KOVÁŘ, Vojtěch – RYCHLÝ, Pavel – SUCHOMEL, Vít: The TenTen Corpus Family. In 7th International Corpus Linguistics Conference CL. 2013, July, pp. 125 – 127; aus Lust. Dostupné z WWW: https://app.sketchengine.eu/#wordsketch?corpname=preloaded%2F-detenten13_rft3&tab=basic&lemma=aus%20Lust&clustercolls=0&sort_ws_columns=s&showresults=1&itemsPerPage=50. [cit. 2021-10-30].

PREPCON, Tabelle der Präpositionen. Dostupné z WWW: <http://uwv.idsmanheim.de/prepcon/modul1/tables.html>. [cit. 2021-09-01].

K tematickým okruhom predvolebnej kampane 2020 na sociálnej sieti Facebook¹

Natália Kolenčíková

Oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra,
Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
natalia.kolencikova@juls.savba.sk

1 Úvodné poznámky

Na dôležitú úlohu sociálnych médií v predvolebnej kampani sa v súčasnosti upozorňuje predovšetkým v spojitosti s víťazstvami bývalých amerických prezidentov B. Obamu (YouTube) a D. Trumpa (Twitter). V našom geopolitickom priestore sa tento aspekt prvýkrát zmieňuje pri prezidentskej predvolebnej kampani I. Radičovej v roku 2009 (Facebook) či pri nečakane vysokom volebnom výsledku politickej strany Sloboda a solidarita v parlamentných voľbách v roku 2012 (Facebook). Včleňovanie tohto typu médií do predvolebnej kampane je ovplyvnené špecifikami, ktoré sú pre tento typ médií v porovnaní s tradičnými elektronickými médiami (rozhlas, televízia) aj charakteristické.² Vo vzťahu k téme aktuálneho príspevku je dôležité najmä to, že autorom či už spoločensky relevantného, alebo triviálneho a značne subjektívizovaného obsahu môže byť ktokoľvek, nevynímajúc celok politickej strany, ktorej elektronický profil spravuje určený admin. Inoinštitucionálna redakčná regulácia zdieľaného obsahu či spôsobu jeho prezentácie pri dodržaní základných technologických a nateraz stále relatívne uvoľnených legislatívnych pravidiel teda absentuje. Vďaka šíreniu tohto obsahu prostredníctvom siete participantov, ktorá je imanentným komunikačným modelom tvoriacim pozadie sociálnych médií, zároveň dochádza k vyrovnávaniu pozície autora a adresáta a volič tak môže nadobúdať dojem aktívnej participácie na politickom dianí. Na základe uvedených východísk sa tak v aktuálnom príspevku usilujeme pomenovať nosné tematické oblasti predvolebnej sociálnomediálnej komunikácie v roku 2020 na Slovensku, pričom ide o zovšeobecnenie výsledkov kvantitatívno-lingvisticky podložených analýz zameraných na tematické okruhy konkrétnych politických strán. Tie sme metodicky skúmali jednak s dôrazom na tzv. tematické slová (bližšie pozri Kolenčíková, 2021a), jednak s dôrazom na tzv. kľúčové slová (bližšie pozri Kolenčíková, 2021b). V aktuálnom príspevku si teda kladieme za cieľ kvalitatívnym spôsobom porovnať

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu *Jazykovo-komunikačné špecifiká politickej komunikácie v prostredí sociálnych médií* podporeného Fondom Štefana Schwarza a zároveň súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0016/21 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

² Bližšie k tomu pozri napr. Manovich (2001), McQuil (2007) či Page a kol. (2014).

dáta východiskovo získané dvoma odlišnými kvantitatívnymi metódami. Naším zámerom pritom nie je protirečiť špecifikácii tematických oblastí, ku ktorej celkom prirodzene a intuitívne dochádza pri čitateľskej reflexii akýchkoľvek textov, ale poskytnúť nosným tematickým oblastiam predvolebnej kampane 2020 oporu v empirických a exaktných dátach a na príklade konkrétnych textov naznačiť perspektívy použitia zvolených metód aj v ďalších diskurzívne ladených výskumoch.

2 Teoreticko-metodologické východiská a výskumný materiál

Vzhľadom na to, že kvantitatívno-lingvistické metódy použité pri zisťovaní tematických a kľúčových slov predvolebnej kampane 2020 sme už podrobne opísali v zmienенých východiskových prácach, v aktuálnom príspevku približujeme predovšetkým rozdiely, ktoré je potrebné reflektovať pri interpretácii výsledkov dosiahnutých týmito prístupmi. Za tematické slovo sa v kvantitatívnej lingvistikе považuje každé autosémantické slovo, ktoré sa nachádza nad tzv. h-bodom, čiže nad miestom, v ktorom sa poradie slova vo frekvenčnom zozname textu rovná jeho frekvencii (Popescu, 2007), pričom dôležité je poznamenať, že v tejto oblasti sa obyčajne nachádzajú funkčné, teda synsémantické slová. Kľúčové slová sú naproti tomu definované ako jednotky, ktorých frekvencia v rámci textu je výrazne vyššia, než by sme mohli očakávať na základe frekvencie týchto jednotiek v referenčnom korpuse, pričom referenčný korpus by mal reprezentovať všeobecný úzus (Cvrček, 2017). Tematické slová tak reflektujú tému textu iba vo vzťahu k slovám daného textu, nereflektujú vzťah k slovám akéhokoľvek iného textu, zatiaľ čo kľúčové slová na podklade štatistických testov (chí-kvadrátový test a log-likelihood test) reflektujú tému textu vo vzťahu k slovám komunikačného štandardu istej sféry, a to s oporou o tzv. diferenciaciálny index (DIN), na základe ktorého možno určiť v danom texte najprominentnejšie kľúčové slová.³ V analytických častiach štúdie ukazujeme, že zvolené výskumné prístupy sa funkčne dopĺňajú a že v kooperácii nám umožňujú pozorovať profilovanie konkrétnych tém predvolebného diskurzu o niečo dôslednejšie.

Východiskový výskumný materiál pozostáva z facebookových komunikátov publikovaných v období pred parlamentnými voľbami v roku 2020 na Slovensku (1. 1. 2020 – 28. 2. 2020) na profiloch šiestich volebne úspešných politických strán (OLANO, Smer – SD, Sme rodina, ĽSNS, Sloboda a soli-

³ Metodicky slabým miestom aktuálneho príspevku so zovšeobecňujúcimi ambíciami je to, že zatiaľ čo pri tematických slovách pracujeme s lemmami/lexémami, pri kľúčových slovách berieme do úvahy slovné typy/slovné tvary. Táto skutočnosť je podmienená technicky – nástroj KWords (Cvrček – Vondříčka, 2013), ktorý sme použili na identifikáciu kľúčových slov, určuje hodnoty DIN práve pre slovné typy, zatiaľ čo pri frekvenčných zoznamoch vytvorených programom LancsBox (Brezina – McEnery – Wattam, 2015; Brezina – Weill-Tessier – McEnery, 2020) bolo možné materiál následne manuálne upraviť a získať zoznam lemm.

darita, Za ľudí), teda z 1 102 mikroblogov (statusov), ktoré tvorí 66 517 tokenov. Vo vzťahu k metodickým špecifikám zvolených prístupov bol však materiál potrebným spôsobom prispôsobovaný a selektovaný; pri výskume tematických slov v komunikácii viacerých politických strán napr. došlo k zúženiu rozsahu sledovanej vzorky na metodologicky odporúčaných 200 až 6 500 tokenov (bližšie pozri Čech – Kubát, 2016), pri výskume kľúčových slov bol zase v časti referenčného korpusu východiskový materiál obohatený o komunikáciu ďalších štyroch politických subjektov (Progresívne Slovensko, Spolu, KDĽ, SNS), čím sme sa usilovali referenčný korpus (1 847 mikroblogov z 142 144 tokenov) čo najviac priblížiť všeobecnému úzu. Komunikácia konkrétnych politických strán bola v kvantitatívnych častiach analyzovaná ako jednoliaty text, no pri následných kvalitatívnych interpretáciách boli zohľadňované hranice daných mikroblogov.

Tematické a kľúčové slová volebne úspešných politických strán relevantné pre aktuálny príspevok uvádzame v tabuľke 1.⁴ Ak v ďalšom texte odkazujeme na tematické alebo kľúčové slovo, zapisujeme ho s malým začiatočným písmenom aj vtedy, ak má propriálny charakter, čo reflektuje formálne/formalistické chápanie slova ako súboru znakov ohraničeného z oboch strán medzerami alebo z pravej strany interpunkčným znamienkom, na ktorom fungujú aplikácie použité pri analýze výskumného materiálu. Všetky citátové výňatky z mikroblogov uvádzame v autentickej podobe bez akýchkoľvek korektorských zásahov.

Politická strana	Tematické slová	Kľúčové slová
OĽaNO	človek, oľano, igor, kandidát, bratislava, zmena, slovensko, kresťanský, voľba	kresťanská, nova, kú, zámocká, zdola, sopko, bystriansky, moderuje, jožo, pročko, kristián, historickú, rozhodni, čekovský, jara, krajčí, rozprávať, peťo, naďa, spravodajstva, oborník, obyčajní, nezávislé, osobnosti, posielajte, debatovať, tieňový, jaro, únia, kandidátom, súhlasíte, heger, dole
Smer – SD	slovensko, človek, strana, peter, pellegrini, sociálny, smer – sd	imigrantov, sd, zodpovedne, blanár, beseda, matovičovi, tlačová, opozícia, zodpovedná, opatrenia, premiér
Sme rodina	človek, rodina, boris, slovensko	holý, adriana, pčolinská, borisa, nachádzame, miletička, krajniak, doplatkov, lukáč, senica, pčolinský, boris, nájomných, poslankyňa, rodina, hnutie, bytov, kollár, lieky, odpovedať, ekonomický, vysielaní

⁴ Komplettný zoznam tematických a kľúčových slov je zverejnený prostredníctvom elektronických repozitárov na platforme GitHub (<https://github.com/NataliaKolencikova?tab=repositories>).

ESNS ⁵	kotleba	kotleba
SaS	sas, rok, slovensko, bratislava	ideamedia, majerníková, priemyselná, návod, zemanová, klus, oks, zelená, ďuriš, nicholsonová, sas, sloboda, solidarita, podnikat'
Za ľudí ²	človek, slovensko, smer, kiska, andrej, program, rok	–

Tabuľka 1. Zoznam tematických a kľúčových slov volebne úspešných politických strán

3 Tematické okruhy predvolebnej kampane 2020 na sociálnej sieti Facebook

V tabuľke 1 vidíme, že tematické a kľúčové slová identifikované vo facebookovej komunikácii sledovaných politických strán sa vzhľadom na uvedenú podstatu použitých metodických prístupov aj celkom logicky neprekrývajú, hoci evidujeme niekoľko slov, ktoré sa nachádzajú tak v skupine tematických, ako aj v skupine kľúčových slov (*kandidát/kandidátom, kresťanský/kresťanská, rodina, boris/borisa, kotleba, sas*). V tabuľke takisto vidíme, že v skupine tematických slov, čiže slov, ktoré naznačujú tému textu bez ohľadu na tému iného textu, sa nachádzajú štyri slová príznačné pre komunikáciu viacerých politických strán – *slovensko, človek, rok a bratislava*. Môžeme teda povedať, že tieto tematické slová určujú hlavné tematické línie facebookovej predvolebnej kampane 2020 všeobecne, keďže sa profilujú v komunikácii viacerých politických strán bez akýchkoľvek väzieb na komunikáciu iných politických strán. Zo samotnej podstaty kľúčových slov potom vyplýva, že tie síce nepoukazujú na tematickú špecifikáciu analyzovanej komunikácie ako celku, ale na tematickú špecifikáciu konkrétnych politických strán. Aj na základe kľúčových slov izolovane definovaných pre jednotlivé politické strany je však možné ich vzájomným usúvzťažnením dospieť k pomenovaniu ďalších tematických okruhov charakterizujúcich facebookovú predvolebnú kampaň 2020; viaceré kľúčové slová tak zastrešuje téma egoprezentácie politického subjektu alebo jeho kandidáta (napr. *hnutie, ol'ano, pčolinská*), téma prezentácie iných zložiek predvolebnej kampane (napr. *moderuje, odpovedať, vysielaní*) či téma prezentácie programových priorít politickej strany (napr.

⁵ V prípade ESNS identifikujeme iba jedno tematické a jedno kľúčové slovo, ktoré navyše totožne referujú na jej lídra. Tento stav vyplýva z nízkeho počtu publikovaných komunikátov, vďaka čomu, bohužiaľ, nie je možné vyvodzovať všeobecnejšie závery o tematickej orientácii tejto politickej strany, čo by, vzhľadom na jej špecifické postavenie na politickom spektre, mohlo byť mimoriadne prínosné.

⁶ V komunikácii politickej strany Za ľudí nenachádzame žiadne kľúčové slová s takou vysokou hodnotou DIN, ktorá by naznačovala ich prominentnosť. Politická strana teda žiadny problém netematizuje takým spôsobom, aby sa v významnej miere odlišoval od všeobecného úzu.

sociálny, nájomných, lieky). Vo výsledku teda môžeme konštatovať, že zatiaľ čo tematické slová dokážu odkrývať diskurzné témy ako samostatné jednotky, tematické okruhy naznačené kľúčovými slovami je perspektívne odhaľovať v kontextových interpretáciách.

Prv než pristúpime k podrobnejšej charakteristike nosných tematických línií predvolebnej kampane, považujeme za dôležité vysporiadať sa s tematickými a kľúčovými slovami, ktoré sa do zoznamov dostali vďaka frekventovanému publikovaniu tzv. plateného obsahu, o čom má politická strana legislatívnu povinnosť informovať. K vlastnému textu statusu je tak pripojený zväčša aj formálne vydelený schematizovaný dodatok o objednávateľovi a dodávateľovi služby, napr. *Objednávateľ: OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO), NOVA, Kresťanská únia (KÚ), ZMENA ZDOLA, Zámocká 14, Bratislava, IČO:42287511 Dodávateľ: Facebook Ireland Limited, 4 Grand Canal Square, Írsko, IČO:462962*. Okrem OLANO sa takéto slová markantne prejavujú v zoznamoch politickej strany SaS (*ideamedia, majerniková, priemyselná*). Slová z administratívnych častí mikroblogov vidíme medzi tematickými slovami preto, lebo v textoch konkrétnych politických strán sa nachádzajú tak často, že vo frekvenčných zoznamoch sa dostávajú nad úroveň h-bodu. V skupine kľúčových slov ich zase nachádzame preto, lebo tieto administratívne komponenty sú síce súčasťou bežného úzu (čo možno vyvodit' z toho, že medzi kľúčovými slovami žiadnej z politických strán nenachádzame slová *objednávateľ* a *dodávateľ*), no ich uvádzanie vo vlastných textoch je stále natoľko frekventované, že medzi ich výskytom v komunikácii politickej strany a v referenčnom korpusse je vykázaná štatisticky významná rozdielnosť (*nova, kú, zámocká, zdola* majú vyššie hodnoty DIN ako *obyčajní, nezávislé, osobnosti*). Vďaka administratívnym častiam mikroblogov sa medzi tematickými slovami charakteristickými pre komunikáciu viacerých politických strán nachádza práve slovo *bratislava*, ktoré však má vo vlastných textoch mikroblogov v skutočnosti len zanedbateľné zastúpenie. Zastávame názor, že tieto slová nie sú relevantným indikátorom témy, no nepochybne poukazujú na prenikanie prvkov administratívneho štýlu do pre ne celkom typického prostredia, čo podporuje úvahy o štylovej hybridizácii elektronickej komunikácie (bližšie pozri napr. Patráš, 2009).

Pokiaľ ide o tematické okruhy reprezentované tematickými slovami nachádzajúcimi sa v komunikácii viacerých politických strán, ich ďalšie rozvíjanie je obmedzené len na niekoľko smerov. Tematické slovo *slovensko* (všetky politické strany s výnimkou ĽSNS) dovoľuje tematizovať predovšetkým jeho negatívne stránky, ktoré sú však podkladom pozitívnych možností (*keď korupciu vykyňozíme, Slovensko má šancu rásť*, OLANO), a zároveň sa výrazne profiluje rozmer hodnoty, ktorá niekomu patrí (*Vráťme 29. februára Slovensko späť všetkým slušným ľuďom, Za ľudí*).

Tematické slovo *človek* (všetky politické strany okrem ĽSNS a SaS), ktoré je aj konštitučnou zložkou plného názvu politických strán Obyčajní ľudia a ne-

závislé osobnosti a Za ľudí, možno zároveň považovať za indikátor populistických tendencií, pretože zmieňovaní „ľudia“ neraz sémanticko-pragmaticky referujú na voličov ako hybnú silu politických rozhodnutí (*V novej vláde presadíme to, o čom rozhodnú ľudia!*, OĽANO) a sú dôvodom, pre ktorý politická strana vyvíja svoje aktivity (*OĽANO robí politiku pre ľudí.*, OĽANO). Toto tematické slovo sa však v skúmanom materiáli používa aj bez uvedeného populistického príznamku či odtienku, a to pri jednoduchom označení živej bytosti (*Sme veľmi radi, že aj na nižších miestach kandidátky máme ľudí, ktorí majú za sebou príbeh.*, OĽANO).

Posledným tematickým slovom nachádzajúcim sa v komunikácii viacerých politických strán je slovo *rok* (SaS a Za ľudí). Toto tematické slovo má jednak neutrálne faktografické použitie (*VERONIKA REMIŠOVÁ – 4 ROKY V PARLAMENTE*, Za ľudí), no častejšie je spojené s kritickým poukazovaním na dlhé obdobie vlády predvolebne koalíčných politických strán (*Dvanásť rokov Smeru, dvanásť rokov korupcie, úpadku a rozkrádačiek za viac ako šesť miliónov eur.*, SaS).

Uvedli sme, že tematické okruhy predvolebnej kampane naznačené kľúčovými slovami je na rozdiel od tematických slov potrebné vyvodzovať z ich vzájomných súvislostí a kontextových interpretácií. Prvým tematickým okruhom, ktorý sme takto pomenovali, je tematický okruh egoprezentácie. Hoci egoprezentácia samotných politických strán ako celkov a zoskupení je naznačená skôr tematickými slovami (*oľano, smer – sd, rodina, sas, človek*), prezentácia konkrétnych kandidátov je zase zrejmejšia z početne zastúpených antroponým nachádzajúcich sa v skupine kľúčových slov (OĽANO – *sopko, jožo, pročko, kristián, čkovský, jara/jaro, krajčí, peťo, naďa, oborník, heger*; Smer – SD – *blanár*; Sme rodina – *holý, adriana, pčolinská, krajniak, lukáč, pčolinský, boris*; ĽSNS – *kotleba*; SaS – *zemanová, klus, Ďuriš, nicholsonová*). Tu zároveň pozorujeme aj slová, ktoré niektorých kandidátov bližšie špecifikujú a poukazujú na ich jedinečnosť (*tieňový minister a bývalý riaditeľ Vojenského spravodajstva Roman Mikulec*, OĽANO; *náš ekonomický expert Štefan Holý*, Sme rodina). Pri niektorých politických stranách pritom možno v tomto kontexte uvažovať aj o kolokvializácii predvolebnej komunikácie, keďže používané sú napr. familiárne podoby krstných mien (OĽANO – *jožo, jaro, peťo*) alebo sa v skupine tematických slov objavuje iba krstné meno kandidáta bez jeho priezviska (OĽANO – *igor*; Sme rodina – *boris*). Jedinou politickou stranou, ktorá tematizuje kandidáta inej politickej strany, je Smer – SD, pričom zreteľný je útočný a bojovný tón a emocionálno-expresívne ladenie príslušných komunikátov (*Matovičovi sa nedá veriť ako premiérovi. Ohavná pravda o Matovičovi!*).

S antroponymami často kolokujú kľúčové slová, ktoré naznačujú tematický okruh prezentácie iných zložiek predvolebnej kampane. Vďaka týmto slovám môžeme vidieť, že moderné, elektronické, sociálnomediálne formáty oslovujúce predovšetkým mladého voliča sú už imanentnou súčasťou predvolebnej kampane (*Boris bude odpovedať na vaše otázky v živom vysielaní tu na FB*,

Sme rodina), no stále sa nerezignuje ani na tradičné žánre (*Už dnes bude Igor Matovič debatovať s Richardom Rašim v relácii Na hrane*, OĽANO) či kontakto-
tovú kampaň (*až do volieb náš môžete stretnúť aj každú sobotu na známej Mi-
letičke, kde máme svoj stánok*, Sme rodina), o ktorých sa ale operatívne infor-
muje aj na sociálnej sieti, čím sa posilňuje persuzívny potenciál týchto zložiek
(bližšie pozri Kolenčíková, 2017).

Zoznamy tematických a kľúčových slov nakoniec naznačujú, že v predvo-
lebnej kampani sa celkom očakávateľne tematizujú aj vecné programové prio-
rity politických strán, ktoré sa vyznačujú rozmanitosťou. Medzi tematickými
slovami politickej strany Smer – SD tak napr. nachádzame slovo *sociálny* špe-
cifikujúce politickú orientáciu strany, no zároveň kolokujúce so slovom *opat-
renia*, ktoré pozorujeme v skupine kľúčových slov. V prípade politickej strany
Sme rodina potom vidíme profilovanie kľúčových slov naznačujúcich populiz-
mus, nie však ako komunikačnú techniku, ale ako politický smer zameraný na
bežného, politickými elitami dlhodobo zanedbávaného občana (*doplátok, ná-
jomných, bytov, lieky*) a v prípade politickej strany SaS zase jednoznačné zame-
ranie na ekonomické témy (*podnikať*).

Na základe zistených tematických a kľúčových slov môžeme hovoriť aj
o ďalších tematických oblastiach profilujúcich sa vo facebookovej predvolebnej
kampani 2020, no už zväčša nejde o témy charakteristické pre celý sledovaný
diskurz, ale skôr pre izolované politické strany (OĽANO – voľby ako historic-
ká šanca na zmenu, facebooková anketa ako podklad programového vyhlásenia
vlády; Smer – SD – imigranti ako hrozba pre občanov Slovenska, zodpovednosť
ako riešenie problémov, opozícia ako nejednotný a nestabilný konštrukt; SaS
– OKS ako stabilný politický partner). Keďže tieto aspekty sme už podrobnejšie
opísali v zdrojových štúdiách, v aktuálnom príspevku im už nevenujeme pozor-
nosť.

4 Záver

Kvalitatívne usúvzťažnenie záverov dvoch kvantitatívne podložených me-
todických prístupov hodnotíme ako prínosné, pretože nám umožnilo komplex-
nejšie postihnúť tematické okruhy facebookovej predvolebnej kampane 2020.
Pri zameraní na tematické slová sa nosné tematické línie zreteľne spájajú
s konkrétnymi, v komunikácii viacerých politických strán sa objavujúcimi
slovami – *slovensko, človek a rok* –, no pri zameraní na kľúčové slová je potreb-
né uvažovať v širších súvislostiach a hľadať sémanticko-pragmatické prieniky.
Vďaka tomu možno nosné tematické okruhy facebookovej predvolebnej kam-
pane 2020 rozšíriť o okruh egoprezentácie (politickej strany aj kandidáta),
o okruh prezentácie inej, tradičnej aj modernej zložky predvolebnej kampane
a posilňovania jej persuzívneho potenciálu a o okruh vecnej prezentácie progra-
mových priorít politických strán.

LITERATÚRA

- BREZINA, Václav – McENERY, Antony – WATTAM, Steve: Collocations in context: A new perspective on collocation networks. In: *International Journal of Corpus Linguistics*, 2015, roč. 20, č. 2, s. 139 – 173.
- BREZINA, Václav – WEILL-TESSIER, Pierre – McENERY, Antony: #LancsBox v.5.x. Dostupné z WWW: <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/>. [cit. 2022-02-07].
- CVRČEK, Václav: Klíčové slovo. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/KL%C3%8D%C4%8COV%C3%89%20SLOVO>. [cit. 2022-02-07].
- CVRČEK, Václav – VONDŘIČKA, Pavel: KWords. Dostupné z WWW: <http://kwords.korpus.cz>. [2022-02-07].
- ČECH, Radek – KUBÁT, Miroslav: Text length and the thematic concentration of text. In: *Mathematical Linguistics*, 2016, č. 2, s. 5 – 13.
- KOLENČÍKOVÁ, Natália: Pozícia sociálnych sietí v procese predvolebnej kampane na Slovensku. In: *Manipulačno-komunikačné a persuzívno-komunikačné koncepcie*. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Belianum 2017, s. 181 – 186.
- KOLENČÍKOVÁ, Natália: Tematické slová v predvolebnej kampani na Facebooku. In: *Jazykovedný časopis*, 2021a, roč. 72, č. 4, s. 882 – 893.
- KOLENČÍKOVÁ, Natália: Key Words and Political Parties in the 2020 Pre-Election Campaign on Facebook. In: *Jazykovedný časopis*, 2021b, roč. 72, č. 2, s. 679 – 689.
- MANOVICH, Lev: *The Language of New Media*. Cambridge – Londýn: The MIT Press 2001. 354 s.
- McQUAIL, Denis: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál 2007. 447 s.
- PAGE, Ruth – BURTON, David – UNGER, Johann Wolfgang – ZAPPAVIGNA, Michele: *Researching Language and Social Media: A Student Guide*. Londýn – New York: Routledge 2014. 202 s.
- PATRÁŠ, Vladimír: Sociolingvistické aspekty elektronicky podmienenej komunikácie. Karviná: Slezská univerzita v Opavě. 297 s.
- POPESCU, Ian-Iowitz: Text ranking by the weight of highly frequent words. In: *Methods in the Study of Language and Text*. Eds. P. Grzybek – R. Köhler. Berlín – New York: Mounon de Gruyter 2007, s. 555 – 566.

K vybraným aspektům lexému *kost* v nářečích českého jazyka¹

Tereza Kopecká

Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Brno
kopecka@ujc.cas.cz

1 Úvod

Slova, jež mluvčí znají jako spisovná, se v teritoriálních dialektech někdy chovají specifickým způsobem, přičemž mohou procházet změnami na všech rovinách jazyka. Nejinak je tomu v případě slova *kost*, které v nářečích českého jazyka podléhá hláskovým obměnám, získává pro spisovný jazyk netypické morfologické vlastnosti, prochází posuny v oblasti sémantiky, je základem pro specifické tvoření dalších lexikálních jednotek či je součástí svébytných nářečních frazémů.

Příspěvek² pojednává o vybraných aspektech lexému *kost* v nářečích českého jazyka. Zvláštní pozornost bude věnována novým lexikálním významům, zejména těm, které vznikly kolokací slova *kost* s dalšími výrazy. Z těchto více-slovných pojmenování budou podrobněji rozebrány názvy patologických výrůstků a útvarů, které byly v minulosti hojně tvořeny kolokací vybraného adjektiva se substantivem *kost*.

Zjištěné poznatky jsou usouvztažněny s areálovým rozrůzněním češtiny. Materiálově se příspěvek opírá o zdroje³ sloužící pro tvorbu *Slovníku nářečí českého jazyka* (SNČJ), jež od roku 2011 vzniká v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a jehož součástí bude i heslo *kost*.

¹ Tento příspěvek vznikl na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*; poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II. Práce používá také data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

² Za připomínky, podněty a konzultace k tomuto článku děkuji Martině Ireinové a Martě Šimečkové z dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR.

³ Jedná se o Archiv lidového jazyka a Databázi souvisejících nářečních textů, které jsou budovány v dialektologickém oddělení ÚJČ AV ČR. Autentické nářeční exemplifikace, které jsou doslovně čerpány z těchto databází, jsou v tomto příspěvku přepsány současnou dialektologickou transkripcí. Za exemplifikacemi je uvedena lokalita, v níž byl doklad zaznamenán. U konkrétních obcí je vždy připojena zkratka okresu. Jedná se o následující okresy: BE – Beroun, BV – Břeclav, NA – Náchod, SM – Semily. Za okresem může následovat jméno části obce uvedené v závorce.

2.1 Slovo *kost* v *Českém jazykovém atlasu*

Slovo *kost* bylo předmětem dialektologických bádání již v minulosti, o čemž svědčí některé z map *Českého jazykového atlasu* (ČJA), odrážející nářeční situaci zjištěnou v 60. a 70. letech minulého století u mluvčích nejstarší generace. V pátém díle atlasu, jenž byl zaměřen zejména na hláskosloví dialektů českého jazyka, jsou tomuto substantivu věnovány dvě mapy. První z map ukazuje rozšíření variant *kost* a *kost'*. Měkká varianta, která uchovává původní měkké zakončení, je rozšířena na Moravě a ve Slezsku. Varianta s tvrdým koncovým konsonantem, který je výsledkem historické depalatalizace, je typická pro oblast Čech. V západních Čechách se však v důsledku analogie s nepřímými pády rozšířila varianta *kost'*. Druhá z map tohoto svazku ilustruje na výrazu *kost* změny souhláskové skupiny *-st'* (> *-sc'*, *-s'c'*, *-šč*, *-šć*), které jsou vlastní slezským nářečím. Ve čtvrtém díle atlasu, jenž byl zaměřen na tvarosloví dialektů českého jazyka, je slovu *kost* a též výrazům skloňovaným podle vzoru *kost* věnováno pět map, které zachycují jejich přechody ke vzorům *růže*, popř. *žena* (konkrétně v nominativu, genitivu, dativu, lokálu a instrumentálu plurálu).

2.2 Lexikální významy substantiva *kost* v nářečích

V souvislosti s aktuálními pracemi na hesle *kost* pro SNČJ se objevily dosud neznámé skutečnosti o užívání tohoto slova v nářečích, které se týkají jeho lexikálních významů. Spisovný význam ‚tvrdá nosná část těla obratlovců‘, jenž má slovo *kost* v současné češtině (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, 2005, s. 305) a jenž mělo už ve staré češtině (*Vokabulář webový*, dále jen VW), je nejfrekventovanějším významem i v nářečích českého jazyka, a to celou zemně. Substantivum *kost* je často doplněno adjektivem, které specifikuje typ kosti. Tato adjektiva mohou být shodná se spisovnou češtinou (např. *klíční*, *holenní*, *lýtková*), přičemž v různých oblastech podléhají pravidelným regionálním obměnám (např. *y* > *ej*: *uhod'il sem se do lejtkoví kosti* Záhorská SM (Dlouhý)).

Adjektiva, která specifikují typ kosti, mohou být i jiného druhu než ve spisovné češtině. Nejčastěji popisují místo výskytu kosti (např. označení páteře pomocí variantních adjektiv odkazujících k hřbetu: *svč.*⁴ *hřbetová*, *vm.* *křibetová/křibtová/chrbtová*⁵) nebo nějakým způsobem popisují činnost, která je s kostí spjata (např. označení loketní kosti podle brnění a prudké, až nesnesitel-

⁴ Pro jednotlivé nářeční skupiny a podskupiny českého jazyka užíváme následující zkratky: *svč.* – severovýchodočeská nářeční podskupina, *střč.* – středočeská nářeční podskupina, *jjč.* – jihozápadočeská nářeční podskupina, *čm.* – českomoravská nářeční podskupina, *střm.* – středomoravská nářeční skupina, *vm.* – východomoravská nářeční skupina, *slez.* – slezská nářeční skupina. Pro větší areály jsou užívány zkratky *čes.* (česká nářečí v užším smyslu) a *mor.* (moravská nářečí).

⁵ Na východní Moravě je páteř označována též jednoslovnými pojmenováními se stejným slovním základem: *křibetovica*, *křibta*, *křibtovina* a *chrbtovina*. Slovy *křibtovina* a *chrbtovina*, příp. *chrbtovica* jsou zde nazývány též některé druhy vepřového masa nacházející se v blízkosti páteře (např. krkovice, kotleta).

né bolesti, která se dostaví po jejím naražení: svč. a střm. *brňavá*,⁶ svč. *brňkavá/brnkavá*, vm. *zešálená*, slsz. *šalena*). Výjimkou nejsou ani adjektiva vzniklá zkomolením cizího slova (např. střč. *šimpánová kost* ‚holenní kost‘ z něm. *Schienbein*; z oblasti Čech též často doloženo jako *šimpán: uhoďila se nág do šimpánu a vono se jí to začalo bolavjet* Žebrák BE).

Kromě výše uvedeného základního významu je slovo *kost* v nářečích doloženo též jako název pro druh pečiva (v plurálové formě *kosti*).⁷ Pečivo, které svým tvarem připomínalo kosti, se peklo buď na Dušičky, tedy svátek zemřelých slavený 2. listopadu, nebo na Velikonoce (zde v kolokaci s adjektivem *Boží: Boží kosti*). Doklady pro pojmenování dušičkového pečiva pocházejí zejména ze severovýchodočeské oblasti, sporadicky z jihozápadočeské oblasti, doklady pro pojmenování velikonočního pečiva z oblasti středočeské.

Další evidovaný význam substantiva *kost* je spjatý s rostlinami (opět v plurálové formě *kosti*). Jako *kosti* byla v severovýchodočeské oblasti označována jetelevina po vymláčení semínka, víceslovným pojmenováním *kosti Pána Krista* byl v jihozápadočeské oblasti nazýván kostival lékařský (*Symphytum officinale*).

Pojmenování, jejichž součástí je substantivum *kost*, sloužily v nářečích též k označování patologických výrůstků a útvarů, a to i přes skutečnost, že se o kosti v pravém slova smyslu nejednalo. Svoji tvrdou strukturou se však kostem podobaly, navíc se často objevovaly v jejich blízkosti. Adjektiva, která tvořila součást jejich názvu, byla různorodá.⁸ Jejich výběr byl většinou motivován skutečností, že se jednalo o nadbytečný útvar, který se nevyvíjel systematicky a byl svou podstatou pouze neživou součástí těla.

Nesystematičnost, neobvyklost a nepravost se jako hlavní motivace odrážejí v pojmenování *divoká kost* užívaném v jihozápadních Čechách. Neživost se jako zásadní faktor projevuje ve slovním spojení *mrtvá kost* užívaném na střední a východní Moravě (*co je temu koňovi? – Má mrtfó kost* Slavkovsko-Bučovicko; *aji mrtvú kost' tag zažehnávali* Kobyly BV).⁹

S neživostí jako motivací souvisí i uplatnění adjektiv *návní/návný/návnský*. Tato adjektiva byla odvozena ze staročeského slova *náv* ‚záhrobí, svět zemřelých,

⁶ Přestože je slovní spojení *brňavá kost* zachyceno pouze z některých areálů, lze ho pravděpodobně považovat za celouzemní, jelikož je z celého území českého jazyka (s výjimkou Slezska) doloženo jednoslovné pojmenování loketní kosti *brňavka*, vzniklé univerbací dané dvouslovné lexikální jednotky. Slovo *brňavka* navíc registrují i starší výkladové slovníky češtiny, které poukazují na jeho lidový charakter (*Příruční slovník jazyka českého*, dále jen PSJČ; *Slovník spisovného jazyka českého*, dále jen SSJČ).

⁷ Jako lidové označení druhu pečiva evidují plurálovou formu *kosti* i starší výkladové slovníky češtiny (PSJČ, SSJČ).

⁸ V tomto příspěvku se zaměříme na vybrané kolokace.

⁹ Slovní spojení *mrtvá kost* je však z východní Moravy doloženo i ve významu kost z kostnice, tedy kost ze zemřelého člověka. Název *mrtvá kost* je užíván pro patologické výrůstky a útvary též ve slovenských a polských nářečích (*Slovník slovenských nářečí*, 1994, s. 837; Šmilauer, 1941, s. 176 – 182).

podsvětí' (VW) a slovní spojení *návní kost* bylo dříve oficiálním lékařským termínem (ještě na počátku 20. století).¹⁰ V současné době se však v lékařském prostředí tohoto termínu neuzívá (*Velký lékařský slovník*), částečně živý je jen mezi chovateli koní, jak lze zjistit z mnoha internetových diskuzí.

Kolokace s adjektivem *návní* jsou doloženy z celého území Čech, kolokace s adjektivem *návný*, které však byly zřejmě výrazně méně frekventované, jsou doloženy taktéž z oblasti Čech, ale pouze z vybraných areálů (jihozápadní Čechy a přechodný pás česko-moravský). Spojení s adjektivem *návský* v nářečních databázích zachyceno není, lze ale předpokládat, že existovalo také, jelikož se dochovaly jeho hláskové varianty, jak ukážeme níže.¹¹ Z okolí Hlinska v severovýchodních Čechách pochází také jednoslovné pojmenování *návnice*.

Adjektiva utvořená ze substantiva *náv* procházela různými hláskovými obměnami, z nichž většina byla nepravidelná, případně byl původní slovní základ mluvčími mylně usouvztažňován k jinému slovnímu základu vlivem tzv. lidové etymologie. Příčinu této variability spatřoval Vladimír Šmilauer v zániku výchozího slova *náv* v 17. století. Následná existence daných adjektiv bez opory v základovém slovu vedla k tomu, že je lidová mluva pozměňovala (Šmilauer, 1941, s. 176 – 182).

Za etymologické *v* může stát v nářečích například: *d: nádní kost* (čes., mor.) – *nádná kost* (jzč.); *h: náhni kost* (svč., střč.); *l: nální kost* (mor.); *m: námni kost* (svč., čm.) – *námná kost* (jzč., střm.);¹² *t: nátní kost* (svč.).¹³ Lze si povšimnout, že na rozdíl od základních podob *návní kost* a *návná kost*, které byly zaznamenány na území Čech, přesahují tyto obměny i na Moravu.

Zachycena byla též varianta *nární kost*, která mohla vzniknout pravidelnou regionální obměnou *d > r*, typickou pro česká nářečí v užším smyslu. V takovém případě by podoba *nární vzešla* z varianty *nádní* vzniklé nepravidelnou hláskovou obměnou: *nární kost* (svč., střč.) < *nádní kost* < *návní kost*. Obdobný hláskový vývoj lze předpokládat i u adjektiva *nárský*: *nárská kost* (jzč.) < *nádská kost* < **návská kost*.

Na základě posledního uvedeného příkladu se domníváme, že muselo existovat i spojení *návská kost*, ačkoliv v nářečních databázích zastoupeno není. Pro jeho existenci svědčí též z jihozápadočeské oblasti doložená varianta *nácká kost*, vzniklá výslovnostní asimilací skupiny *-ds-* (*nácká kost* < *nátská kost* < *nádská kost* < **návská kost*). Ze západních Čech, kde je pravidelnou regionální

¹⁰ Jako lékařský termín jej uvádí odborné knihy (THOMAYER, 1901, s. 236) i starší výkladové slovníky češtiny (PSJČ, SSJČ).

¹¹ Slovní spojení *návská kost* navíc evidují staročeské slovníky (VW).

¹² Srov. též výraz *námnice* (mor.). V nářečích je doloženo i slovo *nádnice*, avšak s pojmenováním *nádní kost* nesouvisí, jelikož označovalo denní mzdu.

¹³ Přestože se jedná o výsledky nepravidelných hláskových obměn, záměnu *retnic v > m* popsal jako rozšířenou v různých nářečních areálech u různých slov Jan Gebauer, srov. *vzdor > mzdor*, *viklat > miklat* apod. (Gebauer, 1963, s. 430).

obměnou výskyt protetického *h* před *ň* (často též *n*), je jediným dokladem zachycena varianta *hnácká kost* (*hnácká kost* < *nácká kost*). Vyloučit zde nelze ani usouvztažnění k substantivu *hnáta* vlivem lidové etymologie.¹⁴

Usouvztažnění k jinému slovnímu základu je patrné u pojmenování *nátchní kost*, které je jediným dokladem zaznamenáno ze severovýchodočeské oblasti. Substantivum *nátcha*, které je hláskovou variantou substantiva *nádcha*, označovalo ve staré češtině soubor nemocí vzniklých (reálně i pouze domněle) z nadechnutí (VW). Slova *nádcha* a *nátcha* evidují i *Příruční slovník jazyka českého* (PSJČ) a *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ) s kvalifikátory poukazujícími na jejich lidový charakter. Význam je zde definován širěji jako choroba rozličného původu a podstaty. Využívání slova pro označení rozličných nemocí (např. opar, otok či vřed) potvrzují i nářeční databáze.¹⁵

V případě pojmenování *náhlá kost*, které je hojným souborem dokladů zaznamenáno ze severovýchodočeské oblasti, se nabízí dvojí interpretace. Adjektívum zde může být původní, nebo vzniklé lidovou etymologií ze spojení *náhní kost*/**náhná kost*. Motivací pro pojmenování/usouvztažnění byla skutečnost, že se výrůstek objevil a zpravidla i zmizel nenadále. O tom svědčí i kontext některých nářečních výpovědí, v nichž se objevují kolokace se slovesy vyjadřujícími nenadálou změnu: *naskočila mu náhlá kost a museli mu to řezat* Nové Město nad Metují NA.

Pro zajímavost dodejme, že se výskyt patologických výrůstků a útvarů pojil se svéráznými úkony lidového léčitelství, jejichž součástí byly zařikávací formule obsahující výše uvedená slovní spojení. Výrůstky byly v těchto formulích přímo oslovovány. Tak například z Hlinska v severovýchodní nářeční oblasti jsou doložena zařikávání: „Návní kosti, přestaň růsti, jako přestalo růsti kamení po Kristovu narození. / Zmizej se, kost nahní, tak jako zmizelo v hrobě mrtvý tělo. / Zdá se mi dnes v noci sen, že v Jeruzalémě vyrostl kmen a Kristus Pán na něm umučen. Děte, návnice, z toho těla ven. / Zažehnávám tě, návnice, abys přestala růsti, jako přestalo růsti kamení vod syna Božího narození (Adámek, 1900).“¹⁶

3 Závěr

Shrneme-li výše uvedená zjištění, můžeme konstatovat, že se lexém *kost* v nářečích českého jazyka nejčastěji objevuje ve významu ‚tvrdá nosná část těla obratlovců‘, což je ve shodě s jeho užíváním ve spisovné češtině. Substantivum *kost* bývá v takovém případě často doplněno adjektivem, které specifikuje typ

¹⁴ Za upozornění na tuto druhou možnost děkuji účastníkům diskuze po mém příspěvku na 30. ročníku *Kolokvia mladých jazykovedcov*.

¹⁵ Názvy bylin, které pomáhaly léčit tyto nemoci, potom obsahují též slovní základ (např. *nátchové koření* ‚polej obecná‘, *nátchovice* ‚klinopád obecný‘).

¹⁶ Tato zařikávání byla doplněna např. zatlačováním útvaru dovnitř těla pomocí „hnátu z mršníku“ (tedy končtiny či kosti sebrané na místě, kde se zakopávaly zvířecí zdechliny) či stíráním „hromovým kamínkem“ (tedy kamenem z místa, kde uhořel blesk).

kosti. Tato adjektiva jsou buď shodná s výrazy užívanými oficiálně (např. *lýtková kost*, příp. v pravidelné regionální obměně – *lejtková kost*), nebo mohou mít ryze nářeční charakter. V takovém případě adjektivum nejčastěji popisuje místo výskytu kosti (např. *křibetová kost* ‚páteř‘) nebo činnost, která je pro kost typická (např. *brňavá kost* ‚loketní kost‘).

Slovo *kost* je navíc doloženo ve dvou významech evidovaných výhradně v nářeční sféře, a to z oblasti kulinářské a botanické. Plurál *kosti* může označovat dušičkové pečivo (severovýchodočeská a jihozápadočeská oblast) či velikonoční pečivo (středočeská oblast; zde formou víceslovného pojmenování *Boží kosti*). Plurálová forma *kosti* dále pojmenovává jetelovinu po vymláčení semínka (severovýchodočeská oblast) a kostival lékařský (jihozápadočeská oblast; zde formou víceslovného pojmenování *kosti Pána Krista*).

Lexém *kost* je dále rozšířen ve slovních spojeních označujících patologické výrůstky a útvary. Kromě substantiva *kost* je jejich součástí adjektivum, které odkazuje na nesystematičnost těchto útvarů (jihozápadočeské pojmenování *divoká kost*) či jejich neživost (středomoravské a východomoravské pojmenování *mrtvá kost*). Nejvíce jsou zachycena pojmenování, jejichž adjektivní složka je utvořena ze staročeského slova *náv* označujícího záhrobí. Kolokace *návní kost* a *návná kost* jsou doloženy pouze z oblasti Čech. Adjektiva však byla bohatě hláskově variována a některé z těchto variant přesahují i na Moravu (např. *nádní kost*, *nální kost*, *námná kost*). Adjektiva nepodléhala pouze hláskovým změnám, ale často byla usouvztažňována k jiným slovním základům vlivem tzv. lidové etymologie (srov. např. podobu *nátchní kost*).

Tvorba hesla *kost* pro *Slovník nářečí českého jazyka* pomohla rozšířit obraz toho, jakým způsobem se toto substantivum chová v nářečích. Zjištění týkající se jeho lexikálních významů tak doplnila dřívější dialektologická bádání, orientovaná na aspekty hláskoslovné a tvaroslovné povahy.

LITERATURA

- ADÁMEK, Karel Václav: Lid na Hlinecku. Praha: Nákladem Archaeologické kommissee 1900. 379 s.
- GEBAUER, Jan: Historická mluvnice jazyka českého, Díl 1, Hláskosloví. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd 1963. 765 s.
- Slovník slovenských nářečí I, A – K. Bratislava: VEDA 1994. 816 s.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 4. vyd. Praha: Academia 2005. 647 s.
- ŠMILAUER, Vladimír: Výklady slov. In: Naše řeč, 1941, roč. 25, č. 5 – 6, s. 176 – 182.
- THOMAYER, Josef – CHODOUNSKÝ, Karel: Zdravotní slovník: poučení o věcech lékařských pro kruhy širší. Praha: 1901. 581 s.

ZDROJE

- ČJA: Český jazykový atlas. Dostupné z WWW: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>. [cit. 2022-01-03].
- PSJČ: Příruční slovník jazyka českého. Dostupné z WWW: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>. [cit. 2022-01-12].

- SNČJ: Slovník nářečí českého jazyka. Dostupné z WWW: <https://sncj.ujc.cas.cz/>. [cit. 2022-01-03].
- SSJČ: Slovník spisovného jazyka českého. Dostupné z WWW: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>. [cit. 2022-01-12].
- Velký lékařský slovník. Dostupné z WWW: <https://lekarске.slovníky.cz/>. [cit. 2022-01-21].
- VW: Vokabulář webový. Dostupné z WWW: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>. [cit. 2022-01-12].

Výskyt polopredikatívnych konštrukcií v textoch umeleckého a odborného štýlu súčasnej spisovnej slovenčiny

Patrik Kozár

Slavistický ústav Jána Stanislava, Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
patrik.kozar@savba.sk

1 Úvod

Do radu syntaktických pojmov, ktorých podstata spočíva v polopredikatívnom vzťahu, teda v polopredikácii, možno zaradiť špecifický druh syntaktických útvarov, slúžiaci predovšetkým na kondenzáciu vetnej stavby, za pomoci ktorej sa vzťahy medzi dejmi a myšlienkami vyjadrujú zomknutejšie a myšlienkové obsahy sa hierarchicky usúvzťažňujú. Tieto špecifické syntaktické útvary nesú v lingvistickej literatúre názov polopredikatívne, resp. polovetné konštrukcie. V koncepcii našej práce uprednostňujeme termín polopredikatívne konštrukcie (ďalej len PpK), pretože explicitnejšie zvyrazňuje syntagmatický vzťah, na ktorom je daný typ konštrukcie vybudovaný. PpK prešli v 20. storočí značným bádateľským vývinom, a hoci zaujali stabilnú súčasť sústavy konštrukcií syntaktickej roviny jazyka, výklady o ich podstate sa u jednotlivých jazykovedcov často rôznia aj v základných konceptoch. Preto je z nášho pohľadu dôležité neustále pripomínať osobitné miesto a funkcie PpK v súčasnej spisovnej slovenčine, presnejšie v súčasnej slovenskej syntaxi.

Cieľom nášho príspevku je spracovať problematiku PpK so zreteľom na ich teoretické vymedzenie, klasifikáciu z morfológického hľadiska a výskyt i fungovanie v písomných prejavoch umeleckého a odborného štýlu spisovnej slovenčiny.

Neoddeliteľnou súčasťou predloženého príspevku je popri teoretickom výklade skúmaného javu tiež jeho dokladovanie prostredníctvom výpiskového materiálu získaného metódou vlastnej excerpcie z dvadsiatich¹ vybraných diel umeleckého a odborného štýlu. Vyexcerpované príklady slúžia v prvom rade ako nástroj zvýšenia dôveryhodnosti prijatých teoretických záverov a v druhom rade ako dôkaz reálnej existencie PpK v živých prejavoch umeleckého a odborného štýlu súčasnej spisovnej slovenčiny. Vychádzame z názoru, že téma PpK si vzhľadom na hlbšie poznanie súčasného stavu spisovnej slovenčiny, osobitne jej syntaktickej roviny, vyžaduje dôslednú výskumnú pozornosť.

2 Vymedzenie pojmu polopredikatívna konštrukcia

Dlhodobú snahu o objasnenie a definovanie PpK vynaložil **Gustáv Moško**, ktorý svoje detailné opisy zhromaždil vo viacerých odborných prácach či

¹ Z dôvodu limitu stanovujúceho maximálny počet strán príspevku uvádzame len zopár vybraných príkladov, ktoré považujeme za najjednoznačnejšie a najreprezentatívnejšie.

článkoch. Napríklad v príspevku *Miesto polovetných konštrukcií v syntaxi*, ktorý uverejnil v roku 1978 v Jazykovednom časopise, často konštatuje, že PpK predstavujú osobitnú prechodnú syntaktickú kategóriu medzi vetou a vetným členom. K vyjadreniu dodáva fakt, že PpK nie sú ani plnohodnotné vety, ani obyčajné vetné členy, keďže disponujú väčšou mierou informácie a podieľajú sa na konštruovaní zložitejšieho obrazu skutočnosti (Moško, 1978, s. 54).

Autor sa tiež úspešne snaží o načrtnutie syntaktických vzťahov v podobe prehľadných schém a tabuliek. Tie uverejnil na stránkach Slovenskej reči pod názvom *Klasifikácia polovetných konštrukcií* (1977), prostredníctvom ktorých diferencuje PpK na dve skupiny – **determinatívne a nedeterminatívne**. K nedeterminatívnym zaraďuje **doplnkovú** (nedeterminatívny vzťah vyjadrený nepravou koordináciou) a **prístavkovú konštrukciu** (nedeterminatívny vzťah vyjadrený aktualizovanou totožnosťou) a k determinatívnym PpK **podmetovú** (vyjadrujúca nepravé determinatívne vzťahy), **predmetovú, príslovkovú i prívlastkovú polovetnú konštrukciu** (vyjadrujúce práve determinatívne vzťahy) (Moško, 1977, s. 113 – 115).

Okrem široko poňatej klasifikácie PpK prichádza G. Moško vo výberovej prednáške z jazyka *Polopredikatívne konštrukcie v spisovnej slovenčine* (1988) aj s vymedzením ich podstaty: „Polopredikatívna konštrukcia je osobitná syntaktická konštrukcia so skrytou predikáciou pridrúžená k základovej vete alebo polopredikatívnej konštrukcii, ktorej jadrový výraz (predikát) sa formálne spája dvoma rozličnými syntaktickými vzťahmi s dvoma členmi základovej vety zároveň a v rovine sémantickej stavby vety je synonymná s hlavnou alebo vedľajšou vetou.“ (Moško, 1988, s. 16).

Kapitolu venujúcu sa výlučne problematike PpK možno nájsť tiež v druhom, upravenom a doplnenom vydaní *Syntaxe slovenského jazyka* (2016) od **Martiny Ivanovej**, ktorá predstavuje pre súčasnú jazykovednú obec so zreteľom na absenciu akademickej syntaxe skutočne nosný pilier, odzrkadľujúci v rámci systematicky premyslenej a štruktúrovanej koncepcie syntaktických javov aj didaktický potenciál. Autorka píše, že „termínom polovetná (polopredikatívna) konštrukcia sa označuje osobitná syntaktická konštrukcia založená na druhotnej (sekundárnej, vedľajšej, skrytej, implicitnej, nevetnej, nepravéj, neplnohodnotnej) predikácii, ktorá sa pridružuje k základovej (bázovej) vete“ (Ivanová, 2016, s. 115). Svoju charakteristiku PpK ďalej dokladá dôkladným výkladom ich špecifických vlastností. M. Ivanová spomína jednak nemožnosť PpK vyjadriť temporálny a modusový rámec príznamu, čo je spôsobené elipsou predikatívnej spony z východiskovej súvetnej konštrukcie (*Peter sa vrátil domov, bol unavený.* → *Peter sa vrátil domov unavený.*), jednak zapájaním sa PpK do vety prostredníctvom dvoch syntaktických vzťahov (tamtiež). Ako primárny a vždy prítomný uvádza autorka **polopredikatívny vzťah**, ktorý vzniká medzi jadrovým výrazom PpK a jeho nadradeným členom v základovej vete. Sekundárne hovorí o vzťahu **nepravéj koordinácie** v prípade doplnku, o vzťahu **determinácie**

pri prístavku, prívlastkovej i príslovkovej PpK a o vzťahu **predikácie** pri prístavku (tamtiež). Autorkina typológia PpK vychádza v súlade s názormi J. Oravca a E. Bajzíkovej (1986) a J. Nižníkovej (1994) z vetnočlenského hľadiska, pričom ako PpK vymedzuje tie prípady, ktoré je možné pretransformovať na dve samostatné rovnocenné vety (Ivanová, 2016, s. 116). Na základe tohto hľadiska M. Ivanová (tamtiež) rozoznáva doplnkovú, prístavkovú, prívlastkovú a príslovkovú PpK.

Vo výskume PpK, ktoré sú bežnou súčasťou súčasnej spisovnej slovenčiny, je podľa nás najďalej popredný slovenský jazykovedec **Ján Kačala**, o čom svedčí aj jeho monografia *Polopredikatívne konštrukcie v slovenčine (s osobitným zreteľom na prechodníkové konštrukcie)* z roku 2017. Autor v nej podáva skutočne ucelenú, výstižnú a komplexnú charakteristiku PpK, ktorá sa týka ich gramatickej i sémantickej stránky: „Polopredikatívne konštrukcie v slovenčine predstavujú osobitný typ konštrukcií ako základných konštrukčných jednotiek syntaktického systému jazyka, založený na jestvovaní polopredikatívneho vzťahu, polopredikácie, ako istého variantu alebo podtypu predikatívneho vzťahu, prípadne ako neplnohodnotného predikatívneho vzťahu, a jeho špecifickej výrazovej realizácie v rámci jadrovej alebo základovej vety“ (Kačala, 2017, s. 31). Podľa tvrdení autora táto špecifická výrazová realizácia PpK úzko súvisí predovšetkým s existenciou neurčitých slovesných tvarov (prechodníka, trpného prídavia, činného prítomného a minulého prídavia, neurčitku a okrajovo aj slovesného podstatného mena), ktoré tvoria centrálnu (slovesnú) časť prostriedkov na vyjadrovanie jadrového výrazu PpK (tamtiež). „Na tomto základe sa potom rozlišujú polopredikatívne konštrukcie neurčitkové, prídavkové a prechodníkové, ktorých jadrové výrazy zastávajú vo vete rozmanité vetnočlenské pozície“ (tamtiež). Okrem neurčitých slovesných tvarov nezabúda J. Kačala ani na menné prostriedky slúžiace na formálne stváranie jadrovej bázy PpK, akými sú substantíva, adjektíva či adjektíviá. V súvislosti so substantívom ako jadrovým výrazom PpK ide podľa autora o prístavkovú, čiže apozičnú PpK, ktorej jadrový výraz tvorí zhodné podstatné meno, viažuce sa polopredikatívnym vzťahom na syntakticky nadradený vetný člen (tamtiež, s. 32). Autorova klasifikácia PpK teda primárne spočíva na morfológickom kritériu (kombinuje ho so syntaktickým kritériom), ktorého zástancom bol aj J. Ružička v kolektívnom diele *Slovenská gramatika* (1968).

3 Výskyt polopredikatívnych konštrukcií v textoch umeleckého a odborného štýlu súčasnej spisovnej slovenčiny

Ako sme už naznačili, pri našom prieskume sme sledovali zastúpenie PpK v dvoch značne odlišných funkčných jazykových štýloch, a to v umeleckom a odbornom štýle. Snažili sme sa predovšetkým zistiť, v akom množstve a v akej funkcii sa rôzne typy PpK vyskytujú v súčasných textoch patriacich do spomínaných štýlov, pričom sme ich analyzovali a klasifikovali z morfológického a súčasne aj zo syntaktického hľadiska. Neodmysliteľnou súčasťou nášho vý-

skumu sú vykonané adekvátne transformácie PpK na zodpovedajúce vedľajšie vety alebo dve samostatne jestvujúce vety. Tieto transformácie sme využívali preto, aby sme dokázali skutočnú prítomnosť polopredikatívneho vzťahu, ako aj ostatných syntaktických vzťahov vyskytujúcich sa medzi členmi analyzovaných PpK. Treba ešte dodať, že pretransformované vety si zachovávajú úzky lexikálnosémantický vzťah k základovým vetám.

Ukázalo sa, že jadrový výraz PpK primárne stvárnajú neurčité slovesné tvary, akými sú prechodník, trpné prídavné, činné prídavné, neurčitok a slovesné podstatné meno. Neurčité slovesné tvary sú tvarovo diferencované a priamo predurčené na plnenie tejto úlohy. Okrem nich sa na realizácii jadrového výrazu PpK podieľajú aj menné prostriedky, teda nominálne slovné druhy, ktoré sú schopné so sponovým slovesom vytvárať slovesno-neslovesný predikát. Máme na mysli substantíva, platiace výlučne ako jadrový výraz prístavkovej PpK, adjektíva, zámenná i číslovky. Ďalej sa potvrdilo, že jadrový výraz PpK, ktorý je prevažne rozvitý, možno identifikovať z vetnočlenského hľadiska v rozličných pozíciách, pričom funguje ako integrálny člen základovej vety. Ďalším zistením vyplývajúcim z nášho výskumu je skutočnosť, že PpK prispievajú k ekonomizácii a zovretosti vyjadrenia jazykového obsahu a oproti vedľajším vetám fungujú ako kondenzované syntaktické útvary. PpK sú systémovo súvzťažné a sémanticky synonymné so zodpovedajúcimi vedľajšími vetami, napr. prívlastková PpK je súvzťažná s vedľajšou prívlastkovou vetou, doplnková PpK s vedľajšou doplnkovou vetou a pod. Týka sa to, pravdaže, aj prístavkovej PpK, ktorá je súvzťažná a synonymná s paralelnou vedľajšou prívlastkovou vetou.

Všetky údaje získané prostredníctvom excerptie spolu s ich štatistickým vyhodnotením uvádzame pre väčšiu prehľadnosť v nasledujúcej tabuľke:

Typy PpK z morfológického hľadiska	Typy PpK zo syntaktického hľadiska	umelecký štýl (40,3 %)	odborný štýl (59,7 %)	Celkovo vyjadrené v percentách
prechodníkové polopredikatívne konštrukcie	subjektový doplnok	13	–	25 (2,63 %)
	objektový doplnok	–	–	
	príslovkové určenie	12	–	
polopredikatívne konštrukcie s trpným prídavným	subjektový doplnok	11	–	278 (29,26 %)
	objektový doplnok	2	2	
	prívlastok	70	193	
polopredikatívne konštrukcie s činným prítomným prídavným	subjektový doplnok	–	–	187 (19,69 %)
	objektový doplnok	–	–	
	prívlastok	46	141	
neurčitkové polopredikatívne konštrukcie	objektový doplnok	1	–	1 (0,11 %)

polopredikatívne konštrukcie so slovesným podstatným menom	prístavok	–	11	11 (1,16 %)
substantívne polopredikatívne konštrukcie	prístavok	151	220	371 (39,05 %)
adjektívne polopredikatívne konštrukcie	subjektový doplnok	46	–	73 (7,68 %)
	objektový doplnok	4	–	
	prívlastok	23	–	
zámenné a číslovkové polopredikatívne konštrukcie	subjektový doplnok	4	–	4 (0,42 %)

Tabuľka 1. Zastúpenie typov PpK v analyzovaných textoch umeleckého a odborného štýlu

Z uvedenej tabuľky možno vyčítať, že celkove vo vybranej vzorke umeleckého, ako aj odborného štýlu dominuje výskyt **substantívnej PpK** vo funkcii prístavku, ktorá tvorí jadro prístavkovej PpK v 39,05 % prebádaných textov, napr. *Bol to asi tolerantný človek, lebo na stene nechal visieť starodávny kríž, majetok cirkvi.* (Sloboda) → *Bol to asi tolerantný človek, lebo na stene nechal visieť starodávny kríž, ktorý je majetok/majetkom cirkvi.* Jej zastúpenie sme registrovali predovšetkým v súvislosti s vysvetlením, konkretizovaním, spresňovaním alebo zaradením nadradenej substancie, ku ktorej sa pripája juxtapozíciou.

Na druhom mieste sa s percentuálnou hodnotou približne 29 % nachádzajú **PpK s trpným prídastím**. Ide o najtypickejší a najfrekventovanejší prostriedok spomedzi neurčitých slovesných tvarov, ktorý sa formálne podieľa na realizácii jadrovej bázy PpK. V oboch jazykových štýloch konštrukcie s trpným prídastím vystupujú zo syntaktického hľadiska predovšetkým v pozícii zhodného postponovaného prívlastku, napr. *Prikývol som a podal som jej pero priviazané na šnúrke.* (Vilikovský) → *Prikývol som a podal som jej pero, ktoré bolo priviazané na šnúrke.* V odbornom štýle sa postponovaný prívlastok stvárnený trpným prídastím vyskytuje na rozdiel od umeleckého štýlu takmer trojnásobne častejšie. Naopak, doplnkovú PpK (konkrétne stavový, resp. vlastnostný doplnok), ktorej jadrový výraz je realizovaný trpným prídastím, sme vo väčšom počte našli v tituloch umeleckého štýlu.

PpK s činným prítomným prídastím (zámerne nespomíname činné minulé prídastie, keďže sa vo vybraných textoch vôbec nevyskytuje) majú sledovaný ukazovateľ s hodnotou 19,69 %. Preskúmané texty odborného štýlu disponujú 141 prípadmi, keď činné prítomné prídastie stvárňuje jadrový výraz prívlastkovej PpK, pričom vo vzťahu k nadradenému substantívu prevláda jeho tesná (reštriktívna) pozícia nad voľnou (nereštriktívnou). V umeleckom štýle bolo

činné prítomné prídavné taktiež v syntaktickej pozícii prívlastku zastúpené v 46 vyxcerpovaných dokladoch, napr. *V praxi to znamenalo, že podľa stránickej príslušnosti prezidenta USA sa uskutočňovali aj zmeny v obsadení úradov patriciach do jeho kompetencie.* (Kuril) → ... *sa uskutočňovali aj zmeny v obsadení úradov, ktoré patrili do jeho kompetencie.* Prípady s doplnkovou PpK sme v tejto súvislosti nezaznamenali.

Na štvrtom mieste v častosti používania sa vyskytovali **adjektívne PpK**, ktoré tvoria zaokrúhlene 7,7 % príkladov v preskúmaných umeleckých textoch. Prídavné mená, predstavujúce periférnu zložku prostriedkov na vyjadrovanie jadrového výrazu PpK, sa najčastejšie objavovali vo funkcii subjektového doplnku, napr. *Rozjarená odomkla byt.* (Blažková) → *Odomkla byt a bola (prítom) rozjarená.* Aj tu hovoríme o stave (vlastnosti) prisudzovanom subjektovému aktantu, keďže príznak vyslovený adjektívom je časovo zaradený prisudkovým slovesom. Texty náučného štýlu nedisponovali žiadnym príkladom na prídavné meno vyjadrujúce jadrový výraz PpK.

Za mimoriadne nízky môžeme považovať výskyt **prechodníkových PpK**², ktoré v skúmanej umeleckej vzorke predstavujú zastúpenie v hodnote 2,63 %. V tejto súvislosti pokladáme za dôležité pripomenúť, že slovesný vid je smerodajný pre vyjadrenie kategórie relatívneho času – súčasnosť alebo nesúčasnosť prechodníkového deja s infinitívnym dejom vety. Z danej skutočnosti prítom vyplýva, že na jednej strane **prechodníky z nedokonavých sloviac** zastávajú primárne funkciu subjektového doplnku, napr. *Zapálil som si bystricu, skrývajúc oheň v dlani.* (Mítana), a príslovkového určenia času s významom súčasnej časovej okolnosti, napr. *Na tvoju počesť, mysliac na teba, nocoval som v ňom /v dome/.* (Tatarka), ďalej funkciu príslovkového určenia spôsobu, napr. *Národ si vyberal svojich politikov, svojich vedúcich, kladúc im množstvo najrozličnejších otázok.* (Tatarka) → *Národ si vyberal svojich politikov, svojich vedúcich tak, že im kladol množstvo najrozličnejších otázok.*, ako aj funkciu príslovkového určenia príčiny, napr. *Žmurkli na seba, dúfajúc, že touto akciou sa farby do potoka prestanú vypúšťať.* (Jobus). Na strane druhej **prechodníky z dokonavých sloviac** slúžia predovšetkým na vyjadrenie príslovkového určenia času s významom predchodnej časovej okolnosti, napr. ... *sestra ju upokojovala a Jane, pozrúc na strýka, potichu povedala ...* (Sloboda) → ... *sestra ju upokojovala a Jane, (potom) ako pozrela na strýka, potichu povedala ...*, a následnej časovej okolnosti, napr. *Rýchlo som pribehol, pokľaknúc k nemu.* (Veigl) → *Rýchlo som pribehol a pokľakol som k nemu.*

Za nulový možno pokladať výskyt prechodníkových tvarov vo vybraných odborných textoch, kde sme síce našli zopár pôvodných prechodníkových tvarov, ale ani jeden z nich nespĺňal kritériá použitia v polopredikatívnej platnosti. V danom prípade ide o **nespojité prechodníky**, ktoré z hľadiska súčasného

² So zreteľom na veľmi nízke kvantitatívne zastúpenie prechodníkových tvarov môžeme jednoznačne konštatovať, že prechodník v rámci paradigmy slovesných tvarov v súčasnej spisovnej slovenčine (umeleckého aj odborného štýlu) nadobudol povahu knižného výrazu (k bližšiemu vysvetleniu tohto tvrdenia pozri Kačala, 2010, s. 6; 2017, s. 138).

postavenia prestali byť súčasťou slovesnej paradigmy a prešli k iným slovným druhom, najmä k predložkám (*vychádzajúc, začínajúc, končiac* atď.) alebo časticiam (*takpovediac/tak povediac, pravdupovediac/pravdu povediac*).

PpK so slovesným podstatným menom dosiahli sledovaný ukazovateľ so zaokrúhlenou hodnotou 1,2 %, čo tvorí spolu 11 prípadov v rámci skúmaných textov odborného štýlu spisovnej slovenčiny (v prebádaných textoch umeleckého štýlu niet takýchto konštrukcií). Z vetnočlenského hľadiska sme PpK so slovesným podstatným menom identifikovali ako prístavkové konštrukcie, napr. *Zvýšená kyslosť vody môže spôsobovať ekologické problémy, napr. odumieranie stromov a hynutie citlivých živočíchov vo vodách „kyslých jazier“*. (Kubík a kol.)

Okrem substantív a adjektív sú aj **zámená či číslovky** schopné stvárňovať jadrový výraz PpK. V analyzovanej vzorke literárnych diel patriacich do umeleckého štýlu súčasnej spisovnej slovenčiny boli prítomné iba 4 príklady na dané PpK, čo predstavuje približne 0,42 % zo všetkých analyzovaných príkladov. Tieto príklady sme identifikovali v pozícii zhodného subjektového doplnku. Pri zámenách išlo o vymedzovacie zámeno *sám*, ktoré svojím lexikálno-gramatickým charakterom priaznivo vyhovuje na fungovanie v neslovesnej časti prísudku, napr. *No ktovie, keď tu potichu sedela sama, ktovie, či si ti vedľa nedovolili smelší pohyb*. (Jarunková) Z repertoáru čísloviek sme zaznamenali príklad s radovou číslovkou *prvý* s kvantitatívnu sémantickou náplňou, ktorá bola uvedená spojkou *ako*, napr. *Už v škôlke sa do každej, čo i len trošku riskantnej akcie hrnul ako prvý*. (Jobus)

Neurčitkové konštrukcie s polopredikatívnu platnosťou objektového doplnku dosiahli index hlboko pod hodnotou 1,0 %, presnejšie 0,11 %, čo predstavuje len jeden jediný vyexcerpovaný príklad, napr. *... raz videl vtáka sedieť na vajciach...* (Johanides) → *... raz videl vtáka, akože sedí na vajciach...*

4 Záver

Fenomén polopredikatívnych konštrukcií v spisovnej slovenčine sme identifikovali ako stabilnú, svojím spôsobom špecifickú a dobre vyčleniteľnú súčasť systému syntaktických konštrukcií, ktoré predstavujú centrálné jednotky syntaktickej roviny jazyka. Osobitosť polopredikatívnych konštrukcií sa zreteľne odzrkadľuje v ich gramatickej (formálnej) a sémantickej (obsahovej) stránke, pričom sú obe tieto stránky v recipročnej súhre.

Ukázalo sa, že sémantickou stránkou polopredikatívnych konštrukcií je špecifický typ syntaktického vzťahu – polopredikácia –, ktorá predstavuje konštitučný pilier kľúčový pre jestvovanie polopredikatívnych konštrukcií. Polopredikáciu chápeme ako neplnohodnotnú predikáciu, pripomínajúcu istými svojimi črtami predikáciu, ale iné, zásadné znaky ju od predikácie priamo odlišujú. Rozdiel medzi nimi vnímame v súvislosti s predikačnými gramatickými kategóriami spôsobu a času, ktoré sú pri predikačnom vzťahu prítomné – ba dokonca rozhodujúce – a ktoré pri polopredikácii absentujú. Treba zvýrazniť, že polopredikatívne konštrukcie sú teda syntakticky nesamostatné útvary, lebo

fungujú iba na báze predikácie, opierajúc sa o spomínané predikačné kategórie spôsobu a času, realizované na určitom slovesnom tvare. Žiada sa ešte dodať, že v prípade doplnkovej polopredikatívnej konštrukcie sme okrem polopredikácie, realizujúcej sa medzi doplnkom a podmetom, resp. medzi doplnkom a predmetom, zaregistrovali aj vzťah nepravej koordinácie, realizujúci sa medzi doplnkom a prísudkom, resp. vetným základom. Tým sme manifestovali osobitosť doplnku, ktorý sa v rámci vetnej stavby viaže dvoma syntaktickými vzťahmi na dva vetné členy zároveň.

Dôkladnou analýzou PpK sme zistili a potvrdili, že na plnenie funkcie jadrového výrazu polopredikatívnych konštrukcií sú svojim intenzívnym potenciálom primárne predurčené neurčité slovesné tvary (prechodník, trpné i činné prídavné, neurčitok a slovesné podstatné meno). Okrem neurčitých slovesných tvarov sme ako sekundárne formálne realizátory jadrového výrazu polopredikatívnych konštrukcií identifikovali aj slovné druhy, ktoré môžu byť neslovesnou časťou slovesno-neslovesného prísudku, čiže substantíva, adjektíva, zámená a číslovky. Na základe uvedeného sme v našom príspevku potom polopredikatívne konštrukcie diferencovali na verbálne (slovesné) a nominálne (menné). Na druhej strane však platí skutočnosť, že polopredikatívne konštrukcie sú predovšetkým syntaktické útvary, a preto sme považovali za dôležité vymedziť ich jadrový výraz nielen z morfológického hľadiska, ale pozornosť v tejto súvislosti venovať aj vetnočlenskému hľadisku. Podľa tohto kritéria sa v pozícii jadrového výrazu polopredikatívnych konštrukcií uplatnili vetné členy, akými sú doplnok, prístavok, prívlastok a príslovkové určenie viacerých sémantických druhov.

Zosumarizovaním výsledkov nášho výskumu týkajúceho sa analýzy zastúpenia polopredikatívnych konštrukcií vo vybraných dielach umeleckého a odborného štýlu súčasnej spisovnej slovenčiny možno konštatovať, že skúmané tituly odborného štýlu v porovnaní s titulmi umeleckého štýlu disponujú celkovo vyšším počtom excerptov polopredikatívnych konštrukcií. Tento výsledok je predovšetkým ovplyvnený značnou frekvenciou substantívnych polopredikatívnych konštrukcií v odbornom vyjadrovaní, ktoré z vetnočlenského hľadiska zaujímajú vo vete funkciu prístavku. Autori nimi zväčša bližšie vymedzovali a vysvetľovali jednotlivé pojmy. V danej súvislosti treba ešte doplniť, že kým PpK sa v umeleckých textoch vyskytovali vo všetkých typoch viet podľa členitosti, zloženia a modálnosti, medzi ktorými sa objavili aj expresívne či defektné syntaktické konštrukcie, zastúpenie PpK v odbornom štýle sme identifikovali najmä v odborných textoch vyznačujúcich sa jednak jednoduchými dvojčlennými oznamovacími vetami a jednak rozličnými typmi zložených súvetí.

LITERATÚRA

- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. 2. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 284 s.
- KAČALA, Ján: Doplnok v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971. 280 s.
- KAČALA, Ján: Sémantická problematika slovnodruhových prechodov (Slovnodruhové prechody z neurčitých slovesných tvarov). In: Slovenská reč, 1987, roč. 52, č. 4, s. 198 – 207.
- KAČALA, Ján: Syntaktický systém jazyka. Pezinok: Formát 1998. 144 s.
- KAČALA, Ján: Spisovná slovenčina v 20. storočí. 3. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010. 112 s.
- KAČALA, Ján: Teória vetného člena. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2015. 172 s.
- KAČALA, Ján: Polopredikatívne konštrukcie v slovenčine (s osobitným zreteľom na prechodníkové konštrukcie). Martin: Matica slovenská 2017. 192 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 5. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2020. 960 s.
- MARKOVÁ, Milada: K problematice tzv. polopredikatívnych konštrukcií. In: Slovo a slovesnosť, 1967, roč. 28, č. 3, s. 245 – 255.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- MOŠKO, Gustáv: Klasifikácia polovetných konštrukcií. In: Slovenská reč, 1977, roč. 42, č. 2, s. 107 – 116.
- MOŠKO, Gustáv: Miesto polovetných konštrukcií v syntaxi. In: Jazykovedný časopis, 1978, roč. 29, č. 1, s. 48 – 58.
- MOŠKO, Gustáv: Výberová prednáška z jazyka. Polopredikatívne konštrukcie v spisovnej slovenčine. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1988. 158 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Praktická príručka slovenskej syntaxe. Prešov: Slovacontact 1994. 79 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Polopredikatívne konštrukcie a valencia slovesa. In: Aktuálne otázky súčasnej syntaxe. Red. M. Šimková. Bratislava: Veda 2005, s. 78 – 87.
- ORAVCOVÁ, Anna: Obsah a forma v polovetných konštrukciách. In: Jazykovedný časopis, 1980, roč. 31, č. 1, s. 35 – 39.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 261 s.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2013. 592 s.
- ULIČNÝ, Oldřich: O polopredikatívnych konštrukciách z hľadiska dvojzákladové transformácie a komplexnej kondenzácie. In: Slovo a slovesnosť, 1969, roč. 30, č. 2, s. 138 – 149.

EXCERPOVANÁ LITERATÚRA

- BLAŽKOVÁ, Jaroslava: Nylonový mesiac. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1965, s. 5 – 67.
- HORÁKOVÁ, Katarína: Ako mať zdravé srdce a cievy v každom veku. Bratislava: Plat4M Books 2015, s. 113 – 144.
- JARUNKOVÁ, Klára: Čierny slnovrat. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1979, s. 5 – 70.
- JOBUS, Branislav: Zázračné rozprávky. Trnava: Edition Ryba 2009, s. 5 – 55.

- JOHANIDES, Ján: Nepriznané vrany. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1978. 72 s. (celé dielo).
- KOVÁČIKOVÁ, Dagmar – SÁMELOVÁ, Simona: Filozofické, sociálne a pedagogické základy edukácie. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela 2016, s. 124 – 155.
- KUBÍK, Ľubomír a kol.: Inžinierska ekológia. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre 2016, s. 9 – 69.
- KURIL, Jozef: Verejná a štátna služba – vybrané otázky. Bratislava: Wolters Kluwer 2018, s. 73 – 131.
- LEŠO, Peter a kol.: Rybárstvo. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene 2018, s. 7 – 75.
- LUKAČKA, Ján: Matúš Čák Trenčiansky. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2016, s. 15 – 110.
- MITANA, Dušan: Krst ohňom. In: ZAJAC, Peter (Red.). Dušan Mitana. Prózy. Bratislava: Kalligram a Ústav slovenskej literatúry 2014, s. 163 – 202.
- Recepty zo života 17. Farby a chute štyroch ročných období. Red. L. Čileková. Bratislava: Ringier Axel Springer SK 2008, s. 9 – 100.
- SLOBODA, Rudolf: Krv. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1991, s. 3 – 65.
- ŠIMONOVÁ, Jana: Daňové úniky v Slovenskej republike – možnosti ich eliminácie vybranými opatreniami. Bratislava: Wolters Kluwer 2017, s. 15 – 69.
- TATARKA, Dominik: Sám proti noci. Bratislava: Artforum 2017, s. 9 – 58.
- TITTOVÁ, Marcela: Trestnoprávne sankcie ukladané fyzickým osobám. Bratislava: Wolters Kluwer 2018, s. 12 – 54.
- URBAN, Jozef: Malý zúrivý brat Robinson. 2. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ 2002. 94 s. (celé dielo).
- VEIGL, Svetoslav: Svetelný periskop. Martin: Matica slovenská 2004. 141 s. (celé dielo).
- VILIKOVSKÝ, Pavel: Letný sneh. Bratislava: Slovart 2014, s. 7 – 70.
- VOJTECH, Miloslav: Slovenská klasicistická a preromantická literatúra. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2017, s. 7 – 82.

Prefixy a prefixoidy z klasických jazyků jako předpoklad porozumění cizím slovům (nejen) v češtině

Eliška Králová

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha
eliska.kralova@lfmotel.cuni.cz

1 Úvod

Tento příspěvek zpracovává téma vlivu slovtvorných komponentů z klasických jazyků – latiny a řečtiny – na slovní zásobu českého jazyka s několika přesahy do jazyků světových, potažmo evropských. Jakou roli hrají tyto komponenty při obohacování slovní zásoby, jak jsou ukotvené v rámci systému jazyka a jakým způsobem se podílí na procesu derivace a kompozice při vzniku nových pojmenování. Vzhledem ke všeobecné tendenci k internacionalizaci slovní zásoby se uvedené téma odráží i v didaktice mateřského jazyka a při studiu L2. Různé didaktické přístupy v českém i anglofonním prostředí jsou zmíněny v druhé části příspěvku. Ten si klade za cíl znovu upozornit na výhody, které dobrá znalost latinských a řeckých slovtvorných komponentů uživatelům jazyka přináší, a na nutnost jejich implementace na všech úrovních vzdělávání.

2 Klasické jazyky jako nástroj obohacování slovní zásoby jazyků národních

Klasické jazyky, latina a řečtina, jsou nedílnou součástí jazykové kultury evropských národů, ty slovanské nevyjímaje. Zejména latina je „zprostředkovatelkou poznání moderních jazyků“ (Žaža, 2010, s. 7), její jasná struktura v morfologii i v syntaxi „napomáhá rychlejšímu dosažení myšlenkové obratnosti a pohotovosti, (...) tříbí vyjadřovací schopnosti a (...) odhaluje i výrazové možnosti mateřského jazyka“ (tamtéž). V latinském písemnictví jsou skryté základy evropských národních jazyků. Latina a řečtina měly vliv na utváření jejich slovní zásoby a provázely celý jejich historický vývoj. Byly to jazyky důležitých vědeckých pojednání z různých oblastí lidského bádání. Do latiny se překládala díla národních autorů, aby se mohla šířit do dalších zemí. Morfologický a syntaktický systém latiny ve své pravidelnosti a přesnosti ovlivnil způsob nahlížení na ostatní gramatické systémy evropských jazyků (tamtéž).

Ačkoliv touha po jazykové suverenitě vedla nejen v češtině ke snaze vytvářet originální pojmenování, pro potřeby zejména předávání vědeckých poznatků mezi národy ustoupila vědomému využití latiny a řečtiny v terminologiích jednotlivých oborů a při vytváření mezinárodního „vědeckého“ jazyka. Klasické jazyky splnily totiž všechny předpoklady k tomu, aby mohly být efektivním,

úsporným a všeobecně srozumitelným nástrojem globální komunikace. Mají totiž jedinečnou schopnost vytvářet kompozita a víceslovná pojmenování, která za dodržení jistých pravidel dovedou precizně vyjádřit složité myšlenkové pochody a pojmenovávat komplexní jevy. K tomu se v posledních desetiletích s rostoucí globalizací a otevíráním se světu přidává jejich nezanedbatelná role v internacionalizaci slovní zásoby národních jazyků.

3 Obohacování české slovní zásoby skrze přejímky z klasických jazyků

Současný český jazyk prochází v posledních desetiletích velmi rychlým a dynamickým vývojem, jehož charakteristickým rysem je obohacování slovní zásoby přejímkami z cizích jazyků a zároveň vytváření vlastních pojmenování pro nové skutečnosti – neologismů. Tento proces se díky vědeckému a technickému pokroku a globalizaci odehrává ve velmi rychlém tempu¹. Čeští lingvisté se zabývají tím, jak si nová slova nacházejí své místo v systému českého jazyka, jak se postupem času jejich pozice mění, případně některá z nich ustupují, či zcela mizí s tím, jak se mění skutečnost, kterou pojmenovávají (Martincová – Savický, 1987; Mitter, 2004). Obohacováním české slovní zásoby a konkrétními jevy s tím spojenými se zabývají například autoři jednotlivých studií ve sbornících ÚJČ AV².

Latina a řečtina hrají v tomto procesu důležitou roli. Slovo tvorné komponenty z klasických jazyků totiž vykazují vysokou jazykovou flexibilitu, jsou schopné se pojit s cizími i domácími komponenty a vytvářet přesná pojmenování. Zároveň mají jejich významy mezinárodní platnost, jsou srozumitelné napříč jednotlivými národními jazyky a fungují v jejich systému podobně (*superhrdina* – *superhero*).

V tomto příspěvku zaměříme pozornost na řecko-latinské morfémy, které se nacházejí na pozici prvního slovo tvorného komponentu. Můžeme o nich mluvit jako o prefixech, prefixoidech či radixoidech, které umožňují posun či změnu původního významu slova, změnu v kvalifikaci, či kvantifikaci. Slovo tvorné komponenty pocházející z latiny se vyčleňují z velké části z předložek, u těch řeckých jde převážně o původ substantivní, adjektivní, či adverbialní. Příklady jejich užití v češtině uvádí ve svém přehledu H. Karlíková (2017), viz obrázek 1 a 2.

V české slovní zásobě můžeme nová slova s takovým prvním komponentem rozdělit na dvě kategorie. V té první pocházejí z klasických jazyků všechny komponenty daného slova, jedná se tedy ve většině případů o derivát či složeninu, kterou přejala čeština jako celek přímo z latiny či řečtiny, případně prostřednictvím třetího jazyka, zachovala její původní význam a přizpůsobila ji svému morfologickému systému. Karlíková tato slova označuje jako internacionalismy (2017). S tímto termínem pracuje také J. Mravinacová (2005, s. 187)

¹ Nová slova v češtině 1 a 2.

² Internacionalismy v nové slovní zásobě. ÚJČ AV ČR, Praha 2003. Neologismy v dnešní češtině. ÚJČ AV ČR, Praha 2005.

a poukazuje na to, že se u řady řecko-latinských přejímek pod vlivem angličtiny posunul jejich původní význam (např. instantní, rehabilitace). A v této souvislosti také zmiňuje, že se některá slova na bázi latiny a řečtiny skrze angličtinu dostala paralelně i do slovní zásoby dalších jazyků na základě stejného pojmenovacího principu a za použití stejné formy, a proto je možné o nich jako o internacionalismech hovořit.

Další skupinu tvoří kompozita s prvním komponentem cizího původu a druhou složkou či složkami původu domácího. V takovém případě cizí prefix/prefixoid/radixoid modifikuje či mění původní význam českého slova. Nejvýraznější skupinu v souboru takto utvářených neologismů představují kompozita či deriváty s prvním komponentem kvalitativně-quantifikačním. Tento způsob neologie je velmi produktivní a také vysoce proměnlivý a citlivě reagující na změnu pojmenovávaných skutečností. Jde například o předpony super-, hyper-, mega-, ultra-, hypo- atd. Jejich rolí v aktuální slovní zásobě češtiny a vysokou flexibilitou jejich použití se zabývá např. Z. Opavská (2003).

4 Od derivace ke kompozici

Jedním z případů derivace je podle H. Karlíkové přidání latinského komponentu ke slovu na první pozici, pokud je tento komponent prefixem předložkového původu. Do procesu vytváření nových slov ale vstupují i latinské morfémy původu adjektivního, či adverbialního (kvazi-, maxi-). Původ substantivní, adjektivní, adverbialní či pronominální (mega-, homo-, bio-, auto- atd.) je však mnohem častější u komponentů pocházejících z řečtiny. Na vzniku nových pojmenování v českém jazyce se latinské a řecké slovtvorné prostředky vzniklé z plnovýznamových slov podílejí coby prefixoidy či radixoidy (neboli morfémy přechodného charakteru mezi afixem a kořenovým morfem), a proto v takovém případě mluvíme o kompozici. Jednotlivé teorie k vymezení prefixů, prefixoidů a radixoidů a tenkou hranici, která je od sebe odděluje, detailně analyzuje ve své práci P. Mitter (2003). Ten navazuje na kritéria pro zařazení slovtvorných komponentů k jednotlivým kategoriím, která pojmenovali O. Martinová a N. Savický (1987) – jde o slovnědruhovou příslušnost, koexistenci morfému se slovem existujícím ve slovní zásobě, existenci domácího ekvivalentu, slovtvornou funkcí a případně i kritérium funkčně stylové. Uvedená kritéria jsou velmi často upřednostněna bez ohledu na to, zda se v původním jazyce jedná o plnovýznamové slovo, či nikoli.

5 Didaktická východiska

5.1 Zahraniční zkušenosti

Z pohledu didaktiky je problematika prefixů/prefixoidů a radixoidů řecko-latinského původu velmi zajímavá a nabízí různé varianty jejich využití ve školské praxi. V souvislosti s výše zmíněnou jazykovou globalizací a internacionalizací je pozitivní přínos znalosti těchto komponentů neoddiskutovatelný. Metodika výuky je v tomto směru nejlépe zpracovaná v anglickém jazyce, jehož slovní zásoba je ze

60 % řecko-latinského původu³ (např. Green 2020). Autoři odborných statí i školních učebnic a manuálů pro učitele nejčastěji hovoří o přínosu pro nácvik a rozšiřování slovní zásoby, protože je možné díky znalosti významu konkrétního komponentu odvodit význam jiného slova, v němž je daný komponent rovněž obsažen.

V didaktice anglického jazyka je velmi často zmiňován význam výuky latinských a řeckých prefixů, sufixů a radixů a jejich významů při nácviku správného čtení a porozumění čtenému textu. Tuto metodiku autoři zpracovali již pro žáky na nižších stupních primárního školství s dovětkem, že je samozřejmě nutné pečlivě vyhodnocovat způsob podání a rozsah učiva s ohledem na věk žáků. Např. již L. C. Breen (1960) mluví o „transferech“ naučených slovtvorných komponentů při osvojování nových výrazů řecko-latinského původu a navrhuje začít seznamovat žáky s touto problematikou již velmi brzy s argumentem, že i elementární slovní zásoba je ze 30 % původem právě z těchto jazyků. Uvádí také statistický přehled nejčastějších komponentů.

K efektivnímu využívání opakujících se slovtvorných komponentů z klasických jazyků vybízejí ve svém článku i T. Rasinski, N. Padak a J. Newton (2017). Autoři mimo jiné vycházejí z komparativní studie amerického National Center for Education Statistics z roku 2015, která zjistila, že mezi žáky ve 4., 8. a 12. třídě (základní školy) nedošlo od roku 2009 k žádnému průkaznému zlepšení či rozšíření slovní zásoby a ve výuce obecně je slovní zásobě vymezeno jen velmi málo času. T. Rasinski, N. Padak aj. Newton upozorňují, že angličtina není jen směsicí náhodných znaků, ale obsahuje pevné a opakující se komponenty, z nichž velká část je původem z klasických jazyků (tamtéž). Úkolem učitele je tedy pomoci studentům si tyto slovtvorné prvky osvojit a naučit se jejich znalost využívat ve svůj prospěch. To vše s přesahem do terminologie mnoha dalších vyučovaných předmětů.

Tento způsob osvojování nových slov se více než nabízí i k zefektivnění výuky L2, zejména angličtiny se zvláštním důrazem na angličtinu odbornou či akademickou. Například M. Yurtbasi ve svém článku shrnuje závěry několika studií, které potvrzují, že dobrá slovní zásoba je jedním z předpokladů školního úspěchu na všech stupních škol a že metoda založená na výuce radixů a afixů a jejich významů je v angličtině velice efektivní⁴. Jeden takový slovní základ či afix může být v angličtině součástí velkého množství dalších derivátů a kompozit.

5.2 Didaktický přínos v českém prostředí

V českém prostředí základních a středních škol není téma řecko-latinských slovtvorných komponentů při výuce zvlášť zohledněno a latinské významy a slovtvorné souvislosti zůstávají žákům povětšinou skryty. Pokud čeština coby

³ Informaci o 60 % podílu slov řeckého nebo latinského původu v anglické slovní zásobě najdeme například i v online slovníku *dictionary.com*, dle jeho statistik stoupá tento podíl až na 90 % v případech odborné slovní zásoby.

⁴ Na L. – Nation I. S. P.: Factors Affecting Guessing Vocabulary in Context. In: RELC Journal, 1985, roč. 16, č. 1, s. 33 – 42; Turner, H. – Williams, R. L.: Vocabulary development and performance of multiple-choice exams in large entry-level courses. In: Journal of College Reading and Learning, 2007, roč. 37, č. 2, s. 64 – 81.

slovanský jazyk obohatí svou slovní zásobu přejímkou z některého z klasických jazyků (případně kombinací obou), je obvykle na první pohled zřejmé, že se jedná o cizí slovo, to je pak popsáno ve slovníku cizích slov a tam je také vysvětlen jeho význam. Nejčastěji se jedná o výraz z odborné terminologie některého z vědních oborů. Někdy ale hovoříme i o slovtvorných komponentech, které se mohou pojit s druhým komponentem českým a následně se stávají součástí běžné slovní zásoby. V ní se pak během používání mění či posouvá jejich význam a snižuje či zvyšuje se frekvence jejich výskytu v závislosti na změnách popisovaných skutečností, jak již bylo řečeno výše.

Změny v české slovní zásobě, které se v posledních desetiletích odehrávají a které souvisí s internacionalizací a globalizací, však nahrávají myšlence, zda by nově neměl být kladen na řecko-latinský aspekt v jejím repertoáru větší důraz. Zejména na gymnáziích se dá na základě předpokladu vyšší úrovně jazykové vybavenosti u žáků očekávat, že by jim významové propojení mezipředmětových terminologických vztahů a objasnění etymologického pozadí cizích slov mohlo být užitečné pro rychlejší orientaci v problematice předmětu, či v neposlední řadě, jak již bylo zmíněno výše, při osvojování L2.

Z pohledu autorky tohoto článku se tím otevírá velmi aktuální otázka, zda opět nepovýšit výuku základů latinského (a v rámci toho i řeckého) jazyka z jeho obvyklého postavení zájmového kroužku, které na některých gymnáziích zaujímá, na úroveň povinné volitelného předmětu, a to zvláště na těch středních školách, kde je kladen důraz na výuku jazyků, matematiky či přírodních věd. To by mělo jít pak ruku v ruce s otázkou, v jakém rozsahu a jakým způsobem latinu vyučovat a zda vedle klasické gramatiky a čtení latinských textů nezohlednit také etymologické a slovtvorné hledisko s mezipředmětovým přesahem do moderních jazyků.

„V **internacionalismech** tvořených na bázi latiny vykazují nezanedbatelnou frekvenci výskytu některé lat. prefixy:

ab (= od): absolutní, ablativ, absolvovat, absorbovat, absurdní;
a(d) (= k, při): adaptovat, adheze, adoptovat, asimilovat, aparát;
de (= od, z, často význam opaku): degenerace, deminutivum, decentralizace, demobilizace;
e(x) (= vy-, z, ve vztahu k osobám ‘bývalý’): expedice, experiment, explikace, exministr;
in (= záporka ne): incest, incident, ilegální, imbecil, iracionální;
pre (= před, pro): preambule, precedens, prenatalní, preferovat, preparát;
pro (= pro, za): prokurátor, prokonsul, prorektor, proděkan;
re (= opět, znovu; zpět): reprodukce, renovace, reduplikace, regrese, restaurace, revokace;
sub (= pod): substance, subjekt, subvence, submisivní, substitute;
super (= nahoře, nad, přes): superlativ, superkritický, superstát, supernova, supervizor;
ultra (= nad, přes, dále než): ultramarín, ultramikroskop, ultramontanismus;

Některé z těchto prefixů se uplatňují nověji i při tvorbě derivátů od slov **domácího**, resp. **nelatinského** původu:

Obrázek 1. Příklady některých latinských prefixů a prefixoidů (Karlíková: *Latinismy v českém lexiku in CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017, <https://www.czechency.org/>)

„Značnou frekvenci vykazují v nově utvářených termínech následující složky **řeckého** původu, a to:

auto- (ř. αὐτός ‘sám’); např.: autobiografie, autogram, autogen, autoportrét, automobil, automasáž aj.;

bio- (ř. βίος ‘život’): biologie, biograf, biofyzika, biopotravina, biobavlna, biofarma aj.;

dys- (ř. δυσ- označující něco negativního, špatného): dyslexie, dysgrafie, dysharmonie, dysfunkce aj.;

fon- (ř. φωνή ‘zvuk, tón; hlas’): fonendoskop, foniatrie, fonetika, fonologie, fonometr aj.;

hetero- (ř. ἕτερος ‘jiný’): heterogenní, heteroklize, heterosexuál aj.;

homo- (ř. ὁμός ‘stejný’): homonymum, homosexuál, homogenní, homofonie aj.;

hydro- (ř. ὕδρα ‘voda’): hydroxid, hydrolyza, hydroplán, hydroelektrárna aj.;

mega- (ř. μέγας ‘velký’): megafon, megalomanie, megakniha, megataška aj.;

mono- (ř. μόνος ‘jediný, sám’): monogram, monogamie, mononukleóza, monopol, monokultura, monočlánek aj.;

mikro- (ř. μικρός ‘malý, nepatrný’): mikroskop, mikrofon, mikroorganismus, mikroprocesor, mikrobús, mikrosvět aj.;

nano- (ř. νᾶνος ‘trpaslík’): nanometr, nanosekunda, nanotechnologie, nanosyntax, nanovláknó, nanočlánek aj.;

poly- (ř. πολύς ‘mnohý, četný’): polyglot, polygamie, polyfonie, polyhistor, polymer, polysémie aj.;

pseudo- (ř. ψεῦδος ‘lež’): pseudonym, pseudoprobém, pseudokrise, pseudogotika aj.;

tele- (ř. τέλος ‘konec, cíl’): telefon, telepatie, teleskop, teletext, telegraf, telegram, televize a mnoho dalších“

Obrazek 2. Příklady některých řeckých prefixů, prefixoidů a radixoidů (Karlíková: Grécismy v českém lexiku in *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017, <https://www.czechency.org/>)

LITERATURA

- BREEN, L. C.: Vocabulary development by teaching prefixes, suffixes and root derivatives. In: *The Reading Teacher* 1960, roč. 14, č. 2, s. 93 – 97.
- BOOIJ, Geert Evert: Compounding and derivation: Evidence for construction morphology. In: *Morphology and its demarcations*. Eds. W. U. Dressler – P. Kastowsky – F. Rainer. Amsterdam: J. Benjamins 2005, s. 109 – 132.
- GREEN, Tamara M.: *The Greek and Latin roots of English*. London: Rowman and Littlefield 2020. 303 s.
- KENESEI, Istvan: Semiwords and affixoids: The territory between words and affixoids. In: *Acta Linguistica Hungarica*, 2007, roč. 54, č. 3, s. 263 – 293.
- MARTINCOVÁ, Olga et al.: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: ÚJČ AV ČR 2005. 248 s.
- MARTINCOVÁ, Olga et al.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*. Praha: Academia 1998. 356 s.
- MARTINCOVÁ, Olga et al.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha: Academia 1998. 568 s.
- MARTINCOVÁ, Olga – SAVICKÝ, Nikolaj: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. In: *Slovo a slovesnost*, 1987, roč. 48, č. 2, s. 124 – 139.

- MITTER, Patrik: Kompozita jako prostředek internacionalizace české slovní zásoby. In: *Varia*. XXII. Zborník plných príspevkov z XXII. kolokvia mladých jazykovedcov. (Nitra 5. – 7. december 2012). Ed. K. Dudová. Nitra: Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UKF v Nitre – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLEŠ SAV 2014, s. 56–59.
- MITTER, Patrik: Obecné a špecifické aspekty kompozice v súčasnej češtině. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně 2016. 138 s.
- MITTER, Patrik: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. In: *Acta Universitatis Purkynianae. Studia linguistica*, č. 95. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně 2003. 190 s.
- MITTER, Patrik: Vymezení některých prefixoidů a radixoidů v české lingvistické literatuře. In: *Jazykovedné aktuality*, 2004, roč. 41, č. 3 a 4, s. 31 – 36.
- MRAVINACOVÁ, Jitka: Neosémantismy vzniklé pod vlivem cizího jazyka. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Martincová, O. et al. Praha: ÚJČ AV ČR 2005, s. 180 – 186.
- NA Liu – NATION Ian S. P.: Factors affecting guessing vocabulary in context. In: *RELC Journal*, 1985, roč. 16, č. 1, s. 33 – 42.
- OPAVSKÁ, Zdeňka: Krajní póly fungování kvantifikačně – intenzifikačních prefixoidů? In: *Internacionalismy v nové slovní zásobě*. Sborník příspěvků z konference Praha, 16. – 18. června 2003. Red. A. Rangelova – Z. Tichá. Praha: ÚJČ AV ČR 2003, s. 35 – 41.
- OPAVSKÁ, Zdeňka: Kumulace morfémů pro vyjádření velmi velké/malé kvantity nebo intenzifikace. In: *Varia*. XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3. – 5. 12. 2003). Zost. M. Šimková – K. Gajdošová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006, s. 7 – 14.
- RASINSKI, Timothy – PADAK, Nancy – NEWTON, Joanna – NEWTON, Evangeline: The Latin–Greek connection. *The Reading teacher*, 2011, roč. 65, s. 133 – 141.
- SHORT, Deborah J. – ECHEVARRIA, Jana: Teacher skills to support English language learners. In: *Educational leadership*, 2004, roč. 62, č. 4, s. 8 – 13.
- SVOBODOVÁ, Diana: Internacionalizace současné české slovní zásoby. In: *Spisy Ostravské univerzity* 2007. 142 s.
- TURNER, Haley – WILLIAMS, Robert. L.: Vocabulary development and performance of multiple-choice exams in large entry-level courses. In: *Journal of college reading and learning*, 2007, roč. 37, č. 2, s. 64 – 81.
- YURTBAŞI, Metin: Building English vocabulary through roots, prefixes and suffixes. In: *Global journal of foreign language teaching*, 2015, roč. 5, č. 1, s. 44 – 51.
- ŽAŽA, Stanislav: Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků. Brno: Masarykova univerzita 2010. 83 s.

ZDROJE

- KARLÍKOVÁ, Helena: Latinismy v českém lexiku. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/LATINISMY%20V%20ČESKÉM%20LEXIKU>. [cit. 2021-11-02].
- MARTINCOVÁ, Olga: Afixoid. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/AFIXOID>. [cit. 2021-11-02].
- KARLÍKOVÁ, Helena: Grécismy v českém lexiku. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/GRÉCISMY%20V%20ČESKÉM%20LEXIKU>. [cit. 2021-11-02].

Fungovanie anglických výrazových prostriedkov v kontexte funkčno-štylistickej diferencovanosti vlogov

Romana Krolčíková

Slovenský národný korpus, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra,
Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
romana.krolcikova@juls.savba.sk

1 Úvod

V príspevku sa zameriame na analýzu anglických lexikálnych prostriedkov v súčasnej slovenčine so zreteľom na ich funkčno-štylistickú diferenciaciu. Na vlog nazeráme ako na nový žáner digitálnej éry, v ktorom sa odzrkadľujú aktuálne tendencie a komunikačné potreby používateľov. Vlogy sa pod vplyvom pragmalingvistických a interlingválnych faktorov diverzifikujú a „možno predpokladať, že sa budú postupne invariantne (modelovo) vyhraňovať a stabilizovať“ (Findra, 2009, s. 16) rovnako ako iné internetové žánre, napríklad blog.

Príspevok stručne otvára problematiku diverzity žánru vlogu a v súvislosti s ním načrtáva jeden z možných prístupov k uchopeniu problematiky používania anglických výrazových prostriedkov v súčasnej slovenčine. Vychádzajúc z tézy, že jazyk je sociálny jav, ktorý sa vytvára, existuje, reprodukuje a mení v jazykovej praxi, sledujeme, ako sa používanie anglicizmov mení so zreteľom na klasifikáciu vlogov z hľadiska ich tematicky-obsahového a funkčno-štylového zamerania. Ide nám o zistenie komunikačného významu výpovede, čiže čo má hovoriaci v úmysle dosiahnuť tým, že činí konkrétnu výpoveď v konkrétnej komunikačnej situácii. Cieľom je interpretovať vzťah medzi fungovaním anglicizmov, štylistickými a komunikačnými aspektmi jednotlivých konceptov vlogu.

Materiál sme získali excerpovaním vlogov z online videovej databázy YouTube, ktorá predstavuje najširšiu videovú platformu a ktorá je hlavnou základňou na uverejňovanie vlogov na Slovensku aj vo svete. Do výskumu sme zahrnuli 14 vlogerov, ktorí uverejňujú videá na portáli YouTube od roku 2010. Analyzované koncepty vlogov sú vybrané s cieľom demonštrovať širokú škálu komunikačných funkcií skúmaných jazykových prostriedkov.

2 Teoretické východiská

Vlog vymedzujeme ako internetový žáner vo forme audiovizuálneho záznamu, uverejňovaného prostredníctvom online videoportálu, ktorého cieľom je sebaaprezentácia protagonistu a prezentácia jeho vlastných myšlienok, názorov, záujmov a činností, resp. zručností.

Obsah a tematiku videa spravidla určuje vloger, pričom v niektorých prípadoch je jeho výber ovplyvnený spoluprácami so sponzorskými firmami. Tak ako

pre súčasné žánre digitálnej éry, aj pre vlog je „príznačné zcela samozřejmé řetezení nesourodých obsahů, zcela samozřejmé míšení veřejného a neveřejného a informativního a zábavního“ (Jiráček, 2006, s. 18).

Obsah videí je tvorený tak, aby bol zdrojom rozptýlenia a pôsobil ako podnet na vyvolanie emócie (väčšinou ide o vyvolanie pozitívnej reakcie).

Štýl vlogov chápeme ako samostatný jazykový štýl, ktorý predstavuje funkčne komplexnú kategóriu a v ktorej spoluúčinkuje viacero parciálnych aspektov (porov. Bohunická, 2020, s. 42). A. Bohunická za základné aspekty funkčného jazykového štýlu prejavu v súlade s teóriou J. Dolníka vyčleňuje: sebaaprezentáciu (súvisiacu s identifikačnou funkciou), vecný obsah (súvisiaci so pomenovacou funkciou), apelový aspekt (súvisiaci s konatívnou, apelovou funkciou) a vzťahový aspekt (vyjadrujúci kvalitu vzťahu medzi odosielateľom a prijímateľom) (tamže, s. 44). Tieto aspekty sú charakteristické pre všetky jazykové štýly, pričom jednotlivé funkčné štýly sa líšia v ich distribúcii a spôsobe realizácie.

V jazykovom štýle vlogov sa najvýraznejšie prejavuje sebaaprezentačný aspekt, ktorý pramení z potreby protagonistu dokumentovať život okolo seba a vyjadrovať osobné postoje. Prostredníctvom videí sa prenášajú zážitky jednotlivcov do verejného priestoru. Dôležitou vlastnosťou vlogu v tomto kontexte je subjektívnosť, ktorá sa v praxi realizuje ako autentické a presvedčivé spracovanie obsahu videa.

Vecný aspekt pramení z fundamentálnej vlastnosti vlogu, ktorou je aktuálnosť. Autori vo videách reagujú na súčasnú mimojazykovú realitu, ktorá je spojená s potrebou pomenovávať nové javy vznikajúce v mimojazykovej realite. Vlogeri často ako prví disponujú novými produktmi (napríklad najnovšími technickými výtvarnými, novými kozmetickými výrobkami a inými produktmi alebo službami v závislosti od toho, na akú sféru sa daný vlogger zameriava). Vlogosféra sa tak stáva priestorom, v ktorom sa udomáčuujú lexikálne výrazy, prechádzajúce do jazykovej praxe mladej generácie (aj keď len na obmedzený čas v podobe módných slov). Na vecný aspekt nadväzuje edukačný aspekt vlogu, pretože vo videách sa prezentujú nové informácie z rôznych sfér života, súvisiace so spoločenským a technickým pokrokom, ktoré rozširujú vedomosti aj zručnosti publika.

Vo sfére vlogov prebieha počítačovo sprostredkovaná komunikácia. Pre väčšinu vlogerov je príznačná intenzívna komunikácia s divákmi (interakcie cez komentáre, lajkovanie, odkazovanie, označovanie sa v komentároch alebo priamo vo videách), čím sa manifestuje vzťahový aspekt. Vlogger s publikom udržiava špecifický typ vzťahu, a to nielen prostredníctvom spätných reakcií vo forme komentárov, ale aj prostredníctvom oslovení cielených na divákov, keď familiárnymi výrazmi naznačuje symetrický vzťah medzi svojou osobou a svojimi divákmi.

Napriek expanzii vlogov do rôznych sfér života, a tak nadobúdania rôznych komunikačných funkcií, všeobecná podstata youtubových videí je nemenná. Je

ňou snaha získať čo najviac pozretí a v ideálnom prípade čo najviac stabilných divákov – sledovateľov¹, preto neopomenuteľným aspektom je apel zameraný na diváka. Dôvodom intenzívneho apelu je, že na základe rozšírenosti videa je spojené jednak finančné ohodnotenie autora zo strany portálu, a jednak uznanie prestížnosti vlogera v rámci vlogerskej komunity, preto sa autori snažia upútať pozornosť, na čo využívajú nielen mimojazykové, ale aj jazykové prostriedky, medzi ktoré patria vo významnej miere anglické výrazové prvky.

V kontexte fungovania anglických výrazových prostriedkov vo vlogoch vychádzame z metodologického uchopenia funkcií angličtiny podľa M. Ferenčíka (2012), ktorý chápe používanie anglických jazykových prostriedkov v ich symbolickej funkcii a indexikálnej funkcii. Symbolická funkcia vystupuje do popredia v spätosti s potrebou prestíže. Podľa autora angličtina používateľom „konotuje hodnoty anglofónnych lingvokultúr, resp. hodnoty asociované so západnou civilizáciou všeobecne, modernosťou, trendovosťou a svetovosťou“ (Ferenčík, 2012, s. 101), čo sa premieta aj do ich jazykového prejavu. Táto pridaná hodnota angličtiny je príčinou jej frekventovaného používania aj v sfére marketingu a reklamy. Ako protikladný pól k symbolickej funkcii angličtiny v slovenských komunikátoch autor vymedzuje indexikálnu funkciu, ktorá „primárne vyčleňuje komunitu používateľov angličtiny ako dorozumievacieho kódu, ktorí ju používajú ako komunikačný prostriedok na adekvátnej úrovni zvládnutia“ (Ferenčík, 2012, s. 101) a v našom príspevku je synonymná s dorozumievacou funkciou.

Pri skúmaní používania anglických výrazových prostriedkov kladieme dôraz aj na sociolingvistický a kulturologický aspekt komunikácie. Východiskom je, že vlogeri sa v praxi „vzájomne prispôbujú a prejavujú spolupatričnosť tým, že v sociálnom správaní sa riadia spoločnými znakmi a spôsobmi ich používania s dominanciou jazykových znakov“ (Dolník, 2017, s. 151). Z hľadiska vývinových tendencií na konštituovanie vlogu má najvýznamnejší vplyv globalizácia, ktorá sa premieta nielen do komunikačno-jazykovej roviny vlogu, ale jej vplyv je výrazný aj v kultúrnej, sociálnej a ekonomickej rovine. Vlogy sú uverejňované prostredníctvom masových technicko-komunikačných prostriedkov a v súčasnej dobe existujú v každej krajine civilizovaného sveta. V praxi to

¹ V kontexte vlogosféry sa na označenie fanúšika, ktorý pravidelne sleduje tvorbu niektorého vlogera, používa anglický výraz *follower*, odvodený z anglického verba *to follow* (nasledovať). Do slovenčiny je možné substantívum *follower* preložiť ako *nasledovateľ*, označujú osobu, ktorá „nasleduje niekoho (ako vzor) v jeho myslení, konaní“ (SSSJ, 2011, s. 661). V slovenskom kontexte sa ale ako domáci ekvivalent slova *follower* udomácnil výraz *sledovateľ*, v slovenčine zriedkavo označujúci niekoho, „kto niečo al. niekoho sleduje, pozoruje“ (SSJ. IV. zv., 1964). I keď slovenský výraz *nasledovateľ* je sémanticky výstižnejší, v kontexte domácej vlogosféry sa preferuje výraz *sledovateľ* ako označenie prívrženca vlogera, ktorý ho podporuje formou sledovania jeho videí a ktorý reaguje naň prostredníctvom virtuálnych reakcií, akými sú napríklad lajkovanie a komentovanie.

znamená, že autori môžu sledovať tvorbu iných youtuberov, môžu ich sprostredkovane osloviť, dokonca v prípade záujmu sa môžu dohodnúť na spoločnej spolupráci, čím vytvorili (možno nevedomene) jedno spoločenstvo, ktoré sa navzájom ovplyvňuje. Komunitu vlogerov v tomto kontexte vnímame ako spoločenstvo, ktorého jednotlivci konštituuju a prežívajú jazykové štandardizácie. Z tohto hľadiska používanie anglických prostriedkov v reči vlogerov predstavuje identifikačnú alebo sebaidentifikačnú črtu, príznačnú pre ich kultúrno-jazykové spoločenstvo a pre ich vlastnú jazykovú situáciu.

3 Daily vlog (internetový denník)

Daily vlog predstavuje vlog v pravom zmysle slova. Je to internetový videodenník protagonistu, ktorého cieľom je informovať publikum o udalostiach a aktivitách z vlastného života. Obsah je zameraný na prezentáciu názorov, presvedčení a životného štýlu protagonistu, ktoré tvoria jeho individuálnu i sociálnu identitu.

Videá sa vyznačujú vysokým stupňom autenticity a obsah je tematicky aj štruktúrne najmenej ovplyvnený samotným tvorcom, pretože jeho obsah nie je vopred premyslený a výsledok je v konečnej fáze iba zostrihávaný do kratšieho formátu z nazbieraného materiálu, ktorý zachytáva zážitky a skúsenosti vlogera.

Komunikanti majú sklon využívať anglickú slovnú zásobu, resp. anglické syntaktické konštrukcie vo väčšej miere v spontánnom, najmenej štruktúrovanom prúde reči, čím sa vysvetľuje vysoká miera výskytu anglických výrazových prostriedkov práve v tomto type vlogu. Z hľadiska adaptácie prevládajú neadaptované, citátové formy a prejavy protagonistov sú popretkávané anglickými frázami, ktoré sa úzko viažu na kontext komunikačnej situácie.

Pre daily vlog je charakteristické používanie familiárnych anglických oslovení a pozdravov s **fatickou funkciou**:

1. *Názov vlogu je 8000 + Fellaz².*
2. *Hi boys³.*
3. *To je proste, guys⁴ to je rok 2015.*
4. *Guys, my si ideme hľadať meno Klarisa.*

Tieto výrazy slúžia na priame oslovenie potenciálnych adresátov. Prostredníctvom nich sa navodzuje interakcia vlogera a publika a naznačujú sa nimi sociálne roly diváka a vlogera, ktoré sú sémanticky prítomné v spomínaných familiárnych výrazoch. Výrazy naznačujú aj symetrickosť sociálneho vzťahu medzi vlogerom a jeho sledovateľmi.

Anglické výrazové prostriedky sa často vyskytujú vo **funkcii premostenia** medzi obsahovými celkami alebo vyjadrujú snahu udržať kontinuálnosť prejavu:

² [felas] kamaráti, kamoši

³ [haj bojz] ahojte, chalani

⁴ [gajs] kamoši

5. *OK, do kufru sa mi to úplne nezmestilo, ale poradila som si, so⁵ ideme do ateliéru.*

6. *By the way⁶, toto je prvýkrát, čo hráme UFC 4 len tak.*

7. *Let's do this⁷.*

Z hľadiska vecného aspektu sa v tomto type vlogu často vyskytujú fixné frázy, napríklad vyzývanie na hodnotenie (lajkovanie), odoberanie, zdieľanie, komentovanie, čiže výrazy týkajúce sa youtubovej sféry. Takéto výrazy majú v komunikácii **pomenovaciú funkciu**:

8. *Daj like⁸, daj subscribe⁹.*

9. *Ak sa vám video páčilo, dajte comment¹⁰ a subscribe hneď.*

10. *Dneska to nebude hashtag¹¹.*

11. *Som rád, že začali konečne točiť content¹², ktorý má views¹³.*

Tieto anglické jazykové prostriedky predstavujú jazykové štandardizácie, ktoré sú špecifické najmä pre vlogosféru alebo celú sféru digitálnej komunikácie.

Na základe takmer neobmedzeného prepojenia prostredníctvom technických možností internetu, spoločenstvo vlogerov nie je izolované a obmedzené iba na lokálnu úroveň, ale má translokálny¹⁴ charakter. Vlogeri používajú tieto výrazy na základe empirickej analógie v tom duchu, v tom istom význame (bližšie Dolník, 2019, 2021), ako ich používajú aj iní vlogeri, či už slovenskí (na lokálnej úrovni), ale aj zahraniční. Takýmto spôsobom sa manifestuje súdržnosť vlogerov ako sociálneho aj kultúrneho kolektívu.

Translokálny charakter komunity vlogerov sa manifestuje prostredníctvom **identifikačnej** alebo **symbolickej** funkcie anglicizmov:

⁵ [sou] takže

⁶ [baj đə vej] mimochodom

⁷ [ledz dú dis] Poďme to urobiť! Poďme do toho!

⁸ [lajk] spôsob virtuálnej reakcie diváka, ktorý prostredníctvom kliknutia na značku, znázorňujúcu palec zdvihnutý dohora, prejavuje pozitívne hodnotenie videa v zmysle „páči sa mi to“

⁹ [supskrajb] odber youtubového kanála

¹⁰ [koment] komentár

¹¹ [hešteg] symbolom mriežky označený výraz, ktorý na sociálnych sieťach predstavuje kľúčové slovo

¹² [kontent] obsah youtubového videa

¹³ [vjús] pozretia (videa)

¹⁴ Pojem „translocal style community“ použil H. Samy Alim (2009), ktorý sa zamerával na globálny a translokálny charakter hiphopovej kultúry. Dôkazom translokálneho charakteru sú napríklad česko-slovenské spolupráce medzi vlogermi, ako séria vlogov Goga a českého youtubera Smusu, alebo vlogy Klarisy, ktoré vznikli v spolupráci s českými vlogermi Dejzerom a Vitom. Dôležité je spomenúť aj globalizačnú tendenciu, ktorá sa prejavila pri vzniku slovenskej youtubovej scény, keď na začiatku kariéry viacerých vlogerov stál zahraničný vzor. Tento globálny alebo translokálny charakter sa doteraz prejavuje v podobe zahraničných inšpirácií v rámci diverzity vlogerských konceptov.

12. *Ten kto vyhrá, tak si môže prehrať, tomu, čo má najmenej bodov nahrať random¹⁵ storku, akú chce na jeho Instagram.*

13. *Toto je waste of fucking money¹⁶, neverím, že to niekto pije.*

14. *Aaaa, very nice¹⁷.*

So symbolickou funkciou sa prelína **expresívna funkcia** jazyka. Realizuje sa okrem iného aj pomocou expresívnych lexikálnych jednotiek. Pre vlogy je charakteristické používanie citových a hodnotiacich adjektív a prísloviak v angličtine. Zvyčajne ide o spontánne reakcie na nepredvídateľné situácie:

15. *Druhý pokus nám vyšiel, čo je úplne úžasné, to je úplne magic¹⁸.*

16. *Inak je to naozaj stressful¹⁹ a nechcete to rozbiť na prvom lete.*

17. *Oh my god²⁰, toto je epic²¹.*

V skúmaných komunikátoch sa vyskytlo aj expresívne využitie anglického výrazu v ironickom kontexte:

18. *Keď dáš teraz toto do názvu, tak v momente demonetized²², strike²³ na channel²⁴, čav Asimister, maj sa²⁵.*

So symbolickou a expresívnou funkciou je úzko spojená **atraktivizačná funkcia**. Vlogeri so zámerom ozvláštniť svoj prejav a zaujať diváka používajú najmä slangové anglické výrazy charakteristické pre mladú generáciu alebo okazionalizmy:

19. *Predstavíme vám ju a spravíme s tou vecou aj nejaké zaujímavé čelendžiky²⁶.*

20. A: *To si fakt povedal čauky mňauky v dvadsiatom prvom roku?*

a. *back to the roots²⁷, kámo.*

21. *googlujem sa²⁸.*

4 Vlog o kráse (beauty vlog)

Vlogy o kráse zahŕňajú návody na líčenie a úpravu vlasov, recenzie kozmetických produktov, tipy a triky pre správnu vizáž a všetky témy zo sveta krásy.

¹⁵ [random] nejaký, akýkoľvek

¹⁶ [waste of fuckin many] mrhanie skurvenými peniazmi

¹⁷ [veri najs] veľmi pekne

¹⁸ [medžik] magický

¹⁹ [stressful] stresujúci

²⁰ [och maj god] och môj bože

²¹ [epik] epický

²² [demonetized, príznaková výslovnosť] zablokovanie finančného ohodnotenia z reklamných blokov, ktoré sú umiestnené vo videu

²³ [strajk] zablokovanie videa na youtubovom kanáli

²⁴ [čenal] (youtubový) kanál

²⁵ Ide o reakciu na názov vlogu *Sexy erotický unboxing*. Výraz je použitý na silnú expresivizáciu prejavu s ironickým podtónom.

²⁶ výzvičky (odvodené od challenge [čelindž] výzva)

²⁷ [bek tu ðə rúts] návrat k rodným koreňom, návrat ku koreňom

²⁸ [gúglujem sa] vyhľadať svoje meno prostredníctvom webového vyhľadávača Google

Často ide o sponzorované videá, v ktorých sa propagujú produkty rôznych značiek. Z toho vychádzajú aj komunikačné ciele, medzi ktoré patrí najmä apel na sledovateľa a jeho informovanie.

Vlogy o kráse sa vyznačujú vyšším stupňom pripravenosti než predchádzajúci typ. Video v porovnaní s daily vlogom nevzniká spontánne, ale má pripravenú pevnú obsahovú štruktúru a niektoré sponzorské inštitúcie môžu tvorcovi určiť zoznam slov, ktoré nesmie alebo musí použiť vo videu.

Pre tieto videá je charakteristické používanie anglických pomenovaní technik líčenia alebo pomenovania kozmetických produktov. Takéto výrazy s **pomenovacou funkciou** vytvárajú určitú internú terminológiu:

22. *Vtedy je veľmi fajn robiť si takzvaný baking²⁹, predpokladám, že viaceré viete, o čo ide, je to proste fixovanie púdru hubkou, nebudem tu teraz zachádzať do tejto témy.*

23. *U mňa nikdy nevidíte cut crease³⁰, pretože sa mi to nepáči.*

Ďalej sa často spomínajú pomenovania produktov:

24. *Jedine, keď by som dala primer³¹, keď máte veľmi mastnú pleť.*

25. *Keďže tu nie je žiaden nový bronzer³² ani highlighter³³ v tomto balíčku, tak som použila také, čo už mám.*

Časté sú neologizmy, pre ktoré je príznačná variantnosť anglického a slovenského výrazu:

26. *Ale, čo tu mám a čo tu je, je tento blush³⁴. Táto líčenka od Catrice, blush box, ktorá teda by mala byť glowing, čiže rozjasňujúca a multicolor; čiže obsahuje viac farieb, je jeden z mojich obľúbených blushov.*

27. *Prišla mi tu aj lip pencil v mojom odtieni. Je to ceruzka na pery od Essence.*

Možno predpokladať, že v budúcnosti sa v oblasti vlogov o kráse bude preferovať pôvodný názov vzhľadom na to, že ide o internacionalizmy. Dôkazom je ich výslovnosť, morfológická aj slovotvorná adaptácia (tvorba slovotvorných hniezd), čo môžeme demonštrovať na výraze blender³⁵:

28. *Ja pred každou aplikáciou si zoberiem tieto dva blendre.*

29. *Rozblendúva sa v pohode, na moje prekvapenie, lebo tieto zmatňujúce tuším mejkapy sú niekedy problém rozblendovať.*

30. *Táto hubka je aj pre tie z vás, ktoré nemáte radi dlhé blendovanie či highlightovanie.*

31. *Ako prvý najprv používam tento najväčší blendovací štetec.*

²⁹ [bejking] slovenský ekvivalent zapekanie púdru, technika nanášania púdru

³⁰ [kat kris] technika líčenia, technika nanášania očných tieňov

³¹ [prajmer] podkladová báza (pod mejkap)

³² [bronzer] kontúrovač

³³ [hajlajter] zvýrazňovač

³⁴ [blaš] líčenka

³⁵ [blender] hubka na nanášanie mejkapu alebo púdru

Anglické výrazové prostriedky, ktoré bývajú súčasťou marketingovo príťažlivých názvov kozmetických výrobkov, plnia v komunikácii **atraktivizačnú funkciu** a v reči vlogeriek sa s nimi stretne pravidelne:

32. *Pery sú jednoznačne viac juicy³⁶, ten lesk som si dala dole, ešte stále trochu, ale sú také vyštípané, sú také nafufnatejšie, prepáčte za moju odbornú terminológiu, ale fakt sú také, jak keď jete niečo pikantné a trochu vám napuchnú...*

33. *Je úplne fantasticky hydratačný, naozaj, keď som si ho naniesla na pleť, tak tú pleť úplne až tak prejasnil, dodal jej taký glow³⁷ normálne.*

34. *Lebo naozaj tá pleť ostáva taká suchá, proste nemám tam taký ten smooth³⁸ pocit podkladovky.*

35. *Trošku u mňa problém opäť to, že je matifying³⁹, a teda zmatňujúci mejkap nie je úplne nič na moju suchú pleť, čiže skôr na tú zmiešanú až masťnú, ale vyskúšam ho.*

Takéto anglické výrazy aktivizujú apelovú funkciu výpovedí, v ktorých boli použité, pretože svojou módnosťou alebo prestížnosťou nielen priťahujú pozornosť publika, ale aj podnecujú používateľský záujem o produkt. Ich používanie je zvyčajne časovo obmedzené, pretože z veľkej časti ide o módné slová, ktoré neskôr nahradia iné atraktívne lexikálne prostriedky.

5 Otázky a odpovede (QnA)

Vlogy otázky a odpovede patria medzi typ videí, v ktorých sa do popredia dostáva interakcia tvorca videa a jeho publika. Štruktúru a obsah určujú do istej miery sledovatelia. Otázky vlogerom kladú ich sledovatelia prostredníctvom sociálnych sietí. Komunikačným cieľom vlogera je informovať o sebe, o svojom súkromí a šíriť vlastné názory osobného charakteru. Vlogeri sa chcú priblížiť fanúšikom zodpovedaním otázok, ktoré sa týkajú spravidla súkromia. Táto interakcia prebieha zvyčajne jednostranne⁴⁰ v tom zmysle, že otázky kladú sledovatelia a odpovedá vloger.

Pri tomto type konceptu možno uvažovať o čiastočnom posilnení vzťahového aspektu oproti iným typom vlogov, pretože prostredníctvom nich dochádza akoby k pestovaniu a posilňovaniu vzťahov medzi vlogerom a jeho publikom, ktoré je síce realizované neštandardnou formou, ale čiastočne sa ním skvalitňuje vzťah medzi komunikantmi.

Koncept otázky a odpovede nie je typom videa, ktorý slúži výrazne na zápravu v porovnaní s inými vlogmi, čo si uvedomujú aj samotní tvorcovia:

³⁶ Slovo *juicy* primárne znamená šťavnatý, v neformálnej angličtine sa môže preložiť ako zaujímavý (zaujímavá klebeta). Beauty vlogerky slovo *juicy* spájajú s perami vo význame „hydratovaný“.

³⁷ [glou] žiarivosť, jas

³⁸ [smút] hebký

³⁹ [matifain] zmatňujúci

⁴⁰ Na sociálnej sieti Instagram už vlogeri začali využívať koncept otázky a odpovede aj reverzne, čiže oni sa pýtajú fanúšikov a tí im odpovedajú na osobné otázky.

36. *Komunikácia je dôležitá a preto si myslím, že je najvyšší čas na QnA⁴¹! Na Facebooku som vás vyzval, aby ste do komentárov napísali akúkoľvek otázku, z ktorých vo videu pár vyberiem a zodpoviem.*

Vlogeri vnímajú tematicko-obsahové rozdiely jednotlivých typov vlogov a intuitívne týmto štylistickým diferenciami prispôsobujú svoju komunikačnú aktivitu. Vzt'ahovému aspektu je podriadený sebareprezentačný aspekt a anglické výrazy sú používané najmä v **pomenovacej funkcii**:

37. *Ak sa vám viac páčia takéto videá, kde netreba silou cpať nejaký humor srandu na každú chvíľu a dá sa rozumne nejakú tému prebrať, hod'te like⁴².*

38. *Bohužiaľ, dosť často počívam od svojho okolia, že dôležitejšie sú pozretia ako počet subscriberov⁴³, pretože je to úplne blbé video alebo je to strašný clickbait⁴⁴.*

Menej často oproti vyššie analyzovaným komunikátom sa vyskytujú v **atraktivizačnej** alebo v **symbolickej funkcii**:

39. *Mal som aj takú fázu v živote, keď som bol so sebou úplne najviac spokojný, chcel som sa vychiliť⁴⁵.*

40. *Máme tu páteček, dúfam, že všetci chilujete⁴⁶ doma a nerobíte žiadne zbytočné hlúposti.*

41. *Mama's jokes⁴⁷ na tomto kanáli nebudú, ja som si to slúbil.*

42. *Je to funny⁴⁸.*

43. *YouTube pre mňa bol prvé štyri roky for fun⁴⁹.*

Výrazy s expresívnou funkciou sa v tomto type vlogov vyskytujú minimálne a väčšinou ide o anglické vulgárne výrazy.

6 Záver

Analýzou vybraných komunikátov sa potvrdilo, že používanie anglických výrazových prostriedkov je organickou súčasťou vlogosféry. Zistili sme, že miera aj funkčné použitie anglických výrazových prostriedkov vo vlogoch závisí od faktorov, ako sú komunikačný zámer autora, tematicko-obsahové zameranie videa aj štýlové špecifiká konkrétnych typov videí. Ukazuje sa, že anglické výrazové prostriedky vlogeri vnímajú ako štylistické prvky, ktoré v danom kontexte a za istých komunikačných okolností môžu slúžiť ako najlepší možný výrazový prostriedok z ponuky všetkých možných jazykových prostriedkov na

⁴¹ [kjúenej] otázky a odpovede

⁴² pozri poznámku pod čiarkou č. 8

⁴³ [subsrajber] odoberateľ youtubového kanálu

⁴⁴ [klikbajt] lákavý, zavádzajúci názov, ktorý je vytvorený tak, aby prilákal pozornosť diváka

⁴⁵ [vyčiliť] oddýchnuť si

⁴⁶ [čilujete] oddychujete

⁴⁷ vtipy o matkách

⁴⁸ [fani] zábavný

⁴⁹ [for fan] pre zábavu

dosiahnutie komunikačného cieľa. Medzi časté komunikačné ciele patrí snaha získať pozornosť a pôsobiť aktuálne. Skúmané výrazové prostriedky vo videách sú spravidla určené špecifickým štýlovým príznakom, ktorý ich predurčuje v praxi k obmedzenému používaniu. V našom prípade také komunikačné situácie, v ktorých sa používajú anglicizmy s vysokou frekvenciou, nastávajú v daily vlogoch alebo vlogoch o kráse, kde skúmané jazykové prostriedky majú príznak módnosti alebo novosti, a ich cieľom je pôsobiť prestížne.

Ďalej sme zistili, že v skúmaných komunikátoch anglické výrazové prvky plnili okrem pomenovacej funkcie aj fatickú (výrazy so statusom výpovedí a komunikačnou funkciou pozdravu), expresívnu, atraktivizačnú (prítomnosť výrazov s touto funkciou vo výpovediach aktivizovala aj apelovú/výzovovú funkciu týchto syntaktických celkov).

Ďalej sme poukázali na anglické prostriedky ako jazykové štandardizácie, ktoré konštituujú a charakterizujú identitu vlogerov ako kultúrny a sociálny kolektív, čo sa v praxi manifestuje ich identifikačnou funkciou. Táto funkcia, spätá s potrebou človeka ako sociálnej a kultúrnej bytosti identifikovať sa ako súčasť väčšieho sociálneho celku, sa prejavovala výrazne vo všetkých skúmaných vlogoch bez ohľadu na tematicko-obsahový rámec. S identifikačnou funkciou sa spája symbolická funkcia, ktorá pramení z potreby prestíže. Jednotlivé funkcie nie sú od seba izolované, ale sú bodmi na škále kontinua, na ktorej sa pohybuje použitie anglických výrazových prostriedkov vo sfére vlogov.

Používanie anglických výrazových prostriedkov so symbolickou alebo identifikačnou funkciou je výrazným prejavom generácie mileniálov, medzi ktorých patrí väčšina vlogerov. Ich tvorba je motivovaná budovaním individuálnej aj kolektívnej vlogerskej identity so snahou zaujať svetovosťou a pokračovať rámec lokálneho. Kladný jazykový postoj vlogerov k angličtine pramení jednak zo skutočnosti, že vlogerská komunita vznikla a naďalej sa vyvíja najmä v anglicky hovoriacom prostredí, a jednak z toho, že výraznou globalizačnou tendenciou je zblížovanie jazykových kontaktov prostredníctvom internetového spojenia naprieč celým svetom, čo ovplyvňuje preberanie a používanie výrazových prostriedkov, ktoré prebieha na základe empirickej analógie v kontexte translokálneho charakteru vlogosféry.

LITERATÚRA

- ALIM, H. Samy: Translocal Style Communities: Hip Hop Youth as Cultural Theorists of Style, Language and Globalization. In: *Pragmatics*, 2009, roč. 19, č. 1, s. 103 – 127.
- BOHUNICKÁ, Alena: Funkčné jazykové štýly a ich klasifikácia. In: *Jak je dôležité mať štýl*. Pocta Janě Hoffmannové. Eds. L. Jílková – K. Mrázková – H. Ōzöreencik. Praha: Lidové noviny 2021, s. 38 – 51.
- DOLNÍK, Juraj: *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda 2017. 246 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda 2021. 222 s.

- DOLNÍK, Juraj: Základy lingvistiky. Bratislava: Stimul 1999. 228 s.
- FERENČÍK, Milan: Angličtina v miestnej jazykovej krajine, Prešov 2012, s. 100 – 112.
Dostupné z WWW: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bocak4/subor/Ferencik.pdf>. [cit. 2022-01-15].
- FINDRA, Ján: Jazyk v kontextoch a v textoch. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2009. 316 s.
- JIRÁK, Jan: Diskuse o užívání spisovné češtiny z hlediska medializace veřejné a soukromé komunikace. In: Naše řeč, 2006, roč. 89, č. 1, s. 15 – 20.
- Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s. Dostupné z WWW: <https://slovníky.juls.savba.sk/?d=peciar>. [cit. 2022-01-27].
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 1100 s.

Online formatívne testovanie a hodnotenie žiakov pre lepšie výsledky na hodine cudzieho jazyka, dotazníkové hodnotenie

Natália Kubašová

Katedra romanistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra
natalia.kubasova@ukf.sk

1 Úvod

Predpokladáme, že obdobie ‚online roka‘ zintenzívnilo prienik online prvkov do vzdelávania. Obzvlášť online testovanie a hodnotenie žiakov/študentov usku-točňované v rámci opatrení Ústredného krízového štábu SR a vlády SR v snahe zabrániť šíreniu koronavírusu odkrylo problémy nedostatočnej pripravenosti vzdelávacích inštitúcií, pedagógov, žiakov/študentov. Táto nepripravenosť zasiah-la proces kvalitného testovania získaných vedomostí u žiaka/študenta a následne validitu testovania a hodnotenia zvládnutia učiva alebo tematického celku. Rola elektronických nástrojov a spôsob komunikácie pedagóg – učivo – žiak; žiak – učivo – pedagóg sa stali dôležitým aspektom lingvodidaktickej komunikácie. Často predstavujú jediné spojenie medzi týmito troma pólmi vzdelávacieho procesu.

Cieľom nášho výskumu, ktorého hlavné východiská a kontúry predstavujeme v tomto príspevku, je zistenie priebehu online vyučovania počas doby dištančného vzdelávania, s osobitným dôrazom na časť online testovania a online hodnotenia žiakov základných a stredných škôl. Celkovým výskumným zámerom je navrhnuť a overiť, implementovať v praxi princípy a kritériá online testovania a hodnotenia zameriavajúce sa na lingvistické predmety. Zároveň je predmetom našej pozornosti testovanie a overenie testovacích a hodnotiacich edukačných a needukačných platforiem objavujúcich sa v online vzdelávaní s prihliadnutím na relevantné fenomény objavujúce sa počas online testovania a hodnotenia.

Pri realizácii výskumného zámeru sa opierame o uskutočnený dotazníkový prieskum, primárne cieleňý na zber faktov, vyjadrenie názorov, postojov, pocitov a postrehov získaných a vnímaných počas online vyučovacieho procesu. Dotazník bol anonymný a obsahoval 3 časti: dotazník pre pedagóga; dotazník pre riaditeľa školy; dotazník pre žiaka druhého stupňa ZŠ alebo SŠ. Z obsahového hľadiska sa dotazníky členili na 5 rôznych sekcií: všeobecné informácie, obdobie pred dištančným vzdelávaním, obdobie dištančného vzdelávania (charakteristické intenzívnym využívaním online prostriedkov), obdobie online testovania a hodnotenia a obdobie po dištančnom vzdelávaní. Dotazníka sa zúčastnilo 100 subjektov (školy, učitelia a žiaci spolu).

Teória, na základe ktorej dotazník vznikol, nám hovorí, že testovanie a hodnotenie cez elektronické systémy a obrazovku má svoje špecifiká. Je pri ňom

nevyhnutná dobrá komunikácia a využitie prepracovaných princípov, kritérií a inštrukcií (Kolečáni Lenčová – Kováčová – Tomášková – Molnárová, 2021, s. 238). Tieto princípy a kritériá je potrebné od začiatku zaradiť do odbornej prípravy pedagógov, obzvlášť budúcich pedagógov. Podmienky online vzdelávania a následného testovania a hodnotenia sú odlišné ako pri prezenčnej forme vzdelávania, testovania a hodnotenia. V prezenčnej forme výučby učiteľ dokáže efektívne a pravdivo overiť vedomosti a zručnosti žiaka rôznou formou (písomný test, ústne skúšanie, esej) a následne mu poskytnúť efektívnu spätnú väzbu vo forme slovného aj klasifikačného hodnotenia. V poslednej dobe sa do popredia kladie hodnota princípov formatívneho hodnotenia a kvalitnej spätnej väzby (Nicol – MacFarlane – Dick, 2006). Tieto princípy môžeme transformovať a uplatniť v kvalitných a dobre premyslených kritériách hodnotenia a sebahodnotenia žiaka v online prostredí (Walker, 2007).

2 Online dotazník

Administrácia online dotazníka slúžila na získanie informácií a postojov vedenia školy, pedagógov a žiakov, ktorí sa zapojili/nezapojili do online testovania a online hodnotenia, zistenie ich predstáv, skúseností a poznatkov. V prieskume sme sa zamerali najprv na aspekty súvisiace so zavedením a dostupnosťou metodických pokynov, inštrukcií a postupov upravujúcich organizáciu online testovania a hodnotenia. Ďalej sme sa zamerali na preskúmanie online testovacích a hodnotiacich nástrojov a platforiem, úroveň ich dostupnosti, užívateľskú náročnosť a ich zapojenie do výučbového procesu pred obdobím intenzívnej online výučby, počas obdobia online výučby a po období intenzívnej online výučby.

Dotazník bol rozposlaný do 170 škôl pre riaditeľov, učiteľov a žiakov. Vrátilo sa nám 99 vyplnených dotazníkov, návratnosť bola 58 %. Online dotazníkové formuláre boli nastavené tak, že pri nekompletnom vyplnení sa nedali odoslať. Tento dotazník nám umožnil získať základnú predstavu o probléme e-testovania a e-hodnotenia. Našu pozornosť upriamil na fenomény objavujúce sa počas e-testovania a e-hodnotenia: technické podmienky pedagóga v porovnaní so žiakom (početnejšia rodina verzus určitá hodina online testovania, prístupnosť hodnotenia na online hodnotiacich platformách); dostupnosť testovacích materiálov a programov vytvárajúcich e-testy a e-materiály podporované edukačnými inštitúciami; validita online testovania; dostupnosť edukačných online hodnotiacich platforiem; spôsob online hodnotenia a potreba a dôležitosť spätnej väzby pre žiaka počas virtuálnej výučby, dôležitosť vstupných informácií/poznatkov (input) a výstupných informácií/poznatkov (output) žiaka, efektívnosť metód hodnotenia online výstupov žiakov, tak aby sa zistilo plnenie kvalifikačných štandardov a skutočné vedomosti žiakov.

2.1 Administrácia online dotazníkov

Výsledky získané v dotazníkovom prieskume vyhodnocujeme kvantitatívne a kvalitatívne. Na kvantitatívne spracovanie získaných dát použijeme deskrip-

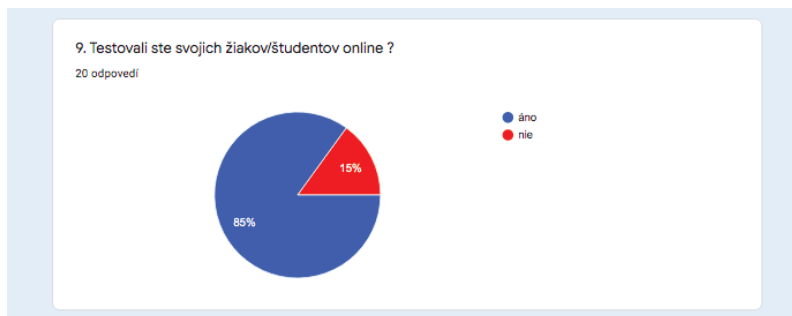
tívny štatistický postup výpočtu relatívnej a celkovej početnosti odpovedí na otázku dotazníka. Na základe získaných odpovedí, najmä pri otvorených otázkach, sa ďalej sústreďíme na kvalitatívne zhodnotenie objavujúcich sa fenoménov e-testovania a e-hodnotenia. Z údajov získaných vo fáze dotazníkového prieskumu zostavujeme otázky pre druhú fázu výskumu, interview, počas ktorého budeme viesť štruktúrovaný rozhovor s vybranou vzorkou desiatich učiteľov. Budeme pozorovať ich prácu s online testovacími nástrojmi a následne hodnotenie žiakov, ale aj ich subjektívne postoje. Na základe týchto častí výskumu navrhne princípy a kritériá online testovania a online hodnotenia lingvistických predmetov, metodológiu ich aplikovania vo výučbovom procese na základe pozorovania a rozhovoru s pedagógom z praxe.

Získané výsledky prieskumu sú logicky usporiadané vo forme tabuliek a grafov. Najpodstatnejšie výsledky budú prezentované slovné alebo číselným znázornením v tabuľkách. Tieto tabuľky a grafy zreteľnejšie poukážu na vyskytujúce sa fenomény. Výsledkami prieskumu si pripravíme pôdu na druhú časť výskumu, kde sa sústreďíme na najpodstatnejšie časti a otázky týkajúce sa fenoménov online testovania a online hodnotenia. Získame prehľad o ich výskyte a pripravíme si riadený rozhovor s konkrétnymi otázkami pre vybraných pedagógov cudzieho jazyka.

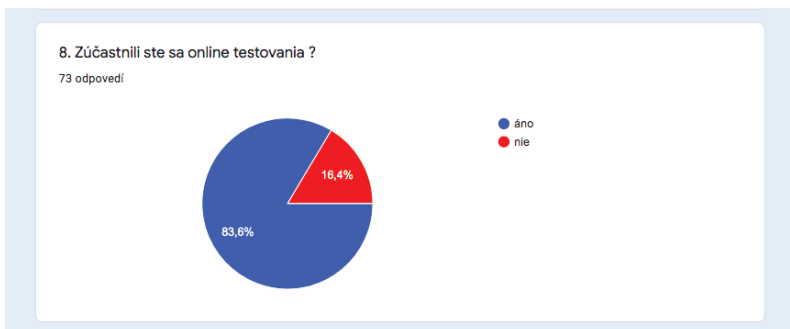
2.3 Online testovanie

Otázky zameriavajúce sa na fenomény online testovania a online hodnotenia sústreďujúce sa na kvantitatívne hodnoty, priemerné namerané hodnoty (frekvencia využitia online hodnotiaceho nástroja) v jednotlivých sledovaných premenných (online nástroje na online hodnotenie) v rôznych skupinách (pedagógovia, žiaci) v rámci výskumného súboru ZŠ a SŠ budú hodnotené cez priemernú hodnotu.

Ako príklad si zoberieme jeden fenomén vyskytujúci sa vo všetkých troch dotazníkoch (napríklad otázka „Testovali ste svojich žiakov online/zúčastnili ste sa online testovania?“) a porovnáme ho v percentách výskytu kladných a záporných odpovedí na otázky dotazníka. Porovnali sme tiež odpovede z dotazníka pre učiteľov a žiakov. Získali sme tieto údaje znázornené graficky:

Graf 1. Vyhodnotenie otázky č. 9 *Testovali ste svojich žiakov/štvudentov online?*

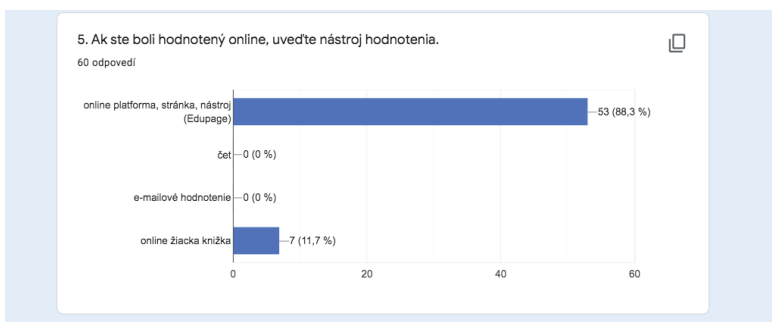
Graf 2. Vyhodnotenie otázky č. 8 *Zúčastnili ste sa online hodnotenia?*

Online testovanie bolo intenzívne na základných a stredných školách, pričom 83,6 % žiakov uviedlo, že boli testovaní online. Približuje sa to k názoru vyjadreného pedagógmi, kde 85 % pedagógov uvádza, že testovali online. Za pozitívne zistenie považujeme, že učitelia aj žiaci sa zúčastnili a zúčastňujú na online testovaní, aj keď si môžeme všimnúť, že účasť nebola 100 %, a tak sa nám vytvára priestor na otázku v rozhovore s vybranou vzorkou účastníkov: *Aký bol Váš dôvod neúčasti na online testovaní?*

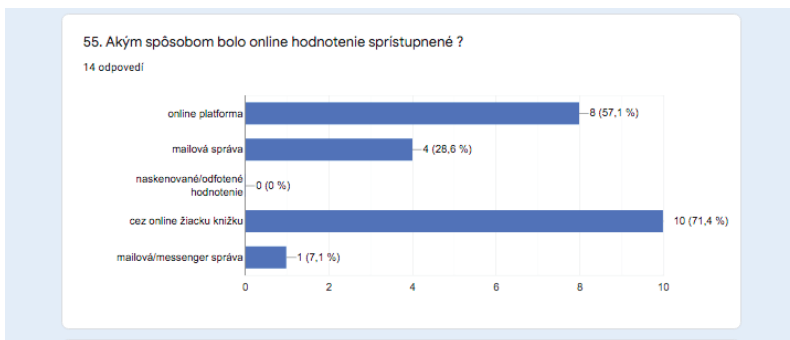
Keďže dotazník je anonymný, pred rozhovorom by sme radi požiadali vybranú výskumnú vzorku o reflexiu a vyplnenie neanonymného dotazníka. Práve týmto spôsobom by sme chceli zistiť dôvody neúčasti na online testovaní.

2.4 Online hodnotenie

Otázky zameriavajúce sa na fenomény online testovania a online hodnotenia sústreďujúce sa na kvantitatívne hodnoty, ako napríklad priemerné namerané hodnoty (frekvencia využitia online hodnotiaceho nástroja) v jednotlivých sledovaných premenných (online nástroje na online hodnotenie) v rôznych skupinách (pedagógovia, žiaci) v rámci výskumného súboru ZŠ a SŠ, budú hodnotené cez priemernú hodnotu.

Graf 3. Vyhodnotenie otázky č. 5 *Ak ste boli hodnotený online, uveďte nástroj hodnotenia*

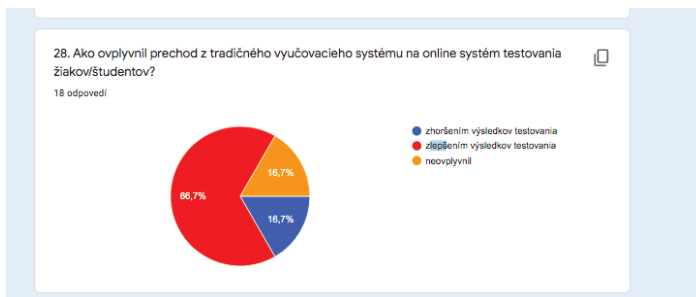

Graf 4. Vyhodnotenie otázky č. 55 *Akým spôsobom bolo online hodnotenie sprístupnené?*

Najviac sa využíva online platforma Edupage a online žiacka knižka, pričom žiaci uviedli, že vôbec nedostávajú hodnotenie e-mailom alebo cez čat. Pedagógovia využívajú online žiacku knižku alebo online platformu, pričom sprístupňujú hodnotenie aj cez e-mail alebo Messenger. V rozhovorovej časti sa sústreďíme na výhody a nevýhody jednotlivých foriem online hodnotenia a frekvenciu ich využívania aj mimo dištančného vzdelávania, pričom sa pozrieme na to, či vnímanie pozitív a negatív hodnotenia súviselo so spôsobom distribúcie online zadania alebo testu.

V ďalšej časti „Po online výučbovom období“ sme sa zamerali na názory a odporúčania. Zaujala nás odpoveď na otázku č. 49 *Akým spôsobom by ste daný online prvok vylepšili?* Odpoveď na danú otázku zo strany pedagógov aj riaditeľov inštitúcií bola nasledujúca: až 57,1 % pedagógov a 66,7 % riaditeľov by vylepšilo online prvok metodicky. Metodológia je dôležitá, pretože výber a spôsob využitia metód vzbudzuje záujem žiaka o učenie sa, získavanie vedomostí, zručností a správnych návykov, uľahčuje učiteľom a žiakom vyučovací proces a robí ho efektívnejším a zaujímavejším. V rozhovorovej časti s vybraným výskumným súborom učiteľov ZŠ a SŠ sa sústreďíme na technické a metodické nedostatky online testovania a online hodnotenia, ktoré si všimli v rámci svojej praxe. Naším zámerom je tiež vytvoriť manuál na zavedenie a používanie online prvku testovania a hodnotenia na hodinách cudzieho jazyka.

Ďalší fenomén, ktorý sa objavil v dotazníku, je tendencia k zhoršeniu alebo k zlepšeniu vedomostí a zručností žiakov pri prechode od tradičného skúšania na online skúšanie. Otázka č. 28 poukázala na tendenciu zlepšenia výsledkov u žiakov, ktorí absolvovali online testovanie v domácom prostredí. Tomuto fenoménu sa budeme venovať v rozhovorovej časti, kde budeme skúmať pohľad učiteľa na zlepšenie vedomostí a zručností žiakov pri absolvovaní online skúšania/testovania a skutočne uplatniteľné vedomosti a komunikačné schopnosti žiaka.

Graf 5. Vyhodnotenie otázky č. 28 *Ako ovplyvnil prechod z tradičného vyučovacieho systému na online systém testovania žiakov?*

Tejto otázke sa v dotazníku venovali iba učitelia, pričom mali zhodnotiť pozorované zlepšenia/zhoršenia výsledkov z testov, ktoré prebiehali online. Pri ďalšej otázke validity online testovania sa však objavil problém s podvádzaním alebo skupinovú prácou na odlišnej platforme žiakov počas testovania. V nižšie uvedených odpovediach z dotazníka môžeme vidieť, ako respondenti evokovali tieto problémy.

34. Aké boli najvýraznejšie problémy validity online testovania?

Otázka bola ponechaná prázdnou

2 odpovede

Spolupráca skupiny - je ťažké žiak odobrať online test ak s ním spolupracuje skupina - ak majú zdieľané úložisko odpovedí, ak si iba niečo zo skupiny meli viac typov prídavkov a zdieľať ich + print screen

1 odpoveď

náročnosť prípravy v online forme, nechoča som ten naskenovať test žiakom, poslať ho v pdf, chcela som vytvoriť online interaktívny test pre nich

1 odpoveď

Pri online testoch sa dá ľahko podvádzať, žiak môže využívať zošit/ učebnicu, môže využiť pomoc členov domácnosti.

1 odpoveď

nePOCHopenie zadania a tým pádom nesprávne vyplnené cvičenie - presne preto počas testu, nerobím komunikujem

1 odpoveď

Cez tento spôsob pedagog nedokáže ustretnúť žiakov, aby nepodvúdžali ako je to počas klasického vyučovania.

1 odpoveď

Ak žiak dosahuje v škole 4, napísal písomku na 100% (aj keď v ňom boli otvorené otázky).

1 odpoveď

Možnosť využívať aplikácie nepovolené pomôcky - on line nekontrolovateľne

Obrazok 1. Vyhodnotenie otázky č. 34 *Aké boli najvýraznejšie problémy validity online testovania?*

2.5 Druhá časť výskumu: rozhovor

V druhej časti výskumu, pri individuálnych rozhovoroch s učiteľmi, sa budeme venovať dotazníkom preukázanej tendencii k zlepšeniu vedomostí a zručností žiakov a skúsenostiam učiteľov s podvádzaním zo strany žiakov počas online testov. Sústreďíme sa na najfrekvencovanejší vyučovaný cudzí jazyk angličtinu, keďže 66,7 % učiteľov angličtiny spozorovalo zlepšenie výsledkov žiakov pri online testoch. Črtá sa otázka, či skutočne nastalo zlepšenie počas online vyučovania vo vedomostiach a zručnostiach žiakov v angličtine. Do akej miery k tomu pomohli využívané online nástroje WocaBee, Kahoot alebo odlišné online nástroje na testovanie? Je tento fenomén spojený s otvorenou možnosťou podvádzania a s problémom ustriechnuť žiakov a dohliadnuť na nich počas online testovania? Na možnosti zachovania spoľahlivosti výsledku z e-testu sme sa pýtali v dotazníkovej otázke č. 3.

37. Ktoré z nasledujúcich technických prostriedkov ste využili na zachovanie spoľahlivosti písomného overovania vedomostí žiaka/ študenta?

[Skrýť možnosti](#) ▲

- zapnutie kamery na strane žiaka počas celej odpovede
- zapnutie mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
- zapnutie kamery a mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
- žiadosť o ukázanie miestnosti žiaka, aby sa overila samostatnosť pri online testovaní
- zdieľanie obrazovky na strane žiaka

- zapnutie kamery na strane žiaka počas celej odpovede
- zapnutie mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
- zapnutie kamery a mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede

1 odpoveď

- zapnutie mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
- zdieľanie obrazovky na strane žiaka
- Žiaci pracovali realizovali rozpočty v programe Cenkos, ktorý si museli stiahnuť do PC

1 odpoveď

- zapnutie kamery a mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
- žiadosť o ukázanie miestnosti žiaka, aby sa overila samostatnosť pri online testovaní
- zdieľanie obrazovky na strane žiaka

1 odpoveď

zapnutie kamery a mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
 žiadost o ukázanie miestnosti žiaka, aby sa overila samostatnosť pri online testovaní
 zdieľanie obrazovky na strane žiaka

1 odpoveď

zapnutie kamery a mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
 žiadost o ukázanie miestnosti žiaka, aby sa overila samostatnosť pri online testovaní

1 odpoveď

zapnutie kamery a mikrofónu na strane žiaka počas celej odpovede
 zdieľanie obrazovky na strane žiaka

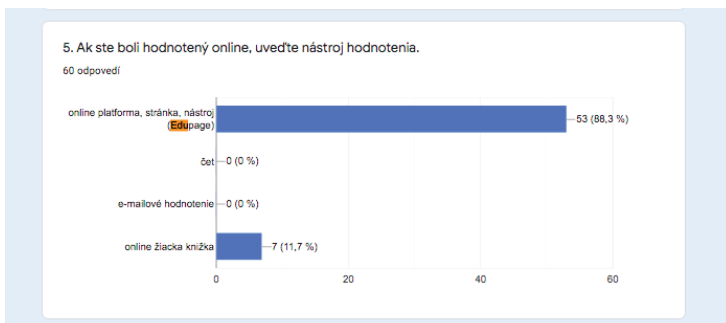
2 odpovede

Obrázok 2. Vyhodnotenie otázky č. 37 *Ktoré z nasledujúcich technických prostriedkov ste využili na zachovanie spoľahlivosti písomného overovania vedomostí žiaka/študenta?*

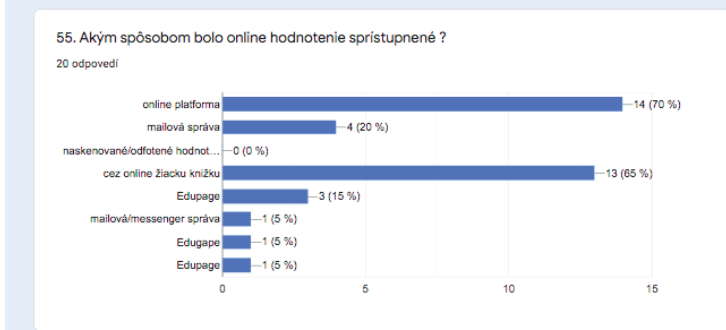
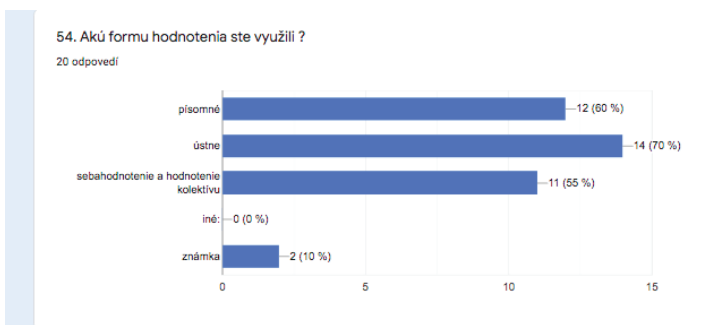
V rozhovorovej časti s vybraným výskumným súborom učiteľov ZŠ a SŠ sa sústreďme na technické a metodické nedostatky online testovania a online hodnotenia, ktoré si všimli v rámci svojej praxe a vytvoríme manuál na zavedenie a používanie online prvku testovania a hodnotenia na hodinách cudzieho jazyka.

O otázke validity online testovania a problému s neférovým správaním pri vypracovávaní testu žiakmi budeme uvažovať v kontexte interpretácií fenoménov online testovania a hodnotenia respondentmi a zameriame sa na prevenciu týchto problémov. V rozhovore s vybranou vzorkou učiteľov, ktorý je naplánovaný na rok 2022, sa budeme venovať záležitostiam, ako sú výhody a nevýhody jednotlivých foriem online hodnotenia, individuálne preferencie, frekvencia využívania jednotlivých foriem aj mimo dištančného vzdelávania a postoj učiteľov k jednotlivým platformám hodnotenia.

V nasledujúcom grafickom spracovaní uvádzame prehľad hodnotiacich postojov k využívaniu platformy Edupage.

Graf 6. Vyhodnotenie otázky č. 5 *Ak ste boli hodnotený online, uveďte nástroj hodnotenia z časti pre žiakov.*

Graf 7. Vyhodnotenie otázok č. 54 a 55 *Akú formu hodnotenia ste využili?; Akým spôsobom bolo hodnotenie sprístupnené pre žiakov a zákonných zástupcov?*

Táto otázka zisťuje rôznorodosť využívania online platforiem na hodnotenie, pričom vyberáme z možností, akými sú hodnotenie zaslaním e-mailu, Edupage alebo cez školskú online žiacku knižku. Žiaci uviedli, že vôbec nedostávajú hodnotenie e-mailom a najpreferovanejšia forma online hodnotenia je Edupage.

Je však dôležité poznamenať, že tento nástroj tiež slúži pre rodičov ako platforma na zistenie úspešnosti dieťaťa v škole či jeho prospechu.

V dotazníku sme zisťovali skúsenosť učiteľov a žiakov s online testovaním a hodnotením v rámci cudzieho jazyka. 86,7 % učiteľov uviedlo, že testovali svojich žiakov online a majú s týmto spôsobom testovania skúsenosti, pričom 83,6 % žiakov uviedlo, že tiež majú skúsenosti s online testovaním a hodnotením. Toto zistenie vnímame pozitívne, je však potrebné hlbšie ho preskúmať. Práve tomu sa tiež chceme venovať v pozorovacej a rozhovorovej časti výskumu, kde sa zameriame na pozitívne a negatívne stránky online testovania a preskúmame možné relevantné sprievodné fenomény online testovania alebo hodnotenia.

Sledovali sme, či učitelia a žiaci vedia efektívne využívať ponúkané online testovacie a online hodnotiace nástroje a z akých dôvodov uprednostňujú ich online/dištančnú formu alebo prezenčnú formu. Zaujímalo nás tiež, či je to spojené s faktormi nepripravenosti, nedostatočných skúseností, možností či metodických dôvodov online testovania alebo online hodnotenia. V našom vzdelávacom prostredí cudzí jazyk využíva niekoľko online nástrojov na testovanie (napr. Kahoot) a hodnotenie (napr. Edupage) v domácom či školskom prostredí. Sústreďujeme sa však len na formatívne overenie si vedomosti žiakov v procese získavania vedomosti, nie na sumatívne hodnotenie výkonu žiaka. Žiaci však boli za posledný rok testovaní online aj v rámci monitorovacích testov Monitor 5 a Monitor 9, pričom boli na začiatku zrušené maturitné skúšky. Citujeme prezidenta Aliancie stredoškôľakov Kristiána Krivdu: „Dnes je už všeobecne známe, že dištančné vyučovanie nie je rovnako efektívne ako prezenčné. Mnohí sa necítia byť pripravení na maturitnú skúšku a je pochopiteľné, že začínajú vznikať nové petície a iniciatívy za zrušenie maturít“, dokonca zrušenie posledných maturít a problémy spojené s dištančnou výučbou uplynulých dvoch rokov nám ukazujú, „že maturitná skúška nie je dostatočne flexibilná a adaptovaná na 21. storočie“ (<https://domov.sme.sk/c/22802104/necitia-sa-byt-pripraveni-niektori-studenti-sa-obavaju-maturity.html>).

Porozumenie efektívnemu využívaniu online nástrojov testovania a hodnotenia preto chápeme ako motiváciu na naplnenie študijných a pracovných ambícií študentov a učiteľov.

2.6 Porovnanie

Náš výsledok porovná výsledky rozsiahleho celoslovenského prieskumu o priebehu a efektívite dištančného testovania na školách v oblastiach slovenského jazyka a literatúry, matematiky a maďarského jazyka a literatúry, ktorý uskutočnil NÚCEM (Fico – Kurajová – Stopková – Pígová, 2021), zameriavať sa na metodické spracovanie online testovania a hodnotenia pre základné a stredné školy.

Pri interpretácii budeme využívať aj tabuľky, ktoré budú zreteľnejšie poukazovať na vyskytujúce sa fenomény. Na výsledky prieskumu nadviažeme

druhou časťou výskumu, kde sa sústreďíme na najpodstatnejšie otázky týkajúce sa fenoménov online testovania a online hodnotenia. Na základe získaného prehľadu o ich výskyte si pripravíme riadený rozhovor s konkrétnymi otázkami pre vybraných pedagógov cudzieho jazyka.

3 Záver

Pred plánovaným rozhovorom s vybranou vzorkou 10 učiteľov a žiakov požiadame žiakov o vyplnenie krátkeho online testu a papierového testu. Porovnáme úspešnosť študentov v jednotlivých druhoch cvičení. Počas rozhovoru sa budeme venovať nasledujúcim otázkam, ktoré sme extrahovali z najpodstatnejších a najvýraznejších fenoménov vyskytujúcich sa v dotazníkoch:

1. Aké metodické informácie, návody a inštrukcie majú k dispozícii učitelia pripravujúci žiakov na online testovanie a žiaci zúčastňujúci sa na online testovaní v rámci prípravy na e-testovanie?
2. Aké inštrukcie sú poskytnuté žiakovi a akým spôsobom sú tieto inštrukcie uvedené pri e-testovaní doma a administrácii testu? Aké inštrukcie sú poskytnuté žiakovi a akým spôsobom sú tieto inštrukcie uvedené pri e-testovaní v škole a zvlášť pri samotnej administrácii testu?
3. Aké relevantné materiály a pomôcky sú k dispozícii žiakovi počas e-testovania (dáta, súbory vzorcov, kalkulačky, slovníky a pod.)?
4. Je žiakom navrhovaná stratégia vyplňania testu – ak áno, aká? (Môže žiak preskakovať úlohy istého formátu? Má si žiak pred začatím riešenia celý e-test prečítať? Má žiak možnosť pozrieť si celý e-test? Má žiak možnosť vrátiť sa k otázke či skontrolovať si odpovede na konci testu?)
5. Nastalo zlepšenie počas online vyučovania vo vedomostiach a zručnostiach žiakov v angličtine? Dopomohli k tomu využívané online nástroje na testovanie WocaBee, Kahoot alebo ďalšie?
6. Je fenomén zlepšenia výsledkov spojený s otvorenejšou možnosťou podvádzania a s problémom ustriechnuť žiakov a dohliadnuť na nich počas testovania online?
7. Aké majú učitelia metodologické a diagnostické odporúčania pri e-testovaní a e-hodnotení žiakov?

Skúšanie a hodnotenie vedomostí, zručností, schopností a vlastností osobnosti podľa R. Rafajlovičovej a M. Štulrajterovej nevyhnutne vyžaduje odborný prístup, ktorého základom sú vedomosti o podstate týchto procesov a o možnostiach ich čo najobjektívnejšieho zmerania aj v online prostredí, ktoré je pre väčšinu učiteľov náročnejšie na testovanie a hodnotenie. Avšak pri správnom postupe a dodržaní pravidiel e-testovanie zaručuje vysokú mieru objektívnosti aj pri meraní psychických vlastností ako vedomosť a schopnosť.

„Domnievame sa, že úroveň odbornej pripravenosti na procesy skúšania a hodnotenia je veľmi rôznorodá a mnohí skúšajúci pripúšťajú potrebu vedieť o problematike viac“ (Rafajlovičová – Štulrajterová, 2002, s. 2). Otázkou je, nakoľko sú skúšajúci a zároveň hodnotiaci pripravení uskutočňovať túto činnosť

v odlišnom prostredí tak, aby žiaci dokázali plnohodnotne ukázať svoje vedomosti a zručnosti a aby skúšanie splnilo svoj účel aj prostredníctvom online prostriedkov a nástrojov.

LITERATÚRA

FICO, Milan – KURAJOVÁ STOPKOVÁ, Jana – PIGOVÁ, Martina: Správa zo štatistického spracovania dotazníka k Monitoringu NÚCEM 2021 – Dištančné vzdelávanie z pohľadu deviatakov. Bratislava: Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania 2021. 34 s.

KOLEČANI LENČOVÁ, Ivica – KOVÁČOVÁ, Michaela – TOMÁŠKOVÁ Simona – MOLNÁROVÁ Eva: Foreign language education at universities and its specifics in relation to selected aspects of distance learning. In: *Philologia*, 2021, roč. 31, č. 1 s. 219 – 240. JURIŠOVÁ, Erika – JANOŠCOVÁ, Renáta: Skúsenosti a vízia e-vzdelávania v rôznych vedných disciplínach. In: *Inovačný proces v e-learningu. Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava: Ekonóm 2013*. Dostupné z WWW: https://www.researchgate.net/prole/Renata_Janoscova/publication/281098416_Skusenosti_a_vizia_e-vzdelavania_v_roznych_vednych_disciplinach/links/55db01fa08aed6a199ab1251.pdf. [cit. 2022-27-01].

TASR: Necítia sa pripravení. Niektorí študenti sa obávajú maturity z 12. 12. 2021. Dostupné z WWW: <https://domov.sme.sk/c/22802104/necitia-sa-byt-pripraveni-niektori-studenti-sa-obavaju-maturity.html>.

ZDROJE

Dotazník pre učiteľov: https://docs.google.com/forms/d/1FLr-M714i1bXMDr-wJNZwXGCnxFWwCs_wBUngVHxHx64/edit#question=895059531&field=618623415. [cit. 2022-30-01].

Dotazník pre žiakov: https://docs.google.com/forms/d/10sLMpVn0mOJ-fi8303Jjqxk116FoT04fgCJaYQBePeyQ/edit?usp=drive_web. [cit. 2022-30-01].

Dotazník pre riaditeľov: https://docs.google.com/forms/d/1YYPAPO-Ak7BfyQwpXe4C1hgNB6alnZiPddOVc9lh23HI/edit?usp=drive_web. [cit. 2022-30-01].

„Nauč se gramatiku a potom něco piš!“ aneb reakce mládeže na pravopisné chyby svých vrstevníků v on-line prostředí¹

Filip Kubeček

Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Brno
kubecek@ujc.cas.cz

1 Úvod

Ovládnání pravidel pravopisu a uplatnění jejich znalostí v písemném projevu je jeden z očekávaných výstupů jazykové výchovy na českých školách dle rámcových vzdělávacích programů, zaštiťovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (např. Faltýn, 2021, s. 21 – 24 pro základní vzdělávání nebo Jeřábek a kol., 2007, s. 14 pro gymnázia). Žáci se tedy s touto problematikou setkávají po celou dobu svého studia a jejich vědomosti jsou pravidelně testovány a hodnoceny. Míru úspěšnosti výuky pravopisu lze mimo jiné ukázat na tom, jak sami žáci uplatňují nabyté znalosti ve svých textech produkovaných mimo školní, oficiální prostředí, a snad ještě lépe na tom, jak reagují na nedodržení pravopisných zásad v textech druhých, zejména svých vrstevníků, k nimž přirozeně chovají bezprostřední vztah, podpořený navíc on-line prostředím, ve kterém se písemná komunikace stále častěji odehrává. Právě takové případy zmapoval výzkum, o němž pojednává tento příspěvek, který kromě zhodnocení úrovně znalostí mládeže přináší informace o způsobech i důvodech jejich vyžadování od ostatních účastníků on-line komunikace.

2 Charakteristika zkoumané komunity a příspěvků

Výzkum proběhl na veřejně přístupné stránce *Seznamka Olomouc(ký) kraj*, fungující na sociální síti Instagram. Stránka slouží primárně k navazování nových kontaktů, a to prostřednictvím inzerátů, které může napsat a k publikování odeslat kdokoliv. Zájemci o seznámení následně mohou autora inzerátu přímo kontaktovat (v případě, že připojil odkaz na svůj profil), nebo k inzerátu napsat veřejný komentář s žádostí o spojení. Uživatelé této služby jsou takřka výhradně mladí lidé², což byl klíčový faktor při výběru zdroje dat.

Komentáře k inzerátům mnohdy nepíší pouze zájemci o seznámení, nýbrž se objevují i reakce jiného charakteru. Ty se týkají převážně obsahu inzerátu,

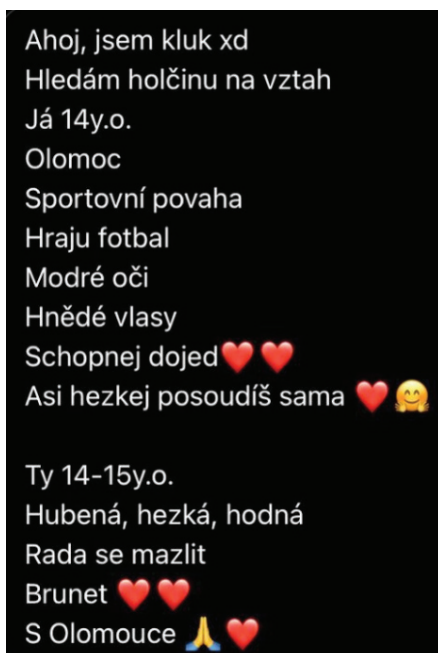
¹ Tento příspěvek vznikl na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*; poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.

² Z průzkumu, který stránka mezi svými sledujícími nedávno uskutečnila, vyšlo najevo, že jejich průměrný věk činí 16,4 let, přičemž náctiletí tvoří 94,6 % místní komunity.

avšak také jeho formy: jde třeba o komentování autorova celkového stylu (např. *Ty to píšeš tak roztomilé*³), použitých emotikonů (např. *Jsem jediná koho děší ty ironičtí smajlíci?*), vhodnosti výběru lexika (např. *nezná ani slušný název pro holku lol* 😏), ale vůbec nejčastěji o výtku kvůli chybnému pravopisu. Právě takové reakce se staly předmětem mého zkoumání.

3 Výběr dat k analýze

Vybral jsem 79 inzerátů publikovaných mezi květnem a říjnem roku 2021 a analýze podrobil 159 komentářů⁴ k nim, jejichž obsahem bylo vyjádření k jakýmkoliv pravopisným chybám, které se v daném inzerátu vyskytly. Komentáře vzešly od 120 různých autorů a týkaly se asi⁵ 111 chybně zapsaných slov.

Obrázek 1. Příklad inzerátu s pravopisnými chybami

(zdroj: <https://www.instagram.com/p/CR9K1WRo6xP/>, cit. 21. 10. 2021)

³ Veškeré doklady jsou z důvodu zachování jejich autenticity zapsány ve shodě se zdrojovými příspěvky či komentáři, a to včetně překlepů nebo volby majuskulí/minuskulí.

⁴ Plus dalších několik desítek odpovědí na ně.

⁵ Počet nemusí být zcela přesný, neboť některé inzeráty obsahovaly více chyb a z méně explicitních komentářů nebylo vždy zřetelné, ke kolika z nich se vyjadřují.

4 Typy chyb

Už z kurzorického čtení inzerátů a komentářů k nim bylo patrné, že bez reakce nezůstává takřka žádná publikovaná chyba⁶, týká-li se některé z následujících oblastí:

- záměny písmen *i* a *y*, a to v různých typech morfémů po písmenech označujících hlásky obojetné a tvrdé (např. *bavyt* ‚bavit‘, *vidrži* ‚vydrží‘, *takoví* ‚takový‘, *jestly* ‚jestli‘, *holki* ‚holky‘, *taki* ‚taky‘), včetně některých slov přejatých (např. *gimnázium* ‚gymnázium‘, *mikyna* ‚mikína‘),
- záměny písmen označujících párové souhlásky (např. *vstah* ‚vztah‘, *labud’* ‚labuť‘, *ad’* ‚at‘),
- záměny předložek *s* a *z* (např. *s Olomouce* ‚z Olomouce‘, *z matikou* ‚s matikou‘).

Na chyby v následujících oblastech bylo naopak upozorňováno jen v menšině případů, v nichž se nesprávný zápis vyskytl:

- psaní *mě* místo *mně* v dativu a lokálu zájmena *já*,
- záměny písmen *i* a *y* v koncovkách l-ového přičestí (např. *byly* ‚byli‘, *byli* ‚byly‘) a v některých přejatých slovech (zejména *ryfle* ‚rifle‘ a *anonim* ‚anonym‘).⁷

Do analýzy jsem zařadil také několik komentářů k záležitostem, které sice nespádají vyloženě do problematiky pravopisu, ale z reakcí je evidentní, že k nim komentující přistupují stejně:

- zápis slovesa *být* v kondicionálu (např. *by jsem* ‚bych‘, *aby sme* ‚abychom‘),
- zápis intervokálního oslabování ve slovech typu *nějaký* (např. *ňáká* ‚nějaká‘).

Chyby z některých dalších oblastí stejně jako reakce na ně byly zastoupeny pouze v jednotkách případů (např. *skusim* ‚zkusím‘, *rozumnět* ‚rozumět‘, *menuji* ‚jmenuji‘), či vůbec.

Všechny doposud zmíněné případy chybování nebyly příliš frekventované,⁸ což může svědčit o obtojně znalosti pravopisu, o vyhýbání se složitým slovům, ale třeba také o automatických opravách textu. Jejich využívání je patrné z ob-

⁶ Nejpočetnější výjimku tvoří případy prosty jakýchkoliv komentářů, což může být způsobeno kumulací nově zveřejněných inzerátů v krátkém čase, vedoucí k nestihnutí jejich přečtení, nebo jejich přílišnou délkou, která může od přečtení odradit.

⁷ Případy *mě* místo *mně* a *anonim* místo *anonym* jsou navzdory uvedení v této kategorii komentovány často, ale konstrukce s nimi se zároveň často vyskytují, což je dáno charakterem inzerátů jako takových. Je tedy možné, že někteří komentující již rezignovali na opravu téhož jevu poněkolkáté za sebou, a proto tyto případy zůstaly bez reakce. Svědčí o tom i skutečnost, že jeden příspěvek (nikoliv pouze komentář) nabádal ke správnému zápisu tvarů zájmena *já* a byl opatřen i pomůckou k jejich správnému určení. Autor příspěvku zdůvodnil jeho sepsání právě často se opakující chybou, vídanou v inzerátech.

⁸ Vyskytly se zhruba v 5 % příspěvků. Tento údaj však není příliš relevantní, neboť v podstatné části inzerátů, zvláště v těch sestávajících jen z pár slov, nebyl ani prostor pro výskyt chyby.

časných negramatických zápisů těžko způsobených ručně (např. *hrají* místo *hrají*).

Naopak vysokou četnost vykazují chyby spadající do oblastí diakritiky, interpunkce, velkých písmen a typografie. Všechny však zůstávají paušálně přehlížené, pravidla z těchto oblastí ostatně nedodržují ani sami komentující ve svých vytýkacích příspěvcích, v několika případech kvůli tomu dokonce tvoří chyby nové (např. oprava spojení s *Olomouce* na *z olomouce*). Vysvětlením může být snaha o co nejmenší náročnost při psaní, což se týká převážně změně zobrazení klávesnice na mobilním přístroji, která je k dodržení některých zásad nutná (srov. Jandová, 2006, s. 90). S tím souvisí také množství překlepů, které jsou rovněž ostatními tolerovány až na výjimky v podobě překlepů frapantních, komických nebo jejich nestřídmého množství v jednom inzerátu. Takové přípa- dy jsem kvůli odlišné příčině jejich vzniku do analýzy nezařadil.

Je také záhodno doplnit, že členové komunity zpravidla neupozorňují ani na jiné nestandardní zápisy, neboť jsou vlastní stylu on-line komunikace: spřáhování některých slov (např. *semnou*, *přecejen*, *zachvilku*), zmnožování písmen (např. *prosim*, *pěkněeeeeej*, *venekkk*; srov. Jandová, 2006, s. 36), slangová pojmenování (např. *hezu* ‚hezký‘, *kamojda* ‚kamarádka‘) nebo zkratky (např. *clkm* ‚celkem‘, *jn* ‚jo no‘). Za neproblematické jsou komunitou vnímá- ny také zkratky mezinárodní, či přímo celé pasáže psané v angličtině (např. *na seznamku koukám jen for fun bcs me to bavi číst*). Výhrady nejsou vzná- šeny ani k formám hovorovým či obecněčeským (např. *kamarádkama* ‚kama- rádkami‘, *nějakej* ‚nějaký‘), což jistě souvisí s přesahem spontánnosti do psané formy jazyka (srov. Nebeská, 1996), a tedy vůbec stíráním rozdílů mezi psanou a mluvenou formou (Jandová, 2006, s. 160). To, že předmětem disku- se nebývají ani jevy nářeční (např. *aji* ‚i‘, *pokud‘* ‚pokud‘, *tož* ‚tak‘), je zřejmé ze skutečnosti, že příslušníci komunity vzhledem k její specializaci na Olo- moucký kraj pocházejí z obdobného nářečního zázemí nebo jsou s ním alespoň obeznámeni. V jednom případě však komentující vyjádřila zamyšlení, zda lze použitý zápis *jsu* ‚jsem‘ skutečně hodnotit jako spontánní projev nářečí: *ted‘ by mě zajímalo jestli ten týpek jen neumí pořádně češtinu, nebo se spíš snaží mluvit hanáctinou*.

5 Způsob reakce

Způsob, jímž komentující na pravopisné chyby upozorňují, se různí podle toho, kolik emocí je v něm vyjádřeno, jak (ne)taktně se snaží působit a jakých komunikačních funkcí využívá. Jednotlivé komentáře jsem podle jejich vyzně- ní shrnul do následujících kategorií, které jsem opatřil příslušným počtem vý- skytů a konkrétními příklady:

1. upozornění zdvořilé, místy dokonce vykazující jisté zdvořilostní maximy (6×):
 - *Nejsou filmy s tvrdým? Jako jsem uplnej lempl ale tohle zrovna myslím že je špatně (...)* Každopádně další moc pěkný příspěvek

- *Zdravím. Opět bych rád opravil chybu - ve druhém pádě se píše mě, nikoliv mně. Není zač.*
2. upozornění věcně s prostým označením chyby, případně správné varianty (32×):
 - *"By jsem"*
 - **nebýt*
 3. upozornění věcně se stručným vyjádřením negativní emoce, typicky pomocí emotikonů (27×):
 - *mně** 🙄
 - **mylou** 😡
 4. zkonstatování (často sarkasticky či zveličeně) autorovy nízké jazykové kompetence, mnohdy vyjádřeno jako příčina neúspěchu v (další) komunikaci či jiné činnosti (36×):
 - *Gramatika na bodu mrazu* 😬
 - *Ty být dobrý češtin hochu*
 - *Kámo, jestli jsi napsal slovo Gimnázium, tak tam asi nemáš co dělat*
 5. výzva k nabytí či doplnění znalostí pravopisu, která je často vyjádřena jako podmínka (další) úspěšné komunikace či jiné činnosti (33×):
 - *Nauč se česky prosím než sem budeš psát prosím* 🙄
 - *napis mi az se naucis vyjmenovana slova po v;P*
 - *NEJDŘÍV DOKONČI ZÁKLADY GRAMATIKY A PAK SI CHOĎ S KÝM CHCEŠ PROSÍM TĚ :))*
 6. položení řečnické otázky podněcující autora inzerátu k zamýšlení nad svou (pravopisnou) úrovní (6×):
 - *Pravopis ti nic neříká?* 🙄
 - *ty chyby tam máš schválně nebo nechodilas do školy?*
 7. zesměšnění formou zasazení inkriminovaného slova do vlastního textu komentáře, který bývá doplněn dalšími, záměrně způsobenými chybami (6×):
 - *Já mám taky velkou vÍšku*
 - *Ñejaká holga na vstah (původní znění části inzerátu: Nějaká holka na vstah?)*
 8. zveličené vyjádření neblahých fyzických či psychických účinků chyby na komentujícího (7×):
 - *jeho gramatika? Kill me* 🙄 🤢
 - *Mam pocit odumirani mozku. Aaau*
 9. generalizace problému a povzdech nad ním (2×):
 - *Kdy se lidi naučí psát s/z??*
 - *proc lidi z Olomouce musi byt tak tupy* 😬

Reakce jsou mnohdy navázány na obsah inzerátu, což vede k jejich posměšnějšímu vyznění. Když např. jistý inzerent napsal, že *hledá holku*, a ve svém textu se dopustil pravopisné chyby, objevily se reakce *Co takhle místo holky by jsi začal hledat učebnici češtiny* 🙄 nebo *Hodně ti to přeju třeba tě naučí gramatiku*. Pokud jiný zakončil inzerát slovy *jestly se nebojíš tak napiš*, hned několik účastníků odpovědělo, že *se bojí jeho gramatiky*.

V reakcích se také často operuje se školou a vůbec s výukou. Krom početných výzev k naučení češtiny (či „gramatiky“, „psaní“) se ve čtyřech případech objevila zmínka o učitelce/učiteli češtiny, v dalších třech o učebnici češtiny a jeden komentář sestával číře z odkazu na on-line pravopisné cvičení. To demonstruje silnou vazbu na školu, se kterou mají žáci pravopis spojen a z níž své znalosti přirozeně čerpají.

Že je pro mládež správné psaní podstatné, potvrzují i výsledky průzkumu J. Svobodové (2012), který se týká spisovné češtiny vůbec. Pouze necelé procento dotázaných do 15 i do 20 let uvedlo, že jazyková pravidla nejsou důležitá a je zbytečné je od lidí vyžadovat.

6 Vyvolané diskuse

Komentáře obsahující nařčení z chybného psaní zpravidla nezůstávají bez odezvy jiných členů komunity. Ti nejčastěji vyjadřují souhlas s komentujícím prostřednictvím „olajkování“ komentáře, někdy mu ale navíc projeví podporu slovní odpovědí (např. *Neasi není to tak tezky*) či přidají upozornění na další chybu, kterou nezmínil.

Vyskytly se také odpovědi brojící proti upozorňování na chybný pravopis. Rozřadil jsem je do následujících kategorií, opět s uvedením počtu příslušných reakcí a příkladů:

1. poukázání na zbytečnost řešení malicherného problému (5×):
 - *má tam jednu chybu, to se stane každému nechapu co ti je jaj*
 - *bože, puntičkáři* 🙄♂
2. obhajoba způsobených chyb (4×):
 - *Ježiš nenavážete se do něj všichni!!! Víte vůbec jestli je česká národnost?! Nevíte!*
 - *kámo někdy to dělají automatické opravy*
3. neodůvodněná výtka (4×):
 - *Jste jen ubožáci co blbě komentujete*
 - *tak to tak nehroť*
4. upozornění na chyby komentujícího, včetně na ty pouze předpokládané (7×):
 - *Ty zrovna s tím svým „by jsi“ nemáš co poučovat ostatní.* 😏
 - *Myslím že taky nemáte dobré známky z gramatiky tak zavřete tlamy*

Je přirozené, že v případech oprav opravujících už byly reakce přísnější a upozorňovaly i na oblasti běžně přehlížené; interpunkci, a v jednom případě dokonce nestandardní slovosled: *no tak ne opravuj ostatní když sam nedokážeš složit srozumitelnou větu.*

Podobné reakce si často vyžádaly ještě další odpovědi a někdy vedly k rozsáhlejším konfliktům, což v on-line diskusi není netypický jev (Jandová, 2006, s. 201 – 206). Někteří v rámci nich vyzdvihli důležitost povahových lidských vlastností nad psaní chyb; autentické vyjádření *nekteri lidi místo toho aby se koukali jak se ten clovek chova a podobne tak furt koukaji a vidi jenom ty chyby* 😏 shrnuje další možné příčiny upozorňování na chyby: jistý exhibicionismus,

typický zejména pro mladé pisatele na síti a charakteristický výrazovou expresivitou (Jandová 2006, s. 167), nebo dokonce tzv. trolling, spočívající ve zveřejňování irelevantních provokativních příspěvků. Jistá část komentářů ze zkoumaného vzorku skutečně odpovídá charakteristikám trollingu v on-line diskusi, které zmiňuje např. Hopkinson (2013, s. 9): patří mezi ně agresivní tón příspěvku, vyvolání rozhněvané odpovědi, odpoutání pozornosti od původního tématu a vůbec narušení diskuse (zde také nedodržení standardního účelu komentářů).

Že nejsou konflikty vyvolané upozorněním na pravopisné chyby vzácností, potvrdila také skutečnost, že se někteří autoři snažili předejít káravým reakcím tím, že se přímo v textu svého inzerátu za případné chyby omluvili.

7 Závěr

Relativně vysoká četnost reakcí zástupců mládeže na některé pravopisné chyby svých vrstevníků svědčí o tom, že se v problematice příslušných oblastí pravopisu dobře orientují. V jiných ovšem zase prokazují poměrně slabší schopnosti a určité typy chyb záměrně přehlížejí, nepokládají je za zásadní.

Mladí lidé své vrstevníky často kvůli pravopisným chybám obviňují ze špatného stavu jejich jazykové úrovně a nabádají je k doplnění vzdělání, jímž podmiňují jejich úspěch zejména v socializaci. Z emočního vyznění reakcí vyplývá, že mnozí zástupci mládeže považují správné psaní za velice důležité a že jim záleží na tom, aby jej lidé v jejich okolí ovládali. Některé z reakcí však byly podány natolik účinnou formou, že motivace k nim mohou být hledány v prostém exhibicionismu, pro který on-line prostředí nabízí vyžití, či tzv. trollingu, který v takovém případě pouze zneužívá péči o jazyk ke zlomyslné provokaci druhých.

LITERATURA

- FALTÝN, Jaroslav: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2021. [online]. Praha: Národní Ústav pro vzdělávání 2021. 171 s. Dostupné z WWW: http://www.nuv.cz/file/4982_1_1/ [cit. 2021-10-21].
- HLAVSA, Zdeněk: Pravidla českého pravopisu. Vyd. 2. (s dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR). Praha: Academia 2005. 391 s.
- HOPKINSON, Christopher: Trolling in Online Discussions: From Provocation to Community-building. In: Brno Studies in English, 2013, roč. 39, č. 1, s. 5 – 25.
- JANDOVÁ, Eva: Čeština na WWW chatu. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta 2006. 264 s.
- JERÁBEK, Jaroslav: Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. Praha: Výzkumný ústav pedagogický 2007. 104 s. Dostupné z WWW: http://www.nuv.cz/file/159_1_1/. [cit. 2021-10-21].
- NEBESKÁ, Iva: Jazyk, norma, spisovnost. Praha: Karolinum 1996. 159 s.
- SVOBODOVÁ, Jana: Názory a pohledy na spisovnou češtinu. In: Čeština v pohledu synchronním a diachronním: Stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český. Eds. S. Čmejrková – J. Hoffmannová – J. Klímová. Praha: Karolinum 2012, s. 825 – 830.

ZDROJE

Seznamka Olomouc(ký kraj). [online]. Instagram 2021. Dostupné z WWW: <https://www.instagram.com/seznamkaolomouc/>. [cit. 2021-10-21].

Konštruovanie online identity používateľov sociálnych sietí¹

Dorota Lamačková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava
lamackova.d@gmail.com

1 Úvod

Človek má niekoľko identít, ktoré koexistujú a vzájomne sa dopĺňajú, avšak môžu sa prejavovať aj izolovane, v závislosti od komunikačnej situácie, prostredia či príjemcov. Virtuálny priestor je miesto, kde používatelia často „nosia masku“, vytvárajú si novú identitu, pomocou ktorej priťahujú pozornosť konkrétneho adresáta. Anonymita, fyzické bezpečie a neohrozenosť komunikantov vo virtuálnej komunikácii, či dokonca možnosť vydávať sa za cudzieho človeka; to sú bežné javy, ku ktorým sa viaže aj špecifické jazykové správanie. V tomto príspevku sledujeme a zaznamenávame, ako používatelia sociálnych sietí konštruujú svoju online identitu pomocou jazyka.

2 Osobná a sociálna identita

J. Edwards (2009, s. 19) poukazuje na to, ako pôvod slova *identita* (lat. *idem* – rovnaký) súvisí s jeho významom; osobná identita podľa neho označuje „rovnakosť“ jedinca, teda stálosť vlastností, ktoré ho robia tým, kým je. Sú to črty, ktoré definujú našu osobnosť a zároveň nás odlišujú od ostatných. J. Blommaert (2005, s. 204, 207) zasa kladie dôraz na prepojenie identity so semiotickými procesmi reprezentácie, ku ktorým radí napr. symboly, príbehy, či dokonca životopis. Identitu vníma ako repertoár pozostávajúci z osobitých foriem semiotického potenciálu; ľudia konštruujú svoje identity pomocou špecifických konfigurácií semiotických zdrojov. Tieto konštrukty potom cieľavedome prezentujú svojmu publiku, ktoré môže ich význam interpretovať viacerými spôsobmi.

Tu sa dostávame k identite sociálnej, ktorá indikuje, do akých skupín jednotlivec patrí na základe „nemenných“ vlastností (vek, rasa, pohlavie, národnosť atď.) a preferencií (vierovyznanie, sexuálna orientácia, profesia atď.). Súhlasíme s J. Blommaertom (tamže, s. 205), ktorý tvrdí, že ľudia identitu nemajú, ale vytvárajú si ju – identita je identifikácia, výsledok semiotickej práce. Z tohto dôvodu zdôrazňujeme prívlastok „nemenné“; s týmito črtami sa jednotlivci narodí, avšak nemusia byť finálne. Dôkazom toho je napr. podstúpenie zmeny pohlavia, ktoré prebieha na viacerých úrovniach (mentálna, emocionálna, fyzická, príp. legislatívna). Každá z týchto úrovní sa podieľa na komplexnosti ľudskej identity. Spomenieme tiež fenomén tzv. nebinárneho pohlavia; osoba,

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantu MŠVVŠ SR VEGA 1/0111/20 *Komunikačná kultúra v graduálne demokratizovanej spoločnosti.*

ktorá sa s týmto označením stotožňuje, „nechce byť identifikovaná ani ako muž, ani ako žena.“² Tieto skutočnosti predstavujú výzvu pre gender lingvistiku, resp. queer lingvistiku (tiež nazývanú LGBTI+ lingvistika). L. Urbancová (2019, s. 384) predznamenáva, že „slovenčina sa pomaly dostáva k rodovo vyváženému jazyku a (...) bude pred ňou ďalšia výzva spojená s poznatkami o rode ako nebinárnej, ale viacdimenzionálnej kategórii a s potrebou formulovať jazyk predovšetkým rodovo neutrálne.“ Z tohto hľadiska môže byť zatiaľ náročnejšia aj každodenná komunikácia; ak jeden komunikant nevie, akým zámenom osloviť druhého, v jeho prejave sa môže táto neistota odraziť. Hoci v angličtine sa osoby nebinárneho pohlavia oslovujú zámenom *they*, v slovenčine voľba zámena nie je taká jednoznačná. Onikanie má totiž v slovenskom jazyku už zaužívanú konotáciu; je to plurál úcty, ktorý sa síce dnes vyskytuje veľmi ojedinele, no usúvztážniť ho s celkom iným javom nie je optimálne. Vývoj konceptu rodovej identity jednoznačne dokazuje, že identitu si vytvárame, alebo aspoň dotvárame, z veľkej časti sami. Je tiež evidentné, že identita s jazykom spolu úzko súvisia a lingvistika sa musí prispôbovať potrebám používateľov viac ako kedykoľvek predtým.

V podobnom duchu ako osobnú a sociálnu identitu odlišujeme identitu od komunity. P. Seargeant a C. Taggová (2014) uvádzajú a odlišujú tieto pojmy v súvislosti s virtuálnou komunikáciou. Pod identitou podľa autorov rozumieme súbor zdrojov, z ktorých ľudia čerpajú pri sebaprezentácii a vyjadrovaní sa prostredníctvom interakcie s inými. Komunitou máme na mysli istú spoločenskú skupinu, ktorej členovia zdieľajú rovnaké názory alebo záujmy. P. Seargeant a C. Taggová tiež upozorňujú na fakt, že identita sa konštruuje s cieľom nájsť nejakú skupinu, do ktorej môžeme patriť (Seargeant – Taggová, 2014, s. 5 – 9). Môžeme teda tvrdiť, že existencia identity niekedy závisí od toho, že ju rozpoznajú ostatní členovia skupiny. Identita však môže existovať aj bez vonkajšej manifestácie a bez toho, aby sa jedinec otvorene hlásil ku konkrétnej sociálnej skupine. Predstavu o komunite môžeme tiež rozšíriť pomocou pojmu komunikačné formácie (Dolník, 2020, s. 17), čiže sociálne útvary, ktoré sa vyskytujú v opakovaných sociálnych interakciách, v ktorých majú vlastnú komunikačnú kontinuitu a dejinnosť.

3 Offline a online identita

Pod offline identitou rozumieme súbor zdrojov, z ktorých čerpáme pri sebaprezentácii a vyjadrovaní sa prostredníctvom interakcie s komunikantmi v reálnom (nie virtuálnom) svete. Takáto interakcia zahŕňa mimojazykové javy ako mimika, gestikulácia, kinetika, očný kontakt a celkový vzhľad. Identita je teda prezentovaná komplexne. P. Seargeant a C. Taggová (tamže, s. 5) upozor-

²Non-binary. (n.d.) In: Oxford Learner's Dictionaries. [online] Oxfordlearnersdictionaries.com. Dostupné z WWW: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/non-binary> “(of a person) choosing not to be identified as either male or female.”

ňujú na odlišnosť online identity, pretože vo virtuálnom priestore sa konštruje z lingvistického pohľadu zaujímavejšie. Keďže fyzické atribúty, ktoré sme vyššie uviedli, v takejto interakcii absentujú, prezentácia jedinca závisí najmä od jeho jazykového správania. Jazykový prejav na sociálnych sieťach zahŕňa, pravdaže, aj audiovizuálne prvky, no vzhľadom na to, že internetová komunikácia nie je urgovaná, nevyžaduje sa pri nej okamžitá reakcia, tak aj audiovizuálna stránka interakcie môže byť ochudobnená o prirodzené reakcie a vystupovanie.

Koncept identity považujeme v kontexte online komunikácie za veľmi dôležitý. Internet ponúka mnoho možností, ako sa presadiť, no priamo úmerná počtu týchto možností je aj veľkosť konkurencie. Nie je preto prekvapivé, že používatelia sa snažia prezentovať v čo najlepšom svetle (resp. spôsobom, ktorý je najvhodnejší vzhľadom na situáciu podľa ich vlastného úsudku). Tieto „na mieru ušité“ identity majú však aj odvrátenú stránku; zdieľanie starostlivo zvolených útržkov zo života používateľov vedie iných k spochybňovaniu sa a porovnávaniu sa, prípadne k snahe o priblíženie sa k týmto idealizovaným verziám ľudí.

Offline a online identitu však netreba vnímať ako polaritu, ale ako kontinuum. Aj online identita používateľa obsahuje určité prvky jeho reálnej identity. Môžeme však rozlišovať medzi identitami, ktoré sa dajú preniesť z online do offline sveta (a naopak) a uplatňujú sa v rôznych diskurzívnych situáciách, a tzv. situovanými identitami, ktoré sú lokálne izolované a viažu sa na špecifickú komunikačnú situáciu (Page, 2012, s. 17).

Rozdiel medzi autenticnosťou a neautenticnosťou internetových používateľov je pre jedinca s vyvinutou interpretačnou kompetenciou často ľahko postrehnuteľný, no aj táto schopnosť sa prirodzene oslabuje s vývinom virtuálnych možností. Internet je priestorom, kde vo veľkej miere figuruje anonymita, falošné identity a dezinformácie. Autentická identita podľa nášho názoru nie je danosť či vlastnosť, no nadobúda platnosť až v procese autentifikácie, t. j. keď sa uskutočňuje medzi viacerými používateľmi. Imitovaná identita sa konštruuje s cieľom oklamať, zmanipulovať či zneužiť iných používateľov; môžeme hovoriť o ukradnutej identite (napr. slávneho človeka, no tiež človeka, ktorého používateľ subjektívne považuje za atraktívneho – takéto falošné identity sa vyskytujú napr. na zoznamovacích portáloch) či o vydávaní sa za sprostredkovateľa služieb alebo odborníka (podvodníci).

Falošná (no aj autentická) sebaprezentácia je vedomý čin, ktorý je mnohokrát vopred premyslený. Dostávame sa k teórii návrhu publika, ktorú predstavil A. Bell (1984). Je to istý spôsob, na základe ktorého používateľa prispôbujú príspevky očakávaniam imaginárneho publika. Návrh je teda pragmaticky motivovaný a zahŕňa výber rôznych prostriedkov, ktorými chce používateľ upútať pozornosť adresáta. V tomto príspevku sa sústreďujeme na tie jazykové. Smerujeme k otázke: ako sa môže online identita konštruovať pomocou jazyka?

4 Konštruovanie online identity z lingvistického hľadiska

Skúmanie tohto javu musíme najskôr usúvzťažiť so všeobecným lingvistickým a dobovým kontextom. Online komunikácia je fenoménom digitálnej éry, ktorá do jazykovedy priniesla množstvo nezodpovedaných otázok a nepreskúmaných oblastí. Zaujímavá je najmä zo stylistického hľadiska, čo odráža aj uvažovanie o novom štýle sociálnych sietí (napr. Bohunická, 2020). Tento štýl odzrkadľuje hektickú dobu a zaneprázdneného, nedečkavého používateľa. Dokazujú to komunikačné prvky, ktorých rozsah sa v podstate neustále rozširuje; od vyslovene písanej komunikácie prechádzame k obrázkom, hlasovým správam, dvadsaťštyrihodinovým príbehom, videohovorom či živým prenosom. Narastajúca popularita niektorých sietí dokazuje, že sociálne siete môžu efektívne fungovať aj vtedy, keď je jadro obsahu vo vizuálnej, fotografickej podobe, a text je viac-menej na periférii. D. Miller (2016, s. 156) dokonca tvrdí, že prevažná väčšina fotografií ako takých je dnes práve zo sociálnych sietí. Akékoľvek myšlienky, o ktoré sa chce používateľ podeliť, môže teda zdieľať rôznymi spôsobmi; virtuálna komunikácia je výrazne multimodálna. Audiovizuálne možnosti komunikácie prinášajú do online interakcie vyššiu mieru autentickejši, keďže neponúkajú veľa priestoru na prípravu. Hoci sú sociálne siete plné neautentických interakcií, musíme podotknúť, že sú v posledných rokoch tiež populárnou platformou na šírenie pozitívnych postojov (napr. fenomén *body positivity*³).

„Mono“ vo virtuálnom priestore všeobecne zaniká z jazykového, stylistického i semiotického hľadiska; monológ aj monomodálna. Potrebu orientácie stylistiky na dialogickú interakciu predznamenáva mnoho jazykovedcov (Hofmannová, 1997, 2016; Slančová, 2003; Orgoňová – Bohunická, 2018 a i.) a v online komunikácii monológ absentuje. Cieľom zdieľania obsahu na sociálnych sieťach totiž nie je sformulovať myšlienky pre svoje potešenie, ale dostať odozvu. Status, fotografia, video či obyčajný komentár vznikajú s úmyslom interagovať. S týmto faktom tiež súvisí samotná definícia sociálnych sietí. Podľa P. Seargeanta a C. Taggovej (tamže, s. 4) ide o platformy, ktoré umožňujú komunikáciu prostredníctvom komentovania či zdieľania obsahu. Môžeme sem zaradiť nielen zoznamovacie portály, ale aj komerčnejšie orientované weby (Youtube, Instagram), diskusné fóra či profesijné portály (LinkedIn). Pri skúmaní štýlu sociálnych sietí a lingvistických javov, ktorými používatelia kresia svoju identitu, sa sústreďujeme na verejnú komunikáciu, keďže nás zaujíma účinok, ktorý zvolené jazykové prostriedky (na multimodálnej úrovni) vyvolávajú.

Identita sa v prvom rade odráža vo voľbe pseudonymu alebo prezývky, ako aj vo voľbe zdieľaných informácií v sekcii „O mne“. Pozrieme sa na príklady:

³ Rozširovanie povedomia o prirodzenom vzhľade a stave ľudského tela (zväčša ženského) s cieľom obmedziť porovnanie sa s nerealistickými prezentáciami výzoru (vyretušované a inak upravené fotografie). Toto „hnutie“ môžeme pozorovať najmä na profiloch známych osobností či športovcov a športovkyň, ktoré sa takto snažia dokázať, že dokonalé telo je len ilúzia, ktorá je umelo vytvorená.

← veronikaostrihonova

1 441 Príspevky 207 tis. Sledovatelia 1 784 Sledované

Veronika Cifrová Ostrihoňová

Osobný blog

Sárina mama ~Maťova žena ~ talkshow host
@sitdownsveronikou @silnazostava_official na
@rtvs_official

Obrázok 1. Profil používateľa Veronika Ostrihoňová

← marfinela

307 Príspevky 7 163 Sledovatelia 790 Sledované

MARIKA

Fyzió / Kruhové tréningy v @ladiesclub Trenčín
@adam_themar
Recepty, Cvičenie, Jump Rope, #booklover
Fyzioterapia
daybyme.com/marfinela/

Obrázok 2. Profil používateľa Marfina

Na prvom obrázku vidíme, že autorka profilu uvádza svoje celé meno. Ide o známu osobu, čiže toto rozhodnutie môže byť motivované umožnením ľahšieho prístupu (používateľ autorku ľahko nájde). Všimame si, ktoré informácie autorka považuje za „nositeľ“ svojej identity: mama, manželka a moderátorka. Tým, že uvádza informáciu v znení: *Maťova žena*, dáva používateľom najavo, že nie je nutné bližšie špecifikovať meno partnera, lebo predpokladá, že sa vie, o koho ide. Do veľkej miery sa identifikuje vo vzťahu k iným.

Druhý obrázok ponúka o niečo pestrejšiu sebareprezentáciu. Autorka uvádza svoje meno v tvare, v akom si želá byť oslovovaná. Emotikony, resp. symboly, zastupujúce slová na ľavej strane textu tvoria kompaktnejší a zaujímavejší vzhľad profilu. Prístupná je tiež informácia o lokalite používateľky, ako aj priamy odkaz na profil jej partnera. Autorka je voči svojmu imaginárnemu publiku v zdieľaní informácií z osobného života pomerne otvorená.

Porovnajme profil jednej používateľky na dvoch rôznych sociálnych sieťach:

lucypug

Follow

1,675 posts 794k followers 572 following

Lucy 🦋
Blogger

- 25 yo dreamer & graphic designer
- My brand for stylish dogs @ohmydogsk 🐕
- a pug owner @liliminipug

theLucypug@gmail.com
www.lucypug.sk

Obrázok 3. Profil používateľa LucyPug (IG)

Popis

Vítam vás na mojom kanáli LucyPug.

▼ Kontakt na mňa ▼

Môj email : theLucypug@gmail.com

Môj web : www.lucypug.sk

Moje trička : www.lucypug.gotriko.sk

Môj facebook : http://on.fb.me/1NYnUa0

Môj Instagram : https://instagram.com/lucylucypug/

Obrázok 4. Popis používateľa LucyPug (YT)

Medzi dvomi profilmi sledujeme veľký rozdiel. Na treťom obrázku, ktorý je zo siete Instagram, vidíme základné údaje o autorke; prezývku, vek, povolanie a oblasti záujmu. Taktiež treba poukázať na fakt, že celá sekcia je napísaná v anglickom jazyku. Štvrtý obrázok, ktorý je zo siete Youtube, neponúka žiadne osobné informácie o autorke, len kontaktné adresy a odkazy. Text je v slovenčine. Prečo sú dva profily tej istej osoby také odlišné, ak ide v oboch prípadoch o účty, na ktorých autorka zdieľa takmer totožný obsah?

Prvým dôvodom je, že Instagram má väčší potenciálny dosah. Vďaka hashtagom a prezdieľanému obsahu sa k príspevkom dostane viacero ľudí, z ktorých je mnoho anglicky hovoriacich. Profil (prípadne aj sprievodný text k príspevkom) v angličtine možno teda považovať za marketingový ťah, najmä ak ide o influencera alebo známu osobnosť. Ak nie, ide o túžbu byť videný aj adresátmi mimo Slovenska. Autorka týmto spôsobom tiež dáva publiku najavo, že súčasťou jej identity je schopnosť dorozumieť sa v anglickom jazyku.

Sieť Youtube, z ktorej sme vybrali profil na štvrtom obrázku, je postavená na tvorbe videí. Ak je tvorca Slováč, jeho videá sú spravidla v slovenčine. Bolo by preto kontraproduktívne uvádzať informácie v angličtine, totiž primárne publikum je slovenskej alebo českej národnosti. Ďalším rozhodujúcim faktorom je prístupnosť informácií; zatiaľ čo na Instagrame sa táto sekcia objaví hneď po otvorení daného profilu, na Youtube sa k nej musí používateľ „preklikat“.

Ďalej sa pozrieme na príklady z diskusného fóra portálu SME.sk:

● ANTI ficko

Keby miništroval Krajči, boli by sme na nule.

Odoberať | Zdieľať | Nahlásiť

Obrázok 5. Komentár používateľa ANTI ficko

● jofo1

11:07

Keby bol stale Krajci a Matovic tak by tu bolo denne 5 clankov ako nezvladaju pandemiu a ako za vsetko moze plosne testovanie. Sulik by sa uz hanbil a odvolaval.

Obrázok 6. Komentár používateľa jofo1

● Presporsky, stary bratislavsky kaviarensky povalač

10:25

krajciho negrilovali za cisla. jeho grlovali za neschopnost a uplne nulovu komunikaciju. samozrejme ze mu k tou pomahal rozbijac a myslitel z Trnavy

Obrázok 7. Komentár používateľa Presporsky, stary bratislavsky kaviarensky povalač

V týchto prípadoch sú časti identity, ktoré používatelia vyberajú zo svojho repertoára, celkom odlišné. Autori komentárov v diskusií figurujú pod pseudony-

mami, ktoré sú cieľavedome zvolené; na piatom obrázku nám autor chce pomocou pseudonymu predstaviť svoje politické presvedčenie, na šiestom obrázku ide o neutrálny pseudonym a na siedmom ide o pseudonym, ktorým mienil autor pravdepodobne pobaviť ostatných komunikantov. Tieto tri komentáre a prezentácie identity majú okrem anonymity spoločné aj to, že všetky obsahujú hypotézy, ba možno konšpirácie. K. Nocunová a P. Lambertyová (2020, s. 74 – 75) upozorňujú na to, aký môžu mať konšpiračné teórie o politike veľký vplyv na verejnosť. Zdôrazňujú, že ich šírenie nemá vplyv iba na tých, ktorí im veria, ale aj na ľudí, ktorí pôvodne nechceli takýmto správam venovať pozornosť. Ide totiž o to, že ak sú isté informácie často uvádzané spoločne (napr. meno politika a jeho údajný zločin), náš mozog si ich prirodzene usúvzťažní. Klebety, ktoré sa o politike šíria na sociálnych sieťach, môžu vyústiť až do úplnej rezignácie zo strany občana (napr. nezáujem o voľby) alebo, naopak, do agresie (protest). J. Šrol (2019, s. 14) tiež poukazuje na to, že ľudia sú pri dostupnom množstve informácií v dnešnej dobe náchyľnejší veriť „pseudovede“ oproti overeným vedeckým faktom.

Autori sú vďaka anonymnému vystupovaniu „krytí“ a môžu si dovoliť povedať čokoľvek chcú vrátane kritiky verejných činiteľov. Používajú na to expresívne a ironické výrazy (najmä v treťom komentári – *grilovali, rozbijač, mysliteľ z Trnavy*) a vzájomne si protirečia s cieľom rozpútať debatu, či dokonca hádku. Otázkou však ostáva, či by sa táto časť ich sociálnej identity prejavila aj v reálnej komunikácii. Ak by to tak bolo, môžeme aj napriek tomu tvrdiť, že čiastková identita, ktorú používatelia vybrali zo svojho repertoára, nie je autentická, čo dosvedčuje anonymita.

Posledné dva príklady sú z rovnakého portálu, avšak z inej diskusie:

mirkoX 12.10.2021 - 15:35

@tato3: ... ale môže , ale v každom Tvojom " príspevku " ? Ti musíš mať o sebe veľmi vysokú mienku , že môj " milý " narcis ?
Máš ale pravdu , stratil som reč !
Ako môže mať taký (názov diela Dostoevského - nájdeš na wiki) , ako Ty nezodpovedne 3 deti ?
Nebojíš sa , že budú po Tebe ? To musí byť strašná predstava aj pre Teba - ortodoxného kolenolezca a farizeja ! 🤪🤪🤪
P.S. a je veľmi zábavné , keď šéf fan klubu RKC , hovorí o niekom , že žije v temne ! Fakt dobré ! 🤔👍👍

Obrázok 8. Komentár používateľa mirkoX

tato3 12.10.2021 - 15:45

@mirkoX: A prečo nie v každom, aj keď v každom to nebolo.

Ďakujem za tvoje siné argumenty ad hominem.
Ale, aby som ti nekrivdil, prezrad konečne kedy Cirkev zakázala hovoriť o guľatej Zemi? Alebo už si si to doštudoval?

Obrázok 9. Komentár používateľa tato3

Opäť sledujeme anonymnú komunikáciu. Ide o interakciu s útočným podtónom; používatelia jeden druhého urážajú a diskreditujú. Komentáre obsahujú expresívnu lexiku (*kolenolezec, farizej*) a iróniu signalizovanú úvodzovkami či celkovým tónom textu. Všimame si tiež intertextualitu na ôsmom obrázku (Dostojevského *Idiot*). Hoci je možné, že týmto spôsobom mienil používateľ dať najavo svoj prehľad v literatúre a pozdvihnúť svoju úroveň v očiach adresáta, chybná gramatika v jeho texte pôsobí presne opačným dojmom. Na deviatom obrázku zasa vidíme útočnú reakciu, keď sa autor odvoláva na konšpiračné teórie o plochej Zemi a spochybňuje Cirkev. Týmto dáva tiež implicitne najavo časť svojej sociálnej identity, svoje vierovyznanie.

Možno tvrdiť, že na sociálnych sieťach ako Facebook, Instagram či YouTube je identita konštruovaná najmä prepojením textu s vizuálnou zložkou, a jej nositelia teda prechádzajú premyslenejším a kreatívnejším semiotickým procesom. Dôležité je tiež odlíšiť motiváciu tvorby takejto identity a identity na diskusných fórach; zatiaľ čo na vyššie uvedených weboch ide o snahu vyvolať u adresáta čo najpozitívnejší, najlákavejší a najdôveryhodnejší dojem, na diskusných fórach je identita konštruovaná omnoho viac s dôrazom na situačný kontext. Odvolávajúc sa na teóriu o prenosných a situačných identitách Ruth Pageovej (tamže) teda môžeme konštatovať, že na sociálne siete, ktoré obsahujú profil používateľa a jeho príspevky, prenáša autor viac prvkov svojej offline identity. V prípade diskusií zasa často ide o umelo vytvorenú identitu podmienenú situáciou, ktorá môže, no nemusí reflektovať offline identitu používateľa. S. Degges-Whiteová (2015) pripomína, že hoci sa ľudia cítia príjemnejšie, keď prezentujú na internete svoju reálnu identitu, ak je to v konkrétnej interakcii „potrebné“, vedia si vytvoriť aj takú identitu, ktorá bude agresívnejšia či lakomejšia.

5 Záver

Identitu používateľov na sociálnych sieťach vnímame ako jav podnetný na výskum lingvistiky, psychológie a sociológie. Konštruovanie identity je proces, ktorý je dôležité vnímať cez prizmu všetkých troch disciplín. Myšlienky a mienenie človeka, ako aj túžba patriť do komunity a interagovať s ľuďmi tvoria základ pre výsledný konštrukt v podobe jazyka. Pozorovaním sme zistili, že používatelia majú nielen offline a online identitu, ale môžu mať dokonca hneď niekoľko online identít, a to buď na rôznych sociálnych sieťach, alebo aj v rámci jednej. To, ktorú z nich si vyberú zo svojho repertoára, je podmienené publikom, situáciou a žiadaným efektom komunikácie. Tieto podmienky sa odrážajú aj v jazykovom prejave; prostriedky sú prispôbené cieľovej skupine a kontextu komunikačnej situácie. V ďalšom výskume by sme sa preto radi zamerali na komparáciu jazykových prostriedkov, ktoré používatelia preferujú na základe toho, o ktorú sociálnu sieť ide. Anticipujeme napr. rozdiel medzi neformálnym a vizuálne bohatším vyjadrovaním na sieťach ako Instagram či Facebook a jazykovým prejavom na profesionálnych portáloch,

ktorý, predpokladáme, bude dominantnejší na prvky písaného textu a bude tiež zviditeľňovať iné časti identity. Pri analýze komunikátov, ktoré odhaľujú online identitu používateľa, je potrebný subjektivistický prístup, ktorý zohľadňuje aj mentálne procesy prebiehajúce počas rozhodovania sa medzi (podľa používateľa) vhodnými a nevhodnými jazykovými prostriedkami vzhľadom na situáciu. Napr. základným rozdielom medzi identitami používateľov na sieťach a identitami návštevníkov diskusných fór je to, že v prvom prípade ide o snahu zviditeľniť sa, byť originálny a pritiahnúť pozornosť čo najväčšieho počtu adresátov; v druhom je cieľom vysloviť čo najviac svojich názorov bez toho, aby za tento čin niesol používateľ zodpovednosť. Ide v podstate o opozíciu: zviditeľniť sa – skryť sa.

Myšlienkové procesy človeka a z nich vychádzajúce semiotické procesy tvorenia identity sú zaujímavým komponentom výskumu jazykového správania používateľov sociálnych sietí. Vo virtuálnej sfére je možnosť zviditeľnenia sa stále viac, a rovnako narastá aj počet foriem interakcie. Online identita je prirodzenou súčasťou internetovej komunikácie, a preto by sme jej skúmaniu v rámci štýlu sociálnych sietí chceli v budúcnosti venovať viac pozornosti.

LITERATÚRA

- BLOMMAERT, Jan: *Discourse: A Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press 2005. 299 s.
- BOHUNICKÁ, Alena: Funkčné jazykové štýly a ich klasifikácia. In: *Jak je dôležité míti styl*. Pocta Janě Hoffmanové. Eds. L. Jílková – K. Mrázková – H. Ōzörencik. Praha: Ústav pro jazyk český AV ĀR 2020, s. 38 – 52.
- DEGGES-WHITEOVÁ, Suzanne: *A Virtual Identity Crisis in the Making*. Dostupné z WWW: psychologytoday.com/us/blog/lifetime-connections/201506/virtual-identity-in-the-making. [cit. 2022-01-27].
- DOLNÍK, Juraj: *Komunikačná kultúra*. In: *Slovenská reĉ, 2020, roĉ. 85, ĉ. 1, s. 8 – 27*.
- EDWARDS, John: *Language and Identity: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press 2009. 313 s.
- HOFFMANOVÁ, Jana: *Stylistika a...* Praha: Trizonia 1997. 200 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: *Stylistika mluvené a psané ĉeštiny*. Praha: Academia 2016. 512 s.
- MILLER, Daniel a kol.: *How the World Changed Social Media*. Londýn: UCL Press 2016. 288 s.
- NOCUNOVÁ, Katharina – LAMBERTYOVÁ, Pia: *Falšovaná pravda*. Bratislava: N Press 2020. 310 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena: *Interakĉná stylistika*. Bratislava: Univerzita Komenského 2008. 208 s.
- PAGE, Ruth: *Stories and Social Media: Identities and Interaction*. Londýn: Routledge 2012. 256 s.
- SEARGEANT, Philip – TAGG, Caroline: *The Language of Social Media. Identity and Community on the Internet*. New York: Palgrave Memillan 2014. 260 s.
- SLANĀOVÁ, Dana: *Východiská interaktívnej štylistiky (Od eklektizmu k integrácii)*. In: *Slovenská reĉ, 2003, roĉ. 68, ĉ. 4, s. 207 – 226*. Dostupné z WWW: https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2003/4/sr2003_4.pdf.

- ŠROL, Jakub: Čo sú to nepodložené presvedčenia a prečo im ľudia veria? In: Prečo ľudia veria nezmyslom. Eds. M. Jurkovič – V. Čavojská – I. Brezina. Bratislava: Premedia 2019. 305 s.
- URBANCOVÁ, Lujza: Rodovo vyvážený jazyk v sociálno-politickom kontexte. In: Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie. Zborník príspevkov 4. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie. Ed. R. Štefančík. Bratislava: Ekonóm 2019, s. 376 – 387.

ZDROJE

- Instagram používateľa Veronika Ostrihoňová. Dostupné z WWW: <https://www.instagram.com/veronikaostrihonova/>. [cit. 2022-01-24].
- Instagram používateľa Marfinela. Dostupné z WWW: <https://www.instagram.com/marfinela/>. [cit. 2022-01-24].
- Instagram používateľa LucyPug. Dostupné z WWW: <https://www.instagram.com/lucypug/>. [cit. 2022-01-24].
- Oxford Learner's Dictionaries. Dostupné z WWW: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/non-binary?q=non-binary>. [cit. 2022-01-24].
- Youtube používateľa LucyPug. Dostupné z WWW: <https://www.youtube.com/user/lucylucynka/about>. [cit. 2022-01-24].
- SME. Diskusia k článku: Tretia vlna ukazuje svoju silu, pribudlo najviac nakazených (minúta po minúte). Dostupné z WWW: <https://domov.sme.sk/diskusie/5090031/koronavirus-na-slovensku-covid-delta-online-minuta-po-minute-4-november.html>. [cit. 2022-01-24].
- SME. Diskusia k článku: Záborská: Skrátenia lehoty na interrupciu sa najskôr nedožijem. Dostupné z WWW: <https://domov.sme.sk/diskusie/5082694/anna-zaborska-interrupcie-rozhovor.html>. [cit. 2022-01-24].

Slovo a význam v detskej reči

Nikoleta Liptáková

Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, Pedagogická fakulta,
Prešovská univerzita, Prešov
nikoleta.liptakova@smail.unipo.sk

1 Úvod

Problematika osvojovania si významu slov u detí v predškolskom veku si zaslúži našu pozornosť hlavne z dvoch dôvodov. Prvým je nedostatok empirických dát v tejto oblasti v danom vekovom období. Doteraz realizované výskumy na Slovensku spĺňajúce uvedené špecifické parametre sú však dva. Najstarším je výskum psychologického charakteru, ktorého autorka E. Klindová (Klindová, 1970) opisuje proces triedenia a tvorenia pojmových kategórií, pričom sa opiera o myšlienku, že vývin myslenia dieťaťa priamo korešponduje s vývinom kategorizácie. Práca v teoretickej rovine vychádza z vtedajšieho prístupu k sémantike, preto môžu byť niektoré autorkine závery z pohľadu našej práce neaktuálne. Autorkou ďalšieho výskumu je K. Vužňáková (2020), ktorá ponúka už aktuálnu sondu do osvojovania si významu slov u detí v období predškolského veku prostredníctvom skúmania viacerých aspektov vývinu lexikálnej kategorizácie. Vo svojom prístupe vychádza z kognitívnej lingvistiky a etnolingvistiky.

Realizované výskumy poskytujú hodnotné empirické poznanie a užitočné informácie vo svojich teoretických aj metodologických východiskách, ale zároveň ponechávajú priestor na ďalší výskum.

Druhým dôvodom je komplexnosť problematiky osvojovania si významu slov ako takej. Tá pramení najmä z množstva faktorov, ktoré pôsobia na proces osvojovania si jazyka a ktoré je potrebné pri skúmaní tohto procesu zohľadniť. Avšak pramení tiež z rôznorodosti prístupov k týmto faktorom, vychádzajúcim z určitej filozofie nazerania na jazyk.

Konštatujeme, že bližšie objasnenie procesu osvojovania si významu slov u detí predškolského veku na Slovensku neplní len funkciu rozšírenia a skompletizovania poznatkov vo výskume lexikálnej stránky detskej reči.

Komplexnejšie pochopenie jazykového obrazu sveta dieťaťa môže byť tiež dôležitým podnetom pre aktualizovanie a zefektívnenie stimulácie reči a myslenia v predprimárnom vzdelávaní takým spôsobom, aby proces stimulácie jednotlivých jazykových javov korešpondoval s priebehom procesu ich akvizície.

2 Teoretické východiská problematiky

Nižšie opisujeme niektoré tendencie prístupov k jazyku a vybrané faktory, ktoré pôsobia v procese osvojovania si významu slov, alebo ovplyvňujú nazeranie

naň z rôznych hľadísk. S ohľadom na rozsah a účel príspevku sa budeme venovať len niektorým kľúčovým myšlienkam konštruujúcim teoretický základ našej práce. Samostatne sa venujeme prototypovej teórii, pretože tvorí východisko k skúmaniu procesu kategorizácie v našej práci, v teoretickej aj v empirickej rovine výskumu. Opisujeme aj koncept interakčno-integračnej teórie, ktorý vnímate ako užitočný, ak chceme k osvojovaniu si významu slov, ako aj k jazyku samotnému pristupovať komplexne a celostne.

Na sémantiku slov v procese osvojovania si jazyka nazeráme cez súčasné kognitívne prístupy k jazyku (v slovenskom prostredí napr. Dolník, 1990; v zahraničí napr. Bloom, 2015), ktorých zámerom je v istom zmysle presahovať klasické, štrukturalistické prístupy, ktoré sú vo veľkej miere uplatňované v lingvistickom výskume na Slovensku (Vužňáková, 2020).

Osobitne vyzdvihujeme chápanie kognitívnej lingvistiky na základe skúsenostného realizmu (Lakoff, 2006). Kognitívna lingvistika v Lakoffovom poňatí chápe vzťah jazyka a myslenia v kontexte reálneho, fyzického života človeka (*embodied mind*) a do veľkej miery pripúšťa vplyv kultúrnej skúsenosti na to, ako chápeme jazyk. Z uvedených myšlienok vyplýva, že jazyk nie je možné vnímať ako izolovaný systém, súbor určitých arbitrárnych znakov tak, ako je to prezentované v štrukturalizme (napr. Saussure, 2007). Naopak jazyk je závislý od jeho používateľov a výklad významu je úzko prepojený s kultúrnou a sociokognitívnou skúsenosťou človeka, a teda aj významy sú do istej miery závislé od používateľov jazyka.

Poňatie jazyka z pohľadu štrukturalistických teórií môže byť značne limitujúce v tom, že nereflektuje psychologickú a kultúrnu realitu, v ktorej používatelia jazyka žijú, ale zostáva iba pri opise metajazykových konštruktov.

2.1 Prototypová teória

Na základe myšlienok L. Wittgensteina o rodinnej podobnosti hier formuluje E. Roschová (Rosch – Mervis, 1975) prototypovú teóriu, z ktorej vychádzame pri náhľade do štruktúry osvojovania si sémantických kategórií, ich hraníc a centrálnych bodov lexikálneho významu. L. Wittgenstein v tejto myšlienke poukázal na limitácie vnímania kategorizácie z vtedajšieho pohľadu (kategória definovaná spoločnými vlastnosťami objektov), čo vysvetľuje na príklade hier (Lakoff, 2006). Hry, ako aj členovia rodiny sú si podobní vo viacerých aspektoch, ale nemusia mať nevyhnutne spoločné všetky vlastnosti, aj keď zdieľajú rovnakú kategóriu (Wittgenstein, 1953). Spomínaný fenomén L. Wittgenstein nazýva rodinnou podobnosťou.

Na rovnakom princípe funguje na základe tejto teórie kategorizácia okoliťého sveta. Významy slov v jazykovom obraze sveta človeka sa viažu na prototypy, ktoré predstavujú reprezentatívne exempláre daných kategórií. Prototypy sa vyznačujú dominantnými, perцепčne výraznými a opakujúcimi sa vlastnosťami a v rámci reprezentácie určitej kategórie sú aj viac používané, vďaka čomu sú ľahšie spoznatel'né a osvojiteľné pre poznávajúceho, pri kognitívnom spracovaní určitej kategórie (Vužňáková, 2018).

G. Lakoff (2006) na prototypovú teóriu odkazuje pri objasňovaní procesu kategorizácie v teórii poznania z pohľadu vlastnej podoby kognitívnej lingvistiky (myslenie prameniace z telesnej skúsenosti človeka). Sémantickú kategorizáciu považuje za jeden z najdôležitejších aspektov organizácie mentálneho slovníka človeka, pričom tvrdí, že kategórie neodrážajú objektívnu realitu, ale naše (aktuálne) videnie sveta. Hranice kategórií vníma ako neostré aj z dôvodu, že v kategóriách sú obsiahnuté aj ich centrálné (prototypové) aj necentrálne príklady (Taylor, 2001).

2.2 Interakčno-integračná teória

V súvislosti s potrebou zohľadnenia viacerých synergicky pôsobiacich determinantov pri procese osvojovania si významu slova formuluje K. Vužňáková (2018, 2019, 2020) termín *interakčno-integračná teória*. Základnou črtou teórie je zohľadňovanie interakcie medzi jednotlivými determinantmi a integrácia prvkov viacerých prístupov k osvojovaniu si jazyka, cez ktoré sa môžeme na dané determinanty pozerat'.

Jedným z determinantov je samotná genetická informácia jedinca, teda vrodené kognitívne predispozície a predispozícia učiť sa akýkoľvek jazyk. Ďalším determinantom je vývin a fungovanie mozgových štruktúr v univerzálnej rovine, aj v individuálnych reprezentáciách (pozri vyššie) a tiež vývin a fungovanie kognície. Za nemenej dôležitý determinant považujeme aj jazyk, ktorý si jedinec osvojuje – jeho typ a fungovanie a jazykový a neязыkový input, ktorý je významne ovplyvnený kultúrnou a sociokognitívnou skúsenosťou.

K. Vužňáková (2018, 2020) poukazuje na vzťah medzi kognitívnymi univerzáliami a individualitami v reči. Tento vzťah spočíva v rešpektovaní určitých predispozícií a kognitívnych mechanizmov osvojovania si jazyka, ktorých existencia je univerzálna pre každého jedinca (Wierzbicka, 2014). Zároveň sú tieto univerzálie manifestované cez individuálne verbálne prejavy, špecifické pre každého jedinca.

3 Náčrt metodológie výskumu

Hlavným cieľom výskumu je opísať vybrané implicitné lexikálne znalosti dieťaťa a predškolského veku. Čiastkové ciele sú konkretizované takto – sledovať uvedomovanie si viacvýznamovosti pomenovaní a odvodenosti významov; sledovať prototypový efekt v kognitívnom spracovaní reality; zisťovať organizáciu mentálneho slovníka; sledovať rozsah slovnej zásoby.

Výskumná vzorka pozostáva z intaktných, po slovensky hovoriacich detí v predškolskom veku v štyroch vekovo homogénnych skupinách v rozsahu desať detí v každej skupine (skupiny 3-, 4-, 5- a 6-ročných detí), čím zaisťujeme sledovanie vybraných jazykových javov naprieč celým obdobím.

Pri výbere metód výskumu vychádzame najmä z doteraz realizovaných výskumov lexikálnej stránky detskej reči v predškolskom veku (Klindová, 1970; Vužňáková, 2020) a mladšom školskom veku (Vužňáková, 2019, 2020) na

Slovensku. Reflektujúc zámer doplniť poznatky uvedených štúdií sa pokúšame aplikovať aj iné techniky získavania empirických dát. Uvedené výskumy (Klindová, 1970; Vužňáková, 2020) využívajú predovšetkým procesovú a faktickú elicitáciu a obrázkovú metódu.

Elicitácia umožňuje skúmať spontánnu jazykovú produkciu prostredníctvom vytvorenia určitého situačného kontextu na základe zvoleného podnetu. Zaráďujeme ju k online psycholingvistickým metódam, pri ktorých je naviazanie mentálneho procesu na verbálny či manipulačný úkon takmer bezprostredné (Garrod, 2006; Mertins, 2017).

Elicitáciu považujeme za základnú metódu, používanú pri napĺňaní každého zo spomenutých čiastkových cieľov výskumu. Na základe špecifik jednotlivých sledovaných jazykových javov k nej pričleňujeme ďalšie metódy s cieľom zefektívnenia a inovácie procesu získavania údajov od respondentov.

Pri čiastkovom výskumnom celi sledujúcom uvedomovanie si viacvýznamovosti pomenovaní suplementujeme metódu elicitácie obrázkovou metódou. Zisťujeme, či dieťa pozná odvodené významy (ktoré sú v metaforickom, alebo metonymickom vzťahu k základnému významu) pri viacvýznamových lexikálnych jednotkách, čo môže odhaliť určité špecifiká organizácie mentálneho slovníka a do istej miery napovedá aj o rozsahu slovnej zásoby dieťaťa. Obrázková metóda vychádza z princípu obrázkových testov používaných v zahraničí, napríklad Peabody Picture Vocabulary Test (Dunn – Dunn, 1981), ktorý slúži najmä na diagnostikovanie receptívnej slovnej zásoby jednotlivca, alebo Expressive vocabulary test (Williams, 2007) – zameraný na expresívnu slovnú zásobu.

Použitie obrázkovej metódy vo výskume reči detí v predškolskom veku je účinné, pretože ako reprezentácia určitého významu slúži obrázok, ktorý je ľahko interpretovateľný aj pre dieťa v predčitateľskom období a tiež poskytuje aj možnosť odpovede neverbálnym úkonom (manipulácia s obrázkom) v prípade, ak dieťa odpoveď nevie verbalizovať (Klindová, 1970). Pôvodné obrázkové testy nespĺňajú požiadavky zamerania nášho výskumu, preto na ich princípe vytvárame vlastné nástroje, ktoré v prípade potreby doplníme prečítaním krátko-keho textu.

Pri skúmaní prototypového efektu v kognitívnom spracovaní reality dieťaťa pri určených sémantických kategóriách primárne pracujeme s možnosťou využitia mimojazykových prostriedkov na vyjadrenie určitej jazykovej kompetencie. Konkrétne prostredníctvom metódy kresby, ktorá je vo výskume lingvistického charakteru na Slovensku málo používaná. Metóda kreslenia je vo veľkej miere využívaná ako projektívna metóda v psychologickom, alebo sociologickom výskume (Šupšáková, 2013; Søndergaard – Reventlow, 2019), pretože ponúka respondentovi možnosť reflektovať aj také vnútorné obsahy, ktoré nedokáže, alebo nechce verbalizovať (Malček, 2017; Hurdley, 2019). Zároveň je kresba pre dieťa spravidla príťažlivou a vyhľadávanou činnosťou.

Organizáciu mentálneho slovníka dieťaťa v rámci sledovania vzťahov medzi lexikálnymi jednotkami a v nich reprezentovanej sociokognitívnej skúsenosti uchopujeme metódou asociačného experimentu. Pôvodne patrí k verbálnym projektívnym metódam využívaným v psychodiagnostike (Stančák, 1982). O. Kondáš (1979) však konštatuje, že táto metóda je uplatniteľná aj pri hodnotení úrovne a dynamiky kognitívnych procesov naviazaných na rečové kompetencie dieťaťa, čo korešponduje aj s tvrdeniami P. Říčana a J. Ženatého (1988). Túto metódu vo výskume psycholingvistického charakteru používa aj L. Maršálová pri determinovaní osobitosti asociačných štruktúr v mentálnom slovníku detí mladšieho školského veku (Maršálová, 1982). Metóda asociačného experimentu má viacero podôb, v našej práci ju uplatňujeme v podobe voľných verbálnych asociácií na podnetové slová (konkrétne, abstraktné a metajazykové pojmy). Asociácie doplníme o verbálnu explikáciu významu podnetovej lexikálnej jednotky, čo môže ešte bližšie ozrejmiť vzťah skúsenosti dieťaťa a jeho kognitívnych štruktúr k osvojovaniu si významu slov (Vužňáková, 2020).

Použitím výskumných metód, ktoré sú zamerané na takmer bezprostredné reflektovanie kognitívnych procesov a iných obsahov vedomia dieťaťa navonok, či už verbálnymi alebo neverbálnymi prostriedkami, sa snažíme k týmto procesom zaistiť bližší prístup a lepšie ich uchopiť v naviazaní na skúmané jazykové javy. Na základe uskutočneného pilotného overenia navrhnutých metód konštatujeme, že ich použitím je možné získať relevantné a aktuálne empirické dáta k nami zvoleným jazykovým javom naprieč celým obdobím predškolského veku.

4 Záver

V príspevku sme načrtli základné teoretické a metodologické východiská pripravovaného kvalitatívneho výskumného projektu, ktorý je zameraný na rozšírenie aktuálnych empirických poznatkov o implicitných lexikálnych znalostiach dieťaťa v období predškolského veku. Na proces osvojovania si významu slov ako súčasť ontogenézy detskej reči nazeráme cez prizmu súčasnej kognitívnej lingvistiky. Zároveň sa prikláňame k integrácii myšlienok nativistického a sociopragmatického prístupu k osvojovaniu si jazyka a rešpektujeme vzťah medzi kognitívnymi univerzáliami a individualitami v reči. Aj preto sa pri zohľadňovaní mnohých faktorov, ktoré ovplyvňujú osvojovanie si významu slov, opierame o interakčno-integračnú teóriu. Samostatne, ako jeden zo skúmaných prístupov ku kognitívnemu spracovaniu reality, uvádzame prototypovú teóriu, pretože tento fenomén sa snažíme sledovať aj v empirickej rovine.

V metodologickej časti príspevku sa venujeme opisu čiastkových cieľov použitím výskumných metód, konkrétne elicitácie, obrázkovej metódy, metódy kreslenia a asociačného experimentu.

Opisovaný výskumný rámec tvorí empirický základ k ďalšej časti výskumu, venovanej využitiu získaných výsledkov pri návrhu a aplikácii metodiky stimu-

lácie jazykovo-komunikačnej kompetencie dieťaťa v edukačnom prostredí materskej školy.

LITERATÚRA

- BLOOM, Paul: Jak se děti učí významu slov. Praha: Karolinum 2015. 296 s.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikálna sémantika. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 1990. 303 s.
- DUNN, Loyd – DUNN, Leota: Peabody Picture Vocabulary Test. Minneapolis: American Guidance Service 1981.
- GARROD, Simon: Psycholinguistic Research Methods. In: Encyclopedia of Language and Linguistics (second edition), 2006, s. 251 – 257. Dostupné z WWW: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080448542041559?via%3Dihub>. [cit. 2021-11-29].
- HURDLEY, Rachel: Drawing as a research method. In: SAGE Research Methods Foundations. Eds. P. Atkinson – S. Delamont – A. Cernat – J. W. Sakshaug – R. A. Williams. London: SAGE Publications, Ltd. 2019. Dostupné z WWW: <https://methods.sagepub.com/foundations/drawing-as-a-research-method>. [cit. 2022-01-13].
- KLINDOVÁ, Euboslava: Od kategórie k pojmu (Vývin triedenia a pojmu u detí od 3 do 7 rokov). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 228 s.
- KONDÁŠ, Ondrej: Asociačný experiment (príručka). Bratislava: Psychodiagnostické a diagnostické testy 1979. 64 s.
- LAKOFF, George: Ženy, oheň a nebezpečné věci. Co kategorie vypovídají o naší mysli. Praha: Triáda 2006. 656 s.
- MALČEK, Jaroslava: Využitie kresby začarovanej rodiny pre činnosť sociálnych pracovníkov. In: Aktuální trendy sociální práce v kontextu měnících se požadavků trhu práce. Eds. A. Mátel – L. Janechová – M. Hála. Příbram: Ústav sv. Jana N. Neumanna – VŠZaSP sv. Alžbety Bratislava 2017, s. 68 – 73.
- MARŠÁLOVÁ, Libuša: Psycholingvistická analýza lexiky: Asociačné štruktúry v subjektívnom slovníku. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 207 s.
- MERTINS, Barbara: Psycholingvistické metody. In: Nový encyklopedický slovník češtiny – komplet. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny 2017. 2150 s. Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/PSYCHOLINGVISTICKÉ%20METODY>.
- ŘÍČAN, Pavel – ŽENATÝ, Jan: K teorii a praxi projektivních technik. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy 1988. 206 s.
- ROSCH, Eleanor – MERVIS, Carolyn: Family resemblances. Studies in the Internal Structures of Categories. In: Cognitive Psychology, 1975, Vol. 7, p. 573 – 605. Dostupné z WWW: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0010028575900249>. [cit. 2021-11-29].
- SAUSSURE, Ferdinand: Kurs obecné lingvistiky. Praha: Academia 2007. 487 s.
- SØNDERGAARD, Elisabeth – REVENTLOW, Susanne: Drawing as a Facilitating Approach When Conducting Research Among Children. In: International Journal of Qualitative Methods, 2019, Vol. 18. Dostupné z WWW: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1609406918822558>. [cit. 2022-01-05].

- STANČÁK, Andrej: Klinická psychodiagnostika. Bratislava 1982. 404 s.
- ŠUPŠÁKOVÁ, Božena: Detský výtvarný prejav. Od čmáraníc k obrazom a ich významom. Bratislava: Dolis 2013. 186 s.
- TAYLOR, John: Linguistics: Prototype Theory. In: International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, 2001, p. 8954 – 8957. Dostupné z WWW: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080430767030667>. [cit. 2022-01-09].
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Teoreticko-metodologické východiská skúmania osvojovania si významov slov. In: O dieťaťi, jazyku, literatúre/On Child, Language and Literature, 2018, roč. VI, č. 1, s. 6 – 28.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Implicitné a explicitné znalosti dieťaťa a mladšieho školského veku o význame lexikálnych jednotiek. In: Jazyk a umenie pre deti a mládež v hodnotových a didaktických pohľadoch. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou – Premeny školy a učiteľské vzdelávanie v historickom kontexte a nové perspektívy. Eds. A. Mitrová – Z. Sláviková. Prešov: Prešovské univerzita v Prešove 2019, s. 260 – 283.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Znalosti lexikálnej kategorizácie. In: Implicitné jazykové znalosti dieťaťa. Eds. M. Klimovič – M. Kopčíková – Ľ. Liptáková – K. Vužňáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2020, s. 109 – 192.
- WIERZBICKA, Anna: Sémantika: elementární a univerzální sémantické jednotky. Praha: Karolinum 2004. 550 s.
- WILLIAMS, Kathleen: Expressive vocabulary test – second edition. Minneapolis: Pearson 2007.
- WITTEGENSTEIN, Ludwig: Philosophical investigations. Oxford: Basic Blackwell 1952.

Reflexivní posesiva ve třetí redakci staročeského biblického překladu¹

Anna Michalcová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha
a.michalцова@ujc.cas.cz

1 Úvod

Internetová jazyková příručka (cit. 2021-12-02) uvádí, že „zvrtné přivlastňovací zájmeno *svůj* uijíme tehdy, jestliže přivlastňovaná věc, event. osoba patří osobě/věci, která je ve větě podmětem (původcem děje)“. Zároveň ovšem zmiňuje, že v různých mluvených projevech převažuje užití prostého posesiva, a to i na místech, kde by bylo syntakticky náležité reflexivní posesivum. Tato konkurence prostých posesivních zájmen a posesivních reflexiv a kolísání v jejich užití je v české synchronní lingvistice hojně diskutované téma.² S touto konkurencí se však setkáváme už ve staré češtině: Jan Gebauer, významný český bohemista a dodnes jeden z nejuznávanějších českých jazykovědců, ve své historické mluvnici češtiny o posesivním reflexivu *svůj* říká, že se objevuje „po právu, když přivlastňuje se tomu, kdo jest podmětem slovesa finitního“ (Gebauer, 1929, s. 228), ovšem dodává, že ve staročeských textech „místo náležitého reflexiva *svůj* bývá zájmeno posesivní jiné“. Tuto tendenci vysvětluje vlivem jiných jazyků a pozoruje ji zvláště v překladech (Gebauer, 1929, s. 228).

V tomto kontextu hraje důležitou roli staročeský biblický překlad. Během 14. a 15. století vznikaly samostatné staročeské překlady žaltáře, evangeliáře a čtyři různé verze překladu celé bible, tzv. redakce. Ty se dochovaly ve více než stovce rukopisů a inkunábulí. Biblické rukopisy jsou zároveň velmi rozsáhlé a poskytují velký textový materiál: první redakce staročeské bible obsahuje téměř půl milionu tokenů a 7 000 lemmat (Voleková, 2021, s. 250). V této studii se proto chceme zaměřit na konkurenci prostých a reflexivních přivlastňovacích zájmen právě na biblickém textu, konkrétně na třetí redakci staročeského biblického překladu.

¹ Příspěvek vznikl s podporou projektu GA ČR č. 20-06229S *První tištěný staročeský žaltář (filologická analýza a kritická edice)*. V článku byla využita data Vokabuláře webového, které poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

² Z novějších studií se této problematice věnuje například Daneš – Hausenblas (1962, s. 191 – 202), Dočekal (2000, s. 47–59) či Čmejrková (2003, s. 181 – 205; 1998, s. 75 – 87). Podrobnější výčet literatury k tématu viz Karlík, 2016, s. 1543 – 1544.

2 Staročeský biblický překlad a přivlastňovací zájmena

První překlad celé bible do češtiny vznikl v polovině 14. století, a to na základě latinské Vulgáty, další tři jeho redakce pak vznikly v průběhu 15. století. Podle Vladimíra Kyase, českého slavisty a editora první redakce staročeské bible, český překlad vycházel z latiny až do reformačního typu *Bible kralické* (2. polovina 16. století), která je novým překladem z originálních jazyků bible, tj. hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny, ale i ona částečně vycházela z předcházejícího českého překladu (Kyas, 1997, s. 25 – 28).

Jednotlivé redakce staročeského biblického překladu se odlišují překlada-telskými postupy. Nejstarší český překlad bible z 50. a 60. let 14. století je spíše volný, hlavním cílem byla srozumitelnost. Zároveň je ale poměrně zdařilý (záleželo na jednotlivých překladatelích, jichž se na překladu podílelo asi deset) a bez zbytečných neologismů (Kyas, 1997, s. 43 – 44). U druhé redakce, která začala vznikat zřejmě počátkem 15. století, můžeme hovořit o rozvoji tzv. „biblického stylu“ – jsou např. stále užívány jednoduché tvary minulých časů (aoristy a imperfekta) navzdory tomu, že na počátku 15. století tyto tvary již ustupovaly, zároveň postupně dochází k ustálení biblického názvosloví (Kyas, 1997, s. 68 – 72). Třetí redakce, na níž její autor začal pracovat pravděpodobně kolem roku 1410, je charakteristická svou snahou tlumočit text bible přesně, až doslovně, odstranit výklady, které nejsou náležité, dodržovat stanovené ekvivalenty a překládat podobná místa shodně (Kyas, 1997, s. 102 – 105). Čtvrtá redakce z 80. let 15. století se vrací ke snaze o modernizaci a o srozumitelnost jazyka (Kyas, 1997, s. 129 – 130).

Výše popsané zásady týkající se jednotlivých redakcí lze vyčíst především ze samotných překladů. Jen výjimečně je reflexe toho, jak bibli do češtiny překládat, zachycena ze staročeského období písemně; např. jeden z problémů při biblickém překládání je zmíněn v předmluvě k prvnímu tištěnému žaltáři (*Staročeské biblické předmluvy*, 2019, s. 276 – 277).³ Problém s překladem reflexivních posesiv je zmíněn až v prvním odborném textu reflektujícím zásady biblického překladu do vernakulárního jazyka. Tímto textem je *Grammatika česká v dvojí stránce*, nejstarší česká mluvnice z roku 1533, uзуálně nazývaná též Náměšťská mluvnice, jejímiž autory jsou Václav Beneš Optát a Petr Gzel (autoři části Ortographia) a Václav Filomates (autor části Etymologia). Pravidla, která byla stanovena v mluvnici, Optát přímo aplikoval na svůj překlad Erasmovy verze Nového zákona (Nový zákon Optátův, tisk, Náměšť, 1533; Kniho-pis K17099). Filomates stanovil „velmi důsledná pravidla (...) o užívání zvratných zájmen, a to jak osobních, tak zvláště přivlastňovacího *svůj*, v jehož užívání se hojně chybovalo vlivem otrockých překladů z němčiny a latiny“

³ Předmluva k prvnímu tištěnému žaltáři je vlastní dílo upravovatele žalmů pro čtvrtou redakci. V úvodu se nachází pojednání o nesnadnosti překladu žaltáře kvůli jeho básnické podobě, dále jsou zmíněny obecné překlada-telské problémy spjaté se snahou překlada-tele o zachování estetické i obsahové stránky textu (*Staročeské biblické předmluvy*, 2019, s. 99).

(Kyas, 1997, s. 146). Filomates kritizoval užívání prostých posesiv na místě, kde by bylo syntakticky náležitě posesivum reflexivní, a obhajoval patřičné užívání reflexivního tvaru ve všech osobách a číslech.⁴ Optát se v této oblasti na počátku svého překladu Nového zákona dopouštěl chyb, které již dále nemá; přesné užití Filomatesových pravidel o zájmenech tak mělo sloužit jako vzor dalším českým překladatelům bible.

Od této tendence se odchylují Melantrichovy biblické tisky. Jiří Melantrich Rožďalovský (později z Aventinu), významný český renesanční tiskař a nakladatel, vydal v letech 1549 až 1577 bibli celkem pětkrát (míra úprav v jednotlivých vydáních se různí).⁵ V těchto tiscích je užíváno reflexivního posesiva *svůj* pouze při vztahu ke třetí osobě, a to od 2. vydání (1556/1557, např. *vstanu a půjdu k otci mému* Lk 15, 18). Kyas tuto změnu označuje za „zásadní revizi“ (Kyas, 1997, s. 169). Jan Blahoslav, kněz a biskup Jednoty bratrské, literát, vzdělanec, pedagog a představitel domácího reformačně orientovaného humanismu, v této problematice často následoval Melantricha oproti vzoru Beneše Optáta; teoreticky pochválil Filomatesovo pravidlo o náležitém psaní reflexivních posesiv, které uvádí v *Gramatice*, ale dodává: „Ačkoliv i přitom také figury i zvyk své místo míti musejí. Jako sad' tato slova [Mt 11, 10]: Aj já posílám anděla svého, dobře a vlastně díš, ale hláze a pěkněji: anděla mého; ale dobře díš: On poslal anděla svého“ ([Blahoslav], 1991, s. 91). Podle Kyase jsou v *Blahoslavově Novém zákoně* (1564, 1568) tyto „výjimky“ prakticky pravidlem (Kyas, 1943, s. 198). *Bible kralická* značnou část tohoto odchýlení od *Gramatiky* opravuje, a to zvláště v singuláru.

3 Třetí překlad žaltáře a třetí redakce staročeského překladu bible

V našem výzkumu jsme zjistili, že poprvé se tendence odstraňování reflexivních posesiv ve všech osobách kromě třetí neobjevuje u Melantrichových tisků, ale již ve třetí redakci. Autor této redakce, který byl zřejmě univerzitním mistrem, se snažil převádět text bible co možná nejvíce doslovně, což je viditelné i na překladu přivlastňovacích zájmen. Je zde však třeba rozlišovat text třetího překladu žaltáře a třetí redakce, protože překládání žalmů do češtiny probíhalo samostatně a nezávisle na překladu celé bible (tj. čtyř staročeských redakcí). Třetí překlad žaltáře pravděpodobně pochází z konce 14. století a nejdříve je dochován žaltářem *Bible boskovické* (asi 1421 – 1425, zkratka BiblBosk), třebaže tato bible jinak reprezentuje nejstarší stadium druhé redakce (Kyas, 1997, s. 67 – 68; Kreisingerová, 2019, s. 139). Třetí redakce důkladně reviduje

⁴ V mluvnici je rovněž představen specifický problém překladu latinského posesiva *suus*. Je možné jej překládat dvojím způsobem na základě kontextu („neb někdy *suus* jest *svůj* a někdy *jeho*“), např. *Linivit oculos patri suo – Pomazal oči otci svému* [Tob 11,13] × *Reddidit illum patri suo – Dal ho otci jeho* [L 9, 43], viz *Gramatika česká (1533)*, 2019, s. 59.

⁵ *Melantrichova bible* poté vychází poštěstě v přetisku z roku 1613 u Melantrichova vnuka Samuela Adama z Veleslavína.

Nový zákon, Starý zákon nově překládá, přičemž Knihu žalmů převzala v úpravě třetího překladu žaltáře. Autor třetí redakce vypracoval pro písaře jednotlou předlohu, jejímž nejstarším známým opisem je *Bible padeřovská* (1432 – 1435, zkratka BiblPad).

Právě u třetího překladu žaltáře a jeho revize v třetí redakci nacházíme rozdíl v překladu posesiv. Pokud porovnáme příklady posesiv zastupující všechny osoby a singulár a plurál,⁶ všimáme si, že *Bible padeřovská* odstraňuje reflexivní posesiva v prvních a druhých osobách a nahrazuje je posesivy prostými striktně dle latiny.

1. **os. sg.:** Ps 6,7: *Pracoval sem ... v zdychání svém* BiblBosk × *Pracoval sem ... ve lkání mém* BiblPad
latina: *Laboravi ... in gemintu meo*
2. **os. sg.:** Ps 7,7: *Povstaň, hospodine, v hněvu svém* BiblBosk × *Povstaň, pane, v hněvu tvém* BiblPad
latina: *Exsurge, Domine, in ira tua*
3. **os. sg.:** Ps 7,13: *mečťe svůj roztriesl* BiblBosk × *meč svůj roztrásl jest* BiblPad
latina: *gladium suum vibrabit*
1. **os. pl.:** Ps 11,5: *Jazyk svůj zvelebíme* BiblBosk × *Jazyk náš zvelebíme* BiblPad
latina: *Lingua nostram magnificabimus*
2. **os. pl.:** Ps 23,7: *Otevřete, kniežata, vrata svá* BiblBosk × *Otevřete, kniežata, vrata vašě* BiblPad
latina: *Attollite portas, principes, vestras*
3. **os. pl.:** Ps 16,10: *tuk svůj zavřeli sú* BiblBosk × *tuk svůj zavřeli sú* BiblPad
latina: *adipem suum concluserunt*

Bible padeřovská je nejstarším dochovaným celým opisem třetiredakčního překladu. K ověření, zda se tato tendence neobjevuje pouze v tomto rukopisu, budeme přihlížet k dalšímu rukopisu třetí redakce, a to k *Bibli cisterciácké* (1456, zkratka BiblCist).

4 Metodologie

Tento článek představuje první náhled na problematiku reflexivních posesiv ve třetí redakci⁷ a snaží se ji uvést do kontextu staročeského překladu bible. Rukopisů celých biblí, se kterými v naší analýze pracujeme, je celkem pět; zástupcem třetího překladu žaltáře je *Bible boskovická*, ze třetí redakce vycházíme z *Bible padeřovské* a *Bible cisterciácké*. Dále pracujeme s *Bibli drážďanskou*, která je nejstarší dochovanou (neúplně a pouze na fotografiích) biblí

⁶ Do našeho výčtu nezahrnujeme duál kvůli nízkému počtu výskytů.

⁷ U třetí redakce je známo 11 kompletních biblí, 5 Starých zákonů a 13 Nových zákonů (Kyas, 1997, s. 99 – 111). Ze 70. let 15. století se zachovaly dva rukopisy biblí, jejichž Starý zákon je složen z částí druhé a třetí redakce: jedná se o *Bibli Dlouhoveského* (1475) a *Bibli Záblického* (1476 – 1478).

první redakce a zároveň obsahuje první překlad žaltáře (2. polovina 60. let 14. století, zkratka BiblDrážď), a čtvrtoredakční *Bibli pražskou* (1488, zkratka BiblPraž) se čtvrtým překladem žaltáře. Pracujeme rovněž s textem *Žaltáře wittenberského* (polovina 14. století, zkratka ŽaltWittb), ve kterém se nachází prvotní překlad žaltáře.

Ve svém výzkumu jsme se zaměřili na dvě biblické knihy: Knihu žalmů (prvních 50 žalmů)⁸ a Matoušovo evangelium. Pracovali jsme pouze s těmi tvary posesiv, u nichž je syntakticky náležitý reflexivní tvar; u každého takového posesiva jsme určili osobu, číslo a podobu (reflexivní/prosté). Z analýzy jsme vyřazovali posesiva v duálu kvůli nízkému počtu výskytů.

U Knihy žalmů se počet posesiv napříč bible měnil minimálně, což je viditelné i v grafickém znázornění (graf 1, 2). V *Bibli padeřovské* jsme v prvních 50 žalmech spočítali celkem 205 posesiv, přičemž převažují tvary posesiv v singuláru (tabulka 1).

U Matoušova evangelia se nachází nejvíce posesiv ve třetí osobě (graf 3, 4), což lze vysvětlit jeho narativním charakterem. V *Bibli padeřovské* jsme v evangelii spočítali celkem 190 posesiv (tabulka 1).

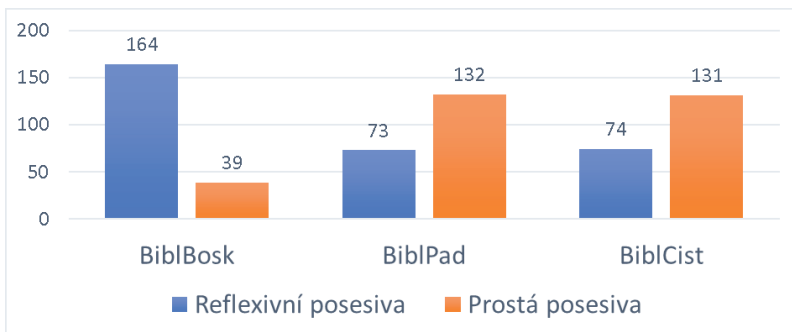
Osoba a číslo	Knihy žalmů	Matoušovo evangelium
1. os. sg.	46	9
2. os. sg.	74	35
3. os. sg.	54	103
1. os. pl.	7	2
2. os. pl.	5	19
3. os. pl.	19	22
Celkem	205	190

Tabulka 1. Počet posesiv, kde je náležitý reflexivní tvar, v Knize žalmů a Matoušově evangelii (*Bible padeřovská*).

5 Analýza

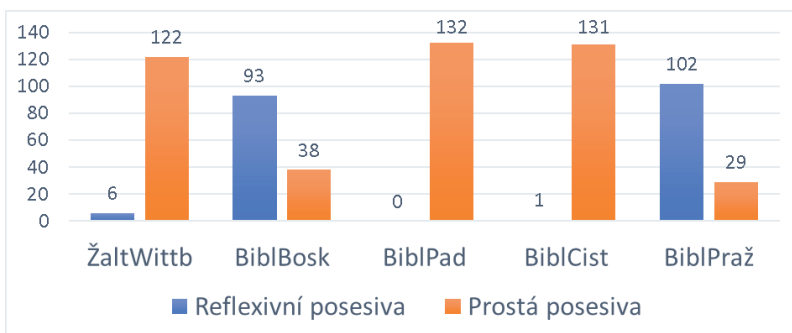
Pokud se podíváme na graf 1, který ukazuje zastoupení reflexivních a prostých přivlastňovacích zájmen v textu žalmů v jednom prameni třetího překladu a dvou pramenech třetí redakce, všímáme si dvou výrazných tendencí: 1) v *Bibli boskovické* oproti biblím třetí redakce převažují reflexiva, 2) počet posesiv ve vybraných biblích třetí redakce se prakticky shoduje.

⁸ V případě prvního překladu vycházíme z *Žaltáře wittenberského*, nikoli z textu žaltáře celé bible (pro první redakci z textu *Bible drážďanské*).

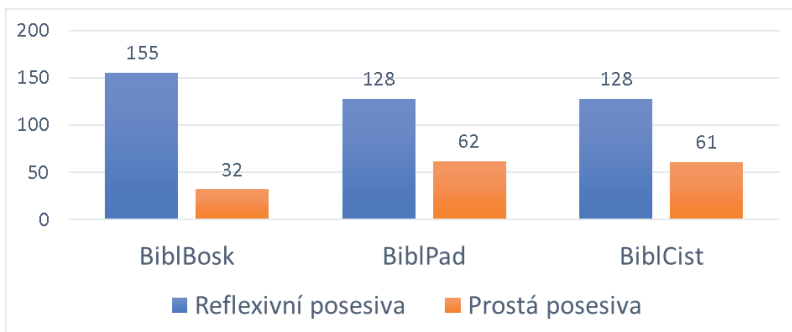
Graf 1. Poměr reflexivních a prostých posesiv v žaltáři třetího překladu a třetí redakce ve všech osobách

Mnohem zajímavější výsledky však obdržíme, pokud z grafu odstraníme posesiva ve třetí osobě singuláru a plurálu (graf 2). Dojdeme k zjištění, že bible třetí redakce oproti žaltáři třetího překladu systematicky odstraňuje reflexivní posesiva u první a druhé osoby. Jediné doložené reflexivum ve zkoumaných třetiredakčních biblích je v *Bibli cisterciácké* v 1. os. sg. (*utvrdím nad tebou oči své* Ps 31, 8). V *Žaltáři wittenberském* převažují prostá posesiva, třebaže zde nepozorujeme systematické odstraňování podobné biblím třetí redakce. V *Bibli pražské* čtvrté redakce naproti tomu převažují reflexiva, což můžeme považovat za snahu o větší přirozenost jazyka (např. doklad pro 2. os. sg. *doved' mě v spravedlnosti tvé* BiblPad vs. *proved' mě v spravedlnosti své* BiblPraž Ps 5, 9).

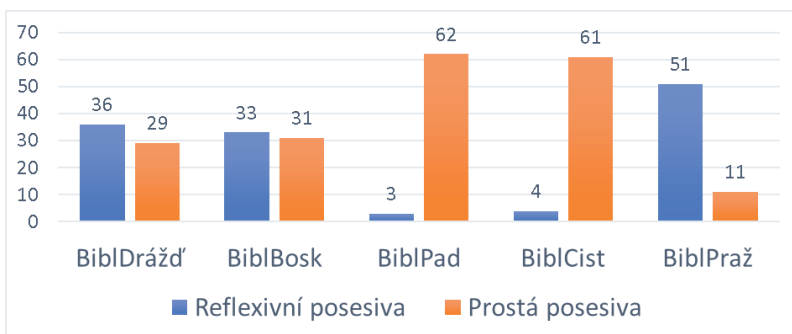
Graf 2. Poměr reflexivních a prostých posesiv v Knize žalmů všech zkoumaných biblí a žaltáře, pouze 1. a 2. osoby

V Matoušově evangeliu, jak již bylo zmíněno výše, převažují reflexiva ve 3. os. sg., což se odráží i na výsledcích grafu, kde jsou zobrazeny všechny zkoumané osoby a čísla (graf 3). Reflexivní posesiva totiž výrazně převažují nad prostými i ve znění třetí redakce, kde v případě žalmů byla naopak v menšině.

Graf 3. Poměr reflexivních a prostých posesiv v Matoušově evangeliu v *Bibli boskovické* a biblích třetí redakce ve všech osobách

Významného rozdílu si samozřejmě opět všímáme, jakmile zahrneme pouze první a druhé osoby. I v případě této biblické knihy nacházíme stejnou tendenci jako u žaltáře: v třetiredakčních biblích prostá posesiva výrazně převažují a opět se jejich celkový počet prakticky shoduje (graf 4).

Graf 4. Poměr reflexivních a prostých posesiv v Matoušově evangeliu všech zkoumaných biblí, pouze 1. a 2. osoby

Situaci se pokusíme přiblížit třemi doklady reflexiv z *Bible padeřovské*. Překlad posesiva *suum* jako reflexivní *svě* ve 2. os. sg. z verše Mt 26, 52 (viz níže) lze považovat za nestandardní, jelikož se nejedná o přivlastňovací zájmeno vztahující se k podmětu finitního slovesa – *Bible pražská* zde zřejmě proto zájmeno překládá nereflexivně jako *jeho*. Způsob, kterým třetí redakce toto místo překládá, však zapadá do koncepce doslovného překladu latinské předlohy, zároveň se může jednat o frazeologizovanou frázi (*dát něco na své místo*), která se neřídí výše stanovenými pravidly pro užívání reflexivních posesiv (viz Internetová jazyková příručka, cit. 2021-12-02).

Converte gladium tuum in locum suum Vulgáta
Obrat' meč tvój v miesto své BiblPad
Obrat' meč tvój v miesto své BiblCist
Obrat' meč svuoj v miesto jeho BiblPraž.

U dvou dokladů ve 2. os. pl. ve verši Mt 18,35 je však očividné, že reflexiva byla zvolena úmyslně, obzvlášť pokud se podíváme na *Bibli cisterciáckou*, která druhé posesivum překládá posesivem prostým, nikoli reflexivním, na základě latiny:

si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris Vulgáta
neotпустíte li jeden každý bratru svému z srdcí svých BiblPad
neotпустíte li jeden každý bratru svému z srdcí vašich BiblCist
jestliže neodпустíte jeden každý bratru svému z srdcí svých BiblPraž.

V *Bibli cisterciácké* se nachází další dva doklady reflexivního posesiva ve 2. os. sg. (*zmaž hlavu svú* Mt 6, 17; *vejdi v radost pána svého* Mt 25, 21), místo kterých se v *Bibli padeřovské* nachází posesivum prosté.

V *Bibli boskovické* je dále poměr reflexivních a prostých posesiv prakticky vyrovnaný, stejně jako v *Bibli drážďanské*; můžeme tedy říci, že se zde neprojevila žádná tendence o sjednocení ve prospěch jednoho typu posesiva. V *Bibli pražské* ovšem stále pozorujeme převažující reflexiva stejně jako u Knihy žalmů.

6 Závěr

Důležitým zjištěním této studie je, že snaha o nahrazování reflexivních posesiv prostými v 1. a 2. osobách se objevuje již dříve než u Melantrichových tisků bible, jak tvrdí Kyas (1997, s. 169). První překladatel žaltáře zřejmě vlivem latinské předlohy upřednostňoval pro 1. a 2. osobu také v češtině prostá zájmena. Nejstarší znění Matoušova evangelia první redakce z poloviny 14. století je v užívání reflexivních a prostých zájmen silně nevyhraněné, stejně tak i druhá redakce. Teprve překladatel třetí redakce důsledně užívá pro 1. a 2. osobu prostá zájmena. Toto zjištění koreluje s dalšími typickými rysy třetí redakce staročeského biblického překladu, tj. snahou o jednodušší překlad a o jednotný překlad latinských výrazů; český překlad této redakce byl natolik přesný, že čtenář nepotřeboval kontrolu s latinským originálem, což se dělo na úkor živosti překladu, kterou se vyznačoval překlad prvotní (Kyas, 1997, s. 100 – 102).

Bylo by záhodno zde představený výzkum ještě prohloubit a získat odpovědi na další otázky, tolik potřebné pro další bádání v této problematice, např. jaký je poměr prostých a reflexivních posesiv v jiných biblických knihách, konkrétně v jiných knihách Starého zákona, kde třetí redakce přinesla zcela nový překlad (oproti redakci druhé), či jak jsou posesiva užívána v neprekladové literatuře staré češtiny. Věříme, že tyto naznačené výzkumné otázky mohou vést k dalším bádáním v této problematice.

LITERATURA

- ČMEJRKOVÁ, Světa: Syntactic and Discourse Aspects of Reflexivization in Czech: The Case of Reflexive Pronoun svůj. In: Issues of Valency and Meaning. Ed. E. Hajičová. Praha: Karolinum 1998, s. 75 – 87.
- ČMEJRKOVÁ, Světa: Osudy zvrtného posesivního zájmena svůj. In: Naše řeč, 2003, roč. 86, č. 4, s. 181 – 205.
- DANEŠ, František – HAUSENBLAS, Karel: Přivlastňovací zájmena osobní a zvrtná ve spisovné češtině. In: SlavPrag 4, 1962, s. 191 – 202.
- DOČEKAL, Mojmir: Posesivní reflexivum v bohemistice. SPFFBU A 48, 2000, s. 47 – 59.
- GEBAUER, Jan: Historická mluvnice jazyka českého, Díl IV, Skladba, Praha 1929. 763 s.
- KARLÍK, Petr: Reflexivní zájmeno. In: Nový encyklopedický slovník češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: NLN 2016, s. 1541 – 1544.
- KREISINGEROVÁ, Hana: Základní problémy II. staročeské redakce. Nepublikovaná disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta 2019. 176 s.
- KYAS, Vladimír: Jazykové rozdíly Nového Zákona v překladě Blahoslavově a v bibli Kralické z r. 1593 (K 350. výročí dokončení šestidílné bible Kralické). In: Slovo a slovesnost, 1943, roč. 9, č. 4, s. 193 – 201.
- KYAS, Vladimír: Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha – Řím: Vyšehrad – Křesťanská akademie 1997. 319 s.
- Staročeské biblické předmluvy. Eds. K. Voleková – A. Svobodová. Dolní Břežany: Scriptorium 2019. 623 s.
- VINTR, Josef: Staročeský žalm – dvousetleté hledání srozumitelnosti a poetičnosti. In: Listy filologické, 2012, roč. CXXXV, č. 1 – 2, s. 43 – 62.
- VOLEKOVÁ, Kateřina: The Importance of the Bible Translation for the Old Czech Lexicography. In: Broadening Perspectives in the History of Dictionaries and Word Studies. Eds. H. Van de Velde – F. T. Dolezal. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2021, s. 248 – 261.

ZDROJE

- Elektronický slovník staré češtiny. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006 – 2022. Dostupný z WWW: <http://vokabular.ujc.cas.cz> [cit. 2021-12-02].
- Internetová jazyková příručka: Konkurence přivlastňovacích zájmen. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2008 – 2022. Dostupné z WWW: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=630> [cit. 2021-12-02].

PRAMENY

- [BLAHOSLAV, Jan]: Gramatika česká Jana Blahoslava. Eds. M. Čejka – D. Šlosar, přel. J. Nechutová. Brno: Masarykova univerzita 1991. 428 s.
- Bible boskovická, rkp., Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M III 3, asi 1421 – 1425.
- Bible cisterciácká (novoměstská), rkp., New York City, The Morgan Library & Museum, sign. MS M.752, 1456.
- Bible drážďanská, rkp. zničen, dříve Německo, Drážďany, Saská státní knihovna – Státní a univerzitní knihovna v Drážďanech (Die Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden), sign. O e 85, 2. polovina 60. let 14. století.
- Bible padeřovská (Strakova), rkp., Rakousko, Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 1175, 1432 – 1435.

Bible pražská, tisk, Praha, [Tiskař Pražské bible], 1488; Knihopis INC013; použitý exemplář: Rakousko, Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, Ink 13.C.5.
Gramatika česká (1533). Ed. O. Koupil. Praha: Akropolis 2019. 134 s.
Žaltář wittenberský, rkp., Wittenberg, Bibliothek des Evangelischen Predigerseminars, sign. A VI 6, polovina 14. století.

Percepcia jazykov a nárečí z pohľadu samotných používateľov (na príklade jazykovej situácie v okrese Stará Ľubovňa)¹

Mária Mikolajová

Dialektologické oddelenie, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra,
Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
maria.mikolajova@juls.savba.sk

1 Úvod

V súčasnosti sa do popredia dialektologického výskumu dostáva názor, že nielen odborný pohľad jazykovedca, ale aj percepcia a hodnotenie jazykov a nárečí z pohľadu samotných používateľov jednotlivých jazykových kódov, je dôležitým a zaujímavým materiálom. Práve subdisciplína nazývaná percepčná dialektológia sa sústreďuje na výskum percepcie jazykových prvkov, jazykových postojov a najmä jazykových, resp. nárečových hraníc, ktoré často nezodpovedajú tým „objektívnym“ – získaným metódami tradičnej dialektológie.

Cieľom príspevku je predstaviť význam percepčného aspektu pre výskum stavu a vývinu jazykov a nárečí na Slovensku, a to aj cez postoje samotných používateľov jazykov a nárečí voči ich vlastnému a „cudziemu“ jazykovému kódu.

V príspevku spomenieme základné teoretické východiská percepčného výskumu, jeho metódy, ako aj výsledky analýzy postojov voči nárečiam a jazykom, ktoré sa používajú na území okresu Stará Ľubovňa, a tiež postojov voči používateľom týchto jazykových kódov. Keďže percepčná dialektológia poskytuje viacero možností, v závere príspevku uvádzame aj perspektívu ďalšieho využitia výskumného materiálu – pohľad na jazykové ideológie.

2 Základné východiská a metodológia výskumu

Výskum, o ktorý sa v tejto štúdií opierame, je súčasťou širšieho percepčného výskumu v rámci projektu dizertačnej práce. Konceptia nezahŕňa iba analýzu jazykových postojov a jazykových ideológií, ale sústreďuje sa aj na reflektovanie jazykových hraníc a salientných lingvistických a sociolingvistických prvkov z pohľadu používateľov jazykových kódov. Vzhľadom na stav rozpracovanosti výskumu a tematickú špecifikáciu príspevku sme sa rozhodli zamerať na jazykové postoje. Keďže percepčná dialektológia ešte nie je v slovenskom dialektologickom kontexte spracovaná teoreticky ani metodologicky, v nasledujúcich častiach predstavíme jej stručné teoretické východiská, špecifické metódy výskumu a tiež zdôrazníme výnimočnosť jazykového mikroareálu okresu Stará Ľubovňa pre výskum percepčnej dialektológie.

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu MŠ SR VEGA č. 2/0126/18 *Slovník slovenských nárečí*.

2.1 Percepčná dialektológia

V druhej polovici 20. storočia sa v americkej dialektológii objavil názor, ktorý do popredia lingvistického výskumu postavil vnímanie a reflektovanie jazykov a nárečí z netradičného pohľadu – z pohľadu „zvnútra“, teda cez prizmu samotných používateľov jednotlivých jazykových kódov. Dennis R. Preston ako najvýraznejší predstaviteľ percepčnej dialektológie ju definuje ako oblasť ľudovej lingvistiky, ktorá skúma regionálny výskyt lingvistických prvkov z pohľadu ľudí bez špeciálneho odborného vzdelania a od počiatku sa spája so sociálnymi a postojoými faktormi (Preston, 2018, s. 177). Je potrebné zdôrazniť, že zatiaľ čo pri tradičnej dialektológii sa výskum sústredil na výber respondentov podľa kritérií NORM (z angl. nonmobile – older – rural – male) (Chambers – Trudgill, 1998; cit. podľa Hansen et al., 2002, s. 1), percepčná dialektológia sa zameriava skôr na socioligvistické kritériá výberu respondentov s podmienkou absencie vyššieho odborného jazykového vzdelania. Účastníci výskumu tak reflektujú jazyk a nárečie spontánne a práve to predstavuje jedinečný materiál na vedeckú analýzu percepcie jazykovej situácie v istom geograficky vymedzenom území, ako aj na skúmanie procesu jazykovej zmeny. Dialektológovia so zameraním na percepčný aspekt sa snažia skúmať a zodpovedať nasledujúce otázky (podľa Hansen et al., 2002, s. 3; Preston, 2018, s. 177):

- Kde (v geografickom ponímaní) sa hovorí podľa bežných príslušníkov jazykového spoločenstva inak?
- Líšia sa hranice jazykov a nárečí zistené výskumom percepčnej dialektológie od hraníc, ktoré stanovili profesionálni lingvisti – dialektológovia?
- Na aké štruktúrne jazykové prvky nárečí upozorňujú respondenti pri opisovaní nárečí a jazykov?
- Aké postojoé faktory zasahujú a ovplyvňujú názory respondentov?
- Aké stereotypy fungujú v danej spoločnosti a ako sa vzťahujú na nárečie alebo jazyk a či zodpovedajú skutočnosti?

Podľa uvedených základných otázok percepčnej dialektológie je zrejmé, že predmetom výskumu sú mentálne jazykové hranice istých území, ktoré však nezodpovedajú hraniciam štátov či regiónov, čiže nezodpovedajú ani hraniciam medzi nárečovými areálmi, ktoré vymedzili odborníci dialektológovia na základe výskumov tradičnej dialektológie. Respondenti prezentujú nárečovú diverzitu podľa svojho subjektívneho vnímania. Pozornosť percepčnej dialektológie sa upriamuje aj na reflektovanie jednotlivých jazykových prvkov samotnými hovoriacimi. Spôsob, akým opisujú morfológické, syntaktické, lexikálne či fonologické javy, predstavuje východisko na analýzu jazykovej zmeny a naznačuje, ktoré lingvistické štruktúrne prvky respondenti pokladajú za výrazné, reprezentatívne a naopak, ktoré sú súčasťou ich jazykového podvedomia a nie sú uvedomované. Ako uvádza D. R. Preston: „mentálne mapy ukrývajú oveľa viac ako len percepciu jazykových rozdielov“ (2018, s. 191), dokazujú, že respondenti vnímajú jazykový kód komunit ako identifikačný prvok a vyjadrujú po-

stojú k jazykom a nárečiam, ktoré zároveň aplikujú na celú jazykovú či nárečovú skupinu. Často sú však tieto postoje ovplyvnené stereotypmi o skupine používateľov jazyka alebo nárečia.

Okrem tradičných metód výskumu, ako sú dotazníky či riadené rozhovory, používa percepčná dialektológia aj štatistické metódy a metódy lingvistickej geografie. Medzi najznámejšie patrí metóda „malých šípok“, ktorá sa zakladá na zaznamenaní podobnosti, resp. odlišnosti jazykov a nárečí. Ďalšia metóda – „stupeň odlišnosti“ je škálovou metódou, v ktorej majú respondenti uviesť istý stupeň odlišnosti jazykov v ich okolí od jazyka, ktorý sami používajú, a napokon je to metóda „kreslenej mapy“, ktorú vo výskume využívame. Spočíva v nakreslení istého geografického areálu a zaznačení mentálnych jazykových hraníc oblastí, v ktorých sa hovorí inak. Percepčná dialektológia pri tejto metóde posúva mapu do pozície materiálu, čiže nie je samotným výsledkom dialektologického výskumu, ako je to pri tradičnej dialektológii (napr. v dielach ako *Atlas slovenského jazyka*, *Slovanský jazykový atlas*, *Celokarpatský dialektologický atlas*, *Európsky jazykový atlas*). Okrem toho mikroareálové zameranie nášho výskumu prinieslo isté zmeny aj v metódach percepčnej dialektológie, čomu sa venujeme v ďalšej časti príspevku.

2.2 Jazyková situácia v okrese Stará Ľubovňa

Skúmaný mikroareál reprezentuje okres Stará Ľubovňa, ktorý leží na severovýchode Slovenska. Stretávajú sa v ňom a vzájomne sa prelínajú časti až troch kultúr, historicky a politicky vymedzených celkov: Šariš, Spiš a Zamagurie. Napriek zdanlivo jasne ohraničeným administratívnym areálom, jazyková a nárečová diverzita je výrazne bohatšia. Okrem spišských a šarišských obcí tu nachádzame susediace rusínske obce, goralské, rómske lokality a vo forme diaspóry sa tu objavujú aj nemecké dediny. V dôsledku jazykových kontaktov a migrácie obyvateľstva ani jedna zo 44 obcí okresu nie je jazykovo monolingválna. Jazykovú diverzitu v okrese Stará Ľubovňa znásobuje aj existencia sociálnej (vertikálnej) diferencovanosti jazykov, t. j. okrem tradičných regionálnych nárečí tu v komunikácii funguje aj nadnárečová varieta, ako subštandardné útvary, regionálne determinovaná štandardná varieta a spisovná varieta, ktoré v reálnej praxi nesú často stopy tradičných regionálnych nárečí. Práve pre areálovú blízkosť a pestrosť jazykovej situácie v jednotlivých obciach považujeme tento región za zaujímavú oblasť pre výskum nárečí a jazykov z pohľadu jednotlivých používateľov všetkých jazykových kódov.

2.3 Metodológia vlastného terénneho výskumu

Na získanie výskumného materiálu sme sa rozhodli použiť kombináciu metódy kreslenej mapy s metódou riadeného rozhovoru. Výskum sme so súhlasom zúčastnených nahrávali. Doposiaľ sa ho zúčastnilo 32 respondentov z 24 obcí okresu vo vekovom rozmedzí 21 – 66 rokov. Ani jeden z respondentov nemá vyššie lingvistické vzdelanie.

Už počas prípravnej fázy sme zistili, že zvolená metóda kreslenej mapy sa v zahraničných publikovaných štúdiách využívala vo veľkej miere na celoštátnej úrovni, resp. aplikovala sa na veľké geografické územia (porov. Preston, 1993; Preston, 1996; Sibata, 1959; Weijnen, 1946; Daan, 1970; cit. podľa D. R. Preston, 2018, s. 177; Iannaccaro – Dell’Aquila, 2001). V prípade nášho výskumu sa však sústreďujeme na mikroareál okresu Stará Ľubovňa, čo so sebou prinieslo viacero zmien v samotnej metóde, ako aj pri analýze výsledkov. V odbornej literatúre sme narazili iba na jednu štúdiu od Ph. Stoeckla (2012), ktorá skúma nárečovú diverzitu menšieho jazykového územia.

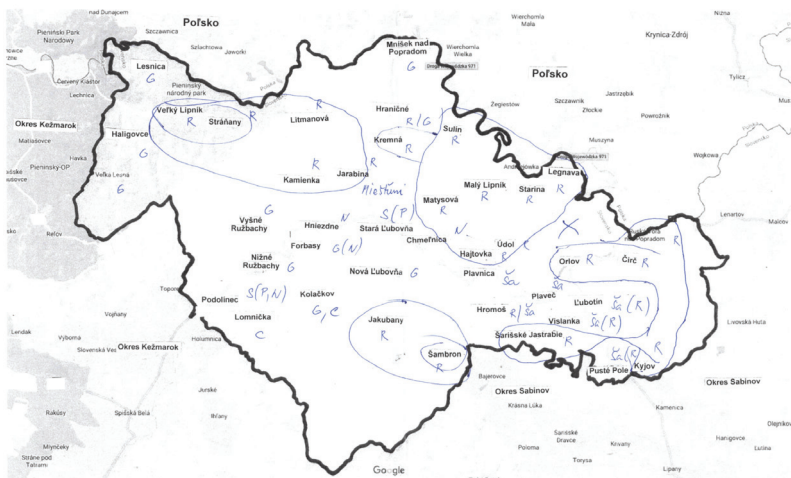
Pri pôvodnej metóde kreslenej mapy by mali respondenti sami zaznačovať aj hranice územia (porov. Preston, 2010), v nami aktualizovanom prístupe sme respondentom pripravili zjednodušenú administratívnu mapu so zaznačenými hranicami okresu a jeho obcami na lepšiu orientáciu v priestore. Administratívne hranice a kartografická podoba okresu totiž nie sú respondentom také známe ako hranice celého štátu. Odlišné bolo nielen východisko, ale aj reakcia účastníkov nášho výskumu. V publikovaných výskumoch respondenti zvyčajne *kreslili* hranice alebo územné celky jazykov alebo nárečí tak, ako ich vnímajú, no vo výskume zameranom na malé geografické územie sa výrazne prejavovalo administratívne členenie regiónu na obce. Respondenti tak pristupovali ku každej obci jednotlivo a skôr *zapisovali* jazykovú/etnickú príslušnosť každej obce (porov. obrázok 1).

Samotný výskum prebiehal takto: po predložení mapy sme respondentov požiadali, aby do nej zaznačili, akými jazykmi a nárečiami sa kde v okrese hovorí. Cieľom bolo získať grafické zaznačenie mentálnych hraníc jednotlivých jazykových kódov zo subjektívneho pohľadu respondenta a tiež poznatky o jazykovej a nárečovej diverzite v okrese. Potom nasledoval riadený rozhovor, ktorý sa opieral o zaznačené územia na mape a obsahoval tieto otázky:

- Prečo ste vyznačili túto oblasť/dedinu/časť?
- Ako tu ľudia hovoria?
- Rozumiete im? Prečo?
- Akí sú títo ľudia? Čo sa o nich hovorí?
- Páči sa vám, ako rozprávajú? Prečo?

Aj keď niektorí respondenti vyjadrovali svoje postoje voči jazykom a nárečiam či ich nositeľom už počas prvej fázy výskumu, najviac materiálu týkajúceho sa postojov a stereotypov sa nám podarilo zozbierať počas riadeného rozhovoru.

Okrem nášho výskumu, ktorého časť bola publikovaná v diplomovej práci (porov. Štupáková, 2020), sa na Slovensku realizoval ešte jeden výskum Kathryn L. Showers-Curtisovej (z roku 2017), ktorý však ešte nebol publikovaný ani analyzovaný a je uložený v archíve Katedry slovenského jazyka Univerzity Komenského v Bratislave. Išlo o rozsiahle zmapovanie jazykovej situácie na celom území Slovenska. Autorka použila metódu kreslenej mapy kombinovanú s dotazníkom a zozbierala približne 1 200 máp a dotazníkov z viacerých území Slovenska.

Obrázok 1. Ukážka percepčnej mapy okresu Stará Ľubovňa

3 Analýza jazykových postojov a ideológií

Na základe získaného materiálu z terénneho výskumu dokážeme poukázať na najdôležitejšie jazykové i mimojazykové javy, ktoré vnímajú samotní obyvatelia skúmaného multilingválneho územia. Je potrebné zdôrazniť, že všetci respondenti si uvedomujú dôležitosť jazyka ako etnoidentifikačného prvku (porov. Edwards, 2009, s. 55). Na základe jazyka, resp. nárečia pripisujú človeku adekvátnu príslušnosť k istej etnicky vymedzenej skupine. Prejavovalo sa to v ich vyjadreniach najmä pri označovaní lokalít, keď prirodzene ekvivalentne striedali označenia jazyka, resp. nárečia a označenia celej etnickej skupiny (*Rusiňi – rusinski, rusnačtina, Goral'i – goral'ski, goral'čina, Cigaňi/Romovia – ciganski, ciganština/romski, romština, Šarišanci/Šarišaňe – šariski, šariščina...*). Svoje postoje vyjadrovali nielen na základe etnicity, ale výrazne reflektovali spojitosť, dokonca v niektorých prípadoch až podmienenosť používania istého jazykového kódu a vierovyznania. Najčastejšie sa táto identifikácia aplikovala na Rusinov, ktorí sú predstaviteľmi východného obradu katolíckej cirkvi: *Viem, že tieš su tam grekokatolíci, čo je tieš akože no asi, f pcoat'e, Rusiňi su grekokatolíci. (Nová Ľubovňa_01)*; *Greko je skuor ku Rusinom jak ku šariščine. Su tam aj dva kostoli, je tam rusinski, jako greko da sa povedať, no a je tam aj katolícki kostol. (Plaveč_01)*; *Héj na Sul'iňe maju grecko kostol, taže Sul'iň je tež rusnacki. (Plaveč_02)*.

Počas celého výskumu sa často opakovala opozícia *svoje – cudzie*, na základe ktorej respondenti vyjadrovali postoje voči nárečiam a etnikám. Z tohto

² Za jednotlivými výpoveďami respondentov uvádzame označenie respondenta podľa obce, z ktorej pochádza, a poradového čísla (Nová Ľubovňa_01) a pod.

dôvodu sme sa rozhodli postojový materiál spracovať z pohľadu zvnútra jazykovej skupiny, t. j. z pohľadu in-group a následne aj z pohľadu zvonku, čiže z pohľadu používateľov iných jazykových kódov, t. j. out-group. Pre lepšiu orientáciu sme adaptovali termíny, ktoré používa aj sociológia a psychológia pri skúmaní diferencovanosti spoločnosti (Hogg et al., 1986, s. 24). Predpoklad je, že in-group hodnotenia sú vo väčšej miere pozitívne a, naopak, out-group vo väčšej miere negatívne. Ako však už uvádzame vyššie, mikroareálové zameranie nášho výskumu so sebou prinieslo niekoľko aktualizácií. Pri podrobnej analýze postojov sme zistili, že respondenti nehodnotia jazyky, resp. nárečia a jazykové kolektívy iba na základe jazykovej a etnickej príslušnosti, ale z dôvodu intenzívnych kontaktov susediacich lokalít v malom okrese sa pri hodnotení orientujú aj na základe kritéria administratívneho členenia.

3.1 Jazykové postoje in-group

Postoje, ktoré respondenti vyjadrovali pri hodnotení a opisovaní *vlastnej* jazykovo a etnicky cítiacej skupiny, boli výrazne pozitívne, čo koreluje s predpokladom, ktorý sme uviedli vyššie. Najčastejšie respondenti pri komentovaní svojho vlastného jazykového kolektívu vyjadrovali explicitne pozitívne hodnotenia, hrdosť, pocit domova a silnú emočnú spätosť s jazykom, resp. nárečím a samotným etnikom: *Mňa sa pači, bo to je naše nárečie fktorom sme sa narodili, tak sme stale rospravali po šariski.* (Plavnica_03); *Každi keť si povie, že som stade rodak, tak si hrdi na svoju rodnu reč i svoje nárečie, ja ket som sa narodila Goral, tag mňa sa pači goralščina hej.* (Kolačkov_01); *Keďže som prakticki Nemka, ked to tak musim povedad', lebo vlasne, naši predkovia su Nemci, tag vie'e, to naše je najkrajšie.* (Chmelnica_01). Od pozitívnych postojov neupustili ani pri stereotypných predstavách svojho vlastného etnického a jazykového kolektívu. Pri opisoch používali najmä adjektíva s pozitívnym hodnotiacim komponentom: *Mi Goral'i sme taki kľudnejši, taki prost'e bi som to nazval v uvozoukax leňivejši.* (Haligovce_01); *Rusnaci, radi si vipiju, sa zabavia, ved'ia bit' nekedi aj troxa pruči, ale ved'ia bit' pohost'ini, veseli.* (Čirč_01).

Špecifický prístup pri vyjadrovaní in-group postojov sme si všimli pri Rusínoch, ktorí vo veľkej miere reflektovali regionálne nárečové a kultúrne odlišnosti aj v rámci svojej vlastnej etnickej a jazykovej skupiny: *Ja si tak pomisl'im, tak ti nie si naš, ale stale si brat.* (Veľký Lipník_01). V tomto prípade ide skôr o konštatovanie, ktoré v sebe nesie pozitívnu konotáciu, avšak mikroareálové zameranie výskumu spôsobilo, že sa respondenti z rovnakej jazykovej skupiny stavajú do pozície out-group a hodnotia tak ostatných členov rovnakej jazykovej skupiny na základe administratívnej príslušnosti ku konkrétnej obci. V prípade šarišského jazykového spoločenstva išlo o vyjadrenie rivality medzi susednými obcami cez hanlivé označenia v podobe prezývok, ktoré časom stratili svoj expresívny charakter: *Plaučaňe su jak žatkari, Plavničaňe napriklat bocaňi.* (Plaveč_01); *Plaučaňe ne bocaňi, ale bošaňi, tag volal'i nas.* (Plavnica_03). Aj

Rusíni reflektovali areálovú rivalitu medzi „vlastnými“ obcami: *Rivalita je vždicki, tak Jarabinci maju take veče seabedome, Kamienska tagisto.* (Litmanová_01); *Jakubjanci to štat f štaťe, aňi Pana Boha do cerkvi nepušťat, take tvarde su.* (Šarišské Jastrabie_01).

Je potrebné zdôrazniť, že sa nám do výskumu zatiaľ nepodarilo získať rómskeho respondenta, preto v tejto časti in-group postojov pohľad na rómsky jazyk a etnikum chýba.

3.2 Jazykové postoje out-group

Zatiaľ čo pri in-group postojoch môžeme hovoriť o veľkej miere pozitívnych hodnotení z pohľadu jazykovej a etnickej príslušnosti, pri out-group pohľade na nárečia a ich nositeľov sa náš predpoklad iba negatívnych hodnotení úplne nenaplnil. Síce prevažovali negatívne ladené hodnotenia voči jazykovým kódom aj voči skupinám: *Ja veľmi ňeukľínujem k rusnackemu jaziku, tagže akože rozumieť ňemam problem, rozumiem, aj rospravala bi som.. povedala, ale tak vieš jak, no ňemam prečo po rusnacki rospravať.* (Kolačkov_01); *tereotipne sa vravi, že su to ľudia horkej krvi a tvrdej hlavi.* (Vyšné Ružbachy_01); ale respondenti sa k nárečiam a jazykom, s ktorými sa sami nestotožňovali, vyjadrovali aj cez pozitívne postoje: *Pekne je to hej, pači sa mi to, lebo je to take zlate, mňa sa pači poľski jazyk, je taki roskošni a goralí tak podobne rospravaju.* (Čirč_01).

Ako najvýraznejší faktor negatívnych postojov voči nárečiu vnímame mieru zrozumiteľnosti daného jazykového kódu (porov. Dolník, 2015). Čím bol jazyk menej zrozumiteľný, tým výraznejší negatívny postoj respondenti zaujali. Prenieslo sa to aj do hodnotenia danej skupiny, ktorú respondenti vnímali ako uzavretú, tajomnú, neprispôsobivú: *Tuto je taka ňeporozumiťeľna komunita* (pozn. rómska komunita). *Ňie* (pozn. nerozumiem); *aňi som sa ňepokušala ňejakim spuůsobom.* (Plavnica_02); *Im* (pozn. Rómom) *bi som ňerozumel, aňi jazikovo, aňi mentalne, aňi ňijak.* (Forbasy_02); *Moz im* (pozn. Chmelničanom – Karpatským Nemcom) *ňerozumiem, moz sa mi ňepači, kebi som ix rozumel, tak možno bi sa mi pačilo.* (Plaveč_01); *Ňepači, bo im* (pozn. Rómom) *ňerozumiem.* (Plavnica_03); *Oňi* (pozn. Chmelničania – Karpatskí Nemci) *su hrdi kim su a maju problem fpusťit' mezi seba inix, oňi tam nexcu cuzix ľudí veľmi.* (Plavnica_01). Najčastejšie sa tieto hodnotenia dotýkali nemeckého nárečia a rómskeho jazyka. Zaujímavý postoj však zaujala respondentka, ktorá práve tajomnosť a nezrozumiteľnosť rómskeho jazyka hodnotila pozitívne: *Ano pači, lebo je to teš take jed'ňečne narečie, teš take temperamentňejšie, take hrave a take tajne, tajomni jazik, pol'a mňa z goralčini porozumieš, aj keť ňexceš, ale keť fakt človek ňema zaklat, alebo ňepozna aspoň ňejake slova* (z rómčiny), *tak ňevie.* (Čirč_02). V prípade rómskej komunity a rómčiny sa vo veľkej miere odrážal fakt, že v slovenskom kontexte ide o citlivú a diskutovanú otázku, čo sa prejavilo takmer vo všetkých výpovediach respondentov. Zatiaľ čo v prípade ostatných jazykových skupín prezentovali negatívne postoje alebo stereotypy

viac-menej otvorene a jednoznačne, v prípade rómskej jazykovej skupiny sa respondenti snažili negatívne postoje zjemňovať použitím neosobných konštrukcií a iných eufemizačných praktík: *Kleber'i sa, že nie su veľmi dobrix mravou a dobrix navikou.* (Veľký Lipník_01); *Jak Romovia, prevladaju rozne pretsutki, že su zaostali, že su konfliktni, že kradnu, ale asi to zavisi ot povahi človeka.* (Čirč_02).

3.3 Jazykové ideológie – perspektíva ďalšieho výskumu

Získaný materiál ponúka široké možnosti vedeckej interpretácie. Okrem prezentovanej analýzy postojov voči nárečiam, jazykom a jazykovým kolektívom sa ponúka možnosť analýzy jazykových ideológií. Tie chápeme ako presvedčenia o jazyku, ktoré slúžia na interpretáciu, odôvodnenie a legitimizáciu faktov týkajúcich sa jazyka a verbálnej komunikácie (podľa Lanstyák, 2017, s. 252). Respondenti svojimi vyjadreniami prezentovali nevedomované presvedčenia, že nárečie je prejavom nižšieho vzdelania, resp. intelektu a stojí v opozícii k spisovnej variete jazyka: *Čisto len po šariski, a to potom d'ieuča jag gažul'a.* (Plaveč_02); *Šarišaňi malokedi ved'ia po slovenski, oňi tag gažovat' začnu hñet.* (Hniezdne_01). V ďalších vyjadreniach sa nám podarilo analyzovať presvedčenie respondentov, že jazyk je bezpodmienečnou súčasťou identity, determinuje samotného hovoriaceho a začleňuje ho do istej skupiny: *Každi ket' si povie, že som stađe rodak, tak si hrdi na svoju rodnu reč i svoje narečie, ja ket som sa narodila Goral', tag mñe sa pači goral'sčina hej.* (Kolačkov_01); *Taki Čirč si napriklat veľmi udržiava te tradicie aj jazik, aj ta prislušnosť k jaziku a narodnosti ako takej tam je.* (Malý Lipník_01). Ako sme však uviedli, identifikáciu jazykových ideológií a ich analýzu vnímame ako perspektívu budúceho výskumu.

4 Záver

V príspevku predstavujeme nový pohľad na skúmanie slovenských nárečí a jazykov, ktorý sa opiera najmä o zahraničné inšpirácie. Veríme totiž, že percepčný výskum jazykových postojov a jazykových ideológií dokáže vo výraznej miere prispieť k skúmaniu a explanácii jazykového správania a jazykovej zmeny v nárečiach a jazykoch na Slovensku. Vlastným výskumom sme získali jedinečný materiál bohatý na jazykové postoje k vlastnému jazykovému kódu a etniku a zároveň k všetkým ostatným jazykom a nárečiam, ktoré respondent vníma vo svojom okolí. Analýza dokazuje, že samotní hovoriaci si uvedomujú etnoidentifikačnú rolu jazyka a práve cez jazyk identifikujú celé etnické a náboženské skupiny. Uvedomovanie si a kategorizovanie jednotlivých jazykov a nárečí so sebou prináša aj axiologické postoje, ktoré sú podmienené vnímaním *cudzosti*. Práve opozícia *svoje – cudzie* vedie k percepcii z pohľadu in-group a out-group. Zaujímavosťou je, že používatelia jazykových kódov sa nestotožňujú iba so svojou etnickou a jazykovou skupinou, ale výrazne pociťujú príslušnosť ku konkrétnej obci v rámci administratívneho členenia okresu Stará

Lubovňa, a tak hodnotia aj príslušníkov vlastného jazykového kolektívu z pozície out-group. Keďže svoj výskum naďalej rozširujeme, v tejto fáze dokážeme hovoriť len o istých tendenciách v analýze jazykových postojov a ideológií. Širšie koncipované závery si vyžadujú skompletizovanie výskumu, čo bude predmetom samostatnej podrobnejšej analýzy v rámci pripravovanej dizertačnej práce.

LITERATÚRA

- DOLNÍK, Juraj a kol.: Cudzosť – Jazyk – Spoločnosť. Bratislava: IRIS 2015. 316 s.
- EDWARDS, John: Language and Identity. Cambridge: Cambridge University Press 2008. 310 s.
- HANSEN, Sandra et al.: Dialectological and Folk Dialectological Concepts of Space. Berlin: De Gruyter 2012. 366 s.
- HOGG, Machael A. et al.: Social Categorization, Intergroup Behavior and Self-esteem: Two Experiments. In: Revista de Psicología Social, 1986, č. 1, s. 23 – 38.
- IANNACCARO, Gabrielle a DELL'AQUILA, Vittorio: Mapping Languages from Inside: Notes on Perceptual Dialectology. In: Social and Cultural Geography, 2001, roč. 2, č. 3, s. 266 – 280.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2018. 343 s.
- PRESTON, Dennis R.: Language, People, Salience, Space: Perceptual Dialectology and Language Regard. In: Dialectology 5. Oklahoma, 2010, s. 87 – 131.
- PRESTON, Dennis R.: Perceptual Dialectology. In: Handbook of Dialectology. Eds. Ch. Boberg – J. Nerbonne – D. Watt. John Wiley & Sons 2018, s. 177 – 203.
- STOECKLE, Philipp: The Folk Linguistic Construction of Local Dialect Areas – Linguistic and Extra-linguistic Factors. In: Dialectological and Folk Dialectological Concepts of Space. Eds. S. Hansen et al. Berlin: De Gruyter 2012, s. 142 – 163.
- ŠTUPÁKOVÁ, Mária: Jazyková a nárečová diverzita v mikroregióne z pohľadu percepčnej dialektológie (na príklade oblasti Starej Ľubovne). Diplomová práca. Bratislava 2020.

Štylisticko-diskurzívne techniky s využitím expresivity v ideologicky podmienenom komunikáte¹

Patrícia Molnárová

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
patricia.molnarova@umb.sk

Jazyk, najdôležitejší komunikačný nástroj, slúži primárne na výmenu a sprostredkovanie informácií medzi osobami v istej komunikačnej situácii. Napriek tomu sa v kontexte komunikačno-pragmatického obratu v lingvistike prikladá v súčasných výskumoch dôraz najmä zámerom, ktoré sa prostredníctvom jazyka realizujú. Pritom platí, povedané s V. Krupom (2000, s. 8), že „výsledok procesu recepcie nezávisí len od vecného obsahu výpovede, postoja k nemu či od jeho posúdenia, ale aj od poznania vlastností jazyka, ktorý poskytuje hovoriacemu možnosť výberu prostriedkov, možnosť manipulácie, ale zjednodušene povedané, možnosť zneužívania týchto vlastností“. Jazyk preto vnímame ako spoločenský, v dôsledku špecifického extralingválneho kontextu tiež ideologický fenomén, v ktorom je zachytený sémantický aj pragmatický aspekt naplňajúci v politicko-ideologickom a mediálnom rámci okrem informačnej aj evaluáčnú, apelatívnu, persuazívnu i manipulačnú funkciu. Dochádza k tomu na základe uplatnenia rôznych techník orientovaných na adresáta s cieľom modifikovať jeho názory, postoje a hodnoty (k tomu Eagleton, 2007, s. 194; Fairclough, 1989, s. 23; Kraus, 2008, s. 124; Macho, 2016, s. 54).

Predmetom nášho záujmu v predkladanom príspevku je jazyk a jeho výrazové prostriedky v terciárnych médiách (podľa Volek – Jiráček – Köpplová, 2006, s. 10) v ideologicky podmienenom komunikáte diskurzu obdobia socializmu v Československu. Výskumný cieľ koncipujeme na úrovni analyticko-interpretáčného a funkčného zhodnotenia štylisticko-diskurzívnych techník nachádzajúcich sa vo vybraných textoch názorovej publicistiky, ktoré vyplývajú z expresivity v denominácii politického subjektu. Prezentované výsledky predstavujú súčasť rozsiahlejšieho výskumu ideologicky podmieneného jazyka obdobia socializmu, ktorého sekundárnym zámerom je rozšírenie poznatkov vo vzťahu k jazyku socializmu v kultúrnom, politickom, spoločenskom a historickom diskurze založenom na prejavocho moci a dominancie vrátane preferenčného prístupu k verejnej mienke a kontrole nad ňou.²

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0662/22 *Hodnotový potenciál kontextovej expresivity v onlinových novinách a časopisoch*.

² Výskum jazyka obdobia socializmu zacielený na obdobie rokov 1948 – 1956 a 1961 – 1970 predstavuje východiskový pilier ku komparačnej analýze s jazykom súčasných mienkotvorných médií v horizonte desiatich rokov 2011 – 2021. Postdoktorandský

Vzhľadom na explicitné spojenie jazyka v období socializmu s politickým, a tým aj s ideologickým extralingválnym prostredím, je na mieste aj označenie politický jazyk. Z úzkeho vzťahu k politickej sfére vyplývajú tiež základné vlastnosti, resp. funkcie jazyka – persuzívnosť, polarizovanosť, stereotypnosť a schematickosť. K. Seresová (2017, s. 15) píše o politickom jazyku ako o boji so slovami o slová s cieľom ovplyvniť verejnú mienku, pričom za tri najbežnejšie techniky na dosiahnutie tohto zámeru považuje – pomenovať, použiť, prikrášliť. V jazyku sa teda prejavuje hodnotenie politikov na aktuálnu situáciu, presvedčanie, analýza aj kritika, prostredníctvom jazyka možno podporiť vlastné konanie a zároveň útočiť na politického protivníka, čo posúva výskum do sféry jazykovej reflexie politického subjektu. Ide o problematiku chápania a stvárnovania historicko-spoločenských, kultúrnych, politických aj ideologických javov prostredníctvom jazyka vo verbalizovanej podobe, resp. prostredníctvom neverbálneho vyjadrenia (najmä ilustrácií a karikatúr).³ Samozrejme, uvedené aspekty preklopené do ideologicky podmienenej society automaticky zdôrazňujú využívanie jazyka na osi ideologického stereotypu polarizovaného sveta členeného na ideologicko-ekonomické sústavy (socializmus/komunizmus – kapitalizmus).

Pri výskume štylisticko-diskurzívnych techník v ideologicky determinovanom komunikáte vychádzame zo vzorky 128 textov excerpovaných zo stranického denníka *Pravda*, tlačového orgánu ÚV KSC v rokoch 1948 – 1956, v rámci ktorých sme sa sústredili na kontextovo podmienenú emocionálno-expresívnu lexikálnu rovinu jazyka denominujúcu politický subjekt. Politickým subjektom rozumieme aktérov (jednotlivcov, skupiny, resp. politické systémy) priamo i nepriamo zúčastnených pri tvorbe a realizácii verejnej politiky s kľúčovým postavením pri definovaní individuálnej a spoločenskej genézy verejných záujmov (Kováčová – Králik, 2017, s. 98 – 99). V rámci analýzy a selekcie lexikálnych výrazových prostriedkov s príznakom expresívnosti zohľadňujeme, podobne ako to opisuje N. Cingerová (2015), nielen spôsob denominácie politického subjektu, ale aj vlastnosti, kvality a črty, ktoré sú mu v médiách pripisované (princíp predikácie). Vychádzame pritom z faktu, že expresívnosť ako štylistická vlastnosť sa reflektuje nielen v lexikálnom význame, ale aj v širšom mimojazykovom kontexte, tzv. kontextová expresivita (Jílek, 2020). Stotožňujeme sa tiež s R. Fowlerom (1991, s. 1) v názore, že jazyk nie je neutrálne, ale práve naopak, vysoko konštruktívne médium, ktorého štruktúra je dôležitá na

výskumný zámer v spojení s projektom VEGA 1/0662/22 *Hodnotový potenciál kontextovej expresivity v onlinových novinách a časopisoch* si kladie za cieľ sledovať posuny v sociokomunikačnej i pragmaštylistickej rovine jazyka a jeho transformáciu, resp. zachovávanie komunikačných stratégií v zmenených extralingválnych podmienkach. V kontexte typológie W. Flussera (2002) tento výskum usúvzťažňujeme na úrovni posunu od pyramídového modelu komunikácie k sieťovému dialógu. Predstavené výsledky nadväzujú na rozsiahlejší výskum, pozri Molnárová, 2021a, 2021b v tlači.

³ K tomu pozri napríklad Kmeť, 2021; Nečasová 2018, 2020; Zavacká, 2005.

formovanie ideí prostredníctvom tlače. Komplementárny vzťah expresivity a ideológie sa manifestuje v jej kognitívnej, hodnotovej a cieľovej funkcii, ktoré sú v dôsledku chápania ideológie ako spoločenského filtra udržiavajúceho koherentnú hodnotovú stabilitu politického systému základom axiologického vnímania spoločnosti (k tomu Ríčov – Jirá, 2000, s. 92; Bauer, 1991, s. 102).

V textoch výskumnej vzorky identifikujeme osem štylisticko-diskurzívnych techník podieľajúcich sa na utváraní štýlu textu, ktoré v rámci skúmaného socialistickeho stranického diskurzu pôsobia vo vzájomnej synergii a nemožno ich prísne a jednoznačne oddeľnv ani z hľadiska významového, ani pragmaticko-štylistického vo vzťahu k recipientovi.

Na prvom mieste, s dosahom na formu aj obsah všetkých ostatných štylisticko-diskurzívnych techník, sa nachádza *stereotypizácia* založená na spoločensko-historickej, politickej a ideologickej polarizácii Východ – Západ, resp. socializmus – kapitalizmus tvoriacej východiskový koncept dobovej propagandy. Uvedený stereotyp *my a tí druhí* možno dalej rozvijv a konkretizovv na základe expresívnej lexiky v denominácii politického subjektu umonuujúcej prisudiv obom politicko-ideologickým blokom a ich predstaviteľom určité atribúty na princípe predikácie. V dôsledku toho sa stereotyp rozvíja prostredníctvom *kontrastu* a v medialnych komunikátoch sa prejavuje výskytom kontrastných dvojíc: ochranca – utlaatel, rodina – cudzost, uitel – zradca, glorifikacia – degradácia, bojovník za mier – agresor, pacifizmus – militarizmus a pokrok – úpadok. Z toho vyplýva, že jazykový obraz politického subjektu nie je výhradne negatívny, ale diferencujeme vom stvarenie *jazykového obrazu nepriateľa* a *jazykového obrazu spojenca*.

Vytvaranie, resp. reflexia *jazykového obrazu nepriateľa* smeruje k zobrazeniu západného bloku, kapitalizmu alebo imperializmu ako celku a v menšej miere sa sustreduje aj na konkrétnu, politickyi reimovo nepriateľskú osobnost. K expresívnej lexike orientovanej na pomenovanie a charakterizovanie nepriateľa zaradujemeest motivických kategórií, chapajuc *motiv* podľa definície J. Findru (2013, s. 144) ako najmeni obsahovo-tematický segment, ktorý vytvara logicko-významový podorys textu, resp. pomenovania. Jednotlivé motivické kategórie sú odvodené z kľúčových, opakujúcich sa výrazových prostriedkov nachádzajúcich sa vo výskumnej vzorke pri pomenovaní a charakteristike politického subjektu. Sú to zrada (*vyvrheli, zradcovia, saboteri, agenti*), cudzost spájaná s politicko-ekonomickým zameraním subjektu (*imperialisti, kapitalisti, triedni nepriateia*), ale rovnako aj s jeho geografickou pozíciou (*zapadni, angloamericki, americkí*), úpadoki podradenost vo vzťahu k napredujucemu zriadeniu socializmu/komunizmu (*bankrot reakcie, umierajúci kapitalizmus, zpiatocnici*), nadradenost vo vzťahu k utlaanym národom (*otrokari, ujarmovatelia, kozmopoliti, vládcovia newyorskej burzy, okupanti*) a v neposlednom rade fašizmus (*hitlerovske ozbrojené hordy, esesaci, faisticki vrahovia*).

Aplikovane výrazové prostriedky pomenúvajú tak domáceho, ako aj zahranicneho nepriateľa, ktorému sa prisudzujú vlastnosti ako zrada, falonost, túžba

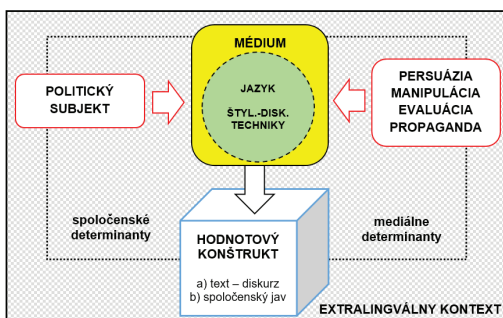
dobývať, podmaňovať si, útočiť atď. Výnimočnými nie sú ani prejavy dehumanizácie vo vzťahu k nepriateľskému subjektu (*vľčí kapitalizmus*), prípadne zdôrazňovanie psychickej, resp. mentálnej nestability oponenta poukazujúcej na nelogickosť jeho konania (*šialenci spoza oceána*). S odzrkadlením jazykového obrazu nepriateľa v médiách úzko súvisí *technika militarizácie* rozpracovaná primárne cez optiku motívu agresívnosti, a to v niekoľkých zaznamenaných rovinách. V substantívnych pomenovaniach sa reflektovala ako poburovanie proti mieru a podnecovanie nepokojov (nepriateľské subjekty, v zásade prezentované kolektívne, sa označovali výrazmi *štváči, rušitelia, rozbíjači, agresori, útočníci*), narušanie mierovej stability s využitím konkrétneho vojenského pomenovania politických subjektov (*žoldnieri, zbrojnoši, piráti, dravci*⁴), priamy útok na život jednotlivca alebo kolektívu (*vrahovia, kati, smrtonosi*), priamy útok na majetok jednotlivca alebo kolektívu (*koristníci, vykorisťovatelia, vydierači*). V adjektívnych tvaroch zaznamenávame prítomné prvky brutality (*zbesilí, krvilační, vraždiaci, zákerní*), vyššie uvedenej dehumanizácie a taktiež symbolické spojenie nepriateľa s temnotou (*čierni rytieri „plášťa a dýky“*, *najčernejšie imperialistické sily*). Frekventovaná bola aj denominácia politického subjektu v súvislosti s vojnou, lebo nepriateľ je ten, kto pripravuje vojnu (*podnecovatelia, podpaláči, strojcovia, plánovači, osnovatelia vojny, vojnové sily, vojnoví štváči*).

Komplementárne k jazykovému obrazu nepriateľa je v textoch stranického diskurzu zastúpená aj *technika jazykového obrazu spojenca*, v ktorej je reflektovaná túžba politického subjektu, konkrétne Sovietskeho zväzu a jeho podporovateľov po mieri, stabilite, spolupráci, budovaní a rozvíjaní fyzických výdobytkov socializmu/komunizmu. Okrem ZSSR sa viaže najmä k domácim predstaviteľom Komunistickej strany Československa (KSČ), prípadne Komunistickej strany Slovenska (KSS) a na rozdiel od reflexie jazykového obrazu nepriateľa zameranej na kolektív alebo národ, často využíva *referenciu k osobnosti*. Tá sa spája s jazykovým rozvíjaním kultu osobnosti, v skúmanom období to bol kult J. V. Stalina (*generalissimus, geniálny učiteľ, najmúdrejší človek mieru*) a K. Gottwalda (*naš milovaný súdruh Gottwald*), ale buduje sa aj pozitívny obraz o sovietskej armáde, najmä v súvislosti s jej osloboditeľskou funkciou v kontexte druhej svetovej vojny (*hrdinská sovietska armáda, neporazitelná sovietska armáda, naša osloboditeľka*). V motivických kategóriách spojených s reflexiou obrazu spojenca rozlišujeme kontextovo expresívne prvky v pomenovaniach subjektu s odkazom na rodinné alebo priateľské väzby (*brat, priateľ, syn*) a spojenec je charakterizovaný ako obranca, osloboditeľ, učiteľ a mierotvorca – primárne vo vzťahu k J. V. Stalinovi. V usúvzťažnení s uvedenou *glorifikáciou* jednotlivca aj skupiny sa využíva výrazne, či priam výhradne pozitívna lexika, často v podobe superlatívov (*najsilnejší, najvernejší, najväčšia sila sveta, najlepši, najušľachtilejší*).

⁴ V lexikálnej jednotke *dravec* je primárne zastúpený princíp dehumanizácie, v prenesenom význame zas ide o prejav inherentnej, nielen kontextovej expresivity.

Vzhľadom na identifikované štylisticko-diskurzívne techniky zachytávajúce ako pozitívne, tak aj negatívne aspekty v rámci expresívnej lexiky v ideologicky podmienenom diskurze platí pravidlo o hlbšom prepracovaní a početnejšom zastúpení negatívneho hodnotenia v mediálnom prostredí. Na túto techniku *nadlexikalizácie* v prípade skupiny *oni* poukazujú aj iní autori, medzi nimi možno spomenúť napríklad B. Junkovú (2010) alebo už menovanú N. Cingarovú (2015).

Pristavme sa na záver pri význame a funkcii predstavených štylisticko-diskurzívnych techník v mediálnom diskurze, a to primárne vo vzťahu ku konštruovaniu hodnôt v zmysle lingvistických i spoločenských, optikou mediálneho komunikátu. Konštatácie a výsledky vyplývajúce z analýzy stranického diskurzu na materiáli predstavenej výskumnej vzorky syntetizujeme vo vzťahovej schéme (obrázok 1), ktorá zobrazuje pôsobenie nielen vonkajších, mimojazykových činiteľov, predstavených na ilustrácii ako spoločenské determinanty, na jazyk, ale aj vplyv konkrétnych politických a mediálnych inštitúcií nachádzajúcich sa v kontrolnom postavení, ktoré chápeme ako mediálne determinanty. Medzi spoločenské determinanty patria primárne kontextové zložky formujúce politické, spoločenské, kultúrne a ekonomické usporiadanie dobovej society. Prirodzene však zasahujú aj medzi mediálne determinanty, kde sa prejavujú v podobe nátlakových faktorov odzrkadlených v existencii cenzúry, oficiálnej stránickej tlače, propagandy a kontrolných orgánov dohliadajúcich na obsah publikovaných komunikátov.

Obrázok 1. Model formovania hodnotového konštrukt v mediálnom prostredí

Rovnaké faktory sa odzrkadľujú aj vo výrazových prostriedkoch pomenúvajúcich politický subjekt. Ich pôsobenie vo vzájomnej synergii spoluutvára špecifické štylisticko-diskurzívne techniky, ktoré sa následne vo vzťahu ku komunikačnému partnerovi, resp. politickej sfére či v tomto prípade vo vzťahu k verejnosti, podieľajú na kreovaní názorov a postojov. Akcentujúc axiologický rozmer skúmaných javov sme dospeli k viacerým čiastkovým záverom. Uvedené štylisticko-diskurzívne techniky možno interpretovať ako prejav

hodnotenia politických subjektov, a to v zmysle pozitívneho i negatívneho postoja k nim. Text, alebo širšie diskurz, v ktorom je dané hodnotenie zachytené, preto vystupuje ako tzv. *hodnotový konštrukt*, podľa V. Patráša (2021, v tlači) „jazykovo, socio-, pragmatikomunikačne, kulturologicky a technologicky dimenzovaný synergický výskumno-analytický nástroj“. Pokiaľ však text chápeme vo vyššie charakterizovanom ohraničení, nemožno vylúčiť ani jeho význam ako nositeľa vybraných, kontextom, dobou a politickým usporiadaním determinovaných spoločenských hodnôt reflektovaných v jazyku. Hodnoty tak predstavujú konštitutívne elementy v budovaní osobnej, ako aj kolektívnej identity, vystupujúc pritom v zmysle jednotiaceho, ale súčasne aj konfliktného prvku. Zo sociologického uhla pohľadu (pozri Thome, 2015, s. 47 – 48) ide o vyjadrenie niečoho cenného, žiadaného, čo je v prípade analýzy socialistického mediálneho diskurzu zachytené v jazykovom obraze sveta determinovanom pôsobením ideológie utvárajúcej požadované, často stereotypné, polarizované, schematizované a subjektívne východiská na interpretáciu osobností, javov a udalostí. Dôležitým faktorom je trvácnosť hodnôt, avšak nie ich statickosť, v dôsledku čoho sa môžu meniť a vyvíjať, čím dochádza k transformácii ich jazykového obrazu. Možno predpokladať, že v zmenených extralingválnych spoločenských, politických a ideologických podmienkach sa modifikuje aj hodnotový systém a jeho percepčia v jazyku. Samozrejme, záverom je nutné dodať, že hoci sme funkciu a aplikáciu štylisticko-diskurzívnych techník manifestovali na sonde do obdobia socializmu, neznamená to, že ich nemožno usúvzťažniť aj s iným, resp. súčasným textom a kontextom, podporujúc tak kontinuitné skúmanie jazyka v kultúrno-historickom priereze. Logicky a v nadväznosti na poznatky získané analýzou staršieho obdobia sa tak nastoľujú otázky o platnosti daných štylisticko-diskurzívnych techník v súčasných mediálnych podmienkach, vo vzťahu k adresátovi aj hodnotovému spektru platnému v súčasnom demokratickom diskurze. Predstavené výsledky o spôsobe konštruovania mediálneho textu, jazykového obrazu politických subjektov, dobových hodnôt i hodnotenia v podmienkach determinovaných ideológiou socializmu tak v závere posúvame do širšieho, komparačne ladeného výskumného zámeru.

LITERATÚRA

- BAUER, Jiří: Ideologie, hodnoty a politika. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1991. 195 s.
- CINGEROVÁ, Nina: Diskurzne stratégie modelovania obrazu druhého na príklade týždenníka *Argumenty a fakty*. In: *Jazyk a kultúra*, 2015/21 – 22, s. 4 – 11.
- EAGLETON, Terry: *Ideology: an introduction*. London – New York: Verso, 2007. 268 s.
- FAIRCLOUGH, Norman: *Language and power*. London: Longman, 1989. 259 s.
- FINDRA, Ján: *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin: Osveta 2013. 319 s.
- FLUSSER, Vilém: *Komunikológia*. Bratislava: Media Institute 2002. 253 s.
- FOWLER, Roger: *Language in the news. Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge 1991. 254 s.

- JÍLEK, Viktor et al.: Jazyková expresivita v hlavních zpravodajských relacích ČT, TV Nova, FTV Prima a TV Barrandov. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2020. 202 s.
- JUNKOVÁ, Bohumila: Jazyková dynamika současné publicistiky. Praha: ARSCI 2010. 238 s.
- KMEŤ, Norbert: „Iné“ nemusí znamenať nepriateľské. In: Politické vedy, 2021, roč. 24, č. 1, s. 113 – 134.
- KOVÁČOVÁ, Natália – KRÁLIK, Ján: Úvod do štúdia verejnej politiky. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, Fakulta verejnej politiky a verejnej správy 2017. 166 s.
- KRAUS, Jiří: Jazyk v proměnách komunikačních médií. Praha: Karolinum 2008. 172 s.
- MACHO, Marián: Teoretické aspekty statusu lexikálnej jednotky a lexikálnej zásoby v ideologických súradniciach. In: Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. Ed. R. Štefančík. Bratislava: Ekonóm 2016, s. 47 – 55.
- MOLNÁROVÁ, Patrícia: Kontrast a jeho funkcia v expresívnej ideologicky motivovanej denominácii politického subjektu. In: Lingua et vita, 2021a, roč. 20, č. 2, s. 33 – 42.
- MOLNÁROVÁ, Patrícia: Expresivnosť v obraze nepriateľa v straníckom diskurze (1948 – 1956). Príspevok na 11. medzinárodnej konferencii o komunikácii Symetria a asymetria v jazykovej komunikácii. 16 – 17. september 2021b, Banská Bystrica. V tlači.
- NEČASOVÁ, Denisa: Nový socialistický člověk. Brno: Host 2018. 271 s.
- NEČASOVÁ, Denisa: Obrazy nepřítele v Československu 1948 – 1956. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2020. 235 s.
- PATRÁŠ, Vladimír: Symetrické a asymetrické črty hodnotového konštruktú s uplatnením v onlinových periodikách. Príspevok na 11. medzinárodnej konferencii o komunikácii Symetria a asymetria v jazykovej komunikácii. 16 – 17. september 2021, Banská Bystrica. V tlači.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka – JIRÁK, Jan: Politická komunikace. Praha: Karolinum 2000. 163 s.
- SERESOVÁ, Katarína: Jazyk politiky a jeho funkcie. In: Jazyk a politika II. Na pomedzí lingvistiky a politológie. Ed. R. Štefančík. Bratislava: Ekonóm 2017, s. 15 – 20.
- THOME, Helmut: Values, Sociology of. In: International Encyclopedia of the Social and Behavioral Science. Ed. J. Wright. Amsterdam: Elsevier 2015, s. 47 – 53.
- VOLEK, Jaromír – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbora: Mediální studia: východiska a výzvy. In: Mediální studia, 2006, č. 1, s. 8 – 20.
- ZAVACKÁ, Marína: Kto žije za ostatným drôtom? : oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku 1956 – 1962 : teórie, politické smernice a spoločenská prax. Bratislava: Veda 2005. 168 s.

Prerod spoločnosti v národnom socializme a jeho paralely v súčasnom Rakúsku

Miroslava Najšlová

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava
najslova1@ucm.sk

1 Úvod

Polarizácia spoločnosti medzi „my“ verzus „vy“ a s ňou spojený prerod spoločnosti boli vždy významným prvkom persuazie v politických kampaniach a v prejavoch politikov. V čase národného socializmu sa judaizácia (nem. Verjudung)¹ prezentovala ako postupná premena „našej“ spoločnosti na spoločnosť židovskú. Analogicky k judaizácii sa aktuálna spoločenská transformácia spoločnosti, podľa rakúskej strany FPÖ (nem. Freiheitliche Partei Österreichs – Slobodná strana Rakúska), deje prostredníctvom islamizácie. Spoločným znakom judaizácie a islamizácie je tak polarizácia spoločnosti medzi nami a našimi hodnotami, ktoré stoja v ostrom kontraste s vami a cudzími hodnotami, práve cez náboženstvo či kultúru, ako hlavnými činiteľmi transformačného procesu. Pre národných socialistov je to práve judaizmus a jeho kultúra, ktoré „útočia na našu“ kultúru, a preto nie sú kompatibilné s národnými socialistami. Pre FPÖ je to islam, ktorý sa takisto nezhoduje s hodnotami pravicových populistov.

Z uvedeného vyplýva, že korelácia procesu zmeny v spoločnosti spočíva v tom, keď pôvodnú kultúru či štát systematicky dezintegruje cudzí element. Pôvodná kultúra stojí vždy v komparácii my verzus niekto, kto nás ohrozuje a chce nás pretvárať na svoj obraz. V minulosti to boli Židia cez judaizáciu, teraz sú to moslimovia cez islamizáciu. Z lingvistického hľadiska sa tieto pojmy navzájom líšia, ale sémanticky predstavujú analógiu tzv. prerodu a zmeny. Vybrané plagáty z čias národného socializmu a ich komparácia s plagátmi súčasných rakúskych pravicových populistov chcú demonštrovať, že postupný prerod spoločnosti v oboch obdobiach pochádzal vždy od tej časti obyvateľstva, ktorá nekorešpondovala s „nami“.

2 Cieľ a metodológia

Cieľom predkladaného príspevku je prispieť k štúdiu jazyka politikov pravicovo-populistickej strany v Rakúsku – FPÖ (Slobodní) a ich implicitných alebo explicitných jazykových odkazov na národný socializmus v oblasti politolingvistiky. Spoločensko-politická lexika používaná v politickej komunikácii je často všeobecne zrozumiteľná pre bežných príjemcov, keďže jej obsahy sú zamerané

¹ Ludáci či S. H. Vajanský používajú ako slovenský ekvivalent pojem „požidovčenie“.

na masy. Politická lexika je práve tá časť jazykového systému, v ktorej sa rozhodujúcim spôsobom prejavuje spôsob vzniku štátu, formy jeho organizácie a spoločensko-politické názory nositeľov jazyka – politikov či strán (porov. Štefančík – Dulebová, 2017). K analýze dát (volebných plagátov z oficiálneho FB konta strany FPÖ a historických plagátov) slúži diskurzívna analýza. Diskurzívna analýza je kvalitatívna technika, ktorá vníma komunikáciu ako text. Diskurzívnu analýzu je možné použiť napríklad na analýzu e-mailov, diskusných fór, textových správ či iných foriem dialógu, ale aj na analýzu monologických textov, ktorých súčasťou sú aj volebné plagáty. Analýza v tomto príspevku bude vnímať volebné plagáty primárne ako písaný text, no sekundárne sa zameria na vizuálnu realizáciu obsahu, na ktorom sa písaný text nachádza, tzn. ako základ sa používa multimodálny textový termín – text nie je tvorený len jazykom, ale kombináciou jazyka a obrázkov (porov. Švec, 1998). Komparácia sa robí diachronicky na časovej osi minulosti (20. – 40. roky minulého storočia) verzus súčasnosť (FPÖ) a zameriava sa najmä na identické lexikálne jednotky oboch období.

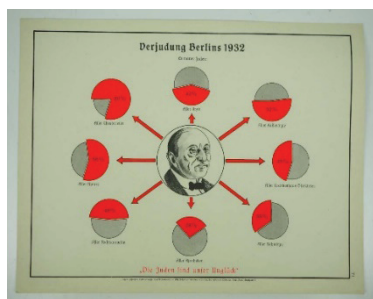
2.1 Prerod spoločnosti v národnom socializme

Nacisti zvažovali vinu za všetky zlyhania, zmätky a chyby v Nemecku na Židov. Propaganda nacistického propagandistického týždenníku *Der Stürmer* bola dokonca inšpirovaná stredovekom a používala termín *rituálna vražda* (nem. Ritualmord). Známym prípadom o rituálnej vražde, podľa ktorej Židia používajú krv nežida (väčšinou kresťana) na bližšie nešpecifikované magické úkony, bol v stredoveku prípad malého dvojročného chlapca Šimona z Tridentu (1475). Obvinení Židia boli zatknutí, mučení a niekoľkých popravení. Pre údajné zázraky bol Šimon pápežom Sixtom V. vyhlásený za svätého. Kanonizačná listina však nespomína, že išlo o rituálnu vraždu. Treba dodať, že pohľad katolíckej cirkvi na judaizmus sa po Druhom vatikánskom koncile zmenil a od roku 1965 boli „mučeníci“ umučení Židmi zo zoznamu svätých odstránení (porov. Rybářová, 2020).

Obrázok 1. Rituálna vražda (zdroj: <https://artsandculture.google.com/asset/issue-20-of-der-sturmer-titled-ritualmord/ygGFz9nGnfNI-rw?hl=en>)

Obrázok 1 zobrazuje Židov odoberajúcich krv kresťanským deťom na náboženské rituály a obety. Nižšie je slogan od Heinricha von Treitschkeho: Židia sú naše nešťastie! (nem. Die Juden sind unser Unglück!), ktorý sa stal proklamáciou a mottom týždenníka Der Stürmer a zároveň sa objavuje takmer na všetkých plagátoch s protizidovskou propagandou (porov. Leicht, 2015). Zobrazovanie Židov ako vrahov malých detí v sebe nieslo aj naratív o vyvraždení národa, pretože bez potomkov národ prestáva existovať a vymiera. Takéto hrozivé až desivé zobrazenie krvavej obete vzbudzovalo v obyvateľstve strach a nedôveru, čo bolo obzvlášť dôležité pre národných socialistov, keďže ovládanie nás záviselo priamo úmerne od strachu obyvateľstva. Tento strach bol živý aj prostredníctvom nemeckého dobového neologizmu judaizácie (nem. Verjudung), ktorý opisoval premenu nemeckej spoločnosti na spoločnosť židovskú. Pre národných socialistov termín požidovčenie, resp. judaizácia znamenal rovnicu: čím vyššie a dôležitejšie postavenie majú Židia, tým väčší vplyv majú na ostatných Židov, ktorí k nim vzhliadajú a môžu sa nimi inšpirovať, aby dosiahli iné dôležité a vplyvné pozície v štáte. Podľa národných socialistov by sa teda predmetný systém rozdelil na dve skupiny: tých, ktorí vládnu (Židia), a tých, ktorí pre nich pracujú (v nacistickom zmysle: Nemci). Okrem toho požidovčenie predstavovalo aj určitú formu hanby, že „skutoční“ Nemci, ktorých autenticitu definovali norimberské zákony, si nemohli vládnuť sami, ale museli akceptovať príkazy či nariadenia od de facto cudzincov vo svojej vlastnej krajine. Zároveň sa v tomto období ignoroval fakt, že Židia žili v Nemecku a v Európe už niekoľko generácií a boli teda integrovanými členmi nemeckej spoločnosti. Počas týchto asimilačných procesov mali niektorí európski Židia relatívne laxný postoj k svojmu náboženstvu alebo zvykom a s judaizmom boli väčšinou spájaní len cez židovské meno. To však v dobe národného socializmu nehralo úlohu, pretože do popredia sa dostávali len rasistické prvky, a preto sa otázka, či je niekto Žid alebo nie, určovala podľa krvi (rasy) a nie podľa náboženskej príslušnosti.

Obrázok 2. Požidovčenie Berlína (zdroj: <https://veryimportantlot.com/en/lot/view/plakatiefe-verjudung-berlins-1932-55440#gallery>)

Obrázok 2 ostentatívne znázorňuje judaizáciu Berlína z roku 1932 prostredníctvom percentuálneho podielu Židov v nemeckom administratívnom, kultúr-

nom a hospodárskom sektore spolu s významnými profesiami, ako sú lekári, riaditelia nemocníc, zubári, lekárnici, právnici, notári, riaditelia divadiel a prokurátori. Jednotlivé červené šípky vychádzajú z postavy, karikovaného Žida, hlavného protagonistu judaizácie. Táto karikatúra má na sebe sako, ktoré zobrazuje solventnosť a posilňuje stereotyp židovského bohatstva. Spodná časť plagátu opäť obsahuje protizidovské heslo: Židia sú naše nešťastie! (nem. Die Juden sind unser Unglück!). Termín požidovčenie, resp. judaizácia (nem. Verjudung) preto používali národní socialisti na označenie akejsi postupnej transformácie nemeckej spoločnosti na spoločnosť židovskú. Posudzovaním implikovaných etnických alebo náboženských stereotypov, vopred podporovaných nacistickou pseudovedeckou biológiou, sa judaizácia stala procesom premeny spoločnosti, ktorý sa už začal a bude pokračovať, kým Židia neovládnu Nemecko, Európu a nakoniec aj svet.

2.2 Historické pozadie prerodu spoločnosti v Rakúsku

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia bola Viedeň, hlavné mesto Rakúsko-Uhorska, jedným z najväčších centier židovskej kultúry v Európe (porov. Wünschmann, 2014). V tomto období (1893) vznikla nová strana – Kresťanskosociálna strana (nem. Christlichsoziale Partei), CSP (porov. Benesch, 2010, s. 15). Išlo o významnú konzervatívnu politickú stranu v Rakúsko-Uhorsku a v prvej Rakúskej republike. Strana vyznávala rakúsky nacionalizmus, ktorý chcel držať katolícke Rakúsko mimo vplyvu nemeckého štátu, pretože Rakúšania sa identifikovali na základe svojej prevažne rímskokatolíckej náboženskej identity, ktorá bola v kontraste s prevažne protestantskou náboženskou identitou Prusov (porov. Spohn, 2005, s. 61). CSP predstavovala sociálne konzervatívnu protiváhu sociálnym demokratom a získala veľkú masovú podporu predovšetkým prostredníctvom antiliberálnych a antisemitských hesiel zakladateľa strany a viedenského starostu Karla Luegera (1844 – 1910), ktorý vyhlásil, že Viedeň sa nesmie stať Jeruzalemom (porov. Hamann, 2000, s. 281). Judaizáciu bolo možné pozorovať aj na historických plagátoch (1920), hoci tento výraz ešte nebol explicitne pomenovaný.

Obrázok 3. Nemecký kresťan, zachráň Rakúsko! (zdroj: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542649>)

CSP sa tak stala stranou, ktorá chcela osloviť čo najširšie spektrum voličov a reprezentovala takzvanú ľudovú stranu (porov. Sickinger, 2011, s. 12). Za súčasného nástupcu strany CSP sa považuje ÖVP (nem. Österreichische Volkspartei) – Rakúska ľudová strana (porov. tamže s. 13), ale v súvislosti s nacionalizmom CSP a xenofóbiou ideovo viac zodpovedá strane FPÖ (nem. Freiheitliche Partei Österreichs) – Slobodnej strane Rakúska, pretože koncept judaizácie bol v rakúskom pravicovom populizme prijatý mutatis mutandis ako islamizácia.

3 Prerod spoločnosti v súčasnom pravicovom populizme

Nápadný rozdiel medzi procesmi spoločenskej zmeny je v tom, že podstatné meno judaizácia je nahradené islamizáciou. K zmene dochádza len výmenou náboženstiev islamu za judaizmus, ale proces premeny pôvodnej nemeckej alebo rakúskej spoločnosti na spoločnosť židovskú alebo islamskú je obdobný. Tento jav je identický v Rakúsku aj v Nemecku, ale týka sa celej Európy, kde sú aktívni pravicoví populisti, pretože polarizáciu medzi nami (kresťanmi) verzus vami (moslimami) v dnešnom kontexte možno pozorovať spôsobom porovnateľným s polarizáciou počas národného socializmu.

Pojem islamizácia nie je explicitne definovaný. Existuje mnoho definícií, ktoré sa od seba líšia kultúrnym a historickým chápaním danej krajiny. Napríklad v diskurze moslimských krajín slovo islamizácia znamená šírenie myšlienok samotného islamu alebo návrat k pôvodným, cnostným hodnotám islamu (porov. Moten, 2004, s. 247). Z historického hľadiska ide o expanziu islamu do okolitých oblastí po Mohamedovej smrti (porov. tamže s. 248). Pojem islamizácia tu preto možno chápať analogicky ako christianizáciu, teda ako pojem historický v zmysle obracania neveriacich na vieru. Islamizácia má však dnes podľa európskeho chápania do značnej miery negatívnu konotáciu najmä pre súčasnú pravicovo-populistickú a extrémistickú politiku. Pre pravicových populistov islamizácia znamená premenu spoločnosti s európskymi hodnotami na spoločnosť islamskú, ktorá je vnímaná ako zaostalá a nezlučiteľná s európskymi hodnotami. Pravicovo-populistickí politici tvrdia, že územie Rakúska bude v budúcnosti obývané výlučne moslimami, čo tiež prispieva k extrémistickým konšpiračným teóriám typu Veľká výmena, ktorá podľa jej autora R. Camusa znamená stav v blízkej budúcnosti, keď územie Európy a jej pôvodných obyvateľov bude prostredníctvom migrácie osídlené predovšetkým moslimami a černochochmi (porov. Ayyadi, 2017).

3.1 Islam ako hlavný činiteľ prerodu rakúskej spoločnosti

Islam je svetové náboženstvo (viac ako 1 miliarda veriacich), ktoré koexistuje v rámci Európy. Islamizácia je však podobne ako slovo judaizácia procesom zmeny. Zmena tu znamená prechod od slobodnej, európskej, kresťanskej krajiny k neslobodnej, cudzej, islamskej, čo sa implicitne odráža aj na predvolebných plagátoch.

Obrázok 4. Islamizácia sa musí zastaviť. Islam patrí k Rakúsku. (zdroj: <http://freiheitliche-vk.at/index.php/471-die-islamisierung-gehört-gestoppt>)

Plagát *Islamizácia sa musí zastaviť* (nem. *Islamisierung gehört gestoppt.*) vzbudzuje emóciu, že proces islamizácie sa už začal a úspešne prebieha, takže sa musí okamžite zastaviť, aby sa islam nerozšíril a v konečnom dôsledku neovládol nás a naše Rakúsko. Zreteľná polarizácia a manipulácia s názvom monoteistického náboženstva cez propagandu spočíva v tom, že toto náboženstvo pomenuje Sebastian Kurz ako islam (nem. *der Islam*) a zároveň ho vníma ako integrálnu súčasť Rakúska, čo potvrdzuje jeho výrok: „Islam patrí k Rakúsku,“ (nem. *Der Islam gehört zu Österreich*) a keď ho HC Strache pomenúva ako islamizáciu (nem. *die Islamisierung*), a teda ako proces, prerod, transformáciu rakúskej spoločnosti.

Za zmienku určite stoja paralely so spomínaným primátorom Karlom Lügerom v rétorike predstaviteľov pravicovo-populistickej strany FPÖ, keď bývalý predseda strany N. Hofer (2020) tvrdil: „Máme niečo ako malý Istanbul vo Viedni!“ (obrázok 5). Alebo jeho predchodca HC Strache (2005): „Viedeň sa nesmie stať Istanbulom!“ (obrázok 6).

Obrázok 5. (zdroj: <https://www.facebook.com/fpoe/photos/wenn-%C3%B6vp-integrationsministerin-raab-verk%C3%BCndet-sie-will-kein-little-china-oder-1/1770016276472967/>)

Obrázok 6. (zdroj: <https://www.alainekanninterviews.com/hans-rauscher/>)

3.2 Koncept večnosti v oboch obdobiach

Hoci moslimovia aj Židia boli v časoch národného socializmu neoddeliteľnou súčasťou štátu, pre pravicových populistov nikdy nebudú rovnocennými občanmi. Pre pravicových populistov skutočnosť, že sa títo ľudia narodili v moslimskej rodine alebo pochádzajú z krajiny, v ktorej dominuje islam, znamená, že vždy majú skrytú túžbu islamizovať krajinu. Takýto koncept akéhosi večného moslima koreluje s pojmom večný Žid. Tento večný Žid mal jasné charakteristiky, ako demonštruje obrázok 7. Židov charakterizuje ako marxistov/komunistov (kosák a kladivo), úzerníkov (minca v ruke) a klamárov (mikrofón). Nacistickí propagandisti natočili aj rovnomenný film. Žid sa podľa národných socialistov nemení, pretože sa nemôže zmeniť, pretože je večný Žid, a tak sa snaží judaizáciou premeniť spoločnosť na židovskú.

Obrázok 7. Večný Žid (zdroj: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/photo/poster-for-the-antisemitic-museum-exhibition-der-ewige-jude>)

V pravicovom populizme je na druhej strane koncept večného moslima, ktorý sa podobne ako Žid podľa národných socialistov nikdy nemôže stotožniť s európskou krajinou, v ktorej žije. Vedome sa preto bude naďalej snažiť o premenu spoločnosti na islamskú prostredníctvom islamizácie. Moslimovia sú označovaní za večných cudzincov napríklad tak, že sú medzi moslimami a Ra-

kúšanmi stanovené pevné deliace línie, alebo že náboženstvo moslimov je ako zákonom uznané náboženstvo v Rakúsku jediné, ktoré je kvalifikované ako večne cudzie a neschopné byť súčasťou kultúry a histórie krajiny (porovnaj SOS Mitmensch, 2020, s. 52).

Obrázok 8. Islam nie je žiadnou súčasťou Rakúska! (zdroj: <https://www.facebook.com/fpoe/photos/der-islam-geh%C3%B6rt-weder-historisch-noch-kulturell-zu-%C3%B6sterreich-durch-die-dama-lig/1432501226891142/>)

4 Záver

Národní socialisti a pravicoví populisti pracujú s pojmami, ktoré si buď sami vytvoria (judaizácia), alebo existujúce pojmy (islamizácia) využijú na svoje politické účely. Politické diskurzy sa často zhodujú na tom, že moc je udržiavaná strachom z neznámeho a priamym ohrozením našich tradícií. Tento strach sa používal v nacistickej propagande na umocnenie negatívneho pohľadu na židovskú populáciu, ktorá bola ekonomicky relatívne dobre zabezpečená, a teda podozrivá, pretože sa používal naratív: Ak sú úspešní a finančne zabezpečení, musia kradnúť a kradnú nám – skutočným obyvateľom Nemecka. Tak ako polarizácia, ktorá sa neskôr pretavila do otvorenej nenávisťi, mala za národného socializmu protichodné póly Židia verzus my, aj u súčasných pravicových populistov možno pozorovať opozíciu moslimovia verzus my. Aplikovanie pojmu judaizácia do spoločensko-politického diskurzu malo za cieľ prinútiť spoločnosť, aby svoju nevoľu voči Židom pretavila do otvorenej intolerancie, ktorú v tomto prípade spoločnosť vnímala ako oprávnenú reakciu na neustálu expanziu Židov do všetkých oblastí ekonomického, spoločenského či kultúrneho života. Propagandou nacisti dosiahli, že zmanipulovaná spoločnosť uverila, či už úplne alebo čiastočne, v proces judaizácie a schválila tak očistu spoločnosti od Židov, čo následne pripravilo pôdu pre holokaust.

Čo sa týka islamizácie, ústredný argument násilia prameniaceho z islamu a všeobecného vnímania islamu ako náboženstva násilia a terorizmu je subjektívny a je široko používaný populistami a krajnou pravicou. Fundamentalizmus sa neviaže výlučne na jedno konkrétne náboženstvo, ale vyskytuje sa vo všetkých náboženstvách a náboženských skupinách. Islamizácia rakúskej spoločnosti je

konštrukt, ktorý sa podobne ako historický koncept judaizácie veľmi dobre využíva v propagande a predvolebných kampaniach, najmä v multikultúrnych oblastiach, ako je hlavné mesto Viedeň. V zásade platí, že čím väčšie mesto, tým viac ekonomických príležitostí, a tým viac dochádza k interakciám medzi rôznymi etnikami a náboženstvami. Človek, ktorý si zvykol na homogénnu spoločnosť, tak môže nadobudnúť pocit, že krajina, v ktorej vyrastal, sa stala krajinou imigrantov s inou kultúrou, jazykom, zvykmi, tradíciami, menami či módou. Takáto inakosť môže byť veľmi znepokojujúca a vzniknutá neistota je živnou pôdou pre populistov, ktorí spoločnosť následne polarizujú.

Hlavným spoločným prvkom medzi pojmami judaizácia a islamizácia je náboženská kultúra, ktorá je v oboch prípadoch vnímaná ako cudzí prvok, v ostrom kontraste s kresťanstvom a kresťanskými hodnotami Európy. Argument pre narušenie kresťanských hodnôt našej kultúry je však nesprávny, pretože základné morálne hodnoty všetkých troch monoteistických náboženstiev sú totožné. Ďalším spoločným znakom judaizácie a islamizácie je proces, ktorý opisujú: prvým je proces premeny spoločnosti na židovskú, druhým je premena spoločnosti na islamskú. Obe nové spoločnosti zároveň zosobňujú úpadok, útlak pôvodných, „čistých“ obyvateľov a tragédiu, ktorej môžu zabrániť len samozvaní záchrancovia národa – národní socialisti a pravicoví populisti.

LITERATÚRA

- AYYADI, Kira: „Der Grosse Austausch“ oder die spinnerte ideologische Grundlage der neuen Rechten. In: Bell Tower. Netz für digitale Zivilgesellschaft vom 26.10. 2017. Dostupné z WWW: <https://www.belltower.news/der-grosse-austausch-oder-die-spinnerte-ideologische-grundlage-der-neuen-rechten-45832/>. [cit. 2022-01-08].
- BENESCH, Markus: Die Geschichte der Wiener Christlichsozialen Partei zwischen dem Ende der Monarchie und dem Beginn des Ständestaates. Dissertationsarbeit Wien. Dostupné z WWW: http://othes.univie.ac.at/9259/1/2010-03-22_9804277.pdf. [cit. 2022-01-01].
- HAFEZ, Farid: From ‘Jewification’ to ‘Islamization’: Anti-Semitism and Islamophobia in Austrian Politics Then and Now. In: *ReOrient*, 2019, vol. 4, no. 2, s. 197–220. Dostupné z WWW: www.jstor.org/stable/10.13169/reorient.4.2.0197. [cit. 2022-01-08].
- HAMANN, Brigitte: *Hitler’s Vienna: A Dictator’s Apprenticeship*. New York: Oxford University Press 2000.
- LEICHT, Johannes: Der „Berliner Antisemitismusstreit“. In: *Lebendiges Museum Online* vom 26. 10. 2015. Dostupné z WWW: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/antisemitismus/der-berliner-antisemitismusstreit.html>. [cit. 2022-01-10].
- MOTEN, Abdul Rashid: Islamization of Knowledge in Theory and Practice: The Contribution of Sayyid Abul A’lā Mawdūdī. In: *Islamic Studies*, 2004, vol. 43, no. 2, s. 247–272. Dostupné z WWW: www.jstor.org/stable/20837343. [cit. 2022-01-08].

- RYBÁŘOVÁ, Petra: Legenda o rituálnej vražde. In: *História revue o dejinách spoločnosti*. 2020. Dostupné z WWW: <http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2004rybarova1112>. [cit. 2022-01-08].
- SICKINGER, Hubert: Politische Parteien in Österreich. In: *Politische Parteien in Österreich*. Hrsg. R. Beier – A. Ecker – K. Edel – A. Ennagi – H. Ruiss – H.-M. Suschnig. Wien: Fachdidaktikzentrum für Geschichte, Sozialkunde und Politische Bildung der Universität Wien 2011, s. 9 – 17.
- SOS MITMENSCH: Antimuslimischer Rassismus in der österreichischen Politik. Antimuslimische Abwertungs-, Ausgrenzungs-, Feindbild-, Generalisierungs- und Hetzkampagnen im Jahr 2019. Dostupné z WWW: https://www.sosmitmensch.at/dl/qqOMJKJKOMnJqx4KJK/Bericht2019_AntimuslimischerRassismus_SOS_Mitmensch_26Feb2020_.pdf. [cit. 2022-01-08].
- ŠTEFANČÍK, Radoslav – DULEBOVÁ, Irin: *Jazyk a politika*. Bratislava: Ekonóm 2017. 194 s.
- ŠVEC, Štefan et al.: *Metodológia vied o výchove. Kvantitatívno-scientistické a kvalitatívno-humanistické prístupy*. Bratislava: IRIS 1998.
- SPOHN, Willfried: Austria: From Habsburg Empire to a Small Nation in Europe. In: *Entangled Identities. Nations and Europe*. Hrsg. Atsuko Ichijo und Willfried Spohn. London: Routledge 2005, s. 55 – 72.
- WÜNSCHMANN, Kim: *Europäisches Judentum vor dem Nationalsozialismus*. In: Bundeszentrale für politische Bildung vom 16.09. 2014. Dostupné z WWW: <https://www.bpb.de/geschichte/nationalsozialismus/gerettete-geschichten/149155/europaeisches-judentum-vor-dem-nationalsozialismus>. [cit. 2022-01-10].

Predložky ako operátory časových vzt'ahov v gemerských nárečiach¹

Stella Ondrejčíková

Dialektologické oddelenie, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra,
Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
stella.ondrejcikova@juls.savba.sk

1 Úvod

Tradičná deskriptívna dialektológia sa zameriava na opis diferencovanosti nárečí. Venuje sa opisu štruktúry nárečovej normy, čiže opisuje najmä hláskové javy, tvaroslovné javy a lexikálnu rovinu. Deskriptívne práce v oblasti dialektológie sú zamerané buď na jedno nárečie, resp. nárečový región, alebo sa venujú odlišnostiam medzi nárečiami, ktoré sú spracované napr. v nárečových atlasoch uplatnením metód jazykového zemepisu. Konkrétne nárečia sa potom charakterizujú podľa určitého súboru charakteristických diferenčných javov, ktoré sú osobitými výsledkami jazykových zmien. V súčasnej jazykovej situácii a pri prestížnom postavení spisovnej variety, ktorá je všeobecne známa a rozšírená, sa nárečia (na rozdiel od historického prístupu uplatňovaného v tradičnej dialektológii) neidentifikujú primárne na základe ich odlišností od iného nárečia či nárečí. Nárečové charakteristiky sú (vo vnímaní bežných ľudí) spontánne identifikované na základe prvkov odlišných od spisovnej normy bez ohľadu na to, že spisovná varieta je súčasťou vertikálnej stratifikácie národného jazyka (Kralčák, 2015, 71 a nasl.) a je mladšia. Podľa týchto diferenčných prvkov potom prijímatelia identifikujú v nárečových prejavoch jednak prvky tých nárečí, ktorých nositeľmi sú oni sami, ale aj tých nárečí, ktoré sú pre nich neznáme, resp. cudzie. Práve z tohto dôvodu bývajú signálom, ktorý počúvajúcemu napovie, že ide o nárečie, niektoré príznakové hlásky, slová, melódia, gramatické tvary slov a pod., ale aj niektoré príznakové syntaktické konštrukcie charakteristické pre konkrétne nárečia. Syntaktické charakteristiky a osobité tvary sú však len zriedkavo súčasťou štruktúrnych opísov nárečí.

2 Gemerské nárečia

V tomto príspevku sa zameriavame na gemerské nárečia, ktoré sú súčasťou južnej skupiny stredoslovenských nárečí, venujeme sa predovšetkým skupine stredogemerských nárečí používaných v Štítickej doline, ktorým sme sa venovali v predchádzajúcich prácach. Záujem o gemerské nárečia prejavovali lingvisti už v 19. storočí, napríklad František Pastrněk či Alois Vojtěch Šember-

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu *VEGA č. 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí IV.*

ra, ale aj historici ako Matej Bel, Ladislav Bartholomeides, Július Botto, Samo Tomášik, neskôr sa zberu nárečového materiálu v Gemeri venoval Václav Vážný aj Samo Czambel (podľa Orlovský, 1975, s. 18). Autormi novších prác, v ktorých sa venuje pozornosť gemerským nárečiam, sú Štefan Tóbič (2018a, 2018b, 2019, 2020)², Jozef Orlovský (1937, 1975) či Jozef Štolc (1994), v súčasnosti sa im venuje Jaromír Krško (1994, 1995, 1996) a Gabriel Rožai (2017, 2018).

Na priblíženie štruktúrnych osobitostí gemerských nárečí výberovo uvádzame javy, ktoré sú výsledkami hláskových zmien, ale sú reflektované aj v koncovkách gramatických tvarov. Zároveň sa tieto javy objavujú najčastejšie aj v deskriptívnych dialektologických prácach (napr. Štolc, 1994, s. 78 a nasl.; Tóbič 2018, s. 35 a nasl.; Orlovský 1975, s. 59 a nasl.)³:

1. Za krátke *ɛ* je v stredogemerských nárečiach *e*, ale v niektorých lokalitách Ratkovskej a Muránskej doliny je reflex *ä* (*mäso, d'evät', d'esät', hovädo*), a to aj v niektorých prípadoch za *a* po pôvodných mäkkých spoluhláskach (*jäzik, knáz, sä, šäs*), popri tvaroch *jezik, se* alebo *jazik, sa* a pod. (*djävšä, pokräjäm, mnä to nebolí, hlädali, zaväräli*).
2. Za psl. dlhé *ɛ* je otvorené *ä* (*jä, pätok, väc, mesäc, robä; devedesä, tri, xodä*), dlhé *ä* je tu aj v pozícii za *ɔja, ěja* (*zohräla, poläla*) a za *ä* v pôvodných mäkkých pozíciách (*roskäzali*).
3. Po zmene *ie > ia* (napr. *tjato, djävšä*) majú aj tvary N. sg. neutr. typu znamenie koncovku *-ja* (*zdravja; to na porazenja, išlo na zvrasenja, hläsenja, pjarja, umývaňja, obilja, to bulo školeňja, to námesťja f Praha*).
4. Po zmene *uo > ua* (napr. *kyan, myaj*) je aj v N. sg. neutr. adj. koncovka *-ua* alebo *-va* (*dobya/dobrva*).
5. V celej oblasti je výrazná stredogemerská koncovka *-é* z pôvodného *-ej* v tvaroch adjektív a adverbii (*s té dobré, skoré, velé, od né kúpili, f pervé trjéde, ot Kunové Teplici skoré*).
6. V tvare I. sg. fem. je koncovka *-ó* po zmene *-oiɔ > -ou > -ó* (*s takó táškó*).
7. Za pôvodné *č* je tvrdé *š* (*maška, šva, vešer, šäs*).
8. N. sg. neutr. typu srdce má koncovku *-o* (*pleco, moro, vajco, polo, vajco, pleco*).
9. K charakteristickým reziduálnym javom patrí koncovka *-mo* v tvaroch I. osoby pl. prezenta (*robímo, zmo, idemo, pijemo, volámo*).

Okrem hlások, prízvuku, lexikálnych jednotiek, na základe ktorých používatelia odlišujú nárečie od spisovného jazyka, sú to aj syntaktické konštruk-

² Vďaka slavistke Júlii Dudásovej-Kriššákovej, ktorá v súčasnosti pôsobí na Prešovskej univerzite v Prešove, vyšli z rukopisnej pozostalosti Štefana Tóbiča diela *Gemerské nárečia I – III*.

³ Stav a dynamiku v gemerských nárečiach so zameraním na hláskoslovné zmeny odrážajúce sa v mennej deklinácii sme sa podrobnejšie venovali v bakalárskej práci *Súčasný stav a dynamika nárečia južnej časti stredného Gemera (so zameraním na mennú deklináciu)* (2019, 148 s.; zverejnená bakalárska práca).

cie, ktoré môžu znieť príznakovo a signalizovať, že ide o nárečový prejav. Syntaktické konštrukcie sa stali predmetom nášho záujmu aj z dôvodu, že podobne, ako je to pri iných tradičných nárečových opisoch, ani v prácach spracúvajúcich gemerské nárečia nie sú podrobne opísané syntaktické či morfosyntaktické javy.

3 Predložky

Z množstva syntaktických a morfosyntaktických javov sa predmetom nášho záujmu stali primárne predložky a ich osobitosti v gemerských nárečiach (Ondrejčíková, 2021). Problematika predložiek v slovenskej lingvistike sa častejšie objavuje v preskriptívnych príspevkoch lingvistov ako napríklad Adriany Ferencíkovej (2019), Gejzu Horáka (1976a), Jána Horeckého (1978) a ďalších. Keďže ide o príspevky preskriptívneho charakteru z oblasti jazykovej kultúry, autori v nich upozorňujú na variantné používanie niektorých predložiek v istých predložkových spojeniach, resp. na ich nesprávne používanie v spisovných prejavoch (napr. variantné používanie *po – pre*, *u – pri*, *kvôli – pre*) v kontexte prenikania bohemizmov do slovenčiny. V synchronných prácach sú predložky podrobnejšie a komplexnejšie spracované v *Morfológii slovenského jazyka* (1966), ďalej v prácach Jána Oravca (1968a), Emila Horáka (1972, 1989) či Františka Mika (1966, 1969). V čiastkových štúdiách sa im venujú tiež Jana Kesselová (2001, 2010) a Miroslava Kyseľová a Martina Ivanová (2013). Z diachrónneho hľadiska sú predložky najpodrobnejšie spracované v *Dejinách slovenského jazyka II. časť Tvaroslovie* (1968, s. 604 – 643) Jána Stanislava a v lexikografických prácach, a to v *Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny* (2019) Ľubora Kráľika, v *Historickom slovníku slovenského jazyka* (1992 – 2008) a v *Slovníku slovenských nárečí* (1994 – 2021). Systematický opis slovenských predložiek z diachrónneho hľadiska v slovenčine však chýba a ani synchronných prác zameraných na tento slovný druh na rozhraní morfosyntaxe a lexiky nie je veľa.

Vo väčšine prípadov však ide teda o synchronne opisy primárnych predložiek, ktoré sú prevažne zamerané na ich primárne priestorové významy. Mnohé predložky však v sémantickom vývine nadobudli aj časový význam, a práve týmto významom sa v tejto práci podrobnejšie venujeme. Čiastočne sa časovému významu zo synchronného hľadiska venovala kapitola o predložkách v *Morfológii slovenského jazyka* (1966), okrajovo sa tomuto významovému aspektu venoval Ján Kačala (2006), Ján Oravec (1968b), Emil Horák (1972, 1989), František Miko (1966, 1969), v súčasnosti napr. Jana Kesselová (2001, 2010).

4 Predložky v konštrukciách s časovým významom v gemerských nárečiach

Tento príspevok vychádza z diplomovej práce (Ondrejčíková, 2021), v ktorej sme sa zamerali na predložkové konštrukcie s časovým významom, so zre-

teľom na stav a dynamiku v gemerských nárečiach Štítnickej doliny. Aby sme časové významy týchto konštrukcií mohli spracovať, je potrebné vychádzať z ich priestorového významu, pretože tento význam je primárny. Na vysvetlenie časových významov je potrebné dôkladne poznať analýzy priestorových významov v starších prácach a prístupy uplatnené pri ich opise. Ján Oravec (1958, 1968a, 1968b, 1984) uplatňuje pri opise významov predložiek kontextový (lexikografický) prístup. Predložky chápe ako konštrukčné slová, ktorých významy sa modifikujú pod vplyvom rozličných kontextov, závisia tiež od základného významu slova, ktoré nasleduje po predložke, a od významu pádu, s ktorým sa predložka viaže. Emil Horák (1972, 1976b, 1989) uplatňuje štruktúrny (sémantický) prístup – vo väčšom rozsahu v tomto prístupe kladie dôraz na vlastný význam predložky, hľadá abstraktné, nekontextové významy, vníma predložky ako autosémantické slová. V našich analýzach sa zatiaľ prikláňame skôr k prvému typu sémantizácie predložiek, avšak jedným z čiastkových cieľov našej dizertačnej práce je venovať sa komplexnejšie rôznym prístupom uplatňovaným pri opisoch významov a funkcií predložiek.

Je známe, že na opis gramatických, a zvlášť syntaktických javov, je potrebný rozsiahlejší textový materiál (porov. Lauersdorf, 2010). Keďže náš výskum zahŕňa analýzu stavu v gemerských nárečiach, realizovali sme výskum formou poloriadených rozhovorov v siedmich stredogemerských obciach, ktoré sme zvukovo zaznamenávali. Pre účely diplomovej práce sme zozbierali spolu takmer 13 hodín zvukového záznamu (po prepise 283 strán), nasledovala excerpčia syntaktických konštrukcií z vlastného materiálu, z monografie Štefana Tóbika *Gemerské nárečia* (2018a), z *Gemerského nárečového slovníka* Jozefa Orlovského (1982), následne sme výberovo excerpčovali predložkové konštrukcie zo *Slovníka slovenských nárečí* (1994 – 2021), z *Historického slovníka slovenského jazyka* (1992 – 2008) a *Slovníka slovenského jazyka* (1959 – 1968). Po tom, čo sme excerpčovali všetky príklady z celého uvedeného súboru prameňov, pristúpili sme k analýze a k hodnoteniu vybraných javov. Z inventára slovenských predložiek, ktoré sa vyskytujú aj v konštrukciách s časovým významom, sme v slovníkoch identifikovali tieto primárne predložky: *cez (cezo)*, *do*, *k (ku)*, *medzi*, *na*, *o*, *od (odo)*, *po*, *pod (podo)*, *pred (predo)*, *pri*, *proti*, *v (vo)*, *z (zo)*, *za*. V práci sa podrobne nevenujeme primárnym predložkám *k*, *medzi*, *pri*, *proti*, pretože v našom materiáli sme nezaznamenali ich použitie v konštrukcii s časovým významom. Predložkové konštrukcie s časovým významom sme na základe porovnania stavu v nárečí a v spisovnom jazyku rozdelili na tri skupiny:

- a) konštrukcie s časovým významom, ktoré sú pre skúmané nárečie osobité a v danej podobe sa v súčasnom slovenskom jazyku nevyskytujú;
- b) konštrukcie s časovým významom, ktoré v podobných významoch existujú aj v spisovnom jazyku, ale v nárečí je ich frekvencia vyššia, resp. sa v spisovnom jazyku v podobnom význame používajú iné predložkové spojenia alebo sú tieto významy častejšie vyjadrené bezpredložkovými väzbami.

V tomto prípade nejde o osobitosť ako takú, ale o to, že sa domnievame, že frekvencia tohto významu predložkovej konštrukcie je v nárečí vyššia ako v spisovnom jazyku a že by mohlo ísť o jav, ktorý bol v starších obdobiach vývinu slovenčiny produktívnejší (v tomto smere bude potrebná ešte podrobnejšia komparatívna a diachrónna analýza prameňov);

- c) konštrukcie s časovým významom, ktoré sa v nárečiach zhodujú so stavom v spisovnom jazyku.

Zároveň si uvedomujeme, že ide o zovšeobecňujúce delenie a že medzi jednotlivými kategóriami sa môžu vyskytnúť funkčné alebo sémantické presahy.

V nasledujúcej časti po jednom príklade (*pod* a *do*) ilustratívne uvádzame spôsob nášho spracovania predložkových konštrukcií s časovým významom, ktoré sme zaradili do skupiny a) a skupiny b). Tieto predložky sme vybrali z celého súboru skúmaných predložiek, pretože boli v sledovanom materiáli dostatočne zastúpené a zároveň dobre ilustrujú osobitosti v gemerských nárečiach.

4.1 Osobitosti v používaní primárnych predložiek ako operátorov časových vzťahov

Do prvej skupiny sme zaradili tie predložky s časovým významom, ktoré sú v gemerských nárečiach osobité a v danej podobe sa v súčasnom slovenskom jazyku nevyskytujú. Ide o predložky *na*, *o*, *pod* (*podo*), *z*, *za*. Zamerali sme sa aj na základné priestorové významy týchto predložiek a ich sémantickú transformáciu na časové významy, pričom sme sa pokúsili identifikovať jednotlivé odtienky časových významov podrobnejšie. V tomto príspevku sa budeme venovať len predložke *pod*.

Predložka *pod*

- 1) Predložka *pod* v spojení s inštrumentálom vyjadruje vo svojom základnom význame vzťah k miestu, ktoré je nižšie položené od niečoho, nižší stupeň (napr. *pod stolom*). Ak sa táto predložka použije v spojeniach so substantívami označujúcimi časový úsek (*chvíľa*, *deň* a *pod.*), potom sa jej priestorový význam metaforicky transformuje a predložka nadobúda aj časový význam. Z toho vyplýva, že substantíva ako *chvíľa*, *čas* sa stávajú abstraktným „priestorom“, ktorý rámcuje trvanie deja, a predložka *pod* vyjadruje rámcovanie deja v danom časovom úseku:

Pot tromá dni se to stálo. [Slavošovce ROŽ] 1934; *To se len tak pod ednim minútím stálo* [Slavošovce ROŽ] 1934; *Pot pár hod'inami už buli doma* [Múrarska Dlhá Lúka REV] SSN; *Pot pár tížňi sä konope virosä* [Ratkovské Bystré REV] SSN; *Van to pod minútó skonšiu šitko* [Ratková REV] SSN; *Dvã starí pot tížnom umrúli na tomto dvore* [Rožňavské Bystré ROŽ] SSN. V tomto význame ju zachytáva i HSSJ: *pgeťkrát pod dňem a nocú zcházagú sa do kostela* [BR 1785] HSSJ; *pod kratkym časom ta dedyna skazena bude* [LUBELA 1783] (zkrátka) HSSJ. Podobné príklady uvádza aj SSJ: *Rodičia mu jeden za druhým*

pod týždňom zomreli. (Dobš.), *Pod piatimi minútami sa rozišli.* (Šolt.), *Iz pekla vystanoví potravu pod hodinou.* (Kuk.).

Vyššie spomínané prelínanie hraníc medzi jednotlivými skupinami možno pozorovať na príklade príslovky *podchvíľou* (v jazykovej praxi často zapisovanej ako predložkové spojenie *pod chvíľou*⁴). Zatiaľ čo pôvodným významom príslovky *podchvíľou* je ‚za chvíľu, za veľmi krátky čas‘ (a v KSSJ (1987) sa význam príslovky *podchvíľou* definuje tiež ako ‚rýchlo, razom (to mal hotové)‘), v KSSJ (2003) sa prvotný význam ‚rámcovania deja v danom časovom úseku‘ definuje až významom č. 2. ‚rýchlo, razom‘, pretože dominantným významom tejto príslovky je už dnes ‚často, každú chvíľu‘. Takmer totožne to odzrkadľuje aj SSN (2006), v ktorom pri hesle *podchvíľou* prevláda význam ‚často, každú chvíľu‘ v dokladoch z rôznych nárečí stredoslovenského a západoslovenského areálu, len v stredogemerských nárečiach je doložený aj vo význame ‚za veľmi krátky čas‘ (*Poškaj, potchvíľo je už aj tu* [Kameňany REV]).

2) Časový význam jej možno pripísať aj v konštrukciách so substantívom *čas* (vo význame ‚konkrétny časový úsek‘) alebo substantívami označujúcimi nejakú udalosť a predložková konštrukcia vyjadruje vzťah súbežnosti (= ‚počas‘, t. j. časový bod v nejakom časovom úseku alebo v časti tohto úseku: *Vinšó otec pot tím šasom na dvar* [Repíštia REV] SSN. S týmto významom sa stretávame aj ďalších slovníkoch: *kteri towaris pod swatu omsu aneb pod kaznyu spy* [CA 1794] HSSJ *hoc interim spatio: pod tymto časem* [KS 1763] *teraz. pod tím časom, gako fatens w Ružomberku služil* [L. HRÁDOK 1777] HSSJ; *Pod obedom Skladanský neustal hovoriť.* (Vaj.) SSJ. *Hajdúch bol tu pod kážňou.* (Vaj.) SSJ.

3) V prípade spojenia tejto predložky s akuzatívom v priestorovom význame vyjadruje predložková konštrukcia smerovanie do nižšej polohy (*pod stôl*).

Tento význam sa ďalej preniesol na vyjadrenie významu ‚účel‘ – čiže ‚smerovanie k nejakému cieľu, určeniu‘. V tomto význame sa môže spájať aj so substantívami označujúcimi časové úseky, vďaka čomu v istom zmysle tiež nadobúda časový význam: *hábe pod d'elaci d'eň* [Turíčky LUČ] SSN.

4.2 Dynamické tendencie v oblasti časových významov vyjadrovaných primárnymi predložkami

Do druhej skupiny sme zaradili predložky *do, na, od (odo), po, v (vo)*. Časové významy týchto predložiek v spojení existujú v podobných významoch aj v spisovnom jazyku, ale v nárečí je ich frekvencia vyššia, resp. sa v spisovnom jazyku v podobnom význame používa iné predložkové spojenie alebo sú tieto významy vyjadrené bezpredložkovými väzbami. Pri opise časových významov predložiek sme sa znovu opierali o ich prvotné priestorové významy. Ako príklad uvádzame predložku *do*.

⁴ V korpuse Omnia Slovaca III Maior sme našli 270 prípadov, v ktorých bola príslovka zapísaná ako predložkové spojenie, t. j. *pod chvíľou*.

Predložka do

S priestorovým významom predložky *do* vyjadrujúcej vzťah smerovania (*do lesa*) súvisí aj jej časový význam – vyjadrenie rozsahu deja (*chodiť k lekárovi do roka*), pričom táto predložková konštrukcia môže byť nahradená bezpredložkovou väzbou *chodiť k lekárovi do roka – chodiť k lekárovi (celý) rok*.⁵ Takéto spojenie pomenúva časový rozsah deja (alebo opakovanosti deja), ktorý sa konal v minulosti alebo ktorý pretrváva v súčasnosti istý čas so zreteľom na horný limit, čiže čas jeho ukončenia je známy:

V noci treba zobrať knižku do ruki a de se otvorí, tag že se bude do roka [Slavošovce ROŽ] 1935 – 1940; *No xodili zmo s nim na kru do roka*. [Roštár ROŽ] 1955; *A van na to oxorjál a nežjál ani do tížna*. [Rožňavské Bystré ROŽ] 1936; *Tam som robila do roka* [Honce ROŽ] 2018; *Tak som ju xovala do roka* [Honce ROŽ] 2018; *Do roka som ho višivala tot obrus* [Honce ROŽ] 2018; *Ťia, skoro do tížna (boli na dovolenke)* [Honce ROŽ] 2018.

Predpokladáme, že predložka *do* je v tomto význame v gemerskom nárečí produktívnejšia ako v spisovnom jazyku, v ktorom môžu znieť takéto spojenia expresívne alebo archaicky. Aj v nárečí je tento význam nahraditeľný bezpredložkovými výrazmi alebo napr. adjektívom *celý*, ktoré takto s predložkou vstupuje do synonymného vzťahu:

Calí rok som sa porádne nevedel napit [Rakovnica ROŽ] 2018; *Ta som som calí tížden pre toto xodil* [Rakovnica ROŽ] 2018; *No potom robela som tu rok* [Rakovnica ROŽ] 2018; *Tagže len rok žila z mužom* [Rakovnica ROŽ] 2018; *A to zmo si uš calí rok hľadali de, akú známos* [Rožňavské Bystré ROŽ] 2018; *No ale celí tížden xodeli do nás* [Rožňavské Bystré ROŽ] 2018; *tížden v kuse se peklo na rozdáyki* [Roštár ROŽ] 2020.

Ako sme uviedli vyššie, domnievame sa, že analýza rozdielnej produktívnosti predložiek v istých významoch nám v ďalšom výskume môže osvetliť aj diachrónny vývin sémantiky a funkčnosti predložiek.

5 Záver

Výsledkami nášho výskumu sme potvrdili, že rovnako ako spisovný jazyk, aj nárečie podlieha na syntaktickej rovine dynamickým zmenám, čiže v ňom prebiehajú procesy transformácie predložkových spojení a ich významov (vrátane ich postupného doznievania v jazyku, predlžovania ich života, variantnosti či výslednej formálnej aj významovej transformácie), preto je skúmanie syntaktických štruktúr z diachrónneho hľadiska rovnako opodstatnené a prínosné ako ich skúmanie zo synchronného hľadiska.

⁵ Nemáme tu na mysli konštrukcie vyjadrujúce časový rozsah (*od – do*), ani tie prípady, ktoré vyjadrujú význam horného časového ohraničenia deja (*do rána, do nedele*), pretože v týchto prípadoch sme nezaznamenali rozdiel medzi stavom v nárečí a stavom v spisovnom jazyku.

Pohľad na predložky s časovým významom z diachrónneho hľadiska, a to na základe staršieho nárečového materiálu i novšieho súčasného, môže obohatiť doterajšie opisy predložiek v gramatických prácach a v lexikografických dielach o informácie o pôvode a starších významoch a funkciách predložiek v starších štádiách vývinu jazyka, o podrobnejšie opisy odtienkov časových významov a môže tiež odhaliť dnes už archaické časové významy predložiek alebo vďaka regionálnym nárečovým významom odhaliť jazykové kontakty.⁶ V súčasnom stave v nárečí, ktoré je pod vplyvom nadnárečových variet, taktiež pozorujeme prebiehajúce zmeny – konvergentný vývin smerom k nadnárečovým varietám (keď sme excerpovali javy z textov Š. Tóbika a J. Orlovského, už bolo zjavné, že sa odlišovali od nášho materiálu, v ktorom bolo viac konštrukcií zhodných s tými v spisovnom jazyku, čo svedčí o dynamike v nárečí). Sú to menej uvedomované zmeny ako zmeny, ktoré prebiehajú v ostatných jazykových rovinách.

Pre ďalšie rozvíjanie nášho výskumu je potrebné vrátiť sa k priestorovému významu predložiek a zahrnúť teda do tohto výskumu analýzu priestorových významov v gemerských nárečiach tak, ako sme to spravili v prípade časových významov. Išlo by, samozrejme, o tie priestorové významy, ktoré sa neskôr transformovali do časových významov, na základe čoho by tiež bola možná aj analýza procesu metaforických transformácií.

V tejto práci sme skúmali variantnosť z diachrónneho aj synchronného hľadiska v nárečí, čiže mieru prekryvania synchronnej a diachrónnej variantnosti. Perspektívou, ako uchopiť prekryvanie priestorových a časových (ale aj iných) významov, sa ukazuje kognitivistický prístup, ako ho uplatňuje Martin Haspelmath v monografii *From Space to Time. Temporal Adverbials in the World's Languages* (1997), v ktorej sa venoval vzťahu priestoru a času ako dvom základným konceptuálnym doménam ľudského myslenia. Tento vzťah jednoznačne interpretuje ako metaforický, avšak pri širšom chápaní pojmu metafora, kde priestor chápe ako zdrojovú doménu, z ktorej sa konceptualizuje čas ako cieľová doména. Za perspektívu, z ktorej možno uchopiť nami zistenú variantnosť (čiže mieru prekryvania synchronnej a diachrónnej variantnosti vo významoch času a priestoru v predložkových konštrukciách v gemerských nárečiach), považujeme hľadisko kognitivistického prístupu, ktorému sa chceme podrobnejšie venovať v dizertačnej práci.

LITERATÚRA

- DORULA, Ján: O jazyku rozprávok zo zbierky Pavla Dobšinského. In: Literárnomúzejný letopis, 21. Red. I. Sedlák. Martin: Matica slovenská 1987, s. 71 – 89.
- DORULA, Ján: Slovenské slovo priš a „maďarizmy“ v slovenčine. In: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 6, s. 354 – 360.

⁶ V prípade vyššie opísaného časového významu predložky *pod* sa v niektorých prácach napríklad uvažovalo o vplyve maďarčiny, čo sa zároveň pokúsil vyvrátiť J. Doruľa (1987, 1989).

- FERENČIKOVÁ, Adriana: Poklady pod povrchom slov ukryté. Výber z diela. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2019. 480 s.
- HASPELMATH, Martin: From Space to Time. Temporal Adverbials in the World's Languages. München – Newcastle: LINCOM EUROPA 1997. 181 s.
- HORÁK, Gejza: Opakovanie predložky vo viacnásobnom výraze. In: Malý jazykový mesačník, 1976a, roč. 3, č. 4, s. 1 – 2.
- HORÁK, Emil: Metodologické a teoretické východiská opisu sémantiky slovenských predložiek. In: Slovenská reč, 1976b, roč. 41, č. 2, s. 85 – 97.
- HORÁK, Emil: Predložkový systém spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 6, s. 341 – 354.
- HORÁK, Emil: Východiská pre konfrontáciu predložkového systému slovenčiny s inými jazykmi. In: Studia Academica Slovaca 18. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1989, s. 167 – 183.
- HORECKÝ, Ján: Vymedzovací význam predložky pre v slovenčine. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 2, s. 44 – 47.
- KAČALA, Ján: Systém jazykových kategórií. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo UK 2006. 156 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Funkčno-sémantické vlastnosti predložiek v spontánnej komunikácii detí. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 4, s. 204 – 217.
- KESSELOVÁ, Jana: Operátory časových vzťahov. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010, s. 373 – 380.
- KRALČÁK, Ľubomír: Slovenčina v pohybe. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2015. 116 s.
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. 2., opravené vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2019. 704 s.
- KRŠKO, Jaromír: Mená koní na Veľkej lúke v Muráni. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 310 – 313.
- KRŠKO, Jaromír: Názvy ulíc a námestí gemerských a malohontských miest. In: Obzor Gemera-Malohontu, 1994, roč. 25, č. 4, s. 190 – 192.
- KRŠKO, Jaromír: Onymizácia apelatív v chotárnych názvoch obce Revúčka. In: Varia 4. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV 1995, s. 19 – 22.
- KYSELOVÁ, Miroslava – IVANOVÁ, Martina: Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 248 s.
- LAUERSDORF, Mark Richard: Slovenčina na začiatku mladšieho predpisovného obdobia (15. – 16. storočie): Keď ani viac dát nestačí. In: VARIA XX. Zborník príspevkov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov. (Časť a-Papiernička 24. – 26. 11. 2010). Ed.: G. Múcsková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave E. Štúra SAV 2012, s. 391 – 394.
- MIKO, František: Pádové tvary substantív. In: Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 151 – 193.
- MIKO, František: Povaha predložkového systému v slovenčine. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Jazykovedný zborník 2. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 151 – 171.
- ONDREJČIKOVÁ, Stella: Nárečové osobitosti v používaní predložiek vyjadrujúcich časové vzťahy v gemerských nárečiach Štítnickej doliny. 2021. 169 s. Zverejnená diplomová práca.

- ORAVEC, Ján: Významová stavba predložky na. In: Slovenská reč, 1958, roč. 23, č. 4, s. 194 – 207.
- ORAVEC, Ján: Slovenské predložky v praxi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968a. 232 s.
- ORAVEC, Ján: Významová štruktúra prvotných predložiek. In: Jazykovedný časopis, 1968b, roč. 19, č. 1 – 2, s. 41 – 49.
- ORAVEC, Ján: Predložky. In: Oravec, J. – Bajzíkova, E. – Furdík, J. Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 178 – 191.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. 1. vyd. Martin: Osveta 1982. 424 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Kobeliarovské nárečie. In: Sborník Matice slovenskej, 1937, roč. 15, s. 97 – 103.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Stredogemerské nárečia. 1. vyd. Rimavská Sobota: Osveta 1975. 271 s.
- ROŽAI, Gabriel: Terénne názvy homogemerských obcí Rejdová a Vyšná Slaná. Rožňava: Gabriel Rožai 2017. 217 s.
- ROŽAI, Gabriel: Ukrajinské rusínske nárečie obce Pača v Gemeri v komunikácii rôznych generácií. In: VARIA XXVII. Zborník príspevkov z XXVII. kolokvia mladých jazykovedcov (Banská Bystrica – Šachtičky 21. 11. – 23. 11. 2018). Eds. P. Molnárová – G. Rožai. Banská Bystrica. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV 2019, s. 174 – 184.
- RUŽIČKA Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 619 – 675.
- ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1994. 218 s.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia I. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2018a. 176 s.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia II. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2020. 384 s.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia III. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2019. 92 s.

PRAMENE

- Historický slovník slovenského jazyka. A – J. Red. M. Majtán et al. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. 535 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. K – N. Red. M. Majtán et al. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1992. 616 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. O – p (pochytka). Red. M. Majtán et al. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1994. 653 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. P (poihrat' sa – pytlovať). Red. M. Majtán et al. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1995. 584 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. R – rab. Š – švrkotať. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2000. 692 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. T – V. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2005. 700 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. Z – Ž. Dodatky. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2008. 542 s.

- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. I. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1987. 587 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 985 s.
- Omnia Slovaca III Maior. Spojené slovenské korpusy. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. (dostupné interne).
- Slovník slovenského jazyka. I. – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.
- Slovník slovenských nárečí. I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1994. 936 s.
- Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Red. A. Ferenčíková – I. Ripka. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1066 s.
- Slovník slovenských nárečí. III. P (poza) – R. Red. A. Ferenčíková. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2021. 816 s.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia I. Časť druhá. Gemerská nárečová čítanka. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. I. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2018b. 448 s.

SKRATKY SLOVNÍKOV

- HSSJ – Historický slovník slovenského jazyka (1992 – 2008).
- KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka (1987, 2003).
- SSJ – Slovník slovenského jazyka (1960 – 1965).
- SSN – Slovník slovenských nárečí (1994 – 2021).

Jazykový portrét ako nástroj na podporu viacjazyčnosti

Marek Ponca

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava
marekponca245@gmail.com

1 Úvod

Viacjazyčnosť je v dnešnej modernej dobe veľmi populárna téma, ktorá je skúmaná z viacerých hľadísk. Už len to, koľko rozdielnych definícií viacjazyčnosti existuje, naznačuje, aký veľký záujem je o túto konkrétnu tému. Netýka sa to len lingvistiky, ale aj psychológie, kde si viacjazyčnosť nájde vždy svoje miesto. Viacjazyčnosť je viditeľná hlavne v školskej oblasti. Jazykové znalosti sú pre úspech v škole veľmi dôležité, pretože tvoria základ rovnakých práv pre všetkých ľudí v profesionálnom aj v spoločenskom živote. Víziou alebo cieľom Európskej únie je, aby všetci mladí ľudia okrem svojho materinského jazyka ovládali aspoň dva ďalšie jazyky. Mnoho detí oceňuje svoju viacjazyčnosť, pretože sa radi učia a hovoria niekoľkými jazykmi, a preto by sa mala viacjazyčnosť viac podporovať. Individuálny bilingvizmus, resp. multilingvizmus by sa mal v triede považovať za zdroj a príležitosť na vzdelávanie. Z tohto dôvodu by sa zručnosti dostupné v triede mohli zviditeľniť prostredníctvom jazykových rituálov alebo by sa mohli použiť pri komunikácii v triede. V súčasnosti sú k dispozícii aj rôzne viacjazyčné učebné materiály, ako aj nástroje, a preto by základné školy mali podporovať a oceňovať jazykové znalosti viacjazyčných žiakov (porov. Gsv-Nds, 2020, s. 1). Cieľom príspevku je poukázať na jeden z týchto nástrojov. Ide o jazykový portrét, ktorý slúži na vizualizáciu vlastného lingvistického repertoáru každého z nás. Hlavnou otázkou je, či tento nástroj dokáže podporiť viacjazyčnosť u detí na slovenských základných školách.

2 Viacjazyčnosť: bilingvizmus, plurilingvizmus, multilingvizmus?

Na prvý pohľad by sa zdalo, že termín viacjazyčnosť sa dá veľmi ľahko definovať: používanie dvoch alebo viacerých jazykov, a to buď v škole, v práci alebo v súkromnom živote bez ohľadu na to, o akú úroveň používania ide. Realita je však iná. Samotný termín viacjazyčnosť sa rozdeľuje na bilingvizmus, plurilingvizmus a multilingvizmus a definície sa od seba celkom odlišujú. V niektorých publikáciách ako napr. v príspevku *Third Language Learning, Trilingualism and Multilingualism: A Review* od F. Anastassiou et al. (2017) alebo *Handbook of Bilingual and Multilingual Education* od W. E. Wrighta a kolektívu (2015) sa často hovorí aj trilingvizme, ktorý sa chápe ako používanie troch jazykov. Podľa Kempa (2009), ako uvádzajú Jessnerová a Allgäu-

er-Hacklová (2013), vznikla rôznorodosť definícií viacjazyčnosti hlavne pre komplexné používanie jazykov v multilingválnom kontexte, ale aj pre ideológiu a výskum tohto fenoménu. Ani v samotných nemeckých odborných slovníkoch, napr. od H. Glücka (2000), T. Lewandowského (1994) a H. Bussmanna (2002), neexistuje jednotnosť termínu viacjazyčnosť (porov. Flinz, 2014, s. 16).

- a) Viacjazyčnosť má rôzne významy a môže sa vnímať v širšom alebo užšom zmysle: ide o sémantické diferencie.
- b) Termíny viacjazyčnosť, multilingvizmus, plurilingvizmus sú prezentované ako synonymá.
- c) Bilingvizmus sa používa ako podriadený termín viacjazyčnosti.
- d) Viacjazyčnosť je definovaná ako používanie viacerých jazykov, ale rozlišuje sa medzi každodenným používaním jednotlivca (vrátane bilingvizmu, plurilingvizmu) alebo spoločnosti (v zmysle mnohojazyčnosti).
- e) V prípade viacerých úradných jazykov sa odkazuje na výraz diglosia.
- f) Viacjazyčnosť sa používa v širšom zmysle v súvislosti s termínom jazyková varieta.
- g) Viacjazyčnosť môže byť diferencovaná na základe času, povahy, úrovne a účelu (porov. Flinz, 2014, s. 16 – 18).

Podľa definície Rady Európy, ako uvádza Z. Duchoňová (2014), sa termín viacjazyčnosť definuje ako schopnosť človeka používať viacero odlišných jazykov. Tu zohráva dôležitú úlohu aj spolužitie viacerých jazykových komunít, resp. skupín na jednom geografickom území.

Rovnako ako existuje bilingvizmus v dvoch podobách, a to v individuálnej alebo kolektívnej: diglosia, tak je aj viacjazyčnosť možné deliť na individuálnu a kolektívnu. Pod termínom plurilingvizmus sa chápe „denominované používanie viacerých jazykov jedným človekom“ (porov. Duchoňová, 2014, s. 7). Treba brať do úvahy, že tento termín sa od termínu multilingvizmus, ktorý označuje koexistenciu viacerých jazykov v rámci danej spoločenskej skupiny, odlišuje. Multilingvizmus znamená „kolektívna viacjazyčnosť“ (porov. Duchoňová, 2014, s. 7.).

C. M. Riehllová (2014) sa taktiež zaoberala termínom viacjazyčnosť, ktorý definuje ako „rôzne formy sociálne alebo inštitucionálne podmieneného a individuálneho používania viacerých jazykov“ (Riehl, 2014, s. 9). Pojem viacjazyčnosť opisuje aj komunikačné zručnosti jednotlivcov, skupín a rôznych situácií, v ktorých prichádza do kontaktu viacero jazykov. Nejde len o oficiálne národné jazyky, ale aj o regionálne, menšinové a posunkové jazyky a tiež o jazykové variety, ako sú dialekty, hovorové slová, sociolekty či spisovné jazyky (porov. Riehl, 2014, s. 9). Vo všeobecnosti sa dá viacjazyčnosť rozlíšiť podľa nasledujúcich kritérií, ktoré M. C. Riehllová (2014) vyčleňuje takto:

Podľa typu nadobudnutia: ide o rôzne typy viacjazyčnosti v závislosti od toho, či sa rôzne jazyky osvojujú súčasne alebo od detstva a postupne. Bilingválne osvojovanie si jazykov: Dieťa má dva prvé jazyky. Tu je možné vidieť rozdiely v tom, či sa konkrétne jazyky získavajú v prirodzenom prostredí, alebo či sa ich učí v škole. Ak sa človek učí jazyky v škole, potom ide o riadené nadobudnutie. Napokon treba rozlišovať, či si človek osvojuje jazyk ako dieťa alebo ako dospelý. Tu zohráva úlohu, či sa človek učí jazyk ako druhý, tretí alebo ďalší jazyk (porov. Riehl, 2014, s. 11). **Podľa sociálnych podmienok:** individuálna, spoločenská, inštitucionálna viacjazyčnosť. Sociálne podmienky, v ktorých si viacjazyčnosť nachádza svoje miesto, sa líšia, pretože existujú viacjazyčné spoločnosti, v ktorých sa v každodennom styku používa niekoľko rôznych jazykov naraz (porov. Riehl, 2014, s. 12). „Okrem toho existuje mnoho konštelácií s individuálnou viacjazyčnosťou: počnúc rodinami, v ktorých deti vyrastajú viacjazyčne cez bilingválne ponuky na školách až po viacjazyčnosť v pracovnom svete“ (Riehl, 2014, s. 12). **Podľa kompetencie:** zložená/kombinovaná, koordinovaná, podriadená dvojjazyčnosť. V akom bode sa človek skutočne stáva viacjazyčným? O človeku možno povedať, že je viacjazyčný, ak sa v určitom bode svojho života naučil viacero jazykov. To znamená, že ľudia môžu bez problémov prechádzať z jedného jazyka do druhého (porov. Riehl, 2014, s. 14). **Podľa jazykových konštelácií:** Tu ide o vnútornú a vonkajšiu viacjazyčnosť (porov. Riehl, 2014, s. 16).

Ak si pozrieme spomenuté definície, môžeme veľmi stručne tvrdiť, že termín viacjazyčnosť nie je nič iné ako schopnosť človeka poznať jazyky, hovoriť niekoľkými jazykmi a tiež ich vedieť používať aj v praxi. Pre jednotlivca znamená viacjazyčnosť predovšetkým to, že sa viacero jazykov používa v rôznych životných situáciách, aj keď je dôležité spomenúť, že všetky jazyky, ktoré človek používa, nie sú na rovnakej úrovni, čo ovplyvňuje napríklad jazykové schopnosti ako čítanie, písanie, počúvanie alebo hovorenie (porov. Stangl, 2021). Dôležitá je úroveň. Stupeň ovládania sa líši podľa funkcie jazyka a tiež podľa sféry, v ktorej sa jazyk používa. Jazykové schopnosti sa neustále menia v závislosti od životnej situácie, čo znamená, že sa mení aj používanie jazyka, preto viacjazyčnosť nemožno označiť ako statický konštrukt (porov. Stangl, 2021).

2.1 Viacjazyčný vývoj

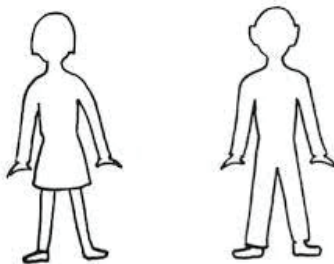
Viacjazyčný vývoj je dôležitou súčasťou nášho života. Netýka sa len samotných detí, ale aj dospelých, ktorí sú v dnešnej dobe konfrontovaní s rôznymi jazykmi. Keďže faktory, ktoré viacjazyčný vývoj ovplyvňujú, súvisia s identitou človeka, ktorá je dôležitá aj pre jazykové portréty, rozhodol som sa v krátkosti uviesť faktory, ktoré predstavila N. Topajová (2016). Prvým dôležitým faktorom je **rodina**, pretože ak väčšia časť rodiny pochádza napr.

z Nemecka, ale dieťa žije na Slovensku, má možnosť naučiť sa niekoľko jazykov alebo sa dohovoriť po nemecky tak, ako keby to bol jeho alebo jej druhý materinský jazyk. Ďalším faktorom je **jazykové a sociálne prostredie**. Ide vlastne o to, kde dieťa žije. Dôležitá je sociálna rola, sociálne postavenie a jazyk, ktorý sa v danej oblasti používa, to všetko deti výrazne ovplyvňuje. **Intenzita kontaktu s jazykmi v priebehu rokov** je tiež veľmi dôležitým faktorom. Kontakt s jazykom zohráva pri osvojovaní si jazykov veľmi dôležitú úlohu. Jednoducho, tu sa môže spomenúť kontakt s rodinou z inej krajiny. Nie je to však jediný príklad, pretože niekoľko jazykov sa dieťa môže naučiť aj pomocou médií (internet, napr. YouTube, alebo televízia). Dôležitý je aj **individuálny vývoj dieťaťa**. Tu možno spomenúť individuálne charakteristiky ľudí, napríklad talent/schopnosť učiť sa jazyky (porov. Topaj et. al., 2016, s. 1 – 18).

3 Jazykový portrét

Jazykový portrét je hlavnou témou tohto príspevku a môžeme tvrdiť, že v dnešnej dobe v oblasti skúmania viacjazyčnosti ide o veľmi dobre známy nástroj. Jazykové portréty sa začali v praxi používať koncom 20. storočia. Dôvodom bola hlavne migrácia ľudí z iných krajín do Európy, ktorá spôsobila, že európske mestá sa stali viacjazyčné. Z toho jednoznačne vyplýva, že viacjazyčnosť sa začala vyskytovať v pracovných sférach, ale aj na školách, kde deti mali a doteraz majú rôzne jazykové zázemie (porov. Zaepernicková, 2012, s. 99). Pôvodná myšlienka jazykového portréту pochádza od I. Gogolincej a U. Neumannovej (1991), ktorú neskôr prevzal H.-J. Krumm (porov. Galling, 2011, s. 1). Práve H.-J. Krumm začal tento nástroj používať vo väčšej miere a poukázal na výhody uplatňovania jazykového portrétu v skupinách, v ktorých zviditeľnil rôzne formy viacjazyčnosti (porov. Zaepernicková, 2012, s. 100). Tieto jazykové portréty boli však primárne vyvinuté tak, aby bolo možné identifikovať rozmanitosť jazykov, ako aj variety jazykov v školských triedach. Ďalší dôvod, ktorý treba uviesť, je, že jazykový portrét by mal pomôcť deťom migrantov určitým spôsobom rozvinúť si väčšiu sebadôveru v súvislosti s jazykmi (porov. Galling, 2011, s. 1). Taktiež je dôležité spomenúť, že tento konkrétny nástroj umožňuje deťom, ale aj dospelým zmeniť spôsob reprezentácie vlastných myšlienok. To znamená, že pocity, myšlienky a predstavy spojené s jazykmi musia byť vyjadrené vizuálne a konkrétny autor, resp. respondent má dostatok času na to, aby sa zamyslel nad svojím vlastným jazykovým repertoárom (porov. Zaepernicková, 2012, s. 100). Na školách sa jazykové portréty využívajú na spoznanie vlastnej jazykovej rozmanitosti, ako aj rozmanitosti ostatných spolužiakov. Nejde o to, kto je lepší alebo kto ovláda viacero jazykov, ide o spoznanie jazykových skúseností (porov. Galling, 2011, s. 1).

Ako vyzerá jazykový portrét?

Obrázok 1. Sprachenportrait, resp. jazykový portrét podľa H.-J. Krumma
(zdroj: http://akdaf.ch/html/rundbrief/rbpdfs/61_Mehrsprachigkeit_Sprachenportraits.pdf)

Jazykový portrét, ako vidno na obrázku, je v podstate silueta človeka (ženská alebo mužská). Jednoducho je to obrázok, ktorý si deti alebo dospelí ľubovoľne vyfarbia a opíšu. Farby vnášajú do hry emócie a siluety telesnosť (porov. Krumm 2010, s. 16). Jazyky sa farebne prezentujú v určitej časti tela. Záleží na tom, ako respondent rozdielne jazyky vníma, s akou časťou tela ich spojí a aká farba je pre daný jazyk ideálna. Ide o individuálne posúdenie každého z nás.

3.1 Spojitosť jazykov s farbami a s časťami tela

Každý človek na svete je individuálna osobnosť. Z toho vyplýva, že každý z nás má rozličné názory, používa iné jazyky, inak ich vníma, klasifikuje a prezentuje. Vzťah medzi jazykmi, farbami a časťami tela sa dá vysvetliť tak, že človek si väčšinou vyberie veselé, resp. pozitívne farby ako napr. červená, žltá, oranžová alebo zelená pre jazyky, ktoré má rád a často ich používa a spojí ich s časťou tela ako napr. hlava, nohy alebo srdce. Práve srdce, hlava alebo oblasť brucha sa spája s emóciami a väčšinou sa pre dané oblasti používa červená farba a vyberie sa jazyk, ktorý je človeku najbližší. To všetko ale závisí od respondentov, keďže individualita a identita zohrávajú hlavnú úlohu a oblasť brucha alebo žalúdka sa môže spájať aj so strachom alebo neistotou. To znamená, že človek by si mohol vybrať tmavšiu farbu a spojiť to s jazykom, ktorý sa napr. nerád učí alebo používa.

Ako príklad by som chcel uviesť vlastné tvrdenie: „nemčinu mám v nohách, lebo mi dáva stabilitu“. V tomto prípade by som použil zelenú farbu, keďže ju mám najradšej a nemčina je pre mňa jazyk, s ktorým dennodenne pracujem a mám ho rád.

Jazyk: nemecký (stabilita, aktívne používanie, vzťah)

Nohy: pevnosť, stabilita, istota

Farba: zelená, keďže je moja najobľúbenejšia farba

Spojitosť medzi týmito tromi aspektmi je viditeľná na každom jazykovom portréte. Je dôležité, aby respondent vždy aspoň jednou vetou charakterizoval, prečo spojil daný jazyk s konkrétnou farbou a časťou tela.

3.2 Práca s jazykovými portrétmi

Pracovať s jazykovými portrétmi nie je až taká náročná záležitosť. Mojou hlavnou inšpiráciou pre výskum je postup od I. Gallingovej (2011), ktorá konkrétne prezentuje plán práce s jazykovými portrétmi na školách.

Ide o nasledujúci postup, resp. kroky:

Prvým krokom je, že deti dostanú za úlohu vytvoriť vlastný jazykový portrét (porov. Galling, 2011, s. 3). Potrebné materiály sú farebné ceruzky, siluety a pero. Pedagóg by deťom nemal dávať konkrétne informácie, keďže portréty by mali byť absolútne individuálne. V prvom rade by malo byť vysvetlené, že sa majú zamerať na svoje jazyky, ktoré poznajú, resp. používajú, spojiť ich s farbou a časťou ľudského tela. Každý jazyk na portrétach predstavuje farbu a časť ľudského tela s odôvodnením, prečo tá farba reprezentuje konkrétny jazyk a prečo si respondent vybral určitú časť tela. Ide o to, ktoré jazyky poznajú a čo pre nich znamenajú, t. j. identifikovať sa pomocou jazykov. Ako uvádza E. Zaepernicková (2012), pri vytváraní jazykových portrétov je dôležitou súčasťou aj pozorovanie respondentov, napr. ich správanie a reakcie pri vyfarbovaní portrétu. Ďalším krokom je prezentácia portrétov v malých skupinách a neskôr pred celou triedou (porov. Galling, 2011, s. 6 – 7). Deti by mali členom skupiny/spolužiakom predstaviť svoje jazykové portréty a vysvetliť, prečo priradili jazyky a farby konkrétnym častiam tela. Po prezentáciách by deti mali dostať písomnú úlohu, v ktorej by mali zhrnúť, akými jazykmi hovoria (porov. Galling, 2011, s. 9). Tu však nezáleží na tom, či deti ovládajú jazyk perfektne, dobre alebo ho len poznajú. Posledná časť, ktorú treba spomenúť, je spätná väzba pre pedagóga. Deti môžu vyjadriť svoj vlastný názor na úlohy a prípadne môžu klásť ďalšie otázky (porov. Galling, 2011, s. 1 – 10).

3.3 Vlastné skúsenosti so spoluprácou s deťmi

Keďže mi situácia veľmi nedovoľovala pracovať so žiakmi osobne, bol som v kontakte len s jednou školou. Spolupracoval som s 24 žiakmi vo veku od 12 do 14 rokov a prostredníctvom MS Teams som bol schopný zorganizovať stretnutie a našťastie nenastali žiadne technické problémy.

Postup experimentu bol nasledujúci:

- 1) Najprv som respondentov oboznámil, že sa zúčastnia experimentu s názvom jazykový portrét. Samozrejme, podal som im to jednoduchšie, aby všetci rozumeli, čo vlastne budú robiť.
- 2) Ďalším krokom bolo, že som respondentom veľmi stručne vysvetlil, čo si majú predstaviť pod jazykovými portrétmi a že budú potrebovať určité pomôcky. Informoval som ich, že musia k jazykom, ktoré poznajú alebo používajú, priradiť farby a vyznačiť ich v častiach tela. Na otázky, kde

majú aký jazyk priradiť, som neodpovedal, len som ich informoval, že je to na nich. Pred konkrétnou úlohou zaznela ešte jedna otázka, či nebude prekážať, keď sa uvedie iba jeden jazyk. Odpovedal som, že je čisto na žiakovi, ako portrét vyfarbí a opíše.

- 3) Posledným krokom bolo vytvorenie jazykových portrétov. Siluety som im poslal. K úlohám, ktoré dostali, som priradil aj otázky, aby som mal predstavu, ako vlastne respondenti experiment vnímali.

Úlohy:

- 1) Vytvor svoj vlastný jazykový portrét. Každá časť tela a každá farba predstavuje iný jazyk.
- 2) Vysvetli, prečo si svoj jazykový portrét vyfarbil/vyfarbila takto.

Otázky:

- a) Ovládaš všetky spomenuté jazyky, alebo by si sa ich chcel/chcela naučiť?
- b) Čo si sa pomocou tejto úlohy naučil/naučila?
- c) Bola pre teba úloha zaujímavá?

Všetkých 24 jazykových portrétov som dostal e-mailom a boli vcelku odlišné. V určitých prípadoch boli podobne charakterizované cudzie jazyky a spojené s rovnakou časťou tela, ale išlo skôr o zhodu náhod. Z jazykových portrétov, ktoré som mal k dispozícii, som spozoroval, ako sa respondenti identifikujú pomocou jazykov, čo si o nich myslia a s čím ich spájajú. Väčšinou išlo buď o pozitívne alebo negatívne skúsenosti, čo bolo viditeľné prostredníctvom farieb a častí tela. Veľmi prekvapivé však bolo, že niektorí respondenti zo skupiny nepovažujú slovenský jazyk za jazyk, ktorý by bol blízky ich srdcu. To bolo prekvapivé, pretože slovenčina je rodný jazyk všetkých respondentov. Keďže to však bola len veľmi malá skupina ľudí, tak sa toto spomenuté tvrdenie musí brať ako subjektívne vnímanie niektorých respondentov. V mnohých jazykových portrétoch boli najobľúbenejšie jazyky angličtina, nemčina alebo francúzština, čo ma hlavne v prípade anglického jazyka neprekvapilo, keďže je vo svete dominantným jazykom. Veľké pozitívum bolo, že portréty boli dobre opísané a že všetci zúčastnení si uvedomujú, že poznajú a používajú viacero jazykov.

Príklad jazykového portréту, ktorý som dostal¹:

Písomné odpovede nahrádzajú rozhovor.

Žiačka (12 rokov):

Moje jazyky:

modrá: „Slovenčinu mám v hlave, v ústach a v rukách, pretože je to môj materský jazyk a používam ho každý deň.“

šedá: „Nemčinu mám v bruchu, pretože mám strach ju používať, je to pre mňa najťažší jazyk.“

¹ Vo vyjadreniach respondentky sa nachádzajú ortografické chyby. Do ortografie som nezasahoval, ide o autentické tvrdenia respondentky, ktoré zachovávam v podobe, v akej som ich získal.

červená: „Angličtinu mám v mojom srdci, lebo je to môj prvý cudzí jazyk a aj najobľúbenejší. Používa sa všade a je podľa mňa najdôležitejší jazyk.“

žltá: „Francúzštinu mám v nohách, lebo som bola viackrát v Paríži. Chcela by som ju dobre vedieť, lebo mám vo Francúzku rodinu.“

poznámka od žiačky k úlohe:

„Myslela som si že to bude jednoduchá úloha ale nebolo to tak ľahké lebo som musela veľmi premýšľať aké jazyky a farby si mám vybrať. Nebola som si istá a mala som strach že poznám len málo jazykov.“

Odpovede žiačky na položené otázky:

a) Ovládaš všetky spomenuté jazyky, alebo by si sa ich chcel/chcela naučiť?
„Najviac používam slovenčinu a angličtinu, nemčinu len keď musím a francúzsky by som sa chcela naučiť. Len neviem či ich používam správne.“

b) Čo si sa pomocou tejto úlohy naučil/naučila?

c) Bola pre teba úloha zaujímavá?

„Úloha bola zábavná a naučila som sa že jazyky potrebujeme.“

4 Záver

Z nasledujúceho príkladu je jasne vidieť, že emocionálna, identita, názor a cenenie si jazykov zohrávajú veľmi dôležitú úlohu. Keďže deti poznajú a aktívne používajú niekoľko jazykov, môžu medzi nimi „prepínať“. Ale každý človek je individuálny a to je veľmi dôležitý faktor, pretože nie každý má rovnaké názory a nehovorí rovnakými jazykmi. Na deti vplýva rodina, ich pôvod či obľúbenosť jazykov. Podľa môjho názoru sú jazykové portréty veľmi dobrým nástrojom na podporu viacjazyčnosti pre deti aj pre pedagógov, ktorí si pomocou takýchto úloh môžu uviesť, akú jazykovú rozmanitosť v triede majú. Vyfarbením siluety môžu deti rozpoznať svoju vlastnú jazykovú rozmanitosť, môžu sa stotožniť s inými jazykmi a uviesť si, že dokážu viac, než si myslia. V niektorých jazykových portrétoch bolo dokonca spomenuté, že by sa respondenti chceli intenzívnejšie venovať jazykom, lebo v budúcnosti by chceli odísť do zahraničia, a preto chcú ovládať čo najviac jazykov. Hlavne rodina má svoj význam, pretože niektoré deti majú rodinu v zahraničí, a preto je dôležité, aby používali aj jazyky, ktoré používa ich rodina v cudzine. V tomto prípade ide o tradíciu. V skratke možno povedať, že jazykové portréty povzbudzujú deti, aby premýšľali o svojej vlastnej jazykovej rozmanitosti. Ak by jazykové portréty boli viac integrované do výučby, malo by to podľa môjho názoru len pozitívne účinky. Keďže základná škola, s ktorou som pracoval, sa viacjazyčnosti nevenuje, výskumy podobného charakteru by mohli pedagógom priniesť poznatky, resp. dať odporúčania, ako s viacjazyčnosťou v triedach pracovať a podporovať ju.

LITERATÚRA

ANASTASSIOU, Fotini – ANDREOU, Georgia – LIAKOU, Maria: Third Language Learning, Trilingualism and Multilingualism: A Review. In: European Journal of

- English Language, Linguistics and Literature, 2017, Vol. 4 No. 1, s. 61 – 70. Dostupné z WWW: <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2017/01/Full-Paper-THIRD-LANGUAGE-LEARNING-TRILINGUALISM.pdf>. [cit. 2022-06-10].
- BEYER, Reinhard – GERLACH, Rebekka: Sprache und Denken. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH 2018, s. 5 – 81.
- DUCHOŇOVÁ, Zuzana: Viacjazyčnosť vo vyučovaní na základných školách. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum 2014, s. 7 – 10.
- FLINZ, Carolina: Mehrsprachigkeit: ein Überblick. Konsequenzen für den DaF-Unterricht. In: Glottodidaktik früher, heute und morgen. Hrsg. L. Ciepielewska-Kaczmarek – G. Goraca-Sawczyk. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2014, s. 15 – 27.
- GALLING, Isabella: Sprachenporträts im Unterricht. Eine Unterrichtseinheit über Mehrsprachigkeit. In: Migration und schulischer Wandel: Mehrsprachigkeit. Eds. S. Fürstenau – M. Gomolla. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2011, s. 1 – 10. Dostupné z WWW: https://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloaddocument/w_41_4715.pdf?SGWID=0-0-45-1362464-p174295866. [cit. 2021-04-10].
- JESSNER, Ulrike – ALLGÄUER-HACKL, Elisabeth: Mehrsprachigkeit aus einer dynamisch-komplexen Sicht oder warum sind Mehrsprachige nicht einsprachig in mehrfacher Ausführung? In: MehrSprachen? – PlurCur! Berichte aus der Forschung und Praxis zu Gesamtsprachencurricula. Eds. E. Allgäuer-Hackl – K. Brogan – U. Henning – B. Huftisen – J. Schlabach. Hohengehren: Schneider 2015, s. 209 – 229.
- KRUMM, Hans-Jürgen: Mehrsprachigkeit in Sprachenporträts und Sprachenbiographien von Migrantinnen und Migranten. In: AkDaF Rundbrief 2010/61, s. 16 – 24. Dostupné z WWW: http://akdaf.ch/html/rundbrief/rbpdfs/61_Mehrsprachigkeit_Sprachenportraits.pdf. [cit. 2021-04-10].
- RIEHL, Claudia Maria: Mehrsprachigkeit: Eine Einführung. Darmstadt: WGB (Wissenschaftliche Buchgesellschaft) 2014, s. 9 – 16.
- TOPAJ, Nathalie – DÜSTERHÖFT, Stefanie – POSSE, Dorothea – GAGARINA, Natalia: Alltägliche Sprachforderung bei mehrsprachigen Kindern: Beispiele aus der Praxis 2016, s. 1 – 18. Dostupné z WWW: http://www.sprachen2016.de/workspace/pdf/Sprachen2016_M_Workshop-1-Topaj-et-al..pdf. [cit. 2021-04-08].
- WRIGHT, Wayne E. – BOUN, Sovicheth – GARCIA, Ofelia: The Handbook of Bilingual and Multilingual Education. Wiley: Oxford 2015. 216 s.
- ZAEPERNICKOVÁ, Eliška: Jazykový portrét aneb Vyjádření lingvistického repertoáru beze slov. In: Čeština doma & ve světě 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2012, s. 99 – 100.

ZDROJE

- GSV-NDS: Mehrsprachigkeit von Kindern fördern. 2020. Dostupné z WWW: <https://gsv-nds.de/2020/04/05/mehrsprachigkeit-von-kindern-foerdern/>. [cit. 2021-04-11].
- STANGL, Werner: Mehrsprachigkeit. In: Online Lexikon für Psychologie und Pädagogik. 2021. Dostupné z WWW: <https://lexikon.stangl.eu/17871/mehrsprachigkeit/>. [cit. 2021-04-08].

Prístupy k excerpčii náboženských výrazov zo slovníka

Katarína Rausová¹ – Katarína Gajdošová²

¹Oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie – ²Slovenský národný korpus, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
¹katarina.rausova@juls.savba.sk; ²katarina.gajdosova@korpus.juls.savba.sk

1 Úvod

Príspevok vznikol na základe potreby získať materiál pre dizertačnú prácu, v ktorej budú analyzované sémantické posuny náboženských výrazov. Materiál bol pôvodne excerpovaný manuálne zo *Slovníka slovenského jazyka* (1959 – 1968; ďalej len SSJ) ako jednej z referenčných príručiek k slovám, ktorá zachytáva dostatočne široko slovnú zásobu jazyka v istom období. V procese zberu dát vyvstala otázka, či je možné prácu nejako automatizovať prostredníctvom nástroja LexiCorp (Benko, 2019). V príspevku predstavujeme svoj prístup k hľadaniu najefektívnejšej cesty na získanie náboženskej lexiky, pričom veríme, že prístup môže byť inšpiráciou i na vyhľadávanie iných sémantických skupín.

2 Prístupy k excerpčii

Štandardným prístupom k získavaniu konkrétne vymedzenej lexiky je manuálna excerpčia. Ide o čítanie konkrétnych textov v plnom rozsahu – v našom prípade jednotlivých zväzkov slovníka. Je to náročná práca, ktorá si vyžaduje čas a sústredenosť. Možno pri nej podrobnejšie zachytiť jednotlivé prihniezdované výrazy, prípadne vybrať z výkladu len slovo, ktoré s našou sémantickou oblasťou priamo súvisí, a vyhnúť sa tak zbytočnej šírke celého hesla¹. Nevýhodou je už spomínaná časová náročnosť, ale aj ľudský faktor, ktorý ovplyvňuje prehliadnutie hľadaného výrazu (napr. pod vplyvom únavy), prípadne jeho chybné zapísanie.

Druhým prístupom k materiálu je (polo)automatická excerpčia, ktorá môže byť uskutočnená viacerými spôsobmi v závislosti od znalostí a zručností počítačového spracovania jazyka. V súčasnosti sa tejto problematike venujú napr. v Ústave pro jazyk český AV ČR v rámci excerpčovania neologizmov pre účely databázy Neomat²; o ich postupe viac v článkoch J. Slámu (2017, 2019). Podobne ako v našom prípade, ani cieľom ich príspevku „není navrhnout optimální algoritmus pro účely poloautomatické excerpce, ale poukázat na to, že i „nekomputačnímu“ lingvistovi dává minimální znalost programování do rukou cenný nástroj pro sběr jazykových dat“ (Sláma, 2019, s. 65).

¹ Príkladom môže byť v SSJ pomerne rozsiahle heslo *hodina*, pod ktorým nájdeme i cirkevný výraz *hodinky* vo význame ‚druh pobožnosti v katolíckej cirkvi‘ a od neho odvodený výraz *hodinkový*.

² Porov. <http://www.neologismy.cz>.

Kým pri príprave Neomatu sa autori zameriavajú na excerpciu prakticky z ľubovoľného digitalizovaného materiálu, v našom prístupe využívame nástroj, ktorý sa koncentruje výhradne na slovníky a na vyhľadávanie v nich je aj prispôsobený. Preto pojem poloautomatický chápeme v posunutom zmysle. Ako plne automatický prístup chápeme jednu z troch možností alebo ich kombináciu:

1. vyhľadávanie prostredníctvom konkrétnych kvalifikátorov, ktoré v slovníku označujú, že ide o náboženský výraz (napr. *náb.*, *bibl.*, *liturg.*);
2. vyhľadávanie prostredníctvom koreňa/kmeňa slova, resp. prostredníctvom definovaného reťazca znakov, pred a za ktorými môže nasledovať bližšie nedefinovaný reťazec znakov³;
3. vyhľadávanie prostredníctvom lemy alebo slovného tvaru, pričom (podobne ako v bode 2) možno definovať, či sa vyhľadávanie uskutočňuje len v heslovej časti a výklade alebo i v dokladovej časti.

Kvalita automatického vyhľadávania závisí od toho, ako sme schopní definovať kľúčové výrazy na vyhľadávanie. Ak by sme napr. vyhľadávali v SSJ len podľa vyššie uvedených kvalifikátorov, prideme o mnoho výrazov, ktoré náboženskú konotáciu majú, ale kvalifikátor pri nich v slovníku uvedený nie je. Ide o heslá *oblátka*, *modla*, *idol*, *pohan* a pod. Nevýhodou je teda strata istého počtu výrazov, ktoré prostredníctvom automatického vyhľadávania nenájde, navyše i pri najlepšej definícii kľúčových výrazov je potrebné počítať s následným manuálnym triedením.

V našom prípade sme – vzhľadom na vyššie uvedené – zvolili ako najvhodnejší hybridný prístup, ktorý je kombináciou manuálneho a automatického vyhľadávania. V ňom postupne definujeme a upravujeme kľúčové výrazy podľa toho, aký zoznam hesiel získavame. Výsledný postup zložený z hľadania na základe istých parametrov, ktorý bude najlepšie spĺňať predpoklady efektívneho vyhľadávania, neskôr zopakujeme i v ďalších slovenských slovníkoch dostupných v nástroji LexiCorp – v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003), v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – N* (2006 – 2015; ďalej SSSJ) a v *Slovníku cudzích slov* (2005; ďalej SCS).

3 Východiská

Prv než opíšeme postup nášho hybridného prístupu k excerpicii slovníkového materiálu, uvedieme výsledky, ktoré sme získali prostredníctvom manuálnej excerpcie náboženských výrazov zo SSJ: na účely experimentu porovnávame vyexcerpovaný materiál v rozsahu písmen A – M z prvých dvoch zväzkov slovníka. Počet identifikovaných náboženských výrazov bol 693, pričom výrazy zahŕňovali materiál z heslovej i výkladovej časti a boli zapísané v hniezdach. Náš výber zahŕňal náboženské výrazy zo židovsko-kresťanského prostredia.

³ Napr. reťazec znakov **žehn.** vyhľadá výrazy s predponou i bez, tvary slovesné i menné a pod.

Tento súbor výrazov sme považovali za referenčný pri nastavovaní a precizovaní kritérií na výber hesiel zo slovníka hybridnou metódou.

Pri hybridnej excerpácii sme vychádzali z vyššie uvedených vyhľadávacích možností, ktoré LexiCorp ponúka – teda vyhľadávanie prostredníctvom kvalifikátorov, koreňov/kmeňov a prostredníctvom lemy a slovného tvaru. Pri kvalifikátoroch sme využili všetky, ktoré sa viažu na kresťanské náboženské prostredie. V SSJ ide o kvalifikátory: *bibl.* (biblický), *cirk.* (cirkevný), *ev.* (evanjelický), *kat.* (katolícky), *liturg.* (liturgický), *náb.* (náboženský) a *teol.* (teologický). Zvažovali sme aj využitie ďalších kvalifikátorov, ktoré sme nakoniec do výberu nezaradili: išlo o kvalifikátory, ktoré sa vzťahujú najmä na cudzojazyčné výrazy, keďže náboženská lexika bola často preberaná z latinčiny (napr. *páter, tedeum*), gréčtiny (napr. *pascha, pneuma*) alebo hebrejčiny (napr. *hosana*). Latinský a grécky pôvod má však i mnoho odborných výrazov, ktoré by bolo nutné následne manuálne triediť. Z podobných dôvodov sme nakoniec nevyužili ani ďalšie kvalifikátory – *hist.*, *mytol.* a *pren.*

Do východiskového vyhľadávania sme zaradili len malý zoznam koreňov/kmeňov, ktorý do značnej miery vychádzal z kvalifikátorov. Vzhľadom na ich malý počet uvádzame celý zoznam: **cirk.**, **náb.**, **bibl.**, **Boh.**, **bož.**, **zbož.**, **kresť.**, **križ.**, **križ.**, **vier.**, **veriac.**, **svät.**. Keďže LexiCorp nerozoznáva koreň/kmeň slova, ale definovaný reťazec znakov, vyhľadaný výsledok obsahoval aj výrazy nesúvisiace s náboženskou lexikou, napr. *náboj* (v rámci *náb.**), *cirkus* (v rámci *cirk.**), *bohátý* (v rámci *boh.**) a ich odvodeniny. Preto sme vyhľadávanie upravili tak, že sme už priamo v ňom filtrovali heslá, ktoré síce nami zadaný reťazec (napr. *cirk.**) obsahujú, ale nepatria do okruhu náboženskej lexiky, napr. *cirkus, bohatier, križenec, nábytok, nábrežie, nábor* a ich odvodeniny.

Osobitnou skupinou hesiel, ktoré sme pri uvedených koreňoch slov museli filtrovať boli heslá náboženského charakteru, ale nie zo židovsko-kresťanského prostredia, napr. *Apolón, brahman, hosudar, karma, Mars, Mekka, mohamedán, Morfeus, Perún, Tantalus, tyrsus*.

Podobne ako pri koreňoch aj pri vyhľadávaní hesiel s náboženskou tematikou prostredníctvom lemy sme pri prvotnom hľadaní zadali len pár výrazov: *dôverovať, láska, nádej, uctievať, veriť, viera*. Keďže LexiCorp umožňuje definovať, v ktorej časti heslovej state sa má vyhľadávať (heslo, kvalifikátor, výklad, doklad), pri lemach a koreňoch sme zvolili vyhľadávanie len v časti výkladu.

4 Prvotná kontrola

Analýza prvých výsledkov spočívala v niekoľkých krokoch: najskôr bolo potrebné spojiť výsledky z jednotlivých vyhľadávaní a vytriediť zo zoznamu hesiel duplikáty⁴. Nasledovalo porovnanie výsledku vyhľadaných hesiel hyb-

⁴ Niektoré heslá sa dostali aj do zoznamu, ktorý vznikol z hľadania podľa kvalifikátora, ale aj podľa kľúčového slova.

ridným spôsobom v nástroji LexiCorp s referenčným zoznamom hesiel, ktorý vznikol manuálnou excerpciou písmen A – M zo SSJ. Porovnanie nás upriami- lo na nasledujúce zistenia: v zozname hesiel sa nachádzali tri skupiny výrazov, a to 1) „nové“ náboženské výrazy, ktoré manuálna excerpčia neobsahovala; 2) spoločné výrazy (vyskytujúce sa vo výsledku manuálnej excerpcie aj hybridného hľadania); a 3) výrazy, ktoré manuálna excerpčia identifikovala ako náboženské výrazy, ale v hľadaní hybridným spôsobom sa po prvotnom nastavení parametrov nenachádzali. Tento výsledok si vyžadoval ešte podrobnejšiu analýzu a najmä overenie prvej a tretej skupiny výrazov, keďže pri ich hlbšej analýze sme objavili viac spoločných výrazov, ktoré sa začlenili do „netotožných“ skupín pre viacero dôvodov:

Prvým dôvodom bola prítomnosť preklepov v manuálnej excerpčii – napr. vynechaná dĺžka (*gloria* : *glória*), nejednotné používanie veľkých písmen (*Hosana* : *hosana*). Navyše sa v referenčnom zozname hesiel z manuálnej excerpcie slovníka vyskytovali aj výrazy z výkladovej časti hesla (napr. pri hesle *adorácia* manuálna excerpčia zachytila i adjektívny tvar *adoračný*). V takýchto prípadoch bolo potrebné skontrolovať, či je zachytený tvar, ktorý obsahuje heslo, a ostatné (pridružené) sme nebrali do úvahy. Ďalším príkladom zdanlivej rozdielnosti bol prípad, keď v referenčnom zozname hesiel z manuálnej excerpcie slovníka boli zachytené výrazy, ktoré boli v slovníku uvedené ako dvojtvary – nástroj LexiCorp ich síce vyhľadal, ale v zozname hesiel vytvorenom prostredníctvom štruktúry doc.hword boli uvedené pod heslovým slovom, kým v referenčnom zozname hesiel z manuálnej excerpcie slovníka bol uvedený aj druhý tvar. Takýmto príkladom je heslo *Filištín* obsahujúce druhý tvar *Filištínek*. Zdanlivý rozdiel pri automatickom porovnávaní spôsoboval i horný index, ktorý sa nachádza pri heslách vyhľadaných v slovníku automaticky, nikdy však v referenčnom zozname hesiel z manuálnej excerpcie slovníka.

5 Modifikácia parametrov a opakovanie postupu

Po analýze materiálu sme získali reálny obraz o tom, ktoré heslá sme prostredníctvom hybridného hľadania v nástroji LexiCorp nenašli. Prvotné parametre sme na základe analýzy upravili, rozšírili sme inventár koreňov a lem a doplnili sme aj ďalšie užitočné spôsoby vyhľadávania.

Zoznam lem sme rozšírili z pôvodných 6 na 105 výrazov, napr. aj o lemy *dakovať*, *hrešiť*, *očisťovať*, *pokoriť*, *vyznávať*, *zlorečiť*, *zvelebiť*. K zoznamu lem sme pridali zoznam podstatných mien a slovíes dlhších ako tri znaky zo Svätého písma Starého a Nového zákona (2003)⁵ s frekvenciou nad 10 výskytov, ktorý sme získali ich vyhľadaním v Slovenskom národnom korpuse. Zoznam z korpusu sme najskôr podrobili manuálnej selekcii, zo získaných zoznamov lem – substantíva (1894 lem) a slovíes (1291 lem) sme vybrali pre naše ciele

⁵ [lemma="{3,}" & tag="S.*"] within <doc bogo="BIBL1" /> a [lemma="{3,}" & tag="V.*"] within <doc bogo="BIBL1" />.

vhodných 404 lem, napr. *Boh, celopal, Ježiš, modliť, obetovať, osláviť, otec, pokloniť, požehnanie, prehrešiť, premeniť, prikázať, prosiť, pán, syn, sľub, vyslobodiť, zachovávať, zomrieť, zázrak, žalm, žehnať*.

Rovnaký postup na výber vhodných lem použiteľných na vyhľadávanie náboženskej lexiky v nástroji LexiCorp sme použili aj pri získaní relevantných lem z *Katechizmu Katolíckej cirkvi* (2020)⁶. Z pôvodných zoznamov podstatných mien (794 lem) a slovíec (431 lem) sme automaticky vytriedili tie, ktoré už boli použité v zoznamoch lem z Bible, a do hľadania v nástroji LexiCorp sme po manuálnom triedení zaradili len 127 lem, napr. *birmovanie, biskup, blahoslavenstvo, bohoslužba, katechéza, klaňať, omša, ordinácia, orodovanie, ospravedlniť, umučenie, utrpenie, vina, vtelenie, vyprosovať*.

Značný nárast hesiel zo skúmanej oblasti sme zaznamenali po rozšírení pôvodného zoznamu koreňov slov. Doplňli sme nasledujúce korene/kmene: **biskup.**, **duch.**, **duš.**, **judea.**, **judejs.**, **kardinál.**, **katol.**, **krist.**, **krst.**, **krst'.**, **kršt.**, **kňaz.**, **pápež.**, **žehn.**, **žid.**, **farsk.**, *Jeruzalem*, **anjel.**, *betlehem*, **blud.**, *chrám*, **dogm.**, *fara*, *farár*, **jeruzalems.**, *ježiš*, **kacir.**, *kapl*, **kler.**, *kláštor*, *klér*, **koled.**, *kostol*, **liturg.**, *milodar*, **milosrd.**, *ministrať*, **modl.**, *moral*, **mravn.**, *obrad*, **rehol'.*, *rehol*, **rituál.**, *sviat*, **vianoc.**, *vianoč*, **čert.** Ako sme uviedli pri prvotnom hľadaní, aj v tejto fáze získavania materiálu sme paralelne odhaľovali heslá, ktoré len formálne vyhovujú príslušným koreňom/kmeňom, ale v skutočnosti nemajú s náboženskou lexikou nič spoločné, napr. *vzduch, jednoduchý, prieduch* a ich odvodeniny. Tie sme hneď vo vyhľadávačom príkaze filtrovali. Okrem toho sme filtrovali súčasne aj heslá, v ktorých sa uvedené korene nachádzali v slovách/lemách v samotnom výklade konkrétneho hesla, no nesúvisia s náboženskou lexikou, napr. *psychológia* (vo výklade obsahuje adjektívum s koreňom *duš* – ‘veda o psychických, duševných javoch’), *anaerób* (vo výklade obsahuje substantívum s koreňom *duch* – ‘organizmus žijúci bez vzdušného kyslíka, bez prístupu vzduchu’). Vzhľadom na široký záber uvedených koreňov/kmeňov slov a výpočtovú náročnosť, resp. zaťaženie servera sme nakoniec celý proces hľadania a súčasného filtrovania nemohli uskutočniť priamo v nástroji, ale v závere tejto fázy sme zoznam hesiel dotriedili manuálne. Taktiež sme si uvedomili, že niektoré korene/kmene je potrebné zadať do hľadania v rámci slov prítomných aj v dokladovej časti, takými boli **anjel.**, **ježiš.**, *kazat.**, *mních.**, *mníš.**, *pustovník*.

Po ukončení fázy vyhľadávania sme uskutočnili spojenie všetkých vyhľadaných súborov hesiel, odstránenie horných indexov pri niektorých heslách, prevedenie všetkých hesiel na malé písmená a ich deduplikáciu. Tak sme získali 2033 unikátnych hesiel v rozsahu písmen A – M. Tie sme porovnali s referenčným zoznamom hesiel z manuálnej excerpcie slovníka, aby sme zistili, ako úspešný je náš zvolený prístup v porovnaní s manuálnym.

⁶ [lemma=".{3,}" & tag="S.*"] within <doc bogo="KKC1" /> a [lemma=".{3,}" & tag="V.*"] within <doc bogo="KKC1" />.

6 Porovnanie výsledkov excerpíí

Výsledkom vyhľadávania podľa kombinácie vyššie zvolených kritérií bol materiál obsahujúci 2033 hesiel. Z toho 563 bolo totožných s heslami z manuálnej excerpcie a 1449 bolo navyše. Z nich po ručnom pretriedení ostalo 203, ktoré zodpovedali podmienke (židovsko-kresťanskej) náboženskej sémantiky. Tento zoznam bolo potrebné znovu prejsť a vytriediť slová, ktoré by mohli byť súčasťou jedného hniezda, i keď ich SSJ tak neuvádza, resp. boli motivované rovnakým základom. Takýmto prípadom bolo napr. slovo *alžbetínsky*, ktoré zachytila len hybridná excerpcia, avšak v spoločnom zozname už figurovalo pre náš výskum dôležitejšie heslo – motivant *alžbetinka*. Po finálnom vytriedení nám ostalo 49 hesiel a 32 prevažne nevlastných kompozít. Išlo teda o materiál, ktorý bol pri manuálnej excerpíí prehliadnutý, napr. *eparchia*, *encyklika*, *bôžik*, *babylon*, *liturgika*. Takýchto výrazov bolo viac ako tých, ktoré sme hybridným vyhľadávaním stratili, viaceré z nich boli už spomínané kompozitá zámenného alebo časticového typu *bohda*, *bohvieaký*, *bohviekto*, *bohzdá*, *božedaj* a pod.

Prostredníctvom hybridného vyhľadávania nebolo rozpoznávaných 113 pojmov, ktoré boli zachytené len prostredníctvom manuálnej excerpcie. Dôvodov bolo viacero, ich krátke zhrnutie uvádzame v tabuľke:

	Vysvetlenie	Príklady
1	Výraz, ktorý je súčasťou iného (nájdeneho) hesla ako prihniedzované heslo	<i>adoracný (adorácia)</i> , <i>adventný (advent)</i> , <i>apoštolka (apoštol)</i> , <i>jedlička (jedľa)</i>
2	Výraz, ktorý v zozname manuálnej excerpcie obsahuje preklep	<i>kropenička</i> , <i>gloria</i> , <i>križovník</i> , (v hybridne vyhľadanom zozname <i>kropeničky</i> , <i>glória</i> , <i>križovník</i>)
3	Heslá, ktoré sú odvodeninami od základného tvaru (niekedy i opačne), ktorý je medzi vyhľadanými heslami zachytený	<i>*impieta (pieta)</i> , <i>*ikonografia (ikona)</i> , <i>*apológia (apologéta)</i>
4	Heslá, ktoré možno nájsť v iných slovníkoch použitím zvolenej heuristiky hybridného prístupu (v ďalších slovníkoch je iný výklad hesla ako v SSJ)	<i>dohviezdny (SSSJ)</i> , <i>dóm (SSSJ)</i> , <i>konvikt (SCS)</i> , <i>lazaret (SSSJ)</i> , <i>Lazár (SSSJ)</i>
5	Heslá, ktoré sú len „formálne“ spojené s náboženskou lexikou (pravdepodobne sa z nej nevyvinuli)	<i>adventívny</i> , <i>jafetický</i>
6	Heslá, ktoré nie je možné nájsť zvoleným hybridným spôsobom	<i>hromnice</i> , <i>fašiangy</i> , <i>mamona</i> , <i>mäsopust</i>

Tabuľka 1. Nenájdene výrazy podľa kategórií

Po prihlíadnutí k uvedeným faktorom a opätovnom manuálnom vytriedení hesiel, ktoré podľa tabuľky patria do kategórií 1 – 3, ostalo len 28 hesiel, ktoré zvolená hybridná excerpcia nenašla. Ide o heslá, ktorých výklad v SSJ neobsahuje ani vo výklade, ani v doklade žiaden náboženský pojem. Niektoré z nich

by bolo možné na základe kritérií nášho vyhľadávania nájsť v iných slovníkoch (porov. tabuľka 1., kategória 4; spolu 9 hesiel). Výsledný pomer nájdených náboženských výrazov z manuálnej excerpcie slovníka SSJ v rozsahu písmen A – M a náboženských výrazov z opisanej hybridnej excerpcie v nástroji LexiCorpe v zdrojovom slovníku SSJ v rovnakom rozsahu je 28 : 81. Ak by sme do zoznamu hybridného prístupu doplnili heslá, ktoré sme pomocou zvolenej heuristiky dohľadali i v ďalších slovníkoch, výsledný pomer by bol 19 : 81. Počet všetkých relevantných hesiel pre výskum náboženskej lexiky v rozsahu písmen A – M zo slovníka SSJ identifikovaných hybridným prístupom je 766; manuálne sme zo SSJ vyexcerpovali 693 hesiel.

7 Záver

V príspevku sme predstavili porovnanie dvoch prístupov k excerpácii – manuálneho a hybridného prostredníctvom nástroja LexiCorp. Excerpcie obsahovo vymedzovali náboženskú lexiku zo SSJ v rozsahu hesiel A – M. Naším cieľom bolo nájsť cestu, ktorou by sme dokázali prostredníctvom hybridného prístupu získať výsledky podobné manuálnemu, čím by sa uľahčila práca excerpтора. Pri definovaní parametrov vyhľadávania sme narazili na niekoľko výhod, ale i ťažkostí, na ktoré je vhodné pri takomto druhu práce pamätať.

Nespornou výhodou pri využití hybridného prístupu je úspora času, ktorú excerpтор dosiahne. Navyše má možnosť aplikovať postup odskúšaný pri jednom zo slovníkov i na ďalšie (na ktoré by z časového hľadiska nebol priestor), čím môže získať obsiahlejší materiál. Zvolený postup môže navyše opakovať viackrát s potrebnými úpravami a vylepšeniami. Pri manuálnej excerpácii môže excerpтор vplyvom ľudského faktora niektorý výraz prehliadnúť, pričom hybridným prístupom sa podarilo zachytiť veľký počet hesiel, ktoré sa do zoznamu manuálne získaných výrazov nedostali.

Aj pri hybridnom vyhľadávaní je potrebné počítať s manuálnym triedením získaného materiálu. Hybridný prístup nedokáže aj napriek opakovaným vyhľadávaniam a upraveným parametrom vyhľadať v SSJ niektoré výrazy: niektoré výrazy môžeme na základe zvolených kritérií nájsť v iných slovníkoch (najčastejšie v SSSJ – ten však zatiaľ nepokrýva opis celej slovnej zásoby); pri niektorých slovách boli identifikované výrazy z ich hniezda (porov. poznámka 1). V tom prípade je riešením doplnenie zoznamu o manuálne identifikované významy jednotlivých slov a aj ich hniezd: napr. ak sme hybridným prístupom získali heslo *kmotor*, doplníme zoznam i o heslá *kmotriť sa*, *kmotrovci* a pod. Môžeme konštatovať, že hybridný prístup k excerpácii slovníkového materiálu s ohľadom na získanie náboženskej lexiky z neho výrazne urýchľuje a zefektívňuje prácu excerpтора pri získavaní materiálu.

LITERATÚRA

- BENKO, Vladimír. LexiCorp: Corpus Approach to Presentation of Lexicographic Data. In: Electronic lexicography in the 21st century: Smart lexicography. Proceedings of the eLex 2019 conference. 1-3 October 2019, Sintra, Portugal. Ed. I. Kosem, T. Zingano Kuhn, M. Correia. Brno: Lexical Computing CZ, s.r.o., 2019, s. 957 – 969.
- Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 1998. 918 s. Preklad: Jozef Zlatňanský, Rudolf Blatnický, Ferdinand Javor. In: Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Dostupné z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- SLÁMA, Jakub: K (polo)automatické excerpci neologismů. In: Jazykovědné aktuality, 2017, roč. 54, č. 3 – 4, s. 34 – 46.
- SLÁMA, Jakub: K efektivitě manuální a poloautomatické excerpce neologismů. In: Naše řeč, 2019, roč. 102, č. 1 – 2, s. 64 – 75.
- Sväté Písmo Starého i Nového zákona. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2003. 2623 s. In: Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Dostupné z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>.

ZDROJE

- Elektronický neologický archív Neomat. Dostupné z WWW: <http://www.neologismy.cz>.
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Dostupné z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Eds. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk>.
- Slovník slovenského jazyka I – VI. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. (SSJ)
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – N. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006 – 2015. Dostupné z WWW: <https://slovník.juls.savba.sk>.

O metodách extrakce deadverbiálních kandidátů prepozicionálizace z korpusu (aplikace na Slovenském národním korpusu)¹

Aksana Schillová

Oddělení gramatiky, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha
a.schillova@ujc.cas.cz

1 Úvod

Záměrem této studie je vyzkoušet na Slovenském národním korpusu (SNK)² dvě metody extrakce jazykových dat, které byly autorkou navrženy a již vyzkoušeny na Českém národním korpusu³ (Schillová, 2021; Mikalayenka, 2020). Jedná se o metody extrakce z korpusu dvouslovných výrazů, které mají strukturu LOKATIVNÍ ADVERBIUM – PRIMÁRNÍ PREPOZICE, vyjadřují prostorové relace a mohou se vyskytovat ve funkci obdobné funkci jednoslovné primární nebo sekundární předložky. Předložková funkce je v tomto výzkumu pojata v souladu s F. Čermákem (1996), a to jako funkce vyjádření relace mezi verbem a substantivem (V–S), mezi dvěma nominálními výrazy (S–S), mezi větou a adverbialie (PROP–S) (Čermák, 1996). Srov. izofunkčnost výrazů *blízko pri, ned'aleko od* a předložek *blízko, pri* v následujících příkladech (všechny doklady pochází z korpusu SNK prim-9.0-public-vyv):

- (1) Majú 240-koňové stroje, na ktorých sa v plnej rýchlosti preháňajú **blízko pri brehu** a ohrozujú plavcov.
- (2) Keďže loví **blízko brehu**, uloví málo, čo sotva stačí na nakŕmenie ôsmich nešťastných osôb.
- (3) (...) naša bárka zakotvila **ned'aleko od brehu**, kam sme doplávali (...)
- (4) Plavidlo priplávalo zo Sardínie a kotvilo **pri brehu** mesta Porto Vecchio.

Hlavním úkolem této studie je ověřit, zda dílčí metody extrakce jazykových dat aplikované na korpusu jednoho jazyka budou stejně funkční při jejich aplikaci na korpusu druhého jazyka.⁴ Studie se opírá o předpoklad, že tyto metody budou fungovat pro oba korpusy stejně a že těmito metodami je možné extrahovat ze SNK inventář statisticky signifikantních dvouslovných výrazů, které mají výše zmíněnou strukturu a význam a dle předpokladu se mohou vyskytovat v předložkové funkci.

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² <https://korpus.sk/>

³ <https://www.korpus.cz/>

⁴ Důležitou podmínkou tohoto experimentu je srovnatelnost technické vybavenosti používaných korpusů. V případě korpusů ČNK, kde se používá rozhraní KonText založené na rozhraní NoSketchEngine (Machálek, 2014), a SNK, kde se používá rozhraní NoSketchEngine (Kilgarriff, 2014; Rychlý, 2007), je tato podmínka splněna.

Tato studie se soustředí na extrakci výrazů s místním významem a strukturou LOKATIVNÍ ADVERBIUM – PRIMÁRNÍ PREPOZICE, a to z důvodu, že je dílčí součástí disertačního výzkumu autorky věnovaného konfrontaci prepozicionálních konstrukcí vyjadřujících místní význam v různých slovanských jazycích, konkrétně v češtině, slovenštině, ruštině a běloruštině. Lze však předpokládat, že navržené metody jsou stejně funkční rovněž pro extrakci adverbialně-prepozicionálních výrazů s jinými významy, než je místní. Ověření tohoto předpokladu je jedním z výhledů předloženého výzkumu.

2 Stav otázky

V novější odborné literatuře se poukazuje na celkově neuspokojivý stav výzkumu předložek slovenštiny a také češtiny v současné době a době minulé, (srov. Vojteková, 2011, s. 6; Blatná, 2006, s. 9). Marta Vojteková (2011) konstatuje, že i ty nejpříznivější badatelé slovenských předložek, jakými byli Ján Oravec a Emil Horák, svoji diskusi o předložkách přes všechny snahy neukončili (Vojteková, 2011, s. 6).

Co se týče výrazů se strukturou ADVERBIUM – PREPOZICE a jejich tendence k prepozicionalizaci, tyto výrazy byly již dříve zaznamenány ve slovenské lingvistické literatuře (Dvonč et al., 1966; Oravec, 1962; Ďurovič, 1950), ovšem pouze okrajově. Jedná se tedy o zmínění, eventuálně okomentování existence těchto ustálených výrazů, nikoli o jejich podrobnou analýzu a výčet jejich plného inventáře.

Lubomír Ďurovič (1950) například uvádí, že ve slovenštině fungují „komplexné útvary, ktoré môžu veľmi presne vyjadrovať rôzne prepozicionálne vzťahy...“ a které „...skutočne sú už ustálenými komplexnými predložkami a nie náhodným spojením dvoch slov podľa požiadaviek komunikácie...“ (Ďurovič, 1950, s. 138). Autor ilustruje svoje pozorování na dokladech s výrazy *paralelne s, spolu s, nahor od, kolmo ku, hlboko do* (tamtéž).

Ján Oravec (1962) se zmiňuje o výrazech *spolu s, súčasne s, súběžne s, súhlasne s, zhodne s, rovnobežne s* jako o spojeních, která „do slovného druhu predložiek sa ešte celkom nezaradili“ (Oravec, 1962, s. 261). Autor ani nepovažuje za vhodné zařazovat tato spojení do třídy předložek, protože podle jeho názoru „tak by sa okruh predložiek dal rozširovať ad infinitum,⁵ napr. na prípady *naprieč cez, križom cez, vrchom cez, vnútram cez, rovno k, priamo do, priamo z, rovno do, kolmo na, šikmo na* a i.“ (Oravec, 1962, s. 261).⁶

⁵ Rozsáhlé výzkumy v rámci mezinárodního projektu *Slovanské předložky v synchronii a diachronii: morfologie a syntax* (od roku 2001) však ukázaly, že například předložkové systémy tří východoslovanských jazyků jsou vypočitatelné a obsahují kolem 7 až 10 tisíc předložkových jednotek (Vsevolodova, 2019, s. 13). Přehled lexikografických výstupů tohoto projektu pro ruštinu, běloruštinu, ukrajinštinu a také polštinu viz v Konjuškevič, 2020.

⁶ Na tento postoj J. Oravce navazuje L. Kroupová (1977), která nepovažuje za předložky české výrazy typu *hluboko pod, vysoko nad, dole pod, vzhůru k, daleko od*, i když u nich uznává „předpoklad pro prepozicionalizaci (v prvku vztahovosti, který

Dále se v Morfologii slovenského jazyka (Dvonč et al., 1966), v kapitole věnované slovenským příslovcím (autorem této kapitoly je František Miko), objevuje poznámka menším písmem, ve které jsou uvedeny různé případy adverbialně-prepozicionálních spojení, a to 1) „příslovka bližšie určuje predložku: *hlboko pod zemou, vysoko nad hlavou, d'aleko za dedinou, priamo k vedúcemu, rovno do úst, priamo proti vchodu, krátko pred slávnosťou, dávno po svadbe, hned po návrate* ap.“ (Dvonč et al., 1966, s. 592); 2) „predložkový výraz je bližším určením príslovky (*blízko k mestu, d'aleko od domova*)“ (tamtéž); 3) „je tento výraz nepriamo adverbálny a špecializuje okolnosť vyjadrenú príslovkou (*dolu pod schodmi, hore na streche, bokom ku skrini, nízko k zemi, uprostred medzi krovím*)“ (tamtéž); 4) „pôvodná príslovka tvorí s predložkou zložený predložkový výraz: *súčasne s otvorením veľtrhu, súběžne s riekou, rovnobežne s trasou, paralelne s touto akciou, solidárne s nimi, primerane k týmto požiadavkám, kolmo na rovinu, zároveň s chodníkom, spolu so sestrou, vedno s nimi* ap.“ (tamtéž).

Je možné konstatovat, že diskuse o zařazení nebo nezařazení těchto výrazů do okruhu předložek, eventuálně do okruhu jazykových prostředků obdobných předložkám, byla tímto teprve započata.

Předložená studie má za cíl tuto diskusi obnovit a v první řadě stanovit inventář diskutovaných kandidátů prepozicionalizace v současné slovenštině v té míře, v jaké je tento jazyk zastoupen v korpusových datech.

3 Data a metodologie

3.1 Extrakce kandidátů prepozicionalizace se strukturou LOKATIVNÍ ADVERBIUM – PRIMÁRNÍ PREPOZICE z jednojazyčného korpusu s předběžnou přípravou výchozích dat

Metoda č. 1 spočívá v plošném korpusovém vyhledávání souvýskytů lokativních adverbii a primárních prepozic, jehož výchozím bodem je seznam lokativních adverbii předpřipravený způsobem excerpce těchto adverbii z odborné literatury. Nalezené souvýskyty jsou dále zhodnoceny z následujících hledisek: 1) absolutní frekvence (kolikrát se v daném korpusu vyskytují); 2) ipm (kolikrát se vyskytují v hypotetickém korpusu o délce 1 milion slov);⁷ 3) frekvence relativizované vzhledem k frekvenci adverbia (jedná se o procentuální podíl absolutní frekvence souvýskytu adverbia a prepozice na absolutní frekvenci přísluš-

obsahují“ (Kroupová, 1977, s. 75). Avšak na rozdíl od J. Oravce L. Kroupová zařazuje do kategorie sekundárních předložek výrazy *spolu s, stranou od* a „za určitých okolností i výrazy *společně s, zároveň s, shodně s, souhlasně s, současně s, souběžně s, paralelně s, rovnoběžně s, úměrně s*“ (tamtéž).

⁷ O tom, co je ipm a k čemu se používá viz Cvrček – Richterová, 2021. Na tomto místě bych chtěla vyjádřit poděkování Ing. Vladimíru Benkovi, PhD., za připomínku o nezbytnosti používat ipm v korpusovém výzkumu, která zazněla v diskusi k prezentaci tohoto příspěvku na XXX. kolokviu mladých jazykovedců (3. – 5. 11. 2021, online-prostor).

ného adverbia, v následujícím textu se uvádí jako relativní frekvence);⁸ 4) asociční míry MI.⁹ Jako relevantní jsou pro tuto studii považovány souvýskyty, které se vyznačují nadprůměrnými hodnotami výše uvedených statistik a) vzhledem ke statistikám všech souvýskytů daného adverbia s různými prepozicemi, b) vzhledem ke statistikám celého souhrnu souvýskytů různých adverbii s různými prepozicemi.

Pro účely této studie je připraven seznam čítající 135 adverbii s místním významem excerpovaných z *Morfologie slovenského jazyka* (Dvonč et al., 1966, s. 593 – 596).¹⁰

K vyhledávání je použit stylově vyvážený podkorpus SNK prim-9.0-public-*-vyv* (33,33 % publicistické, 33,33 % umělecké, 33,33 % odborné texty; 453 594 173 tokenů, 354 964 595 slov).¹¹

Celý postup se skládá z následujících operací:

1. Připravit seznam slovenských adverbii s místním významem, a to způsobem jejich excerpce z odborné literatury.
2. Ve zvoleném korpusu vyhledat každé adverbium z připraveného seznamu (Atribut: word).
3. Pomocí menu Kolokace zjistit, a) s jakými primárními předložkami daná adverbia vytvářejí nejfrekventovanější spojení (Atribut: lemma; V rozsahu od 1 do 1), b) kterým z těchto spojení jsou rovněž vlastní nadprůměrné statistické hodnoty.¹²
4. Zanalyzovat a shromáždit data o absolutní frekvenci, ipm, relativní frekvenci, MI nalezených spojení.

⁸ Relativizace frekvence souvýskytu adverbia a prepozice vzhledem k frekvenci adverbia, které tvoří tento souvýskyt, umožňuje identifikovat případy, kdy se adverbium X vyskytuje převážně nebo výhradně ve spojení s prepozicí Y, což je pro výzkum kandidátů prepozicionalizace relevantním údajem. Srov. „Problém ustálenosti víceslovných předložek (...) nesouvisí však jen s jejich absolutní frekvencí, ale také s tím, jak velký podíl má frekvence víceslovné předložky na frekvenci abstraktního substantiva (popř. jiného plnovýznamového slova), které je její součástí“ (Blatná, 2006, s. 50).

⁹ Blíže o asocičních mírách viz Cvrček – Richterová, 2019.

¹⁰ Kompletní data z tohoto výzkumu autorka ochotně poskytne případným zájemcům na vyžádání.

¹¹ Dle potřeby lze zvolit jiný podkorpus SNK, například podkorpus publicistických nebo uměleckých textů, příp. jakýkoliv jiný, a porovnat výsledky získané z různých (pod) korpusů za pomoci stejné metodologie. Jedná-li se o kontrastivní výzkum, lze vyzkoušet navrženou metodologii například na korpusech Aranea (Benko, 2014).

¹² Statistiku zkoumaných výrazů, především jejich frekvence relativizovaná vzhledem k frekvenci adverbia (relativní frekvence) a rovněž asociční míra MI, jsou v tomto výzkumu využity jako filtr pro vyřazení zjevně náhodných souvýskytů adverbii a prepozic. Jedná se například o souvýskyty, jejichž MI je záporná nebo výrazně nižší oproti MI jiných souvýskytů a jejichž relativní frekvence nečiní ani 1 %. Jelikož výrazy tohoto typu patří v rámci vyváženého korpusu k málo frekventovaným výrazům, údaje o jejich frekvenci (absolutní a ipm) mají spíše informativní charakter a nejsou v tomto výzkumu rozhodující.

5. Ze statisticky výrazných spojení sestavit seznam kandidátů prepozicionalizace k dalšímu kvalitativnímu výzkumu.

3.2 Extrakce kandidátů prepozicionalizace se strukturou LOKATIVNÍ ADVERBIUM – PRIMÁRNÍ PREPOZICE z jednojazyčného korpusu bez předběžné přípravy dat

Metoda č. 2 spočívá v manuální excerpci relevantních spojení (s místním významem) z frekvenčního seznamu všech bigramů ADVERBIUM – PREPOZICE, které se ve zvoleném korpusu vyskytují. Daná metoda, stejně jako výše popsaná metoda č. 1, je v této studii aplikována na korpusu prim-9.0-public-vyv (viz také poznámka pod čarou č. 11).

Celý postup je následující:

1. Použit CQL-hledání ve zvoleném korpusu a dotaz [tag="D.*"] [tag="E.*"].
2. Vygenerovat ze získané konkordance frekvenční seznam vyhledaných bigramů: Frekvencia > Viacúrovňová frekvenčná distribúcia > prvá úroveň > Atribut: word > Ignorovať veľkosť písmen: Áno > KWIC > Vytvorit' frekvenčný zoznam.
3. Získat frekvenční seznam prvního tisíce bigramů (rank bigramů 1 až 1000) v editovatelném formátu: Frekvenčný zoznam > Uložit' > Uložit' frekvenčný zoznam ako: Text > Maximálny počet riadkov: 1000 > Uložit' frekvenčný zoznam.
4. Excerptovat relevantní spojení z editovatelného seznamu, ve kterém jsou bigramy seřazeny sestupně podle jejich absolutní frekvence v daném korpusu (rank bigramů 1 až 1000).¹³
5. Zanalyzovat a shromáždit data o absolutní frekvenci, ipm, relativní frekvenci, MI excerptovaných spojení.¹⁴
6. Ze statisticky výrazných spojení sestavit seznam kandidátů prepozicionalizace k dalšímu kvalitativnímu výzkumu.

4 Výsledky

Na základě předběžné konfrontační analýzy statistických dat celého souhrnu souvškytů lokativních adverbii a prepozic jsou stanoveny dva filtry pro extrakci souvškytů relevantních pro danou studii: a) relativní frekvence > 1 %; b) MI > 3.

Za využití metody č. 1 a výše uvedených filtrů je extrahováno 32 výrazů s rankem < 1000 a 2 výrazy s rankem > 1000.

¹³ Podle potřeby lze výběr zvětšit, například do dvou tisíc položek nebo více, tzn. rozšířit výběr na spojení s nižší frekvencí.

¹⁴ Tato data lze extrahovat zpětnou cestou, tzn. nově vyhledat adverbium (Atribut: word) a pomocí menu Kolokace (Atribut: lemma; V rozsahu od 1 do 1) zjistit statistické hodnoty potřebného spojení.

Za využití metody č. 2 a výše uvedených filtrů je extrahováno 32 výrazů s rankem < 1000, které jsou stejné jako výrazy extrahované pomocí metody č. 1, a dále 5 výrazů s rankem < 1000 obsahujících adverbia, která absentují v seznamu připraveném pro metodu č. 1 na základě Dvonč et al., 1966. Jedná se o spojené komparativů a prepozic vykazující příznaky gramatikalizace (především formální ustálenost).

Výrazy extrahované z korpusu SNK prim-9.0-public-vyv pomocí metody č. 1 a metody č. 2 jsou seskupeny do tří tabulek podle míry asociace mezi jejich komponentami (MI), a to $MI > 7$ (tabulka 1); $7 > MI > 4$ (tabulka 2); $4 > MI > 3$ (tabulka 3). Výrazy jsou v každé tabulce seřazeny podle jejich relativní frekvence vzhledem k frekvenci adverbia.

Výraz	abs. frekv.	ipm	rel. frekv., %	MI	Zmínka
severozápadne od	316	0,7	89,5	8,745	
juhozápadne od	279	0,62	86,6	8,698	
severne od	1457	3,21	86,5	8,695	
juhovýchodne od	348	0,77	85,3	8,675	
severovýchodne od	295	0,65	85,3	8,675	
východne od	795	1,75	85	8,671	
južne od	1608	3,55	84,7	8,665	
západne od	733	1,62	81,4	8,607	
krížom cez	2238	4,93	33,8	9,678	Oravec, 1962
nízko nad	488	1,08	17,6	8,307	
vysoko nad	2101	4,63	10	7,489	Dvonč et al., 1966

Tabulka 1. Kandidáti prepozicionalizace ($MI > 7$)

Výraz	abs. frekv.	ipm	rel. frekv., %	MI	Zmínka
nazad do	1699	3,75	25	5,62	
naľavo od	643	1,42	23,1	6,793	
napravo od	638	1,41	21,4	6,678	
ďaleko od	7233	15,95	21,3	6,672	Dvonč et al., 1966
blízko k	2889	6,37	13,7	5,466	Dvonč et al., 1966
bokom od	817	1,8	12,4	5,889	
hlboko do	2437	5,37	11,4	4,491	Đurovič, 1950
nazad k	610	1,34	9	4,854	
hlboko pod	1285	2,83	6	6,425	Dvonč et al., 1966
vpravo od	535	1,18	5,7	4,77	
blízko pri	1198	2,64	5,7	4,962	
vľavo od	496	1,09	5,2	4,649	
preč od	1225	2,7	4,5	4,419	
neďaleko od	679	1,5	3,8	4,176	

Tabulka 2. Kandidáti prepozicionalizace ($4 < MI < 7$)

Výraz	abs. frekv.	ipm	rel. frekv., %	MI	Zmínka
von z	2964	6,53	7,1	3,385	
dolu po	1501	3,31	3,9	3,853	
d'aleko za	1273	2,81	3,7	3,702	Dvonč et al., 1966
nadol po	130	0,29	2,2	3,038	
vonku pred	305	0,67	1,3	3,433	
dole pred	146	0,32	1,2	3,343	
dolu pod	390	0,86	1	3,869	Dvonč et al., 1966

Tabulka 3. Kandidáti prepozicionalizace ($3 < MI < 4$)

Výrazy extrahované pomocí metody č. 1 a přehlížené metodou č. 2 (vzhledem k limitu výběru: $rank < 1000$) jsou předloženy v tabulce 4.

Výraz	abs. frekv.	ipm	rel. frekv., %	MI
nevyšoko nad	23	0,05	76,7	10,428
priekom cez	13	0,03	35,1	9,734

Tabulka 4. Kandidáti prepozicionalizace s rankem > 1000

V tabulce 5 jsou předloženy výrazy extrahované pomocí metody č. 2 a přehlížené metodou č. 1.¹⁵

Výraz	abs. frekv.	ipm	rel. frekv., %	MI
najďalej od	740	1,63	32,3	7,272
blížšie k	7150	15,76	24,1	6,283
najbližšie k	1627	3,59	17,6	5,825
hlbšie do	1797	3,96	17,1	5,072
najbližšie pri	221	0,49	2,4	3,711

Tabulka 5. Kandidáti prepozicionalizace tvořené komparativy

5 Závěr

S přihlédnutím k získaným výsledkům a bezproblémovému postupu aplikace navržených metod lze udělat závěr, že se výchozí předpoklad naplnil a metody, které byly dříve aplikovány na ČNK (Schillová, 2021; Mikalayenka, 2020), byly v nynější studii úspěšně aplikovány a zdokonaleny na SNK. Jako výstup je získán seznam adverbialně-prepozicionálních spojení, která ze statistického hlediska vynikají na pozadí volných spojení tohoto typu a vzhledem k jejich

¹⁵ Komparativy absentují v seznamu použitém jako výchozí bod hledání v rámci metody č. 1 z toho důvodu, že se o nich nezmiňuje v kapitolách, na základě kterých je tento seznam excerpován, a to v kapitolách věnovaných využití adverbii s místním významem (Dvonč et al., 1966, s. 593 – 596). Tradičně jsou komparativy pojímány jako adverbialní tvary, nikoli jako samostatné lexémy, proto se jim především věnují kapitoly o stupňování adverbii, viz Dvonč et al., 1966, s. 581 – 584.

izofunkčnosti s jednoslovnými předložkami mohou být dále zkoumány jako kandidáti prepozicionalizace.

Porovnání účinnosti dvou metod mezi sebou svědčí ve prospěch metody č. 2, tzn. ve prospěch extrakce zkoumaných výrazů z korpusu bez přípravy dat, čili plošného hledání relevantních spojení mezi všemi bigramy daného strukturního typu, které se ve zvoleném korpusu vyskytují, se zpětným shromážděním jejich statistických dat. Rozšíření excerpce z frekvenčního seznamu na bigramy s rankem > 1000 umožní extrahovat spojení s nízkou frekvencí, stejně jak to umožnila metoda č. 1 založená na seznamu adverbii z Dvonč et al., 1966, tzn., že předběžnou přípravu dat v metodě č. 1 lze považovat za zbytečnou. Navíc plošné hledání umožňuje identifikovat výrazy, jejichž gramatikalizace může být pod vlivem lingvistické tradice aj. přehlédnuta, jako například v případě spojení s komparativy, která byla extrahována metodou č. 2 na základě jejich výrazných statistických hodnot.

Hlavní vyřazovací filtr ($MI > 3$) je záměrně stanoven s rezervou (viz tabulky 1, 2, 3 seskupující výrazy podle tří rozmezí MI od největšího k nejmenšímu) za účelem výhledové kvalitativní studie zaměřené na analýzu využití těchto spojení a rovněž na analýzu souvislostí mezi jejich jazykovými funkcemi a jejich kvantitativními daty.

Hlavní uznání patří L. Ďurovičovi, J. Oravcovi a kolektivu *Morfologie slovenského jazyka* (1966), kteří zaznamenali ustálenost spojení tohoto typu ve slovenštině, a to dlouho před objevením korpusů, a otevřeli diskusi o jejich lingvistické interpretaci.

LITERATURA

- BLATNÁ, Renata: Víceslovné předložky v současné češtině. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny 2006. 351 s.
- ČERMÁK, František: Systém, funkce, forma a sémantika českých předložek. In: *Slovo a slovesnost*, 1996, roč. 57, č. 1, s. 30 – 46.
- CVRČEK, Václav – RICHTEROVÁ, Olga: pojmy:ipm. In: Příručka ČNK. Eds. V. Cvrček – O. Richterová. Dostupné z WWW: <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:ipm&rev=1614020110>. [cit. 2022-01-30].
- CVRČEK, Václav – RICHTEROVÁ, Olga: pojmy:asociacni_miry. Příručka ČNK. Eds. V. Cvrček – O. Richterová. Dostupné z WWW: http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:asociacni_miry&rev=1554815423. [cit. 2022-01-30].
- DVONČ, Ladislav – HORÁK, Gejza – MIKO, František – MISTRÍK, Jozef – ORAVEC, Ján – RUŽIČKA, Jozef – URBANČOK, Milan: *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine. In: *Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení*. 4. Red. J. Stanislav. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 113 – 139.
- KILGARRIFF, Adam et al.: *The Sketch Engine: Ten Years on*. *Lexicography*, 2014, Vol. 1, No. 1, pp. 7 – 36.

- KONJUŠKEVIČ, Marija: Leksikografičeskaja manifestacija slavjanskogo predloga v svete morfosintaksičeskoj koncepcii. In: Al'manax «GOVOR», 2020, č. 1, s. 79 – 90.
- MACHÁLEK, Tomáš: KonText – aplikace pro práci s jazykovými korpusy. FF UK, Praha 2014. Dostupné z WWW: <http://kontext.korpus.cz>.
- MIKALAYENKA, Aksana: Předložková spojení s místním významem v češtině. In: Varia. XXIII. Eds. K. Gajdošová – P. Gregorík. Bratislava: SJS pri JÚLŠ SAV – Katedra slovenského jazyka a literatúry FF UCM v Trnave 2020, s. 176 – 188.
- ORAVEC, Ján: Nové druhotné predložky v odbornom štýle. In: Československý terminologický časopis, 1962, č. 1, s. 257 – 270.
- RYCHLÝ, Pavel: Manatee/Bonito – A Modular Corpus Manager. In: 1st Workshop on Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing. Brno: Masarykova univerzita 2007, pp. 65 – 70.
- SCHILLOVÁ, Aksana: On corpus-driven research of complex adverbial prepositions with spatial meaning in Czech. In: Journal of Linguistics, 2021, Vol. 72, No 2, pp. 425 – 433.
- VOJTEKOVÁ, Marta: Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine. Prešov: Prešovská univerzita 2008. 163 s.
- VSEVOLODOVA, Majja: K voprosu o grammatike vtoričnyx predlogov. In: Cz. Lachur. Polskie przyimki wtórne i jednostki o funkcji przyimkowej w użyciu realnym. Materiały do słownika (w zestawieniu z językiem rosyjskim). Tom 1. Kępa 2019, s. 11 – 16.

ZDROJE

- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-vyv. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Dostupné z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>.

Analysing nominalizations in Medical English¹

Viktória Mária Slovenská

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice
viktoria.maria.slovenska@upjs.sk

1 Introduction

Medicine is an applied science and the roots of medical terminology lie in Latin and Greek (Fishbach, 1993, p. 92). However, despite still having large influence on medicine, in the last decades, the international communication shifted from Latin and Greek to English. Some argue that the relevance of English in medicine started in the second half of the 20th century (Mičić, 2013, p. 218). Mičić also claims that it is English that has become “lingua franca of medicine and most scientific fields since 95% of medical papers come from English speaking countries” (Mičić, 2013, p. 219).

An integral part of such scientific and specifically medical discourse are nouns (Briones, 2003, p. 141) which name diseases, tests and procedures, and drugs. Many of these nouns are morphologically complex, for instance *transmittance*, or *conjointment*. Such complex nouns that are formed from other word categories are called nominalizations. The aim of this paper is to analyse nominalizations on a selected sample compiled from *Oxford English Dictionary* (OED) from a morphological perspective.

In this paper, a central question is to investigate the data set of nouns from medical field recorded in OED (2021) in the last few decades. First, nominalizations will be identified and analysed in terms of how they were formed. Then, their frequency of occurrence is explored in the Corpus of Contemporary American English (COCA).

First, I will introduce the concept of nominalizations, what they are and how they are formed in section 2. In section 3, the methodology of the analysis will be described. This is followed by a more detailed analysis and discussion of the results of the research questions in section 4. Finally, the main findings are summarized in the conclusion (section 5).

2 Nominalizations

Nominalizations have been studied and defined from two main perspectives; syntactic and morphological. An example of the former is Halliday whose main contribution was to broaden the view to syntactic level whereas previous views

¹ This work was supported by the Scientific Grant Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic and Slovak Academy of Sciences VEGA under the project No VEGA 1/0130/21.

were focused on lexical level analysis of nominalizations (Halliday, 2004). An example of the latter perspective is Alexiadou (2014, p. 235) who understands nominal derivation as a process that derives a noun from another word category, normally a verb or an adjective. Thus it is a category changing operation which can take place with or without inducing change on the form of the source element (Alexiadou, 2014, p. 235). Typical examples of what Alexiadou considers to be a nominalization are illustrated in (1).

- (1)
- a. to teach_V the teacher, the teaching_N
 - b. to walk_V the walk_N
 - c. careless_{Adj} carelessness_N
 - d. difficult_{Adj} difficulty_N
 - e. idea_N
 - f. spaceship_N

In (1a) the nominalizations *the teacher* and *the teaching* are derived by affixation from the verb *to teach*. On the other hand, in (1b) there is no overt morphological change, which Alexiadou also refers to as “zero derived nominals” (Alexiadou, 2014, p. 235). Similar to an example (1a), examples (1c) and (1d) are nominals derived by affixation but in this case from adjectives. The last two examples (1e) and (1f) constitute nouns that are not consider nominalizations because in (1e) the noun is simple, no derivational process has taken place. In (1f) the reason is that the base is a noun and therefore it is not a category changing process.

The majority of nominalizations in English are formed by affixation. Some of the examples are *deviancy*, *treatment* or *inhalator*. Bauer, Lieber, Plag (2015, pp. 195 – 266) provide an overview of possible affixes used in nominal derivation in English which can be seen in the Table 1.

Affixes denoting events, states, results	Subject referencing affixes	Object referencing affixes	Affixes denoting quality, collective, abstracts
-al	-er	-ee	-ness
-ance	-or	-ite, -ese, -ish, -i	-ity
-ure	-ant	-ess, -ette, -trix	-dom, -ship, -hood
-ment	-ist	great-, grand-, step-, vice-	-ery
-ation	-an		-age
-ing	-eer		-ana
	-ster		-ia
	-meister		-ism
	-nik		-y

Table 1. List of nominal affixes in English adapted from Bauer et al. (2015, pp. 195 – 266)

Some of the affixes in Table 1 have a very limited range of bases they attach to, for example *-al* attaches exclusively to verbs. However not all affixes are relevant for the research because some suffixes attach to only or almost exclusively to nouns, therefore the process is from a noun to a noun and so not category changing as stated in the definition by Alexiadou. Nominal prefixes are also excluded, because in English, they often do not change the category of the base they attach to, for example in the words *granddaughter* or *stepfather* the affixes *grand-* and *step-* attach to nominal bases and the result of the word formation process are nouns.

Another way in which nominalizations can be formed in English is conversion or zero derivation. These types of nominal derivations have also nominalizations created by suffixation at the same time. Conversion appears to have been productive earlier, but now it depends on the creation of new verbs (Bauer et al., 2015, p. 204).

3 Methodology

Based on theoretical framework outlined in section 2 two research questions were formulated:

1. What is the proportion of nominalizations in the set of new nouns recorded in OED? Are there any similarities and differences between the set of nouns and the set of nominalizations in the sample?
2. How often and in which subdomains (journals, blogs, etc.) in COCA are these nouns used?

In order to answer these research questions, I divided my analysis in several stages. The data were collected from the *Oxford English Dictionary* (OED). This dictionary was chosen because it is one of the largest dictionaries of English. Another advantage of OED is that it provides information about the date of attestation, word formation processes (in complex words) and etymology of individual entries. The current online version of OED comprises 600,000 words (OED, 2022). It provides advanced search option which was used to narrow down the scope of the search. First, medicine was chosen as subject. Secondly, part of speech was limited to only nouns. Lastly, the research focused on the date of entries between years 1970 to 2021. Each entry provides information about pronunciation, origin, etymology of the word. Some include also which field of medicine the word belongs to, followed by a definition and when it was first used. Separate definitions are for different parts of speech with separate dates of first use, which enables easy distinction in case of conversion. For instance, the word *nymphomaniac* was first used as an adjective in 1861 and as noun not until 1990.

When the sample was collected, nominalizations have been differentiated from nouns using the definition by Alexiadou (2014). Firstly, the entries that etymologically were used as nouns only after they were first attested as different part of speech, for example an adjective. This was the case of conversion. The

other group of nominalizations were formed from other part of speech, corresponding with the “category changing process” part of the definition, such as in *phallocentricity* and entries that are composed of combining form, i.e. a form of Latin or Greek origin, such as *sonologist*.

For the second part of research, I worked with the Corpus of Contemporary American English (COCA). One of its main advantages is that it is the most balanced and provides frequency for its five main genres and subdomains. This is presented in Table 2.²

Genre	Number of words
BLOG	125,496,215
WEB	129,899,426
TV / MOVIES	128,013,334
SPOKEN	127,396,916
FICTION	119,505,292
MAGAZINE (MAG)	127,352,014
NEWSPAPER	122,959,393
ACADEMIC (ACAD)	120,988,348
TOTAL	1,001,610,938

Table 2. Thematic subdomains in COCA (COCA, 2021)

New words are also added each year, whereas, for example, The British National Corpus is not kept up to date the same way as COCA (Panocová, 2017, p. 50). COCA has also available subdomains of the different genres. For the genre Academic (ACAD) they are History, Education, Geography/Social Science, Law/Political Science, Humanities, Philosophy/Relations, Science/Technology, Medicine, Miscellaneous, Business. It is obvious that Medical subdomain in COCA is the most relevant that for my research but the occurrence of medical words cannot be excluded in other subdomains.

4 Analysis and results

4.1 OED analysis

Based on the criteria described in the methodology (section 3), the data set of nouns include 412 new entries attested in the period between 1970 and 2021. This is illustrated in the Figure 1.

² The Corpus of Contemporary American English (COCA) Available online at WWW: <https://www.english-corpora.org/coca/>

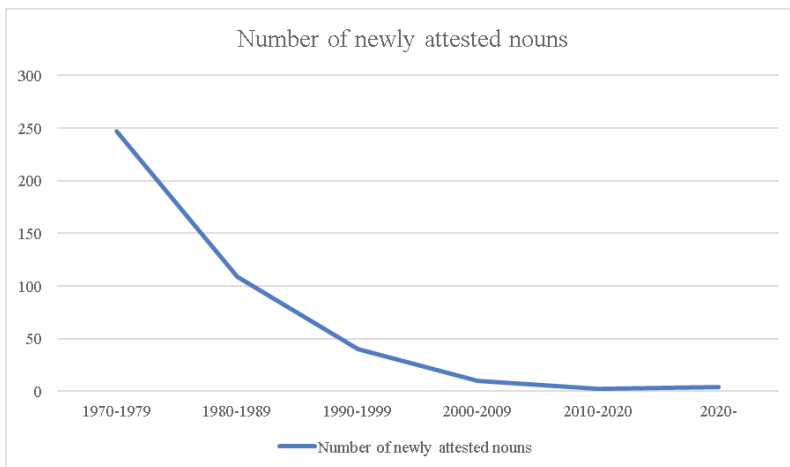

Figure 1. Data set of newly attested nouns in OED in the field of medicine between 1970–2021

The Figure 1 shows the number of attested nouns between the period 1970 to 2021. The assumption was that the number of entries would rise, however the results show that the largest amount of nouns were attested between 1970 and 1979, 247 nouns. In the following decades the number has been steadily declining from 109 between 1980 and 1989 to 40 between 1990 and 1999. There were only 10 entries in the first decade of the 21st century and the least in 2010s. Small increase was in the last two years, where there have already been 4 new entries since 2020. However, all four of them are some variation of the name for the Covid-19 and all were attested in 2020.

All the words in the sample offered by OED were checked manually to verify whether they belong to the field of medicine. The results showed that 11 words do not fall into that category. Among those belong for instance *pyro* which is a colloquial name for a *pyromanic*, noun *electrolyte* belonging to the field of zoology and denoting “any of the electricity-generating cells in the electric organ of a fish” (OED, 2021) or acronym *Taser* which is “a proprietary name for: a weapon which fires barbs attached by wires to batteries, and causes temporary paralysis” (OED, 2021). These 11 words were excluded from further analysis.

Interestingly enough, almost 1% of the new entries in the medical field were slang, colloquial or derogatory. An example for colloquial entry is *detox*. As slang was in OED categorized noun *mandy* which is “a tablet of the drug Mandrax” (OED, 2021). There are together 13 colloquial nouns, 1 derogatory noun (*psychobabble* – “language including technical terms and concepts of psychology used pretentiously to discuss personality, relationships, and other everyday issues” (OED, 2021)), 1 informal (*ranga* – redhaired person) and 22 slang nouns (different slang words for condom (*dicksack*), cardiac arrest

(*flatliner*) or genitals (*punani*)). These I decided to include in the sample. In the top part of the Figure 2 we can see how many proper nominalizations and how many nouns are represented in the sample. As we can see from the middle part, large number of entries, 25% in total (nouns + nominalizations) denote pharmaceutical substances. The last part represents how many informal words were nouns and how many proper nominalizations.

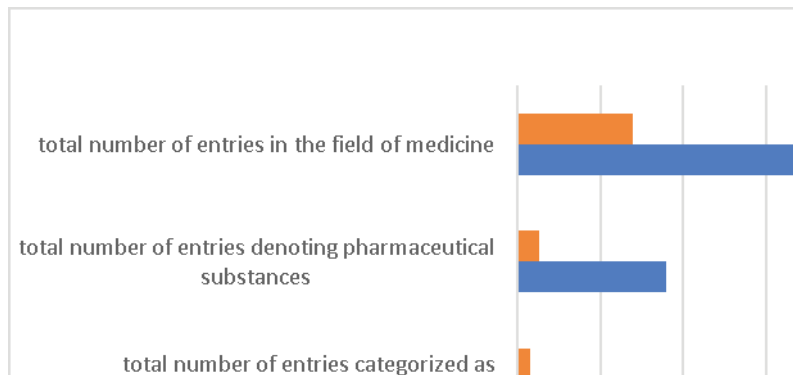

Figure 2. Nominalizations and nouns in the sample

When analysing which nouns are nominalizations, i.e. underwent a category changing process, the etymology and origin of the word provided by OED was used.

- (2)
- a. activin
 - b. polyclonality
 - c. biosimilar, bioclonality

The first example (2a) the noun *activin* was formed by adding suffix *-in* to the adjective *active*. For the purpose of this study, this noun was therefore classified as nominalization, because it was formed from an adjective and is used as a noun. (2b) *polyclonality* is also a nominalization because it was formed by adding suffix *-al* to the adjective *polyclonal*. This was first formed by adding *-al* to *polyclone*. As nominalizations were also classified nouns in (2c) which were formed by combining a word with a combining form.

To sum up, the initial data set included 412 entries from which 11 entries were excluded because they were not part of medical field. This resulted in the sample of 401 nouns used in the field of medicine. Further analysis revealed 70 proper nominalizations in line with Alexiadou (2014). The set of 331 complex nouns was not classified as nominalizations. Both data sets were further analysed in terms of word formation processes.

4.2 Word Formation processes analysis

In determining which entries in the data set are proper nominalizations, it was crucial to analyse how individual entries were formed. Both nouns (331) and nominalizations (70) were morphologically analysed in order to find out which word formation processes were represented in this whole sample. It was also important to compare similarities and differences between the processes of the whole sample and only proper nominalizations.

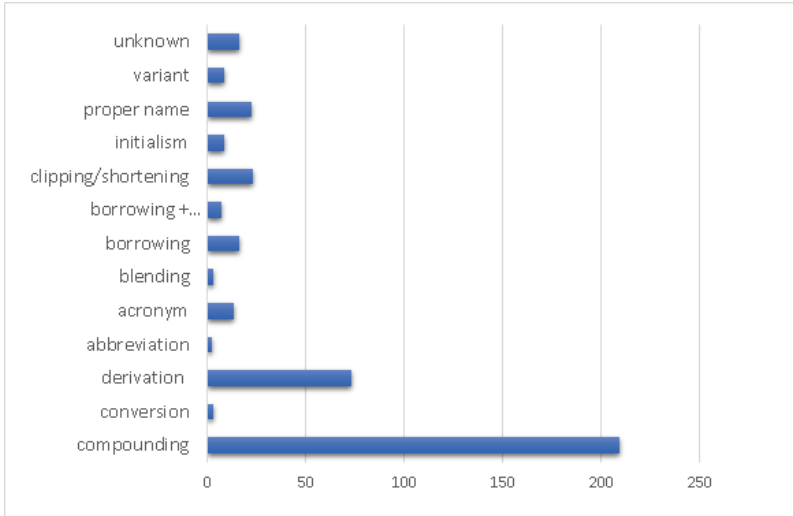

Figure 3. Proportion of word formation processes in the sample

Figure 3 shows that the most prevalent word formation process in the sample was compounding when more than half of the entries were formed by compounding. The second most common process was derivation, but it was far behind compounding with a little less than 20% of all entries. As can be expected in the sample of medical words, not insignificant percentage are borrowings, which can be attributed to the use of mainly Latin and Greek combining forms and forms from other languages. Entries such as *Usui* (based on the name of the originator of a therapy (OED, 2021)) were categorized as proper names, the origin of these words were usually a person who described specific disease or a place of the origin of a disease.

When we look at the following Figure 4 which shows the proportion of word formation processes in only nominalizations, we can see that they partly correlate to the whole sample. Compounding still constitutes 50% of all processes. The second most frequent process is derivation which in this case constitutes almost 40% of all processes. This can be attributed to the fact that processes such as initialism, abbreviation or ones originated from proper name have zero

representation. This is because these words do not undergo category changing process, for example proper name is a noun, and abbreviations or initialisms are usually nouns in their full forms as well.

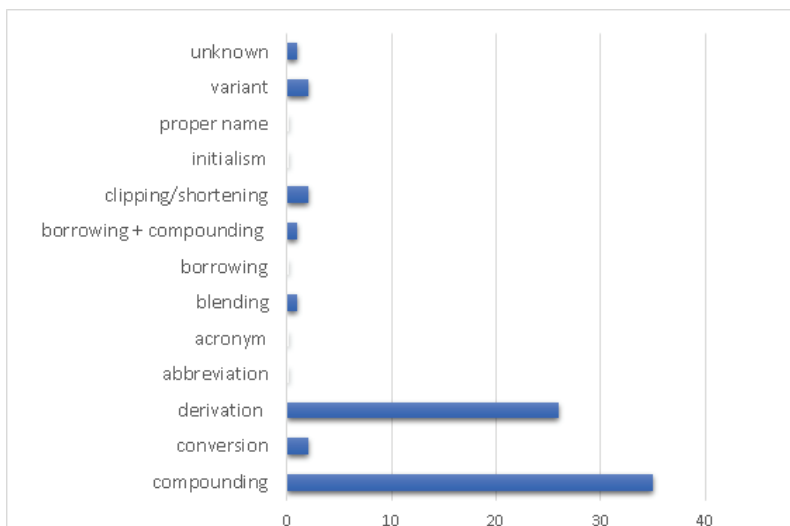

Figure 4. Proportion of word formation processes in the nominalizations in the sample

As we can see from the Figures 3 and 4 the most used word formation processes are compounding and derivation in both samples – nouns and nominalizations and only nominalizations. The main difference between these two is that some of the processes are completely absent from those used in nominalizations. This can be attributed to the category changing process that nominalization is.

4.3 COCA analysis

In the first part of the analysis, I differentiated between the nouns and nominalizations. In the second part of the analysis, I focus on the compiled sample of proper nominalizations. The second question of my research focuses on proving that the collected nominalizations from OED from the field of medicine are indeed used most frequently in the scientific genres and more specifically medical subdomain. For this question COCA has been used. Each word was searched and its frequency was noted. Out of 70 nominalizations compiled from OED, 52 were found in COCA. There was no entry found for 18 nominalizations compiled from OED. Out of eight genres represented in COCA, the least entries with highest frequency were in Spoken genre (only 1). The genre that has the most nominalizations with the highest frequency are ACAD and MAG with difference of only 1 nominalization.

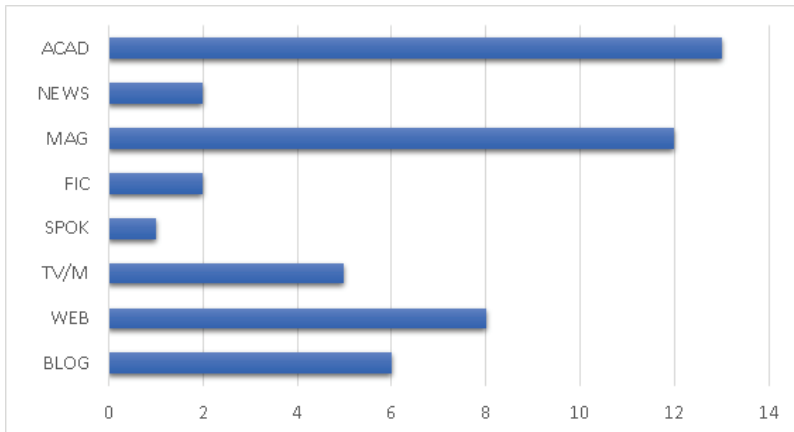

Figure 3. Frequencies of nominalizations in subdomains of COCA

The COCA corpus has also information about the frequency in subdomains of the genres. The genre ACAD has the subdomain Medicine which was the most relevant for the research. Yet, only 17% of the nominalizations were used most frequently in the genre ACAD and also in the subdomain Medicine. Interesting results were connected to the genre MAG. It has a relevant subdomain Home/Health, since it encompasses articles related to health. For instance, at the nominalization *connectomics* the highest frequency was in the genre MAG and if we examine more closely the subdomains of this genre, it shows that it was used most frequently in magazines focused on home and health. This is true of the third of nominalizations that were used most frequently in the genre MAG. This can be attributed to the fact that still more of scientific and academic is popularized and used in not strictly academic texts and media forms.

5 Conclusion

This paper aimed to answer the questions of what is the proportion of nominalization in the set of newly attested nouns between the years 1970 and 2021 in the *Oxford English Dictionary* in the field of Medicine. The compiled sample showed the declining tendency in the number of new nouns in the medical context in the past 40 years. There has been total of 401 nouns in the field of medicine attested since 1970. The proportion of nominalizations in the set of new recorded nouns is 17%. For the purpose of determining which entries were proper nominalizations, the sample was analysed based on how they were formed. Nouns (331) and nominalizations (70) were morphologically analysed in terms of word formation processes and it was found out that the most prevalent word formation process is compounding and second one derivation in both nouns and nominalizations.

The second part of the research aimed at analysing in which subdomains proper nominalizations from the sample occur in most frequently. Corpus of Contemporary American English has been used for this analysis. The assumption that these nominalizations will be used most frequently in academic genre was proven, it was slightly more than 18%. In the genre ACAD they were most frequently used in the subdomain Medicine. However, with only marginal difference the second most frequent was Magazine genre. Further research showed that the most frequent subdomain of the genre MAG was Home/Health.

LITERATURE

- ALEXIADOU, Artemis: Nominal derivation. In *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*. Eds. R. Lieber – P. Štekauer. Oxford: Oxford University Press 2014, pp. 235 – 255.
- BAUER, Laurie – ROCHELLE Lieber – INGO, Plag: *The Oxford Reference Guide to English Morphology*. Oxford: Oxford University Press 2015, pp. 195 – 266.
- FISHBACH, Henry: Translation, the Great Pollinator of Science: A Brief Flashback on Medical Translation. In: *Scientific and technical translation*. Eds. S. E. Wright – L. D. Wright. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1993, pp.89 – 100.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood – MATTHIESSEN, Christian: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold 2004. 689 p.
- LEI, Yue – YI, Zhang: An Analysis of Researches on Nominalization by Major Linguistics Schools. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, 2019, Vol. 7, No. 4, pp. 15 – 25. Available online at WWW: <https://ijlass.org/vol-7-no-4-may-2019/>. [cit. 2021-09-12]
- MIČIĆ, Sofija: Languages of medicine – present and future. In: *JAHR. ANNUAL. Proceedings from the International Conference the Language of Medicine – from its Genesis to the Culture and Ethics of Communication*, 2013, Vol. 4, No. 7, pp. 217 – 233.
- PANOCOVÁ, Renáta: *The Vocabulary of Medical English: A Corpus-based Study*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2017, pp.1, 41 – 52.

SOURCES

- OED Online. Oxford University Press. December 2021. Available at WWW: <http://www.oed.com>. [cit. 2021-09-12].
- The Corpus of Contemporary American English (COCA). DAVIES, Mark. 2008 – Available at WWW: <https://www.english-corpora.org/coca/>. [cit. 2021-09-12].

Klasifikátory a špecifikátory v slovenskom posunkovom jazyku

Roman Vojtechovský

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava
roman.vojtechovsky@truni.sk

1 Lexikón posunkového jazyka

Posunkové jazyky, ako napr. slovenský posunkový jazyk, majú svoj lexikón, ktorý pozostáva z dvoch zložiek: z prirodzeného, domáceho lexikónu (angl. *native lexicon*) a tzv. nedomáceho lexikónu (angl. *non-native lexicon*) (porov. Johnston – Schembri, 2007, s. 157). Nedomáci lexikón zahŕňa také posunky, ktoré sú odvodené od hovoreného jazyka, v našom prípade od slovenského jazyka, ako sú napríklad posunky vydaktylované prstovými znakmi¹, inicializované posunky². Prirodzený lexikón sa rozčleňuje na ďalšie zložky: základný lexikón (angl. *core lexicon*), v ktorom sú ustálené, lexikalizované posunky, a tzv. sekundárny lexikón (angl. *non-core lexicon*), známy aj ako produktívny lexikón (porov. Johnston – Schembri, 2007, s. 158). Uvedený lexikón obsahuje posunky, ktoré sú viac vizuálne motivované ako tie v základnom, domacom lexikóne. Do tejto kategórie patria napríklad klasifikátory, špecifikátory, deiktiká. V tomto príspevku sa zameriavame na klasifikátory a špecifikátory tvaru a veľkosti.

2 Klasifikátory a špecifikátory tvaru a veľkosti

Klasifikátory sú jazykové prostriedky, ktoré zastupujú mená. Formálne ide o tvary ruky kombinované so znázornením pohybu alebo umiestnením v priestore. Klasifikátory sú závislé od antecedentu, čiže pred klasifikátorovou konštrukciou je nutné uviesť to meno, na ktoré klasifikátor odkazuje. Napríklad najprv použijeme posunok KNIHA³ a následne uvedieme daný klasifikátor pre *knihu ležiacu na polici*.

¹ Posunky vydaktylované prstovými znakmi – ide o spôsob prezentácie písmen vydaktylovaním prostredníctvom jednoručnej alebo dvojručnej prstovej abecedy (napr. pri posunku BIO sa dané tvary rúk sekvenčne znázorňujú podľa písmen b, i, o) alebo hlások vydaktylovaním prostredníctvom pomocných artikulačných znakov na základe postavenia rečových orgánov. Využívajú sa pre správnu a zrozumiteľnú artikulačnú výslovnosť detí s poruchou sluchu najmä v materskej škole pre deti so sluchovým postihnutím a na 1. stupni základnej školy pre žiakov so sluchovým postihnutím (porov. Tarcsiová, 2005, s. 88 – 105).

² Inicializované posunky – v nich sa zväčša vyskytuje jeden tvar ruky písmena alebo hlásky vyjadrený prstovým znakom, napr. pri posunku OLIVA sa daný tvar ruky znázorňuje podľa začiatočného písmena slova o a artikuluje sa opakovaným kruhovým pohybom pred telom.

³ Jednotlivé posunky sa zapisujú veľkými písmenami.

Špecifikátory tvaru a veľkosti (angl. *Size-and-Shape Specifiers*) tvoria jazykové prostriedky, ktoré bližšie určujú, špecifikujú mená. Aj špecifikátory sa viažu na antecedent. Špecifikátor bez kontextu vyjadruje len tvar, až v kombinácii s menom je možná jeho plnohodnotná interpretácia ako špecifikátora tvaru alebo veľkosti *určitej veci*.

Poznáme dva typy špecifikátorov (ŠPC), a to statické a opisujúce. Statické špecifikátory neobsahujú žiadny pohyb. Napríklad rozťahnutá ruka s pokrčeným palcom a ukazovákom, ktorých konce sa vzájomne dotýkajú, znázorňuje reálnu veľkosť kruhového predmetu. Ako príklad uvidíme slovo *lentilky*, ktoré sa artikuluje sémantickou parafrázou CUKRÍK FAREBNÝ ŠPC:kruh++⁴. Naopak, opisujúce špecifikátory zahŕňajú pohyb. Ide o pomyslenú stopu, ktorú za sebou nechávajú vybrané prsty daného tvaru ruky, napríklad kruh nakreslený do vzduchu jedným prstom – ukazovákom. Ako príklad môžeme uviesť spojenie okruhle okno, ktorý sa artikuluje takto OKNO ŠPC:kruh.

Existujú rôzne klasifikácie klasifikátorov. Prikláňame sa ku klasifikácii, ktorú používajú J. Quer, C. Cecchetto a kol. (2017, s. 253 – 258): klasifikátory celého predmetu (angl. *entity classifiers*), klasifikátory časti tela (*bodypart classifiers*) a klasifikátory manipulácie (*handling classifiers*).

Klasifikátor celého predmetu zastupuje celý objekt mena, ktorý môže byť živý alebo neživý. Klasifikátorový tvar ruky zobrazuje subjekt intranzitívneho slovesa. Napríklad *zovretá dľaň (päť)* so vztyčeným ukazovákom ako klasifikátorový tvar ruky môže znázorniť osobu a k nemu sa môže pridať znázornenie dráhy pohybu, čiže ide o osobu, ktorá môže prichádzať ku mne alebo odchádzať odo mňa.

Klasifikátor časti tela zastupuje konkrétnu časť ľudského alebo živočíšneho tela. Napríklad *zovretá dľaň* so vztyčeným palcom, ukazovákom a prstenníkom (znázorňujúca číslo 3) ako klasifikátorový tvar ruky môže ilustrovať pazúry a k nemu sa môže pridať vyjadrenie pohybu pazúrov, čím sa dá opísať chôdza kohúta po dvore či státie orla na konári stromu apod. Syntakticky ide o intranzitívne slovesá.

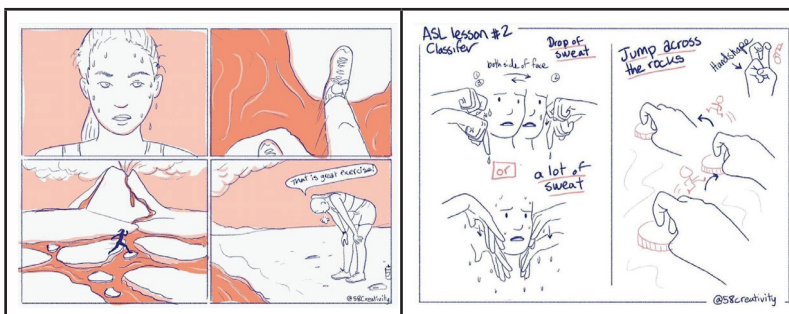
Klasifikátor manipulácie znázorňuje držanie či manipuláciu s objektom, ktorý môže byť živý alebo neživý. Tento klasifikátor obsahuje ďalšie dve podskupiny: klasifikátor držania a klasifikátor dotyku. Klasifikátor držania reflektuje spôsob, akým spôsobom sa drží objekt mena – inak držíme fľašu minerálnej vody, inak pohárik alkoholu, inak ucho veľkého pohára piva. Pri klasifikátoroch držania ide o vizuálne motivované napodobňovanie držania, nesenia, uchopenia objektu alebo manipulácie s ním. Klasifikátor dotyku odráža spôsob, akým sa dotýkame objektu mena. Ide o znázornené kontaktné posunky produkované v posunkovom priestore. Plochá ruka so vztyčeným palcom ako klasifikátorový tvar ruky môže ilustrovať dotyk na tlačidlo dvier autobusu, hladkanie zvieratá po srsti, zauškovanie dieťaťa a pod. Syntakticky sú to objekty tranzitívnych slovies.

⁴ Vyjadruje reduplikáciu plurálu daného špecifikátora.

Klasifikátory a špecifikátory tvaru a veľkosti majú spoločné vlastnosti; sú nimi sémantická nesamostatnosť alebo závislosť od antecedentu a syntaktická pozícia za menom.

Pri klasifikátoroch a špecifikátoroch sa nevyužíva hovorený komponent, ktorý predstavuje pohyb úst. Hovorený komponent je odvodený od príslušného hovoreného jazyka, napr. *jazykoveda*, *literatúra*. Klasifikátory a špecifikátory využívajú orálne komponenty a tvoria ich pohyby úst, ktoré nie sú odvodené od daného hovoreného jazyka a zúčastňujú sa na prejave v posunkovom jazyku. Orálne komponenty v slovenskom posunkovom jazyku sa môžu prejavíť napr. zomknutými perami, vycerenými zubami, našpúlenými perami alebo vyjadrovať spájaním dvoch hlások: *vt*, *bi*, *bz*, troch hlások: *ppp*, *bam*, *lep* a pod.

Môžeme uviesť dva príklady prostredníctvom obrázkov a slovných popisov:

Prvý stĺpec obrázka: klasifikátorový (ďalej len klf) tvar ruky zastupuje pot a súčasne vykonáva pohyb stekania potu z čela. Klf tvar ruky zastupuje množstvo potu a súbežne vykonáva pohyb stekania potu z čela. Druhý stĺpec obrázka: klf tvaru ruky zastupuje osobu so zahnutými nohami a súčasne vykonáva pohyb skákania z kryhy na kryhu.

Prvý riadok obrázka: klf tvar pravej – aktívnej ruky zastupuje držanie noža a súbežne vykonáva pohyb rezania tekvice. Klf tvar ľavej – pasívnej ruky zastupuje držanie tekvice a súčasne realizuje existenciu umiestnenia tekvice v priestore. Druhý riadok obrázka: klf tvar aktívnej ruky zastupuje držanie semienok a súčasne vykonáva pohyb odstránenia semienok z tekvice. Klf tvar pasívnej ruky zastupuje držanie tekvice a súčasne vyjadruje umiestnenie tekvice v priestore. Tretí riadok obrázka – 1. stĺpec: klf tvar aktívnej ruky zastupuje dotyk semienok tekvice a súbežne vykonáva pohyb rozmiestnenia semienok po plechu. Klf tvar pasívnej ruky zastupuje držanie plechu a súčasne vyjadruje umiestnenie plechu v priestore. Tretí riadok obrázka – 2. stĺpec: klf tvar aktívnej ruky zastupuje držanie plechu a súbežne vykonáva pohyb vkladania plechu do rúry sporáka. Klf tvar pasívnej ruky zastupuje povrch hornej časti sporáka a súčasne vyjadruje umiestnenie hornej časti sporáka v priestore.

Tabuľka 1. Ilustrovaný príklad činnosti bežkyne a názorná ukážka klasifikátorových tvarov ruky (zdroj: <https://www.facebook.com/58creativity>, 2. 5. 2021 a 15. 10. 2021)

3 Inventár klasifikátorových tvarov ruky v slovenskom posunkovom jazyku a ich denotáty

Klasifikátorové tvary ruky	Denotáty a ich možné príklady (Vojtechovský – Vojtechovská – Poláčková – Lipovská, 2021)
	<ul style="list-style-type: none"> klasifikátor (ďalej len klf) manipulácie: činnosť so zovretou päsťou s voľným palcom (búchať, klepať, klopať)
	<ul style="list-style-type: none"> klf celého predmetu: osoba klf celého predmetu: valcovitý predmet s hrdlom (fľaša, fľaška) klf manipulácie: činnosť so vztyčeným palcom (pritlačiť, stisnúť, stlačiť)
	<ul style="list-style-type: none"> klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (lístok, lupa, palička)
	<ul style="list-style-type: none"> klf časti tela: vrkoč (človek) klf časti tela: hlava, horná časť tela, krk (kývanie, predklon, záklon) klf časti tela: chobot (slon) klf časti tela: kopytá, nohy (kôň, opica, slon) klf časti tela: penis (človek, kôň, žirafa) klf manipulácie: činnosť so zovretou päsťou so založeným palcom (bit', buchnúť, udrieť) klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (hrniec, nôž, volant) špecifikátor (ďalej len špc) – opisujúci: dlhý valcovitý, rúrovitý predmet menšej veľkosti (hadica, rúrka, tyč)
	<ul style="list-style-type: none"> klf časti tela: bradavky (človek, sviňa, vľčica)
	<ul style="list-style-type: none"> klf manipulácie: činnosť s ohnutým palcom (dotýkať sa, prepínať, zapnúť)

	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: beznohý živočích (červ, dážd'ovka, had) • klf celého predmetu: bojové vozidlo, bojová zbraň (delo, húfnica, tank) • klf celého predmetu: dráha guľatého predmetu (guľa, kométa, lopta) • klf celého predmetu: dráha lúča alebo vlnenia (laser, lúč, vlna) • klf celého predmetu: hlodavce (hraboš, myš, potkan) • klf celého predmetu: horľavina, kvapalina, tekutina (benzín, plyn, voda) • klf celého predmetu: osoba • klf celého predmetu: predmet s hrotom (ihla, špendlík, ukazovateľ) • klf celého predmetu: valcovitý predmet (raketa, rastlina, strom) • klf časti tela: bradavky (človek) • klf časti tela: chvost, chvostík (mačka, myš, pes) • klf časti tela: jazyk (mravčiar, had, žaba) • klf časti tela: nohy (bocian, plameniak, srna) • klf časti tela: oči (človek) • klf časti tela: parožky, rožky, tykadlá (motýľ, slimák, srnec) • klf časti tela: penis (človek, hyena, pes) • klf manipulácie: činnosť so vztýčeným ukazovákou (stisnúť, šťuchať) • klf manipulácie: držať, niešť, uchopiť (krém, šošovka, špina) • špc – opisujúci: čiara, znamienko (krivka, priamka, zlomok) • špc – opisujúci: dutý alebo vydutý predmet (jama, opuch, výrastok) • špc – opisujúci: kruhový, kruhovitý predmet (koberec, puzzle, terč) • špc – opisujúci: miestnosť (jedáleň, kúpeľňa, učebňa) • špc – opisujúci: obdĺžnikový predmet väčšej veľkosti (okno, sťažnosť) • špc – opisujúci: štvorcový predmet väčšej veľkosti (koberec, okno, stôl) • špc – opisujúci: trojuholníkový predmet väčšej veľkosti (šatka, vzorka)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: horľavina, kvapalina, tekutina (benzín, olej, voda)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: menší štipcový predmet (pinzeta, spinka, spona) • klf manipulácie: držať, niešť, uchopiť (oliva, pohárik, prsteň) • špc – statický: malý, veľký predmet (chrobák, rybička, včela) • špc – opisujúci: fazuľovitý, obličkovitý predmet (fazuľa, kešu, oriešky) • špc – opisujúci: menší kockový, kockovitý predmet (cukor, kocka, lego)

	<ul style="list-style-type: none"> • špc – opisujúci: obdĺžnikový predmet menšej veľkosti (lístoček, menovka, pozvánka) • špc – opisujúci: pruhovaný predmet strednej veľkosti (pás, pruh, prúžok) • špc – opisujúci: stredná, štandardná šírka predmetu (brada, fúzy, obočie) • špc – opisujúci: menší špicatý predmet (necht, nožnice, nôž) • špc – opisujúci: štvorcový predmet menšej veľkosti (fotografia, mozaika)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: horľavina, kvapalina, tekutina (benzín, olej, voda) • klf celého predmetu: predmet so zahnutým koncom (háč, vešiak) • klf časti tela: nohy (človek) • klf časti tela: obočie, obrvy (človek) • klf manipulácie: činnosť s pokrčeným ukazovákom (klopať, kliknúť, škrabať) • špc – opisujúci: menší guľovitý alebo krúžkový predmet (hrach, šošovica)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: lietadlo • klf celého predmetu: pevný predmet s výbežkami (džbán, krhla, telefón) • klf celého predmetu: valcovitý predmet s hrdlom (fľaša, fľaška, olej) • klf časti tela: nohy (lodičky, podpätky) • klf časti tela: rohy (býk, koza, krava) • špc – opisujúci: hromada, kopa (drevo, nákup, uhlie) • špc – opisujúci: nadrozmerný kvádrový, kvádrovitý predmet (balík, škatuľa, truhla) • špc – opisujúci: väčší podlhovastý predmet (billboard, panoráma, obraz)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: predmet v tvare pištole (kamera, priamočiara píla, vŕtačka)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf časti tela: zobák (bocian, pštros, sliepka) • špc – opisujúci: trojuholníkový predmet menšej veľkosti (toast, značka) • špc – opisujúci: zakrivený predmet (mesiac, nos, rožok)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: osoba • klf celého predmetu: predmet zo štetín (štetec, štetka) • klf celého predmetu: ručný kovový predmet (nôž, pilník, skrutkovač) • klf celého predmetu: úzky pruhovaný predmet (pás, pásik, páska) • klf časti tela: jazyk (človek, mačka, pes) • klf časti tela: uprený pohľad očí • klf časti tela: uši (králik, pes, zajac) • špc – opisujúci: väčší pás predmetu (cesta, chodník, rieka)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: predmet v tvare pištole (kamera, pištoľ)

	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: väčší štipcový predmet (kancelársky klip, spona, štipec) • klf časti tela: zobák (hus, kormorán, labuť)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf časti tela: ňufák, ňucháč (medveď, pes, vlk) • klf časti tela: zobák (hus, kormorán, labuť)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: osoba, dve osoby • klf celého predmetu: predmet s dvoma hrotmi (kružidlo, nožnice, zástrčka) • klf časti tela: nohy (antilopa, srnka, šelma) • klf časti tela: oči (človek, zvierat) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (cigareta, pero)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: osoba (tri osoby) • klf celého predmetu: rozvetvená rastlina (bylina, konár, krík) • klf časti tela: blana, pazúry (kačka, kohút, orol) • klf časti tela: parohy, parožie (daniel, jeleň, los)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: činnosť s palcom, ukazovák a prostredníkom (odobrať krv, dať injekciu) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (injekčná striekačka, sprej do nosa) • špc – opisujúci: menší ihlanovitý, kužeľovitý predmet (ozdoba, sviečka)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: čepeľový predmet (čepeľ) • klf celého predmetu: držiaci predmet (držiak, držadlo) • klf celého predmetu: osoba so zahnutými nohami (kľácanie, sedenie) • klf celého predmetu: sedadlo (kreslo, sedadlo, stolička) • klf manipulácie: činnosť s ukazovák a prostredníkom (klopať, ťukať)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: čeľusťový predmet (čeľuste, drapák, hydraulické kliešte) • klf celého predmetu: množstvo štvorcových predmetov (aplikácia, dlaždicová mozaika, súbor) • klf celého predmetu: predmet s hrotmi (kultivátor, kyprič, motyčka) • klf časti tela: okále (človek, lemur, sova) • klf časti tela: zuby (drobné zvieratá, lasicovité zvieratá)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: zahnutý predmet v tvare C (francúzsky kľúč, mesiac, načúvací aparát) • špc – opisujúci: konzerva, plechovica (mäso, paštéta, polievka) • špc – opisujúci: názov (nadpis, téma, titulok) • špc – opisujúci: osoba (lingvista, prekladateľ, tlmočník) • špc – opisujúci: pruhovaný predmet väčšej veľkosti (bokombrada, nos) • špc – opisujúci: hrubá šírka predmetu (kabát, kniha, vrstva krému) • špc – opisujúci: kvádrovitý predmet (balík, bonboniéra, tvárnica)

	<ul style="list-style-type: none"> • klf časti tela: mihalnice, viečka (človek) • klf časti tela: nohy (človek) • klf manipulácie: činnosť s pokrčeným ukazovákom a vztyčeným palcom (držať, stisnúť, stlačiť) • klf manipulácie: držať, niešť, uchopiť (fajka, háčik, skener kódov) • špc – opisujúci: figúra, postava (človek)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: mierne zahnutý predmet v tvare C (brána, putá) • klf manipulácie: držať, niešť, uchopiť (batéria, fľaštička, skúmavka) • špc – statický: malý, veľký predmet (autičko, hmyz, topánka) • špc – opisujúci: hrubšia šírka predmetu (koža, krém, pudिंग) • špc – opisujúci: kvádrový, kvádrovitý predmet (drevo, kameň, tvárnica) • špc – opisujúci: obdĺžnikový predmet strednej veľkosti (čokoláda, fotografia, papierik) • špc – opisujúci: podlhovastý predmet (cesta, šál, tvár) • špc – opisujúci: štvorcový predmet strednej veľkosti (fotografia, papierik) • špc – opisujúci: väčší kockový, kockovitý predmet (dlaždica, kocka)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf časti tela: zobák (ďateľ, kohút, sliepka) • klf manipulácie: držať, niešť, uchopiť (listok, pero, potvrdenie)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: držať, niešť, uchopiť (drevo, hriab, oštep) • špc – opisujúci: dlhý valcovitý, rúrovitý predmet strednej veľkosti (bambus, drevo, valček)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: lietajúci tanier (hračka, ufo) • klf časti tela: hlava, telo (dinosaurus, hloďavec, lasica) • klf časti tela: nohy (morča, myš, škrečok) • klf časti tela: zobák (kačka, vtákopysk) • klf manipulácie: držať, niešť, uchopiť (list, placka, žiadosť)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: množstvo kvapalín, tekutín (blato, sneh, voda) • klf celého predmetu: množstvo oblečenia na ramenách (košeľa, nohavice, šaty) • klf celého predmetu: množstvo osôb (rad) • klf celého predmetu: množstvo rastlín (ruža, strom, vinič) • klf celého predmetu: ohradený priestor (hradby, ohrada, plot) • klf celého predmetu: osoba (štyri osoby) • klf celého predmetu: predmet so štyrmi hrotmi (vidly) • klf časti tela: chlpy, mihalnice, vlasy • klf časti tela: nohy (akvabely, tanečnice, vojaci) • klf časti tela: perie • špc – opisujúci: károvaný alebo mriežkovaný predmet (košeľa, plot)

	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: čuchový vnem (aróma, pach, vôňa) • klf celého predmetu: ľahko padajúce predmety (lístie, lupeň, perie) • klf celého predmetu: množstvo kvapalín, tekutín alebo zrážky • klf celého predmetu: množstvo osôb alebo živočíchov • klf celého predmetu: množstvo ukladaných predmetov (plachta, sveter) • klf celého predmetu: osoba (päť osôb) • klf celého predmetu: rozvetvený predmet (konár, slnko, strom) • klf časti tela: hlavy, očný pohľad • klf časti tela: parohy (daniel, los, sob) • klf manipulácie: činnosť rozťahnutej ruky (buchnúť, dotknúť sa, stlačiť) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (plachta, oblečenie, uterák) • špc – statický: veľký predmet (levíča, ryba, sloníča) • špc – opisujúci: družina, kolektív (učitelia, Slováci, štúrovci) • špc – opisujúci: oblasť, okruh (kultúra, odbor, školstvo) • špc – opisujúci: plocha, povrch (hladina, skala, zdravotný stav) • špc – opisujúci: prvý dojem, pohľad (povaha, stav, vek)
	<ul style="list-style-type: none"> • špc – opisujúci: chlpatý predmet (brada, kožušina, plyš) • špc – opisujúci: ihlanovitý, kužeľovitý, valcovitý predmet (klobúk, špíz)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: kruhový predmet zubatého tvaru (prístroj, zubatý disk, zubatý kotúč) • klf časti tela: brada s lalokom (človek, krava) • klf časti tela: poprsie, prsia (človek, opica) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (lopta, melón, misa) • špc – statický: väčší guľatý, guľovitý predmet (guľa, ovocie, zelenina) • špc – opisujúci: hromada, kopa (jedlo, potraviny, uhlie) • špc – opisujúci: väčší guľatý, guľovitý predmet (kaktus, kameň, lampa)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: guľatý, pologuľatý alebo kruhový predmet (jablko, kameň, lopta) • klf celého predmetu: hmyz (chrobák, mravec, mucha) • klf celého predmetu: letiaci predmet vo vzduchu (dym, para, oblak) • klf celého predmetu: obdĺžnikový alebo kvádrový predmet (obraz, okno) • klf celého predmetu: pavúkovce • klf celého predmetu: postavený väčší predmet (budova, dom, stavba) • klf celého predmetu: predmet s hrotmi alebo z drôtov, štetín (drôtená kefa, hrable, kefa na koberec) • klf celého predmetu: územie (mesto, ostrov, štát) • klf časti tela: okále (človek, mucha, včela) • klf časti tela: papuľa, tlama, zuby (kôň, lev, pes) • klf časti tela: pazúry (leopard, lev, tiger)

	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: činnosť s prstami (driapať, škrabať, šúchať) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (kameň, kohútik, viečko) • špc – statický: kategória, skupina, trieda • špc – opisujúci: hrboľ, opuch, vyvýšenina
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: hrable • klf časti tela: papuľa, tlama, zuby (kôň, lev, pes) • klf časti tela: pazúry (leopard, lev, tiger) • špc – opisujúci: bodkovitý, zrnkovitý predmet (cukor, kiahne, vyrážky) • špc – opisujúci: text (článok, strana, úryvok)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf časti tela: nos, ňufák, ňucháč (klaun, opilec, vlčiak) • klf časti tela: papuľa, tlama, zuby (kôň, lev, pes) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (loptička, stetoskop, vajčičko) • špc – statický: menší guľatý, kruhový predmet (hodinky, lízanka, nos)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: činnosť s prostredníkom (dotknúť sa, stlačiť, stisnúť) • špc – opisujúci: jama, vyhlbenina (cesta, tanier, zem) • špc – opisujúci: prázdny predmet (chladnička, miestnosť, vlasy)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: činnosť s prostredníkom (dotknúť sa, stlačiť, stisnúť) • špc – opisujúci: jama, jazva, vyhlbenina (cesta, líce, stôl)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: drobný blanokridlý alebo cicavý hmyz (komár, mucha, včela) • klf celého predmetu: guľatý alebo kruhový predmet (lopta, minca, slnko) • klf celého predmetu: menšie okuliare • klf časti tela: oči, okále (človek, lemur, sova) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (ihla, kvet, niť) • špc – statický: bodkovaný, guľatý, kruhový predmet (náhrdelník, šaty) • špc – opisujúci: nitkovitý predmet (niť, špagát, vlákno) • špc – opisujúci: ôstie (fúzy, klas, slamka) • špc – opisujúci: papier (sťažnosť, žiadosť, životopis) • špc – opisujúci: plochý kruhový, kruhovitý predmet (CD, oblátka, platňa) • špc – opisujúci: pruhovaný predmet menšej veľkosti (pásik, prúžok) • špc – opisujúci: úzka šírka predmetu (brada, fúzy, obočie) • špc – opisujúci: dlhý valcovitý, rúrovitý predmet menšej veľkosti (bambus, drevo, valček)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: okuliare • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (korálka, prichytka, prsteň)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: hodinová ručička • klf celého predmetu: živočích na jazdu (kôň, slon, ťava) • klf časti tela: uši (kôň, pes, somár) • špc – statický: hranica, ohraničený čiarou (busta, hladina) • špc – opisujúci: riadky, rad písmen (poriadok, opatrenie, ústava)

	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: množstvo obdĺžnikových alebo kvádrových predmetov (auto, kniha, posteľ) • klf celého predmetu: obdĺžnikový alebo kvádrový predmet (kniha, papier) • klf celého predmetu: plavidlo (čln, kajak, loď) • klf celého predmetu: plocha, povrch (hladina, podložka, rovina) • klf celého predmetu: ručný plochý predmet (metla, píla, rýľ) • klf celého predmetu: vodný stavovec (delfin, veľryba, žralok) • klf celého predmetu: vozidlo (autobus, bicykel, vlak) • klf časti tela: jazyk (krava, ťava, žirafa) • klf časti tela: krídla • klf časti tela: nohy (človek) • klf manipulácie: činnosť celej dlane (dotknúť sa, pohladkať, stlačiť) • špc – statický: hranica, ohraničený čiarou (čižma, obdobie, podkolenky) • špc – opisujúci: budova (agentúra, búda, knižnica) • špc – opisujúci: hranica, ohraničený čiarou (rukáv, spodky) • špc – opisujúci: osoba (lingvista, prekladateľ, tlmočník) • špc – opisujúci: plocha, povrch (cesta, hladina, na sebe)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf časti tela: zobák (kačka) • špc – opisujúci: väčší špicatý predmet (chvost, topánka, zmrzlina)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: činnosť ohnutej dlane (modelovať, pohladkať, tvarovať) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (človek, dieťa, voda) • špc – statický: malý, stredný, veľký predmet (hračka, ryba, topánka) • špc – opisujúci: čiara, hranica (myslený rad, oddeľujúca čiara) • špc – opisujúci: kôпка, vydutina (asfalt, ryža, zmrzlina) • špc – opisujúci: nádoba (kotol, misa, umývadlo) • špc – opisujúci: plocha, povrch (cesta, kopec, polica, stôl) • špc – opisujúci: riadky, rad písmen (poriadok, opatrenie, ústava)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: košíkový predmet (košík, náhubok) • klf celého predmetu: predmet na naberačie (bager, naberačka, rýpadlo) • klf celého predmetu: vajcovitý predmet (mandľa, rakva, vajce) • klf časti tela: laby, labky (mačka, myš, pes) • klf časti tela: uši (koala, morča) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (drobné ovocie, voda, vtáčik) • špc – statický: malý, stredný, veľký predmet (bábika, šteňa, topánka) • špc – opisujúci: kôпка, vydutina (asfalt, ryža, zmrzlina) • špc – opisujúci: menší guľatý, guľovitý predmet (kaktus, kľučka, lampa) • špc – opisujúci: nádoba (kotol, misa, umývadlo)

	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (bonboniéra, kniha, škatuľa) • špc – opisujúci: hrubý predmet (fúzy, obočie) • špc – opisujúci: plošký kvádrový predmet (auto, doska, panini) • špc – opisujúci: stredná hrúbka predmetu (monitor, plazma televízora)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: plavidlo (čln, kajak, loď) • klf časti tela: jazyk (krava, ťava, žirafa) • klf časti tela: kopytá, laby, nohy (človek, koza, ovca)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf časti tela: nos (ježibaba, Pinocchio, snehuliak) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (fľaša, pohár, tyč)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (disk, kniha) • špc – opisujúci: družina, kolektív (učitelia, Slováci, štúrovci)
	<ul style="list-style-type: none"> • klf celého predmetu: dlhý oblúkový predmet (dozér, nakladač, zhrnovač) • klf celého predmetu: optický predmet (ďalekohľad, lyžiarske okuliare, virtuálne okuliare) • klf celého predmetu: množstvo valcovitých predmetov (fľaša, kompót) • klf manipulácie: držať, niesť, uchopiť (drevo, chlieb, osoba) • špc – opisujúci: dlhý a objemný kvádrový predmet (autobus, kamión) • špc – opisujúci: hrubá šírka predmetu (kabát, kniha) • špc – opisujúci: podlhovastý predmet (brada, tvár, vlasy) • špc – opisujúci: dlhý valcovitý, rúrovitý predmet väčšej veľkosti (pohár, stĺp, váza)

Tabuľka 2. Zoznam klasifikátorových tvarov ruky v slovenskom posunkovom jazyku a ich denotáty

4 Záver

Podľa uvedených klasifikátorových tvarov ruky používaných v slovenskom posunkovom jazyku sa tieto môžu líšiť od klasifikátorových tvarov ruky iných posunkových jazykov. Podľa uvedeného zoznamu slovenského posunkového jazyka ten obsahuje 49 klasifikátorových tvarov ruky, avšak uvedený počet nemusí byť definitívny. Slovenský posunkový jazyk môžeme vzhľadom na systém používania klasifikátorov zaradiť medzi klasifikátorové jazyky.

Vyššie uvedená tabuľka poskytuje prehľad i dobrú pomôcku pre tých, ktorí chcú poznať spôsoby obohacovania posunkového lexikónu. Jeden z nich sa realizuje prostredníctvom lexikalizácie, keď z klasifikátorov a špecifikátorov vznikli ustálené posunky základného lexikónu, ktoré majú konvenčný význam. Napríklad posunek KĽÚČ – klasifikátor držania vyjadruje nejaký tenký predmet, ktorým sa pohybuje, nemusí vyjadrovať len objekt kľúč, ale môže vyjadrovať napríklad skrutkovač, strúhadlo alebo podobné objekty. V tomto jazyku sa táto forma ustálila pre význam kľúč, čiže došlo k posunu zo slovesného významu

na menný význam a pričlenil sa hovorený komponent, ktorý je súčasťou lexi-
kalizácie.

LITERATÚRA

- JOHNSTON, Trevor – SCHEMBRI, Adam: Australian Sign Language (Auslan): An Introduction to Sign Language Linguistics. Cambridge University Press 2007. 339 s.
- QUER, Josep – CECCHETTO, Carlo a kol.: SignGram Blueprint: A Guide to Sign Language Grammar Writing. Berlín – Boston: Walter de Gruyter BmbH 2017. 896 s.
- TIKOVSKÁ, Lenka: Klasifikátory českého znakového jazyka. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovej v Prahe 2006. 171 s. Bakalárska práca. Dostupné z WWW: <https://dspace.cuni.cz/>. [cit. 2021-12-07].
- TARCSIOVÁ, Darina: Komunikačný systém sluchovo postihnutých a spôsoby prekonávaní ich komunikačnej bariéry. Bratislava: Sapientia 2005. 224 s.
- VOJTECHOVSKÝ, Roman – VOJTECHOVSKÁ, Veronika – POLÁČKOVÁ, Vladimíra – LIPOVSKÁ, Beáta: Posunky.sk: Prekladový slovník slovenského jazyka – slovenského posunkového jazyka I. Trnava – Bratislava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Snepeda, o. z., 2021. 116 s. Dostupné z WWW: <https://pdf.truni.sk/veda-vyskum?e-kniznica>. [cit. 2022-01-04].

Pragmatická funkcia intertextuality v poézii P. O. Hviezdoslava (na príklade biblických alúzií)

Vladimíra Vrajová

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
vladimira.vrajova@umb.sk

1 Teoreticko-metodologické východiská a výskumná vzorka

Je len málo spisovateľov, ktorým sa v kontexte výskumu (jazyka) národnej literatúry venovalo toľko pozornosti ako práve P. O. Hviezdoslavovi a jeho umeleckej i neumeleckej spisbe: v tomto smere neuvažujeme len o Hviezdoslavových lyrických a lyricko-epických miniatúrnych či rozsiahlych básňach a básnických skladbách alebo o dramatických dielach, ale aj o jeho prekladateľskej činnosti, súkromnej korešpondencii alebo advokátskych záznamoch. Napriek tejto skutočnosti sa nazdávame, že Hviezdoslavova produkcia môže byť aj pre súčasných bádateľov výzvou, a to ani nie v súvislosti s ambíciou prezentovať nové (dosiaľ nepoznané) skutočnosti o spisovateľovom jazyku a štýle, ale skôr so zámerom hľadať nové (inovatívne) prístupy, ktoré by boli aplikovateľné pri rozbere Hviezdoslavovho umeleckého kánonu. Vychádzajú z tvrdenia J. Nemcovej (1994, s. 13) – že literárne dielo je „produktom doby, jej sociálnej reality, spoločenských vzťahov, etických a estetických noriem a ideálov, konvencií a tradícií“ – upriamujeme pozornosť na Hviezdoslavovu nadosobnú lyrickú tvorbu (poéziu s národno-spoločenskou tematikou), do ktorej sa premietli jednak dobové realie a politicko-spoločenské pomery, jednak ideologické obmedzenia literatúry 19. storočia.

Vo vymedzených súvislostiach na jednej strane neprekvapuje, že tematikou Hviezdoslavových nadosobných básní je vytlačanie slovenčiny z vybraných sfér spoločenského života, silnejúca maďarizácia, sociálna nespravodlivosť alebo kritika predstaviteľov vládnucej triedy, avšak – na druhej strane – sa ako téma exponuje aj reflexia apolitickosti a ľahostajnosti ľudu a iných dobových problémov (alkoholizmu, odrodilstva, bezuzdného spôsobu života atď.). Uvedené aspekty sú späté s funkciou slovesného umenia a poslaním slovenského spisovateľa v 19. storočí, keď sa nezdôrazňovala umelecká hodnota, ale skôr utilitaristická, didaktická, mravoučná a ideovo-sociologická funkcia literárneho textu; literatúra mala vo svojej národnej (nie umeleckej) pozícii simultánne nahradiť pomaly sa rozvíjajúcu slovenskú politiku a neexistujúcu politickú inštitúciu (Sedlák a kol., 2009, s. 521 – 522). Literárna komunikácia medzi autorom a čitateľom je v prípade týchto umeleckých artefaktov vysunutá z primárnej úrovne (zámer umelecko-estetického pôsobenia → čitateľský zážitok) na sekundárnu úroveň (úsilie o rozvoj národného jazyka a zmenu objektívnej reality → sémantická, pragmatická a axiologická odozva), pričom prvá z úrovní zostáva aj naďalej exponovaná.

Inými slovami: emocionálno-estetické pôsobenie literárnych diel nepovažujeme za niečo fakultatívne, ad hoc pridané k literárnej tvorbe plniacej v prvom rade národnozáchovné ciele, a to ani po zohľadnení hegemonickej pozície (národno) reprezentatívnej funkcie (literárneho) jazyka vo vymedzenej dejinnej ére. Z doteraz uvedeného vyplýva, že slovesné umelecké dielo je (vo väčšej alebo menšej miere) determinované literárnou tradíciou, očakávaniami čitateľskej obce a požiadavkami kladenými na autora, pričom v procese literárnej komunikácie nadobúda meritórne postavenie jednak autorská intencia, jednak perlokučný efekt. Túto ekváciu demonštruje aj triadický model literárnej komunikácie (autor – lyrický subjekt/rozprávač – čitateľ), ktorú ovplyvňujú faktory pôsobiace na spisovateľa/čitateľa v procese tvorby/percepcie literárneho textu, a to v rovnakej miere (Orgoňová, 2018, s. 96; Vaňko, 2006, s. 11).

Cieľom predkladaného príspevku je interdisciplinárna, štylisticko-pragmatická analýza biblických citátov a parafráz so zreteľom na ich funkčné uplatnenie v poézii P. O. Hviezdoslava a so zohľadnením autorskej intencie (ktorá sa pohybuje predovšetkým na línii obhajoba ľudu – opis národa – kritika utláčateľov/odrodilcov). Zastúpenie biblických (čiže z biblických prototextov prevzatých) motívov a biblizmov v Hviezdoslavovej literárnej spisbe sa tradične považuje za jednu z charakteristík autorovho tzv. vysokého štýlu, ktorá sa prejavuje viacerými spôsobmi: ide o singulárnu aplikáciu biblického motívu napr. pri kreovaní básnického obrazu; ďalej o prítomnosť doslovných citátov, citačných alúzií a parafráz; ale aj o budovanie pasusov/celých textov ako paralel k biblickému naratívu atď. K exponovaniu biblických motívov dochádza v rámci intertextuality, ktorú špecifikujeme na úrovni evidentných súvislostí medzi textami a ich fikčnými svetmi, a nie na úrovni textu ako takého a jeho vlastností (Hoffmannová, 1997, s. 34 – 39). Výskumnú vzorku tvorí 71 nadosobných básní, ktoré boli napísané v rozmedzí rokov 1868 – 1914, postihujú celé produktívne obdobie básnika (od prvotín po *Krvavé sonety*), majú rozmanitý rozsah a sú v nich prítomné citačné alúzie a parafrázy, ktoré sa na tomto mieste stávajú centrom našej pozornosti. Zastúpenie biblických motívov sa v Hviezdoslavovej národno-spoločenskej lyrike manifestuje na lexikálnej a morfo-syntaktickej rovine, ale predovšetkým na kontextovo podmienenej pragmaštylistickej rovine. V tomto smere je relevantná konfrontácia biblického (pôvodného) a básnického (nepôvodného) kontextu, v ktorom sa jazyková jednotka významovo aktualizuje a modifikuje, v ktorom sa naplňa autorský zámer (pôsobiť na percipienta) a v ktorom má svoj základ aj perlokučný efekt. Realizovaná sondáž v týchto súvislostiach spadá do výskumného poľa pragmaštylistiky, lingvoštylistiky, príp. aj textovej štylistiky, čiastkových disciplín interakčnej štylistiky v koncepcii D. Slančovej (2019, s. 616).

2 Realizácia biblických alúzií v nadosobnej lyrike

K realizovaniu biblických citátov a parafráz dochádza na ploche básnického diela dvomi spôsobmi: buď v rámci pasusu s dominujúcou apelovosťou (pozi-

tívnou/podporno-aktivizujúcou alebo negatívnou/polemicky-kritickou), v ktorom sa alúzia uplatňuje jednorazovo; alebo v rámci pasusu s dominujúcou deskripciou, kde sa alúzia rozvíja na väčšom textovom priestore. Začneme prvým prípadom, keď citát prevzatý z biblického prototextu nesie sugestívny básnický obraz alebo emocionálno-expresívny obsah, a súčasne apeluje na lyrickú postavu, tzv. vnútrotextového percipienta a vyzýva ho k aktivite, záujmu o národné veci, zmene postoja atď. Čo sa týka syntaktického stvárnenia, citačné alúzie majú podobu determinatívnej syntagmy (*okruh „vozdajší“*), imperatívne tvarovaného zvolania (*Nezabiješ!*) alebo opytovacej vety (*Adame, kde si, kde!?*) a sú explikované ako (lexikálne a syntaktické) štylémy, ktoré svojou výrazovou lapidárnosťou kontrastujú s rozsiahlymi vetnými celkami prítomnými v nadosobných komunikátoch. Hviezdoslav napr. v básni s incipitom „Slovenský Prometej – či možný je?“ kritizuje konzum slovenskej národnej society, keď deklaruje, že takáto spoločnosť nechce a ani nepotrebuje duchovnú stravu, stačí jej tá telesná: „Duchovné dobrá? ach! tie sú mu nepotrebné, / vždy ešte zbytočné, / a preto ľahko nahraditeľné: / no okruh ‚vozdajší‘, och! chlieb, / syt jeho a byť, ten mu musí byť, / i ničím neľza nahradiť!.../“. Odkaz na modlitbu Otčenáš (Mt 6, 9 – 13) a spojenie „každodenného chleba“ s potravou ako takou simultánne zdôrazňuje v rámci rozsiahleho (nad)vetného celku nesprávne usporiadanie hodnôt.

Pri umiestnení výroku – vo väčšine prípadov vyčleneného úvodzovkami – do pasáže, v ktorej nie sú zastúpené biblické motívy, sa zároveň buduje štylistický kontrast (Findra, 2013, s. 30 – 31), pričom smerom k Hviezdoslavovmu umeleckému kánonu ako celku nadobúdajú niektoré (frekvencované) biblické alúzie status symbolu. Spomenieme aspoň obraz „odvalený kameň“, ktorý v spisovateľovej lyrike figuruje ako symbol nádeje, národnej slobody alebo etnickej emancipácie, ako to je aj v nasledujúcom úryvku: „Jagajú sa tie naše zlaté cnosti / akoby hviezdy našou útrobou, / vediac, že treba sú nám: základ budúcnosti, / a ‚odvalený kameň‘ od hrobov“. Prostredníctvom komparácie tejto state s úryvkom: „A naše ženy, / len slnko vzošlo trudnej po sobote, / priletia s heslom: ‚Kameň odvalený! / Ó, podťe, muži bolesti, ó, podťe – / sme vykúpení!‘//“ prechádzame k druhému typu biblických alúzií v nadosobnej lyrike P. O. Hviezdoslava. Zatiaľ čo v prvej ukážke je motív zmŕtvychvstania (odvaleného kameňa a prázdneho hrobu) súčasťou chvály (cností) pracujúceho ľudu a následného povzbudenie, resp. verbalizovania nádeje, že národnostný útlak sa v budúcnosti skončí; v druhej ukážke sa ten istý motív exponuje opisne – okrem odvaleného kameňa sú tu spomenuté aj ženy, ktoré prišli ako prvé k Ježišovmu hrobu, a učeníci („muži bolesti“), ktorým očité svedkyne následne sprostredkovali zvesť o zmŕtvychvstaní (Lk 24, 1 – 12). V tomto prípade sa citačná alúzia nerealizuje v intenciách apelu na ľud alebo na jeho utláčateľov, ale v rámci opisu národno-spoločenskej situácie ako súčasť príhovoru k Bohu (ergo apelu na Boha), aby vo svojej spravodlivosti ukončil porobu slovenského národa.

Vzhľadom na prezentovanú dichotómiu (pasusy s dominujúcou apelovosťou vs pasusy s dominujúcou deskriptívnosťou) neprekvapuje, že parafrázy biblických komunikátov sa v majoritnej miere spájajú s druhou skupinou, t. j. so subjektívnym (básnickým) opisom národno-spoločenských reálií, do ktorého sú integrované v súlade s autorskou intenciou a v ktorom sa aktualizuje, potvrdzuje a vo väčšej alebo menšej miere modifikuje ich prototextový význam. Ako príklad uvidíme úryvok básne, v ktorom je ako prvý exponovaný odkaz na starozákonnú prorockú knihu Izaiáš – kde sa nachádza predpoveď o utrpení Ježiša Krista (napr. Iz 52, 13 – 53, 9) – a nasleduje voľná parafráza veršov z 44., 48. a 54. kapitoly tej istej knihy (napr.: „vylejem vodné toky na súš“, „rozštíepil skalu a vytiekla voda“, „vrchy ustúpia a kopce sa pohnú“ a i.). Do Hviezdoslavovej básne sú tieto biblické verše premietnuté v nasledujúcej podobe: „Len trpí, ticho trpí, ticho znáša... / Snáď proroctvo, zvest' silnú Izaiáša? / (...) / Tys' z trpitel'ov jediný, / pre ktorého zdvihnem v pomoc mora hlbiny, / otrasiem skaly, popošiniem hory“, pričom je zrejmé, že tieto parafrázy utvrdzujú „pravdivosť“ autorského citu, myšlienky a skúsenosti. Autorita Biblie ako tzv. (supra) textu (čiže ako zakladajúceho textu, ktorého dominantné postavenie sa v dejinách vývoji postupne prehodnocovalo) tu jednak dotvára prezentáciu objektívnej reality, jednak potvrdzuje jej subjektívne básnické stvárnenie (Marčok, 2004, s. 175 – 176, 178).

Na tomto mieste a v súvislosti s procesom literárnej komunikácie je potrebné klasifikovať analyzované citáty a parafrázy aj z pohľadu percipienta: ako relevantný faktor sa profiluje v prvom rade poznanie, resp. nepoznanie prototextu. Konzekventne môžeme rozlíšiť také biblické alúzie, na ktorých pochopenie nie je potrebná znalosť prototextu; na druhej strane spektra sa, prirodzene, nachádzajú alúzie, ktorých (úspešná a zavŕšená významová) interpretácia si vyžaduje poznanie východiskového komunikátu. Načrtnutá klasifikácia sa vo výskumnom súbore kryje s diferenciáciou intertextuálnych prvkov na tie, pri ktorých je explicitne uvedený zdroj (resp. ktorých pôvod je demaskovaný a vysvetlený), a na tie, pri ktorých to tak nie je. Na ilustráciu uvidíme tri príklady pri oboch skupinách, prvú kategóriu reprezentujú nasledujúce verše: „dobré Dávid ver' spievava, / že je človek ako tráva“; „V deň odpočinku svätú roztvor knihu, / (...) / najdeš pravidlo života – spojku s nebom: / „Nie samým človek živý bude chlebom!“ alebo „Ó, ľudstvo! ľudstvo! Tak si vzdialený / nebolo nikdy od príkazu Krista: / Blížneho miluj ako seba, sčista“. V týchto veršoch je na jednej strane priamo uvedený inšpiračný zdroj, z ktorých je tá-ktorá alúzia prevzatá, na druhej strane je význam intertextuálnych jednotiek jednoznačný a zrozumiteľný (keďže ide o prípady mravoučných sentencií).

Porovnajme tieto pasáže s úryvkami patriacimi do druhej skupiny: „Čo chcete, aby činili / vám iní, i vy čiňte tože. / Kto stlal by zdravým smrtné lože, / kto pre živých by kopal mohyly?"; alebo: „Chod' a pracuj tak, jak bys' mal žiť večne! / „Jedzme a pime!...“ To tie sladkorečné / diablov návrhy“ a nakoniec: „Kto otrokom dnes, bude ním / i ďalej (...) / ba darmo písal by dnes duch / na

stenu ohňom: mene, mene...“ Hoci v prvom úryvku Hviezdoslav preberá Kristov výrok z evanjelií (Mt 7, 12) a interpunkčne ho nevymedzuje, zastávame názor, že na pochopenie básnického textu v jeho úplnosti je potrebné čitateľsky rozpoznať túto narážku a implementovať ju do interpretačného procesu. V nasledujúcom trojverší detto: autor tu preberá (a zároveň aj modifikuje) repliku z Ježišovho podobenstva o chamtivom boháčovi (Lk 12, 13 – 21), ktorý získal veľa materiálnych vecí a povedal sám sebe: „Duša, máš veľa majetku na mnoho rokov. Odpočívaj, jedz, pi a vesel sa!“ (Lk 12, 19). Bez poznania východiskového komunikátu nie je možné správne dekodovať ani Hviezdoslavovu narážku na „diabolské návrhy“, ktorá súvisí s tým, že boháč v biblickom naratíve nečakane zomrel, nemal zo svojho bohatstva žiadny osoh a utrpel „večnú škodu“. Posledné exemplum je najkomplexnejšie v tom zmysle, že okrem poznania starovekého sujetu o píšucej ruke na stene v hodovnej sieni kráľa Belšaccara (Dan 5, 1 – 30) si vyžaduje aj dešifrovanie slovného spojenia v cudzom jazykovom systéme (samozrejme, interpretačným východiskom je tu biblický prototext).

3 Pragmatická funkcia biblických alúzií v intratextovom kontexte

So zreteľom na ideologickú funkciu slovesného umenia v 19. storočí, autorskú intenciu a žiaduci perlokučný efekt na tomto mieste prezentujeme funkciu/čiastkové funkcie biblických citácií a parafráz tak, ako sme ich abstrahovali z pramennej bázy.

1. *Citát ako argument.* V tomto prípade je alúzia exponovaná s cieľom podporiť predchádzajúcu básnickú výpoveď vnútrotextového autora (napr. „Kofkých húfov prichytenie / a jak málo ich zastane; / dobre Dávid ver‘ spievava, že je človek ako tráva.“), príp. tušeného oponenta, čím sa zároveň buduje dialogickosť básnického textu (napr. „Že opatrnosť hadov? – A či hadov má počítať za svojich tento rod!? / Chcem rodolubstvo, ale s žiadnou vadou“). Čo sa druhého príkladu týka, Hviezdoslav tu funkčne parafrázuje Ježišov výrok z evanjelií – v ktorom nabáda svojich nasledovníkov, aby boli „opatrní ako hady a jednoduchí ako holubice“ (Mt 10, 16) – a ktorý spisovateľ vo svojom texte replikuje pri ironizovaní výhovoriek ľahostajných a odrodilých ľudí.
2. *Citát ako obraz.* Biblická alúzia môže participovať na kreovaní básnických obrazov kompatibilných s ilokučnou zložkou a pozitívnym/negatívnym autorským hodnotením, napr. „však my predsa zbožne žili, / my trpeli jak baránok bez viny“ (v tomto dvojverší sa usúvzťažňuje tzv. národná bolesť s utrpením obetného zvieratá a samotného Ježiša Krista ako prototypu najväčšieho martýrstva, keďže novozákonné texty referujú na Ježiša ako na „baránka“: napr. v Jn 1, 29; 1 Pt 1, 19), alebo „my dali ešte skorej svoje ta, / sami neznajúc žať, kde sme nesiali“ (na tomto mieste sa Hviezdoslav odvoláva na Ježišovo podobenstvo o talentoch a na pána, „tvrdého človeka“, ktorý „žne tam, kde nesial, a zbiera tam,

kde nerozsýpal“ – Mt 25, 24. Výrazný štylistický efekt vzniká na základe interakcie prototextu a básnického komunikátu, v ktorom nadobúda biblická alúzia nový význam).

3. *Citát ako konfrontácia s minulosťou.* Biblická alúzia je v tomto smere súčasťou budovania kontrastu medzi prítomnosťou a minulosťou a konotuje buď kladné (napr. „však nad chaosom totým kdeže lieta, / jak kedys' lietal, jasný tvorčí duch?“), alebo záporné udalosti (napr. „Či má snáď Boh rozkrýdliť znova stíny / a privolať: Adame, kde si, kde!?“). Oba úryvky sú manifestované pri kódovaní kriticko-polemického autorského postoja, ale zatiaľ čo v prvom z nich básnik porovnáva súčasný chaos s neusporiadanosťou pri stvorení sveta, keď sa podľa východiskového komunikátu „Oživujúci Boží duch vznášal nad vodami“ (1 M 1, 2); v druhom úryvku Hviezdoslav ironicky aktualizuje sujet o Adamovi a Eve (1 M 3, 9) pri kritike zbabelých ľudí, ktorí sa boja angažovať v národných veciach.
4. *Citát ako odvolanie sa na autoritu.* Hviezdoslav frekventovane exponuje biblické citáty s explicitným uvedením zdroja ako „božsky garantovaného supra/textu“ (Marčok, 2004, s. 176), na ktorého autoritu sa odvoláva pri apele na ľud. Napr. „tým [ženám] dostačiť môžu i sám príkaz svätý; / ten s bolesťou že majú rodiť deti“ alebo „Nie samým chlebom živý bude človek: / tak v písme písem stojí značené“.

4 Záver

Analýza biblických alúzií v poézii P. O. Hviezdoslava s nadosobnou tematikou vo výskumnom poli pragmaštylistiky, lingvoštylistiky a textovej štylistiky vedie k formulácii týchto zistení:

- a) k exponovaniu biblických citátov a parafráz – ktoré je jednou z konštánt Hviezdoslavovej literárnej produkcie – dochádza v súlade s autorským zámerom: prostredníctvom umeleckého zobrazenia, kritickej reflexie a subjektívneho zhodnotenia objektívnej reality vplývať na národ a jeho predstaviteľov (s tým koreluje diferenciácia básní/pasusov s dominujúcou apelovosťou alebo deskriptívnosťou);
- b) na morfo-syntactickej rovine nadobúdajú biblické alúzie podobu determinatívnej syntagmy, imperatívne tvarovaného zvolania, opytovacej vety a pod., pričom v nových kontextových súvislostiach dochádza k aktualizácii a modifikácii prototextovej sémantiky;
- c) so zreteľom na interpretačný proces na strane percipienta, ktorý považujeme za završenie literárnej komunikácie, je relevantná klasifikácia biblických alúzií na tie, ktoré si vyžadujú/nevyžadujú poznanie prototextu: s tým je späté explicitné uvedenie zdroja v niektorých básnických artefaktoch;
- d) biblické motívy sa v intratextovom kontexte realizujú ako prostriedky (pozitívneho/negatívneho) hodnotenia, básnického zobrazenia národ-

no-spoločenských skutočností, konfrontácie s biblickým naratívom a predovšetkým ako nástroje dovolávania sa „vyššej“ authority.

LITERATÚRA

- FINDRA, Ján: Štylistika súčasnej slovenčiny. Martin: Vydavateľstvo Osveta 2013. 320 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: Stylistika a... Současná situace stylistiky. Praha: Trizonia 1997. 200 s.
- MARČOK, Viliam: Ko/textuálny a inter/textuálny režim citovania. In: Analytické sondy do textu 1. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie dňa 20. 11. 2003 v Banskej Bystrici. Eds. E. Čulenová – I. Nosková. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2004, s. 174 – 186.
- NEMCOVÁ, Jana: Textové a kontextové súvislosti. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre 1994. 113 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga: Komunikačno-pragmatické východiská slovenskej interakčnej štylistiky. In: Jazykovedný časopis, 2018, roč. 69, č. 1, s. 91 – 100.
- SEDLÁK, Imrich a kol.: Dejiny slovenskej literatúry I. Martin – Bratislava: Vydavateľstvo Maticе slovenskej – Literárne informačné centrum 2009. 606 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Socioštylistika ako súčasť interaktívnej štylistiky. In: Jazykovedný časopis, 2019, roč. 70, č. 3, s. 607 – 625.
- VAŇKO, Juraj: Modálnosť textu. In: Analytické sondy do textu 2. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie dňa 19. 4. 2005 v Banskej Bystrici. Eds. E. Čulenová – I. Nosková. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2006, s. 9 – 14.

PRAMENE

- Biblia. Slovenský ekumenický preklad. 2. opravené vydanie. Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť 2011. 1222 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Oddiel lyrický. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1948. 481 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Sobrané spisy básnické 9. Dozvuky – Krvavé sonety. Tretie vydanie. Zredigoval Ján Brezina. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1949. 249 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Prechádzky jarom. Prechádzky letom. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1954. 248 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh. Stesky (1903 – 191*). Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1955. 460 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Básnické prvotiny I. 1868 – 1869. Zredigoval Jozef Felix. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956a. 550 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh. Básnické prvotiny II. 1870 – 1872 a z básní nedatovaných. Zredigoval Jozef Felix. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956b. 550 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Žalmy a hymny. Liptovský Mikuláš: Transcius 1996. 84 s.

Niekoľko poznámok k exofónii a jej podobám v kontexte slovenskej literatúry po roku 1945

Štefania Vyskočová

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita, Trnava
stefania.vyskocova@tvu.sk

1 Úvod

Cieľom nášho príspevku je priblíženie na Slovensku nedostatočne spracovanej problematiky exofónie: terminologické uchopenie pojmu, prezentácia predstaviteľov aj výskumných záverov o dôvodoch a špecifikách exofónneho autorského jazyka. So zreteľom na exofóniu autorov slovenského pôvodu, ktorí debutovali po roku 1945, sa zameriame na dôvody a špecifickosť tvorby troch z nich: L. Grosmana, I. Wandall-Holmovej a I. Brežnej.

1.1 Exofónia ako pojem

Termín exofónia nadobudol pevné miesto v lingvistike v roku 2007 vydaním publikácie *Exophonie: Anders-Sprachigkeit (in) der Literatur* od kolektívu autorov S. Arndtovej, D. Naguschewského a R. Stockhammera. Pojem je odvodený z gréckych výrazov *éxō* (mimo, zvonku) a *phōnē* (zvuk, hlas). Významovo pomenúva skutočnosť, keď spisovateľ tvorí v inom ako materinskom jazyku. Často sa spája s písaním v exile či emigrácii, s kategóriami bilingvizmu aj polylingvizmu, z literárnovedného hľadiska možno poukázať na analógiu s bi- či polyliteráciou.

Vedecky sa exofónii venuje Ch. Wrightová, ktorá skúma tvorbu exofónnych autorov píšucich v nemčine, ako aj prepojenie exofónnej tvorby a prekladu. Ch. Wrightová (2008) poukazuje na potrebu pomenovania tejto špecifickej skupiny autorov, keďže ich tvorbu charakterizujú inovatívne štylistické črty, súvisiace s inherentnými skúsenosťami iných jazykov a kultúr. Problematikou exofónie a multilingválnej tvorby v stredoeurópskom priestore sa zaoberala napríklad J. Kostincová (2017).

1.2 Exofónni autori vo svetovej literatúre

Dôvody exofónie sú rôznorodé. Jednou z primárnych príčin je život v emigrácii.

K celosvetovo známym exofonistom patria: J. Konrad, V. Nabokov, J. Kerouac, S. Beckett či M. Kundera. Súčasnou exofónnou autorkou je Japonka Y. Tawadová, ktorej tvorba sa žánrovo a jazykovo vyprofilovala: preferuje písanie dlhších textov (hier a románov) v japončine a kratšie útvary (novely a eseje) produkuje v nemčine. C. Steinberg (2017) poukazuje so zreteľom na

lexikálnu stránku jej tvorby na zaujímavý fakt – autorka produkuje viac neologizmov v nemčine. Exofonicky je podnetnou autorkou aj J. Lahiri, víťazka Pulitzerovej ceny za zbierku poviedok *The Interpreter of Maladies* (1999). Odmalička ovládala angličtinu aj jazyk bengali. Na písanie však potrebovala stimul, stal sa ním nový jazyk, ktorý si sama vybrala – taliančina. V rozhovore s F. Pellasovou (2017) sa vyjadрила: „Potrebujem slobodu písať vlastným spôsobom, písať, čo len chcem a v akomkoľvek jazyku, žánri, rozsahu a bez akéhokoľvek tlaku“ (preklad Š. V.).

1.3 Dôvody a špecifiká tvorby exofónnych autorov

Sloboda v tvorbe, nové stimuly, možnosť intenzívnejšej jazykovej hry v novom jazyku, to je len časť z dôvodov, ktoré exofónni autori uvádzajú. Sumarizačne môžeme pomenovať dôvody: politické (vojna, emigrácia), pragmatické (asimilácia, zamestnanie, úsilie byť čítaný, zameranosť na recipienta), subjektívne (sloboda, prekonanie traumy, vytvorenie si „novej jazykovej či umeleckej identity“). A. Lesiewicz (poľská autorka píšuca po anglicky) zdôrazňovala zmenu identity: „Zmena poľštiny na angličtinu ma zmenila: stal sa zo mňa niekto iný, bola som sebavedomejšia a istým spôsobom dôveryhodnejšia v prezentácii samej seba. Začala som myslieť a písať inak“ (porov. Ferrari, 2020). Lingvistka M. Martinová (2020) konštatuje, že táto zmena umožňuje autorom experimentovať v písaní, s jazykom aj kultúrou, oslobodzujú ich od obmedzení materinského jazyka. Afgánsko-francúzsky autor A. Rahimi pri novom jazyku hovorí, že v „ňom neexistuje niečo také ako autocenzúra, ten nevedomý pocit hanby, ktorý je v nás ukotvený od detstva“ (porov. Tocha, 2019).

Ch. Wrightová (2008, s. 40), odborníčka na exofóniu, akcentovala niektoré zo špecifik, ktoré vykazovali ňou analyzovaní inojazyční autori píšuci po nemecky: v prozaickej tvorbe S. Özdamarovej identifikovala využívanie prepínania komunikačného kódu, doslovný preklad a lexikálnu repetíciu, ktoré budujú nový literárny register, exaktne hovorí o tzv. „defamilirizácii“ nemčiny inklínavaním slov a fráz z materinského jazyka autorov, konceptov, alúzií a referencií, ktoré nie sú nemeckému čitateľovi známe. V prvom románe F. Biondiho *Die Unversöhnlichen* zdôraznila autorovu schopnosť nadmerného aplikovania metafor, čo v jazyku vytvorilo kreatívny priestor.

2 Exofónia v priestore slovenskej literatúry

V slovenskej literatúre po roku 1945 tvoria jednu z najpočetnejších skupín exofonistov autori, ktorí „z našej krajiny z politicko-spoločenských a náboženských dôvodov emigrovali“ (porov. Šuša, 2009, s. 2). Texty, ktoré uvádza I. Šuša (tamže), prezentujú najmä individuálne spomienkové prózy židovských emigrantov, ktorých prínos komentoval so zreteľom na kategóriu biliterárnosti: „zobrazujú slovenské prostredie a realie – takto vlastne došlo k transferu slovenských realií do cudzieho (t. j. amerického, austrálskeho, dánskeho, izrael-

ského literárno-kultúrneho kontextu a jeho obohateniu“ (porov. Šuša, 2009, s. 2).

2.1 Ladislav Grosman

L. Grosman nemá v priestore slovenskej literatúry adekvátne zastúpenie ani z pohľadu dostupnosti umeleckých textov, ani so zreteľom na literárnovednú interpretáciu. V slovenčine vyšli len dve jeho knihy – *Nevesta* (2017) a *Z pekla šťastie* (2001). Najvýraznejšie sa o jeho „rehabilitáciu“ v odborných kruhoch pokúsil R. Passia (2015), ktorý jasne pomenoval dôvody interpretačného aj textového deficitu Grosmanovho diela v priestore slovenskej proveniencie: „mal veľmi málo času na hlbšie ukotvenie sa v umeleckom prostredí a kultúrnom povedomí v Česku, a už vôbec nie na Slovensku, keďže s Bratislavou nemal nejaké priame intelektuálne kontakty.“ R. Passia vo svojich štúdiách poukázal na niektoré z Grosmanových špecifik. Jednou z nich je určite aj Grosmanova exofónna tvorba, konkrétne voľba jazykovo blízkej **češtiny**, v ktorej tvoril od roku 1958.

L. Grosman po vojne študoval v Prahe, od päťdesiateho roku tam aj žil. Okrem autentického jazykového prostredia, ktoré naňho pôsobilo, pracoval s češtinou profesionálne ako redaktor a neskôr ako scenárista. Ovládal češtinu aj maďarčinu (z ktorej prekladal) a tiež jidiš. Debutoval v roku 1965 (Obchod na korze), už o tri roky emigroval do Izraela, no češtiny sa ani po svojom odchode nevzdal. Už v začiatkoch sľubnej kariéry sa ocitol na neistom biliterárnom rozmedzí. Historik P. Mešťan vysvetľuje túto skutočnosť v publikácii *Zrodené v slzách potu a tváre* (2014): „Na Slovensku byl po svém odchodu do Prahy, kde žil, Grosman vnímán jako slovenský spisovatel žijící v Čechách. Fakt, že navíc psal česky, způsoboval, že byl pro Slováky nezajímavý. Naopak v Čechách na Grosmana nahlíželi jako na slovenského autora, který patří spíše na Slovensko“ (Šimkulič – Šimkuličová, 2014, s. 141). Aj z hľadiska tejto skutočnosti môže byť voľba češtiny ako autorského jazyka aj po emigrácii chápaná ako pragmatické rozhodnutie, vyvierajúce z intenzívnejších literárnych kontaktov a zázemia v Prahe. Jeho syn Jiří sa na margo otcovho rozhodnutia zvolil si za umelecký jazyk češtinu vyjadril takto: „Táta se zmínil, že v Praze, tedy obklopen českým jazykem, se mu začalo psát česky tak skoro automaticky. Prostě jednoho dne přišel na to, že v denním životě mluví i přemýšlí stále česky a jazyk si lehce přisvojil“ (J. Grosman, súkromná e-mailová komunikácia zo 14. apríla 2021).

Napriek skutočnosti, že v pracovnom živote inklinoval k češtine, jeho syn spomína, že naďalej komunikoval aj v slovenčine: „slovensky ovšem mluvil doma s mámou (oba dva byli z Humenného)“. V „Grosmanovej češtine“ tak môžeme identifikovať presahy zo slovenčiny. J. Opelík, editor jeho českých textov (2018, s. 255), ich exaktne pomenúva: „Nejčastěji šlo o slovenská substantivní pojmenování, kdy Grosman buď český termín neznal a vědomě si vypomohl substantivem slovenským, anebo se mylně domníval, že čeština má

pro objekt totéž pojmenování jako slovenština.“ So zreteľom na gramatiku editor (tamže) uvádza tieto aspekty: pádové koncovky substantív aj adjektív, rod, predpony adjektív, osobné koncovky slovesných tvarov, vokalizáciu predložiek, dĺžku samohlások, zásahy boli potrebné aj v rámci slovosledu a interpunkcie.

Česko-slovenský biliterárny priestor vyplnili exofónnou tvorbou okrem L. Grosmana aj E. Feldek, ktorý písal v češtine (*Zvířecí báje*, 1970; *Hurvínkovo okno*, 1997; *Sněhová královna*, 1997; *Pápěrnice*, 1998), či N. Tanská, ktorá ako rodená Češka žila istý čas na Slovensku a v slovenčine tvorila aj po opätovnom návrate do Prahy.

2.2 I. Wandall-Holmová a I. Brežná

Podobne ako u L. Grosmana aj u I. Wandall-Holmovej bol odchod zo Slovenska motivovaný židovským pôvodom. Prežila hrôzu koncentračných táborov, ukrývala sa v Maďarsku, po vojne pracovala v Prahe ako redaktorka Československého rozhlasu, usadila sa v Dánsku, kde aj v dánčine v roku 1965 literárne debutovala. Jej kniha *Moruša* bola v Dánsku vyhlásená za knihu roka 2001. Dôvod jej exofónie bol pragmatický: začala žiť dánskym životom (obklopená jazykom, umením, každodennosťou) a jazyk si v priebehu jedného roku osvojila, s dánčinou pracuje profesionálne: tvorí pre deti, píše poéziu, prózu, rozhlasové hry, ale aj reportáže, navyše do dánčiny prekladá. Pri téme exofónnosti by sme radi akcentovali medzijazykové vplyvy, ktoré sama autorka v rámci našej komunikácie (e-mailová komunikácia zo 6. júna 2021) identifikovala ako špecifikum svojej dánskej tvorby: „Slovenčina má veľký vplyv na môj spôsob vyjadrovania obrazov a citov a je dôležitým doplnkom mojej dánskej tvorby. (...) Pre mňa bolo samozrejmé písať po dánsky, ale slovenčinu som nikdy nezaбудla a podarilo sa mi preniesť slovenskú spevnosť do mojich dánskych básní.“ O jej znalosti slovenčiny svedčí aj fakt, že dielo *Moruša* napísala v oboch jazykoch, nevyužila služby prekladateľa. I. Wandall-Holmová na margo svojej bilingválnosti konštatuje: „Nemám ťažkosti písať v dvoch jazykoch. Necítim rozdiel, prenášam to krásne zo slovenčiny do dánčiny. Dánčina je reč plná samohlások a na prvé počutie – nemuzikálna. To sa ale zmení, keď ju poznáte dokonale“ (e-mailová komunikácia zo 6. júna 2021).

I. Brežná emigrovala do Švajčiarska vo veku osemnásť rokov (v roku 1968). Aj ona pracuje s písaným slovom na profesionálnej úrovni: okrem umeleckej lektúry píše tak pre nemecké denníky, ako aj pre slovenský denník *Sme* a venovala sa aj prekladateľstvu z ruštiny do nemčiny. Autorka identifikuje ako základný dôvod výberu nemčiny primárne pragmatickosť, vyvierajúcu zo sociálno-ekonomických dôvodov: „Tak som sa rozhodla písať v cudzom jazyku, v tom jazyku, kde sme žili, aby som mala profesnú budúcnosť“ (e-mailová komunikácia s autorkou z 11. júla 2021). V rozhovore s A. Baloghom (2016) priznala: „Chcela som prežiť, a to znamenalo pre mňa písať.“ Za výhody svojho rozhodnutia označila „hlavne väčšiu slobodu písania v cudzom jazyku, vytváranie si

svojho osobitného literárneho jazyka“ (tamže). Okrem vlastného literárneho jazyka prispela I. Brežná do medziliterárneho kontextu aj tematicky: vydarene spracovala pohľad emigrantky na život v „cudzej krajine“ vo viacnásobne ocenennej knihe *Nevďačná cudzinka* (prvé vydanie v slovenčine vyšlo v roku 2014) a v diele *Postrehy emigrantky* (2017).

3 Záver

Exofónia, umelecká tvorivosť v inom ako rodnom jazyku, je často prepojená s emigráciou, inovatívnosťou, slobodou tvorby, vytváraním novej identity spisovateľa, paralelne prepojenej s novým autorským jazykom, novým literárnym registrom. Vo svete sa tejto problematike venuje najmä Ch. Wrightová, v priestore slovenskej vedy na svoj výskum exofónia ešte len čaká. Aj komparácia elementárnych dôvodov a špecifik exofónnej tvorby pôvodom slovenských autorov L. Grosmana (čeština), I. Wandall-Holmovej (dánčina) a I. Brežnej (nemčina) poukázala na opodstatnenosť prepájania exofónie nielen so skutočnosťou života v emigrácii, ale aj s markantnými receptívnymi či produktívnymi schopnosťami a zručnosťami spisovateľov: profesionálna práca so slovom, budovanie vlastného literárneho zázemia v novej krajine či polyglotizmus, čo súviselo s funkčným prepájaním komunikačného kódu a viedlo k vytvoreniu špecifického a obohacujúceho autorského jazyka, ktorý je zaujímavým lingvistickým, ale z hľadiska literárnej vedy aj tematicko-motivickým prostriedkom vzájomnej medzinárodnej aj medziliterárnej komunikácie.

LITERATÚRA

- ARNDT, Susan – NAGUSCHEWSKI, Dirk – STOCKHAMMER, Robert: Exophonie: Anders-Sprachigkeit (in) der Literatur. Berlin: Kadmos 2007. 302 s.
- OPELÍK, Jiří: Povídky: Spisy Ladislava Grosmana 2. Praha: Akropolis 2018, s. 246 – 258.
- SLAYMAKER, Doug: Yoko Tawada: Voices from Everywhere. Plymouth: Lexington Books 2007. 186 s.
- ŠIMKULIČ, Marián – ŠIMKULIČIVÁ, Anna. Zvečnené v slzách a pote tváre. Humenné: ADIN, s.r.o. 2016. 141 s.

ZDROJE

- BALOGH, Alexander: Irena Brežná: Exil ma naučil, že identit môže byť viac, nielen jedna národná. In: Denník N. Dostupné z WWW: <https://dennikn.sk/405513/irena-brezna-exil-ma-naucil-ze-identit-moze-byt-viac-nielen-jedna-narodna/>. [cit. 2021-07-26].
- FERRARRI, Pisana: Exophonic Writing Offers Authors the Chance to Cloak Themselves in a Different language and Thereby Culture. Dostupné z WWW: <https://www.capstan.be/exophonic-writing-offers-authors-the-chance-to-cloak-themselves-in-a-different-language-and-thereby-culture/>. [cit. 2021-05-26].
- KOSTINCOVÁ, Jana: Slovo jako předmět, pohyb, energie. Umělecká výpověď v transmediálním kontextu. In: World Literature Studies, 2017, roč. 9, č. 3, s. 54 – 65.

- Dostupné z WWW: http://www.wls.sav.sk/wp-content/uploads/WLS3_2017_Kostincov%C3%A1.pdf. [cit. 2021-06-26].
- MARTIN, Molly: Exophony: The Link Between Language And Identity. Dostupné z WWW: <https://italicsmag.com/2020/10/19/exophony-the-link-between-language-and-identity/>. [cit. 2021-05-26].
- PASSIA, Radoslav: Ladislav Grosman a jeho vojna. Dostupné z WWW: https://www.academia.edu/29774955/Ladislav_Grosman_a_jeho_vojna. [cit. 2021-05-24].
- PELLAS, Francesca: What Am I Trying to Leave Behind? An Interview with Jhumpa Lahiri. Dostupné z WWW: <https://lithub.com/what-am-i-trying-to-leave-behind-an-interview-with-jhumpa-lahiri/>. [cit. 2021-05-26].
- STEINBERG, Claudia: Yoko Tawada. Dostupné z WWW: <https://www.aesop.com/ch/en/r/the-fabulist/yoko-tawada>. [cit. 2021-05-26].
- ŠUŠA, Ivan: Šoa v medziliterárnom (slovensko-talianskom) kontexte. In: Preklad a tlmočenie 8. Banská Bystrica: FHV UMB 2009. Dostupné z WWW: <http://ffold.webcreators.sk/en/isusa/publikacna-cinnost.html>. [cit. 2021-05-05].
- TOCHA, Corneli: When Authors Change Their Language. Dostupné z WWW: <https://blog.usejournal.com/when-authors-change-their-language-a5912a60e172>. [cit. 2021-06-05].
- WRIGHT, Chantal: Writing in „Grey Zone“: Exophonic Literature in Contemporary Germany. In: GFL-journal, 2008, č. 3. Dostupné z WWW: <http://www.gfl-journal.de/3-2008/wright.pdf>. [cit. 2021-05-02].

Profesionalizmy ako demonštrácie kultúry komunikačnej formácie streetdancerov¹

Michal Zoller

Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava
zoller2@uniba.sk

1 Úvod

V dnešnej multikultúrnej spoločnosti ľudia konštruujú svoje identity aj prostredníctvom členstiev v mnohých kolektívoch, nutne sa snažia zapadnúť do kultúrnych vzorcov, ktoré im ich rozmanité roly predpisujú. „Ľudská identita je sociálne konštruovaná, lebo je spoluutváraná sociálne, v rámci socializácie a etiketizácie“ (Fafejta, 2016, s. 158). Novovzniknutá rozmanitosť paralelne žijúcich kultúr, niektorých s dlhšou tradíciou, niektorých s kratšou tradíciou, môže byť pre spoločenské nažívanie mätúcou. To, čo nepoznáme, sa snažíme podľa J. Dolníka (2015, s. 17) interpretačne asimilovať. To, čo asimilovať nedokážeme, je pre nás cudzie, nie je to vpustené do našej domovskej sféry, nedokážeme to pochopiť, spracovať, prijať. Svet sa potrebuje vyznačovať istou usporiadanosťou, ktorú „cudzí“ objekty dokážu narušiť (Zumrík, 2020, s. 9). Neasimilované kolektívy a ich kultúry potom v majoritnom kultúrnom diani ešte nemajú svoje jasné miesto – medzi tieto prípady patrí aj street dance.

Street dance je súčasťou hiphopovej kultúry, ktorá vznikala približne medzi rokmi 1960 a 1970 v štvrti mesta New York – Bronx. Popri vývoji hudobnej zložky, ktorá je vnímaná ako primárna, sa na ňu reaktívne vyvíjala aj tá tanečná. Postupom času sa pod záštitu street danceu dostali aj tanečné štýly, ktoré pôvodne nepochádzali z hiphopovej subkultúry (napr. house dance), neskôr sa street dance skoro úplne predefinoval v Európe. V súčasnosti je európsky street dance (ten je „zdrojom“ aj pre ten slovenský) zameraný na tanečné súťaže – battle, súboje. Vyznačuje sa pokračujúcou fúziou súvisiacich a menej súvisiacich štýlov (vogue, dancehall, hip hop, house, súčasný tanec...), narastajúcou popularitou a postupnou inštitucionalizáciou (ktorá je v rôznych európskych krajinách v rôznych fázach).

Náš náhľad do slovenskej podoby tejto subkultúry je jazykovedný, lexikologický, s presahmi do iných spoločenských vied. Stotožňujeme sa s tým, že „jazyk je symbolom, reprezentantom a stelesnením kultúrnej reality“ (Slatinská – Pecniková, 2017, s. 64), a túto perspektívu sa snažíme vniesť aj do nášho textu, ktorý sa týka tanečných profesionalizmov. Text sa zaoberá vybranými

¹ Publikácia vznikla v rámci riešenia grantového projektu MŠVVŠ SR VEGA 1/0111/20 *Komunikačná kultúra v graduálne demokratizovanej spoločnosti*.

javmi a problémami, ktoré sa objavili pri interpretácii zozbieraného lexikologického materiálu, sčasti sa zaoberá teoretickými vymedzeniami profesionalizmu. Jednou zo základných otázok pre nás je: Ak je (interkultúrny) „dialóg cestou a efektívny dialóg je vzájomne obohacujúcou interakciou, ktorá otvára myseľ, povzbudzuje snahu participovať s rešpektom k inakosti na spoločných – hranice kultúr presahujúcich – aktivitách“ (Gažová, 2009. s. 44), je možné tento dialóg metaforicky nadviazať aj cez lexiku? Prečo to môže byť v niektorých prípadoch funkčnejšie?

2 Metodológia získavania materiálu

Naša reflexia profesionalizmov vznikala na pozadí materiálu, ktorý sme zozbierali prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov medzi tanečníkmi, ktorí sčasti alebo úplne náležia do streetdanceovej komunity. Tento prístup sme zvolili z dôvodu preferencie zachytávania profesionalizmov v živej reči, keďže dotazníková forma sa mohla vyznačovať nechcenou nadmernou produkciou zo strany respondentov (tvorenie nových slov len preto, aby ich uviedli viac). Tiež sme mohli zachytiť aj lexiku, ktorá sa v rozhovoroch vyjavila emergentne, teda bez toho, aby sme to vopred plánovali. Vzniknutý osobný kontakt potom pomohol pri interpretácii, vždy sme sa mohli s respondentmi opäť spojiť a overiť si náš výklad.

V rozhovoroch sme sa pokúsili reprezentovať rôznorodosť, ktorá v streetdanceovej komunite prevláda. Tanečníci žijú pestrý umelecký život, neraz sa venujú rôznym tanečným štýlom či pohybovým disciplinám. Čiastkové tanečné štýly tiež obsahujú špecifickú slovnú zásobu, ktorú sme mali pri vyberaní respondentov na zreteli. Zdá sa nám nemožné a nevhodné absolutisticky vymedzovať streetdancerov od súvisiacich nestreetdanceových tanečných komunit, keďže by takýto prístup viedol k umelej a neautentickej reprezentácii sociálnej reality. Časť profesionalizmov bola získaná z internetových stránok, ktoré sú zamerané na street dance. Pri pozorovaniach sa nám podarilo zachytiť 230 profesionalizmov, ktoré sú zdrojovým materiálom nasledujúcich úvah.

3 Komunikačné formácie a ich jazyk

Impulz na vznik komunikačných formácií pramení z prirodzeného kolektívneho inštinktu ľudí. Kolektívna sila je väčšia ako sčítaná sila jednotlivcov (Dolník, 2015, s. 25), preto v časoch, keď bol boj o prežitie každodennou súčasťou života ľudskej bytosti, bola kolektívizácia jednoduchým spôsobom, ako šancu na prežitie zvýšiť. Premena kolektívu na komunikačnú formáciu je potom procesom, ktorý je podmienený kontinuálnou interakciou skupiny ľudí a vzniku dejinného aspektu (Dolník, 2017, s. 139), resp. kultúrnej pamäti (Dolník, 2010, s. 82). Premenu „praktického“ kolektívu na kultúrny kolektív sa v rámci neho etabluje norma správania, ktorá tvaruje správanie (Ditrich, 2016, s. 181) a tvorí identitu (Bolčíková, 1997, s. 207) členov v kontexte komunikačnej formácie,

ale aj v iných kontextoch. Sociálnu identitu tvorí okrem náležitosti k danej skupine aj emocionálna väzba k tomuto členstvu (Tajfel 1974, s. 69). Všeobecne spoločensky akceptovaná a vnímaná identita (teda aj náliežitosť k skupine) dáva sociálnemu životu poriadok, uľahčuje človeku orientáciu v ňom (Kusá, 1997, s. 259; Košťalová, 2005, s. 14).

Norma správania, ktorá vzniká v rámci komunikačnej formácie, je založená na špecifických hodnotách, ktoré sú relevantné v rámci konkrétnej komunikačnej formácie. Môže sa prejavovať ako istý systém hierarchizácie spoločensva, či už založený na veku alebo iných faktoroch (napríklad úspešnosť v súťažnej oblasti tanečných súbojov je kľúčovou hodnotou na hierarchizáciu streetdanceovej komunity). Človek v interakciách v rámci komunikačnej formácie manipuluje primárne s tým hierarchizačným systémom, ktorý je v nej nastavený. Dá sa povedať, že členstvo a spôsob správania sa aktivizuje kontextovo.

Pritom treba mať na pamäti miesto jednej konkrétnej formácie v kontexte celku danej kultúry. V nej figurujú ľudia so svojimi prirodzenými paralelnými sociálnymi identitami (ako rodinní príslušníci, ako pracovne zaradení aktéri, ako ľudia so záujmovými a voľnočasovými identitami, ako občania...). Keďže sa ale každá z komunikačných formácií riadi inou normou a keďže človek je prirodzene členom mnohých (Ditrich, 2016, s. 1), je jeho všeobecný prístup k hodnotám definovaný ich prierezom. Identita je podľa R. Džambazoviča (2006, s. 153) „pozliepaná“. Dôležité je vnímať stupeň náležitosti človeka ku formáciám, ale aj to, akým spôsobom sa ich zvyky prelínajú či neprelínajú. Neraz sa môže stať, že rozličné zvyky (normy) sú v rozpore v rámci jedného človeka (tamtiež). Medzi komunikačné formácie by sme mohli zaradiť národy, potom väčšie sociálne skupiny (prívržencov politických názorov, študentov atď.), ktoré sa nachádzajú v rámci národa, ale taktiež množstvo menších, vyhranenejších skupín (rodina, kruh priateľov...).

Pracujeme s myšlienkou, že medzi špecifiká sociálneho správania komunikačných formácií patrí aj jazykové správanie na všetkých jeho rovinách. Práve lexikálna rovina sa zdá byť efektívnym prostriedkom, pomocou ktorého je možné danú komunitu nielen skúmať z vedeckého hľadiska, ale aj priblížiť ju verejnosti (v Smollikovom (2011) úvode k mládežníckym subkultúram je napríklad súčasťou každej kapitoly o subkultúre aj slovník). Slová priamo odkazujú na entity, ktoré sú pre danú komunikačnú formáciu podstatné, ich vysvetlením sa približujeme k myslieniu tejto skupiny a spoznávame ich pohľad na svet (Vaňková – Nebeská, 2005, s. 12). Jazyk svet kategorizuje a zviditeľňuje. „Vidíme svet cez jazyk“ (Patočka, 1995, s. 130). To, akým spôsobom sú slová tvorené, ako sú používané a aké majú medzi sebou vzťahy, je neopomenuteľnou súčasťou tohto skúmania. Malo by tak byť možné skrz jazyk dospieť k hlbším základom myslenia komunit, odhaliť primárne hodnoty, s ktorými komunikačná formácia pracuje. Spolu s J. Bartmińskim (2016, s. 17) hovoríme: „V jazyku, v jeho gramatike, lexikálnej zásobe a frazeológii, vo významoch slov, v systéme žánrov a štýlov môžeme teda hľadať prejavy kultúry.“

Hovoríme tu o jednotkách, ktorých kľúčovou črtou je ich viazanosť na istý vymedzený kultúrny kolektív, čo je vlastnosť, ktorú majú aj iné druhy sociolektov, nie iba profesionalizmy.

Pri profesionalizmoch sa tak väčšinou uprednostňuje zdôrazňovanie iných črt, nie tej kultúrno-identifikačnej, kultúrno-reprezentačnej. Vyššie uvádzame, že správanie podľa normy istej komunikačnej formácie má dôležitú kategorizačnú rolu, a teda aj používanie streetdanceových profesionalizmov má funkciu potvrdzovania svojej náležitosti ku streetdanceovej (hiphopovej) kultúre. Keď príslušníci istej kultúry komunikujú, tak reprezentujú to, ako táto kultúra komunikuje (Lauková, 2014, s. 109).

Profesionalizmy charakterizuje ich postavenie v systéme národného jazyka, teda ich prepojenie so subštandardnou (argotom, slangom), štandardnou, ale aj spisovnou varietou, neustále rozplývajú hraníc medzi nimi (Popovičová Sedláčková, 2014, s. 162 – 163). Tu badáme aj prepojenie s postavením nami skúmaného výseku tanca v slovenskom kultúrnom dianí (street dance osciluje niekde medzi zriadenou, nezriadenou, populárnou a „undergroundovou“ časťou kultúry). Našu lexikálnu databázu označujeme ako profesionalizmy, ktoré chápeme ako lexikálne jednotky viazané na aktivity kolektívu, ktoré prekračujú hranice bežnej voľnočasovej činnosti. Tanec je pre tanečníkov street danceu spôsobom života, definuje ich správanie, zasahuje nielen do voľnočasovej, ale aj do profesionálnej, zdravotnej a sociálnej roviny. Komunikačná formácia streetdancerov je variabilná, zložená zo širšieho spektra záujemcov o tento tanečný štýl. Členovia reprezentujú rôzne pomery laickosti a profesionálnosti (čo je v dnešnej dobe jednoduchej dostupnosti informácií bežným javom aj napr. v medicíne), no jazyk, ktorý používajú, je homogénne viazaný na celú komunikačnú formáciu. Vystihuje ho tak rovnaká variabilita, akú nachádzame v kultúre kolektívu streetdancerov.

Streetdanceová komunita je vo svojej podstate komunitou najmä profesionálov a ľudí, ktorí sa profesionálmi snažia stať (profesionálmi v zmysle „byť znalcom street danceu“, nie „živiť sa street danceom“). Ako sme už spomenuli, v dôsledku toho je pozorovateľná aj sociálna hierarchia, v ktorej sú na najvyššej pozícii tí, ktorí tomuto tanečnému štýlu rozumejú najviac – sú odborníkmi. Odborníci sú tak „najvplyvnejšími“ v tvarovaní danej kultúry. Oproti laickým komunitám badáme markantný rozdiel najmä v tom, že v nich takáto hierarchia neexistuje alebo je založená na iných hodnotách (vezmeme si napríklad skupinu kamarátov, študentov²).

Skúmané lexikálne jednotky sú používané počas tanečných hodín, súťaží, no aj v iných kontextoch, napríklad v neformálnych konverzáciách. Vyskytujú sa aj v komunikácii, ktorá je na hraniciach komunikačnej formácie, medzi členom a nečlenom (teda „absolútnym“ laikom a profesionálom) z danej oblasti

² Zasadením rovnakej skupiny do iných kontextov sa však môže aj takáto skupina „profesionalizovať“.

(pre podrobnejší výklad k problematike interakcie verejnosti a profesionálov pozri napr. text od O. Orgoňovej, A. Bohunickej a J. Beňovej (2020, s. 39), texty od J. Dolníka (2017, s. 204 – 230; 2021, s. 34 – 55)), i keď občas na úkor porozumenia, akoby kolektív „nevedel hovoriť inak, ako svojím jazykom“.

3 Profesionalizmus

Profesionalizmus je O. Orgoňovou a A. Bohunicovou (2019, s. 14 – 15) vymedzený ako pomenovanie, ktoré efektívne pomenúva profesionálne predmety či deje a urýchľuje výmenu informácií v ústnej komunikácii odborníkov či pracovníkov v danej pracovnej špecializácii. Samozrejme, môžeme uvažovať aj o ich presahu do formy písanej – čo je bežné najmä vo virtuálnom prostredí. Existujú napríklad mnohé instagramové účty alebo facebookové skupiny tvoriace tzv. mémy (memes), ktoré sú zamerané na konkrétne komunity ako divadelníci, tanečníci, fanúšikovia literatúry (@slovenskememesdivadelne, @somatic_based_content_only, @lit_erarne_memes). Toto sa týka aj facebookových stránok s takýmto špeciálnym zameraním (Oškľivá architektúra – skupina o socialistickej architektúre) alebo aj webových stránok (časť nami zozbieraného materiálu sme napríklad získali z webu Tanečná scéna, ktorý sa venuje len témam relevantným pre nami skúmanú komunitu). V rámci sociálnych sietí a internetu sa celkovo profesionálne skupiny majú možnosť „zhmotňovať“, vo väčšine týchto prípadov sú profesionalizmy silnou súčasťou komunikácie.

Z ich formy vzniku vyplývajú aj ich ďalšie vlastnosti. Už spomínaná efektívnosť by sa mala pretaviť do komunikačnej jednoduchosti, ktorá uľahčuje interakcie okolo vykonávania danej profesionálnej činnosti. Logicky teda v pozadí stoja vlastnosti ako ekonomickosť a jednoznačnosť (väčšinou je jasné, na čo sa v konkrétnej situácii odkazuje). Ako vlastnosti profesionalizmov sú taktiež uvádzané približnosť (v zmysle metaforického približovania sa istým javom, procesom, veciam – napr. delfín (tanečný prvok), skladačka (tanečný prvok)) a zrozumiteľnosť (napr. preferencia slovenských výrazov oproti zahraničným) (Orgoňová – Bohunicová, 2019, s. 15 – 16). Tieto vlastnosti však musíme vnímať na istej škále, ako sa nám jasne ukázalo aj v nami spracovanom súbore profesionalizmov (napr. profesionalizmus *groove* má až štyri významy, čo v komunikácii často spôsobuje problémy s porozumením). Podstatné je, ako sme už vyššie naznačili, že profesionalizmy sú aj funkčnými kultúrnymi artefaktmi, ktoré so sebou nesú istú históriu a kultúrnu hodnotu disciplíny, s ktorou sú spojené. V našom prípade je napríklad do istej miery neutralizovaný prvok vyššej zrozumiteľnosti profesionalizmov, v dôsledku preferencie zachovania pôvodnej podoby anglických výrazov – napr. slová ako *bounce*, *groove*, *diss*, *flow*, *freeze*, *clap* (to súvisí s udržiavaním tradície hiphopovej kultúry, ktorá je pôvodom americká). Vysoká miera používania anglických výrazov spôsobuje, že pri prvom kontakte s touto komunitou majú výhodu tí, ktorí majú s týmto jazykom viac skúseností.

Zaujímavým faktorom, ktorý sa objavuje pri skúmaní profesionalizmov, je ich geografická, sociálna diferencovanosť (Popovičová Sedláčková, 2014, s. 165 – 166). V istých geografických oblastiach sa niektoré profesionalizmy vyskytujú, v niektorých o tých istých slovách ani len nepočuli. V našom materiáli sa tento jav objavil napr. pri rôznych názvoch pre krátke tanečné vstupy počas súťaže – iba malá tanečná komunita z Piešťan používala výraz *výstup*, zvyšok Slovenska preferuje výrazy ako *vstup*, *demo* (cieľom nášho výskumu ale nebolo skúmať tento jav, takže naša vzorka nebola výrazne geograficky diferencovaná). Aj preto chápanie komunikačnej formácie ako úplne homogénneho celku neprichádza do úvahy. Ona samotná sa delí na menšie časti: či už v dôsledku lokalizácie, inštitučného zriadenia alebo sociálnych štruktúr. Pochopiteľne to potom taktiež vplýva na interakcie v rámci danej profesionálnej komunity, ovplyvňujúc už spomínané vlastnosti (najmä rýchlu zrozumiteľnosť).

Rozpor vo vlastnostiach nami skúmaných jednotiek s bežne vnímanou teoretickou podobou profesionalizmov však nepovažujeme za problém v tom zmysle, že by jednotky k profesionalizmom nepatriли. Naša databáza slov koreluje so zisteniami, ktoré pramenili zo skúmania slovníka divadelníkov (Orgoňová – Bohunická – Beňová, 2020), v ktorom sa prakticky ukazuje, že v dnešnej dobe prestávajú byť funkčné pôvodné definície tejto lexikálnej vrstvy. Za všetko spomenieme, že usúvzťažňovanie profesionalizmov s termínmi sa zdá byť pri niektorých profesiách nemožné, keďže neexistuje terminologická reflexia danej profesie (rovnaká situácia je v nami skúmanom street dance). Pritom je táto vlastnosť uvedená ako esenciálna vo viacerých publikáciách, ktoré sa venujú profesionalizmom (napr. Dolník, 2003, s. 215, alebo viackrát v „prehľadovej“ štúdií o postupnej aktualizácii prístupov k profesionalizmom v minulosti (Klincková, 1990)). Vlastnosti profesionalizmov sa nám javia ako relatívne. Nejde o objektívne a striktné vymedzenie každej jednej lexikálnej jednotky, je to neustále fluktuujúci stav, ktorý je priestorovo, časovo, sociálne a individuálne podmienený. Zdá sa, že je tak na mieste prehodnotiť pôvodné charakteristiky termínu profesionalizmus a prispôbiť ich súčasnej spoločenskej situácii, aby dokázal termín flexibilnejšie reflektovať jazykovú realitu.

Dynamiku slovníka profesionálov nemožno zachytiť statickým opisom, zmeny sa dejú niekedy aj na dennej báze. Pochopiteľne, dôležitý pri výskume profesionalizmov je aj spôsob, akým sú získavané a ako veľmi je reprezentovaná vo výskume ich aktuálna pestrosť. Táto nestálosť môže viesť k otázke: Má vôbec zmysel zachytávať takýto dynamický jazykový materiál? Nebude po jeho skompletizovaní už neaktuálny? Chápanie profesionalizmov ako jednotiek, ktoré taktiež reflektujú kultúru istého jazykového spoločenstva, nám otvára možnosť interpretačného prístupu. Profesionalizmy v našom nazeraní nie sú len „návod“, ktorý nám po naučení sa istých slov zaručí jazykové porozumenie. Laická interpretácia významu slov má svoj interkultúrny rozmer (napr. profesionálne slovníky môžu slúžiť ako „prvý kontakt“ s komunitou, ku ktorej sa človek bežne nedostane), vedecká interpretácia komplexných charakteristík

profesionalizmov môže viesť k rozšírenému pochopeniu myšlienkového sveta komunity. Hodnota zozbieraného lexikálneho materiálu tak spočíva v možnosti rozšíriť štúdium profesionálnych subkultúr o jazykovú zložku.

4 Záver

Príspevok mieni na pozadí lexikálneho materiálu z prostredia street danceu prezentovať duálne chápanie profesionalizmov ako 1. pragmatických jednotiek, ktoré slúžia na efektívnu prácu v rámci profesie a 2. kultúrnych jednotiek, ktoré úzko súvisia so sociálnou identitou ich používateľov. Táto dvojakosť profesionalizmov sa prejavuje aj tak, že ich typické vlastnosti podliehajú zmenám, ktoré by lexikologická teória mala vedieť flexibilne reflektovať. Zo spomínanej kultúrnej zložky pramení možnosť obohatenia ich skúmania o interpretačný prístup k ich črtám ako k demonštráciám charakteristík danej kultúry. Profesionálne lexikálne databázy môžu funkčne slúžiť ako vedecký materiál pre rôzne spoločenskovedné disciplíny, ale aj prostriedok interkultúrnej komunikácie, ktorý znižuje mieru cudzosti medzi rozličnými societami, subkultúrami v každodennom živote. V dobe neustáleho narastania radikálnosti demokracie³, a teda rozširovania medzier medzi subkultúrami, sa nám prezentácia profesionálnej reči javí byť funkčným jazykovým prostriedkom na neutralizáciu cudzostného aspektu, ktorý neraz ústi do reakcií plných strachu – útek alebo útok (väčšinou iba metaforicky). Navyše, profesionálna reč je jeden z mála spôsobov, akým je aspoň sčasti možné preniknúť do komunít, s ktorými nie sme v priamom kontakte. V pozadí nášho prístupu je názor, že na dosiahnutie optimalizácie spoločenskej situácie je nutné vystavovať človeka narastajúcej sociálnej rôznorodosti, ktorá je kľúčovým znakom súčasného a pravdepodobne aj budúceho kultúrneho vývoja ľudstva.

LITERATÚRA

- BARTMIŇSKI, Jerzy: Jazyk v kontextu kultury. Praha: Karolinum 2016. 170 s.
- BOLFÍKOVÁ, Eva: Sociálna identita a norma – empirická analýza vzťahu pocitu príslušnosti k makrosociálnym útvarom a jednej subjektívnej normy. In: Identity v meniacей s spoločnosti. Eds. V. Bačová – Z. Kusá. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV 1997, s. 195 – 207.
- DITRICH, Lara Rebecca: When friends turn foes: How norm-deviance motivates confrontation and escape in social groups: Dissertation. Tübingen: Eberhard Karls Universität 2016. 186 s.
- DOLNÍK, Juraj et al.: Cudzosť – jazyk – spoločnosť. Bratislava: IRIS 2015. 315 s.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyk – človek – kultúra. Bratislava: Kalligram 2010. 221 s.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyk v sociálnej kultúre. Bratislava: VEDA 2017. 246 s.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyk v sociálnej praxi. Bratislava: VEDA 2021. 219 s.

³ Konštituentmi radikalizácie demokracie sú podľa J. Dolníka „expanzia, gradácia a eskalácia demokracie, pluralizácia verejného života, zmenšovanie mocenskej dištancie od autority a zvyšovanie orientačnej náročnosti v sociokultúrnom svete“ (Dolník, 2017, s. 193).

- DOLNÍK, Juraj: Komunikačné formácie. In: Jazykovedný časopis, 2016, roč. 67, č. 3, s. 195 – 207.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- DŽAMBAZOVIČ, Roman: Subkultúry – s prihliadnutím na subkultúry mládeže. In: Kultúra ako emócia: multikultúrna zbierka esejí, nielen o nás. Ed. K. Šoltéssová. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 2006, s. 147 – 157.
- FAFEJTA, Martin: Sexualita a sexuální identita: Sociálny povaha prirodzenosti. Praha: Portál 2016. 240 s.
- GAŽOVÁ, Viera: Úvod do kulturológie. Bratislava: Národné osvetové centrum 2009. 107 s.
- KLINCKOVÁ, Jana: Profesionalizmy ako špecifická vrstva výrazových prostriedkov. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 6, s. 327 – 334.
- KOŠTIALOVÁ, Katarína: Profesionálne skupiny a subkultúry mesta (Východiská a súvislosti). In: Subkultúry v meste: etnologické štúdie socioprofesionálnych skupín. Ed. K. Košťalová. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2005, s. 9 – 25.
- KUSÁ, Zuzana: Sociálne puto a konštrukcia sociálnej identity. Spor kritického myslenia a sociálneho poriadku. In: Identity v meniacej sa spoločnosti. Eds. V. Bačová – Z. Kusá. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV 1997, s. 228 – 236.
- LAUKOVÁ, Jana: Sociologické a kultúrne špecifiká interkultúrnej komunikácie. In: Jazyk a jazykoveda v interpretácii. Eds. O. Orgoňová – K. Muziková – Z. Popovičová Sedláčková. Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta 2014, s. 107 – 114.
- ORGOŇOVÁ, Oľga et al.: Slovník divadelných profesionalizmov. Bratislava: VŠMU 2019. 175 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena – BEŇOVÁ, Juliana: Profesionalizmus známy neznámy. In: Slovenská reč, 2020, roč. 85, č. 1, s. 28 – 41.
- PATOČKA, Jan: Tělo, společenství, jazyk, svět: Ze záznamů přednášek proslouvených ve školním roce 1968 – 69 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Praha: Oikúmené 1995. 203 s.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Zuzana: Interpretačná perspektíva sociolektov v rámci stratifikácie národného jazyka. In: Jazyk a jazykoveda v interpretácii. Eds. O. Orgoňová – K. Muziková – Z. Popovičová Sedláčková. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 161 – 170.
- SLATINSKÁ, Anna – PECNÍKOVÁ, Jana: Jazyk – kultúra – identita: vybrané aspekty interkultúrnej identity. Banská Bystrica: Belianum 2017. 123 s.
- SMOLÍK, Jozef: Subkultúry mládeže: uvedení do problematiky. Praha: Grada 2011. 281 s.
- TAJFEL, Henri: Social identity and intergroup behaviour. In: Social Science Information/ sur le sciences sociales, 1974, Vol. 79, No. 2, pp. 65 – 98.
- VANĀKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva: Kognitivní lingvistika tady a teď. In: VANĀKOVÁ, Irena et al.: Co na srdci, to na jazyku. Praha: Karolinum 2005, s. 17 – 37.
- ZUMRÍK, Miroslav: Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky. Bratislava: VEDA 2020. 78 s.

Úloha asociačného výskumu pri výklade slov¹

Žaneta Zsarnóczyaiová

Slavistický ústav Jána Stanislava, Slovenská akadémia vied, v. v. i., Bratislava
zaneta.zsarnoczyaiova@savba.sk

1 Úvod

Svetová lingvistika v posledných desaťročiach zaznamenala výraznejší nárast tendencie experimentálneho overovania hypotéz pomocou metód, prevzatých z iných vedných odborov. Jednou z týchto metód je aj tzv. voľný asociačný experiment, ktorý si lingvistika prepožičala z oblasti psychológie.

Prezentovaná práca hovorí o uplatnení danej metódy vo výskume lexiky. Vzhľadom na to, že v slovenskej lingvistike predstavuje asociačný výskum pomerne novú bádateľskú oblasť (porov. J. Šipko, N. Korina, M. Bilčíková), sa práca vo výraznej miere opiera aj o východiská iných slovanských autorov (porov. S. Martinek, G. A. V. A. Dolinskij, V. P. Beľanin a i.), ktorí sa problematike venovali.

Napokon práca prezentuje stručnú porovnávaciu analýzu vybraných slovníkových hesiel z existujúcich slovníkov rôznych slovanských jazykov a pre-pája ju s analýzou výsledkov dvoch vlastných experimentov. Jej ambíciou je preukázať potenciál asociačného výskumu pri výklade slov i v slovenskom jazyku a poukázať tak na niektoré z výhod asociačného slovníka, ktorý na Slovensku, ako v jednej z mála európskych krajín, nebol zatiaľ zostavený.

2 Teoretické východiská

Nosným pojmom prezentovanej práce je **lexikálny význam slova**. *Slovník súčasného slovenského jazyka* ho opisuje ako „hierarchicky usporiadanú štruktúru významových prvkov“ dvojakej povahy, a to **pojmovej** (nacionálnej, kognitívnej), ktorá odzrkadľuje komplex vedomostí o označovanej mimojazykovej entite na úrovni bežného poznania, a **pragmatickej**, ktorá obsahuje „hodnotiace a citovohodnotiace postoje (podmieňujúce štýlovú, resp. funkčnú určenosť slov obsahujúcich takýto príznak), používanie slov v rozličných kontextoch podmienených komunikačnou situáciou, apelatívne zložky, záporné alebo kladné (často kultúrne podmienené) asociácie a obrazy navrstvené na nacionálnu zložku významu“ (*Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006, s. 27 – 28). Na základe týchto tzv. **asociačných**, resp. konotačných **prvkov**, viažucich sa na kultúru a tradíciu jazykového spoločenstva, vznikajú potom významové odtiene a nové (prenesené) významy slov (cit. podľa Dolník, 1990). J. Dolník vysvetľuje, že hoci „sú asociačné, resp. konotačné príznaky klasifi-

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 2/0015/22 *Recepcia biblickej rodinnej terminológie a motívov v slovenskom kultúrnom prostredí*.

kačne irelevantné z hľadiska prvotnej nominácie, sú relevantné pri druhej nominácii, lebo plnia systemizačnú a diferenčnú funkciu ako konštitučné prvky druhotného významu“ (Dolník, 1990, s. 52).

Niet preto divu, že lexika je jednou z veľkého množstva sfér, v ktorých sa asociačný výskum v svetovej lingvistike uplatnil. Pre slovenskú lingvistiku však predstavuje tento prístup stále pomerne novú bádateľskú oblasť. Napriek tomu si mnohí autori uvedomujú jeho opodstatnenie. J. Dolník sa ešte začiatkom 90. rokov minulého storočia vyjadril, že napr. teória lexikálneho významu E. M. Vereschagina a V. G. Kostomarova, podopretá asociačným experimentom, podľa jeho názoru celkom nezaslúžene nenašla v lingvistike primeraný ohlas (tamže). Spomedzi súčasných autorov význam asociačného výskumu v lexikológii nepriamo potvrdzuje aj Z. Kováčová, keď tvrdí, že niektoré procesy „nie sú riadené naším logickým a deterministickým uvažovaním, ale mechanizmom oveľa komplexnejším a najmä efektívnejším, a tým sú naše asociatívne procesy riadené podvedomím či nadvedomím“ (Kováčová, 2019, s. 19).

Dá sa povedať, že akýkoľvek obraz reálne existujúceho predmetu či akýkoľvek pojem, zafixovaný v povedomí, má svoju asociatívnu analógiu (Výgovskaja, 2014), ktorá vzniká na základe predchádzajúcich skúseností nositeľa jazyka. To znamená, že asociácie sú mnohoaspektovým fenoménom, založeným nielen na jazykovej, ale aj na kultúrnej kompetencii, na encyklopedických poznatkoch a faktoroch okazionalného charakteru, napr. na obsahu včerajších televíznych novín (Grigorieva, 2018).

V súčasnosti je najrozšírenejším a najprepracovanejším nástrojom na výskum slovných asociácií tzv. voľný asociačný experiment (ďalej iba VAE). Podstata jeho voľnosti spočíva v tom, že sa reakcie respondentov nijakým spôsobom neobmedzujú. Respondenti sú iba požiadaní odpovedať na zoznam stimulov prvým slovom, ktoré im príde na um³. Ako jeho najväčšia prednosť sa vyzdvihuje jednoduchosť. Čím jednoduchšie je totiž experiment uskutočnený, tým menej sporné sú získané výsledky. O. I. Gorošková je presvedčená, že čím zložitejšia a umelejšia je experimentálna situácia, tým menšiu informatívnosť nesú získané výsledky. Navyše sa pri VAE dajú výsledky spätne verifikovať (Goroško, 2005).

Prvým, kto na Slovensku ešte na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia uskutočnil asociačný experiment, bol J. Mistrík. Jeho zámerom bolo predovšetkým teoretické rozpracovanie otázok, súvisiacich s asociáciami v prúde reči (porov. Mistrík, 1980). Okrem neho sa však na Slovensku asociáciám venovali viac psychológovia (porov. O. Kondáš, L. Maršálová) než lingvisti.

V súčasnosti pracuje na Slovensku v lingvistických výskumoch – podľa nám dostupných informácií – s metódou VAE J. Sipko (konkrétne z aspektu lingvo-kulturológie; porov. Sipko, 2013) a taktiež N. Korina a M. Bilčíková (pri výskume precedenčných jednotiek; porov. Korina – Bilčíková, 2017). VAE bol u nás taktiež aplikovaný pri výskume biblickej frazeologickej kompetencie

² V danom prípade autorka hovorí o sémantickej transpozícii.

³ Podrobná metodika VAE bola spracovaná v samostatnej štúdii (porov. Zsarnóczaiová, 2020).

nositeľov ukrajinského jazyka (porov. Zsarnócaiová, 2020) a pri výskume egocentrizmu a egoprezentácie hovoriaceho (porov. Zsarnócaiová, 2021).

Potenciál VAE je však omnoho väčší. Vďaka vysokému stupňu podvedomého a automatického charakteru asociácií a relatívne slabej schopnosti človeka riadiť asociačný proces (porov. Popova, 2011) sa už ukázal ako veľmi efektívny pri výskumoch v širokom vedeckom spektre, počnúc psychológiou až po psycholingvistiku, kognitívnu lingvistiku, lingvodidaktiku, lingvokulturológiu a kulturológiu, kriminalistiku, súdnu expertízu, marketing atď.

Z hľadiska psycholingvistiky treba VAE vyzdvihnúť predovšetkým ako jednu z v súčasnosti najúspešnejších psycholingvistických metód **projekcie jazykového povedomia**. Podľa N. V. Ufimcevej totiž **asociačné polia**, ktoré sa formujú z reakcií nositeľov jazyka, umožňujú opis tzv. obrazov jazykového povedomia. Takýto obraz jazykového povedomia, ktorý sa asociuje so slovom, je podľa autorky jedným z pokusov opísať poznatky, ktoré komunikanti používajú pri tvorbe a prijímaní rečových správ (Ufimceva i dr., 2004), čo spätne korešponduje s tézou J. Sokolovej, že neraz je „na pochopenie výpovede nutné inferovať tú vlastnosť, ktorá bola aktualizovaná z celého asociačného spektra (v prípade mimokontextového použitia) alebo z konkrétneho kontextového spektra (v prípade použitia v texte)“ (Sokolová, 2021, s. 182).

Výskumy kognitívnej lingvistiky sú dnes zamerané predovšetkým na hľadanie kognitívnej analógie, t. j. zodpovedajúcej **konceptuálnej štruktúry** pre každú jazykovú jednotku (Martinek, 2011). V danom kontexte je opäť veľmi efektívnym výskumným nástrojom práve VAE, keďže má potenciál odhaľovať nielen charakter konkrétneho konceptu, ale aj jeho spojenia s inými konceptuálnymi štruktúrami.

VAE sa široko uplatňuje aj v lingvokulturológii, keďže je schopný z jazykových jednotiek premietiť realie, kultúru, mentalitu, duchovnosť či hodnotovú orientáciu nositeľov jazyka. Podľa J. Sipka je tak možné analyzovať etnokultúrne hodnoty a objektivizovať tým znalosti o konkrétnom národe. Vrávi, že „už na základe lingvokulturologického rozboru konkrétnej lexémy sa naskytá možnosť vytvárať rozsiahle **etnokultúrne koncepty**, ktoré obsahujú nielen prvotnú sémantiku, ale ich obsah sa vďaka bohatým asociačným prepojeniam výrazne rozširuje...“ (Sipko, 2013, s. 6).

Podľa V. V. Ždanovovej sú asociačné údaje zaujímavé predovšetkým z toho hľadiska, že rozširujú koncepty o elementy, pochádzajúce z **precedentných textov** alebo o tzv. **emociogénne elementy** (Ždanova, 2006). V. P. Beľanin, napríklad, na základe reakcií 626 respondentov takto vyvodzuje, že rus. slovo ЭКЗАМЕН, v preklade skúška, má prevažne negatívnu konotáciu. Pomerne veľkú časť reakcií totiž tvorili slová *трудный, страх, страшный, сложный*. Takáto informácia sa však v lingvistických slovníkoch neuvádza (porov. Beľanin, 2004).

Napriek predpokladateľnému prínosu pri výklade slov však na Slovensku v tejto súvislosti VAE uplatnený zatiaľ nebol. Cieľom štúdie preto nie je priniesť akékoľvek komplexnejšie závery, ale poukázať na potenciál daného prístupu v novej oblasti. Veríme, že diskusia o ďalších možnostiach jeho uplatnenia prispeje k rozšíreniu metodiky asociačného experimentu v slovenskej lingvistike.

Vychádzame pri tom predovšetkým z tézy G. A. Martinoviča, ktorý je presvedčený, že VAE má prostredníctvom modelovania tzv. asociačných polí schopnosť zachytávať vedľajšie sémantické odtiene slov v jazykovom povedomí nositeľov konkrétného jazyka (Martinovič, 2008).

V. A. Dolinskij tvrdí, že asociačné údaje nie sú o nič menej informatívne než definície vo výkladových slovníkoch (Dolinskij, 2012). Podľa S. Martinekovej by sa pri zostavovaní a aktualizácii výkladových slovníkov malo prihliadať na asociačné údaje z toho dôvodu, že fixujú zmeny v spájaní slov a nové ustálené výrazy, a tak pomáhajú explikovať ich význam (Martinek, 2011). Ako sme už viackrát naznačili, asociácie umožňujú identifikovať predovšetkým tie zmeny vo význame slov, ktoré sú podmienené každodenným sociálnym či politickým vývojom, médiami, trendmi atď. (napr. ukr. *майдан* či *корона* majú dnes už aj iný význam, než aký fixujú výkladové slovníky).

Vzhľadom na to, že verbálne asociácie odhaľujú vedľajšie sémantické odtiene slov v jazykovom povedomí nositeľov jazyka, majú teda asociačné dáta nespochybniteľný potenciál pri výklade slov či pri štúdiu antonym, synonym. Podľa V. P. Beľanina totiž porovnávanie frekvencie výskytu určitých reakcií na stimul dovoľuje určiť aj sémantickú blízkosť rôznych slov (Beľanin, 2004).

Na ilustráciu, vychádzajúc z uvedeného, sa môžeme domnievať, že na základe podobnej analýzy asociácií by bolo možné, napríklad, presnejšie vymedziť synonymický vzťah slov „milovať“, „ľúbiť“, „mať rád“, t. j. explicitne určiť, či sú absolútnymi synonymami, resp. na základe akých sémantických príznakov sa líšia (napr. na základe typu vzťahu s objektom, ktorý sa zahŕňa láskou – *ľúbiť dcéru, milovať manželku, mať rád švagrinú*; podľa miery lásky – *mať rád futbal, milovať futbal* atď.). Bolo by taktiež možné určiť, v akom vzťahu sa môžu nachádzať analyzované slová kontextuálne (napr. enantiosémia – *milovať svoju rodinu*, ale iron. „*milovať*“ *plné čakárne*, kde sa to isté slovo používa v presne opačnom význame). Takéto informácie napr. *Krátky slovník slovenského jazyka* neponúka, avšak opierajúc sa o asociačný slovník by ich bol schopný zachytiť.

Z pozície lingvistiky je teda jednoznačne najväčším prínosom VAE asociačný slovník. Asociačné slovníky dnes existujú už prakticky vo všetkých európskych jazykoch a tiež vo väčšine jazykov bývalého Sovietskeho zväzu. Mnohí autori (porov. Goroško, Ufimceva, Goľdin a i.) v tomto kontexte dokonca hovoria o sformovaní novej oblasti lingvistiky – **asociačnej lexikografie**. Na Slovensku, ako v jednej z mála európskych krajín, zatiaľ asociačný slovník zostavený nebol.

3 Výskum

Pre ohraničený priestor ponúkame v príspevku analýzu len dvoch slovníkových hesiel, a to ekvivalentne v slovenskom, ukrajinskom a ruskom jazyku. Ako zdroj nám poslužil *Ukrajinský asociačný slovník* S. Martinekovej, *Ruský asociačný slovník* J. Karaulova, dáta z nášho pilotného experimentu, realizovaného v r. 2017 na vzorke 84 slovenských študentov gymnázia vo veku 16 – 21 rokov, a taktiež dáta z nášho asociačného experimentu, uskutočneného na prelome rokov 2019

– 2020 na vzorke 231 ukrajinských vysokoškolských študentov ukrajinistiky vo veku 17 – 47 rokov⁴. Oba uvedené experimenty boli realizované prezenčne v písomnej forme. Prvý dotazník bol napísaný v slovenskom jazyku a obsahoval 100 stimulov. Druhý bol napísaný v ukrajinskom jazyku a obsahoval 75 stimulov. Tie boli v dotazníkoch usporiadané tak, aby medzi sebou nevyvolávali očividné asociácie a mali formu rôznych slovných druhov a gramatických kategórií. Na prvej strane boli respondentom poskytnuté inštrukcie k správne vyplneniu dotazníka a miesto na údajov respondenta, dátumu a času začiatku vyplňania dotazníka, a na konci miesto na zápis individuálneho času ukončenia práce.

3.1 Heslo TÚŽBA

Analýza ukázala, že stimul v tvare substantíva TÚŽBA (rus. ЖЕЛАНИЕ; ukr. БАЖАННЯ) vyvoláva vo veľkej miere ľúbostné asociácie, čo je zjavne zapríčinené doplnkovou konotáciou slova vo všetkých troch jazykoch. V ruskom jazyku zriedkavejšie (5 zo 105 reakcií – *женщина, потрахаться, страстное, постель, секс*), v ukrajinskom a slovenskom jazyku išlo dokonca o najčastejšie reakcie (ukr. 20 z 204 – *секс, пристрасть, кохання, до когось*; slov. 20 z 84 *sex, po tebe, úchylka, chlapec, muž, on, vášeň, žiadostivosť, žiarlivosť* atď.), a to trochu častejšie u mužov než u žien (rus. v pomere 3 : 2; ukr. 15 : 5), iba v slovenských odpo-vediach, naopak, u mužov zriedkavejšie než u žien (v pomere 6 : 14).

rus. ЖЕЛАНИЕ 105	
<p><i>m</i> большое 4; / 3; загадать; огромное; помочь; спать 2; велико; вино; владеть; воля; всего; выделиться; выполнимое; выполнить; выполнять; высказать; гнусное; деньги; есть; женщина; жить; заветное; здоровья; иметь машину; исполнимо; исполнить; мечта; мечты; музыка; насущное; не исполнится; невыполнимое; несбывшееся; неутоленное; огонь; отдохнуть; отстать; плотское; плохо; победить; подняться; поспать; потрахаться; просьба; путешествовать; сбудется; страстное; тайна; тишины; три; ударить; удовлетворять; умереть = играть; учиться; хотеть; хочется; хочу; чужое 1.</p>	<p><i>f</i> заветное 4; вещь; выспаться; дикое; жизни; загадать сон; загадка; замуж; исполнение; исполнен; исполнилось; исполнится; исполнить; исполнять; мучает; не исполнится; нежность; непреодолимое; неумолимое; острое; осуществимое; петь; победить; пожелание; постель; сбудется; сдать сессию; секс; сердце; сильное; сокровенное; состояние; спеть; счастья; хотеть 1.</p>

Tabuľka 1. Asociačné heslo желание

(vlastné spracovanie; zdroj: <http://www.thesaurus.ru/dict/>)

⁴ Vzhľadom na to, že v danej etape bádania je cieľom príspevku formulácia hypotézy (t. j. možného potenciálu výskumu v novej oblasti), a nie záveru, nepomer respondentov nepovažujeme za metodologickú chybu.

укр. БАЖАННЯ 204	
<p><i>m</i> секс 8; мрія 5; пристрасть; хотіння 4; гроші; думка; їсти; хотіти 3; жити; задоволення; кохання; мрії; нестримне; потреба; похоть; сильне 2; азарт; багато; багатство; депресія; держава; до когось; до навчання; до політики; до уроків у школі; до чогось; дорога; жербаки; жест відмахування рукою; жорстока; закриті очі; зло; злочинна; зневіра; камінь; коло; лафа; лікує; лінивий; лінивість можливо; лінивство; ліноші; людей; людина; людська; лякає; мова; навчання; недбалість; недобре; непотрібна; несправедливість; неухважність; нехлойство; ні до чого; ніякого; пофігіст; прапор; президент; пустота; сірний; смуток; совість; сон; ставлення; старість; тупість; тупо; у всьому; усе рівно; ха; холодна; холодно; холоднокровність; цар; черствість; чуйність; школа; шланг; щодо крокодилів 1.</p>	<p><i>f</i> мрія 9; жити 7; відчуття; прагнення; пристрасть; 3; велике; воля; життя; здійснення; їсти; любити; можливості; мрії; піти зі школи; секс; спати; хотіти; щастя 2; багатство; вада; виникає; вітер; влади; всевидоча; вчинки; глухий кут; дівчата; до алкоголю; до світу; до спиртного; до школи; дурість; зауваження; ігнорація; інших; легкодумство; лінивство; людей; людська; мах рукою; навкрути; напловати на все; натхненність; не звертати увагу; нейтральність; немає; неповага; непотріб; нехтування; нудьга; обличчя; огида; оцінка; панк; пасивність; погляд; порожнє місце; почуттів; пуста площа; сама; сильна; сірість; слабкість; слухати; смерть; совість; сон; суспільне лихо; тварина; туман; флегматик; хвилююча; холодний; церква; черствість; чорний; школа 1.</p>

Tabuľka 2. Asociačné heslo бажання (vlastné spracovanie; zdroj: Martinek, 2007)

slov. TŮŽBA 84	
<p><i>m</i> sex, láska, mať, sen 2; auto, bohatstvo, chciet', chuť, dosiahnuteľná, krása, moc, napätie, nejde utíšiť, peniaze, po niečom, po peniazoch, po sviečkovej, po tebe, potreba, smrť, snaha, služba, srdce, úchylka, žart 1.</p>	<p><i>f</i> chciet', láska 5; sen 4; sex 3; vášeň 2; ambícia, cestovať, cieľ, crack, chcenie, chlapec, chtiť, dieťa, domov, dosiahnuť niečo, emócia, futbal, hmla, istý človek, mať čo chceš, moc, muž, on, peniaze, po láske, po jedle, po pomste, po slobode, po šťastí, pomsty, prach, smrť, sny, srdce, vedieť, žiadostivosť, žiarlivosť, žiť, život 1.</p>

Tabuľka 3. Asociačné heslo túžba (vlastné spracovanie; zdroj: archív autorcky)

Zaujímalo nás preto, či takýto výklad uvádzajú aj výkladové slovníky. Ako zdroje nám poslúžili *Slovník ukrajinského jazyka*, ruský *Velký výkladový slovník* a *Krátky slovník slovenského jazyka*. Všetky sme použili v online forme.

Môžeme si všimnúť, že ukrajinský i ruský výkladový slovník v bode č. 3 skutočne explicitne uvádzajú takýto výklad slova, zatiaľ čo v slovenskom sa zvlášť neuvádza, hoci súdiac podľa asociácií nositeľov slovenského jazyka, platí rovnako. Môžeme preto predpokladať, že v prípade podobných významových posunov by pri aktualizácii výkladu údaje zo slovenského asociačného slovníka zohrali úlohu významnej pomôcky.

Большой толковый словарь

ЖЕЛАНИЕ; ЖЕЛАНЬЕ, -я; *ср.* **1.** Внутреннее стремление к осуществлению чего-л., к обладанию чем-л. *Заветное ж. Горячее, неудержимое ж. Гореть желанием. Сдерживать свои желания. Ж. знать как можно больше. Ж. рассказать обо всём другу. Его желания всегда исполняются. При всём желании это невозможно сделать.* **2.** Чья-л. просьба, пожелание, воля. *По желанию жены выехал рано утром. Уволен по собственному желанию. Исполнить, выполнить чьё-л. последнее ж. По её желанию она похоронена возле церкви.* **3.** Любовное влечение, страсть, вождение. *Огонь желания. Томиться желанием. Почувствовать сильное ж. Ж. угасло.*

Obrázok 1. Slovníkové heslo желание (zdroj: <http://www.gramota.ru/>)

Словник української мови

Академічний тлумачний словник (1970—1980)

[Вхід](#) · [Реєстрація](#)

в означеннях

Тлумачення, значення слова «бажання»:

БАЖАННЯ, я, *ср.*

1. Прагнення, потяг до здійснення чого-небудь; хотіння. *А в Чіпчинім серці вже ворухилося бажання верховодити* (Панас Мирний, II, 1954, 269); *Розказав я дідусеві Про бажання школярів Коло шахти «Кочегарки» Парк садить для шахтарів* (Григорій Бойко, 3 Дон. краю, 1952, 63); *Втомлених цілодобовим маршем піхотинці охопило бажання швидше пересісти на коней* (Олесь Гончар, III, 1959, 70).
2. Висловлювана ким-небудь думка про бажаність здійснення чого-небудь; побажання. *Прийміть найгарячіші бажання Вам усього найкращого* (Михайло Коцюбинський, III, 1956, 228).
3. Любовний потяг, пристрасть. *Мої очі кричали, пекли, штурмували, щоб у них глянуть, щоб прочитати в них муку, кохання, бажання* (Михайло Коцюбинський, II, 1955, 256); *Тоді було це на світанні... щока і огнєве плече... Лилось нестримане бажання од золотих її очей* (Володимир Сосюра, I, 1957, 311).

Словник української мови: в 11 томах. — Том 1, 1970. — Стор. 87.

Коментарі (0)

Obrázok 2. Slovníkové heslo бажання (zdroj: <http://sum.in.ua/>)

тýжба, -y, тýžоб *žen. r.* citové **napätie** vzniknuté zo snahy **niečo dosiahnuť, získať**, dychtivé **prianie, želanie** si niekoho, niečoho;
žiadosť, тýženie: sladká, vrelá, **horúca** t., nevyslovitelná, tajná, skrytá t.;
živelná t., neukojiteľná, neskrotná, nekonečná, chorobná t.;
splnila sa (mi) **dávna**, dlhoročná, odveká t.;
t. po majetku, po slobode, po kráse, po vzdelaní, po milom, za domovom, za slávou;
horieť, umárat' sa t-ou;
Neraz ho pochytila **тýжба uchopiť** pero. (Fel.);
тýžbič-ka, -y, -čiek *žen. r. zdrob. expr.*

Образок 3. Словниковé heslo тýжба (zdroj: <https://slovník.sk/>)

3.2 Heslo PES

Ďalším príkladom údajа, s ktorého fixáciou by asociačné údaje mohli výkladovému slovníku pomôcť, sú už spomenuté pozitívne, neutrálne a negatívne konotácie slov. Ak sa na ilustráciu pozrieme napríklad na výklad ukrajinského slova СОБАКА (porov. na <http://sum.in.ua/s/sobaka>), kam nás ukrajinský výkladový slovník odkáže pri hľadani jeho absolútneho synonyma ПЕС, všimneme si, že prakticky všetky spojenia, v ktorých sa slovo môže nachádzať, nesú výrazne negatívnu konotáciu – *злий, як собака; битий собака; боятися, як скаженого собаки; голодний, як собака; любити, як собака палицю; зарити, як собаку; змерзнути, як собака* atď. Výnimkou je iba *як вірний собака*. Z uvedeného by bolo možné usúdiť, že pes nesie в jazykovom povedomí nositeľov ukrajinského jazyka negatívnu konotáciu. To však nekorešponduje s asociačnými údajmi. Ako vidíme, в ukrajinskom asociačnom slovníku je absolútne vedúcou asociaциou slovo *друг* a často sa opakujú tiež odpovede *добрий, вірний, вірність, вірний друг, розумний* a pod.

СОБАКА 210 / 88	
т I пес 13; друг 12; Бамбік; вірний; друг людини; злий; кіт; тварина 3; бреше; вірність; гавкає; звір; ланцюг; на сні; сіно; сторож 2; апокаліптичний; Барсик; будка; було; в кишені; великий; відданість; вірний друг; гав-гав; гавкання; гавкіт; гора; Жакар; зла; злість; зуби; китайський ресторан; кінь; лає; людина; мисливець; охорона; псюга; радість; Рекс, пекс, фекс; ричить; розумна; „Сирота-собака має свою долю...“; Сірко; стандартний спוגад; сусіди; хам; хвіст; хот-дог; чорна; чорний; щеня 1; 98/54; 0=2 II чорний 1/1	f I друг 18; пес 9; злий; кіт 7; вірний; тварина 5; вірність; зла 4; велика 3; вірна; вірний друг; гавкає; страх; хвіст 2; canis, is, m.; брехня; великий; гав; гавкіт; Ден; двір; дім; добре; зажерливий; звір; кістка; котик; кусючий; ланцюг; лаюча; лежить; маленька; місцева; найкращий друг; не людина; невдячний; недруг; непередбачуваний; особняк; песик; порада; пудель; радість; Рекс; розумний; смішко; спокій; спокійний; товариш; чорна 1; 109/51; 0=1 II Сірко; чистий 1; 2/2

Образок 4. Asociačné heslo собака (zdroj: Martinek, 2007)

ПЕС 218 / 100

m I собака 13; кіт 9; тварина 8; друг 6; злий 4; Бамбік; Бровко; буда; вірність; Сірко 2; Барбос; біг; бомж; брехати; бровко; будка; великий; вовна; вуха; гавкає; гавкати; гарний; гарчить; Джері; друг людини; дятел; зайве; звір; з'їв овес; змок у буді; зуби; істота, якою часто характеризують чоловіка; Карат; кусає; лапи; мій; міська тварина; мультфільм; німецька; німецька вівчарка; охорона; Педіґрі; полювання; розумний; російська мова; ротвелер; свій; сірко; слуга; старфордшир; сторож; сторожовий; страх; уже нема; ура!; хам; хот-дог; чим поменше; шерсть 1; 99/59
II друг; раб 1; 2/2

f I друг 15; собака 12; злий; кіт; тварина 7; добрий 4; великий; кудлатий; рижий; страх 3; буда; гав; гавкає; дружба; чорний 2; біль; брудний; великі зуби; вівчарка; вірний; вірний друг; вірність; волохатий; гавкання; гавкіт; Ден; Джерік; друг людини; змій; кістка; красивий; лохматий; лялька; мила тваринка; мокрий; Мурзік; налякав; нашійник; неконтрольований; нога (лат.); охорона; очі; паща; пекінес; передбачуваний; порода; пухнастий; Сірко; сусіда; товариш; укус; хвостик 1; 112/53; 0=1
II вірний; друг; друг людини; дружба; страх 1; 5/5

Образок 5. Асоціаčné heslo pec (zdroj: Martinek, 2007)

Rovnako i náš VAE preukázal výrazne pozitívnu konotáciu slova ПЕС, konkrétne v pomere až 95 pozitívnych reakcií (označených tyrkysovou farbou) k 8 negatívnym reakciám (označené sivou farbou).

ПЕС 231/5	
друг (39);	собака (23); кіт (23); вірність (16); кішка (11); вірний (10); будка (7); гавкати (5); добрий (5); охоронець (5); тварина (4); великий(2); гарний (2); дім (2); домашній (2); лай (2); любов (2); охорона (2); цуцик (2); Арчі; барбос; боятися; Бренді; веселій; вибір; відданий; відповідальність; вухо; гав; гавкає; гусак; Джеймс; Дінго; "жидби.пес"; золотавий; кудлатий; лабрадор; лагідний; лохматий; Малиш; мій; морда; мрія; на прив'язі; неотесаний; пес; пес; пісок; поводиток; позорний; порода; прогулянка; пухнастий; Рекс; рідний; річард; рудий; сердитий; серіал; слюнявий; сторож; страх; суворий; слова; смердячий; сумні очі; сутулий; товариш; улюбленець; улюблений; футбол; хвіст; хоробрий; хочу!; худий; Цербер; чорний; шапка; шерсть; шастя; 5 сезон.

Образок 6. Асоціаčné heslo pec (vlastné spracovanie, zdroj: архів autorky)

4 Záver

Napriek ohraničenému rozsahu príspevku nám už analýza niekoľkých slovníkových hesiel dovoľuje konštatovať, že asociačný výskum má potenciál pre svoje využitie vo výklade slov i v slovenskom jazyku. Preto veríme, že by sa skoré zostavenie asociačného slovníka malo stať ambíciou slovenskej lingvistiky.

LITERATÚRA

- BELANIN, Valerij Pavlovič: Psycholingvistika: učebnik. Moskva: Flinta, moskovskij psihologo-socialnyj institut 2004. 232 s.
- BILČIKOVÁ, Miriama: Výskyt citátových asociácií vo voľnom asociačnom experimente: slovensko-ruský aspekt. In: *Philologia Rossica: Časopis pro ruskou filologii a výuku ruského jazyka*, 2020, roč. 2, č. 3, s. 149 – 161.
- DOLINSKIJ, Vladimir Arkad'evič: Teorija asociativnych polej v kvantitativnoj lingvistike. Moskva: Tezaurus 2012. 512 s.
- DOLNÍK, Juraj: Prístupy k skúmaniu lexikálneho významu. In: *Jazykovedný časopis*, 1990, roč. 41, č. 1, s. 49 – 60.
- DULEBOVÁ, Irina: Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: interkulturný a lingvodidaktický aspekt. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2015. 150 s.
- GOLDIN, Valentin Jevsejevič: Russkaja asociativnaja leksikografija i issledovanie vozrastnoj dinamiki asociativnych polej. In: *Voprosy psycholingvistiki*, 2006, č. 4, s. 148 – 155.
- GOROŠKO, Jelena Igorevna: Problemy provedenija svobodnogo asociativnogo eksperimenta. In: *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2005, č. 3, s. 53 – 61.
- GRIGORIEVA, Irina Vladimirovna: Iz opyta issledovanija nacional'no-kulturnoj specifiky jazykovogo soznaniya: Asociativnyje normy suščestvitel'nogo step v kazachskoj jazykovej srede. In: *Przegład Wschodnioeuropejski*, 2018, vyp. 9, č. 1. s. 263 – 271.
- KONDÁŠ, Ondrej: Asociatívny experiment: príručka. Bratislava: Psychodiagnostické a diagnostické testy 1979. 64 s.
- KORINA, Natália – BILČIKOVÁ, Miriama: Citatnye asociacii kak vid intertekstual'noj svyazi. In: *Slavica Nitriensia: Časopis pre výskum slovanských filológií*, 2017, roč. 6, č. 2, s. 34 – 55.
- KOVÁČOVÁ, Zuzana: Egoprezentácia v sémantickej štruktúre nominácií času, dĺžky, objemu... ako výraz antropocentrizmu v jazyku. In: *Slavica Nitriensia: časopis pre výskum slovanských filológií*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 4.
- MARŠÁLOVÁ, Libuša: Psycholingvistická analýza vývinu lexiky. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 207 s.
- MARTINEK, Svitlana: Ukrajinskij asociativnyj slovnyk u 2 t.: T. 1: Vid stymulu do reakcii. Lviv: PAIC 2008. 344 s.
- MARTINEK, Svitlana: Empyríčni j eksperymental'ni metody u súčasnj kohnytnij lnhivystci. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serija filolohična*, 2011, vyp. 52, s. 25 – 32.
- MARTINOVIČ, Gennadij Anaňevič: Tekst i eksperiment: issledovanie kommunikativno-tematičeskogo poľa v ruskom jazyke. Sankt-Peterburg: SPbGUP 2008. 256 s.
- MISTRÍK, J.: Asociatívne zákony v prúde reči. In: *Jazykovedný časopis*, 1980, roč. 31, č. 1, s. 21 – 25.
- POPOVA, Tatiana Vitalievna.: Asociativnyj eksperiment v psihologii: učeb. posobije. 2-e izd. Moskva: Flinta 2011. 72 s.
- SIPKO, Jozef: Asociatívne testy ako jedna z metód lingvokulturológie. In: *Jazyk a kultúra*, 2013, roč. 4, č. 14. Dostupné z WWW: https://www.ff.unipo.sk/jak/14_2013/sipko.pdf. [cit. 2021-09-28].
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s.

- SOKOLOVÁ, Jana: Hovoriaci v pragmaticko-sémantických a komunikačných súvislostiach. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2021. 279 s.
- UFIMCEVA, Natalia Vladimirovna i dr.: Slavianskij asociativnyj slovar: russkij, belorusskij, bolgarskij, ukrajinskij. Moskva: IJa RAN 2004. 792 s.
- VYGOVSKAJA, Daria Gennadievna: Asociativnyj eksperiment kak odin iz metodov v psiholingvistike. In: Nauka JuUrGU: Sekcii social'no-gumanitarnych nauk: materialy 66-j nauč. konf. Čel'abinsk: Izdatel'skij centr JuUrGU 2014, s. 1157 – 1164.
- ZSARNÓCZAI OVÁ, Žaneta: Bibliзмы v slovných asociáciách: dizertačná práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2020. 137 s.
- ZSARNÓCZAI OVÁ, Žaneta: Egocentrizmus vo verbálnych asociáciách. In: Slavica Nitriensia: časopis pre výskum slovanských filológií, 2021, roč. 10, č. 1, s. 161 – 177.
- ZSARNÓCZAI OVÁ, Žaneta: Metodyka asociativnoho eksperimentu. In: Slavica Slovaca, 2020, roč. 55, č. 1, s. 69 – 81.
- ŽDANOVA, Viktoria: Russkaja kul'turno-jazykovaja model' prostranstva i osobennosti individual'noj orijentacii v nej. In: Russkije i russkost': Lingvokul'turologičeskije eťudy. Moskva: Gnozis 2006. 136 s.

ZDROJE

- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. Dostupné z WWW: <https://slovník.aktuality.sk/pravopis/slovník-sj/>. [cit. 2021-11-04].
- Russkij asociativnyj slovar. Red. Ju. N. Karaulov. Moskva: Izdatel'stvo Astreľ 2002. Dostupné z WWW: <http://www.thesaurus.ru/dict/>. [cit. 2021-11-04].
- Slovník ukrajinskogo jazyka v 11 tt. Red. I. K. Bilodid. Kyjiv: Naukova dumka. 1970 – 1980. Dostupné z WWW: <http://sum.in.ua/>. [cit. 2021-11-04].
- Boľšoj tolkovyj slovar russkogo jazyka. Red. S. A. Kuznecov. SPb: Norint 1998. Dostupné z WWW: <http://www.gramota.ru>. [cit. 2021-11-04].

PRAMENE

- Archív autorky (Kompletná zbierka vyplnených dotazníkov je na nahliadnutie u autorky).

VARIA XXX

Zborník príspevkov z XXX. kolokvia mladých jazykovedcov
(Bratislava, 3. – 5. 11. 2021)

Editori: Katarína Gajdošová – Natália Kolenčíková
Recenzenti: Anna Gáľisová, Andrej Závodný
Rozsah: 344 strán
Vydanie: prvé
Formát: online
Vydavateľ: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave
Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Rok: 2022

ISBN 978-80-971690-8-4